

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ
ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΜΟΣ 20 (1965)

ΜΕΡΟΣ Α' : ΜΕΛΕΤΑΙ

ΑΘΗΝΑΙ, 1966

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ
ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΜΟΣ 20 (1965)

ΜΕΡΟΣ Α΄: ΜΕΛΕΤΑΙ

ΑΘΗΝΑΙ, 1966

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ & ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ

1. 'Αρχαιολογικόν Δελτίον 16 (1960), 'Αθήναι, 1962.
2. 'Αρχαιολογικόν Δελτίον 17 (1961/62), 'Αθήναι, 1963.
3. 'Αρχαιολογικόν Δελτίον 18 (1963), 'Αθήναι, 1964 - 65.
4. 'Αρχαιολογικόν Δελτίον 19 (1964), 'Αθήναι, 1965.
5. 'Αρχαιολογικόν Δελτίον 20 (1965), 'Αθήναι, 1966.
6. 'Αρχαιολογικόν Δελτίον 1 (1915), φωτομηχανική ανάπτυσις.
7. 'Αρχαιολογικόν Δελτίον 2 (1916), φωτομηχανική ανάπτυσις.
8. 'Αρχαιολογικόν Δελτίον 3 (1917), φωτομηχανική ανάπτυσις.
9. 'Αρχαιολογικόν Δελτίον 4 (1918), φωτομηχανική ανάπτυσις.
10. 'Αρχαιολογικόν Δελτίον 5 (1919), φωτομηχανική ανάπτυσις.
11. 'Αρχαιολογικόν Δελτίον 6 (1920/21), φωτομηχανική ανάπτυσις.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ

1. Μ. 'Ανδρονίκου — Χ. Μακαρόνα — Ν. Μουτσοπούλου — Γ. Μπακαλάκη, Τὸ 'Ανάκτορον τῆς Βεργίνας, 'Αθήναι, 1961.
2. Κ. Χ. Φατούρου, Πατμιακὴ 'Αρχιτεκτονικὴ. 'Ο ναὸς τῶν 'Αγίων 'Αποστόλων. 'Αθήναι, 1962.
3. 'Ι. Δ. Τριανταφυλλίδη, Στοιχεῖα φυσικοῦ φωτισμοῦ τῶν Βυζαντινῶν 'Εκκλησιῶν. 'Αθήναι, 1964.
4. 'Α. Ξυγοπούλου, Οἱ τοιχογραφίαι τοῦ 'Αγίου Νικολάου τοῦ 'Ορφανοῦ Θεσσαλονίκης. 'Αθήναι, 1964.
5. Χ. Μπούρα, Βυζαντινὰ Σταυροθόλια μὲ νευρώσεις. 'Αθήναι, 1965.
6. D. Callipolititis - Feytmans, Les « Louteria » attiques. Athènes, 1965.
7. Μαρίας Νυσταζοπούλου. 'Η ἐν τῇ Ταυρικῇ Χερσονήσῳ πόλις Σουγδαία ἀπὸ τοῦ 'ΙΓ' μέχρι τοῦ 'ΙΕ' αἰῶνος. 'Αθήναι, 1965.
8. 'Αγνῆς Σακελλαρίου. 'Η Μυκηναϊκὴ Σφραγιδογλυφία. 'Αθήναι, 1966.
9. Στ. Παπαδοπούλου — Κ. Χ. Φατούρου. 'Επιγραφές τῆς 'Ιερᾶς Μονῆς τοῦ 'Αγίου 'Ιωάννου τοῦ Θεολόγου. 'Αθήναι, 1966.
10. Byzantine Art - An European Art, Lectures. Athens, 1966.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΟΔΗΓΟΙ

1. Carl Blegen — Marion Rawson. Τὸ 'Ανάκτορον τοῦ Νέστορος (μετάφραση Γ. Α. Παπαθανασοπούλου). 'Αθήναι, 1964.
2. 'Αγνῆς Σακελλαρίου — Γ. Παπαθανασοπούλου, 'Εθνικὸν 'Αρχαιολογικὸν Μουσεῖο. Α'. Προϊστορικὲς Συλλογές. Σύντομος 'Οδηγός. 'Αθήναι, 1964.
3. N. Platon, A Guide to the Archaeological Museum of Heraclion. Athens, 1944.
4. N. Platon, Führer durch das Archaeologische Museum von Heraklion. Athen, 1964.
5. Agnes Sakellariou - G. A. Papathanassopoulos, National Archaeological Museum. A. Prehistoric Collections, A. Brief Guide (translated by Helen Wace, Elizabeth Wace - French and Ariadne Koumari - Sanford). Athens, 1964.
6. Σύντομος 'Οδηγός τοῦ Μουσείου 'Ακροπόλεως. 'Αθήναι, 1965.
7. A Concise Guide to the Acropolis Museum (translated by Helen Wace). Athens, 1965.
8. 'Αμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν, 'Οδηγός τῆς 'Αρχαίας 'Αγορᾶς τῶν 'Αθηνῶν (μετάφραση Σ. Πλάτωνος). 'Αθήναι, 1965.
9. Agnès Sakellariou — G. Papathanassopoulos, Guide Sommaire du Musée National : A. Collections Préhistoriques. Athènes, 1966.
10. Guide Sommaire du Musée de l'Acropole. Athènes, 1966.

Διὰ πᾶσαν παραγγελίαν ἢ ἀνταλλαγὴν :

Καὶν ΑΘΗΝΑΝ Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

'Επιμελήτριαν Δημοσιευμάτων, 'Εθνικὸν 'Αρχαιολογικὸν Μουσεῖο, Τοσίτσα 1, 'Αθήναι (147)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Α΄ ΜΕΡΟΥΣ

ERNST LANGLOTZ, Die Heroine U im Westgiebel des Parthenon (Πίν. 1-4) σελ. 1- 5	
N. ΓΙΑΛΟΥΡΗ, Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικού (Πίν. 5-25· Σχέδ. 1-2)	» 6- 40
ΧΡ. ΝΤΟΥΜΑ, Κορφή τ' Ἀρωνίου (Πίν. 26-41· Σχέδ. 1-13)	» 41- 64
ΑΓΓ. ΔΕΛΗΒΟΡΡΙΑ, Ἀμφορέας πρωτοαττικός (Πίν. 42· Σχέδ. 1-2)	» 65- 74
Μ. ΤΟΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΡΟΥΣΚΑΡΗ, Μαρμάρινο γυναικεῖο κεφάλι ἀπὸ τῆ Μυτιλήνη (Πίν. 43)	» 75- 78
Μ. ΜΙΤΣΟΥ, Ἐκ τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου (Πίν. 44-46)	» 79- 83
Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ, Τὸ ἀνάγλυφον τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων εἰς τὸν Ἅγιον Μάρκον τῆς Βενετίας (Πίν. 47-49)	» 84- 95
Θ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ, Λακωνικὸ κάτοπτρο στὸ Μουσεῖο τῆς Σπάρτης (Πίν. 50-56)	» 96-109
Γ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, Ὑστερομινωικὸ κενοτάφιο στὶς Ἀρχάνες (Πίν. 57-58)	» 110-118
Γ. ΔΕΣΠΙΝΗ, Τιμητικὸν ψήφισμα ἐκ Πάρου (Πίν. 59-60)	» 119-132
Γ. ΔΕΣΠΙΝΗ, Σημειώσεις ἀπὸ τὸ Μουσεῖο τοῦ Πειραιᾶ (Πίν. 61-64)	» 133-136
Ν. ΒΕΡΔΕΛΗ, Τίρυνς : Μυκηναϊκὴ ἐπίχρσις ἐξῶθεν τοῦ δυτικοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως (Πίν. 65· Σχέδ. 1-6)	» 137-152
ΕΥΓ. ΓΙΟΥΡΗ, Ἀττικὰ ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. (Πίν. 66-81· Σχέδ. 1-2) »	153-170
Κ. Χ. ΦΑΤΟΥΡΟΥ, Κεφάλι τῆς Φαυστίνας τῆς νεώτερης ἀπὸ τὴν Ἀντιμάχεια τῆς Κῶ (Πίν. 82-85)	» 171-180
Προσθήκη εἰς Α.Δ. 16 (1960)	» 181
Περίληψεις μελετῶν	» 185-199

ΠΙΝΑΚΕΣ Α΄ ΜΕΡΟΥΣ

1a		Figur U im Westgiebel (Carrey)
1b		Figur U in Athen Nat. Mus.
1c		Torso im Akropolis Mus.
1d		Oreithyia aus dem Westgiebel
2a		Giebelboden unter den Figuren U - V nach Sauer
2b		Giebelboden unter den Figuren U - V nach Carpenter
2c		Standflächen der Figuren U - V nach Carpenter
3a		Parthenon Westgiebel. Zeichnung Carreys
3b		Parthenon Westgiebel. Ergänzung Carpenters
3c		Parthenon Westgiebel. Ergänzung Brommers
4a		Moderne Kopie nach einem verschollenen Kopf
4b		Figur U in Athen Nat. Mus.
4c		Figur U in Athen Nat. Mus.
5a.	'Ηλεία	Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. 'Ο λόφος Κλειδί («'Αχαιαί πέτραι») παρά τὴν κλιτὸν αὐτοῦ δεξιὰ ὁ τύμβος τοῦ Σαμικοῦ
5β	'Ηλεία.	Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Οἱ τάφοι Η, Θ, Ι, ΙΑ
5γ - δ	'Ηλεία.	Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. 'Ο τάφος ΙΔ
6α - γ	Μουσείον 'Ολυμπίας.	Πρόχοι Μυκηναϊκοῦ τύμβου Σαμικοῦ (ἀρ. κατ. 3, 2, 1)
6δ	'Εθνικὸν Μουσείον.	Πρόχοι ἀρ. 946 καὶ 947, VI τάφου Μυκηναίων, περιβάλλου Α
7α - γ	Μουσείον 'Ολυμπίας.	Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Πρόχους (ἀρ. κατ. 4)
8α - ε	»	» Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Πρόχοι (ἀρ. κατ. 6, 5, 7, 8, 9)
9α - ς'	»	» Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Λεβητοκυάθια (ἀρ. κατ. 10, 12, 11, 13, 14, 15)
10α - ς'	»	» Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Λεβητοκυάθια (ἀρ. κατ. 16, 17, 19, 18, 20, 21)
11α - ς'	»	» Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Λεβητοκυάθια (ἀρ. κατ. 22, 23, 24, 27, 25, 26)
12α	»	» Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Προχοῖσκη (ἀρ. κατ. 30)
12β - γ	»	» Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Λεβητοκυάθια (ἀρ. κατ. 28, 29)
12δ	»	» Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. 'Αλάβαστρον δίωτον (ἀρ. κατ. 31)
12ε - ς'	»	» Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. 'Αλάβαστρα τρίωτα (ἀρ. κατ. 32, 34)
13α - η	»	» Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. 'Αλάβαστρα τρίωτα (ἀρ. κατ. 33, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 40)
14α - ς'	»	» Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Κύπελλα τοῦ τύπου Βαφειοῦ (ἀρ. κατ. 42, 43, 44, 45, 46, 47)
14ζ - η	»	» Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Κρατηρίσκοι πιθοειδεῖς δίωτοι (ἀρ. κατ. 48, 49)
15α - ς'	»	» Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Κρατηρίσκοι πιθοειδεῖς (ἀρ. κατ. 50, 51, 52, 53, 54, 55)
16α	»	» Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Κύλιξ (ἀρ. κατ. 56)
16β	»	» Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Κύλιξ μόνωτος (ἀρ. κατ. 58)
16γ	»	» Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Κύλιξ δίωτος (ἀρ. κατ. 59)
16δ	»	» Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Κύλιξ μόνωτος (ἀρ. κατ. 60)
16ε	»	» Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Κύλιξ δίωτος (ἀρ. κατ. 61)
16ς'	»	» Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Κύλιξ μόνωτος (ἀρ. κατ. 57)
17α - ζ	»	» Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Κύλικες καὶ θραύσματα κύλικων (ἀρ. κατ. 64, 65, 66, 67, 63, 62 καὶ 68 - 70)

- 18α Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Δύο βάσεις κύλικος (ἀρ. κατ. 71, 72)
- 18β. Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Τμήμα ποδὸς κύλικος μετὰ τοῦ κατωτάτου τῆς κοιλίας (ἀρ. κατ. 74) καὶ βάσις κύλικος μετὰ τοῦ κατωτάτου τῆς κοιλίας (ἀρ. κατ. 73)
- 18γ Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Τμήμα κύλικος (ἀρ. κατ. 76)
- 18δ Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Ποὺς κύλικος μετὰ τμήματος τῆς κοιλίας (ἀρ. κατ. 75)
- 18ε Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Θραύσματα κύλικος (ἀρ. κατ. 77)
- 18ς' Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Ἀρύταινα (ἀρ. κατ. 79)
- 19α - ζ Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Ἀρύταιναι (ἀρ. κατ. 80, 81, 82, 78, 83, 85, 84)
- 20α - β Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Ἀμφορεῖς (ἀρ. κατ. 86, 88)
- 20γ - δ Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Δίωτα ἀγγεῖα (ἀρ. κατ. 87, 89)
- 20ε Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Ἀμφορεῖς (ἀρ. κατ. 90)
- 21α - β Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Ἀμφορεῖς (ἀρ. κατ. 91, 92)
- 21γ - δ Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Πίθος καὶ Κρατῆρ (ἀρ. κατ. 93, 94)
- 22α Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Ρυτὸν (ἀρ. κατ. 95)
- 22β Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Ὑδρία (ἀρ. κατ. 96)
- 22γ - ζ' Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Δίωτα ἀγγεῖα (ἀρ. κατ. 97, 98, 99, 100)
- 23α Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Δίωτον ἀγγεῖον (ἀρ. κατ. 101)
- 23β Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Μόνωτον ἀγγεῖον (ἀρ. κατ. 102)
- 23γ Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Ἄωτον ἀγγεῖον μικροσκοπικὸν (ἀρ. κατ. 103)
- 23δ Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Θήλαστρον (ἀρ. κατ. 106)
- 23ε - ζ' Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Κύαθοι (ἀρ. κατ. 105, 104)
- 23ζ Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Σκύφος (ἀρ. κατ. 108)
- 23η Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Ψευδόστομος ἀμφορεῖς (ἀρ. κατ. 107)
- 24α Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Τεμάχιον ἀγγεῖου (ἀρ. κατ. 113) καὶ ἕτερα 13 τεμάχια ἐκ μεγάλων ἀγγείων (ἀρ. κατ. 114) ΜΕ χρόνων
- 24β Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Ἐνδεκα θραύσματα ἀγγείων ΜΕ χρόνων (ἀρ. κατ. 115)
- 24γ Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Δεκατρία θραύσματα ἐξ ἀγγείων ΜΕ χρόνων (ἀρ. κατ. 116)
- 24δ Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Ἐπτὰ δσπρακα ΜΕ χρόνων (ἀρ. κατ. 117)
- 25α Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Δύο θραύσματα κεράμων (ἀρ. κατ. 109), τμήμα κύλικος καὶ δύο βάσεις κυλικῶν (ἀρ. κατ. 112, 110, 111)
- 25β Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Τρεῖς σφόνδυλοι ἐκ πηλοῦ (ἀρ. κατ. 119) καὶ ἕτερος ἐκ στεατίτου (ἀρ. κατ. 120)
- 25γ Μουσείον Ὀλυμπίας. Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ. Τεμάχιον λαβῆς μαχαιριδίου (ἀρ. κατ. 121)
- 26α - β Νάξος. Ἡ βορεία καὶ ἡ νοτία κλιτύς τῆς Κορφῆς τ' Ἀρωνιοῦ
- 27α Νάξος. Τὸ νότιον τμήμα τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Νάξου ἐκ τῆς Κορφῆς τ' Ἀρωνιοῦ
- 27β Νάξος. Τμήμα τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Νάξου. Εἰς τὸ βάθος δεξιὰ ἢ Σχινόυσα καὶ ἀριστερὰ τὸ Κάτω Κουφὸ
- 27γ Νάξος. Ὁ παρὰ τὴν Κορφὴν τ' Ἀρωνιοῦ ὄρμος τοῦ Κλειδοῦ καὶ τὰ Κουφονήσια. Εἰς τὸ βάθος ἀριστερὰ ἢ Κέρος
- 28α Νάξος. Κορφὴ τ' Ἀρωνιοῦ. Ἀναλημματικὸς τοῖχος («τράφον») τῆς Β. κλιτύος τοῦ λόφου
- 28β Νάξος. Κορφὴ τ' Ἀρωνιοῦ. Καμπυλόγραμμος τοῖχος ὑπὸ τὸν «τράφον»
- 28γ Νάξος. Κορφὴ τ' Ἀρωνιοῦ. Ἡ πλάξ VIII ἐντειχισμένη εἰς τὸν «τράφον» τοῦ Πί v. 28α, ἀνεστραμμένη
- 29α - γ Νάξος. Κορφὴ τ' Ἀρωνιοῦ. Ἑλληψοειδῆς δωμάτιον

29δ	Νάξος.	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Ἡ εἴσοδος τοῦ ἔλλειψοειδοῦς δωματίου
29ε	Νάξος.	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ δωματίου
29ς'	Νάξος.	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Λεπτομέρεια τοῦ Πί ν. 29ε
30α	Νάξος.	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Οἱ ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου βράχοι
30β - γ	Νάξος.	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Τοίχος δυτικῶς τοῦ δωματίου
30δ - ε	Νάξος.	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Ἀναλημματικός τοίχος ΝΑ. τοῦ δωματίου
30ς'	Νάξος.	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Ἐπίχωσις μεταξύ ἀναλήμματος καὶ βράχου ΝΑ. τοῦ δωματίου
31α - γ	Νάξος	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Θεμελιώσεις ἐπὶ τοῦ ἀνδῆρου ΝΑ. τοῦ δωματίου
31δ	Νάξος.	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Θεμέλιον ἀνατολικῶς τοῦ ἀχυρῶνος
32α	Νάξος.	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Θαλάσσια ὄστρεα
32β	Νάξος.	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Θεμέλιον ἀνατολικῶς τοῦ ἀχυρῶνος
33α	Νάξος. Συλλογὴ Ἀπειράνθου.	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Θραύσματα χειλέων ἀγγείων
33β	Νάξος. » »	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Λαβαὶ ἀγγείων
33γ	Νάξος. » »	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Τριπτήρ καὶ πλάκες - καλύμματα ἀγγείων
34α-β,δ-ε	Νάξος. » »	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Πλάκες λιθομύλου
34γ	Νάξος. » »	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Τεμάχια πλακῶν λιθομύλου
35α - β	Νάξος. » »	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Ἐμπροσθία ὄψις πλακῶν ἀντιστοίχως I καὶ II
36α	Νάξος. » »	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Προοπτικὴ ἀπεικόνισις τῆς πλακῶς II
36β	Νάξος. » »	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Ἐμπροσθία ὄψις τῆς πλακῶς III
36γ	Νάξος. » »	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Ἐμπροσθία ὄψις τῆς πλακῶς IV
37α - γ	Νάξος. » »	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Ἐμπροσθία ὄψις πλακῶν ἀντιστοίχως V, VI, VII
38α	Νάξος. » »	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Ἐμπροσθία ὄψις τῆς πλακῶς VIII
38β	Νάξος. » »	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Προοπτικὴ ἀπεικόνισις τῆς πλακῶς VIII
38γ	Νάξος. » »	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Ἐμπροσθία ὄψις τῆς πλακῶς IX
39α	Νάξος. » »	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Προοπτικὴ ἀπεικόνισις τῆς πλακῶς X.
39β	Νάξος. » »	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Πήλινον προσωπεῖον (;) ἐκ Φυλακωπῆς
40α	Νάξος.	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Σύγχρονος παράστασις διὰ τῆς μεθόδου τῆς ἐπικρούσεως
40β	Νάξος.	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Πλάξ με παράστασιν σπείρας
40γ	Νάξος.	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Ἡ ἑτέρα πλευρὰ τῆς πλακῶς με λακκίδια
40δ	Νάξος.	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Πλευρικὴ ὄψις τῆς πλακῶς (σκορπίος ;)
41α	Νάξος.	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Πλάξ με παράστασιν ὄφραος ἐκ τῆς περιοχῆς Λυαρίδια
41β - γ	Νάξος. Συλλογὴ Ἀπειράνθου	Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ. Πλάκες με ἀβαθῆ λακκίδια
42	Ἀθῆναι.	Ἄμφορέας Συλλογῆς Ρουσοπούλου
43α	Μουσεῖον Μυτιλήνης.	Μαρμάρينو γυναικεῖο κεφάλι κατ' ἐνώπιον
43β	Μουσεῖον Μυτιλήνης.	Μαρμάρينو γυναικεῖο κεφάλι δεξιὰ πλαγία ὄψη
44α	Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον.	Ἡ βάσις, ἐφ' ἧς ἡ ἐπιγραφή ἐν IG II ² 3897
44β	Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον.	Σχεδιάσμα τῆς βάσεως (ὑπὸ Εἰρ. Τραυλοῦ)
45α	Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον.	Ἄριστερόν τοῦ τεμαχίου μαρμάρου I τῆς ἐπιγραφῆς ἐν IG II ² 3897
45β	Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον.	Δεξιὸν τοῦ τεμαχίου μαρμάρου VI τῆς ἐπιγραφῆς ἐν IG II ² 3897
46	Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον.	Ἡ ἐν E.M. 13181 ἐπιγραφή
47	Βενετία.	Ἅγιος Μᾶρκος. Ἀνάγλυφον τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων (φωτ. Ο. Böhm)
48α - β	Βενετία.	Οἱ δύο Ἀνάργυροι τῆς κάτω ζώνης τοῦ ἀναγλύφου τῆς Βενετίας
48γ	Ἐθνικὸν Μουσεῖον.	Προτομὴ ἀρ. 399 (φωτ. τοῦ Μουσείου)
49α - β	Βενετία.	Οἱ δύο Ἀνάργυροι τῆς ἄνω ζώνης τοῦ ἀναγλύφου τῆς Βενετίας
49γ	Μουσεῖον Βερολίνου.	Ἐγκαυστικὴ εἰκὼν τοῦ Ἀγ. Κοσμά ἐπὶ κιβωτιδίου ἐξ Ἀχμίμ (Wulf)
49δ	Κρεμλίνον.	Οἱ Ἀγ. Ἀνάργυροι ἐπὶ Σταυροθήκης εἰς τὸ Ἀνάκτορον τῶν Πανοπλιῶν τοῦ Κρεμλίνου (Frolow)
50α - β	Μουσεῖο Σπάρτης.	Χάλκινο κάτοπτρο ἀρ. 3302
51α, γ	Μουσεῖο Σπάρτης.	Χάλκινο κάτοπτρο ἀρ. 3302. Πλάγιες ὄψεις

51β	Μουσείο Σπάρτης.	Χάλκινο κάτοπτρο άρ. 3302. Πίσω όψη
52α - β	Ήθνικό Μουσείο.	Στήριγμα κατόπτρου άπό τό Άμυκλαίο
53α	Μόναχο.	Χάλκινο κάτοπτρο
53β	Ν. Ύόρκη.	Χάλκινο κάτοπτρο στό Μητροπολιτικό Μουσείο
54α - β	Μουσείο Δελφών.	Χάλκινος κοδρος
55α	Ήθνικό Μουσείο.	Χάλκινο κάτοπτρο άπό τό Λεωνίδιο
55β	Μουσείο Σπάρτης.	Ή αναθηματική στήλη άπό τό Γεράκι
55γ	Μουσείο Σπάρτης.	Χάλκινος Άπόλλων(;) άρ. 3304
56α - β	Μουσείο Σπάρτης.	Δύο όψεις χάλκινου άγαλματίου νέου
57α - β	Κρήτη.	Άρχάνες. Ή χτισμένη πόρτα τοῦ τάφου πριν και μετά τήν καθαίρεση τών λίθων
58α	Κρήτη.	Άρχάνες. Κάτοψη και τομή τοῦ τάφου
58β	Κρήτη. Άρχ. Μουσ. Ήρακλείου.	Άρχάνες. Κεραμεική άπό τόν τάφο
58γ	Κρήτη. Άρχ. Μουσ. Ήρακλείου.	Άρχάνες. Ή σαρκοφάγος
59	Πάρος.	Τιμητικόν ψήφισμα
60	Πάρος.	Τιμητικόν ψήφισμα (φατογραφία έξ έκτύπου)
61α - β	Άρχ. Μουσ. Πειραιώς.	Άγαλμα Νύμφης πριν και μετά τή συμπλήρωσή του
62α	Άρχ. Μουσ. Πειραιώς.	Ήπιτύμβιο άγαλμα
62β - γ	Άρχ. Μουσ. Πειραιώς.	Οί πλάγιες όψεις του
63α	Άρχ. Μουσ. Πειραιώς.	Άναθηματικό άνάγλυφο
63β	Βερολίνο.	Άναθηματικό άνάγλυφο
64α - β	Άρχ. Μουσ. Πειραιώς.	Ήπιτύμβιες στήλες
64γ	Άρχ. Μουσ. Πειραιώς.	Ή έπιγραφή τής ρωμαϊκής στήλης άρ. 1160
65	Τίρυνς.	Τό δυτικόν τείχος τής άκροπόλεως νοτιώς τής άντιστοιχου πυλίδος, έξωθεν τοῦ όποίου εύρέθη ή μυκηναϊκή έπίχωση
66α	Ήθνικόν Μουσείον.	Καλυκωτός κρατήρ Ε.Μ. 19463. Α΄ όψις
66β	Ήθνικόν Μουσείον.	Καλυκωτός κρατήρ Ε.Μ. 19463. Β΄ όψις
67α - β	Ήθνικόν Μουσείον.	Καλυκωτός κρατήρ Ε.Μ. 19463. Λεπτομέρειαι παραστάσεως Α΄ όψεως
68α	Ήθνικόν Μουσείον.	Καλυκωτός κρατήρ Ε. 66. Α΄ όψις
68β	Ήθνικόν Μουσείον.	Καλυκωτός κρατήρ Ε. 66. Β΄ όψις
69α - β	Ήθνικόν Μουσείον.	Καλυκωτός κρατήρ Ε. 66. Λεπτομέρειαι παραστάσεως Α΄ όψεως
70α	Ήθνικόν Μουσείον.	Πελίκη Ε.Μ. 18747. Α΄ όψις
70β	Ήθνικόν Μουσείον.	Πελίκη Ε.Μ. 18747. Β΄ όψις
71α	Ήθνικόν Μουσείον.	Πελίκη Ε.Μ. 18747. Παράστασις Α΄ όψεως
71β	Ήθνικόν Μουσείον.	Πελίκη μετά πόματος Ε.Μ. 18746. Α΄ όψις
72α - β	Ήθνικόν Μουσείον.	Πελίκη μετά πόματος Ε.Μ. 18746. Λεπτομέρειαι παραστάσεως Α΄ όψεως
73α	Ήθνικόν Μουσείον.	Πελίκη μετά πόματος Ε.Μ. 18746. Παράστασις Β΄ όψεως
73β	Ήθνικόν Μουσείον.	Πελίκη μετά πόματος Ε.Μ. 18746. Τό πόμα τής πελίκης
74α	Ήθνικόν Μουσείον.	Πελίκη Ε.Μ. 18748. Α΄ όψις
74β	Ήθνικόν Μουσείον.	Πελίκη Ε.Μ. 18748. Β΄ όψις
75α	Ήθνικόν Μουσείον.	Ήδρία Ε.Μ. 19443α (θραύσμα)
75β	Ήθνικόν Μουσείον.	Γαμικός λέβης Ε.Μ. 19429α, β (θραύσματα)
75γ	Ήθνικόν Μουσείον.	Γαμικός λέβης Ε.Μ. 19437 (τμήμα)
76α	Ήθνικόν Μουσείον.	Βάσις γαμικού λέβητος Ε.Μ. 19462. Α΄ όψις
76β - γ	Ήθνικόν Μουσείον.	Βάσις Γαμικού λέβητος. Ε.Μ. 19462. Β΄ όψις
77α - β	Ήθνικόν Μουσείον.	Γαμικός λέβης Ε. 615. Λεπτομέρειαι παραστάσεως Α΄ όψεως
78α - β	Ήθνικόν Μουσείον.	Γαμικός λέβης Ε. 615. Λεπτομέρειαι παραστάσεως Β΄ όψεως
79α	Ήθνικόν Μουσείον.	Γαμικός λέβης Ε. 615. Α΄ όψις
79β	Ήθνικόν Μουσείον.	Γαμικός λέβης Ε.Μ. 19440 (τμήμα)

ΠΙΝΑΚΕΣ Α' ΜΕΡΟΥΣ

ια'

80α	Ἐθνικὸν Μουσεῖον.	Πῶμα λεκανίδος Ε.Μ. 19427 (τμήμα)
80β - γ	Ἐθνικὸν Μουσεῖον.	Πυξίς Ε.Μ. 19438
81α	Ἐθνικὸν Μουσεῖον.	Πυξίς Ε.Μ. 19439 (τμήμα)
81β	Ἐθνικὸν Μουσεῖον.	Πυξίς Ε.Μ. 19441 (θραύσμα)
81γ	Ἐθνικὸν Μουσεῖον.	Πυξίς Ε.Μ. 196 (τμήμα)
81δ	Ἐθνικὸν Μουσεῖον.	Σκύφος Ε.Μ. 19432 (τμήμα)
82α	Μουσεῖο Κῶ.	Ἀντιμάχεια. Κεφάλι τῆς Φαυστίνας τῆς νεώτερης
82β	Μουσεῖο Κῶ.	Ἀντιμάχεια. Τὸ ἴδιο κεφάλι σὲ ὄψη τριῶν τετάρτων
83α	Μουσεῖο Κῶ.	Ἀντιμάχεια. Κεφάλι τῆς Φαυστίνας τῆς νεώτερης. Δεξιὰ πλάγια ὄψη
83β	Μουσεῖο Κῶ.	Ἀντιμάχεια. Κεφάλι τῆς Φαυστίνας τῆς νεώτερης. Ἀριστερὴ πλάγια ὄψη
84α	Μουσεῖο Κῶ.	Ἀντιμάχεια. Κεφάλι τῆς Φαυστίνας τῆς νεώτερης. Πίσω ὄψη
84β	Μουσεῖο Κῶ.	Ἀντιμάχεια. Κεφάλι τῆς Φαυστίνας τῆς νεώτερης. Ἄνω ὄψη
85α	Μουσεῖο Καπιτωλίου.	Κεφάλι τῆς Φαυστίνας τῆς νεώτερης στὸ Museo Capitolino, Salone 11
85β	Μουσεῖο Καπιτωλίου.	Τὸ ἴδιο κεφάλι σὲ ἀριστερὴ πλάγια ὄψη
85γ	Μουσεῖο Κῶ.	Κεφάλι πιθανῆς Φαυστίνας νεώτερης - Ἀφροδίτης

DIE HEROINE U IM WESTGIEBEL DES PARTHENON

(Tafeln 1-4)

Seit Rhys Carpenter vor dreissig Jahren den vor dem Akropolismuseum unbeachtet stehenden Torso Nr. 1363 (Taf. 1c) als Fragment der Heroine U des Westgiebels glaubte nachweisen zu können, ist ihm in der Forschung bis heute kaum widersprochen worden. Und dennoch müssen, glaube ich, gegen diese Attribution gewichtige Bedenken, ja Einwände erhoben werden, die Fr. Brommer zu leicht beiseite geschoben hat¹.

Carpenter hat seine Vermutung durch eine sehr sorgfältige Rekonstruktionszeichnung veranschaulicht, die durch Fr. Brommer (Taf. 152 unten) in Kleinigkeiten, vor allem den Massen, berichtigt worden ist (Taf. 3c). Sie zeigt augenfällig, dass diese Statue U genau wie die neben sie vermutungsweise gesetzte U \times erheblich kleiner ist als alle Figuren des West-, aber auch des Ostgiebels. Beide Frauenfiguren wirken wie Zwerge neben den gigantischen Gestalten rechts und links von ihnen. Ich kenne keinen griechischen Giebel des 5. Jhs., in dem der Meister das Grössenverhältnis so unvermittelt und auch durch die Darstellung nicht begründet variiert hat. Eine Erklärung für diese peinlich wirkende Divergenz der Masse ist bis heute nicht versucht worden und dürfte kaum zu geben sein².

Der Torso U ist nicht an der Westseite des Parthenon gefunden worden. Er ist zuerst abgebildet und bekannt geworden durch eine Photographie der Jahre um 1860, auf der er westlich vom Erechtheion zu sehen ist³. Gewiss ist es nicht unmöglich, dass er im 5. Jh. gar nicht an der Westseite des Erechtheion gestanden hat, sondern erst im Mittelalter dorthin verschleppt worden ist. Schwerer wiegt, dass sein Stil erheblich von der sehr ausgeprägten Formensprache des Westgiebelmeisters, selbst in seinen durch die ausführenden Hände bedingten Nuancen, abweicht und der «klassischen» Formgebung des Ostgiebels entspricht, was natürlich nicht ausreicht, ihn dem Ostgiebel selbst zuzuweisen.

Br. Sauer hat das grosse Verdienst, in sorgfältiger Zeichnung die erhaltenen Bettungen und Standspuren der Giebelfiguren aufgenommen zu haben⁴ (Taf. 2a). Vergleicht man mit seinen Zeichnungen die Carpenters, so staunt man über die Kühnheit, mit der dieser aus den Verwitterungen der Geisonbasis die Umrisse der Figur 1363 noch zu erkennen gemeint hat⁵ (Taf. 2a, b). Es ist zu bedauern, dass die neue Aufnahme der Standspuren von K. Jeppesen ohne Erläuterung nur in

1. F. Brommer, Die Skulpturen der Parthenongiebel Taf. 123 - 125. S. 54. 60.

2. E. Berger, Parthenon - Ostgiebel 57.

3. Oesterr. Jahreshfte 39 (1952) 62.

4. Antike Denkmäler I Taf. 58 S. 48.

5. Hesperia I (1932) 17 Abb. 10.

einer zu kleinen Zeichnung wiedergegeben worden ist⁶. Brommer hat leider keine auf Autopsie beruhende neue Aufnahme und Interpretation der sicheren Standspuren gegeben (S. 112), obwohl die Feststellung der Standspuren auf dem Giebelboden die Grundlage aller Erörterungen der Probleme der Giebelstatuen sein muss (Taf. 3c). Ja, es scheint sogar, dass die von ihm Taf. 152 unten gegebene Ergänzung von den älteren Aufnahmen der Basen für die Figuren S-V abweicht, ohne dass sie begründet wird. Nach Sauters und Carpenters Aufnahme befinden sich die Stossfugen der Geisonblöcke sinnvollerweise an den Stellen, auf denen das grösste Gewicht der Figuren lastet (Taf. 3b), so dass – gewiss nicht ohne die Absicht des entwerfenden Meisters – die Horizontalität des Giebelbodens nicht gefährdet wird, was unvermeidlich ist, wenn der Schwerpunkt einer Statue am Rand der Geisonplatte ruht. So kniet der Jüngling V (Taf. 3c) in Brommers Zeichnung Taf. 152 am Rande der Geisonplatte, während nach Carpenter die knieenden Beine der Statue zu beiden Seiten der Fuge aufruhren, was statisch wohl begründet ist. Allein schon dies wohl auf langer Praxis beruhende Verfahren, Giebelfiguren zunächst unter dem Gesichtspunkt des statisch Möglichen und Zweckmässigen zu entwerfen, spricht gegen die Aufstellung des Torso 1363 als Figur U auf Block 7 im Westgiebel. Denn sie würde dann nach Carpenters Meinung direkt am rechten Rand des Blockes 7 gestanden haben.

Dass der Torso 1363 überhaupt mit einer solchen Zuversicht, die alle Einwände als nichtig erscheinen liess, in die rechte Ecke des Westgiebels gesetzt worden ist, beruht auf der unbegründeten Annahme, die kleinen, in Eleusis gefundenen Giebelfiguren seien Kopien des Parthenon - Westgiebels⁷. Das ist zum mindesten unwahrscheinlich. Durch Travlos' neue Beobachtungen ist dieser, einen kleinen Sakralbau der Kaiserzeit schmückende Giebel in seinem Bestand richtig erfasst und vermutungsweise ergänzt worden, wobei es ungewiss bleiben muss, ob die uns erhaltenen Figuren sämtlich auf einen oder auf zwei Giebel zu verteilen sind. Anlass, in diesen Giebelfiguren Kopien des Parthenon - Westgiebels zu vermuten, war nur die «Kekrops - Gruppe». Diese ist gewiss in engem Anschluss an die Kekropsgruppe des Westgiebels gearbeitet, man kann fast sagen kopiert worden, bis auf das entscheidende Glied: den Schlangenleib, der diesen Heros im Parthenon eben als Kekrops erkennen lässt. Aber gerade dieser fehlt der Gruppe aus Eleusis, und deshalb stellt diese Figur eben nicht Kekrops, sondern einen anderen uns unbekannteren Heros dar. Daraus folgt dann mit Notwendigkeit, dass die Figuren dieses kleinen Giebels eben keine Kopien des Parthenon - Westgiebels sein müssen. Nur die Kekropsfigur und vielleicht noch einige andere, wie die Athena⁸, sind eklektisch für diesen Giebel als Vorbild genommen worden. In der Mitte des einen der Raub der Kore durch Hades, in dem anderen Athena unter attischen Heroen(?). Man wird die übrigen Figuren deshalb vielleicht als Gottheiten von Eleusis oder auch Attika deuten dürfen, die in der Art der römischen Idealplastik willkürlich mit verschiedenen anderen Vorbildern zu einer neuen Komposition zusammengestellt worden sind.

6. Acta Archaeologica 24 (1953) Taf. 2.

7. Deltion 16 (1960) 50. Brommer S. 104 Taf. 143 - 47. Festschrift Kurt Bauch 1957, 21 (Schuchhardt).

8. Sie wird von W. Fuchs in den Röm. Mitt. 1964 nachgewiesen werden.

Unter diesen eklektisch nach klassischen Vorbildern zusammengesuchten Figuren gibt es nun eine, die gewiss mit dem Torso 1363 so weitgehend übereinstimmt, dass der kaiserzeitliche Steinmetz diese Statue gekannt haben muss⁹. Dass sie aber im Westgiebel des Parthenon gestanden hat, dafür fehlt jede Begründung. Für den Persephoneraub in der Mitte des eleusinischen Giebels hat sich der Bildhauer ganz offensichtlich an andere Vorbilder, wie vielleicht das Giebelakroter in Delos, gehalten.

Wo die Vorbilder des eleusinischen Giebels zu suchen sind, ist eine Frage, die hier nicht erörtert zu werden braucht. Nur darauf ist hinzuweisen, dass die Göttin mit Kind im Schoss¹⁰, immer noch als Nachbildung der Westgiebelfigur U + bezeichnet und unverständlicherweise mit dem Torso Brommer Taf. 126 identifiziert wird, obwohl sie in entscheidenden Zügen von ihm abweicht. Die hohe Gürtung, die plastische Struktur von Mutter und Kind erinnert weit mehr an Schöpfungen des 4. Jhs. und des frühen Hellenismus, wie den Dionysos des Thrasyllus und die Kybele aus Pergamon. Der Steinmetz des kleinen Giebels in Eleusis hat für die mythischen Gestalten, die dem Raub Persephones beiwohnen, seine Figuren nach klassischen Vorbildern des 5. und 4. Jhs. nach seinem Gutdünken ausgewählt, wie das in der Kaiserzeit bei dekorativen Skulpturen üblich gewesen ist. Diese Göttin mit Kind, welche die eleusinische Giebelfigur und die Statuette im Agoramuseum (Brommer Taf. 146, 147,1) nachbilden, muss ein in der Kaiserzeit berühmtes Götterbild gewesen sein. Denn es wirkt offenbar auf dekorativen Tonplatten der Campanagattung nach¹¹. An eine Nachbildung der Meter der Agora wird man dennoch kaum denken dürfen.

Die Suche nach der Figur U hat von der Zeichnung Carreys auszugehen. Diese ist eine virtuose Skizze, keine exakte Reproduktion (Taf. 1a). Die Säulen, Metopen und Geisonblöcke hat Carrey erst nachträglich und wohl nur nach Gutdünken flüchtig hinzugefügt. Die linke Giebelhälfte scheint vor der Mitte des Tempels stehend gezeichnet worden zu sein¹. Die Verkürzung des Giebelwinkels zwischen den kämpfenden Göttern beweist dies ebenso wie die Verkürzung der uns wohlbekannten Kekropsgruppe.

Der Blickpunkt für die rechte Giebelhälfte ist schwieriger zu bestimmen, weil Carrey das schräge Geison nicht mitgezeichnet hat. Aber der Vergleich der Standspuren mit der Zeichnung lässt vermuten, dass der Zeichner bei diesem Blatt ungefähr in der Mitte zwischen Iris und Kalirrhoe, also annähernd vor der Figur U, gestanden haben dürfte.

Die Zeichnung dieser Figur ist wie auch die der anderen in manchem unklar. Offenbar war sie erheblich beschädigt und in der starken Untersicht schwer zu erkennen. Man muss fragen, was das grosse, schwarz schraffierte Dreieck unterhalb des linken Knies darstellen soll. War der aus dem Gewand vorstossende linke Unterschenkel im Jahr 1674 schon zerstört, so dass unterhalb des über die Knie gelegten Gewandes eine formlose Höhlung sich auftat? Seltsam mutet auch der

9. Brommer Taf. 144. 145.

10. Athen, Nat. Mus. 202. Brommer Taf. 146.

11. v. Rhoden, Campanareliefs Taf. 10.

stark nach seiner Linken hin geneigte Oberkörper an. War er gebrochen und hing er nicht mehr Bruch an Bruch ruhend nach seiner linken Seite hin, vielleicht an die Giebelwand angelehnt? War der Oberkörper vielleicht gar nicht seitwärts «abgerutscht», sondern beruht diese seltsame Wiedergabe nur auf dem Umstand, dass Carrey hier Formen missverstanden hat? Hat er etwa das Gewand neben dem linken Arm nur noch als undefinierbare Masse wahrgenommen? War der plastisch exponierte linke Arm im Jahr 1674 vielleicht schon abgebrochen und nur noch das Gewand neben ihm sichtbar? Als sicher darf nach der Zeichnung angenommen werden, dass die Figur U durch die sich abwärts neigende Schräge des Giebels gezwungen – Höhe an dieser Stelle 1,45 m – ziemlich niedrig sass, ähnlich wie auch Oreithya Q und die Figuren R und S. Allein schon diese augenfällige Tatsache des Sitzens auf einem niedrigen Hocker spricht gegen die Identifizierung des Torsos 1363 mit der Figur U nach Carreys Zeichnung.

Wenn diese Beobachtungen und Argumente zutreffen, könnte die in Epidaurus gefundene Statuette in Athen, Nat. Mus. 158¹² (Taf. 1b, 4b), die einst zu einer Gruppe oder Giebelkomposition der Kaiserzeit gehört haben dürfte, ein plastischer flüchtiger Reflex der gesuchten Figur U sein. Sie könnte wie die in Eleusis gefundenen Statuetten den Giebel eines kleinen römischen Tempels geschmückt haben. Denn wenn auch diese Figur nicht genau mit Carreys Skizze übereinstimmt, so könnte dennoch für die Identität des Vorbildes geltend gemacht werden: die zu erschliessende, auffallend schräge Haltung des linken Beines, dessen Umriss nahe der Giebelwand von einem wehenden Gewandstück hervorgehoben war, die Lagerung des Mantels über den Oberschenkeln und der – in der Skizze unverstandene – wehende Mantelsaum neben dem linken Arm. Dagegen ist das vom rechten Knie herabhängende, am Boden gestaute Mantelstück der Zeichnung Carreys an der Figur nicht vorhanden. Aber so, wie es Carrey gezeichnet hat, kann es nicht gelegen haben. Die Vermutung, dass sich Carrey in diesem Detail geirrt hat, liegt bei diesem einzigen nicht identischen Zug deshalb nahe.

Aber selbst wenn diese Figur kein Nachklang der Statue U wäre, so wäre ihr Original dennoch vom Meister des Westgiebels gearbeitet. Denn das eigentümlich Plätschernde der Gewandsäume ist der Oreithya Q so ähnlich, dass kaum übersehen werden kann, dass hier dieselbe spätphidiasische Stilrichtung vorliegt, die uns durch die mit Recht dem Agorakritos und seiner Werkstatt zugeschriebenen Werke vertraut ist, wie die Basisfragmente der Nemesis in Rhamnus, die Letometope Albani, die Aphrodite Doria und manche anderen Werke¹³.

Vielleicht kann unsere Kenntnis des Westgiebels aber durch eine weitere Beobachtung vervollständigt werden. Im römischen Kunsthandel gibt es einen modernen Marmorkopf (Taf. 3a), der in manchen Zügen dem Kopf der Barberi-

12. Athen, Nat. Mus. 158. Kavvadias, Fouilles d'Epidaure Taf. XI 18. Pentelischer Marmor, H. 37 cm.

13. G. Lippold, Handbuch der griechischen Plastik S. 187. Zuletzt über den Meister: Semi Karousou in Athenische Mitteilungen 77 (1962) 185.

14. Der Kopf befand sich 1934 in Slg. Bencivenga in Rom. Höhe ca. 60 cm. Photos des Deutschen Archäologischen Instituts Rom 1934. 1410 - 12. Keine Kopien dieses Werkes sind die modernen Köpfe in Bayonne und Rom. Vgl. E. Paribeni, Sculture greche del V secolo nel

nischen Schutzflehenden und deren modernen Kopien ähnelt¹⁴. Jener Kopf ist aber keine Kopie der «Schutzflehenden», wie behauptet worden ist, schon weil er nach der entgegengesetzten Seite bewegt und nicht zurückgelehnt ist. Er stellt eine majestätisch sich zu ihrer Rechten wendende Göttin oder Heroine dar. Auch wenn die virtuose Arbeit des modernen Bildhauers nicht ohne störende plastische Dissonanzen ist, die in den Aufnahmen mit zu kleiner Brennweite – der notwendigen Nähe des Objektivs wegen – peinlicher zur Geltung kommen, als sie dem schauenden Auge erscheinen, besonders in der Stellung des linken Auges und dem zu schmal geratenen Munde, so ist die Grossartigkeit der Erfindung dennoch nicht zu übersehen. Es scheint mir deshalb gefragt werden zu dürfen, ob dieser Kopf nicht die moderne Kopie eines verlorenen oder in einer noch unbekanntem Sammlung stehenden Originals ist. Denn wir kennen moderne Kopien verlorener Werke, wie die sog. Angerona, den Kopf der «Muse» im Hofe des Palazzo Borghese und den Kopf, der dem phidiasischen Dionysostorso in Salerno (Palazzo Avasso) aufgesetzt ist. Die Verbindung des Kopfes mit dem Westgiebel, vielleicht der Oreithyia oder der Heroine T, scheint umso eher gewagt werden zu dürfen, als auch dieser moderne Kopf stilistisch Köpfen des Agorakritos gleicht und mit den beiden Kopffragmenten des Westgiebels Brommer Taf. 134. 135 vereinbar ist.

ERNST LANGLOTZ

Museo Nazionale Romano Nr. 124. Der Kopf in der Bastis Coll., D. von Bothmer, Anc. Art, from N. York Coll. No 116, Taf. 37, stellt kaum Hypnos, eher Hermes dar und scheint dem gallorömischen Merkur im Cab. des Médailles und vor allem der ausgezeichneten Bronzestatue in Delphi so sehr zu ähneln, dass man versucht sein könnte, ihn mit dem Typus des Hermes mit langer Chlamys zu verbinden, die in vielen Repliken und Varianten überliefert ist. Wenn sie keine plastische Kontamination der römischen Idealplastik ist, könnte sie eine berühmte Hermesstatue des Agorakritos wiedergeben. D. von Bothmer hat die stilistische Verwandtschaft mit Werken dieses Meisters schon ausgesprochen.

ΜΥΚΗΝΑ·Ι·ΚΟΣ ΤΥΜΒΟΣ ΣΑΜΙΚΟΥ

(Πί ν. 5-25· Σχ έδ. 1-2)

Κατά τās άρχās Φεβρουαρίου 1954, τυχαία άνεύρεσις μυκηναϊκών άγγείων ύπό άγρότου, εις τήν περιοχήν Σαμικού, έδωσεν άφορμήν εις τήν ανακάλυψιν σπουδαίου τύμβου, πλουσίου εις άγγεία άρίστης ποιότητος.

Ό τύμβος ούτος, μοναδικός, ώς ό πρώτος σαφώς μυκηναϊκός εις τήν κυρίως Έλλάδα, κείται παρά τούς ΒΑ. πρόποδας τών λοφίσκων Καζέρνα ή Κλειδι και εις άπόστασιν 40 περίπου μέτρων άπό τής δχθης τής παρακειμένης λίμνης (Πί ν. 5α). Άνατολικώς του τύμβου, ύψουται ή άκρόπολις του άρχαίου Σαμικού, μετά τών καλώς διατηρουμένων εις μεγάλην έκτασιν τειχών αυτης. Η πόλις, κειμένη εις τήν μεταξύ τής άκροπόλεως και τής παραλίας του Ίονίου πελάγους πεδιάδα, έπροστατεύετο ύπό δύο βραχιόνων τών έκ τής άκροπόλεως κατερχομένων τειχών, σφζομένων εις μικρά μόνον τμήματα. Τά έρείπια τής πόλεως είναι σήμερα ορατά έντός τής λίμνης του Σαμικού, ή όποία έσχηματίσθη πιθανόν κατά τον πρώϊμον Μεσαίωνα¹.

Ό ειρημένος άγρότης, όνόματι Διονύσιος Κανελλόπουλος, έχων τήν οικίαν αυτου εις τούς ΒΑ. πρόποδας τών λοφίσκων Κλειδι και επιθυμών να οικοδομήση μικράν βοηθητικήν καλύβην επί τής παρακειμένης χαμηλής μαστοειδοϋς έξάρσεως του τύμβου, προσέκρουσεν, εις μικρόν άπό τής επιφανείας του έδάφους βάθος (0,20 - 0,30 μ.), εις πλήθος λίθων, άγγείων, όστράκων και σκελετών. Ούτος, συνεχίσας μετά ταυτα έκ περιεργείας τήν έκσκαφήν, κατέστρεψε πλήθος άγγείων και άνεστάτωσε τό μέγιστον του έσωτερικού του τύμβου².

Τά χώματα του τύμβου, κειμένου έντός του χώρου τής πόλεως, συνίστανται, ώς άλλως τε και τά χώματα όλης τής περιοχής, έκ καθαρής άμμου, ένεκα δέ τούτου είχαν κατολισθήσει άπό μακροϋ χρόνου και οϋδέν προέδιδε τήν ύπαρξιν του τύμβου, πλην τής ειρημένης μαστοειδοϋς έξάρσεως.

Κατά τήν συστηματικήν άνασκαφήν, χρηματοδοτηθείσαν ύπό τής Άρχαιολογικής Ύπηρεσίας, ήρευνήθησαν τό πρώτον τά άνασκαφέντα ύπό του άγρότου χώματα, πρό τής άπομακρύνσεως αυτών, και περισυνελέγη πλήθος όστράκων.

Ό τύμβος περιεκλείετο ύπό χαμηλής κυκλικής κρηπίδος, έκτισμένης διά « ξερο-

1. Η πόλις Σαμικόν ή Σαμία, όλίγον προσείλκυσε μέχρι σήμερα τό ένδιαφέρον, αι γενόμεναι δέ εις τόν χώρον αυτης έρευναι ήσαν μόνον επιφανειακαί ή περιορισμένης έκτάσεως. Βλ. Γ. Παπανδρέου, 'Ηλειακά, Άθήναι 1896, σ. 191 - 201 και, 'Η Ήλεια διά μέσου τών αίωνων, Άθήναι 1924, σ. 61 - 133 κ.έ.. Doerpfeld, AM 33 (1908), σ. 320 κ.έ. και 38 (1913), σ. 110 κ.έ. Gardiner, Olympia, Oxford 1925, σ. 35 κ.έ. H. L. Disbee, Hesperia VI (1937), σ. 525-38. Sperling, AJA 46 (1942), σ. 85 κ.έ.

2. Τινά τών έρεθέντων ύπό του έν λόγω χωρικού άγγείων, διασωθέντα άκέραια ύπό του τότε Προέδρου τής Κοινότητος Σαμικού κ. Π. Θεοχάρη και του Έκτάκτου Έπιμελητου κ. Κ. Σακελλαρίου, οι όποιοι και ειδοποίησαν σχετικώς τήν Έφορείαν, παρεδόθησαν άμέσως εις τό Μουσείον Άρχαίας Όλυμπίας. Εις άμφοτέρους εκφράζω τās θερμάς μου ευχαριστίας.

λιθιάς», ἐκ μετρίου ἕως μεγάλου μεγέθους ἀργῶν λίθων. Οὗτοι εἶχον σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἀπομακρυνθῆ τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν θέσεως ὑπὸ τοῦ εἰρημένου ἀγρότου, κατέλιπον ὁμως σαφῆ τὰ ἴχνη των ἐπὶ τοῦ χώματος, ἔνθα τοῦτο εἶχε λάβει βαθὺ καστανὸν χρῶμα, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸς ὁ καθορισμὸς τόσον τοῦ ὕψους καὶ τοῦ πάχους, ὅσον καὶ τῆς διαμέτρου τοῦ περιβόλου (σφζ. ὕψ. 0,60 μ., πάχ. 0,50 μ., ἔσωτ. διάμ. 5.50 μ. Σ χ ἐ δ. 1). Ἐκτὸς τῶν λίθων τοῦ περιβόλου, ἕτεροι εἰς σημαντικὸν ἀριθμὸν προέρχονται ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τύμβου καὶ ἀνήκουν εἰς τοὺς ἐντὸς αὐτοῦ τάφους, ὡς μὲ ἐπληροφόρησεν ὁ ἀνασκάψας τὸν τύμβον χωρικός καὶ ὡς ἡ πρόοδος τῆς ἐρεῦνης ἐπεβεβαίωσεν.

Ἡ στρωματογραφικὴ ἔρευνα τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τύμβου ὑπῆρξε δυσχερεστάτη, ἀφ' ἐνὸς λόγῳ τῆς μεγάλης ἀναστατώσεως τῶν χωμάτων ὑπὸ τῆς προηγηθείσης λαθρανασκαφῆς, ἡ ὁποία εἰς τινὰ τμήματα εἶχε φθάσει μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς ἐκ μαλακῆς ἄμμου συστάσεως τοῦ ἐδάφους, ἡ ὁποία ἐνίοτε δὲν ἐπέτρεπε τὴν διάκρισιν τῶν τεταραγμένων ἀπὸ τῶν ἀθίκτων τμημάτων τοῦ τύμβου.

Κατὰ τὴν γενομένην συστηματικὴν ἔρευναν τοῦ τύμβου, εὑρέθησαν δύο μόνον τάφοι ἄθικτοι, δώδεκα ἕτεροι ἡμικατεστραμμένοι, ἑτέρων δὲ τὰ ὀστᾶ μετὰ ὀστράκων ἦσαν διεσπαρμένα ἐσωτερικῶς εἰς τὰ ἀναστατωμένα χώματα τοῦ τύμβου. Ἐκ τῶν ὀστράκων αὐτῶν, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἐξωτερικῶς τοῦ τύμβου ἀπορριφθέντων ὑπὸ τοῦ ἀγρότου, συνεπληρώθησαν πολλὰ ἀγγεῖα.

Πολλὰ τῶν ὀστράκων, καὶ μάλιστα τῶν παλαιωτάτων τοῦ τύμβου, δὲν παρουσιάζουν ἴχνη προσφάτου θραύσεως, οὔτε κατέστη δυνατὴ ἡ συμπλήρωσις αὐτῶν· πιθανώτατα ἀνήκουν εἰς ἀγγεῖα τῶν πρώτων ταφῶν τοῦ τύμβου, τὰ ὁποῖα κατεστράφησαν καὶ ἀπεμακρύνθησαν κατὰ τὰς μεταγενεστέρας ταφάς. Πιθανῶς ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου ἐξηγεῖται καὶ ἡ πλήρης ἀπουσία χαλκῶν ἢ ἄλλων πολυτίμων κτερισμάτων, πλὴν ἐλαχίστων θραυσμάτων χαλκοῦ.

Τὰ ἀμμώδους ὕψῆς χώματα τοῦ τύμβου εἰς τινὰ μέρη ἐσχημάτιζον λωρίδας ἐκ μαλακοῦ εὐθρύπτου ἀμμολίθου (βλ. Σ χ ἐ δ. 1· Πί ν. 5 β-δ), εἰς τὰ μεταξὺ τῶν ὁποίων κενὰ ἔκειντο οἱ τάφοι, ἐνῶ ἕτεροι ἔκειντο ἐπ' αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀμμολίθου.

Ἐκ τῶν συγκεντρωθέντων ὀστῶν, ὑπολογίζεται ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν συνολικῶς ἐνταφιασθέντων ἐντὸς τοῦ τύμβου, ἀνήρχετο εἰς δεκαπέντε περίπου. Ἐκ τῶν ὀστῶν τούτων τινὰ ἀνήκουν εἰς παῖδας.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τύμβου, ἐγένετο ἔρευνα καὶ τῆς πέριξ αὐτοῦ περιοχῆς, διὰ διανοίξεως τάφων μέχρι βάθους 1.60 μ., χωρὶς νὰ διαπιστωθῆ ὑπαρξίς ἑτέρου τάφου ἢ ὀστράκων. Εἰς τὸ βάθος τοῦτο αἱ τάφοι ἤρχιζον νὰ κατακλύζονται ὑπὸ τῶν ὑδάτων τῆς παρακειμένης λίμνης, ἔνεκα δὲ τούτου δὲν κατέστη δυνατὴ ἢ εἰς μεγαλύτερον βάθος ἔρευνα.

Κατὰ ἑτέραν ἔρευναν ἐπιφανειακὴν, γενομένην ἐπὶ τῶν ὑπερκειμένων τοῦ τύμβου λόφων Κλειδίου, οἴτινες, ἐνιαῖοι ἀρχικῶς, ἀπεκόπησαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους διὰ τὴν διέλευσιν ἐκεῖθεν τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, ἐπεβεβαιώθη ἢ ὑπαρξίς τμημάτων κυκλωπέων τειχῶν, διαπιστωθεῖσα τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Doerpfeld³, καὶ

3. Τὰ τεῖχη ταῦτα σφζόμενα παλαιότερον εἰς καλὴν κατάστασιν, συμφώνως πρὸς τὰς πληροφορίες τοῦ Doerpfeld, συνέδεον καὶ περιέκλειον τοὺς λόφους Κλειδί, ἐκ τῶν λόφων δὲ τούτων εἶχον ὑπὸ τοῦ ἰδίου περισυλλεγῆ ὄστρακα προϊστορικά. Doerpfeld, AM 32 (1908), σ. 320 κ.έ., 38 (1913), σ. 111 κ.έ. μετὰ χάρτου ἐν πίν. IV. Gardiner, Olympia, σ. 35.

περισυνελέγησαν ὄστρακα προϊστορικά, ὡς τὰ ὑπ' ἀριθ. Π288 - Π290 (ἀριθ. 110 - 112 τοῦ παρόντος καταλόγου)⁴.

ΟΙ ΤΑΦΟΙ (βλ. Σχ ἐ δ. 1)

Τάφος Α

Οὗτος εὐρέθη εἰς βάθ. 0,50 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἡμικατεστραμμένος ἐκ τῆς προηγηθείσης λαθρανασκαφῆς. Ἐκ τοῦ σκελετοῦ τοῦ νεκροῦ, ἐσφάζοντο κατὰ χώραν ὀλίγα μόνον ὄστᾶ ἐκ τῶν κάτω ἄκρων αὐτοῦ. Κτερίσματα δὲν εὐρέθησαν, πιθανώτατα ἀπομακρυνθέντα ὑπὸ τοῦ λαθρανασκαφέως.

Τάφος Β

Οὗτος εὐρέθη εἰς βάθ. 1.10 μ. ἐπίσης ἡμικατεστραμμένος. Περιεῖχε μόνον ὀλίγα ὄστᾶ τῶν κάτω ἄκρων τοῦ σκελετοῦ, σφζόμενα κατὰ χώραν. Παρὰ τὰ ὄστᾶ εὐρέθη λεβητοκυάθιον (Σχ ἐ δ. 1, 1· ἀριθ. κατ. 12).

Τάφος Γ

Οὗτος, ἐπίσης ἡμικατεστραμμένος, εὐρέθη εἰς βάθ. 1 μ. περιέχων μόνον ὀλίγα ὄστᾶ τῶν κάτω ἄκρων τοῦ σκελετοῦ, σφζόμενα κατὰ χώραν. Μετ' αὐτῶν εὐρέθησαν ἀρύταινα καὶ λεβητοκυάθιον (Σχ ἐ δ. 1, 2-3· ἀριθ. κατ. 79 καὶ 17).

Τάφος Δ

Ὅμοίως οὗτος εὐρέθη ἡμικατεστραμμένος εἰς βάθ. 0,70 μ., περιέχων μόνον ὀλίγα ὄστᾶ τῶν κάτω ἄκρων τοῦ σκελετοῦ κατὰ χώραν. Μετ' αὐτῶν εὐρέθησαν ἀκέραιον λεβητοκυάθιον, ἀκέραιον ἀλάβαστρον, πυθμὴν λεβητοκυαθίου, πῆλινος σφόνδυλος καὶ θραύσματα χαλκῆς λαβῆς μαχαιριδίου μετὰ τῶν ἠλων αὐτῆς (Σχ ἐ δ. 1, 4-8· ἀριθ. κατ. 13, 33, 29, 119α, 121).

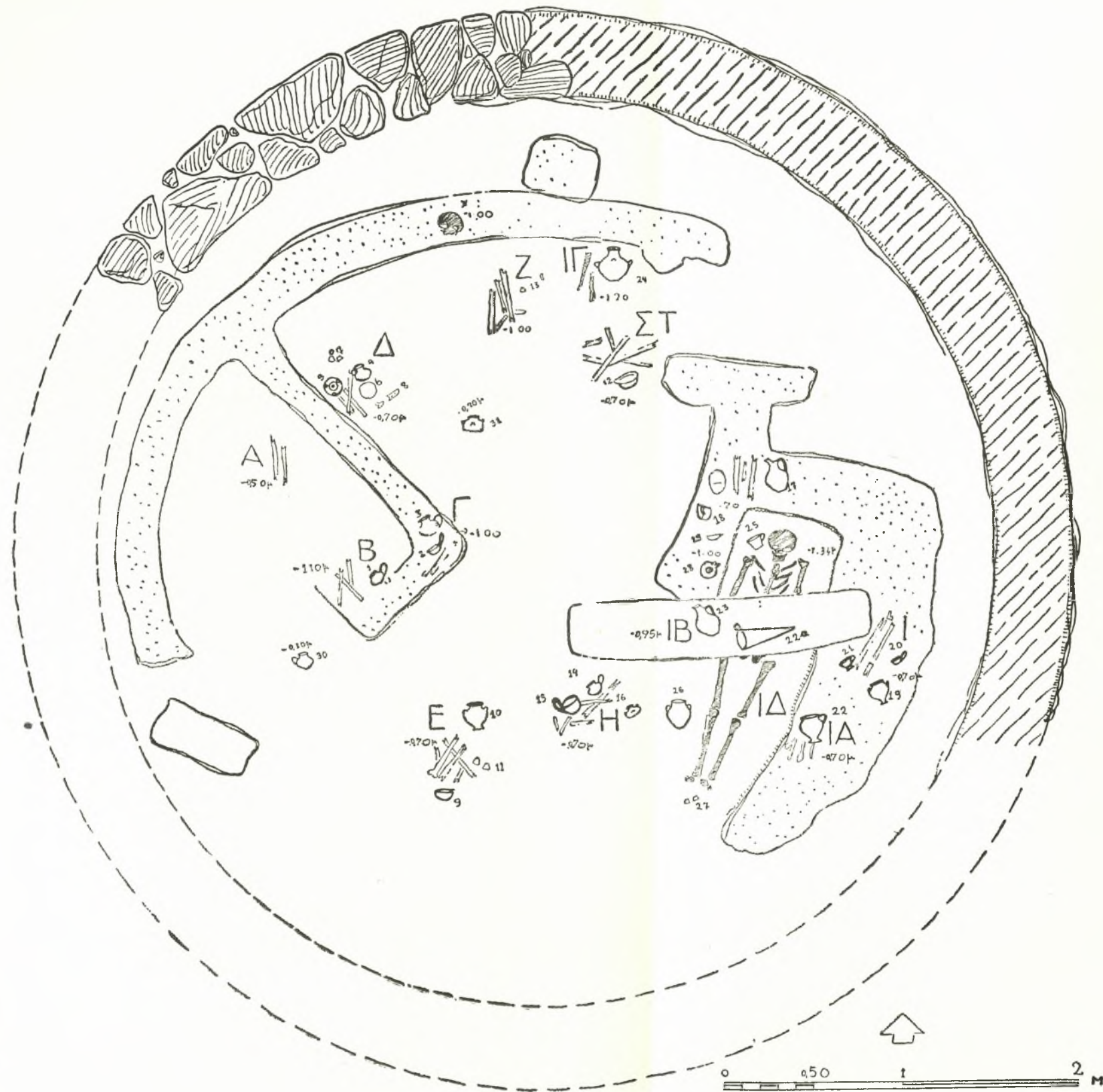
Τάφος Ε

Ὅμοίως καὶ οὗτος εὐρέθη ἡμικατεστραμμένος εἰς βάθ. 0,70 μ., μετὰ πέντε μόνον ὄστῶν τῶν ἄκρων τοῦ σκελετοῦ κατὰ χώραν. Μετ' αὐτῶν εὐρέθησαν θραύσματα διώτου κρατηρίσκου, μόνωτον ἀγγεῖον καὶ δύο σφόνδυλοι ἐκ πηλοῦ (Σχ ἐ δ. 1, 9-11· ἀριθ. κατ. 48, 102, 119β καὶ γ). Ἐνεκα τῆς ἀναστατώσεως τοῦ τάφου ὑπὸ τοῦ λαθρανασκαφέως, πολλὰ τεμάχια τοῦ ἀνωτέρω κρατηρίσκου δὲν εὐρέθησαν, μολονότι ἔφερον σαφῆ τὰ ἴχνη τῆς προσφάτου θραύσεως αὐτῶν, ἐνῶ ἕτερα θραύσματα τοῦ αὐτοῦ ἀγγείου εὐρέθησαν παρὰ τὸν παρακείμενον τάφον Η.

Τάφος ΣΤ

Ὅμοίως ἡμικατεστραμμένος, εὐρεθεῖς εἰς βάθ. 0,70 μ. μετὰ πολλῶν ὄστῶν τῶν ἄκρων τοῦ σκελετοῦ καὶ ἀρυταίνης (Σχ ἐ δ. 1, 12· ἀριθ. κατ. 81), τῆς ὁποίας ἡ λαβὴ εὐρέθη εἰς θραύσματα εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ τάφου ἀπόστασιν.

4. Σύντομον ἀνακοίνωσιν περὶ τοῦ εὐρήματος βλ. ἐν BCH 79 (1955), σ. 253, εἰκ. 7-9.

Σχέδ. 1. Κάτοπις τύμβου Σαμικού

Τάφος Ζ

Όμοιος και ούτος ήμικατεστραμμένος, εύρεθεις εις βάθ. 1 μ. Έσφύζοντο κατά χώραν μόνον οστά των άκρων του σκελετού. Το μόνον εύρεθέν παρά τα οστά κτέρισμα ήτο σφόνδυλος εκ στεατίτου (Σχ έδ. 1, 13· αριθ. κατ. 120). Η παρά τον τάφον αυτόν επί του μαλακού άμμολίθου κατακειμένη κεφαλή νεκρού, άνήκει πιθανώς εις τον σκελετόν του τάφου τούτου, μετατοπισθείσα εκεί υπό του λαθρανασκαφέως.

Τάφος Η

Όμοιος και ούτος εύρέθη ήμικατεστραμμένος εις βάθ. 0,70 μ. Έντός αυτού εύρέθησαν κατά χώραν οστά των άκρων του σκελετού, λεβητοκυάθιον και άρύταινα (Σχ έδ. 1, 14-15· αριθ. κατ. 10 και 85) (Πί ν. 5β). Προς τούτοις εύρέθησαν πολλά θραύσματα άλαβάστρου (Σχ έδ. 1, 16· αριθ. κατ. 38). Τα άνωτέρω άγγεϊα, διαφόρου εποχής, δεικνύουν ότι και ο τάφος ούτος άνεστατώθη υπό του λαθρανασκαφέως, ως άλλως τε βεβαιοϊ και ή εύρεσις ένταύθα τινών των οστράκων του κρατηρίσκου του τάφου Ε.

Τάφος Θ

Όμοιος και ούτος ήμικατεστραμμένος εις βάθ. 0,70 μ. Εύρέθησαν μόνον όλίγα οστά των κάτω άκρων κατά χώραν (Πί ν. 5β), όμοϋ μετά πρόχου και θραύσματος κύλικος μετά τής έτέρας των λαβών αυτής (Σχ έδ. 1, 17-18· αριθ. κατ. 6 και 64). Τα λοιπά θραύσματα τής κύλικος περισυνελέγησαν εκ των άπορριφθέντων υπό του λαθρανασκαφέως χωμάτων και έπέτρεψαν την συγκόλλησιν του άγγείου.

Τάφος Ι

Όμοιος και ούτος ήμικατεστραμμένος, εις βάθος 0,70 μ. Εύρέθησαν κατά χώραν όλίγα οστά των άκρων του σκελετού (Πί ν. 5β), όμοϋ μετά διώτου κρατηρίσκου, κυπέλλου τύπου « Βαφειού » και άρυταίνης (Σχ έδ. 1, 19-21· αριθ. κατ. 49, 84, 44).

Τάφος ΙΑ

Ημικατεστραμμένος, εις βάθ. 0,70 μ. Εύρέθησαν πολλά οστά του σκελετού κατά χώραν (Πί ν. 5β)⁵, μετά μονώτου μινυείου άγγείου (Σχ έδ. 1, 22· αριθ. κατ. 56). Δέν είναι βέβαιον εάν το άγγεϊον τούτο άνήκη εις τον τάφον τούτον ή μετετοπίσθη εις την θέσιν ταύτην κατά την άναστάωσιν του τάφου.

Τάφος ΙΒ

Ότος διαφυγών την καταστροφήν, εύρέθη άθικτος κάτωθεν του στρώματος των τάφων Θ, Ι, ΙΑ και Η, εις βάθ. 0,95 μ. Ο νεκρός είχε τοποθετηθῆ έντός λακκοειδοϋς επιμήκους κοιλότητος, άνοιγείσης έν μέρει εις τον μαλακόν άμμόλιθον και έν μέρει εις την άμμον, κεκαλυμμένης δι' άργών πλακών. Ένεκα των σαθρών τοιχωμάτων του λακκοειδοϋς τάφου, αί πλάκες είχαν υποχωρήσει και καταπλακάσει τον σκε-

5. Η φωτογραφία έλήφθη μετά την άπομάκρυνσιν των άγγείων από των τάφων Ι, Θ, ΙΑ.

λετόν, ὅστις διὰ τὸν λόγον αὐτόν, ὡς καὶ ἐκ τῆς μεγάλης ὕγρασιος τῆς περιοχῆς, ἐναλλασσομένης πρὸς ξηρασίαν κατὰ τὸ θέρος, εἶχε τελείως ἀποσυντεθῆ. Ἐντὸς τοῦ τάφου εὐρέθησαν ρυτὸν καὶ πρόχους (Σχέδ. 1, 22α-23· ἀριθ. κατ. 95 καὶ 8), τὸ πρῶτον τεθραυσμένον κατὰ τὸ ἀνώτατον αὐτοῦ τμήμα καὶ τὴν ἐκροήν, τὸ δὲ ἕτερον εἰς πολλὰ τεμάχια.

Τάφος ΙΓ

Ἡμικατεστραμμένος, εἰς βάθος 1.20 μ. Εὐρέθησαν κατὰ χώραν ὀλίγα ὀστᾶ τῶν ἄκρων τοῦ σκελετοῦ καὶ ἕτερα ἀποσυντεθειμένα. Μετ' αὐτῶν καὶ παρὰ τὸν ἡμικυκλικὸν σχήματος μαλακὸν ἀμμόλιθον, εὐρέθη ἀκέρατος ἀμφορεὺς, ἀνήκων εἰς τὰ ἀρχαιότερα ἀγγεῖα τοῦ τύμβου (Σχέδ. 1, 24· ἀριθ. κατ. 86).

Τάφος ΙΔ

Οὗτος εὐρέθη ἄθικτος εἰς βάθ. 1.34 μ., κάτωθεν τοῦ τάφου ΙΒ (Σχέδ. 1· Πί ν. 5 γ - δ). Πρὸς ἐναπόθεσιν τοῦ νεκροῦ, εἶχεν ἀνοιχθῆ ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ ἐξ ἀμμολίθου στρώματος λάκκος ἀκανονίστου σχήματος, ὅστις κατὰ τὸ μέσον τοῦ μήκους αὐτοῦ, ἦτο ἰκανῶς βαθύτερος, οὕτως ὥστε ἡ λεκάνη τοῦ νεκροῦ εὐρίσκετο εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον τοῦ λοιποῦ σώματος. Ἐντὸς τοῦ τάφου εὐρέθησαν κύπελλον τύπου « Βαφειοῦ », τοῦ ἀρχαιότερου τύπου, δίωτον ἀγγεῖον καὶ δύο θραύσματα κεράμων (Σχέδ. 1, 25-27· ἀριθ. κατ. 42, 87, 109).

Τὰ κάτωθι τρία ἀγγεῖα, εὐρεθέντα μεμονωμένα καὶ μὴ κείμενα κατὰ χώραν, πιθανότατα μετετοπίσθησαν ὑπὸ τοῦ λαθρανασκαφέως κατὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀναστάτωσησιν τοῦ τύμβου: 1. Ἀκέρατος λεβητοκυάθιον καὶ ἀρύταινα εἰς βάθ. 1 μ. (Σχέδ. 1, 28-29· ἀριθ. κατ. 16, 78) ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ δεξιᾶ τοῦ σκελετοῦ τοῦ τάφου ΙΔ μαλακοῦ ἀμμολίθου. 2. Λεβητοκυάθιον (Σχέδ. 1, 30· ἀριθ. κατ. 14) εἰς βάθ. 0,80 μ. παρὰ τὸν τάφον Β καὶ 3. Ἀλάβαστρον (Σχέδ. 1, 31· ἀριθ. κατ. 40), εἰς βάθ. 0,70 μ. μετὰ τῶν τάφων Γ, Δ, Ζ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω τάφων οἱ Α, Δ, ΣΤ, Θ, Ι, ΙΑ, Η καὶ Ε εὐρέθησαν εἰς βάθ. 0,70 μ. Οἱ τάφοι ΙΒ, Γ καὶ Ζ εἰς βάθ. μέχρις 1 μ. Ὁ τάφος Β εἰς βάθ. 1.10 μ., ὁ τάφος ΙΓ εἰς βάθ. 1.20 μ. καὶ ὁ τάφος ΙΔ εἰς βάθ. 1.34 μ.

Ἐκ τῶν τάφων τοῦ ἀνωτέρου στρώματος, ἦτοι μέχρι βάθους 0,70 μ., δύο τοῦλάχιστον, τῶν τάφων Η καὶ Θ, τὰ ἀγγεῖα ἀνήκουν εἰς διαφόρους περιόδους, φαίνεται δὲ ὅτι ταῦτα προέρχονται ἐκ διαφόρων τάφων, ἀναμιχθέντα ἐνδεχομένως ὑπὸ τῆς σκαπάνης τοῦ λαθρανασκαφέως. Ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν ομάδων τῶν ἀγγείων ἐνὸς ἐκάστου τῶν τάφων τοῦ στρώματος τούτου, τῶν μὲν πρῶτον, τῶν δὲ ὑστερας μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, συνάγεται ὅτι οἱ τοῦ ἀνωτέρου στρώματος τάφοι, δὲν εἶναι πάντοτε οἱ νεώτεροι καὶ ὅτι αἱ παλαιότεραι ταφαὶ ἐγένοντο εἰς διάφορα βάθη.

Τὰ κτερίσματα τῶν τάφων τοῦ ἀμέσως κατωτέρου στρώματος, μέχρι βάθ. 1 μ., φαίνεται ὅτι ἦσαν κατὰ χώραν. Μάλιστα ὁ τάφος ΙΒ, παρέμεινεν ἐντελῶς ἄθικτος, μετὰ τῶν καλυπτουσῶν αὐτὸν πλακῶν. Πιθανῶς, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸν τάφον τοῦτον, δυνάμεθα νὰ εἰκάζωμεν ὅτι καὶ οἱ ἕτεροι τάφοι τοῦ τύμβου, ἂν ὄχι πάντες, ἐκαλύπτοντο διὰ πλακῶν· τοῦτο ἄλλως τε εἰκάζεται, ὡς ἐν ἀρχῇ (σ. 6) ἐλέχθη, καὶ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν πλακῶν, αἱ ὁποῖαι εὐρέθησαν ἐν ἀταξίᾳ ἐσωτερικῶς τοῦ τύμβου.

Ἐπίσης κατὰ χώραν φαίνεται ὅτι παρέμεινε τὸ ἀγγεῖον τοῦ τάφου ΙΓ, εἰς βάθ. 1.20 μ., εὐρεθὲν ἐσφηνωμένον εἰς κόγχην τοῦ μαλακοῦ ἀμμολίθου καὶ διαφυγὸν τὴν μετατόπισιν ὑπὸ τοῦ λαθρανασκαφέως. Τέλος, ἄθικτος ἦτο ὁ κατώτατος εἰς βάθ. 1.34 μ. τάφος ΙΔ. Ἐν τούτοις ἡ ἐξαγωγή βεβαίων συμπερασμάτων ἐκ τῆς στρωματογραφικῆς διατάξεως τῶν πλείστων τῶν τάφων, εἶναι ἐπισημῆς καὶ κατὰ συνέπειαν ἄσκοπος πᾶσα προσπάθεια χρονολογικῆς συσχετίσεως τῶν ἀγγείων ἐκ τῆς θέσεως καὶ τοῦ βάθους τῶν τάφων ἐντὸς τῶν ὁποίων ταῦτα εὐρέθησαν.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω κατὰ χώραν εὐρεθέντων ἀγγείων, τὰ ὑπ' ἀριθ. κατ. 83, 31, 23, 3, 32, 98, 80 εἶναι τὰ παραδοθέντα ὑπὸ τοῦ λαθρανασκαφέως εἰς τὸ Μουσεῖον Ὀλυμπίας πρὸ τῆς διενεργείας τῆς συστηματικῆς ἀνασκαφῆς τοῦ τύμβου, τὰ δὲ λοιπὰ ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα περισυλλέγησαν ἐκ τῶν ἀναστατωμένων χωμάτων ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς τοῦ τύμβου.

Εἰς τὸν κατωτέρω κατάλογον, παρατίθενται ἅπαντα τὰ εὐρήματα τοῦ τύμβου, τόσον τὰ προερχόμενα ἐκ τῶν δεκατεσσάρων τάφων αὐτοῦ, ὅσον καὶ τὰ ἀκέραια ἢ συγκολληθέντα, προερχόμενα ἐκ τῶν ἀναστατωμένων χωμάτων ἢ παραδοθέντα ὑπὸ τοῦ λαθρανασκαφέως.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΑΓΓΕΙΩΝ

1. *Πρόχους* μετὰ ραμφοειδοῦς λοξοτμήτου στομίου. Ἄριθ. εὐρ. Π 67 (Πί ν. 6 γ). Ὑψ. 0,21 μ. Συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπῆς κατὰ τὸ ἄκρον τῆς προχοῆς, καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν λαβὴν, καθὼς καὶ πολλὰ τμήματα τῆς κοιλίας. Συμπληρωμένη διὰ γύψου. Πηλὸς ἐρυθρόφαιος, ἀκάθαρτος μετὰ μαρμαρυγίου. Λαβὴ ταινιοειδῆς. Κοιλία κατὰ τὸ ἄνω μέρος ἡμισφαιρικῆ, κατὰ τὸ κάτω κωνικῆ. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἴχνη ὑπεροπτήσεως. Ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας ἡ διακόσμησις ἐσβεσμένη, ἐλαχίστων ὑπολειμμάτων αὐτῆς διατηρουμένων. Χρονολόγησις : ΜΕ.

2. *Ἀνώτατον τμήμα πρόχου μετὰ λοξοτμήτου στομίου*. Ἄριθ. εὐρ. Π 278 (Πί ν. 6 β). Μέγ. σφζ. ὕψ. 0,125 μ. Περιλαμβάνει τὴν λαβὴν μετὰ τμήματος τοῦ λαιμοῦ καὶ τοῦ στομίου, ὡς καὶ μικροῦ τμήματος τῶν ὄμων. Τὸ τεμάχιον συγκεκολλημένον ἐξ ἑξ ἑραυμάτων. Πηλὸς ἐρυθρός. Χρονολόγησις : ΜΕ.

3. *Πρόχους* μετὰ ραμφοειδοῦς σχεδὸν κατακορυφῶς τετμημένου στομίου. Ἄριθ. εὐρ. Π 49 (Πί ν. 6 α καὶ παρένθ. Πί ν. Α). Παρεδόθη πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ τύμβου. Ὑψ. 0,205 μ. Συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπῆς εἰς τμήμα τῆς βάσεως καὶ τῆς προχοῆς. Συμπληρωμένη διὰ γύψου. Ἀποκεκρουμένη εἰς τινὰ τμήματα. Πηλὸς ὄχροκίτρινος. Ἐπίχρισμα τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ ὁ πηλὸς χρώματος. Λαβὴ ταινιοειδῆς. Κοιλία σφαιρικῆ.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοῦ καὶ σκοτεινοῦ πορτοκαλόχρου χρώματος. Ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου τμήματος τῆς κοιλίας, δύο ἐσχηματοποιημένα πτηνά, ἐξωγραφημένα πορτοκαλόχροα μετὰ περιγραμμάτων καὶ λεπτομερειῶν καστανῶν. Κάτωθεν αὐτῶν, ταινία πορτοκαλόχρους, ὀριζομένη ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ὑπὸ δύο λεπτοτέρων καστανῶν ταινιῶν. Τὸ χεῖλος τῆς προχοῆς καλύπτεται ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς διὰ ταινίας καστανοῦ χρώματος. Περὶ τὸ μέσον τῆς προχοῆς ταινία πορτοκαλόχρους, ὀριζομένη ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ὑπὸ δύο λεπτοτέρων καστανῶν ταινιῶν. Καστανὴ ταινία ἐπὶ τοῦ παρὰ τὸ στόμιον ἄκρου τῆς λαβῆς, ἕτερα δὲ παχεῖα ταινία καὶ τῶν δύο ἀποχρώσεων παρὰ τὴν βᾶσιν τοῦ λαιμοῦ. Χρονολόγησις : ΜΕ - ΥΕ Ι.

Πρβλ. ἀγγεῖα ὁμοίου σχήματος καὶ διακοσμήσεως ἀριθ. 946 - 947 τάφου VI τοῦ

περιβόλου Α τῶν Μυκηνῶν (Πί ν. 6δ) : Karo, Schachtgräber, σ. 164, εικ. 80 - 81 καὶ σ. 303, εικ. 124 - 125. Περί τῆς κρητικῆς προελεύσεως τῆς πρόχου βλ. Furumark, Myc. Pottery, σ. 84.

4. *Πρόχους* μετὰ ραμφοειδοῦς λοξοτμήτου στομίου. Ἄριθ. εὐρ. Π 12 (Πί ν. 7α-γ)· Ὕψ. 0,31. Συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπῆς κατὰ τὸ μέγιστον τοῦ στομίου μετὰ τῆς προχοῆς, τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ λαιμοῦ καὶ τῆς λαβῆς, πολλὰ τμήματα τῶν ὤμων καὶ τῆς κοιλίας καὶ μικρὸν τμήμα τῆς βάσεως. Πηλὸς ὠχροκίτρινος. Ἐπίχρισμα ὑποκίτρινον. Ἡ ράχης τῆς λαβῆς φέρει κατὰ μήκος ἐν τῷ μέσῳ ἑξαρσιν καὶ ἐκατέρωθεν τῆς ἐξάρσεως αὐλακα. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ εἰς τοὺς ὤμους δηλοῦται διὰ δακτυλοειδοῦς ἐξάρσεως.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου ἢ ἐρυθροφαίου χρώματος ποικίλλοντος ἔνεκα ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως. Ἐπὶ τοῦ σφζομένου τμήματος τοῦ λαιμοῦ, φυτικὸν κόσμημα κακῶς διατηρούμενον καὶ περὶ τὴν βάσιν αὐτοῦ, σειρὰ μικρῶν δίσκων ὀριζομένων ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ὑπὸ γραμμῆς. Ἐπὶ τῶν ὤμων δύο παράλληλοι σειραὶ ἐκ φύλλων, κάτωθεν ἐκάστης τῶν ὀποίων, ἑτέρα σειρὰ ἐκ μικρῶν καρδιοσχῆμων κοσμημάτων. Αἱ δύο σειραὶ ἐκ φύλλων χωρίζονται διὰ σειρᾶς ἐκ μικρῶν δισκοειδῶν κοσμημάτων. Ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως τῆς κοιλίας, τμήμα μεγάλου φυλλοειδοῦς κοσμήματος καὶ ὑπολείμματα ἑτέρου, δεξιὰ αὐτοῦ. Ἀριστερὰ τοῦ πρώτου κοσμήματος, ὑπολείμματα ρόδακος, ἕτερος δὲ ρόδαξ κάτωθεν τῆς λαβῆς. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος, καλύπτονται τὸ σφζόμενον τμήμα τοῦ στομίου μετὰ μέρους τοῦ λαιμοῦ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς καὶ τὸ παρὰ τὴν βάσιν τμήμα τῆς κοιλίας.

Χρονολόγησις : ΥΕΙ - Π. Διὰ τὸ κόσμημα ἐκ σειρᾶς φύλλων καὶ τελειῶν βλ. Furumark, ἔ.ἀ. σ. 396, εικ. 69, ἀριθ. 64, σχῆδ. 7. Διὰ τὴν κρητικὴν προέλευσιν τῶν κοσμημάτων τοῦ ἀγγείου βλ. Evans, Palace of Minos, τόμ. IV, εικ. 145, 165, 214, 216 - 17, 220, 224, 233, 240, 243 καὶ Evans, Prehistoric Tombs, σ. 122, εικ. 116. Furumark, ἔ.ἀ.

5. *Πρόχους* μετὰ ραμφοειδοῦς λοξοτμήτου στομίου. Ἄριθ. εὐρ. Π 22 (Πί ν. 8β)· Ὕψ. (ἀγγείου συμπεπληρωμένου) 0,218 μ. Συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπῆς κατὰ τὴν προχοήν, τὸ μέγιστον τῆς λαβῆς, πλεῖστα τμήματα τῆς κοιλίας καὶ ὅλην τὴν βάσιν. Πηλὸς ὠχροκίτρινος. Ἐπίχρισμα ὑποκίτρινον. Λαβὴ σχεδὸν ταινοειδῆς. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ εἰς τοὺς ὤμους δηλοῦται διὰ δακτυλοειδοῦς ἐξάρσεως. Κοιλία πεπιεσμένη ὠοειδῆς - κωνική.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου ἢ ἐρυθροῦ χρώματος, ποικίλλοντος ἔνεκα ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως. Διὰ τοῦ χρώματος τούτου καλύπτεται τὸ σφζόμενον τμήμα τῶν χειλέων ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς. Ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ σφζομένου τμήματος τῆς λαβῆς, δύο κατὰ μήκος ταινίαι. Παρὰ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ διπλῆ παχειὰ ταινία. Κατὰ τὴν μεγίστην διάμετρον τῆς κοιλίας, μὴ σφζομένην καλῶς, ζώνη ἐκ δύο παχειῶν ταινιῶν, μεταξὺ τῶν ὀποίων τρεῖς ἐπάλληλοι γραμμαί.

Χρονολόγησις : ΥΕΠ— III.

6. *Πρόχους* μετὰ λοξοτμήτου ραμφοειδοῦς στομίου. Ἄριθ. εὐρ. Π 48 (Πί ν. 8α)· Ἐκ τάφου Θ (Σ χ ἔ δ. 1, 17). Ὕψ. 0,21 μ. Συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπῆς εἰς τμήματα τῆς κοιλίας. Συμπεπληρωμένη διὰ γύψου. Πηλὸς ὑποκίτρινος. Ἐπίχρισματοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ ὁ πηλὸς χρώματος. Λαβὴ ταινοειδῆς. Ὁ λαιμὸς διακρίνεται τῆς κοιλίας δι' ἐλαφρᾶς δακτυλοειδοῦς ἐξάρσεως. Κοιλία πεπιεσμένη ὠοειδῆς. Ἡ διακόσμησις, ἐν μέρει ἐξίτηλος, διὰ καστανεύθρου ἢ καστανοφαίου χρώματος, ποικίλλοντος

Μυκηναϊκός Τύμβος Σαμικού : Ἡ πρόχους ἀρ. κατ. 3

Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

ἔνεκα ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως. Σειρὰ ταινιῶν περιβάλλει τὸ ἀγγεῖον κατὰ διαστήματα ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ μέχρι τῆς βάσεως. Ἐπὶ τῆς ράχews τῆς λαβῆς παχεῖαι, λοξαὶ ταινίαι.

Χρονολόγησις : ΥΕ III Α.

7. *Πρόχους* μετὰ ραμφοειδοῦς λοξοτμήτου στομίου. Ἄριθ. εὐρ. Π 14 (Π ί ν. 8 γ). Ὑψ. 0,305 μ. Συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπῆς εἰς μέγα τμήμα τοῦ στομίου καὶ τῆς προχοῆς, τοῦ λαιμοῦ καὶ τῆς λαβῆς καὶ εἰς τμήματα τῆς κοιλίας. Συμπεληρωμένη διὰ γύψου. Συμπλήρωσις λαβῆς καὶ στομίου ἐσφαλμένη. Πηλὸς ὠχροκίτρινος. Λαβὴ ταινοειδῆς μετὰ ἐλαφρῶς ἐξάρσεως κατὰ τὸ μήκος καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ράχews αὐτῆς. Κοιλία πεπιεσμένη σφαιρική - κωνική. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ εἰς τοὺς ὤμους δηλοῦται διὰ δακτυλοειδοῦς ἐξάρσεως.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανομέλανος χρώματος. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ ἐπάλληλοι ταινίαι, παρὰ δὲ τὴν βάσιν αὐτοῦ ἕτερα, παχυτέρα. Ἐπὶ τῶν ὤμων, εὐρεῖα ζώνη ἐξ ὁμάδων ὁμοκέντρων ἀνεστραμμένων τόξων, εἰς ἐπαλλήλους σειράς. Ἀμέσως κάτωθεν τῆς ζώνης ταύτης, ἐπὶ τῆς κοιλίας, ἕτερα εὐρεῖα ζώνη ἐκ διπλῆς σειρᾶς τρεχούσης σπείρας, ὀριζομένη ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ὑπὸ παχείας ταινίας. Κάτωθεν τῆς κατωτέρας ταινίας, ἕτεροι δύο λεπτότεροι. Ἐπὶ τοῦ κατωτέρου τμήματος τῆς κοιλίας, τριπλῆ ταινία. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτονται τὸ ἄκρον τῆς προχοῆς ἐξωτερικῶς καὶ ἡ βᾶσις.

Χρονολόγησις : ΥΕ III Α. Βλ. Furumark, ἔ.ἀ. 345, εἰκ. 58, ἀριθ. 44 σχ.ἐδ. 2 καὶ σ. 357, εἰκ. 60, ἀριθ. 46 σχ.ἐδ. 59 (διὰ τὸ κόσμημα).

8. *Πρόχους* μετὰ ραμφοειδοῦς λοξοτμήτου στομίου. Ἄριθ. εὐρ. Π 38 (Π ί ν. 8 δ). Ἐκ τάφου IB (Σ χ ἐ δ. 1, 13). Ὑψ. 0,20 μ. Συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπῆς εἰς τμήματα τοῦ στομίου, τοῦ λαιμοῦ καὶ τῆς κοιλίας. Συμπεληρωμένη διὰ γύψου. Πηλὸς ὠχροκίτρινος. Ἐπίχρισμα ὑποκίτρινον. Λαβὴ δακτυλοειδῆς. Κοιλία ὠοειδῆς.

Ἐκ τῆς διακοσμήσεως σφύζονται ὑπολείμματα καστανομελαίνων ταινιῶν ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ, τῆς λαβῆς καὶ τῆς κοιλίας, κατὰ τὴν μεγίστην αὐτῆς διάμετρον καὶ παρὰ τὴν βᾶσιν.

Χρονολόγησις : ΥΕ III Α.

9. *Πρόχους*. Ἄριθ. εὐρ. Π 9 (Π ί ν. 8 ε). Ὑψος 0,317 μ.

Συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπῆς εἰς τμήμα τῆς λαβῆς καὶ τμήματα τῆς κοιλίας. Συμπεληρωμένη διὰ γύψου. Πηλὸς ἐρυθρός. Λαβὴ ταινοειδῆς, ἐλαφρῶς κυρτή, φέρουσα ἐπὶ τῆς ράχews πλατεῖαν ἀβαθῆ αὐλακα. Κοιλία σφαιρική. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ πρὸς τοὺς ὤμους δηλοῦται διὰ στενῆς αὐλακος.

Ἄνευ διακοσμήσεως.

Χρονολόγησις : ΥΕ III Α (;).

10. *Λεβητοκινάθιον*. Ἄριθ. εὐρ. Π 71 (Π ί ν. 9 α). Ἐκ τῶν ἀναστατωμένων χωμάτων τάφου H (Σ χ ἐ δ. 1, 14). Ὑψ. ἄνευ λαβῆς 0,069 μ., μετὰ λαβῆς 0,73 μ., διάμ. στομίου 0,051 μ. Ἀκέραιον. Πηλὸς ἐρυθρός. Λαβὴ ταινοειδῆς, πλατεῖα, ὑπερυψωμένη. Κοιλία σφαιρική πεπιεσμένη - κωνική. Χειροποίητον. Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου καὶ ὑπολευκοῦ χρώματος. Διὰ ταινίας τῶν χρωμάτων τούτων καλύπτεται ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν χειλέων, ἡ βᾶσις τοῦ λαιμοῦ καὶ ἡ κοιλία, κατὰ τὴν μεγίστην αὐτῆς διάμετρον. Ἐπὶ τῆς ράχews τῆς λαβῆς, ἐπάλληλοι ὀριζόντιοι γραμμαὶ τῶν αὐτῶν χρωμάτων. Ἐπὶ τῶν ὤμων διακόσμησις διὰ καστανοφαίου μόνον χρώματος, ἀποτελούμενη ἐκ τεσσάρων ἀστεροειδῶν κοσμημάτων καὶ δύο ὁμάδων στιγμῶν, τριγωνικῶς τῆς μιᾶς καὶ ἐν τετραγώνῳ τῆς ἑτέρας διατεταγμένων.

Χρονολόγησις : ME - YE I.

11. *Λεβητοκνάθιον*. 'Αριθ. εύρ. Π 44 (Π ί ν. 9γ). "Υψ. 0,09 μ., διάμ. στομίου 0,073 μ. Συγκεκολλημένον έκ τριών τεμαχίων. 'Ελλιπές εις τμήμα τῶν χειλέων καί τῆς κοιλίας. Συμπεπληρωμένον διά γύψου. 'Αποκεκρουμένον εις τμήματα τῶν χειλέων καί τῆς κοιλίας. Πηλός ἐρυθρός, χονδρόκοκκος, ἀκάθαρτος. 'Επίχρισμα, εις τινα τμήματα μόνον σφζόμενον, ὑπόλευκον. Χειροποίητον. Λαβὴ ταινιοειδῆς. Κοιλία ἀκανόνιστος πεπιεσμένη ὠοειδῆς. "Ανευ βάσεως.

'Εκ τῆς διακοσμῆσεως ἐλάχιστα ἴχνη ταινιῶν φαιοῦ χρώματος.

Χρονολόγησις : ME - YE I.

12. *Λεβητοκνάθιον*. 'Αριθ. εύρ. Π 45 (Π ί ν. 9β). 'Εκ τάφου Β (Σ χ έ δ. 1, 1). "Υψ. 0,06 μ., διάμ. στομίου 0,038 μ. 'Ελλιπές κατὰ τὸ μέγιστον τμήμα τῶν χειλέων καί τῆς λαβῆς καί μικρὸν τμήμα τῆς κοιλίας. Συμπεπληρωμένον διά γύψου. 'Απεκεκρουμένον κατὰ τμήματα τῆς κοιλίας.

"Η συμπλήρωσις τῆς λαβῆς ἐσφαλμένη. Κοιλία ἀκανόνιστος ὠοειδῆς πεπιεσμένη. Πηλός ἐρυθρωπός. Χρονολόγησις : YE I. 'Επιβίωσις ME τύπου.

13. *Λεβητοκνάθιον*. 'Αριθ. εύρ. Π 15 (Π ί ν. 9δ). 'Εκ τοῦ τάφου Δ (Σ χ έ δ. 1, 4). "Υψ. 0,07 μ., διάμ. στομίου 0,05 μ. 'Ακέραιον. Λίαν ἀποκεκρουμένον κατὰ τὴν κοιλίαν καί τὰ χεῖλη, ὡς καί τμήμα τῆς βάσεως τῆς λαβῆς. Πηλός ἐρυθρωπός. 'Επίχρισμα φαιόν. Λαβὴ ταινιοειδῆς, φέρουσα κατὰ μήκος καί ἐν τῷ μέσῳ τῆς ράχεως αὐτῆς αὐλάκα. Κοιλία σφαιρικὴ πεπιεσμένη.

Χρονολόγησις : YE I. Βλ. Furumark, ἔ.ά. σ. 41, εἰκ. 11, τύπος 87.

14. *Λεβητοκνάθιον*. 'Αριθ. εύρ. Π 40 (Π ί ν. 9ε). Πλησίον τοῦ τάφου Β (Σ χ έ δ. 1, 30). "Υψ. ἄνευ λαβῆς 0,066 μ., μετὰ λαβῆς 0,069 μ., διάμ. στομίου 0,036 μ. 'Ισχυρῶς ἀποκεκρουμένον κατὰ τὴν κοιλίαν καί τὴν λαβὴν, συγκεκολλημένην ἐκ δύο τεμαχίων. Πηλός χονδρός, ἀκάθαρτος, ἐρυθροῦ χρώματος. Λαβὴ ταινιοειδῆς. Κοιλία ὠοειδῆς πεπιεσμένη.

Χρονολόγησις : YE I.

15. *Λεβητοκνάθιον*. 'Αριθ. εύρ. Π 58 (Π ί ν. 9ζ'). "Υψ. 0,085 μ., διάμ. στομίου συμπεπληρωμένου 0,049 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. 'Ελλιπές κατὰ τὸ μέγιστον τμήμα τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων καί εις τμήματα τῆς κοιλίας. Συμπεπληρωμένον διά γύψου. Πηλός ὠχροκίτρινος. Λαβὴ ταινιοειδῆς. Κοιλία σφαιρικὴ πεπιεσμένη κωνικὴ.

"Η διακόσμησις διὰ καστανοφαιοῦ ἢ καστανερύθρου χρώματος, ποικίλλοντος ἔνεκα ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως. 'Επὶ τῶν ὤμων, δύο κοσμήματα τοῦ τύπου « ρακέτας » καί μεταξὺ αὐτῶν δύο φλογόσχημα παραπληρωματικά, ἐντὸς τῶν ὁποίων τρεῖς στιγμαὶ τριγωνικῶς διατεταγμένα. Κάτωθεν τῆς κυρίας διακοσμῆσεως, διπλῆ ταινία. 'Επὶ τῆς ράχεως τῆς λαβῆς δύο λοξαὶ παχεῖαι γραμμαί. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτεται τὸ σφζόμενον τμήμα τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων ἐσωτερικῶς καί ἐξωτερικῶς καί τὸ παρὰ τὴν βᾶσιν τμήμα τῆς κοιλίας.

Χρονολόγησις : YE I. Βλ. Furumark, ἔ.ά. σ. 41, εἰκ. 11, τύπος 87. Περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ σχήματος τοῦ ἀγγείου ἐκ τῆς ME ἐποχῆς βλ. Furumark, ἔ.ά. σ. 89, τύπος 87.

16. *Λεβητοκνάθιον*. 'Αριθ. εύρ. Π 68 (Π ί ν. 10α). Πλησίον τοῦ τάφου ΙΔ (Σ χ έ δ. 1, 28). "Υψ. 0,075 μ., διάμ. στομίου 0,057 μ. 'Ακέραιον. Πηλός ὠχροκίτρινος. 'Επίχρισμα

του αυτού ως και ὁ πηλὸς χρώματος. Λαβὴ ταινιοειδῆς. Κοιλία σφαιρική πεπιεσμένη - κωνική.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου ἢ ἐρυθροῦ χρώματος, ποικίλλοντος ἔνεκα ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως. Ἐπὶ τῶν ὤμων τρία κοσμήματα τοῦ τύπου « ρακέτας », ἐκφύομενα ἐκ τῆς ἀνωτέρας τῶν δύο ταινιῶν, αἱ ὁποῖαι περιβάλλουν τὸ μέσον τῆς κοιλίας. Τὰ μεταξὺ τῶν « ρακετῶν » διαστήματα πληροῦν τέσσαρα γλωσσοειδῆ κοσμήματα, ἔχοντα κάτωθεν αὐτῶν ἀνὰ μίαν στιγμὴν. Ἐπὶ τῆς ράχεως τῆς λαβῆς δύο λοξαὶ παχεῖαι γραμμαί. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτονται ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ὁ λαιμὸς μετὰ τῶν χειλέων καὶ τὸ παρὰ τὴν βάσιν τμήμα τῆς κοιλίας μετὰ μέρους τῆς βάσεως.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι. Βλ. Furumark, ἔ.ἀ. σ. 41, εἰκ. 11, τύπος 87.

17. *Λεβητοκνάθιον*. Ἀριθ. εὐρ. Π 83 (Πί ν. 10 β). Ἐκ τάφου Γ (Σ χ ἔ δ. 1, 3). Ὑψ. 0,087 μ., διάμ. στομίου 0,053 μ. Συγκεκολλημένον μόνον κατὰ τὴν λαβὴν. Πηλὸς ὠχροκίτρινος. Ἐπίχρισμα φωτεινότερας ἀποχρώσεως. Λαβὴ ταινιοειδῆς. Κοιλία σφαιρική πεπιεσμένη - κωνική.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου χρώματος. Ἐπὶ τῶν ὤμων, δύο κοσμήματα τοῦ τύπου « ρακέτας », ἐκφύομενα ἐκ τῆς ἀνωτέρας τῶν δύο ταινιῶν, αἱ ὁποῖαι περιβάλλουν τὴν κοιλίαν κατὰ τὴν μεγίστην αὐτῆς διάμετρον. Εἰς τὰ μεταξὺ τῶν « ρακετῶν » διαστήματα ὡς παραπληρωματικά, τρεῖς μεμονωμέναι σπεῖραι. Ἐπὶ τῆς λαβῆς, λοξὴ παχεῖα γραμμὴ. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος, καλύπτεται ὁ λαιμὸς μετὰ τῶν χειλέων ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, ὡς καὶ τὸ παρὰ τὴν βάσιν τμήμα τῆς κοιλίας, μετὰ μέρους τῆς βάσεως.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι. Βλ. Furumark, ἔ.ἀ. σ. 41, εἰκ. 11, τύπος 87.

18. *Λεβητοκνάθιον*. Ἀριθ. εὐρ. Π 60 (Πί ν. 10 δ). Ὑψ. 0,08 μ., διάμ. στομίου 0,06 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὲς εἰς μέγιστον τμήμα τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων, τμήματα τῆς κοιλίας καὶ κατὰ τὴν λαβὴν. Πηλὸς ὠχροκίτρινος. Ἐπίχρισμα τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ ὁ πηλὸς χρώματος. Κοιλία σφαιρική, πεπιεσμένη - κωνική.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου χρώματος. Ἐπὶ τῶν ὤμων τέσσαρα κοσμήματα τοῦ τύπου « ρακέτας » ἐκφύομενα ἐκ τῆς ἀνωτέρας τῶν δύο ταινιῶν, αἱ ὁποῖαι περιβάλλουν τὸ μέσον περίπου τῆς κοιλίας τοῦ ἀγγείου. Μεταξὺ τῶν « ρακετῶν », ὡς παραπληρωματικά κοσμήματα, στιγμαὶ τριγωνικῶς διατεταγμέναι. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτεται τὸ σφζόμενον τμήμα τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς καὶ τὸ παρὰ τὴν βάσιν τμήμα τῆς κοιλίας μετὰ μέρους τῆς βάσεως.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι. Βλ. Furumark, ἔ.ἀ. σ. 41, εἰκ. 11, τύπος 87.

19. *Λεβητοκνάθιον*. Ἀριθ. εὐρ. Π 78 (Πί ν. 10 γ). Ὑψ. 0,075 μ., διάμ. στομίου 0,05 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὲς εἰς τμήματα τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων, τμήματα τῆς κοιλίας καὶ κατὰ τὸ μέγιστον τῆς λαβῆς. Συμπεπληρωμένον διὰ γύψου. Πηλὸς ὑπέρυθρος. Ἐπίχρισμα ὠχροκίτρινον. Λαβὴ ταινιοειδῆς. Κοιλία σφαιρική πεπιεσμένη - κωνική.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου ἢ καστανεύθρου χρώματος ποικίλλοντος ἔνεκα ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως. Ἐπὶ τῶν ὤμων δύο κοσμήματα τοῦ τύπου « ρακέτας » καὶ τρία φλογόσχημα ὡς παραπληρωματικά, ἐντὸς ἐκάστου τῶν ὁποίων στιγμῆ. Κάτωθεν αὐτῶν διπλὴ ταινία. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτονται ὁ λαιμὸς μετὰ τῶν χειλέων ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ὡς καὶ τὸ παρὰ τὴν βάσιν τμήμα τῆς κοιλίας.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι. Βλ. Furumark, *ἐ.ἀ.* σ. 41, εἰκ. 11, τύπος 87.

20. *Λεβητοκνάθιον*. Ἀριθ. εὐρ. Π 63 (Πί ν. 10 ε). Ὑψ. ἀγγείου συμπεπληρωμένον 0,079 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπές κατὰ τὸν λαιμὸν μετὰ τῶν χειλέων καὶ τὴν λαβὴν μετὰ τμήματος τῆς κοιλίας καὶ τῶν ὤμων. Συμπεπληρωμένον διὰ γύψου. Πηλὸς ὠχροκίτρινος. Ἐπίχρισμα φωτεινότερας ἀποχρώσεως. Κοιλία πεπιεσμένη σφαιρική.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανερύθρου ἢ καστανοφαίου χρώματος, ποικίλλοντος ἔνεκα ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως. Ἐπὶ τῶν ὤμων τμήματα κοσμημάτων τοῦ τύπου «ρακέτας». Κάτωθεν αὐτῶν διπλῆ ταινία. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτεται τὸ παρά τὴν βάσιν τμήμα τῆς κοιλίας, μετὰ μέρους τῆς βάσεως.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι.

21. *Λεβητοκνάθιον*. Ἀριθ. εὐρ. Π 23 (Πί ν. 10 ζ'). Ὑψ. 0,061 μ., διάμ. στομίου 0,043 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ τριῶν τεμαχίων. Ἐλλιπές κατὰ τὸ μέγιστον τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων καὶ μέγιστον μέρος τῆς κοιλίας μετὰ τῆς βάσεως. Συμπεπληρωμένον διὰ γύψου. Πηλὸς ἐρυθρωπός. Ἐπίχρισμα ὑπόλευκον. Λαβὴ ταινιοειδής. Κοιλία σφαιρική πεπιεσμένη (ἀρτόσχημος).

Ἡ διακόσμησις δι' ἐρυθροῦ ἢ καστανερύθρου χρώματος ποικίλλοντος ἔνεκα ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως. Ἐπὶ τῶν ὤμων δύο κοσμήματα τοῦ τύπου «ρακέτας» καὶ εἰς τὰ μεταξὺ αὐτῶν διαστήματα δύο παραπληρωματικά φλογόσχημα. Κάτωθεν αὐτῶν διπλῆ ταινία. Ἐπὶ τῆς ράχεως τῆς λαβῆς δύο ὀριζόντιαι καὶ δύο λοξαὶ παχεῖαι γραμμαί. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτεται ὁ λαιμὸς μετὰ τῶν χειλέων ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι

22. *Λεβητοκνάθιον*. Ἀριθ. εὐρ. Π 261 (Πί ν. 11 α). Ὑψ. 0,078 μ., διάμ. στομίου 0,062 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπές εἰς μικρὸν τμήμα τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων, τὴν λαβὴν καὶ μέγα μέρος τῆς κοιλίας μετὰ τῆς βάσεως. Συμπεπληρωμένον διὰ γύψου. Πηλὸς ὑπέρυθρος. Κοιλία πεπιεσμένη, σφαιρική - κωνική.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανερύθρου χρώματος. Ἐπὶ τῶν ὤμων «τρέχουσα σπεῖρα» καὶ δισκοειδῆ παραπληρωματικά κοσμήματα. Κάτωθεν αὐτῶν, διπλῆ ταινία. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτεται ὁ λαιμὸς μετὰ τῶν χειλέων ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι. Βλ. Blegen, Κορακοῦ, σ. 39, εἰκ. 53, γ καὶ σ. 41, εἰκ. 56. Karo, Schachtgräber, πίν. 166, 156. Μυλωνᾶ, Ἐλευσινιακά Α 1932, σ. 119, εἰκ. 97, ἀριθ. 352. Blegen, Prosymna I, σ. 65 Π πίν. 18, εἰκ. 105 ἀριθ. 409, πίν. 20, εἰκ. 110, ἀριθ. 214, πίν. 28, εἰκ. 140, ἀριθ. 137, πίν. 29, εἰκ. 145, ἀρ. 251.

23. *Λεβητοκνάθιον*. Ἀριθ. εὐρ. Π 29 (Πί ν. 11 β). Παρεδόθη πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ τύμβου (βλ. σ. 6, σημ. 2 καὶ σ. 11).

Ὑψ. (τοῦ στομίου συμπεπληρωμένου) 0,078 μ. Ἐλλιπές κατὰ τὰ χεῖλη μετὰ τμήματος τοῦ λαιμοῦ καὶ τὴν λαβὴν. Συμπεπληρωμένον διὰ γύψου. Ἀποκεκρουμένον εἰς τμήματα τῶν ὤμων καὶ τῆς κοιλίας. Πηλὸς ὑπέρυθρος. Ἐπίχρισμα ὑποκίτρινον. Κοιλία σφαιρική πεπιεσμένη.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου χρώματος. Ἐπὶ τῶν ὤμων τρέχουσα σπεῖρα καὶ δισκοειδῆ παραπληρωματικά κοσμήματα. Κάτωθεν τῆς ζώνης ταύτης διπλῆ ταινία. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτεται τὸ σφζόμενον τμήμα τοῦ λαιμοῦ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς καὶ τὸ παρά τὴν βάσιν τμήμα τῆς κοιλίας.

Χρονολόγησις : YE I. Βλ. Furumark, *ἐ.ἀ.* σ. 40, εἰκ. 11, τύπος 87 (διὰ τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου). Blegen, Korakou, σ. 39, εἰκ. 53,9 καὶ σ. 41, εἰκ. 56 (διὰ τὸ κόσμημα).

24. *Λεβητοκυνάθιον*. Ἀριθ. εὐρ. Π 55 (Πί ν. 11 γ).

Ἔψ. ἀγγείου συμπεπληρωμένου 0,017 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὲς εἰς τμήματα τῆς κοιλίας καὶ τὸν λαιμὸν μετὰ τῶν χειλέων. Συμπεπληρωμένον διὰ γύψου. Συμπλήρωσις λαιμοῦ ἐσφαλμένη. Πηλὸς ὠχροκίτρινος. Ἐπίχρισμα φωτεινότερας ἀποχρώσεως. Λαβὴ ταινιοειδῆς. Κοιλία ἀκανόνιστος ἀμφικωνική.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου ἢ καστανερύθρου χρώματος, ποικίλλοντος ἔνεκα ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως. Ἐπὶ τῶν ὤμων τρεῖς σπεῖραι, συνδεόμεναι διὰ λοξῶν ἐφαπτομένων καὶ δισκοειδῆ παραπληρωματικά κοσμήματα. Κάτωθεν αὐτῶν διπλῆ ταινία. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτεται τὸ παρὰ τὴν βάσιν τμήμα τῆς κοιλίας, ὡς καὶ τμήμα τῆς βάσεως. Ἐπὶ τῆς ράχεως τῆς λαβῆς δύο λοξαὶ ταινίαι.

Χρονολόγησις : YE I.

25. *Λεβητοκυνάθιον*. Ἀριθ. εὐρ. Π 82 (Πί ν. 11 ε). Ἔψ. ἀγγείου συμπεπληρωμένου 0,06 μ. διάμ., στομίου 0,04 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ τριῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὲς κατὰ τὴν λαβὴν καὶ τὸν λαιμὸν, πλὴν μικροῦ τμήματος, καὶ εἰς τμήμα τῆς κοιλίας. Συμπεπληρωμένον διὰ γύψου. Πηλὸς ὑπέρυθρος. Κοιλία ἀμφικωνική.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου ἢ καστανερύθρου χρώματος ποικίλλοντος ἔνεκα ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως. Ἐπὶ τῶν ὤμων τρέχουσα σπεῖρα, καὶ ὡς παραπληρωματικά κοσμήματα στιγμαί. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος, καλύπτονται τὸ παρὰ τὴν βάσιν τμήμα τῆς κοιλίας καὶ τὸ σφζόμενον τμήμα τοῦ λαιμοῦ.

Χρονολόγησις : YE I. Βλ. Furumark, *ἐ.ἀ.* σ. 41, εἰκ. 11, τύπος 87.

26. *Λεβητοκυνάθιον*. Ἀριθ. εὐρ. Π 26 (Πί ν. 11 ζ'). Ἔψ. 0,079 μ., διάμ. στομίου 0,056 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὲς κατὰ τὴν λαβὴν, τμήμα τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς κοιλίας μετὰ τῆς βάσεως. Συμπεπληρωμένον διὰ γύψου. Πηλὸς ἐρυθρός. Ἐπίχρισμα ὠχροκίτρινον. Κοιλία σφαιρική πεπιεσμένη.

Ἡ διακόσμησις δι' ἐρυθροῦ ἢ καστανερύθρου χρώματος, ποικίλλοντος ἔνεκα ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως. Ἐπὶ τῶν ὤμων, σειρά ἐξ ἐξ μεμονωμένων σπειρῶν, ὀριζομένων κάτωθεν ὑπὸ διπλῆς ταινίας. Εἰς τὰ μεταξὺ τῶν σπειρῶν διαστήματα, ὡς παραπληρωματικά κοσμήματα, στιγμαί. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτονται ὁ λαιμὸς μετὰ τῶν χειλέων ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς.

Χρονολόγησις : YE I. Βλ. Furumark, *ἐ.ἀ.* σ. 40, εἰκ. 11, τύπος 87.

27. *Λεβητοκυνάθιον*. Ἀριθ. εὐρ. Π 72 (Πί ν. 11 δ). Ἔψ. 0,073 μ., διάμ. στομίου 0,05 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὲς εἰς μέγα μέρος τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων καὶ εἰς τμήματα τῆς κοιλίας. Πηλὸς ὑπέρυθρος. Ἐπίχρισμα τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ ὁ πηλὸς χρώματος. Λαβὴ ταινιοειδῆς. Κοιλία πεπιεσμένη σφαιρική.

Ἡ διακόσμησις δι' ἐρυθροῦ ἢ καστανερύθρου χρώματος, ποικίλλοντος ἔνεκα ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως. Ἐπὶ τῶν ὤμων, σειρά ἐσχηματοποιημένων παπύρων (ἢ κογχυλίων). Κάτωθεν αὐτῶν διπλῆ ταινία. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτονται τὸ σφζόμενον τμήμα τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς καὶ τὸ παρὰ τὴν βάσιν τμήμα τῆς κοιλίας.

Χρονολόγησις : YE I. Βλ. Furumark, *ἐ.ἀ.* σ. 41, εἰκ. 11, τύπος 87.

Περὶ τῆς ΜΕ καὶ κρητικῆς προελεύσεως τοῦ κοσμήματος, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ κατάγεται τόσον ἐκ τῶν φύλλων παπύρου, ὅσον καὶ ἐκ τῶν κογχυλίων, βλ. Evans, Palace of Minos, τόμ. IV, σ. 117 - 119, εἰκ. 82 - 86 καὶ τόμ. IV 2, σ. 819, εἰκ. 797. Blegen, Prosymna, πίν. 7, εἰκ. 42.

28. *Λεβητοκνάθιον*. Ἀριθ. εὐρ. Π 57 (Πί ν. 12 γ). Ὑψ. 0,054 μ., διάμ. στομίου 0,04 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἑλλιπὲς κατὰ τὰ χεῖλη μετὰ μεγίστου τμήματος τοῦ λαιμοῦ, ὡς καὶ τμήματα τοῦ ὤμου καὶ τῆς κοιλίας. Συμπληρωμένον διὰ γύψου. Πηλὸς ὑπέρυθρος. Ἐπίχρισμα φωτεινὸν ὠχροκίτρινον. Λαβὴ ταινιοειδῆς. Κοιλία σφαιρική πεπιεσμένη.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου χρώματος. Ἐπὶ τῶν ὤμων παχεῖα τεθλασμένη γραμμὴ ὀριζομένη ἄνωθεν μὲν ὑπὸ ἀπλῆς ταινίας, κάτωθεν δὲ ὑπὸ τριπλῆς. Ἐπὶ τῆς ράχεως τῆς λαβῆς, τρεῖς ὀριζόντιοι παχεῖαι γραμμαί.

Χρονολόγησις : YE I B. Βλ. Furumark, ἔ.ά. σ. 383, εἰκ. 67, ἀριθ. 61, σχ.δ. 2. 29. *Πυθμὴν λεβητοκνάθιον*. Ἀριθ. εὐρ. Π 24 (Πί ν. 12 β).

Ἐκ τάφου Δ (Σ χ ἔ δ. 1, ε). Διάμ. πυθμένος 0,07 μ. Πηλὸς ὑπέρυθρος.

Διακόσμησις : σφύζεται μόνον τμήμα ἐξιτήλου φαιᾶς ταινίας περὶ τὸ κατώτατον τμήμα τῆς κοιλίας.

Χρονολόγησις : YE I.

30. *Προχοῖσκη*. Ἀριθ. εὐρ. Π 86 (Πί ν. 12 α). Ὑψ. 0,087 μ., διάμ. στομ. 0,047 μ. Συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἑλλιπὲς εἰς μέγα τμήμα τῶν χειλέων, μέγιστον τμήμα τῆς κοιλίας καὶ ὅλην τὴν βᾶσιν. Συμπληρωμένη διὰ γύψου. Ἀποκεκρουμένη εἰς τμήματα τῶν χειλέων καὶ τῆς κοιλίας. Πηλὸς ὠχροκίτρινος. Ἐπίχρισμα τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ ὁ πηλὸς χρώματος. Κοιλία σφαιρική πεπιεσμένη.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανομέλανος χρώματος. Ἐπὶ τῶν ὤμων δύο σειραὶ ἐκ κυρτῶν ραβδίων (φυλλαρίων), χωριζόμεναι ὑπὸ διπλῆς παχείας γραμμῆς. Κάτωθεν αὐτῶν, ἔτερα διπλῆ παχεῖα γραμμὴ καὶ ἀμέσως κάτωθεν διπλῆ ταινία. Ἐπὶ τῆς ράχεως τῆς λαβῆς παχεῖαι ἐλαφρῶς λοξαὶ γραμμαί. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτεται ὁ λαιμὸς μετὰ τῶν χειλέων ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς.

Χρονολόγησις : YE I. Διὰ τὸ κόσμημα, βλ. Μυλωνᾶ, ἔ.ά. σ. 119, εἰκ. 98, ἀριθ. 353 - 4 καὶ σ. 121, εἰκ. 99, ἀριθ. 10 - 13. Furumark, ἔ.ά. σ. 397, εἰκ. 69, ἀριθ. 64, σχ.δ. 3. Πρβλ. καὶ κατωτέρω ἀριθ. 47. Περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ κοσμήματος βλ. Evans, Palace of Minos IV, σ. 268, εἰκ. 1986 (ἢ συμπλήρωσις τῆς βάσεως τοῦ ἀγγείου πιθανώτατα ἐσφαλμένη : πρβλ. Μυλωνᾶ, ἔ.ά. εἰκ. 97 καὶ 98).

31. *Ἀλάβαστρον δίωτον*. Ἀριθ. εὐρ. Π 25 (Πί ν. 12 δ). Παρεδόθη πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ τύμβου (βλ. σ. 6, σημ. 2 καὶ σ. 11). Ὑψ. 0,11 μ., διάμ. στομίου 0,088 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ τριῶν τεμαχίων. Ἑλλιπὲς εἰς δύο τμήματα τῆς κοιλίας. Συμπληρωμένον διὰ γύψου. Πηλὸς ὑποκίτρινος. Ἐπίχρισμα τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ ὁ πηλὸς χρώματος. Λαβαὶ ταινιοειδεῖς.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου χρώματος, ποικίλλοντος ἔνεκα ἀνομοιομεροδὺς ὀπτήσεως. Ἐπὶ τῶν ὤμων τέσσαρα κοσμήματα τοῦ τύπου « ρακέττας », ἀνὰ δύο εἰς τὰ μεταξὺ τῶν ὠτων διαστήματα, ἐκφυόμενα ἐκ τῆς ἀνωτέρας τῶν τριῶν ταινιῶν, αἱ ὁποῖαι περιβάλλουν τὴν κοιλίαν. Μεταξὺ τῶν κυρίων κοσμημάτων, ὡς παραπληρωματικά, ἔλικες, στιγμαὶ καὶ στικταὶ γραμμαί. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτονται ὁ λαιμὸς μετὰ τῶν χειλέων ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, τὰ ὅσα καὶ τὸ παρὰ τὴν βᾶσιν τμήμα τῆς κοιλίας.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι.

32. *Ἀλάβαστρον τρίωτον*. Ἀριθ. εὐρ. Π 81 (Πί ν. 12 ε). Παρεδόθη πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ τύμβου (βλ. σ. 6, σημ. 2 καὶ σ. 11). Ὑψ. 0,17 μ., διάμ. στομίου 0,082 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ τεσσάρων τεμαχίων. Ἐλλιπὲς κατὰ μικρὸν τμήμα τῶν χειλέων καὶ δύο τμήματα τῆς κοιλίας. Συμπεπληρωμένον διὰ γύψου. Ἀποκεκρουμένον εἰς τινὰ τμήματα τῆς κοιλίας κυρίως. Πηλὸς ὄχροκίτρινος. Ἐπίχρισμα τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ ὁ πηλὸς χρώματος. Λαβαὶ ταινιοειδεῖς.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου ἢ καστανερυθροῦ χρώματος, ποικίλλοντος ἔνεκα ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως. Ἐπὶ τῶν ὤμων τρία κοσμήματα τοῦ τύπου « ρακέτας », ἀνὰ ἓν εἰς τὰ μεταξὺ τῶν ὄτων διαστήματα, ἐκφυόμενα ἐκ τῆς ἀνωτέρας τριῶν ταινιῶν, κατὰ τὴν μεγίστην διάμετρον τῆς κοιλίας. Δεξιὰ ἐκάστου ὠτὸς παραπληρωματικὸν φυτικὸν κόσμημα καὶ στιγμὴ, κάτωθεν δὲ ἐκάστου ὠτὸς στικτὴ γραμμὴ. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτονται ὁ λαιμὸς μετὰ τῶν χειλέων ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, τὰ ὄτα, ὡς καὶ τὸ παρὰ τὴν βάσιν τμήμα τῆς κοιλίας.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι.

33. *Ἀλάβαστρον τρίωτον*. Ἀριθ. εὐρ. Π 80 (Πί ν. 13 α). Ἐκ τάφου Δ (Σ χ έ δ. 1, 5). Ὑψ. 0,115 μ., διάμ. στομίου 0,085 μ. Ἐλλιπὲς κατὰ τὴν μίαν τῶν λαβῶν καὶ τμήμα τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων. Συμπεπληρωμένον διὰ γύψου. Φέρει ρωγμὰς καὶ ἀποκρούσεις εἰς τινὰ τμήματα. Πηλὸς ἀκάθαρος, ὑπέρυθρος. Ἐπίχρισμα ὑπόλευκον. Λαβαὶ ταινιοειδεῖς. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῶν ἔξω νευόντων χειλέων αὐλαξ.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανομέλανος χρώματος. Εἰς τὰ μεταξὺ τῶν ὄτων διαστήματα ἀνὰ δύο ἐπάλληλοι ταινίαι, κάτωθεν τῶν ὁποίων σειρὰ σπειρῶν, συνδεομένων διὰ λοξῶν ἐφαπτομένων, καὶ δισκοειδῆ παραπληρωματικὰ κοσμήματα. Κάτωθεν τῆς διακοσμητικῆς ταύτης ζώνης διπλῆ ταινία. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτονται ὁ λαιμὸς μετὰ τῶν χειλέων ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, αἱ λαβαὶ καὶ τὸ παρὰ τὴν βάσιν τμήμα τῆς κοιλίας μετὰ τμήματος τῆς βάσεως.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι (πιθανώτατα τοπικοῦ ἐργαστηρίου).

34. *Ἀλάβαστρον τρίωτον*. Ἀριθ. εὐρ. Π 79 (Πί ν. 12 ς'). Ὑψ. ἀγγείου συμπεπληρωμένον 0,13 μ., διάμ. στομίου 0,095 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὲς κατὰ μέγα μέρος τῆς κοιλίας, τὰς δύο τῶν λαβῶν καὶ τὸν λαιμόν, πλὴν μικροτάτου τμήματος, μετὰ τῶν χειλέων. Πηλὸς ὑποκίτρινος. Ἐπίχρισμα τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ ὁ πηλὸς χρώματος. Λαβαὶ δακτυλιοειδεῖς.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου χρώματος. Ἐπὶ τῶν ὤμων τρία φύλλα κισσοῦ ἐκφυόμενα ἐκ τῶν ὄτων, τοῦ ὑπολοίπου μεταξὺ τῶν ὄτων διαστήματος πληρουμένου δι' ἐπάλληλων στικτῶν γραμμῶν. Κάτωθεν τῆς διακοσμητικῆς ταύτης ζώνης, τριπλῆ ταινία. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτονται τὸ παρὰ τὴν βάσιν τμήμα τῆς κοιλίας, τὸ σφζόμενον τμήμα τοῦ λαιμοῦ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς καὶ ἡ σφζομένη λαβὴ μετὰ τοῦ περιὸν αὐτῆν τμήματος εἰς σχῆμα καρδίας.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι Β. Πρβλ. Blegen, Korakou, σ. 39, εἰκ. 53,5 καὶ Karo, Schachtgräber, πίν. 167, 194.

35. *Ἀλάβαστρον τρίωτον*. Ἀριθ. εὐρ. Π 7 (Πί ν. 13 β). Ὑψ. 0,11 μ., διάμ. στομίου 0,075 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὲς κατὰ τὰ δύο τρίτα περιπίου. Συμπεπληρωμένον διὰ γύψου. Πηλὸς ἐρυθρός. Ἐπίχρισμα ὑπέρυθρον. Ἄνω ἐπιφάνεια χειλέων πεπλατυσμένη, ἐλαφρῶς κλίνουσα πρὸς τὰ ἔξω.

Ἡ διακόσμησις δι' ἐρυθροῦ χρώματος. Κάτωθεν τῶν λαβῶν, σφζεται τμήμα δια-

κοσμητικής ζώνης εκ σειράς φύλλων παπύρου (ή εκ σειράς κογχυλίων;), οριζομένων άνωθεν και κάτωθεν υπό παχειών γραμμών. 'Επί τής βάσεως δύο ομάδες ομοκέντρων κύκλων, εκ τριών κατά την περιφέρειαν και τεσσάρων κατά τὸ κέντρον. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτονται ὁ λαιμὸς μετὰ τῶν χειλέων ἐσωτερικῶς και ἐξωτερικῶς, ὡς και αἱ λαβαί.

Χρονολόγησις : ΥΕ ΙΙΙ Α - Β. Βλ. Furumark, ἔ.ά. σ. 41, εἰκ. 11, τύπος 85 (διὰ τὸ σχῆμα) και σ. 315, εἰκ. 53, ἀριθ. 25, σχέδ. 18 (διὰ τὸ κόσμημα).

36. 'Αλάβαστρον τρίωτον. 'Αριθ. εὑρ. Π 295 (Πί ν. 13 γ). "Υψ. ἀγγείου συμπεπληρωμένου 0,06 μ. Σφύζεται ἐν μέρει κατά τὸ ἀνώτερον αὐτοῦ τμήμα και τήν βάσιν, τοῦ λοιποῦ συμπεπληρωμένου διὰ γύψου. Πηλὸς ὑπόλευκος. Λαβαί δακτυλιοειδεῖς. "Ανω ἐπιφάνεια χειλέων πεπλατυσμένη ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔξω κλίνουσα.

"Η διακόσμησις διὰ καστανομέλανος χρώματος. Τὰ μεταξὺ τῶν ὄτων διαστήματα, πληροῦνται δι' ἐναλλήλων γωνιῶν. 'Αμέσως κάτωθεν τῶν ὄτων, διπλῆ ταινία. 'Επί τής βάσεως, τέσσαρες ὁμοκέντροι κύκλοι. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτονται τὸ σφύζομενον τμήμα τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων ἐσωτερικῶς και ἐξωτερικῶς και τὰ ὄτα.

Χρονολόγησις : ΥΕ ΙΙΙ Α - Β.

37. 'Αλάβαστρον τρίωτον. 'Αριθ. εὑρ. Π 2 (Πί ν. 13 δ). "Υψ. 0,20 μ., διάμ. στομίου συμπεπληρωμένου 0,105 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. 'Ελλιπές κατά τήν μίαν τῶν λαβῶν, μερικῶς τήν ἐτέραν και τμήματα τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων, τής κοιλίας και τής βάσεως. Συμπεπληρωμένον διὰ γύψου. Πηλὸς ὑπέρυθρος. 'Επίχρισμα ὑπόλευκον. Λαβαί δακτυλιοειδεῖς. "Ανω ἐπιφάνεια χειλέων πεπλατυσμένη, σχεδὸν ὀριζοντία.

"Η διακόσμησις διὰ καστανεύθρου χρώματος. 'Επί τῶν ὄμων εὐρεία διακοσμητικὴ ζώνη, ἐξ ομάδων ομοκέντρων ἀνεστραμμένων τόξων εἰς ἐπαλλήλους σειράς, ὀριζομένη διὰ διπλῆς ἄνωθεν και τριπλῆς κάτωθεν ταινίας. 'Ανά μία τριπλῆ ὁμοίως ταινία ἐπὶ τοῦ κατωτέρου τμήματος τής κοιλίας και ἐπὶ τής βάσεως. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτονται τὸ σφύζομενον τμήμα τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων ἐσωτερικῶς και ἐξωτερικῶς και ἡ ράχις τῶν λαβῶν.

Χρονολόγησις : ΥΕ ΙΙΙ Α - Β. Βλ. Furumark, ἔ.ά. σ. 345, εἰκ. 58, ἀριθ. 45, σχέδ. 3 (διὰ τὸ κόσμημα).

38. 'Αλάβαστρον τρίωτον. 'Αριθ. εὑρ. Π 62 (Πί ν. 13 ε). 'Εκ τῶν ἀναστατωμένων χωμάτων τοῦ τάφου Η (Σ χ ἔ δ. 1, 16). "Υψ. ἀγγείου συμπεπληρωμένου 0,095 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. 'Ελλιπές κατά τὸν λαιμὸν μετὰ τῶν χειλέων, κατά τήν μίαν τῶν λαβῶν και μέγα μέρος τής κοιλίας μετὰ τής βάσεως. Συμπεπληρωμένον διὰ γύψου. Συμπλήρωσις λαιμοῦ ἐσφαλμένη. Πηλὸς ὑπόλευκος. Λαβαί δακτυλιοειδεῖς.

"Η διακόσμησις διὰ καστανοφαίου χρώματος. Παρὰ τήν βάσιν τοῦ λαιμοῦ, ὡς και ἀμέσως κάτωθεν τῶν ὄτων, ἐπάλληλοι γραμμαὶ ὀριζόμεναι ὑπὸ ταινιῶν. Εἰς τὰ μεταξὺ τῶν ὄτων διαστήματα, ἀνά δύο ἀντιθετικαὶ ομάδες ἐξ ομοκέντρων ὀρθίων τόξων. 'Επί τοῦ κατωτάτου τμήματος τής κοιλίας, ὡς και ἐπὶ τής βάσεως, ἴχνη ομοκέντρων κύκλων.

Χρονολόγησις : ΥΕ ΙΙΙ Α - Β. Βλ. Furumark, ἔ.ά. σ. 41, εἰκ. 11, τύπος 85 (διὰ τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου) και σ. 383, εἰκ. 67, ἀριθ. 17, σχέδ. 2 (διὰ τὸ κόσμημα).

39. 'Αλάβαστρον τρίωτον. 'Αριθ. εὑρ. Π 52 (Πί ν. 13 ς'). "Υψ. 0,095 μ., διάμ. στομίου συμπεπληρωμένου 0,047 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. 'Ελλιπές

κατὰ τὸ μέγιστον τμήμα τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων, μικρὸν τμήμα τῶν ὤμων μετὰ τῆς κοιλίας καὶ τῆς μᾶς τῶν λαβῶν. Συμπεπληρωμένον διὰ γύψου. Ἐπιφάνεια ἀποκεκρουμένη καὶ ἀπολεπισμένη. Πηλὸς ὄχροκίτρινος. Ἐπίχρισμα τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ ὁ πηλὸς χρώματος. Λαβαὶ δακτυλοειδεῖς. Ἄνω ἐπιφάνεια χειλέων πεπλατυσμένη, ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔξω κεκλιμένη.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου χρώματος. Μεταξὺ τῶν ὄτων, δικτυωτὸν πλέγμα, ὀριζόμενον ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ὑπὸ ταινίας. Ἀμέσως κάτωθεν τούτου περὶ τὴν κοιλίαν, σειρὰ ἐπαλλήλων γραμμῶν, ὀριζομένων κάτωθεν ὑπὸ ταινίας. Ἡ ἐξ ἐπαλλήλων γραμμῶν καὶ ταινιῶν διακόσμησις ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐπὶ τοῦ παρά τὴν βάσιν τμήματος τῆς κοιλίας. Κάτωθεν τοῦ λαιμοῦ τρεῖς ἐπάλληλοι γραμμαί. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος, ἐξιτήλου, καλύπτεται τὸ σφζόμενον τμήμα τοῦ λαιμοῦ ἐξωτερικῶς.

Χρονολόγησις : YE III A - B. Βλ. Furumark, ἔ.ἀ. σ. 41, εἰκ. 11, τύπος 85 (διὰ τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου) καὶ σ. 382, εἰκ. 67, ἀριθ. 57, σχέδ. 2 (διὰ τὸ κόσμημα).

40. Ἀλάβαστρον τρίωτον. Ἀριθ. ἐδρ. Π 85 (Πί ν. 13 η). Πλησίον τοῦ τάφου Γ (Σχέδ. 1, 31). Σφζόμενον ὕψ. 0,055 μ. μετὰ στομίου συμπεπληρωμένου 0,07 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ δύο τεμαχίων. Ἐλλιπὲς κατὰ τὸν λαιμὸν μετὰ τῶν χειλέων, τὴν μίαν τῶν λαβῶν μετὰ τμήματος τῆς κοιλίας καὶ τμήμα τῆς δευτέρας. Πηλὸς ὑπόλευκος. Λαβαὶ δακτυλοειδεῖς. Κοιλία κυλινδρική.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου χρώματος ἐξιτήλου. Εἰς τὰ μεταξὺ τῶν ὄτων διαστήματα, ἀνὰ ἓν πλέγμα ἐξ ἀκανονίστων ὀριζοντίων καὶ καθέτων γραμμῶν. Κάτωθεν αὐτῶν, διπλῆ ταινία. Ἐπὶ τῆς βάσεως τρεῖς ὁμόκεντροι κύκλοι.

Χρονολόγησις : YE III A - B. Furumark, ἔ.ἀ. σ. 44, εἰκ. 12, τύπος 94.

41. Ἀλάβαστρον τρίωτον. Ἀριθ. ἐδρ. Π 8 (Πί ν. 13 ζ). Ὑψ. 0,195 μ., διάμ. στομίου 0,9 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὲς κατὰ τὸν λαιμὸν μετὰ τῶν χειλέων πλὴν μικροῦ τμήματος, τμήματα τῆς κοιλίας καὶ τμήμα τῆς βάσεως. Συμπεπληρωμένον διὰ γύψου. Ἐπιφάνεια ἀποκεκρουμένη καὶ ἀπολεπισμένη. Λαβαὶ δακτυλοειδεῖς. Ἄνω ἐπιφάνεια χειλέων πεπλατυσμένη, ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔξω κλίνουσα. Πηλὸς ὄχροκίτρινος.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανεύθρου χρώματος κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξιτήλου. Ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου τμήματος τῆς κοιλίας, ἀμέσως κάτωθεν τῶν λαβῶν, ὑπολείμματα ὁμοκέντρων τόξων. Ἐπὶ τῆς λοιπῆς ἐπιφανείας ὑπολείμματα ἐπαλλήλων ταινιῶν, ἀνίσου πάχους. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος, καλύπτεται τὸ σφζόμενον τμήμα τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων ἐξωτερικῶς.

Χρονολόγησις : YE III B.

42. Κύπελλον τοῦ τύπου « Βαφειῶ ». Ἀριθ. ἐδρ. Π 59 (Πί ν. 14 α). Ἐκ τάφου ΙΔ (Σχέδ. 1, 25). Ὑψ. 0,068 μ., διάμ. στομίου συμπεπληρωμένου 0,10 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὲς εἰς μεγάλα τμήματα τῶν χειλέων καὶ τῶν τοιχωμάτων. Συμπεπληρωμένον διὰ γύψου. Πηλὸς ὑπέρυθρος.

Ἡ διακόσμησις δι' ἐρυθροῦ ἢ καστανεύθρου χρώματος. Δύο ταινίαι τοῦ χρώματος τούτου περιβάλλουν τὰ χεῖλη καὶ τὸ κατώτατον τμήμα τοῦ ἀγγείου, συνδεόμεναι διὰ κατακορύφων ἀκανονίστων γραμμῶν, διατεταγμένων εἰς τέσσαρας ομάδας ἀνὰ πέντε. Ἐπὶ τῆς ράχεως τῆς λαβῆς ἐπάλληλοι ὀριζόντιοι γραμμαί.

Χρονολόγησις : ME - YE I. Βλ. Μυλωνᾶς, ἔ.ἀ. σ. 71, εἰκ. 46.

43. Κύπελλον τοῦ τύπου « Βαφειῶ ». Ἀριθ. ἐδρ. Π 75 (Πί ν. 14 β). Ὑψ. 0,10 μ., διάμ. στομίου 0,113 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὲς εἰς πολλὰ τμή-

ματα τῶν χειλέων καὶ τῶν τοιχωμάτων. Συμπεπληρωμένον διὰ γύψου. Πηλὸς ὑποκίτρινος. Ἐπίχρισμα τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ ὁ πηλὸς χρώματος. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου χροανοειδοῦς εἰς τὸ κατώτερον κυλινδρικὸν τμήμα δηλοῦται διὰ δακτυλιοειδοῦς ἐξάρσεως.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου χρώματος. Ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου τμήματος, πυκναὶ ὄρθαι σιγμοειδεῖς γραμμαί, ἐπὶ δὲ τοῦ κατωτέρου, κατακόρυφοι. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτονται τὰ χεῖλη ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς καὶ ἡ ράχις τῆς λαβῆς.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι. Βλ. Blegen, Korakou, σ. 39, εἰκ. 53, 3. Μυλωνᾶς, ἔ.ἄ. σ. 112, εἰκ. 89. Wace, Chamber Tombs, πίν. 52, 2.

44. *Κύπελλον τοῦ τύπου « Βαφειῶ »*. Ἀριθ. εὐρ. Π 5 (Π ί ν. 14 γ). Ἐκ τάφου Ι. (Σ χ έ δ. 1, 21). Ὑψ. 0,082 - 0,084 μ., διάμ. στομίου 0,105 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ τριῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὲς εἰς δύο τμήματα τῶν χειλέων, μετὰ μικροῦ μέρους τῶν τοιχωμάτων. Συμπεπληρωμένον διὰ γύψου. Πηλὸς ὠχροκίτρινος. Δακτυλιοειδῆς ἔξαρσις δηλοῖ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου χροανοειδοῦς εἰς τὸ κατώτερον κυλινδρικὸν τμήμα.

Ἡ διακόσμησις δι' ἐρυθροῦ ἢ καστανομέλανος χρώματος, ποικίλλοντος ἔνεκα ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως. Ἡ διακόσμησις ἐξ ἀκανονίστων, ὀρθίων, ἐλαφρῶς καμπύλων γραμμῶν ἄνωθεν καὶ σχεδὸν κατακόρυφων κάτωθεν τῆς δακτυλιοειδοῦς ἐξάρσεως. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτονται τὰ χεῖλη ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, ἡ λαβή, ἡ δακτυλιοειδῆς ἔξαρσις μετὰ μικροῦ ἐκατέρωθεν αὐτῆς τμήματος, τὸ κατώτατον παρὰ τὴν βάσιν τμήμα, ἀκανονίστως δὲ τὸ κατὰ τὴν περιφέρειαν τμήμα τῆς βάσεως.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι. Βλ. Blegen, Korakou, σ. 39, εἰκ. 53, 3, σ. 46 εἰκ. 62, 10. πίν. 4, 6. Μυλωνᾶς, ἔ.ἄ. σ. 112, εἰκ. 89. Furumark, ἔ.ἄ. σ. 53, εἰκ. 15, τύπος 224.

45. *Κύπελλον τοῦ τύπου « Βαφειῶ »*. Ἀριθ. εὐρ. Π 61 (Π ί ν. 14 δ). Ὑψ. 0,082 μ., διάμ. στομίου 0,10 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὲς κατὰ μέγα μέρος τῶν τοιχωμάτων καὶ τῆς βάσεως. Πηλὸς ὠχροκίτρινος. Ἐπίχρισμα τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ ὁ πηλὸς χρώματος. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου χροανοειδοῦς εἰς τὸ κατώτερον κυλινδρικὸν τμήμα δηλοῦται διὰ δακτυλιοειδοῦς ἐξάρσεως.

Ἡ διακόσμησις δι' ἐρυθροφαίου ἢ καστανομέλανος χρώματος, ποικίλλοντος ἔνεκα ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως. Ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου τμήματος τοῦ ἀγγείου, ὑπολείμματα τριῶν σπειρῶν, συνδεομένων διὰ λοξῶν ἐφαπτομένων καὶ δισκοειδῆ παραπληρωματικὰ κοσμήματα. Ἐπὶ τῆς ράχεως τῆς λαβῆς, δύο λοξαὶ παχεῖαι γραμμαί. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτονται τὸ σφζόμενον τμήμα τῶν χειλέων ἐσωτερικῶς, ἡ δακτυλιοειδῆς ἔξαρσις μετὰ τμήματος ἐκατέρωθεν αὐτῆς, ὡς καὶ τὸ περι τὴν βάσιν τμήμα.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι. Blegen, Korakou, σ. 39, εἰκ. 53, 9 καὶ σ. 41, εἰκ. 56. Μυλωνᾶς, ἔ.ἄ. σ. 112, εἰκ. 89. Βλ. Furumark, ἔ.ἄ. σ. 53 εἰκ. 15, τύπος 224. Περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ κοσμήματος ἐκ τῆς ΜΕ ἐποχῆς βλ. Blegen, Prosymna, πίν. 11, εἰκ. 63 καὶ πίν. IV, 1.

46. *Κύπελλον τοῦ τύπου « Βαφειῶ »*. Ἀριθ. εὐρ. Π 28 (Π ί ν. 14 ε). Ὑψ. 0,088 μ., διάμ. στομίου 0,12 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὲς κατὰ τὴν λαβήν, ὡς καὶ τμήματα τῶν τοιχωμάτων καὶ τῆς βάσεως. Συμπεπληρωμένον διὰ γύψου. Πηλὸς ὑπέρυθρος. Ἐπίχρισμα τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ ὁ πηλὸς χρώματος. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου χροανοειδοῦς εἰς τὸ κατώτερον κυλινδρικὸν τμήμα δηλοῦται διὰ παχεῖας δακτυλιοειδοῦς ἐξάρσεως.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανερύθρου ἢ καστανοφαίου χρώματος, ποικίλλοντος ἔνεκα ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως. Ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου τμήματος, φυτικά κοσμήματα (φύλλα κισσοῦ ἐσχηματοποιημένα) καὶ ἔλικες. Στικταὶ γραμμαὶ ἀκολουθοῦν ἐν μέρει τὰ περιγράμματα τῶν ἐλικῶν ἢ τῶν φύλλων. Στικτὴ γραμμὴ περὶ τὸ μέσον τοῦ κατωτέρου τμήματος τοῦ ἀγγείου. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος, καλύπτονται τὰ χεῖλη ἐσωτερικῶς, ἢ δακτυλοειδῆς ἔξαρσις καὶ μικρὸν ἐκατέρωθεν αὐτῆς τμήμα, καθὼς καὶ τμήμα παρὰ τὴν βάσιν μετὰ τοῦ κατὰ τὴν περιφέρειαν τμήματος τῆς βάσεως.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι Β. Βλ. Furumark, ἔ.ἀ. σ. 52, εἰκ. 15, τύπος 224.

47. *Κύπελλον τοῦ τύπου « Βαφειοῦ »*. Ἀριθ. εὐρ. Π 74 (Π ί ν. 14 ζ). Ὑψ. 0,10 μ., διάμ. στομίου 0,12 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὲς κατὰ τὸ ἀνώτερον κυρίως τμήμα. Συμπεπληρωμένον διὰ γύψου. Πηλὸς ὑποκίτρινος. Ἐπίχρισμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν πηλὸν χρώματος. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου χροανοειδοῦς εἰς τὸ κατώτερον κυλινδρικὸν τμήμα δηλοῦται διὰ δακτυλοειδοῦς ἔξαρσεως.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου χρώματος. Ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου τμήματος τοῦ ἀγγείου τρεῖς ἐπάλληλοι γραμμαί, ὀριζόμεναι ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ὑπὸ σειρᾶς ἐξ ὀρθίων μικρῶν κυρτῶν ραβδίων (φυλλαρίων), ἐπὶ δὲ τοῦ κατωτέρου τμήματος δύο ταινίαι ἀνίσου πάχους. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτονται τὰ χεῖλη ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, ἢ ράχισ τῆς λαβῆς, ἢ ἔξαρσις τῶν τοιχωμάτων, τὸ παρὰ τὴν βάσιν τμήμα καὶ τὸ κατὰ τὴν περιφέρειαν τμήμα τῆς βάσεως.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι Β. Βλ. Blegen, Korakou, σ. 39, εἰκ. 53, 1.4.5, καὶ Prosymna II, πίν. 29, εἰκ. 145, ἀριθ. 254.

48. *Κρατηρίσκος πιθοειδῆς δίωτος*. Ἀριθ. εὐρ. Π 84 (Π ί ν. 14 ζ). Τὰ θραύσματα αὐτοῦ ἐν μέρει ἐκ τοῦ τάφου Ε καὶ ἐν μέρει ἐκ τοῦ τάφου Η (Σ χ έ δ. 1,9). Ὑψ. 0,12 μ., διάμ. στομίου 0,078 μ. Συγκεκολλημένος ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὲς κατὰ μέγα μέρος τῆς κοιλίας, τὴν ἑτέραν τῶν λαβῶν καὶ δύο μικρὰ τμήματα τῶν χειλέων. Συμπεπληρωμένος διὰ γύψου. Ἀποκεκρουμένος κυρίως κατὰ τὴν κοιλίαν. Πηλὸς ὀχροκίτρινος. Λαβαὶ ταινοειδεῖς. Κοιλία ἀπίοσχημος. Ἄνω ἐπιφάνεια χειλέων πεπλατυσμένη, σχεδὸν ὀριζοντία.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου χρώματος. Ἐπὶ τῶν ὄμων μεταξὺ τῶν ὄτων, ἀνὰ τρία κοσμήματα τοῦ τύπου « ρακέττας », ἐξ ὧν τὰ δύο ἐκάστης πλευρᾶς συνδέονται διὰ δίσκου. Τῶν πέντε ἐκ τῶν κοσμημάτων τούτων σφύζονται τὰ ὑπολείμματα. Ἄλυσσοειδῆ καὶ σταυροὶ ὡς παραπληρωματικὰ κοσμήματα. Κάτωθεν τῆς κυρίας διακοσμητικῆς ζώνης τριπλῆ ταινία. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτονται ὁ λαιμὸς μετὰ τῶν χειλέων ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, ἢ σφζομένη λαβὴ καὶ ἡ βάσις.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι. Διὰ τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου, βλ. Karo, Schachtgräber, πίν. 167, 191 - 2, 194 καὶ 196. Furumark, ἔ.ἀ. σ. 22, εἰκ. 4, τύπος 27. Διὰ τὸ κόσμημα βλ. Furumark, ἔ.ἀ. σ. 397, ἀριθ. 63, σχέδ. 4. Ἐπίσης διὰ τὸ σχῆμα καὶ διὰ τὸ κόσμημα, Μυλωνᾶ, ἔ.ἀ. σ. 118, εἰκ. 96.

49. *Κρατηρίσκος πιθοειδῆς δίωτος*. Ἀριθ. εὐρ. Π 51 (Π ί ν. 14 η). Ἐκ τοῦ τάφου Ι (Σ χ έ δ. 1,19). Ὑψ. 0,133 μ., διάμ. στομίου 0,08 μ. Συγκεκολλημένος ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὲς εἰς τμήματα τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων καὶ τμήματα τῆς κοιλίας. Συμπεπληρωμένος διὰ γύψου. Πηλὸς ὀχροκίτρινος. Ἐπίχρισμα τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ ὁ πηλὸς χρώματος. Λαβαὶ ταινοειδεῖς. Κοιλία ἀπίοσχημος πεπιεσμένη. Ἄνω ἐπιφάνεια χειλέων πεπλατυσμένη, ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔξω κλίνουσα.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου ἢ καστανερύθρου χρώματος, ποικίλλοντος

ένεκα άνομοιομεροδς όπτήσεως. 'Επί τών όμων και τής κοιλίας άνά μία σειρά τρεχούσης σπείρας και παραπληρωματικά στιγμαί. Είς τό μεταξύ τών δύο σειρών τρεχούσης σπείρας διάστημα, διπλή ταινία, κάτωθεν δέ τής κατωτέρας σειράς, τριπλή. Διά τοϋ αυτού ώς άνω χρώματος καλύπτονται τό σφζόμενον τμήμα τοϋ λαιμοϋ μετά τών χειλέων έσωτερικώς και έξωτερικώς, αί λαβαί και τό κατώτατον τμήμα τής κοιλίας μετά τής βάσεως, έξωτερικώς.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι. Βλ. Furumark, έ.ά. σ. 22, εικ. 4, τύπος 27.

50. *Κρατηρίσκος πιθοειδής δίωτος*. 'Αριθ. εύρ. Π 3 (Π ί ν. 15 α). "Υψ. 0,118 μ., διάμ. στομίου 0,068 μ. 'Ελλιπής εις μέγα τμήμα τοϋ λαιμοϋ μετά τών χειλέων και τής κοιλίας. Συμπεπληρωμένος διά γύψου. 'Αποκεκρουμένος κυρίως κατά τό σφζόμενον τμήμα τών χειλέων και τόν δίσκον τής βάσεως. Λαβαί ταινιοειδείς. Κοιλία κωνική - άπίόσχημος. "Ανω επιφάνεια χειλέων πεπλατυσμένη, έλαφρώς έξω κλίνουσα. Πηλός ύπόλευκος. 'Επίχρισμα τοϋ αυτού ώς και ό πηλός χρώματος.

'Η διακόσμησις διά μελανοφαίου χρώματος. 'Επί τών όμων, δύο σειραί « τρεχούσης σπείρας », διαχωριζόμεναι διά παχείας γραμμής. Κάτωθεν αυτών τριπλή παχεία γραμμή. Διά τοϋ αυτού ώς άνω χρώματος καλύπτονται ό λαιμός μετά τών χειλέων, έσωτερικώς και έξωτερικώς, ή άνω επιφάνεια τών λαβών, ώς και ή βάση μετά τοϋ κατωτάτου τμήματος τής κοιλίας.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι. Πρβλ. Furumark, έ.ά. σ. 22, εικ. 3, τύπ. 27.

51. *Κρατηρίσκος πιθοειδής τρίωτος*. 'Αριθ. εύρ. Π 27 (Π ί ν. 15 β). "Υψ. 0,229 μ., διάμ. στομίου 0,105 μ. Συγκεκολλημένος εκ πολλών τεμαχίων. 'Ελλιπής εις τμήμα τοϋ λαιμοϋ μετά τών χειλέων και τής μιās τών λαβών, καθ' όλην τήν τρίτην λαβήν και εις τμήματα τής κοιλίας. Συμπεπληρωμένος διά γύψου. 'Αποκεκρουμένος εις μικρόν τμήμα τής βάσεως. Πηλός ύποκίτρινος. 'Επίχρισμα τοϋ αυτού ώς και ό πηλός χρώματος. Λαβαί δακτυλιοειδείς. Κοιλία κωνική - άπίόσχημος. "Ανω επιφάνεια χειλέων πεπλατυσμένη, κλίνουσα έλαφρώς πρός τά έξω. 'Επί τής έσωτερικής και τής έξωτερικής αυτού επιφανείας ίχνη καστανοφαίου χρώματος.

Χρονολόγησις : ΥΕ ΙΙ Α - Β. Βλ. Furumark, έ.ά. σ. 22, εικ. 3, τύπος 23.

52. *Κρατηρίσκος πιθοειδής τρίωτος*. 'Αριθ. εύρ. Π 11 (Π ί ν. 15 γ). "Υψ. 0,12 μ., διάμ. στομίου 0,06 μ. Συγκεκολλημένος εκ πολλών τεμαχίων. 'Ελλιπής εις τμήμα τοϋ λαιμοϋ μετά τών χειλέων, εις τμήματα τών όμων και τής κοιλίας, κατά τήν μίαν τών λαβών και εις μικρόν τμήμα τής βάσεως. Συμπεπληρωμένος διά γύψου. Πηλός ύπέρυθρος. 'Επίχρισμα ώχροκίτρινον. Λαβαί δακτυλιοειδείς. "Ανω επιφάνεια χειλέων πεπλατυσμένη, κεκλιμένη έλαφρώς πρός τά έξω.

'Η διακόσμησις διά καστανοφαίου χρώματος. 'Επί τών όμων, εις τά μεταξύ τών ότων διαστήματα, δικτυωτόν πλέγμα. 'Ο κάτωθεν εκάστης λαβής χώδρος, πληροϋται δι' έναλλάλων γωνιών. 'Επί τής λοιπής επιφανείας τοϋ άγγείου, επάλληλοι λεπταί ή παχείαι ταινίαί κατά διαστήματα. Διά τοϋ αυτού ώς άνω χρώματος καλύπτονται ό λαιμός μετά τών χειλέων έσωτερικώς και έξωτερικώς και αί λαβαί.

Χρονολόγησις : ΥΕ ΙΙ Α - Β. Βλ. Furumark, έ.ά. σ. 23, εικ. 4 (διά τό σχήμα τοϋ άγγείου) : σ. 382, εικ. 67, άριθ. 57, σχέδ. 2 (διά τό κόσμημα).

53. *Κρατηρίσκος πιθοειδής τρίωτος*. 'Αριθ. εύρ. Π 35 (Π ί ν. 15 δ). "Υψ. 0,123 μ., διάμ. στομίου 0,062 μ. Συγκεκολλημένος εκ πολλών τεμαχίων. 'Ελλιπής κατά τό μέγιστον τμήμα τοϋ λαιμοϋ μετά τών χειλέων, τάς λαβάς, τμήματα τής κοιλίας και μικρόν τμήμα τής βάσεως. Συμπεπληρωμένος διά γύψου. Πηλός ύποκίτρινος. 'Επίχρισμα

τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ ὁ πηλὸς χρώματος. Κοιλία ἀπίσχημος. Ἄνω ἐπιφάνεια χειλέων πεπλατυσμένη σχεδὸν ὀριζοντία. Κάτω ἐπιφάνεια βάσεως, κοίλη, ἐλαφρῶς ἑξέργος ἐν τῷ κέντρῳ. Ἄνευ διακοσμῆσεως.

Χρονολόγησις : ΥΕ ΙΙΙ Α - Β. Βλ. Furumark, ἔ.ἀ. σ. 21, εἰκ. 3, τύπος 23.

54. *Κρατηρίσκος πιθοειδῆς τρίωτος*. Ἄριθ. εὐρ. Π 50 (Π ί ν. 15 ε). Ἄψ. 0,18 μ. (μετὰ τοῦ στομίου συμπεληρωμένου), διάμ. στομίου 0,09 μ. Συγκεκολλημένος ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπῆς κατὰ τὸ μέγιστον τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων καὶ τμήματα τῶν δύο λαβῶν, τῆς κοιλίας καὶ τῆς βάσεως. Πηλὸς ὑποκίτρινος. Λαβαὶ δακτυλοειδεῖς. Κοιλία κωνικὴ - ἀπίσχημος. Ἄνω ἐπιφάνεια χειλέων πεπλατυσμένη, κεκλιμένη ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ βάσις δηλοῦται ἐξωτερικῶς διὰ παχέος δακτυλίου. Κάτω ἐπιφάνεια αὐτῆς ἐλαφρῶς κοίλη.

Ἡ διακόσμησις ἐξίτηλος. Παρὰ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ τριπλῆ ταινία. Παρὰ τὴν μίαν τῶν λαβῶν, ἴχνη ἐλικοειδοῦς κοσμῆματος. Ἐπὶ τῆς λοιπῆς ἐπιφανείας τρεῖς ὁμάδες ἐκ τριῶν ἐπαλλήλων γραμμῶν ἐκάστη, κατανεμημέναι ἀπὸ τῆς μεγίστης διαμέτρου τῆς κοιλίας μέχρι τῆς βάσεως.

Χρονολόγησις : ΥΕ ΙΙΙ Α - Β. Βλ. Furumark, ἔ.ἀ. σ. 23, εἰκ. 4, τύπος 35.

55. *Κρατηρίσκος πιθοειδῆς τρίωτος*. Ἄριθ. εὐρ. Π 65 (Π ί ν. 15 ζ'). Ἄψ. 0,21 μ., διάμ. στομίου 0,096 μ. Συγκεκολλημένος ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπῆς εἰς τμήματα τῆς κοιλίας, τὸ μέγιστον τμήμα τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων καὶ κατὰ τὰς λαβὰς. Συμπεληρωμένος διὰ γύψου. Αἱ λαβαὶ ὑπὲρ τὸ δέον παχεῖαι συμπεληρωμέναι. Πηλὸς ὑποκίτρινος. Κοιλία ἀπίσχημος. Ἡ κάτω ἐπιφάνεια τῆς βάσεως σχηματίζει κατὰ τὴν περιφέρειαν πεπλατυσμένον δακτύλιον, ἐν τῷ μέσῳ δὲ κοιλότητα μετὰ ἑξέργου κέντρου.

Διακόσμησις : Ἐξωτερικῶς ἴχνη καστανοφαίου χρώματος.

Χρονολόγησις : ΕΥ ΙΙΙ Α - Β. Βλ. Furumark, ἔ.ἀ. σ. 21, εἰκ. 4, τύπος 35.

56. *Κύλιξ μόνωτος ἄνευ ποδός*. Ἄριθ. εὐρ. Π 33 (Π ί ν. 16 α). Ἐκ τάφου ΙΑ. (Σ χ έ δ. 1,22). Ἄψ. 0,135 μ., διάμ. στομίου 0,13 μ. Συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπῆς εἰς ἐλάχιστα τμήματα τῆς κοιλίας. Συμπεληρωμένη διὰ γύψου. Πηλὸς φαιός. Ἐπίχρισμα τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ ὁ πηλὸς χρώματος. Λαβὴ ταινοειδῆς. Κοιλία βαθεῖα. Θλάσις τῆς ἐπιφανείας, παρὰ τὴν μεγίστην διάμετρον τῆς κοιλίας.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι (ἐπιβίωσις μινυείου τύπου ἀγγείου).

57. *Κύλιξ μόνωτος*. Ἄριθ. εὐρ. Π 20 (Π ί ν. 16 ζ'). Ἄψ. ἄνευ λαβῆς 0,079 μ., μετὰ λαβῆς 0,09 μ. διάμ. στομίου 0,097 μ. Συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπῆς εἰς τμήματα τῶν χειλέων, τμήματα τῆς κοιλίας καὶ τμήμα τοῦ δίσκου τῆς βάσεως. Συμπεληρωμένη διὰ γύψου. Πηλὸς ὑπόλευκος. Λαβὴ ταινοειδῆς. Ἄνω ἐπιφάνεια χειλέων, φέρουσα ἀβαθῆ πλατεῖαν αὐλακα, πρὸς τὰ ἔσω κεκλιμένη. Ποὺς χαμηλός. Κάτω ἐπιφάνεια δίσκου βάσεως ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔσω κεκλιμένη, φέρουσα ἐν τῷ κέντρῳ ἀβαθῆ κοιλότητα. Θλάσις τῆς ἐπιφανείας κατὰ τὴν μεγίστην διάμετρον τῆς κοιλίας.

Χρονολόγησις : ΜΕ - ΥΕ Ι. Βλ. Furumark, ἔ.ἀ. σ. 59, σημ. 8, εἰκ. 16, τύπος 261.

58. *Κύλιξ μόνωτος*. Ἄριθ. εὐρ. Π 88 (Π ί ν. 16 β). Ἄψ. ἄνευ λαβῆς 0,149 μ., μετὰ λαβῆς 0,165 μ., διάμ. στομίου 0,143 μ. Συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπῆς εἰς τμήματα τῶν χειλέων, τῆς κοιλίας καὶ τμήμα τοῦ δίσκου τῆς βάσεως. Συμπεληρωμένη διὰ γύψου. Πηλὸς ὑπέρυθρος. Ἐπίχρισμα ὠχροκίτρινον. Λαβὴ ταινοειδῆς ὑπερψωμένη. Κοιλία βαθεῖα. Ποὺς χαμηλός. Ἡ κάτω ἐπιφάνεια τοῦ δίσκου τῆς βάσεως φέρει βαθεῖαν κοιλότητα ἐν τῷ κέντρῳ.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου ἢ καστανεύθρου χρώματος, ποικίλλοντος

Ένεκα άνομοιομεροδς όπτήσεως. Διά τοῦ χρώματος τούτου καλύπτονται τὰ χείλη έσωτερικῶς καί έξωτερικῶς καί ό δίσκος τῆς βάσεως έξωτερικῶς. Ἐπί τῆς κοιλίας ἴχνη τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος. Ἐπί τῆς λαβῆς λοξαί παχεΐαι γραμμαΐ.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι. Πρβλ. Wace, Chamber Tombs, πίν. 34, 16 - 17 καί Mycenae, πίν. 70 α. Furumark, ἔ.ά. σ. 56, εΐκ. 16, τύπος 270.

59. *Κύλιξ δίωτος άνευ ποδός.* Ἄριθ. εὔρ. Π 18 (Π ί ν. 16 γ). Ὑψ. (ἄγγείου συμπεπληρωμένου) άνευ λαβῶν 0,144 μ., μετά λαβῶν 0,17 μ., διάμ. στομίου 0,13 μ. Συγκεκολλημένη έκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπής κατά μέγα τμήμα τῶν χειλέων, τῆς κοιλίας, τμήματα τῆς έτέρας τῶν λαβῶν καί τήν βάση. Συμπεπληρωμένη διά γύψου. Πηλός έρυθρός. Ἐπίχρισμα φωτεινότερας άποχρώσεως. Λαβαί ταινιοειδεΐς, ύπερψωμένοι. Ἄνευ διακοσμήσεως.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι.

60. *Κύλιξ μόνωτος άνευ ποδός.* Ἄριθ. εὔρ. Π 17 (Π ί ν. 16 δ). Ὑψ. άνευ λαβῆς 0,077 μ., μετά λαβῆς 0,086 μ., διάμ. στομίου 0,116 μ. Συγκεκολλημένη έκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπής σχεδόν κατά τὸ ἥμισυ. Συμπεπληρωμένη διά γύψου. Ἡ βάση άποκεκρουμένη εΐς μικρόν τμήμα. Πηλός ύπέρυθρος. Ἐπίχρισμα ὡχροκίτρινον. Λαβή ταινιοειδῆς έλαφρῶς ύπερψωμένη.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι.

61. *Κύλιξ δίωτος.* Ἄριθ. εὔρ. Π 294 (Π ί ν. 16 ε). Ὑψ. ἄγγείου συμπεπληρωμένου 0,14 μ., διάμ. στομίου συμπεπληρωμένου 0,145 μ. Σφζομένη κατά μικρόν τμήμα τῶν χειλέων, τῆς κοιλίας μετά τῆς λαβῆς (έξ θραύσματα συγκεκολλημένα) καί συμπεπληρωμένη κατά τὸ λοιπόν διά γύψου. Πούς χαμηλός. Πηλός ύπέρυθρος. Λαβαί ταινιοειδεΐς.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι. Βλ. Furumark, σ. 59, εΐκ. 16, τύπος 254.

62. Τμήμα ύπίποδος *κύλικος*, περιλαμβάνον τὸ κατώτερον τμήμα τῆς κοιλίας μετά τοῦ ποδός καί τοῦ δίσκου τῆς βάσεως, άποκεκρουμένου κατά τήν περιφέρειαν. Ἄριθ. εὔρ. Π 279 (Π ί ν. 17 ζ'). Μέγ. σφζ. ὕψ. 0,085 μ. Ἡ κάτω έπιφάνεια τοῦ δίσκου τῆς βάσεως φέρει έν τῷ κέντρῳ κοιλότητα. Συγκεκολλημένον έκ δύο τεμαχίων. Πηλός ὡχροκίτρινος. Ἐπίχρισμα τοῦ αὐτοῦ ὡς καί ό πηλός χρώματος.

Χρονολόγησις : ΥΕ ΙΙΙ Α.

63. Τμήμα *κύλικος* άνευ ποδός, περιλαμβάνον τὸν δίσκον τῆς βάσεως μετά τοῦ κατωτάτου τῆς κοιλίας. Ἄριθ. εὔρ. Π 280 (Π ί ν. 17 ε). Μέγ. σφζ. ὕψος 0,057 μ. Συγκεκολλημένον έκ τεσσάρων τεμαχίων. Πηλός έρυθρωπός. Ἐπίχρισμα φωτεινότερας άποχρώσεως. Βάσις κωνική. Κάτω έπιφάνεια αὐτῆς έλαφρῶς κεκλιμένη πρὸς τὸ κέντρον, ένθα μεγάλη κοιλότης διαμ. 0,036 μ.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι.

64. *Κύλιξ δίωτος.* Ἄριθ. εὔρ. Π 293 (Π ί ν. 17 α). Ἐκ τάφου Θ (Σ χ έ δ. 1, 18). Ὑψ. 0,115 μ., διάμ. στομίου 0,125 μ. Συγκεκολλημένη έκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπής εΐς μικρά τμήματα τῶν χειλέων καί μέγα μέρος τῆς κοιλίας. Συμπεπληρωμένη διά γύψου. Πηλός ύπέρυθρος. Ἐπίχρισμα ὡχροκίτρινον. Λαβαί ταινιοειδεΐς. Πούς χαμηλός. Κάτω έπιφάνεια δίσκου βάσεως κεκλιμένη πρὸς τὸ κέντρον, ένθα χροανοειδῆς κοιλότης. Ἰχνη καστανομέλανος χρώματος έσωτερικῶς καί έξωτερικῶς.

Χρονολόγησις : ΥΕ ΙΙ. Βλ. Blegen, Zygouries, πίν. 15. Furumark, ἔ.ά. σ. 56 κ.έ. εΐκ. 16, τύπος 254 καί σ. 59, σημ. 8.

65. *Κύλιξ ύπίπους δίωτος.* Ἄριθ. εὔρ. Π 4 (Π ί ν. 17 β). Ὑψ. άνευ λαβῶν 0,165 μ.,

διάμ. στομίου 0,145 μ. Συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπής εἰς τμήματα τῶν χειλέων καὶ τῆς ἐτέρας τῶν λαβῶν, τῆς κοιλίας, ὡς καὶ εἰς τμήμα τοῦ δίσκου τῆς βάσεως. Συμπεπληρωμένη διὰ γύψου. Πηλὸς ἐρυθρός. Ἐπίχρισμα ὑπέρυθρον. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ δίσκου τῆς βάσεως κυρτή, ἡ κάτω κοίλη μετὰ βαθείας κοιλότητος ἐν τῷ κέντρῳ.

Ἡ διακόσμησις δι' ἐρυθροῦ χρώματος. Εἰς τὰ μεταξὺ τῶν λαβῶν διαστήματα, ἀκανόνιστον φολιδωτὸν κόσμημα, εἰς τίνα τμήματα μετατρέπομενον εἰς τεθλασμένην γραμμὴν. Ἐπὶ τοῦ ποδὸς ἐπάλληλοι ταινίαι καὶ γραμμαί, ἐπὶ δὲ τοῦ δίσκου τῆς βάσεως ἐπάλληλοι ταινίαι. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτονται τὰ στενὰ χεῖλη ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, ὡς καὶ ἡ ράχις τῶν λαβῶν.

Χρονολόγησις : YE III A. Βλ. Furumark, ἔ.ἀ. σ. 60, εἰκ. 16, τύπος 256.

66. *Κύλιξ ὑπίπου*. Ἄριθ. εὐρ. Π 54 (Π ἰ ν. 17 γ). Ὑψ. 0,125 μ., διάμ. στομίου 0,134 μ. Συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπής κατὰ μέγα μέρος τῆς κοιλίας καὶ τῶν χειλέων. Συμπεπληρωμένη διὰ γύψου. Ἀποκεκρουμένη κατὰ τὸν δίσκον τῆς βάσεως καὶ τμήματα τῶν χειλέων (ἡ ἐτέρα τῶν λαβῶν δὲν συνεπληρώθη). Πηλὸς ὑπέρυθρος. Λαβὴ ταινοειδής. Ἡ δισκοειδής βᾶσις ἐπίπεδος, φέρουσα κοιλότητα κατὰ τὸ κέντρον τῆς κάτω ἐπιφανείας αὐτῆς.

Χρονολόγησις : YE III A. Βλ. Furumark, ἔ.ἀ. σ. 99 (διὰ τὸ σχῆμα τῆς βάσεως) : πρβλ. καὶ Wace, Chamber Tombs, πίν. 39, 49.

67. Πούς *κύλικος* μετὰ τμήματος τῆς κοιλίας. Ἄριθ. εὐρ. Π 276 (Π ἰ ν. 17 δ). Μέγ. σφζ. ὕψ. 0,675 μ. Συγκεκολλημένος ἐκ δύο τεμαχίων. Δίσκος βάσεως ἀποκεκρουμένος. Ἡ κάτω ἐπιφάνεια τοῦ δίσκου τῆς βάσεως φέρει βαθεῖαν κοιλότητα ἐν τῷ κέντρῳ. Πηλὸς ἐρυθροπός. Ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς τοῦ ἀγγείου, ὑπολείμματα ἐρυθροῦ ἢ ἐρυθροφαίου χρώματος, ποικίλλοντος ἕνεκα ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως.

Χρονολόγησις : YE I.

68. Τμήμα *κύλικος* ἄνευ ποδὸς περιλαμβάνον τὸ μέγιστον τῆς βάσεως καὶ ἐλάχιστον τοῦ κατωτάτου τῆς κοιλίας. Ἄριθ. εὐρ. Π 281 (Π ἰ ν. 17 ζ). Μέγ. σφζ. ὕψ. 0,045 μ. Πηλὸς φαιὸς φωτεινός, ἀκάθαρτος. Βᾶσις κωνική. Κάτω ἐπιφάνεια αὐτῆς κεκλιμένη πρὸς τὸ κέντρον, ἔνθα κοιλότης. Διάμ. 0,025 μ.

Χρονολόγησις : YE I.

69. Θραῦσμα *κύλικος* περιλαμβάνον τμήμα τοῦ ποδὸς καὶ τὸ κατώτατον τῆς κοιλίας. Ἄριθ. εὐρ. Π 282 (Π ἰ ν. 17 ζ). Μέγ. σφζ. ὕψ. 0,05 μ. Πηλὸς ἐρυθροπός.

Χρονολόγησις : YE III (;).

70. Δίσκος βάσεως ὑπίποδος (;) *κύλικος* μετὰ τοῦ κατωτάτου τμήματος τοῦ ποδός. Ἄριθ. εὐρ. Π 283 (Π ἰ ν. 17 ζ). Ἀποκεκρουμένος. Μέγ. σφζ. ὕψ. 0,025 μ. Πηλὸς ἐρυθρός.

Χρονολόγησις : YE I - II.

71. Βᾶσις *κύλικος* ἄνευ ποδός μετὰ τοῦ κατωτάτου τῆς κοιλίας. Ἄριθ. εὐρ. Π 284 (Π ἰ ν. 18 α). Μέγ. σφζ. ὕψ. 0,03 μ., διάμ. βάσεως 0,052 μ. Ἀποκεκρουμένη κατὰ τὴν περιφέρειαν τῆς βάσεως. Πηλὸς ὑπέρυθρος. Ἐπίχρισμα καστανόφαιον ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς τοῦ σφζομένου τμήματος τοῦ ἀγγείου. Κάτω ἐπιφάνεια βάσεως χροανοειδής.

Χρονολόγησις : YE I.

72. Δίσκος βάσεως *κύλικος* μετὰ τοῦ κατωτάτου τμήματος τοῦ ποδός. Ἄριθ. εὐρ. Π 285 (Π ἰ ν. 18 α). Διάμ. δίσκου βάσεως 0,06 μ. Πηλὸς ὠχροκίτρινος.

Χρονολόγησις : YE III A - B.

73. Τμήμα βάσεως *κύλικος* άνευ ποδός μετά μέρος του κατωτάτου της κοιλίας. 'Αριθ. εδρ. Π 286 (Πί ν. 18 β). Μέγ. σφζ. ύψ. 0,03 μ. 'Αποκεκρουμένον. Πηλός έρυθρός άκάθατος. Κάτω άπιφάνεια βάσεως κοίλη.

Χρονολόγησις : YE I.

74. Τμήμα ύπίποδος *κύλικος* περιλαμβάνον τὸ κατώτατον της κοιλίας μετά τμήματος του ποδός. 'Αριθ. εδρ. Π 287 (Πί ν. 18 β). Μέγ. σφζ. ύψ. 0,065 μ. Πηλός ώχροκίτρινος. 'Επίχρισμα ύπόλευκον.

Χρονολόγησις : YE III A - B.

75. Πούς *κύλικος* μετά τμήματος της κοιλίας. 'Αριθ. εδρ. Π 69 (Πί ν. 18 δ). Μέγ. σφζ. ύψ. 0,13 μ. Συγκεκολλημένος εκ δύο τεμαχίων. Πηλός ύπερυθρος. 'Επίχρισμα ώχροκίτρινον. Πούς ύψηλός. 'Ο δίσκος της βάσεως έλαφρώς κυρτός κατά την άνω αὐτοῦ επιφάνειαν και κοίλος κατά την κάτω μετά βαθείας κοιλότητος εν τῷ κέντρῳ.

'Η διακόσμησις διά καστανοφαίου ή καστανεύθρου χρώματος, ποικίλλοντος ένεκα άνομοιομεροῦς όπτήσεως. 'Επί της κοιλίας σφζεται τμήμα ταινίας. 'Ετέρα ταινία κατά την μετάβασιν από της κοιλίας εις τὸν πόδα. 'Επί του ποδός, δύο παχειαι ταινίαι και έτέρα πολὺ στενωτέρα κατά την μετάβασιν αὐτοῦ πρὸς τὸν δίσκον της βάσεως. Κατά την περιφέρειαν του δίσκου της βάσεως, έτέρα ταινία.

Χρονολόγησις : YE III A. Βλ. Furumark, έ.ά. σ. 61, εικ. 17, τύπος 265.

76. Πέντε θραύσματα *κύλικος* συνανήκοντα και συγκολληθέντα. 'Αριθ. εδρ. Π 291 (Πί ν. 18 γ). Μέγ. σφζ. μήκος 0,12 μ. Περιλαμβάνουν τμήμα τῶν χειλέων μετά μιᾶς λαβῆς ταινιοειδοῦς και τμήματος της κοιλίας. Πηλός έρυθρωπός. 'Επί της έσωτερικῆς και έξωτερικῆς αὐτῶν επιφανείας ύπολείμματα καστανεύθρου χρώματος.

Χρονολόγησις YE III A (;).

77. Τέσσαρα θραύσματα εκ της κοιλίας *κύλικος*, συνανήκοντα και συγκολληθέντα. 'Αριθ. εδρ. Π 292 (Πί ν. 18 ε). 'Επί του ένός σφζεται τὸ κάτω άκρον λαβῆς. Μέγ. σφζ. ύψος 0,11 μ. Πηλός ύπερυθρος. 'Ιχνη καστανεύθρου χρώματος έσωτερικῶς και έξωτερικῶς τῶν όστράκων.

Χρονολόγησις : YE III A (;).

78. 'Αρύταινα. 'Αριθ. εδρ. Π 37 (Πί ν. 19 δ). Πλησίον του τάφου ΙΔ (Σ χ έ δ. 1, 29). "Υψ. 0,02 μ., διάμ. στομίου 0,07 μ. 'Ελλιπής εις τμήματα τῶν χειλέων, συμπεπληρωμένων διά γύψου, και τμήμα της λαβῆς. Πηλός έρυθρωπός. 'Επίχρισμα καστανόφαιον. Χειροποίητος. Λαβή ταινιοειδής.

Χρονολόγησις : ME - YE I.

79. 'Αρύταινα. 'Αριθ. εδρ. Π 251 (Πί ν. 18 ζ'). 'Εκ τάφου Γ. Σ χ έ δ. 1, 2. "Υψ. άνευ λαβῆς 0,035 μ., μετά λαβῆς 0,07 μ., διάμ. στομίου 0,06 μ. 'Ακεραία. 'Αποκεκρουμένη εις μικρόν τμήμα του χείλους. Πηλός έρυθρός, άνωμάλου όπτήσεως. 'Επίχρισμα ύπόλευκον. Χειροποίητος. Λαβή ταινιοειδής.

Χρονολόγησις : YE I.

80. 'Αρύταινα. 'Αριθ. εδρ. Π 260 (Πί ν. 19 α) Παρεδόθη πρὸ της άνασκαφῆς του τύμβου (βλ. σ. 6, σημ. 2 και σ. 11). "Υψ. άνευ λαβῆς 0,024 μ., μετά λαβῆς 0,05 μ., διάμ. στομίου 0,065 μ. 'Ακεραία άλλ' άποκεκρουμένη κυρίως κατά τὰ χείλη. Πηλός έρυθρός. 'Επίχρισμα του αὐτοῦ ώς και ό πηλός χρώματος. Χειροποίητος. Λαβή ταινιοειδής.

Χρονολόγησις : YE I.

81. *Ἀρύταινα*. Ἀριθ. εὐρ. Π 41 (Πί ν. 19 β). Ἐκ τάφου ΣΤ' (Σχ έ δ. 1, 12). Ὑψ. ἄνευ λαβῆς 0,047 μ., μετὰ λαβῆς 0,10 μ., διάμ. στομίου 0,102 μ. Ἀκεραία. Συγκεκολλημένη μόνον κατὰ τὴν λαβὴν ἕκ τεσσάρων τεμαχίων. Πηλὸς ἐρυθρός. Ἐπίχρισμα ὑπόλευκον. Χειροποίητος. Λαβὴ ταινιοειδῆς, λίαν ὑπερυψωμένη.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι.

82. *Ἀρύταινα*. Ἀριθ. εὐρ. Π 32 (Πί ν. 19 γ). Ὑψ. ἄνευ λαβῆς 0,06 μ., μετὰ λαβῆς συμπληρωμένης 0,11 μ., διάμ. 0,09 μ. Συγκεκολλημένη ἕκ πέντε τεμαχίων. Ἐλλιπῆς κατὰ τὸ μέγιστον τῆς λαβῆς καὶ μικρὸν τμήμα τῆς κοιλίας. Συμπληρωμένη διὰ γύψου. Πηλὸς ἐρυθρός, ἀκάθαρτος μετὰ μαρμαρυγίου. Χειροποίητος. Λαβὴ ταινιοειδῆς.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι.

83. *Ἀρύταινα*. Ἀριθ. εὐρ. Π 10 (Πί ν. 19 ε). Παρεδόθη πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ τύμβου (βλ. σ. 6, σημ. 2 καὶ σ. 11) Ὑψ. ἄνευ λαβῆς 0,055 μ., διάμ. στομίου 0,108 μ. Συγκεκολλημένη ἕκ πέντε τεμαχίων. Ἐλλιπῆς κατὰ τὴν λαβὴν καὶ μέγα μέρος τῆς κοιλίας. Συμπληρωμένη διὰ γύψου. Πηλὸς ἀκάθαρτος φαιός. Χειροποίητος.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι. Βλ. Blegen, Korakou, σ. 19, εἰκ. 26.

84. *Μόνωτον ἀγγεῖον (ἀρύταινα)*. Ἀριθ. εὐρ. Π 43 (Πί ν. 19 ζ). Ἐκ τάφου Ι (Σχ έ δ. 1, 20). Ὑψ. ἄνευ λαβῆς 0,05 μ., μετὰ λαβῆς 0,07 μ., διάμ. στομίου 0,073 μ. Συγκεκολλημένον ἕκ δύο τεμαχίων. Ἐλλιπὲς εἰς τμήμα τῶν χειλέων μετὰ τῆς κοιλίας. Συμπληρωμένον διὰ γύψου. Πηλὸς φαιός, ἀκάθαρτος, ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως. Χειροποίητον, χονδροειδές, ἀκανονίστου σχήματος. Λαβὴ ταινιοειδῆς.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι.

85. *Ἀρύταινα (χειροποίητος)*. Ἀριθ. εὐρ. Π 47 (Πί ν. 19 ζ'). Ἐκ τάφου Η (Σχ έ δ. 1, 15). Ὑψ. 0,065 μ. ἄνευ λαβῆς, μετὰ λαβῆς 0,125 μ., διάμ. στομίου 0,098 μ. Ἀκεραία. Πηλὸς ὑπέρυθρος. Λαβὴ ταινιοειδῆς, κατακόρυφος καὶ λίαν ὑπερυψωμένη, φέρουσα κατὰ μήκος τῆς ράχεως αὐτῆς εὐρεῖαν ἀβαθῆ αὐλακα. Κοιλία βαθεῖα. Ἴχνη καστανοφαίου χρώματος ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι (;). Πρβλ. Blegen, Zygouries, σ. 142, εἰκ. 133.

86. *Ἀμφορεύς*. Ἀριθ. εὐρ. Π 42 (Πί ν. 20 α). Ἐκ τάφου ΙΓ (Σχ έ δ. 1, 24). Ὑψ. 0,187 μ., διάμ. στομ. 0,105 μ. Ἀκέραιος. Συγκεκολλημένος ἕκ δύο μικρῶν τεμαχίων κατὰ τὰ χεῖλη. Ἀποκεκρουμένος κατὰ τὴν περιφέρειαν τῶν χειλέων, πλὴν μικροῦ τμήματος, καὶ τμήματα τῆς κοιλίας. Πηλὸς ἐρυθρόφαιος. Ἐπίχρισμα φαιόν. Λαβαὶ δακτυλοειδεῖς, ὀριζόντιοι κατὰ τὴν μεγίστην διάμετρον τῆς κοιλίας. Ὀλίγον κάτωθεν τοῦ λαιμοῦ ἐπὶ ἑκατέρας τῶν ὀψεων, ἀνά ἓν οὖς πλαστικῶς δεδηλωμένον. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῶν χειλέων αὐλαξ. Κοιλία σφαιρική, πεπιεσμένη - κωνική.

Ἡ διακόσμησις διὰ λευκοῦ ἀμαυροχρώμου χρώματος. Περὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ ταινία, κάτωθεν τῆς ὁποίας δύο ἐπάλληλοι σειραὶ ἐξ ὁμάδων ὁμοκέντρων τόξων, ἑκάστης σειρᾶς ὀριζομένης κάτωθεν ὑπὸ διπλῆς ταινίας.

Χρονολόγησις : ΜΕ. Πρβλ. ἀγγεῖον παρεμφεροῦς σχήματος καὶ διακοσμῆσεως : Karo, Schachtgräber, πίν. 172, ἀριθ. 858.

87. *Δίωτον ἀγγεῖον* Ἀριθ. εὐρ. Π 36 (Πί ν. 20 δ). Ἐκ τάφου ΙΔ (Σχ έ δ. 1, 26) : Ὑψ. 0,12 μ., διάμ. στομίου 0,077 μ. Συγκεκολλημένον ἕκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὲς εἰς μέγα τμήμα τοῦ λαιμοῦ, τμήμα τῆς μιᾶς τῶν λαβῶν καὶ τμήματα τῆς κοιλίας. Πηλὸς ὑποκίτρινος. Ἐπίχρισμα τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ ὁ πηλὸς χρώματος. Λαβαὶ ταινιοειδεῖς κατακόρυφοι. Κοιλία πεπιεσμένη ὠσειδῆς - κωνική. Τοιχώματα λαιμοῦ σχεδὸν κατακόρυφα. Ἄνευ χειλέων.

Διακόσμησις : ὑπολείμματα φαιῶν ταινιῶν.

Χρονολόγησις : ΜΕ - ΥΕ Ι.

88. *Ἀμφορεύς*. Ἀριθ. εὐρ. Π 53 (Πί ν. 20 β). Ὑψ. 0,45 μ., διάμ. κοιλίας 0,40 μ., διάμ. στομίου 0,14 μ. Συγκεκολλημένος ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπής εἰς τμήματα τοῦ λαιμοῦ, τῆς κοιλίας, τμήμα τῆς ἐτέρας τῶν λαβῶν καὶ τῆς βάσεως. Πηλὸς ὄχρoκίτρινος. Ἐπίχρισμα ὑποκίτρινον. Λαβαὶ δακτυλιοειδεῖς, ὀριζόντιοι κατὰ τὴν μεγίστην διάμετρον τῆς κοιλίας. Παρὰ τὴν βάσιν τῶν σκελῶν ἐκάστης λαβῆς ὀπή. Κοιλία ὠοειδής.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου χρώματος. Παχεῖα ταινία τοῦ χρώματος τούτου περιβάλλει τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ καὶ ὁμοία παράλληλος πρὸς αὐτὴν τὸ κάτωθεν τῶν λαβῶν τμήμα τῆς κοιλίας. Αἱ δύο αὗται ταινίαι συνδέονται δι' ἐτέρων κατακορύφων ταινιῶν, διατεταγμένων εἰς ἕξ ομάδας ἀνά τρεῖς, σχηματιζομένων οὕτω τριῶν τριγλῶφον καὶ δύο μετοπῶν ἐφ' ἐκάστης πλευρᾶς. Τὸ παρὰ τὴν βάσιν τμήμα τῆς κοιλίας, καλύπτεται ὁμοίως διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος, ἐξιτήλου.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι. Ὁ τύπος καὶ ἡ διακόσμησις τοῦ ἀγγείου ἀνάγονται εἰς πρότυπα τῆς ΜΕ ἐποχῆς : Βλ. ΑΕ 1910, σ. 231, εἰκ. 22. Furumark, ἔ.ἀ. σ. 24 καὶ 89.

89. *Δίωτον ἀγγεῖον*. Ἀριθ. εὐρ. Π 34 (Πί ν. 20 γ). Ὑψ. 0,149 μ., διάμ. στομίου συμπληρωμένου 0,088 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὲς κατὰ μέγα τμήμα τοῦ λαιμοῦ, τμήμα τῆς βάσεως, ὡς καὶ μικρὰ τμήματα τῆς κοιλίας. Συμπληρωμένον διὰ γύψου. Πηλὸς ὑπόλευκος. Λαβαὶ ταινοειδεῖς, κατακόρυφοι. Λαιμὸς ἄνευ χειλέων. Τοιχώματα λαιμοῦ σχεδὸν κατακόρυφα.

Ἄνευ διακοσμήσεως.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι - ΙΙ.

90. *Ἀμφορεύς*. Ἀριθ. εὐρ. Π 46 (Πί ν. 20 ε). Ὑψ. 0,195 μ., διάμ. στομίου 0,095 μ. Συγκεκολλημένος ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπής εἰς τμήματα τοῦ λαιμοῦ, τῶν λαβῶν καὶ τῆς κοιλίας. Πηλὸς κίτρινος. Λαβαὶ ταινοειδεῖς κατακόρυφοι. Κοιλία ὠοειδής.

Διακόσμησις : Ἴχνη καστανοφαίου χρώματος ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ καὶ τῶν χειλέων, ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, ἐπὶ τῆς ἐτέρας τῶν λαβῶν καὶ ἐπὶ τῆς κοιλίας.

Χρονολόγησις : ΥΕ ΙΙ Α - Β.

91. *Ἀμφορεύς*. Ἀριθ. εὐρ. Π 77 (Πί ν. 21 α). Ὑψ. 0,231 μ., διάμ. στομίου 0,12 μ. Συγκεκολλημένος ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπής εἰς μέγα τμήμα τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων, καθὼς καὶ εἰς τμήματα τῆς κοιλίας καὶ τῆς βάσεως. Πηλὸς ὑπέρυθρος. Ἐπίχρισμα φωτεινότερας ἀποχρώσεως Λαβαὶ ὀριζόντιοι, δακτυλιοειδεῖς. Παρὰ τὴν βάσιν τῶν σκελῶν ἐκάστης λαβῆς διαμπερῆς ὀπή. Κοιλία ὠοειδής ἐλαφρῶς πεπιεσμένη.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανομέλανος χρώματος. Εἰς τὰ μεταξὺ τῶν λαβῶν διαστήματα κατακόρυφοι παχεῖαι γραμμαὶ, ἀκανονίστου ὕψους, ἐκφυόμεναι κάτωθεν ἐκ ταινίας. Ἐπὶ τοῦ παρὰ τὴν βάσιν τμήματος τῆς κοιλίας, τριπλῆ ταινία. Ἐπὶ τῶν λαβῶν ἐγκάρσιαι παχεῖαι γραμμαὶ. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτονται ὁ λαιμὸς μετὰ τῶν χειλέων ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, μετὰ μικροῦ τμήματος τῶν ὤμων.

Χρονολόγησις : ΥΕ ΙΙ Α - Β (;).

92. *Ἀμφορεύς*. Ἀριθ. εὐρ. Π 66 (Πί ν. 21 β). Ὑψ. 0,156 μ., διάμ. στομίου 0,097 μ. Συγκεκολλημένος ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπής εἰς μικρὰ τμήματα τοῦ λαιμοῦ καὶ τῶν χειλέων, τμήματα τῆς κοιλίας καὶ καθ' ὅλην τὴν βάσιν. Συμπληρωμένος διὰ γύψου.

Πηλός υπέρυθρος. Λαβαί κατακόρυφοι ταινιοειδείς. Κοιλία ώσειδής. Έφ' ὄλης τῆς ἐπιφανείας ὑπολείμματα μελανοφαίου χρώματος.

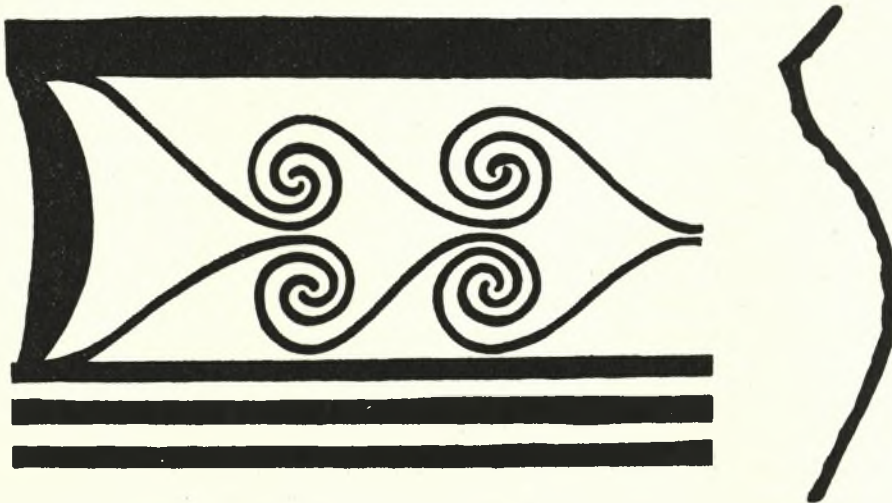
Χρονολόγησις : ΥΕ ΙΙΙ Β.

93. Πίθος. Ἄριθ. εὐρ. Π 64 (Π ί ν. 21 γ). Ὑψ. 0,50 μ., διάμ. στομίου 0,325 μ. Ἐλλιπής κατὰ τὸ ἥμισυ περίπου καὶ μικρὸν τμήμα τοῦ κακῶς διατηρουμένου ἐτέρου ἡμίσεος. Συγκεκολλημένος ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Χειροποίητος, ἀμελοῦς κατασκευῆς. Πηλός ἐρυθρός, χονδρόκοκκος, ἀκάθαρτος, κακῆς ὀπτήσεως. Λαβαί ὀριζόντιοι, δακτυλιοειδείς κατὰ τὴν μεγίστην διάμετρον τῆς κοιλίας. Κοιλία ὡσειδής.

Ἄνευ διακοσμῆσεως.

Χρονολόγησις : ΜΕ - ΥΕ Ι. Πρβλ. Blegen, Korakou, σ. 32, εἰκ. 46 καὶ Goldmann, Eutresis, σ. 176, εἰκ. 244, 1.

94. Κρατῆρ. Ἄριθ. εὐρ. Π 1 (Π ί ν. 21 δ καὶ Σ χ έ δ). 2. Ὑψ. 0,34 μ., διάμ. στο-

Σχέδ. 2. Τὸ κόσμημα τοῦ κρατῆρος τοῦ Π ί ν. 21 δ

μίου 0,355 μ. Συγκεκολλημένος ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπής εἰς τμήματα τῶν χειλέων καὶ τῆς κοιλίας. Συμπληρωμένος διὰ γύψου. Πηλός ὑποκίτρινος. Ἐπίχρισμα τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ ὁ πηλός χρώματος. Λαβαί ταινιοειδείς.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου χρώματος. Ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου τμήματος τῆς κοιλίας ὑπολείμματα διακοσμητικῆς ζώνης ἐκ δύο σειρῶν τρεχούσης σπείρας, σχηματιζουσῶν ἐσχηματοποιημένα φύλλα κισσοῦ, ἀνά πέντε ἐφ' ἐκάστης πλευρᾶς. Κάτωθεν τῆς διακοσμητικῆς ταύτης ζώνης τριπλῆ ταινία. Ὑπολείμματα τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος ἐπὶ τῶν χειλέων ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ράχεως τῶν λαβῶν, ἐφ' ὧν ἀνά δύο κατὰ μῆκος ταινίαι, συνδεόμεναι κατὰ διαστήματα διὰ τριῶν ἐτέρων λοξῶν ἐπὶ τῆς μιᾶς, καὶ ὀριζοντίων ἐπὶ τῆς ἐτέρας. Ἐπὶ τοῦ κάτωθεν ἐκάστης λαβῆς τμήματος τῆς κοιλίας, πεταλοειδής ταινία. Ὑπολείμματα ζώνης ἄνωθεν τῆς δισκοειδοῦς βάσεως.

Χρονολόγησις : ΥΕ ΙΙΙ Α - Β. Βλ. Furumark, ἔ.ἀ. σ. 23, εἰκ. 4, τύπος 8 (διὰ τὸ σχῆμα) καὶ σ. 357, εἰκ. 60, ἀριθ. 46, σχέδ. 38 (διὰ τὸ κόσμημα).

95. Ρυτόν. Ἄριθ. εὐρ. Π 70 (Π ί ν. 22 α). Ἐκ τάφου ΙΒ (Σ χ έ δ. 1, 22α). Ὑψ. 0,248 μ., διάμ. στομίου 0,105 μ. Συγκεκολλημένον ἐξ ἐξ τεμαχίων κατὰ τὸ ἀνώτερον

τμήμα. Ἐλλιπές κατά τὸ ἄκρον τῆς ἐκροῆς καὶ τὴν λαβὴν καὶ μικρὸν τμήμα τοῦ χείλους. Συμπεληρωμένον διὰ γύψου. Πηλὸς ὑπέρυθρος, Ἐπίχρισμα ὠχροκίτρινον.

Ἡ διακόσμησις διὰ ἐρυθροφαίου ἢ καστανοφαίου χρώματος, ποικίλλοντος ἕνεκα ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως. Ἡ διακόσμησις ἐξ ἐξ παχειῶν ταινιῶν κατανεμημένων κατὰ διαστήματα, τῶν ἐνδιαμέσων κενῶν πληρουμένων δι' ἐπαλλήλων γραμμῶν. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτονται τὰ χεῖλη ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, ὡς καὶ τὸ κατώτατον τμήμα τοῦ ἀγγείου.

Χρονολόγησις : ΥΕ III A. Βλ. Furumark, ἔ.ἀ. σ. 71 κ.ἐ. καὶ 93, τύπος 199 καὶ 238.

96. Ὑδρία. Ἀριθ. εὐρ. Π 76 (Π ί ν. 22 β). Ὑψ. 0,223 μ., διάμ. στομίου 0,074 μ. Συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὴς εἰς τμήματα τοῦ λαιμοῦ καὶ τῆς κοιλίας. Συμπεληρωμένη διὰ γύψου. Εἰς τινὰ τμήματα ἀποκεκρουμένη. Πηλὸς ὠχροκίτρινος. Ἐπίχρισμα ὑποκίτρινον. Λαβαὶ δακτυλοειδεῖς. Κοιλία πεπιεσμένη ὠσειδῆς. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ εἰς τὴν κοιλίαν δηλοῦται διὰ δακτυλοειδοῦς ἐξάρσεως. Ἐν τῷ μέσῳ καὶ κατὰ μῆκος τῆς κατακορύφου λαβῆς αὐλαξ. Βάσις δισκοειδῆς. Χείλη παχέα. Ἄνω ἐπιφάνεια χειλέων πεπλατυσμένη ὀριζόντιος.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοφαίου χρώματος. Ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου καὶ κατωτέρου τμήματος τοῦ λαιμοῦ, ἀνὰ μία παχεῖα ταινία καὶ ἐπὶ τῆς κοιλίας τέσσαρες, ἀνὰ δύο ἄνωθεν καὶ κάτωθεν τῶν λαβῶν. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτεται ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν χειλέων, ὡς καὶ ἡ ράχις τῶν λαβῶν.

Χρονολόγησις : ΥΕ III B. Βλ. Furumark, ἔ.ἀ. σ. 35, εἰκ. 7, τύπος 109.

97. Δίωτον ἀγγεῖον. Ἀριθ. εὐρ. Π 16 (Π ί ν. 22 γ). Ὑψ. 0,085 μ., διάμ. στομίου 0,063 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πέντε τεμαχίων. Ἐλλιπὴς εἰς τμήματα τοῦ λαιμοῦ μετὰ τῶν χειλέων, τῆς κοιλίας καὶ τὴν ἑτέραν τῶν λαβῶν. Συμπεληρωμένον διὰ γύψου. Ἀποκεκρουμένον κατὰ τὰ χεῖλη καὶ τὴν βάσιν. Πηλὸς ὠχροκίτρινος. Λαβαὶ δακτυλοειδεῖς.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανοῦ χρώματος καλύπτοντος ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγγείου ἐξωτερικῶς, ὡς καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν χειλέων. Ἐπὶ τῶν ὤμων κόσμημα ἐξίτηλον ἐπιθέτου ὑπολεύκου χρώματος, ἐκ σειρᾶς ἑλλειψοειδῶν κύκλων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων στιγμῆ. Ἄνωθεν καὶ κάτωθεν τοῦ κοσμήματος τούτου λεπτὴ ταινία τοῦ αὐτοῦ χρώματος.

Χρονολόγησις : ΜΕ - ΥΕ I.

98. Δίωτον τριποδικὸν ἀγγεῖον. Ἀριθ. εὐρ. Π 259 (Π ί ν. 22 δ). Παρεδόθη πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ τύμβου (βλ. σ. 6, σημ. 2 καὶ σ. 11). Ὑψ. 0,065 μ., διάμ. στομίου 0,045 μ. Ἀκέραιον. Ἀποκεκρουμένον εἰς τμήματα τῶν χειλέων καὶ τοὺς πόδας. Πηλὸς ὑπέρυθρος. Ἐπίχρισμα ὑπόλευκον. Λαβαὶ δακτυλοειδεῖς ὀριζόντιοι κατὰ τὴν μεγίστην διάμετρον τῆς κοιλίας. Κοιλία ἀμφικωνικὴ ἀκανόνιστος. Πέριξ τῆς βάσεως τριγωνικῶς διατεταγμένα τρία ζεύγη ποδῶν, σφρομένων κατὰ τὸ ἀνώτερον αὐτῶν τμήμα.

Χρονολόγησις : ΥΕ I.

99. Δίωτον ἀγγεῖον. Ἀριθ. εὐρ. Π 56 (Π ί ν. 22 ε). Ὑψ. 0,07 μ., διάμ. στομίου 0,048 μ. Συγκεκολλημένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὴς κατὰ τὴν ἑτέραν τῶν λαβῶν καὶ κατὰ μέγα τμήμα τῆς κοιλίας μετὰ τῆς βάσεως. Πηλὸς ἐρυθρός. Λαβαὶ δακτυλοειδεῖς ὀριζόντιοι κατὰ τὴν μεγίστην διάμετρον τῆς κοιλίας. Κοιλία ἀμφικωνικὴ.

Ἄνευ διακοσμήσεως.

Χρονολόγησις : ΥΕ I. Ἐπιβίωσις ΜΕ τύπου.

100. *Δίωτον άγγειον*. Άριθ. εύρ. Π 13 (Π ί ν. 22 ζ'). Ύψ. 0,075 μ., διάμ. στομίου 0,034 μ. Συγκεκολλημένον έκ τριών τεμαχίων. Έλλιπές εις μέγα μέρος τών χειλέων και ελάχιστον τής κοιλίας. Συμπεπληρωμένον διά γύψου. Πηλός έρυθρός. Κοιλία ώσειδής πεπιεσμένη. Λαβαί δακτυλιοειδείς όριζόντιοι.

*Άνευ διακοσμήσεως.

Χρονολόγησις : ΥΕ ΙΙ Α (;)

101. *Δίωτον άγγειον χυτροειδές*. Άριθ. εύρ. Π 30 (Π ί ν. 23 α). Ύψ. 0,06 μ., διάμ. στομίου 0,048 μ. Άκέραιον. Άποκεκρουμένον κατά τά χείλη. Πηλός έρυθρός ακάθατος. Λαβαί ταινιοειδείς κατακόρυφοι. Κοιλία σφαιρική.

*Άνευ διακοσμήσεως.

Χρονολόγησις : ΥΕ ΙΙ Α (;)

102. *Μόνωτον σκυφοειδές άγγειον*. Άριθ. εύρ. Π 19 (Π ί ν. 23 β). Έκ τάφου Ε (Σ χ έ δ. 1, 10). Ύψ. άνευ λαβής 0,053 μ., διάμ. στομίου 0,093 μ. Έλλιπές μόνον κατά τήν λαβήν, συμπεπληρωμένην διά γύψου και δύο μικρά τμήματα τών χειλέων. Άποκεκρουμένον εις τι τμήμα τών τοιχωμάτων. Πηλός ώχροκίτρινος. Επίχρισμα έξωτερικώς και έσωτερικώς, ούχι καλώς διατηρούμενον, έρυθρού ή καστανοφαίου χρώματος, ποικίλλοντος ένεκα άνομοιομεροϋς όπτήσεως.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι (;). Περί τής προελεύσεως του σχήματος του άγγείου έκ Κρήτης, βλ. Bosanquet, Palaikastro, σ. 61, εικ. 49 και σ. 35, εικ. 68.

103. *Μικρόν χυτροειδές άωτον άγγειον*. Άριθ. εύρ. Π 258 (Π ί ν. 23 γ). Ύψ. 0,033 μ., διάμ. στομίου 0,052 μ. Συγκεκολλημένον έκ τεσσάρων τεμαχίων. Έλλιπές εις τμήμα τών χειλέων και τής κοιλίας. Συμπεπληρωμένον διά γύψου. Άποκεκρουμένον εις τμήματα τών χειλέων και τής κοιλίας. Πηλός έρυθρός, ακάθατος. Χειροποίητον.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι (;)

104. *Κύαθος*. Άριθ. εύρ. Π 253 (Π ί ν. 23 ζ'). Ύψ. 0,027 μ., διάμ. στομίου 0,08 μ. Συγκεκολλημένος έκ δύο τεμαχίων. Έλλιπής κατά τήν λαβήν και μέγα μέρος τών χειλέων μετά τής κοιλίας. Συμπεπληρωμένος διά γύψου. Άποκεκρουμένος εις τμήματα τής βάσεως. Πηλός ώχροκίτρινος. Κάτω επιφάνεια βάσεως σχεδόν χοανοειδής. Η έσωτερική και ή έξωτερική επιφάνεια καλύπτονται διά μέλανος χρώματος. Τοπικού έργαστηρίου.

Χρονολόγησις : ΥΕ ΙΙ Α. βλ. Furumark, ξ.ά. σ. 53, εικ. 15, τύπος 238.

105. *Κύαθος*. Άριθ. εύρ. Π 31 (Π ί ν. 23 ε). Ύψ. 0,04 μ., διάμ. στομίου 0,094 μ. Συγκεκολλημένος έκ τεσσάρων τεμαχίων. Έλλιπής κατά μέγα μέρος τών τοιχωμάτων. Συμπεπληρωμένος διά γύψου. Πηλός έρυθρός. Άνευ χειλέων. Λαβή δέν σφίζεται. Άνευ διακοσμήσεως.

Χρονολόγησις : ΥΕ ΙΙ Α - Β. Πρβλ. Blegen, Korakou, σ. 59, εικ. 81 (ΥΕ ΙΙ) και Zygouries, σ. 88, εικ. 75 άριθ. 398 (Π Ε) του ίδιου, Prosymna ΙΙ, πίν. 35, εικ. 166, άριθ. 1138 (ΥΕ). Goldmann, Eutresis, σ. 152, εικ. 209 (Μ Ε). ΒСН 78 (1954), σ. 176, εικ. 31 (Π Ε).

106. *Θήλαστρον*. Άριθ. εύρ. Π 39 (Π ί ν. 23 δ). Ύψ. άγγείου συμπεπληρωμένου άνευ λαβής 0,081 μ. Συγκεκολλημένον έκ τεσσάρων τεμαχίων. Έλλιπές εις τμήμα του λαιμού μετά τών χειλέων, τήν λαβήν, τὸ μέγιστον τής προχοής και μικρά μέρη τής κοιλίας. Συμπεπληρωμένον διά γύψου. Άποκεκρουμένον εις τμήματα τής κοιλίας και τμήμα τής βάσεως. Πηλός υπέρυθρος. Επίχρισμα καστανέρυθρον. Κοιλία ώσειδής - άμφικωνική.

Χρονολόγησις : ΥΕ Π Α - Β. Πρβλ. Wace, Chamber Tombs, πίν. 52, 13. Furumark, ξ.ά. σ. 30, είκ. 5, τύπος 159.

107. Ψευδόστομος ἀμφορεύς. Ἄριθ. εὐρ. Π 296 (Π ί ν. 23 η). Ὑψ. ἀγγείου συμπληρωμένου 0,107 μ. Σφάζεται μόνον κατὰ μικρὸν τμήμα τῆς ἐτέρας τῶν λαβῶν, εἰς τμήματα τῆς κοιλίας καὶ τὴν βάσιν (συνολικῶς πέντε τεμάχια). Συμπληρωμένος κατὰ τὸ λοιπὸν μέρος διὰ γύψου. Πηλὸς ὠχροκίτρινος. Κοιλία σφαιρική. Βάσις δακτυλιοειδής.

Ἡ διακόσμησις δι' ἐρυθροφαίου χρώματος. Περὶ τὸ μέσον τῆς κοιλίας τρεῖς ἐπάληλοι γραμμαὶ πλαισιούμεναι ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ὑπὸ ταινίας. Ἡ αὐτὴ διακόσμησις ἐπὶ τοῦ κατωτάτου παρὰ τὴν βάσιν τμήματος τῆς κοιλίας. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος καλύπτεται ἡ λαβὴ καὶ ὁ δακτύλιος τῆς βάσεως ἐξωτερικῶς.

Χρονολόγησις : ΥΕ Π Β.

108. Σκόφος. Ἄριθ. εὐρ. Π 6 (Π ί ν. 23 ζ). Ὑψ. (ἀγγείου συμπληρωμένου) 0,115 μ., διάμ. στομίου 0,150 μ. Συγκεκολλημένος ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἐλλιπὴς κατὰ τὸ μέγιστον τμήμα τῶν χειλέων καὶ τῆς κοιλίας, ὡς καὶ τὴν ἐτέραν τῶν λαβῶν. Συμπληρωμένος διὰ γύψου. Ἀποκεκρουμένος εἰς τμήματα τῆς λαβῆς, τῆς κοιλίας καὶ τῆς βάσεως. Πηλὸς ὠχροκίτρινος. Λαβαὶ καὶ βάσις δακτυλιοειδεῖς. Ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς ὑπολείμματα καστανοφαίου ἐπιχρίσματος.

Χρονολόγησις : ΥΕ Π Β.

109. Δύο θραύσματα κεράμων. Ἄριθ. εὐρ. Π 407 (Π ί ν. 25 α). Ἐκ τάφου ΙΑ (Σχέδ. 1, 27). Πηλὸς χονδρόκοκκος α. ἐρυθρὸς β. ἐρυθρόφαιος.

Χρονολόγησις : ΥΕ Ι.

110. Βάσις ἀγγείου μετὰ μικροῦ τμήματος τῆς κοιλίας. Ἄριθ. εὐρ. Π 288 (Π ί ν. 25 α). Διάμ. βάσεως 0,084 μ. Πηλὸς ἐρυθρόφαιος, ἀκάθαρτος, χονδρόκοκκος.

Χρονολόγησις : ΜΕ.

111. Βάσις ἀγγείου μετὰ μικροῦ τμήματος τῆς κοιλίας. Ἄριθ. εὐρ. Π 289 (Π ί ν. 25 α). Μέγ. σφζ. ὕψ. 0,045 μ., διάμ. βάσεως 0,05 μ. Πηλὸς ἐρυθρόφαιος, χονδρόκοκκος, ἀκάθαρτος.

Χρονολόγησις : ΜΕ.

112. Θραῦσμα ἐκ τοῦ ἀνωτέρου τμήματος κόλλικος, μετὰ λαβῆς. Ἄριθ. εὐρ. Π 290 (Π ί ν. 25 α). Μέγ. σφζ. ὕψ. 0,09 μ. Μέγ. σφζ. μήκ. 0,13 μ. Πηλὸς ἐρυθροφαίου χρώματος, χονδρόκοκκος, ἀκάθαρτος. Γωνιώδης θλάσις, ὀλίγον κάτωθεν τῆς λαβῆς.

Χρονολόγησις : ΜΕ.

Τὰ ὑπ' ἀριθ. κατ. 110 - 112 προέρχονται ἐκ τοῦ ὕπερθεν τοῦ τύμβου λόφου Κλειδί (βλ. πρόσθεν σ. 7).

113. Θραῦσμα ἐκ τῆς κοιλίας χειροποιήτου ἀγγείου μετὰ τμήματος τῶν χειλέων καὶ τῆς λαβῆς. Ἄριθ. εὐρ. Π 403 (Π ί ν. 24 α). Μέγ. σφζ. ὕψ. 0,086 μ. Πηλὸς ἐρυθρὸς χονδρόκοκκος.

Ἡ διακόσμησις διὰ καστανεύθρου χρώματος. Διὰ τοῦ χρώματος τούτου καλύπτονται τὰ χεῖλη ἐξωτερικῶς καὶ τμήμα περὶ τὴν λαβὴν. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῶν χειλέων κατὰ διαστήματα « πινελιές » τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω χρώματος. Κάτωθεν τῆς λαβῆς τμήμα ταινίας καὶ δεξιὰ αὐτῆς τμήμα παχείας τεθλασμένης γραμμῆς. Τμήμα ταινίας σφάζεται καὶ ἐσωτερικῶς τοῦ ἀγγείου.

Χρονολόγησις : Ὑστέρα ΜΕ ἐποχή.

114. Δεκατρία θραύσματα ἐκ μεγάλων ἀγγείων, φέροντα ἀμαυρόχρωμον διακόσμη-

σιν ἐκ ταινιδῶν καστανοφαίου χρώματος. Ἄριθ. εὐρ. Π 404 (Π ί ν. 24 α). Πηλὸς ἐρυθρός, ἐρυθρωπὸς ἢ ὠχροκίτρινος.

Χρονολόγησις : Ὑστέρα ΜΕ ἐποχή.

115. Ἐνδεκα θραύσματα ἀνήκοντα εἰς λαβὰς κατὰ τὸ πλεῖστον μεγάλων χειροποιήτων ἀγγείων. Ἄριθ. εὐρ. Π 405 (Π ί ν. 24 β). Πηλὸς ἐρυθρωπὸς, τῶν πλείστων χονδρόκοκκος καὶ ἀκάθαρτος. Ἐπ' αὐτῶν οὐδὲν ἴχνος διακοσμήσεως σφύζεται.

Χρονολόγησις : Ὑστέρα ΜΕ ἐποχή.

116. Δεκατρία ὄστρακα μεγάλων χειροποιήτων ἀγγείων. Ἄριθ. εὐρ. Π 406 (Π ί ν. 24 γ). Πηλὸς χονδρόκοκκος, ἐρυθρωπὸς, φαιὸς ἢ ὠχροκίτρινος. Ἄνευ διακοσμήσεως.

Χρονολόγησις : Ὑστέρα ΜΕ ἐποχή.

117. Ἑπτὰ ὄστρακα φέροντα διακόσμησιν ἐξ ἐγχαράκτων γραμμῶν. Ἄριθ. εὐρ. Π 408 (Π ί ν. 24 δ). Πηλὸς χονδρόκοκκος, ἀκάθαρτος, ἐρυθρόφαιος, ἐρυθρὸς ἢ φαιὸς.

Χρονολόγησις : Ὑστέρα ΜΕ ἐποχή.

118. Κιβώτιον περιέχον ὄστρακα ΜΕ καὶ Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Ἄριθ. εὐρ. Π 266.

119. Τρεῖς σφόνδυλοι ἐκ πηλοῦ. Ἄριθ. εὐρ. Π 409 (Π ί ν. 25 β) : α. Σφόνδυλος ἀκανονίστου σχήματος. Ἐκ τάφου Δ (Σ χ έ δ. 1,7). Ὑψ. 0,024 μ. Πηλὸς ἀκάθαρτος ἐρυθρόφαιος. Ἐπίχρισμα μέλανος χρώματος. Χρονολόγησις : ΥΕ I.

β. Σφόνδυλος κωνικοῦ σχήματος. Ἐκ τάφου Ε (Σ χ έ δ. 1,11). Ὑψ. 0,018 μ. Πηλὸς μελανοφαίου χρώματος. Χρονολόγησις : ΥΕ I.

γ. Σφόνδυλος εἰς σχῆμα κολούρου κώνου. Ἐκ τάφου Ε (Σ χ έ δ. 1,11). Ὑψ. 0,04 μ. Πηλὸς ἀκάθαρτος, ἐρυθροῦ χρώματος. Χρονολόγησις : ΥΕ I.

120. Σφόνδυλος ἐκ στεατίτου. Ἄριθ. εὐρ. Λ 28 (Π ί ν. 25 β). Ἐκ τάφου Ζ (Σ χ έ δ. 1,13). Ὑψ. 0,016 μ. Κωνικοῦ σχήματος.

Χρονολόγησις : ΥΕ III Α - Β.

121. Τεμάχιον λαβῆς χαλκοῦ μαχαιριδίου μετὰ τριῶν ἡλων. Ἄριθ. εὐρ. Μ 100 (Π ί ν. 25 γ). Ἐκ τάφου Δ (Σ χ έ δ. 1,8). Μέγ. σφζ. μήκ. 0,031 μ., μέγ. σφζ. πλ. 0,02 μ. Χρονολόγησις : ΥΕ I (;).

Ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν πολυαρίθμων ἀγγείων καὶ ὄστράκων τοῦ τύμβου, προκύπτει ὅτι ταῦτα ἀντιπροσωπεύουν ἀδιαλείπτως ὅλας τὰς φάσεις ἐξελίξεως τῆς ἀγγειοπλαστικῆς καὶ ἀγγειογραφίας ἀπὸ τῆς ὑστερας μεσοελλαδικῆς μέχρι καὶ τῆς ὑστερας μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

Ἐκ τῶν μεσοελλαδικῶν ἀγγείων ἢ ὄστράκων, ἀμαυροχρώμου ἢ ἐγχαράκτου διακοσμήσεως (ἀριθ. κατ. 86, 1,2, 113 - 117), τινὰ καταλέγονται μετὰ τῶν ἀρίστων δειγμάτων τῆς μεσοελλαδικῆς κεραμικῆς.

Μετὰ τῶν ἀγγείων ἐξ ἄλλου τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ὑπεροχὴ εἰς ποσότητα ἐκείνων τῆς παλαιότερας περιόδου (ΥΕ I - II), ἀποτελούντων περίπου τὸ ἥμισυ τοῦ συνόλου τῶν ἀγγείων τοῦ τύμβου, ὁμοίως δὲ εἰς ποιότητα, τῶν πλείστων ἀρίστης τέχνης, τινῶν μάλιστα ἐκ τῶν ὠραιότερων τῆς περιόδου ταύτης (π.χ. τὰ ὑπ' ἀριθ. κατ. 3, 16, 4 κ.ἄ.) ἀντιθέτως, τὰ ἀγγεῖα τῆς ὑστερας περιόδου (ΥΕ III Α - Β) εἶναι μετρίως ποιότητος, πολλὰ δὲ καὶ παρημελημένης ἐργασίας.

Ἄξιον προσοχῆς εἶναι ὅτι ἐκ τῶν ἀγγείων τοῦ τύμβου τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, οὐδὲν δύναται μετὰ βεβαιότητος νὰ χρονολογηθῆ εἰς τὴν ὑστάτην αὐτῆς φάσιν (ΥΕ III

Γ), με την έναρξιν τῆς ὁποίας— ἢ τὸ τέλος τῆς προηγουμένης (ΥΕ III Β) — περατοῦται, ὡς φαίνεται, ἡ ἱστορία τοῦ τύμβου.

Ἡ ἀρίστη ποιότης τῶν ἀγγείων τῆς μεσοελλαδικῆς καὶ τῶν παλαιότερων φάσεων τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, ἐξ ὧν τινα ἐντοπίας παραγωγῆς, προδίδει, ἄγνωστον μέχρι σήμερον, ἀνθησιν πολιτισμοῦ κατὰ τὰς περιόδους ταύτας εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Σαμικοῦ, ἀντίστοιχον πρὸς τὴν ἀνθησιν τῆς περιοχῆς τῆς Πυλίας, καταδειχθεῖσαν διὰ τῶν αὐτόθι ἐλληνοαμερικανικῶν ἀνασκαφῶν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας.

Τέλος, ἡ ὑπαρξίς ἐντὸς τοῦ τύμβου, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀγγείων μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς, ἴκανοῦ ἀριθμοῦ ἐτέρων ἀνηκόντων εἰς τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς μεσοελλαδικῆς εἰς τὴν ὑστεροελλαδικὴν ἐποχὴν (ἀριθ. κατ. 3, 10, 11, 42, 57, 78, 87, 93, 97) πρὸς δὲ ἐτέρων μυκηναϊκῶν ἀποτελούντων σαφῆ ἐπιβίωσιν ἢ ἐξέλιξιν μεσοελλαδικῶν τύπων (ἀριθ. κατ. 12, 15, 27, 30, 45, 56, 88, 99), δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς συμβολὴ εἰς τὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τονιζομένην στενὴν σχέσιν τῶν δύο πολιτισμῶν καὶ τῶν φορέων των, ὡς καὶ τὴν ὀργανικὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ μεσοελλαδικοῦ εἰς τὸν μυκηναϊκόν⁶.

Αὕτη αὕτη ἐξ ἄλλου ἢ κατασκευὴ τοῦ τύμβου, διὰ τῆς ὁποίας βεβαιοῦται ὅτι τὸ ἔθιμον ἐνταφιασμοῦ εἰς τύμβους περικλειομένους ὑπὸ περιβόλων, σύνηθες κατὰ τὴν πρωτοελλαδικὴν καὶ τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχὴν, δὲν εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ οὔτε λησμονηθῆ κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν, ἐνισχύει ἔτι μᾶλλον τὴν ἀνωτέρω ἄποψιν.

Ἐνάλογα πρὸς τὸν τύμβον τοῦτον εἶναι ἴσως καὶ ἕτερα ταφικὰ συγκροτήματα, ὡς τοῦ περιβόλου Β τῶν Μυκηναίων καὶ τοῦ περιβόλου Α, ἐπίσης δὲ πιθανώτατα καὶ τῶν τύμβων τοῦ Πέλοπος καὶ τοῦ τῆς Ἴπποδαμείας εἰς Ὀλυμπίαν⁷, τοῦ Νεοπτολέμου εἰς Δελφούς⁸, τοῦ Αἰακείου τῆς Αἰγίνης⁹, τοῦ τάφου τοῦ Ὀφέλτου καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λυκούργου εἰς Νεμέαν¹⁰, τοῦ Αἰπύτου εἰς Ἀρκαδίαν¹¹, τοῦ τεμένους τοῦ Θησεῶς εἰς Πειραιᾶ¹².

Ὁ νεκρὸς τοῦ βαθύτερον ὄλων κειμένου τάφου ΙΔ, ἀνήκοντος εἰς τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς μεσοελλαδικῆς εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν, ἀνήκεν ἀσφαλῶς, ὁμοῦ μετὰ τῶν μετ' αὐτὸν ἐν συνεχείᾳ ἐνταφιασθέντων, εἰς ἐπιφανῆ μυκηναϊκὴν οἰκογένειαν ἢ δυναστείαν, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν ἀρίστης ποιότητος καὶ μεγάλου ἀριθμοῦ ἀγγείων τῆς παλαιότερας μυκηναϊκῆς περιόδου.

Μετὰ ποίων ἐπιφανῶν ἢ ποίου ἐπιφανοῦς νεκροῦ ἦτο γενικώτερον συνδεδεμένος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ τύμβος τοῦ Σαμικοῦ, μᾶς πληροφοροῦν αἱ ἀρχαῖαι πηγαί.

6. Τελευταίως, Μ. Ἀνδρονίκου, Ἑλληνικά Ἐπιτάφια Μνημεῖα, ΑΔ 17 (1961/62), σ. 173 κ.έ.

7. Πaus. V 13, 1 κ.έ. καὶ VI 20, 7.

8. Πaus. X 24, 6.

9. Πaus. II 29, 8.

10. Πaus. II 15, 3.

11. Πaus. VIII 16, 3.

12. Ἀνδοκίδης I 45· C I G I, 103, 3. Milchhoefer, Zu den Karten v. Attika I 37 κ.έ. καὶ II 2, 12 κ.έ. RE 1, 2 λ. Heros σ. 2493. Περὶ ἐτέρων ἀναλόγων μνημείων εἰς Ἀττικὴν καὶ ἀλλαχοῦ βλ. Milchhoefer, ἔ. ἀ. 2, 13 κ.έ. καὶ RE ἔ. ἀ. Συστηματικὴν ἐξέτασιν τοῦ θεματος τοῦ τύμβου εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν, βλ. Μ. Ἀνδρονίκου, ἔ. ἀ. σ. 152 κ.έ. Ἡ μελέτη αὕτη, καταλήγουσα εἰς τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ ἀνωτέρω συμπεράσματα (ἔ. ἀ. σ. 172 σημ. 93, ὅπου γίνεται μνεῖα τοῦ τύμβου Σαμικοῦ) καθιστᾷ περιττὴν πλέον τὴν διεξοδικὴν θεμελίωσιν αὐτῶν, μολοντί εἰς τοῦτο ἀπέβλεπεν ἀρχικῶς καὶ ἡ παρούσα μελέτη.

Ο ΤΑΦΟΣ ΤΟΥ ΙΑΡΔΑΝΟΥ

Εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Σαμικοῦ ὁ Πausανίας (V 5, 7) πληροφορεῖ: « ἀναστρέψαντι δὲ αὐθις ἐπὶ τὸ Σαμικὸν καὶ διοδεύοντι τὸ χωρίον, Ἄνιγρος ποταμὸς ἐκδίδωσιν εἰς θάλασσαν . . . ὁ δὲ Ἄνιγρος οὗτος ἐξ Ἀρκαδικοῦ μὲν κάτεισιν ὄρους Λαπίθου ». Ὁ ποταμὸς οὗτος περιέχων « ὕδωρ οὐκ εὐώδες, ἀλλὰ καὶ δύσοσμον δεινῶς » (ἐ.ἀ. 8) δέχεται χαμηλότερον τὰ ὕδατα καὶ ἄλλου ποταμοῦ τοῦ Ἀκίδαντος, τοῦ ὁποῖου τὸ ἀρχαιότερον ὄνομα ἦτο Ἰάρδανος, ὡς ἐπληροφόρησε τὸν Pausanían (V 5, 9) « ἀνὴρ Ἐφέσιος »¹³.

Συνεχίζων τὴν ἐπίσκεψίν του ὁ Pausanías γράφει (V 5, 11) ὅτι « οὐκ ἄπωθεν τοῦ ποταμοῦ (Ἀνίγρου) » καὶ « ἐν τῷ Σαμικῷ » ὑπάρχει σπήλαιον « καλούμενον Ἀνιγρίδων Νυμφῶν » καὶ ὅτι ἐντὸς αὐτοῦ ἐτελοῦντο θεραπείαι ἐν συνδυασμῷ πρὸς λουτρὸν ἐντὸς τοῦ παραρρέοντος Ἀνίγρου, προσθέτει δὲ « ... ὃς δ' ἂν ἔχων ἀλφὸν ἢ λεύκην εἰς αὐτὸ (τὸ σπήλαιον) εἰσέλθῃ, πρῶτα μὲν ταῖς νύμφαις εὐξασθαι καθέστηκεν αὐτῷ καὶ ὑποσχέσθαι θυσίαν ὁποῖαν δὴ τινα, μετὰ δὲ ἀπομήσχει τὰ νοσοῦντα τοῦ σώματος· διανηξάμενος δὲ τὸν ποταμὸν ὄνειδος μὲν ἐκεῖνο κατέλιπεν τῷ ὕδατι αὐτοῦ, ὁ δὲ ὑγιής τε ἄνεισι καὶ ὁμόχρως » (Paus. V 5, 11). Μετὰ τὴν διέλευσιν τοῦ Ἀνίγρου καὶ εἰς τὴν πρὸς Σαμικὸν κατεύθυνσιν, συνεχίζων ὁ Pausanías (V 6, 1) τὴν περιγραφὴν του λέγει: « ἔστιν οὐ μετὰ πολὺ ἐν δεξιᾷ τῆς ὁδοῦ χωρίον τε ὑψηλὸν καὶ πόλις Σαμία ἐπ' αὐτοῦ ». Τὴν Σαμίαν πόλιν ταυτίζει ὁ Pausanías (ἐ. ἀ.) πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἀρήνην, τὸν δὲ Ἄνιγρον πρὸς τὸν ποταμὸν Μινύηιον, ἐπικαλούμενος τὸ χωρίον τῆς Ἰλιάδος Λ 723, ὅπου ἀναφέρονται ὁμοῦ ἢ Ἀρήνη καὶ ὁ Μινύηιος καὶ προσθέτει (V 6, 3) « τὰ δὲ ἐρείπια ταῦτα (τῆς Ἀρήνης) πλησιαίτατά ἐστι τοῦ Ἀνίγρου ».

Τὰ ἀνωτέρω ἐπιβεβαιῶν ὁ Στράβων (H 347) ὁμιλεῖ καὶ διὰ τὸ παρὰ τὸ ἄντρον τῶν Ἀνιγρίδων Νυμφῶν κείμενον ἕτερον ἄντρον τῶν Ἀτλαντίδων « ἐν ᾧ τὰ περὶ τὰς Ἀτλαντίδας καὶ τὴν Δαρδάνου γένεσιν »¹⁴ καὶ ταυτίζει τὸ Σαμικὸν πρὸς τὴν ἀκρόπολιν τῆς Ἀρήνης¹⁵, ἀναφερόμενος δὲ εἰς τὸ αὐτὸ ὡς ἄνω χωρίον τῆς Ἰλιάδος λέγει « οὐδαμοῦ γὰρ σαφῶς εὐρίσκοντες ἐνταῦθα μάλιστα εἰκάζουσι τὴν Ἀρήνην, ὅπου καὶ ὁ παρακείμενος Ἄνιγρος ποταμὸς, καλούμενος πρότερον Μινύειος, δίδωσιν οὐ μικρὸν σημεῖον » (H 346, 19).

Δικαιολογημένως ὅθεν οἱ πλεῖστοι τῶν ἐρευνητῶν ταυτίζουν τὴν Σαμίαν ἢ Σαμικὸν τόσον πρὸς τὴν Ἀρήνην, ὅσον καὶ πρὸς τὴν Μάκιστον, διότι καὶ αἱ τρεῖς ὀνομασίαι πράγματι φαίνεται νὰ ἀφοροῦν εἰς τὸ αὐτὸ πόλισμα¹⁶. Σαφέστερον ὅλων διετύπωσε τὴν ἄποψιν ταύτην ὁ E. Curtius¹⁷, ὁ ὁποῖος γράφει: „ Das älteste Samos

13. Πρβλ. καὶ E. Curtius (Pelopon. 2, 82), ὁ ὁποῖος ταυτίζει τὸν Ἀκίδαντα πρὸς τὸν Ἀκίδοντα καὶ μνημονεῖ τὴν ὑπὸ τοῦ Pausanίου συσχέτισιν τοῦ ποταμοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰάρδανον. Περὶ τῆς κοίτης καὶ τῶν πηγῶν τοῦ Ἀκίδαντος βλ. Γ. Παπανδρέου, Ἡλειακά, σ. 200 κ.έ.

14. Ὁ Δάρδανος, υἱὸς τῆς Ἡλέκτρας, θυγατρὸς τοῦ Ἀτλαντος (Ἀπολλοδ. III 12.1) δύναται ἴσως νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὸν Ἰάρδανον· οὕτω Δίδυμος εἰς Σχόλ. εἰς Ἰλ. VII 135. Πρβλ. καὶ Fimmen, RE 9,1 εἰς λέξιν *Iardanos* στ. 749· ἐπίσης Curtius, Pelopon. II, σ. 80.

15. Στράβ. H 346, 19 « τὸ μὲν οὖν Σαμικὸν ἔστιν ἔρυμα, πρότερον δὲ καὶ πόλις Σάμος προσαγορευομένη διὰ τὸ ὕψος ἴσως ἐπειδὴ σάμους ἐκάλουν τὰ ὕψη· τάχα δὲ τῆς Ἀρήνης ἀκρόπολις ἦν τοῦτο... ».

16. Bursian, Geogr. v. Griechen. II, σ. 282 κ.έ. Frazer, Pausan. III, σ. 480, Παπανδρέου, Ἡλειακά, σ. 194 κ.έ. Ἡ Ἡλεία διὰ μέσου τῶν αἰώνων, σ. 133 κ.έ. καὶ Doerpfeld AM 33 (1908), σ. 321 καὶ 38 (1913), 113 κ.έ.

17. Pelop. II, σ. 82 κ.έ.

war eine Ansiedlung der Epeer, welche man als Autochthonen betrachtete... Die Pylier darauf gründeten ebendasselbst Arene,, die Minyer bauten ihr Maki-stos. . . . bis zuletzt unter elischer Herrschaft die älteste Ortsname in der Form von Samikon oder Samia wiederauftauchte”.

Τὴν διαδοχικὴν ταύτην ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω φύλλον κατοχὴν τοῦ Σαμικοῦ, ὑπαινίσσονται πιθανῶς καὶ τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν, ὡς ἐδείχθη, εἰς τρεῖς τοῦλάχιστον περιόδους, τὴν μεσοελλαδικὴν καὶ τὴν μυκηναϊκὴν, παλαιότεραν καὶ νεωτέραν. Τὰ δύο σπήλαια τῶν Ἀνιγρίδων Νυμφῶν καὶ τῶν Ἀτλαντίδων ἔχουν ἀπὸ μακροῦ ὀρθῶς ταυτισθῆ πρὸς τὰ δύο σπήλαια νοτιῶς τοῦ Σαμικοῦ καὶ εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς λίμνης τοῦ Καϊάφα, κάτωθεν τῶν ἀποτόμων βραχωδῶν ἀπολήξεων τοῦ ὄρους Λαπίθου. Ἐντὸς τῶν σπηλαίων τούτων, ἀναβλύζουν καὶ σήμερον τὰ θειοῦχα ὕδατα τῶν πηγῶν των, προσελκύοντα κατ’ ἔτος χιλιάδας ἐπισκεπτῶν πρὸς ἴασιν¹⁸.

Ἐρείπια ἀρχαίου περιβόλου διεπίστωσεν ὁ Παπανδρέου εἰς τὸ πρὸ τῶν δύο σπηλαίων τμήμα τῆς σημερινῆς λίμνης Καϊάφα, ἐπίσης δὲ ἴχνη ἀγούσης πρὸς αὐτὰ ἀρχαίας ἀτραποῦ ἐπὶ τῶν παρὰ τὰ δύο σπήλαια προπόδων τῶν ἀποτόμων ἀπολήξεων τοῦ Λαπίθου¹⁹. Τὰ ὕδατα τῶν πηγῶν τῶν ἀντρων τούτων, λέγει ὁ Στράβων (Η 346), παραλαμβάνει ὁ Ἀνιγρος, ὁ ὁποῖος διασχίζων « βαθὺς » καὶ « ὕψις » τὴν πρὸς τὸ Σαμικὸν ἐκτεινομένην χαμηλὴν πεδιάδα, ἀνεκόπτετο πολλάκις ὑπὸ τῶν προσχώσεων τῆς ἀπὸ τῆς θαλάσσης συσσωρευομένης κατὰ μήκος τῆς ἀκτῆς ἄμμου καὶ ἐσχημάτιζεν ἔλη²⁰. Αἱ προσχώσεις αὗται, κατέστησαν εἰς μήκος πολλῶν χιλιομέτρων κατὰ τὸν Μεσαίωνα καὶ ἔκτοτε μέχρι σήμερον μόνιμοι, καλυπτόμενοι ὑπὸ πευκῶνων καὶ εἶναι τόσον ὀγκώδεις²¹, ὥστε φράσσουν τελείως τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν ἐξοδὸν τοῦ ποταμοῦ, ὁ ὁποῖος πλέον τροφοδοτεῖ τὴν οὕτω ὑπ’ αὐτοῦ σχηματισθεῖσαν λίμνην τοῦ Καϊάφα. Αἱ αὗται προσχώσεις προεκάλεσαν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν τὴν δημιουργίαν καὶ τῆς λίμνης τοῦ Σαμικοῦ, ἢ ὁποῖα κατέκλυσε τὴν αὐτόθι ἀρχαίαν πόλιν.

Ὁ ποταμὸς Ἀνιγρος εἶναι ἀσφαλῶς ὁ σήμερον ὀνομαζόμενος « Μαυροπόταμο », ὁ ὁποῖος ἐκβάλλει εἰς τὴν λίμνην τοῦ Καϊάφα²². Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διέσχισεν ἀσφαλῶς τὴν λωρίδα, τὴν ὁποῖαν τῶρα καταλαμβάνει ἡ ὀμόνυμος λίμνη καὶ ἐξέβαλλε ΝΔ. καὶ ἔναντι τοῦ Σαμικοῦ.

Συνεχίζων τὴν περιγραφὴν τοῦ Σαμικοῦ ὁ Στράβων (Η 347, 20) λέγει : « μεταξὺ δὲ τοῦ Ἀνίγρου καὶ τοῦ ὄρους, ἐξ οὗ ρεῖ, ὁ τοῦ Ἰαρδάνου λειμῶν δαίκνυται καὶ τάφος· καὶ Ἀχαιαὶ εἰσὶ δὲ πέτραι ἀπότομοι τοῦ αὐτοῦ ὄρους ὑπὲρ ὧν ἡ Σάμος, ὡς ἔφαμεν γέγονε πόλις ». Δοθέντος ὅθεν ὅτι ὁ Ἀνιγρος πηγάζει ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου τοῦ Καϊάφα ὄρους Λαπίθου²³ ἢ θέσις τοῦ λειμῶνος καὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἰαρδάνου δεῖον ὅπως ἀναζητηθῆ πέραν τῶν ἀνωτέρω ἀρχαίων σπηλαίων κατὰ τὴν ΒΔ. προέκτασιν τοῦ ἀρχαίου ῥοῦ τοῦ Ἀνίγρου πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ μάλιστα πρὸς τὸ μέρος τοῦ Σαμικοῦ « μεταξὺ τοῦ Ἀνίγρου καὶ τοῦ ὄρους »²⁴. Αἱ ἀναφερόμεναι μετ’ αὐτῶν εἰς τὸ ἀνωτέρω

18. Frazer, Pausan. III, σ. 478 κ.έ. Graefinghoff, AM 38 (1913), πίν. 4.

19. Ἡλεικά, σ. 198 καὶ Ἡλεία διὰ μέσου τῶν αἰῶνων, σ. 61. Ἐπίσης Sperling, ἔ.ἀ. σ. 81 ἀρ. 7.

20. Βλ. καὶ Πaus. V 5,7.

21. Olympia, Textb. I (Partsch), σ. 14. Doerpfeld AM 33 (1908), σ. 322 καὶ 38 (1913), σ. 110 κ.έ.

22. Leake, Travels in the Morea I, 54. Frazer, Paus. III, σ. 478.

23. E. Curtius, Pelopon., σ. 2,82. Frazer, Paus. III, σ. 478.

24. Ὁ Στράβων ἐν Η 348,21 ἀναφέρει ἐκ νέου τὸν τάφον τοῦ Ἰαρδάνου, τὴν φορὰν ταύτην ἐντοπίζων τοῦτον εἰς ἄλλην θέσιν, πλησίον τοῦ Λεπρέου. Τὸ χωρίον ὁμοῦς τοῦτο εἶναι πληρὴς ἀσφαπειῶν. Βλ.

χωρίον τοῦ Στράβωνος «Ἀχαιαὶ πέτραι» ὑπεράνω τῶν ὁποίων («ὑπὲρ ὧν») ἔκειτο ἡ ἀκρόπολις τοῦ Σαμικοῦ, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ἄλλαι ἀπὸ τοὺς ἀποτόμους λόφους τοῦ Κλειδίου — ἀρχικῶς ἀποτελούντων ἐνιαῖον λόφον καὶ διαχωρισθέντων κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους — ἐπὶ τῆς κορυφῆς καὶ περίξ τῶν ὁποίων εὐρέθησαν ἀξιόλογα ἐρείπια καὶ δοστρακα προϊστορικῶν χρόνων²⁵. Τὸν λόφον Κλειδί ἐννοεῖ ἄνευ ἀμφιβολίας ὁ Στράβων (H 347, 20), ὅταν ὀλίγον περαιτέρω ὁμιλῆ περι τοῦ «ὕψηλοῦ λόφου», ὁ ὁποῖος «ὑπέρκειται» τοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν κειμένου Ποσειδίου ἄλλους καὶ ἐμποδίζει τὴν ἐκ τῆς θαλάσσης θέαν τοῦ Σαμικοῦ «ὧν ἐπίπροσθεν αὐτοῦ», μολονότι δὲν συσχετίζει τοῦτον πρὸς τὰς Ἀχαιῶν πέτρας²⁶. Δὲν φαίνεται ὅθεν ὀρθῆ ἢ μέχρι τοῦδε προτεινομένη τοποθέτησις τῶν «Ἀχαιῶν πετρῶν» εἰς τοὺς ΝΑ. τοῦ Κλειδίου καὶ ἄνωθεν τοῦ σπηλαίου τῶν Ἀνιγρίδων Νυμφῶν ἀποτόμους βράχους²⁷.

Τὰ ἀνωτέρω συμπεράσματα ἐπιβεβαιοῦν καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ «Ἐφεσίου ἀνδρὸς» (Παυσ. V 5, 9) ταῦτισιν τοῦ Ἀκίδαντος πρὸς τὸν Ἰάρδανον²⁸, ἐπειδὴ οὕτω ὁ τελευταῖος τοποθετεῖται παρὰ τὸ Σαμικὸν καὶ ἐπομένως πλησίον τοῦ «λειμῶνος» καὶ τοῦ «τάφου» τοῦ ὁμωνύμου ἥρωος²⁹.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων, προκύπτει ὅτι ὁ λειμῶν καὶ ὁ τάφος τοῦ Ἰαρδάνου — ἀνάλογοι πρὸς ἱερά ἄλση καὶ τάφους ἄλλων ἡρώων —, τοὺς ὁποίους ἐδειξαν εἰς τὸν Στράβωνα οἱ ἐντόπιοι ἐξηγηταί, πρέπει νὰ ἔκειντο μεταξὺ τοῦ ὄρους Λαπίθου καὶ τοῦ Ἀνίγρου ποταμοῦ, δυτικῶς τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σαμικοῦ καὶ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς παρακειμένης παραλίας. Ἡ θέσις αὕτη ἀντιστοιχεῖ πλήρως πρὸς ἐκείνην ὅπου εὐρίσκεται ὁ ὡς ἄνω ἀποκαλυφθεὶς μυκηναϊκὸς τύμβος, κείμενος μεταξὺ τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῆς θαλάσσης, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ δυτικοῦ βραχάδου λοφίσκου τοῦ Κλειδίου, τὸν ὁποῖον ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἀνατολικοῦ ἐταυτίσαμεν πρὸς τὰς «Ἀχαιῶν πέτρας».

Εἶναι κατὰ συνέπειαν εὐλόγον νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ τύμβος οὗτος εἶναι ὁ ὑποδειχθεὶς εἰς τὸν Στράβωνα καὶ ὅτι οὗτος ἐταυτίζετο κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ συγγραφέως πρὸς τὸν τάφον τοῦ τοπικοῦ ἥρωος Ἰαρδάνου, τοῦ ὁποῖου μάλιστα ἡ μορφή ἦτο, ὡς φαίνεται, ἄρκετὰ ἀσαφῆς καὶ σκοτεινὴ εἰς τὴν γενεάν, τόσον τοῦ Στράβωνος, ὅσον καὶ τοῦ Πανσανίου.

Ἡ ταῦτισις αὕτη εἶναι τοσοῦτῳ μᾶλλον πιθανωτέρα, καθ' ὅσον αἱ γενόμεναι ἔρευναι εἰς τὴν περιοχὴν δὲν ἀπεκάλυψαν ἄλλους μνημειώδεις τάφους. Τὸ μνημεῖον θὰ πρέπη νὰ ἐσώζετο καλῶς μετὰ τῆς ὑψηλῆς μαστοειδοῦς προεξοχῆς του, ὅταν ἐπεσκε-

Fimmen RE εἰς λέξιν Ἰάρδανος στ. 748—9. Εἰς Λέπρεον τοποθετεῖ τὸν ποταμὸν Ἰάρδανον καὶ ὁ Doerpfeld, AM 38 (1913), σ. 137. Ἀντιθέτως ὁ Curtius, Pelopon. (2, 82) τοποθετεῖ τὸν λειμῶνα καὶ τὸν τάφον τοῦ Ἰαρδάνου «an den Abhängen des Samischen Berges, wo sie sich südlich zum Anigros herabziehen».

25. Βλ. πρόσθεν σ. 7, σημ. 3.

26. Προσεκτικὴ ἐν τοῦτοις ἀνάγνωσις τῶν ἀνωτέρω σχετικῶν χωρίων δεικνύει πόσον ἀσαφεῖς, ἐνίοτε καὶ δὲ συγκρουόμεναι ἦσαν αἱ περὶ τῶν προϊστορικῶν τοπωνυμίων πληροφορίαι τοῦ Στράβωνος.

27. Frazer, Pausan. III ἐ.ἀ. E. Curtius, Pelopon. II, σ. 80. Graefinghoff, AM 38 (1913), πίν. IV.

28. Leake, Moreas I, σ. 67 κ.ἐ. E. Curtius, Pelopon. II, 82. Bursian, Geogr. von Griech. II, 235 - 281. Frazer, Paus. III, 478.

29. Στράβ. 347, 20. Πρβλ. Graefinghoff, AM 38 (1913), πίν. 4. Ὡς πρὸς τὸν ἕτερον ὁμωνύμου ποταμὸν παρὰ τὴν ἀρχαίαν Φειάν, βλ. τοῦ σημερινοῦ Κατακάλου, βλ. Ν. Γιαλούρη, ΑΕ 1958, 31 κ.ἐ. Ἀντιθέτως ὁ Curtius (Pelop. 2, 82) δέχεται ἕνα μόνον ποταμὸν Ἰάρδανον καὶ τὸν τοποθετεῖ πλησίον τοῦ τάφου καὶ τοῦ λειμῶνος τοῦ ὁμωνύμου ἥρωος εἰς Σαμικόν,

φθη τὴν περιοχὴν ὁ Στράβων, τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ τὸ καλῶς μέχρι πρὸ ὀλίγου σφζόμενον κρηπίδωμα τοῦ κυκλικοῦ περιβόλου του. Ἡ ἄμμος τοῦ τύμβου θὰ κατωλίσθησε μόνον μετὰ τὴν δημιουργίαν τῆς ἐτέρας παρὰ τὸ Σαμικὸν λίμνης. Τὰ ὕδατα αὐτῆς εὐρισκόμενα εἰς ἀπόστασιν 40 μ. ἀπὸ τοῦ τύμβου, καλύπτοντα ἐνίοτε καὶ σήμερον αὐτὸν κατὰ τὸν χειμῶνα, παρέσυρον βαθμιαίως τὴν ἄμμον τοῦ τύμβου, ἔνεκα δὲ τούτου οἱ τάφοι αὐτοῦ εὐρέθησαν εἰς βάθος μόλις 0,20 - 0,30 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας.

Ὁ τύμβος τοῦ Σαμικοῦ βεβαίως δὲν περιεῖχεν, ὡς εἶδομεν, ἕνα νεκρὸν, ἀλλὰ δεκαπέντε περίπου, δὲν ἀνήκε κατὰ συνέπειαν εἰς ἕν μόνον ἄτομον. Οἱ νεκροὶ οὗτοι Μυκηναῖοι ἅπαντες — ἐκ τῶν ΜΕ τάφων οὐδεὶς ἐσώθη, ὡς εἶδομεν —, ἀνήκον πιθανώτατα εἰς τρεῖς οἰκογενεῖας, ὁ πρῶτος δὲ ἐνταφιασθεὶς, ὁ τοῦ τάφου ΙΔ, ἦτο προφανῶς ὁ γενάρχης τῆς παλαιότερας οἰκογενείας. Τὸ γεγονός ἀφ' ἐτέρου ὅτι ἐντὸς τοῦ τύμβου οὐδὲν ἴχνος μεταγενεστέρως χρησιμοποιήσεως αὐτοῦ εὐρέθη, γεωμετρικῆς ἢ ἔτι νεωτέρας ἐποχῆς, ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενον λατρείας εἰς αὐτὸν ἀφηρωϊσμένου νεκροῦ κατὰ τὰς ἐπομένας περιόδους.

Ἡ ταύτισις ὅθεν τοῦ τύμβου πρὸς τὸν τάφον τοῦ Ἰαρδάνου, φαίνεται νὰ εἶναι πολὺ μεταγενεστέρα, ἴσως ὑστέρων Ἑλληνιστικῶν χρόνων ἐπινόησις, ὅταν μὲ τὴν ζωηρὰν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν ἱστορίαν, αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις ἐπεδίδοντο συστηματικῶς εἰς τὴν ἀναδίφησιν τῶν γενεαλογικῶν τῶν δένδρων καὶ ἀνασύρουσαι ἐκ τῶν ἀρχαίων αὐτῶν παραδόσεων μυθικῆς μορφῆς, τὰς περιέβαλλον μὲ νέαν αἴγλην καὶ τὰς συνεσχέτιζον, αὐθαιρέτως πολλάκις, πρὸς πανάρχαια σφζόμενα σεβαστὰ μνημεῖα αὐτῶν.

N. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

ΚΟΡΦΗ Τ' ΑΡΩΝΙΟΥ

ΜΙΚΡΑ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΕΝ ΝΑΞΩΙ *

(Π ί ν . 26 - 41 · Σ χ έ δ ι α 1 - 13)

Περί τήν μίαν ὥραν βορείως τοῦ ΝΑ. ἀκρωτηρίου τῆς Νάξου, τοῦ Κάβο - Σώστη καί ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς νήσου εὐρίσκεται ἡ Κορφὴ τ' Ἀρωνιοῦ : μικρὸς λόφος περί τὰ 70 - 80 μ. ὑψηλός, τὸν ὁποῖον καθιστοῦν φαινομενικῶς ὑψηλότερον αἱ σχετικῶς ἀπότομοι κλιτύς του. Δύο μικρὰ ρεύματα (οἱ Κοπρὲς βορείως καὶ τοῦ Φασκιανοῦ πρὸς νότον τοῦ λόφου), τὰ ὁποῖα πρὸς ἀνατολὰς ἐκβάλλουν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ πρὸς δυσμὰς τείνουν νὰ ἐνωθοῦν, περιβάλλουν τὴν Κορφὴ τ' Ἀρωνιοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον αὕτη ἀπομονοῦται ἀπὸ τῶν πέριξ ὑψηλοτέρων λόφων καὶ ἀποκτᾷ ἔτι μεγαλυτέραν ἐπιβλητικότητα. Εἰς τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν ὁ λόφος προξενεῖ εἰς τοὺς ποιμένας τῆς περιοχῆς, ὀφείλονται αἱ ὀνομασίαι του ὡς Μπιζάνι καὶ Κάστρο. Πράγματι, ἐκ τῶν πέριξ λόφων ὁρῶμενος μὲ τοὺς ἀλλεπαλλήλους ὑψηλοὺς ἀναλημματικούς τοίχους τῶν ἀνδῆρων του δίδει τὴν ἐντύπωσιν κάστρου (Π ί ν . 26 α - β). Τὴν ὀνομασίαν « Κορφὴ τ' Ἀρωνιοῦ » δὲν δύναμαι νὰ ἐξηγήσω. Πάντως μικρὰ τμήματα καλλιεργησίμου γῆς εἰς τὴν περιοχὴν καλοῦνται ὑπὸ τῶν ἐντοπίων ἀ ρ ὶ ν ι α καὶ ἔχουν ἴδιον προσδιοριστικὸν ἕκαστον, ὡς π.χ. Μέσα Ἀρώνι.

Σήμερον, ἡ Κορφὴ τ' Ἀρωνιοῦ εἶναι ἰδιοκτησία τοῦ ἐξ Ἀπειράνθου Ἑμμ. Μπαρδάνη. Εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖόν της εὐρίσκεται μικρὸς ἀχυρῶν (5 X 5.50 μ. περιπίου), ἐνῶ ἡ ἀγροικία, ὁ « μητᾶτος », ἔχει κτισθῆ ὀλίγον χαμηλότερον πρὸς ΝΔ., ὥστε νὰ προστατεύεται ἀσφαλῶς ἀπὸ τοὺς ὀρμητικὸς βορείους ἀνέμους (Π ί ν . 26 β). Ὁ εὐρισκόμενος εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου δύναται νὰ ἀσκῆ ὀπτικὸν ἔλεγχον ἐφ' ὀλοκλήρου σχεδὸν τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Νάξου (Π ί ν . 27 α - β) καὶ νὰ ἔχη τὴν ἐποπτείαν τῆς θαλάσσης μεταξὺ τῶν πέριξ νησίδων Σχινούσης, Κέρου, Κουφονησίω (Π ί ν . 27 β - γ) καὶ Ἀμοργοῦ.

Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν¹, ἐκτελεσθεῖσαν κατὰ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου τοῦ 1962, ὠδήγη-

* Εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν ἐχρησιμοποιήθησαν αἱ ἀκόλουθοι βραχυγραφίαι :

Κυκλαδικὰ Α : Τσουντα, Κυκλαδικὰ, ΑΕ 1898.

Κυκλαδικὰ Β : » » ΑΕ 1899.

Zervos : Chr. Zervos, *l' Art des Cyclades*.

CAH : Cambridge Ancient History, Greece, Crete, and the Aegean Islands in the Early Bronze Age.

RSL : Rivista di Studi Liguri,

Aghios Kosmas : G. Mylonas, Aghios Kosmas.

1. Διὰ τὴν ἀνάθεσιν τῆς ἀνασκαφῆς, τὴν παραχώρησιν τῆς μελέτης καὶ διὰ τὴν παροχὴν πολυτίμων πληροφοριῶν καὶ συμβουλῶν τὸν Ἐφορον Ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Ζαφειρόπουλον καὶ ἐντεθῆεν θερμῶς εὐχαριστῶ. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τὴν δ. Ἰουλίαν Κουλειμάνη διὰ τὴν συνεργασίαν της κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν, τὸν ἀγαπητὸν συνάδελφον κ. Γ. Δεσπίνην διὰ τὴν σχεδίασιν τῶν παραστάσεων καὶ τὸν κ. Κ. Κωνσταντόπουλον διὰ τὴν φωτογράφησιν τῶν πλακῶν.

σεν ή τυχαία εϋρεσις μαρμαρίνων άκανονίστων πλακών, επί τής όμαλης έπιφανείας τών όποιών δι' επικρούσεως εικονίζονται πρωτόγονοι παραστάσεις. Ήσαν έντειχισμένα εις τούς συγχρόνους άναλημματικούς τοίχους εκ ξηρολιθιάς (« τράφους » κατά τούς σημερινούς Κυκλαδίτας), οί όποιοι συγκρατούν τά ελάχιστα χώματα του λόφου κατά την βορείαν κλιτύν του (Π ί ν. 28 α - γ).

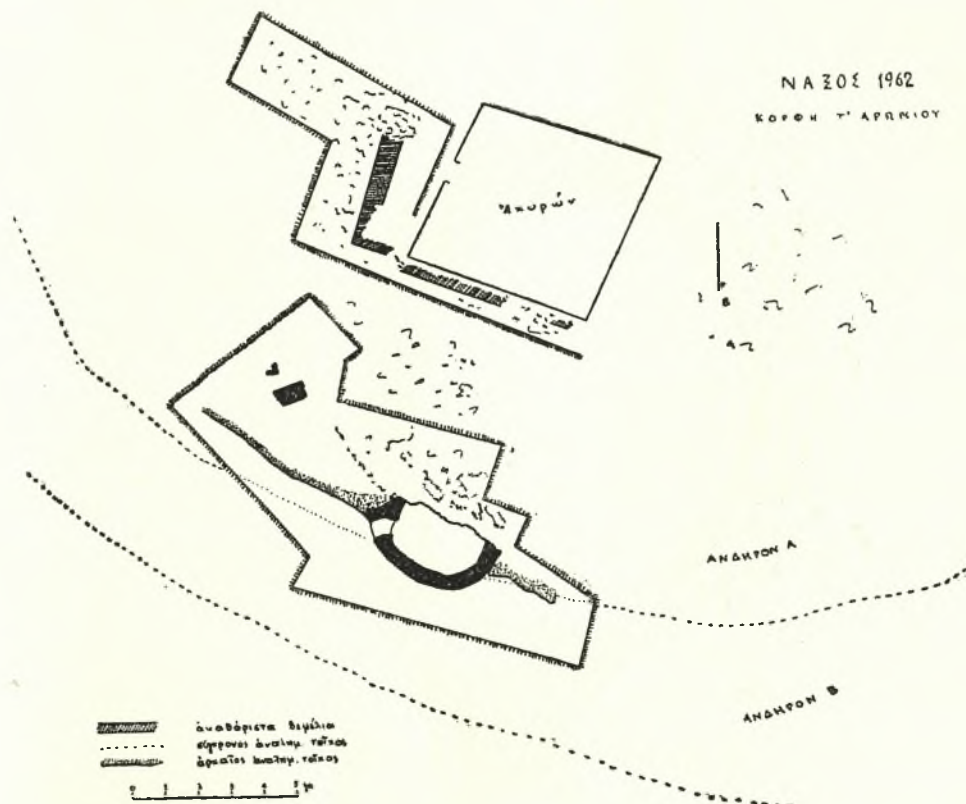
Έπεσημάνθησαν δέ τó πρώτον ύπό του ίδιοκτήτου τής Κορφής κατά την στερέωσιν τών « τράφων », επικειμένης τής καλλιεργείας τών άνδέρων². Πρò τής άνασκαφής, επί του λόφου ήσαν μόλις όρατά ελάχιστα λείψανα θεμελιών άνατολικώς και βορείως του άχυρώνος.

Πρòς έξοικονόμησιν τών ελαχίστων — και δι' αυτό πολυτίμων — επί του λόφου χωμάτων ή έρευνα ήρχισεν εκ του κατωτάτου, του τρίτου εκ τών άνω, άνδέρου, όπου ή έπίχωσις ήτο μηδαμινή. Άμέσως άπεκαλύφθη ó φυσικός βράχος, επί του όποιου ούδέν ίχνος άνθρωπίνης έπεμβάσεως παρετηρήθη. Ή άνασκαφή συνεχίσθη εις τó δεύτερον (μεσαίον) άνδερων. Ένταύθα εϋρέθη και άπεκαλύφθη έν μέρει τμήμα μόνον καμπυλογράμμου τοίχου ύπό τόν πρώτον « τράφον » (Π ί ν. 28 β). Εις τó δεύτερον τουτο άνδερων ή έπίχωσις είχε πάχος κυμαινόμενον μεταξύ 0,20 μ. - 0,40 μ. Τó άνωτερον άνδερων διετήρει την μεγαλυτέραν έπίχωσιν κυμαινομένην μεταξύ 0 - 1.50 μ. (ή διαφορά όφείλεται εις την κλίσιν του έδάφους). Εις τά παχύτερα τμήματα, παρά τόν « τράφον », ή έπίχωσις μέχρι βάθους 0,60 μ. άπετελείτο από καθαρόν καλλιεργημένον χώμα, έντός του όποιου ούδ' ένός όστράκου ή παρουσία έσημειώθη. Άπό του βάθους τούτου και κάτω ή έπίχωσις ήτο άδιατάρακτος και άπέδωσεν όστρακα χονδρών άγγείων καθημερινής χρήσεως, θαλασσίους χάλικας και τινα θραύσματα λεπίδων όψιανού.

Μετά την άφαίρεσιν τής έπιχώσεως άπεκαλύφθη πλήρως τó κτήριον, μέρος του όποιου άπετέλει ó καμπυλόγραμμος τοίχος. Είμαι δωμάτιον έλλειψοειδούς σχήματος με άξονας 2.80 μ. και 2.10 μ. (Σ χ έ δ. 1, 2). Κατά τó νότιον τμήμα του δωματίου τόν τοίχον ύποκαθιστά ó σπηλαιοειδής διαμορφωμένος βράχος (Π ί ν. 29 α, β). Ή όροφή του σπηλαιοειδούς τούτου τμήματος εϋρίσκεται εις ύψος 1.30 μ. από του δαπέδου. Τó δωμάτιον ήτο προσιτόν διά θύρας εϋρισκομένης κατά την άνατολικήν πλευράν του. Τó κατάφλιον, τραπεζίόσχημον περίπου, σύγκειται εκ μικρών πλακών (Σ χ έ δ. 2· Π ί ν. 29 δ) και αί πλευραί του έχουν μήκος 0,70 μ. ή έξωτερική, 0,50 μ. ή έσωτερική, ή βορεία 0,48 μ. και 0,70 μ. ή νοτία. Σχιστολιθική πλάξ μήκους 0,73 μ. και πλάτους 0,21 μ. φράσσει έξωτερικώς την είσοδον, προφανώς διά νά έμποδίξη την εισροήν τών όμβρίων ύδάτων (Π ί ν. 29 δ, γ). Οί τοίχοι του δωματίου είναι έκτισμένοι διά μικρών πλακωτών εκ φύσεως λίθων και πηλοϋ, τó δέ πάχος των κυμαίνεται μεταξύ 0,30 μ. και 0,60 μ. Κατά τó δυτικόν άκρον και συγκεκριμένως εις τó σημεϊον, όπου ó τοίχος συναντά τόν βράχον, σφάζεται οϋτος μέχρις ύψους 1.15 μ. Άκριβώς εις τó σημεϊον αυτό καθίσταται σαφέστερος και ó τρόπος κατασκευής τών τοίχων : οί πλακωτοί λίθοι είναι τοποθετημένοι κατά τοιοϋτον τρόπον, ώστε ó τοίχος κατά τά άνωτερα αυτού τμήματα νά παρουσιάξη κλίσιν πρòς τά έσω. Έκάστη δηλαδή υπερκειμένη σειρά λίθων έξέχει τής ύποκειμένης κατά την έσωτερικήν πλευράν του τοίχου περι τά 0,03 - 0,04 μ.

2. Τόν ιδιοκτήτην τής Κορφής τ' Άρωνιού κ. Έμμ. Μπαρδάνην ευχαριστώ διά την φιλοξενίαν κατά την διάρκειαν τής άνασκαφής. Ώσαύτως πρòς τόν καθηγητήν τών Μαθηματικών και ίδρυτήν τής Άρχαιολογικής Συλλογής Άπειράνθου, όστις έμερίμνησε διά την περισυλλογήν τών πλακών και άλλως έβοήθησεν εις την συγκέντρωσιν πολυτίμων πληροφοριών, εκφράζονται θερμόταται ευχαριστία.

Τοιουτοτρόπως τὸ ἄνοιγμα τοῦ δωματίου καθίσταται βαθμηδὸν στενότερον πρὸς τὰ ἄνω, δυνάμενον τελικῶς νὰ καλυφθῇ διὰ μεγαλυτέρων πλακῶν ἐκ σχιστολίθου. Αἱ ἀνώταται σειραὶ λίθων τοῦ τοίχου, προφανῶς διὰ τὴν ἀποτροπὴν τοῦ κινδύνου καταρρεύσεως τοῦ ἔνεκα τῆς ἀποκλίσεως ἀπὸ τῆς κατακορύφου, δὲν πατοῦν ὀριζοντίως ἐπ' αὐτοῦ: τὸ ἐξέχον τμήμα τοῦ λίθου εὐρίσκεται εἰς ὑψηλότερον σημεῖον ἐκεῖνου, τὸ ὁποῖον πατεῖ ἐπὶ τοῦ τοίχου (Πί ν. 29 α). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ βάρος τῶν λίθων μετατοπίζεται ἀλληλοδιαδόχως ἐκ τῶν ὑπερκειμένων εἰς τοὺς ὑποκειμένους καὶ καταλήγει ἐπὶ τῶν κατακορύφων τμημάτων τοῦ τοίχου.

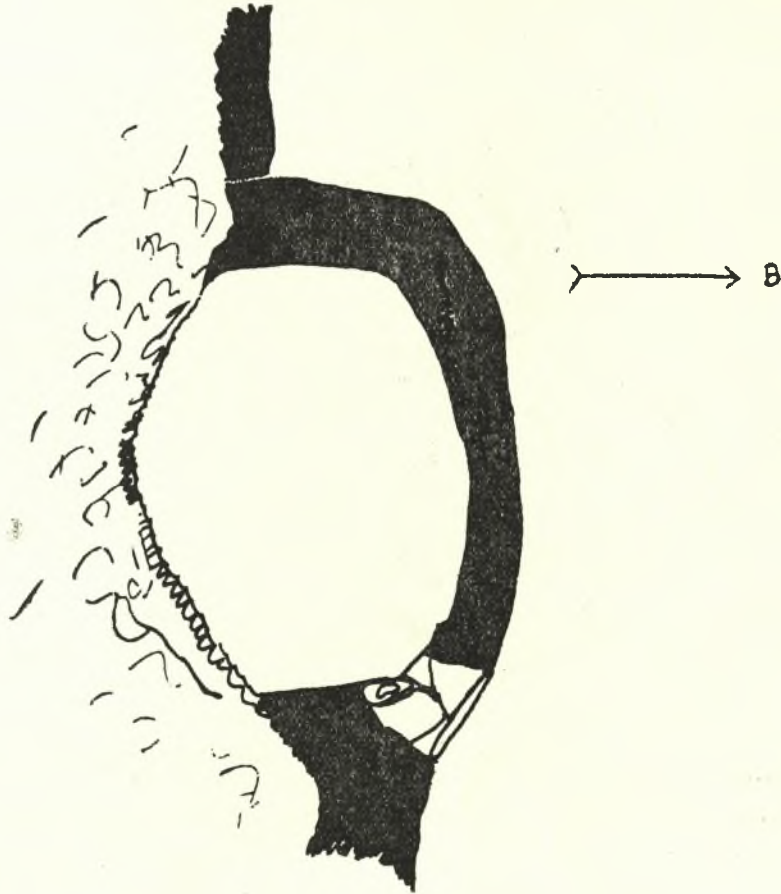

Σχέδ. 1. Τὸ ἀνασκαφέν τμήμα τῆς Κορφῆς τ' Ἀρωνιοῦ

Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ δωματίου, ἀποτελουμένην ἀπὸ πλακωτοῦς ἐκ φύσεως λίθους καὶ χῶμα (Πί ν. 29 ε, ζ') παρατηρήθησαν καὶ ἱκανὰ λείψανα σαθρῶν σχιστολιθικῶν πλακῶν. Προφανῶς ταῦτα προέρχονται ἐκ τῶν πλακῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκάλυπτον τὴν στέγην, ἐφ' ὅσον οἱ λίθοι τῶν τοίχων εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως μὲ τὸ φαιὸν μάρμαρον τοῦ λόφου. Θραύσματα σχιστολιθικῶν πλακῶν εὐρέθησαν ὡσαύτως καὶ εἰς τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου. Ταῦτα ἦσαν ἐλάχιστα καὶ δὲν δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἀπετέλουν πλακόστρωσίν του. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ ἀπολεπισμάτων τῶν πλακῶν τῆς ὀροφῆς. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων τῆς ἐπιχώσεως τοῦ δωματίου καταλέγονται καὶ ὀλίγα ὄστρακα χονδρῶν ἀγγείων καθημερινῆς χρήσεως. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου, τὸ ὁποῖον εὐρίσκειτο περὶ τὰ 0,30 μ. χαμηλότερον τοῦ κατωφλίου καὶ ἀπετελεῖτο ἀπὸ πεπατημένον χῶμα, εὐρέθησαν δύο τμήματα ἐπιμήκων λιθομύλων ἐκ σχιστολίθου καὶ

δύο μικραὶ λεπίδες ὄψιαν. Ὑπὸ τὸ δάπεδον ἀπεκαλύφθη ὁ φυσικὸς βράχος, τοῦ ὁποίου τὰς αἰχμηράς ἐξοχὰς εἶχεν ἐξουδετερώσει ἢ στρώσει τοῦ χώματος (Πί ν. 29 γ, 30 α).

Κατὰ τὸ δυτικὸν ἐξωτερικὸν ἄκρον τοῦ δωματίου ἀπεκαλύφθη τμήμα τοῖχου ἐξ ἀκανονίστων λίθων. Οὗτος δὲν συνδέεται μὲ τὸν τοῖχον τοῦ δωματίου· ἀπλῶς στηρι-

Σχέδ. 2. Κορφή τ' Ἀρωνίου. Ἐλλειψοειδὲς δωματίον

ζόμενος ἐπ' αὐτοῦ βεβαιώνει τὸ μεταγενέστερον τῆς κατασκευῆς του (Σχέδ. 1· Πί ν. 30 β, γ). Εἶναι τοῖχος ἀναλημματικὸς ἔχων μίαν μόνον ὄψιν, πρὸς τὴν καταφέρειαν. Ἀναλημματικὸς εἶναι καὶ ὁ νοτιοανατολικῶς τοῦ δωματίου ἀποκαλυφθεὶς τοῖχος. Σύγκειται καὶ οὗτος ἐξ ἀκανονίστων λίθων καὶ ἀποτελεῖ τὴν πρὸς ΝΑ. συνέχειαν τῆς νοτίας παραστάδος τῆς θύρας τοῦ δωματίου (Σχέδ. 1· Πί ν. 30 δ). Τὸ ἀνώτερον σφζόμενον τμήμα τοῦ τοῖχου τούτου εὐρίσκεται εἰς ὕψος 1.30 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου. Ἔχει καὶ αὐτὸς ὄψιν μόνον πρὸς τὴν καταφέρειαν, τὸ δὲ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ βράχου κενὸν πληροῦται δι' ἀκανονίστων λίθων καὶ χώματος (Πί ν. 30 ε). Τοιουτοτρόπως δημιουργεῖται ἄνδηρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐθεμελιούντο προφανῶς ἄλλαι κατασκευαί, ὡς μαρτυροῦν τὰ ἐλάχιστα διατηρηθέντα λείψανα τοίχων (Σχέδ. 1· Πί ν.

30 ς', 31 α, β, γ). Πιθανώς αἱ κατασκευαὶ αὗται ἀπετέλουν ἐνδιαιτήματα τῶν κατοίκων τῆς Κορφῆς τ' Ἀρωνίου, ὡς δύναται νὰ συμπεράνη τις ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἐνταῦθα θαλασσίων ὀστρέων (κοχλιῶν, πεταλίδων), τὰ ὁποῖα προφανῶς ἀποτελοῦν ὑπολείμματα φαγητῶν (Πί ν. 32 α). Δυστυχῶς ἡ μεγάλη κλίσις τοῦ ἐδάφους καὶ ἡ ἔνεκα ταύτης ἐλαχίστη ἐναπομείνασα ἐπίχωσις συνετέλεσαν εἰς τὴν μὴ διατήρησιν τῶν ἀνωτέρω κατασκευῶν.

Σχετικῶς καλυτέρα εἶναι ἡ διατήρησις τῶν λειψάνων θεμελίων ἀνατολικῶς καὶ βορειῶς τοῦ ἀχυρῶνος (Σ χ ἔ δ. 1· Πί ν. 31 δ, 32 β). Τὸ ὕψος των μόλις φθάνει τὰ 0,15 μ. ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ βράχου. Ἡ ἐπίχωσις ἐνταῦθα ἦτο σχεδὸν ἀνύπαρκτος καὶ οὐδενὸς ὀστράκου ἢ παρουσίας ἐσημειώθη. Τοῦτο καθιστᾷ δυσχερῆ τὴν χρονολογικὴν τοποθέτησιν τῶν θεμελίων. Ὁ τρόπος ὁμοῦ τῆς κατασκευῆς των οὐδόλως διαφέρει ἐκείνου, τὸν ὁποῖον συναντῶμεν εἰς τὰ μόλις ὀλίγα μέτρα χαμηλότερον ἀποκαλυφθέντα λείψανα. Σύγχρονα λοιπὸν μὲ αὐτὰ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν καὶ τὰ παρὰ τὸν ἀχυρῶνα θεμέλια.

Ἡ κατασκευὴ τοίχων ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ εἶναι γνωστὴ εἰς κυκλαδικὰ κτίσματα τῆς προϊουμοῦ ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ³. Ἡ ἐπιλογή ἀκατεργάστων μὲν ἀλλ' ἐκ φύσεως πλακατῶν λίθων εἶναι χαρακτηριστικὴ τῶν κατασκευῶν εἰς σχετικῶς προχωρημένην φάσιν τῆς πρωτοκυκλαδικῆς περιόδου⁴ καὶ προδίδει τάσιν δι' εὐπρεπεστέραν καὶ στερεωτέραν τοιχοποιίαν⁵. Ἡ χρησιμοποίησις πηλοῦ ἄνευ ἀχύρων εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν τοίχων⁶, ἡ ἐπίστρωσις τοῦ δαπέδου διὰ χώματος⁷ καὶ ἡ ἀπουσία ἐπιχρίσματος ἀπὸ τοὺς τοίχους⁸ εἶναι στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα συχνότατα παρατηροῦνται εἰς κτίσματα τῆς ἐποχῆς. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῆ καὶ διὰ τὸ καμπυλόγραμμον σχῆμα τοῦ δωματίου⁹, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκληφθῆ καὶ ὡς τάφος. Πράγματι τοῦτο ἔχει πολλὰς ὁμοιότητας πρὸς τάφους τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Ἡ σύγκλισις τῶν τοίχων, ἡ στέγασις διὰ πλακῶν, τὸ καμπυλόγραμμον σχῆμα, ἡ ἀπόφραξις τῆς εἰσόδου διὰ πλακὸς εἶναι κοινότατα εἰς τοὺς τάφους τῆς Χαλανδριανῆς καὶ τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ¹⁰. Ἡ ὑπαρξις κατωφλίου ἐπίσης εἰς ἐπίπεδον 0,15 - 0,25 μ. ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου εἶναι κανὼν εἰς τοὺς τάφους τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ¹¹. Ἐν τούτοις ἄλλα στοιχεῖα συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι τὸ δωματίον δὲν ἦτο τάφος. Κατ' ἀρχὴν αἱ διαστάσεις τῶν τάφων εἶναι κατὰ πολὺ μικρότεραι ἐκείνων τοῦ δωματίου. Ἡ μεγίστη διάμετρος τῶν τάφων τῆς Χαλανδριανῆς οὐδέποτε ὑπερβαίνει τὸ 1.50 μ.¹² Σπανιωτάτη εἶναι ὡσαύτως ἡ χρῆσις πηλοῦ διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν τοίχων εἰς τοὺς τάφους τῆς Χαλανδριανῆς¹³. Ἡ ἐπίχωσις ἐξ ἄλλου τοῦ δωματίου εὐρέθῃ ἀδιατάρακτος· ἄρα τοῦτο μετὰ τὴν κατάρρευσιν τῶν τοίχων του παρέμεινεν ἄθικτον. Ἄλλ' ἐντὸς αὐτοῦ οὔτε λείψανα ὀστῶν παρετηρήθησαν, οὔτε κτερίσματα ἐκ τῶν συνήθων εἰς τοὺς τάφους εὐρέθησαν. Τοῦναντίον τὰ ὄστρακα ἀγ-

3. Κυκλαδικά, Α, 169. R. Dussaud, *Les civilisations préhelléniques*, 89. Zervos, 21.

4. Κυκλαδικά, Α, 169, 170.

5. ἔ.ἀ. 178.

6. ἔ.ἀ. 178.

7. ἔ.ἀ. σσ. 170, 171, 178. Zervos, 21.

8. Κυκλαδικά, Α, 171.

9. ἔ.ἀ. 170, 179, Caskey, *CAH* 27.

10. Κυκλαδικά, Β, 82. Aghios Kosmas, 64. *AJA* 1934, 268.

11. Aghios Kosmas, 65.

12. Κυκλαδικά, Β, 81. Dussaud, ἔ.ἀ. 83. Zervos, 25.

13. Κυκλαδικά, Β, 79.

γείων, και τὰ δύο τμήματα πλακῶν λιθομύλου, εδρεθέντα εις τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου ἀνήκουν εις σκεύη καθημερινῆς χρήσεως. Κατὰ συνέπειαν τὸ δωμάτιον πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς χώρος κατοικίας ἢ τοῦλάχιστον ὡς ἀποθήκη.

Ἄπαντα τὰ ὄστρακα τῆς ἀνασκαφῆς προέρχονται ἐκ μεγάλων καθημερινῆς χρήσεως ἀγγείων. Ὁ πηλὸς εἶναι ἀναμεμιγμένος μετὰ ἰκανὴν ποσότητα θρυμμάτων χαλίκων καὶ ἡ ὄπτησις, χωρὶς νὰ εἶναι τελεία, εἶναι ὅπωςδῆποτε καλυτέρα ἐκείνης τῶν εὐρισκομένων εις τάφους ἀγγείων. Ἐνεκα δὲ τῆς σχετικῆς τελειότητος εις τὴν ὄπτησιν τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ εἶναι ἀνοικτὸν καὶ ἡ ἀνθεκτικότης τῶν ὄστράκων μεγαλύτερα. Ἐκ τῶν ἐλαχίστων εὐρεθέντων τμημάτων χειλέων (Πί ν. 33 α) φαίνεται ὅτι ταῦτα ἀνήκον κατὰ κανόνα εις ἀγγεῖα εὐρύστομα (λεκάνας, ὑδρίας, ἀμφορεῖς κλπ.). Αἱ βάσεις εἶναι ἐπίπεδοι, ἄνευ ἐξάρσεως, καὶ ἡ μετάβασις ἀπ' αὐτῶν εις τὰ κυρίως σώματα τῶν ἀγγείων γίνεται ἀμέσως δι' ἀπλῆς κάμψεως. Ὡς μόνην διακόσμησιν τὰ ἀγγεῖα φέρουν ὀλίγα μόνον ἐκατοστὰ ὑπὸ τὸ χεῖλος πλαστικὴν ταινίαν (Πί ν. 33 α), ἥτις ἐνίοτε κοσμεῖται δι' ἐγχαράκτων λοξῶν γραμμῶν κατ' ἀπομίμησιν σχοινοῦ (Πί ν. 33 α)¹⁴. Συνήθως αἱ ὑπὸ τὸ χεῖλος ταινίαι εἶναι περισσότεραι τῆς μιᾶς.

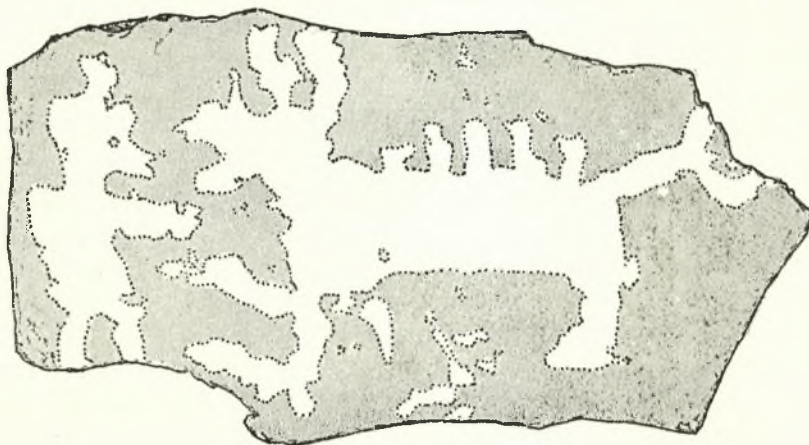
Αἱ συλλεγεῖσαι λαβαὶ ἀνήκουν γενικῶς εις μεγάλα ἀγγεῖα. Τινὲς ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀπλαῖ ἄνευ κοσμήσεως (Πί ν. 33 β). Πᾶσαι αἱ λοιπαὶ κοσμοῦνται ἐγχαράκτως καὶ διακρίνονται ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν εις δύο ὁμάδας. Τῆς μιᾶς, τῆς καὶ μεγαλύτερας, ἡ διακόσμησις περιοριζομένη εις τὸ ἡμισυ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῆς λαβῆς ἀποτελεῖται ἐξ ἀπλῶν γραμμιδίων διατεταγμένων ἀκτινοειδῶς περὶ τὸν δακτύλιον (Πί ν. 33 β). Προφανῶς τὸ κοσμοῦμενον τμήμα προωρίζετο νὰ εἶναι ὄρατόν. Κατὰ συνέπειαν αἱ λαβαὶ τῆς ἀνωτέρω ὁμάδος εἶναι ὀριζόντιοι καὶ πρέπει νὰ ἀνήκον εις ὑδρίας ἢ ἄλλα ὅμοια ἀγγεῖα. Αἱ δὲ ἐγχαράξεις, ἐκτελεσθεῖσαι μετὰ σχετικὴν ἐπιμέλειαν, ἐκόσμουσαν τὸ ἄνω ἡμισυ τῶν λαβῶν (Πί ν. 33 β). Εἰς τὴν δευτέραν ὁμάδα, ἀντιπροσωπευομένην διὰ δύο μόνον παραδειγμάτων, ὀλόκληρον τὴν ράχιν τῆς λαβῆς καλύπτει ἐγχαράκτος διακόσμησις. Τοῦ ἐνὸς παραδείγματος ἀποτελεῖται ἀπὸ χιαστὴν τεμνομένης μικρᾶς γραμμᾶς (Πί ν. 33 β), τοῦ δ' ἐτέρου ἀπὸ ἐναλλήλους γωνίας καὶ γραμμίδια ἐπιπολαίως διατεταγμένα (Πί ν. 33 β). Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις τῆς δευτέρας ὁμάδος αἱ λαβαὶ εἶναι περισσότερο πεπλατυσμένοι τῶν τῆς προηγούμενης. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ εἶδος καὶ τὴν διάταξιν τῆς διακοσμήσεως καθιστᾷ βεβαίαν τὴν θέσιν τῆς λαβῆς ἐπὶ τοῦ ἀγγείου, ἥτις δὲν δύναται νὰ εἶναι διάφορος τῆς κατακόρυφου. Ἄλλη διαφορά μετὰ τῶν δύο ἀνωτέρω ὁμάδων μετ' ἐγχαράκτου διακοσμήσεως λαβῶν εὐρίσκεται εις τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐγχαράξεως. Εἰς τὴν πρώτην ὁμάδα, αὕτη ἔγινε δι' ἀμβλέος σχετικῶς ὄργανου εις τρόπον, ὥστε ἡ διακόσμησις νὰ φαίνεται περισσότερο πλαστικὴ (Πί ν. 33 β). Τοῦναντίον ἡ διακόσμησις τῆς ἐτέρας ὁμάδος εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἐγχαράκτος ἐκτελεσθεῖσα δι' ὀξυτάτου ἐργαλείου. Ὅτι αἱ λαβαὶ προσηλοῦντο ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπὶ τοῦ ἀγγείου καὶ πρὸ τῆς ὄπτησεως αὐτοῦ βεβαιοῦνται ἐκ τῶν κομβίων, τὰ ὁποῖα διατηροῦνται εἰσέτι εις τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου μιᾶς περιπτώσεως (Πί ν. 33 β).

Ἄστρακα ἐξ ἄλλων, οὐχὶ χαρακτηριστικῶν, μερῶν τῶν ἀγγείων εὐρέθησαν ἄφθονα. Ταῦτα οὐδὲν ἰδιαιτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν πλὴν τοῦ ὅτι εις ὄρισμένας περιπτώσεις διατηροῦν ἴχνη στιλβώσεως. Γραπτὰ ὄστρακα δὲν εὐρέθησαν. Παντελῆς εἶναι ὡσαύτως καὶ ἡ ἀπουσία ἀγγείων μικρῶν καὶ μετὰ λεπτὰ τοιχώματα.

14. Πρβλ. καὶ Κυκλαδικά, Α, 174. C. Dugas, La Céramique des Cyclades, 15.

Διὰ τὴν τοποθέτησιν τῆς κεραμεικῆς τῆς Κορφῆς τ' Ἀρωνιοῦ εἰς ἐξειλιγμένην φάσιν τῆς πρωτοκυκλαδικῆς περιόδου συνηγοροῦν τόσον ἡ σύστασις τοῦ πηλοῦ καὶ τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων, ὅσον ἡ καλὴ σχετικῶς ὄπτησις καὶ τὸ εἰς αὐτὴν ὀφειλόμενον ἀνοικτὸν χρῶμα τοῦ πηλοῦ¹⁵.

Τὰ λίθινα σκεύη τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι ὀλίγα : 1) πλάξ ἐπιμήκους λιθομύλου ἐκ σχιστολίθου μὲ ἐξηρμένα τὰ δύο ἄκρα τῆς εὐρέθῃ ἐντὸς τοῦ δωματίου. Ἔχει μῆκος 0,455 μ. καὶ πλάτος 0,16 μ. καὶ ἡ διατήρησις τῆς εἶναι σχετικῶς καλὴ (Πί ν. 34 α, β). 2) Ὅμοιας πλακὸς ἐκ σχιστολίθου μικρὸν τεμάχιον, μῆκος 0,15 μ. καὶ πλάτους 0,15 μ., προέρχεται ἐπίσης ἐκ τοῦ δωματίου (Πί ν. 34 γ). 3) Ὅμοια πλάξ ἐκ φαιοῦ μαρμάρου μῆκος 0,57 μ. καὶ πλάτους 0,18 μ. περισυνελέγη ἐπὶ τοῦ λόφου εἰς

Σχέδ. 3. Παράστασις ζώου καὶ ἀνθρωπίνης μορφῆς (πλάξ I)

δύο τεμάχια (Πί ν. 34 δ, ε). 4) Ἄλλη πλάξ λιθομύλου ἐκ σχιστολίθου ἀποκεκρουμένη τὸ ἐν ἄκρον τῆς, μῆκος 0,365 μ. καὶ πλάτους 0,16 μ., εὐρέθῃ ἀνατολικῶς τοῦ δωματίου (Πί ν. 34 γ). 5) Κυλινδρικὸν ἀντικείμενον μὲ ἀπεστρογγυλωμένα τὰ δύο ἄκρα του καὶ ὁμοιάζον πρὸς σφῦραν μᾶλλον πρέπει νὰ ἐκληφθῆ ὡς τριπτῆρ (Πί ν. 33 γ). 6) Δύο λεπταὶ στρογγύλαι μικραὶ πλάκες ἐκ σχιστολίθου ἐχρησιμοποιοῦντο προφανῶς ὡς καλύμματα ἀγγείων (Πί ν. 33 γ)¹⁶.

Τὰ σημαντικώτερα ὅμως καὶ πλέον πρωτότυπα ἐκ τῶν εὐρημάτων τῆς Κορφῆς τ' Ἀρωνιοῦ εἶναι αἱ πλάκες μετ' ἐπικρούσιων παραστάσεων. Ἡ διάλυσις τῶν « τράφων » καὶ ὁ μετὰ προσοχῆς γενόμενος ἔλεγχος ἐνός ἐκάστου τῶν συνιστῶντων αὐτοῦ λίθων ἀπέδωσε τὰ ἑξῆς :

I. Τεμάχιον φαιοῦ μαρμάρου ἀκανονίστου σχήματος, μῆκος 0,21 μ., πλάτους 0,12 μ. καὶ ὕψους 0,11 μ., ἔχει μίαν μόνον ὁμαλὴν ἐκ φύσεως ἐπιφάνειαν. Ἐπ' αὐτῆς παρίσταται ζῶον ἔχον τὴν κεφαλὴν ὑψωμένην καὶ τὸ στόμα ἀνοικτὸν, ὡσάν νὰ ἐκβάλλῃ κραυγὰς (Σχέδ. 3· Πί ν. 35 α). Πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἔμπρὸς τείνει τὰ σχετικῶς μεγάλα ὠτά του. Τὸ ἐπίμηκες σῶμά του φέρεται ἐπὶ δυσαναλόγως βραχέων ποδῶν, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ ἔμπρὸς τοῖς ἔχουν πέλματα ἐπιμήκη ὁμοιάζοντα πρὸς ἀνθρώπινα. Ἐκδηλος

15. Τσοῦντα, Κυκλαδικά, ΑΕ, 180.

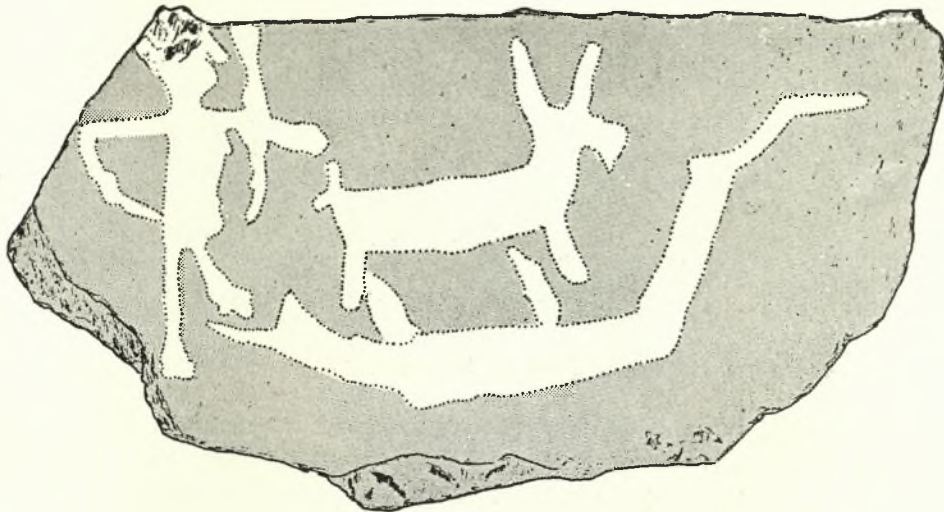
16. ε.ά. 175.

είναι ἡ προσπάθεια τοῦ τεχνίτου διὰ τὴν προοπτικὴν ἀπόδοσιν τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν, ἐνῶ οἱ ὀπίσθιοι παρίστανται ἐντελῶς ἐκ τοῦ πλαγίου εἰς τρόπον, ὥστε νὰ εἰκονίζεται μόνον ὁ εἰς. Ἡ οὐρὰ τοῦ ζώου, τεταμένη λοξῶς ὀπίσω καὶ ἄνω, ἀπολήγει εἰς κύκλον, τοῦ ὁποῦοι δυστυχῶς μόνον μικρὸν τμήμα σφύζεται, καθ' ὅσον ὁ λίθος εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εἶναι ἀποκεκρουμένος. Τοιουτοτρόπως καθίσταται ἀδύνατον νὰ διαπιστωθῇ ἂν ὁ κύκλος αὐτὸς ὑποδηλοῖ περιέλιξιν τῆς οὐράς, ἢ ἀνήκει εἰς ἀντικείμενον ἀνεξάρτητον τοῦ σώματος τοῦ ζώου. Ἐκ τῆς ράχεως ἐκφυόμενοι ἀνορθοῦνται κατακορύφως πέντε ἐπιμήκεις προεξοχαί, αἱ ὁποῖαι θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθοῦν ὡς χονδροειδῆς ὑποδήλωσις τριχώματος. Ἡ παράστασις ὁμως ὁμοίων ἀντικειμένων ὑπὸ τὴν κοιλίαν τοῦ ζώου, ἀτάκτως καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ σώματος αὐτοῦ διατεταγμένων, ὀδηγεῖ εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι πιθανὴ πρόθεσις τοῦ τεχνίτου ἦτο νὰ εἰκονίσῃ δι' αὐτῶν βέλη. Εἰς ἐπίσχυσιν τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς ἔρχεται τὸ γεγονός τῆς παραστάσεως τῶν ὑπὸ τὴν κοιλίαν εἰκονιζομένων μετὰ τὸ ἐν ἄκρον ἀπολήγον εἰς ὄξύ. Φαίνεται δὲ ὅτι ταῦτα παριστοῦν βέλη, τὰ ὁποῖα ἀστοχῆσαντα ἔπεσαν κατὰ γῆς. Ἀντιθέτως τὰ ἐπιτυχόντα τοῦ στόχου παρίστανται ἐμπεπηγμένα εἰς τὰς σάρκας τοῦ ζώου, τὸ ὁποῖον μὴ δυνάμενον νὰ ὑπομείνῃ τοὺς πόνους ἐκβάλλει κραυγὰς ὀδύνης.

Ἀμέσως πρὸ τοῦ ζώου εὐρίσκεται ἀνθρωπίνῃ μορφῇ τείνουσα τὴν μίαν τῶν χειρῶν πρὸς αὐτὸ τὴν δ' ἑτέραν ἔχουσα κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ συγγέται πρὸς τὸ σῶμα. Ἡ κεφαλὴ ἀπολήγουσα ἐμπρὸς εἰς ρύγχος ἔχει ζωώδη χαρακτηριστικὰ καὶ φέρει ἄνω ἐξοχὴν ἐν εἶδει λόφου δυναμένην νὰ ἐκληθῆ καὶ ὡς οὖς. Μικρὰ κηλὶς ὀλίγον ἄνωθεν τοῦ ρύγχους ἐξηρέθη τῆς ἐπικρούσεως διὰ τὴν ἀπόδοσιν προφανῶς τοῦ ὀφθαλμοῦ. Τὰ σκέλη παρίστανται διεστῶτα, ἀλλὰ τὸ κατώτερον τμήμα τῶν ποδῶν ἐλλείπει, ἔνεκα τοῦ ὅτι καὶ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ λίθος εἶναι ἀποκεκρουμένος. Ἐπειδὴ ἡ μορφή ἀναμφιβόλως εἶναι ἀνθρωπίνη τὰ δὲ χαρακτηριστικὰ τῆς κεφαλῆς σαφῶς ζωώδη, εἶναι πιθανὸν ἢ παράστασις νὰ εἰκονίσῃ κυνηγὸν μετῃμφοσεμένον, ἴνα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οὗτος δύναιτο νὰ πλησιάσῃ εὐκολώτερον τὸ ζῶον. Αἱ διαστάσεις τῆς ὄλης παραστάσεως εἶναι: ὕψος 0,10 μ. καὶ πλάτος 0,15 μ. Τὸ δὲ βάθος τῆς γλυφῆς δὲν ὑπερβαίνει τὸ ἡμισυ χιλιοστὸν τοῦ μέτρου.

II. Τεμάχιον λευκοῦ μαρμάρου ἀκανονίστου σχήματος ἔχον μῆκος 0,34 μ., πλάτος 0,12 μ. καὶ ὕψος 0,175 μ. μετὰ μίαν μόνον ἐκ φύσεως λείαν ἐπιφάνειαν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ σήμερον κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον τῆς ἔνεκα διαβρώσεως ἔχει καταστῆ πωρώδης. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ταύτης τοῦ λίθου ἔχει παρασταθῆ δι' ἐπικρούσεως πλοῖον, ἐπὶ τοῦ ὁποῦοι εὐρίσκεται ἤδη ζῶον, ἐνῶ ἀριστερὰ ἐπιβιβάζεται ἀνθρωπίνῃ μορφῇ (Σχ ε δ. 4· Πί ν. 35 β, 36 α). Τὸ δεξιὸν ἄκρον τοῦ πλοίου, ὑψούμενον ἀρχικῶς σχεδὸν κατακορύφως, κάμπτεται κατόπιν πλαγίως πρὸς τὰ ἔξω καὶ μετὰ τινὰ ἑκατοστὰ κάμπτεται πάλιν σχεδὸν ὀριζοντιούμενον. Τὸ ἀριστερὸν ἄκρον ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ συνέχειαν τῆς τρόπιδος ἐλαφρῶς ἀνορθουμένης. Πρὸ τοῦ πέρατος τούτου τῆς τρόπιδος ἀνυσοῦται μικρὰ ἐξοχὴ ὀρίζουσα προφανῶς τὸ πρὸς ἀριστερὰ ἄκρον τοῦ κυρίως πλοίου. Δύο ἄλλαι ἐξοχαὶ ἐν εἶδει στύλων εὐρίσκονται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πλοίου, παρὰ τὰ δύο ἄκρα του. Ἀκριβῶς ὑπεράνω τῶν «στύλων» αὐτῶν εἰκονίζεται τὸ ζῶον μετὰ ἀνωρθωμένα τὰ ὄτα, τὰ ὁποῖα λόγῳ τοῦ μεγέθους τῶν δύνανται νὰ ἐκληθῶν καὶ ὡς κέρατα. Ὑπὸ τὴν σιαγόνα μόλις διαγράφεται γένειον. Τὸ σῶμα τοῦ ζώου εἶναι ἐπιμήκες καὶ ἢ βραχεῖα οὐρὰ του στρέφεται τοξοειδῶς πρὸς τὰ ἄνω. Πάντα τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα κατατάσσουσιν τὸ εἰκονιζόμενον ζῶον εἰς τὴν τάξιν τῶν αἰγο-

ειδών. Ὁλόκληρον ἔχει παρασταθῆ ἐκ τοῦ πλαγίου καὶ ἐκ τῶν ποδῶν του εἰκονίζονται μόνον οἱ δύο. Ἡ ἀνθρωπίνη μορφή εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τῆς παραστάσεως κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀντικείμενον ὄμοιον πρὸς τόξον¹⁷ καὶ φέρει τὸν δεξιὸν βραχίονα ὀριζοντίως πρὸς τὰ ὀπίσω, τὸν δὲ πῆχυν κεκαμμένον πρὸς τὰ κάτω καὶ ἔμπρός, ὥστε νὰ συναντᾷ τὸ σῶμα εἰς τὸ ὕψος τῶν γλουτῶν. Ἡ ὅλη μορφή εἶναι συμπαγῆ καὶ δύσκαμπτος. Μικρὸν τμήμα τῆς στρογγύλης κεφαλῆς εἶναι ἀποκεκρουμένον. Ἐκ τῶν ποδῶν ὁ ἀριστερός, ἀνυψωμένος ὀλίγον, βαίνει ἐπὶ τῆς πρὸς ἀριστερὰ προεκτάσεως τῆς τρόπιδος τοῦ πλοίου, ἐνῶ ὁ δεξιὸς πατεῖ ἀκόμη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Εἰς τὸ σύνολόν της ἡ παράστασις δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς εἰκονίζουσα σκηνὴν ἀπόπλου: μετὰ τὴν

Σχέδ. 4. Παράστασις πλοίου (πλάξ II)

φόρτωσιν τοῦ ζώου ἐπιβιβάζεται ἡ τοξοφόρος μορφή καὶ ἐντὸς ὀλίγου τὸ πλοῖον θὰ εἶναι ἔτοιμον νὰ ἀποπλεύσῃ.

Ὁ τύπος τοῦ πλοίου εἶναι γνωστὸς ἐκ τῶν ἐγχαράκτων παραστάσεων εἰς τὰ τηγανοειδῆ ἀγγεῖα τῆς Σύρου¹⁸. Αἱ μόναι διαφοραί, αἱ ὁποῖαι παρατηροῦνται μετὰ τῶν πλοίων τῆς Σύρου καὶ τοῦ παρόντος, εἶναι ἡ ἀπουσία τῶν περιβαλλόντων ἐκεῖνα λοξῶν γραμμιδίων καὶ ἡ ὑπαρξίς τῶν « στύλων » εἰς αὐτό. Πρὸς τὸν ἰχθύν τὸν δηλούμενον εἰς τὰ πλοῖα τῆς Σύρου¹⁹ δύναται νὰ παραβληθῆ τὸ ὑψηλότερον πρὸς τὰ ἔξω καμπτόμενον τμήμα τοῦ ἡμετέρου, ἐνῶ τοὺς « στύλους » ἐπανευρίσκομεν εἰς τὰ πῆλινα ὁμοιώματα πλοίων ἐκ Μόχλου καὶ Παλαικάστρου²⁰. Εἶναι δὲ οὗτοι οἱ σκαλμοὶ (κ. σκαρμοί), οἱ ἀσσσαλοι δηλαδή, ἐπὶ τῶν ὁποίων προσεδέοντο αἱ κῶπαι. Ἡ διαφορὰ ὕψους μετὰ τὴν πρῶρας καὶ πρύμνης παρατηρουμένη τόσον εἰς τὰ πλοῖα τῆς Σύρου, ὅ-

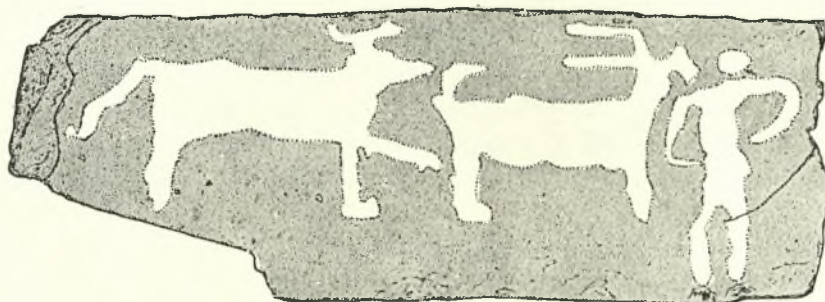
17. Πρβλ. P. Graziosi, *Graffiti rupestri del Gebel Bu Ghneba nel Fezzan ἐν Italia Africana*, 5 (1933) 191 εἰκ. 5.

18. Fr. Matz, *Kreta-Mykene-Troja*, Taf. 12. Zervos, Pl. 204, 218, 219, 223.

19. Κυκλαδικά, Β, 91.

20. R. W. Hutchinson, *Prehistoric Crete (Pelican)*, 92, Fig. 13, 14. Ὁ Chr. Zervos, ἔ.ἀ. 15, πιθανολογεῖ τὴν ὑπαρξίν στύλων πρὸς ὑποστήριξιν κλίμακος ἀνόδου ἐκ τοῦ κύτους, εἰς τὴν ἐξέδραν τοῦ σκάφους τὸ ὁποῖον ὀπισθόποτε ἐστερεῖτο καταστρώματος.

σον και εις τὸ ἐκ Παλαικάστρου ὁμοίωμα, εἶναι γνωστὴ καὶ ἐκ πλοίων τῆς ΜΕ ἐποχῆς²¹. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα εἶναι ποῖον ἐκ τῶν δύο ἄκρων τοῦ πλοίου ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν πρῶραν καὶ ποῖον εἰς τὴν πρύμνην του. Ὁ Hutchinson²², ὀδηγούμενος ἐκ τῆς θέσεως τοῦ ἰχθύος εἰς τὰ πλοῖα τῶν ἀγγείων τῆς Σύρου, θεωρεῖ ὡς πρῶραν τὸ ὑψηλότερον ἄκρον τοῦ πλοίου, καθ' ὅσον ὁ ἰχθύς, κατ' αὐτόν, καθορίζει τὴν κατεύθυνσιν αὐτοῦ. Τὴν ἀποψιν αὐτὴν δέχεται καὶ ὁ Τσουντας ὁμιλῶν περὶ ἀκροστολίου²³. Ὑπάρχει ὁμοίως καὶ ἡ ἀντίθετος ἀποψις, ἡ ὁποία δέχεται ὡς πρῶραν τὸ χαμηλὸν τμήμα τοῦ πλοίου. Ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐρμηνείας, ἡ ὁποία δίδεται εἰς τὴν κατὰ τὸ ἐν ἄκρον τοῦ πλοίου ἐμβολοειδῆ προέκτασιν τῆς τρόπιδος. Οὕτω κατὰ

Σχέδ. 5. Παράστασις ζῶων καὶ ἀνθρωπίνης μορφῆς (πλάξ III)

μίαν ἐκδοχὴν αὕτη ἀποτελεῖ ἐμβολον κατὰ τὴν πρῶραν τοῦ πλοίου²⁴. Ὁ καθηγητὴς Μαρινᾶτος δέχεται ὡς πρύμναν τὸ ὑψηλότερον τμήμα τοῦ πλοίου. Διότι μόνον οὕτω θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ ἀπόκρουσις τῶν κυμάτων ὑπ' αὐτοῦ πλέοντος πάντοτε πρὸς τὴν ἰδίαν μὲ αὐτὰ κατεύθυνσιν²⁵. Ἡ δὲ ἐμβολοειδῆς προέκτασις τῆς τρόπιδος κατὰ τὴν πρῶραν ἐχρησίμευεν ὡς ἀποχωρητήριον καὶ διὰ νὰ προφυλάσσει τὸ πλοῖον ἀπὸ τὰς συγκρούσεις τῆς προσορμίσσεως²⁶. Πρὸς τὴν τελευταίαν αὐτὴν ἐρμηνείαν συμφωνεῖ καὶ ἡ ἡμετέρα παράστασις τῆς μορφῆς ἐπιβιβαζομένης ἐπὶ τοῦ πλοίου, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ εἶναι προσωρμισμένον. Ὁ ἰχθύς δὲ τῶν πλοίων τῆς Σύρου καὶ τὸ ἀντίστοιχον τμήμα τῆς πρύμνης τοῦ παρόντος δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἔχοντα σχέσιν μὲ τὸ πηδάλιον.

Τὸ πλάτος τῆς παραστάσεως εἶναι 0,30 μ. καὶ τὸ ὕψος 0,125 μ. Ἡ γλυφὴ ἔχει βάθος περὶ τὰ δύο χιλιοστόμετρα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δημιουργεῖται φωτοσκίασις ἱκανὴ διὰ νὰ καταστήσῃ εὐκρινῆ τὴν παράστασιν, ἥτις ἄλλως ἐνεκα τῆς λευκότητος τοῦ λίθου εἶναι δυσδιάκριτος.

III. Ἐπίμηκες τεμάχιον φαιτοῦ μαρμάρου μήκους 0,395 μ., ὕψους 0,135 μ. καὶ πάχους 0,09 μ. Ἐπὶ τῆς μόνῃς φύσει ὁμαλῆς ἐπιφανείας παρίστανται δύο ζῶα βαίνοντα

21. R. W. Hutchinson, ἔ.ἀ. 92, 93. Zervos, 15.

22. ἔ.ἀ. 92.

23. Κυκλαδικά, Β, 91. Ὁ Chr. Zervos, ἔ.ἀ. 15, τὸν ἰχθὺν ἢ δ,τι ἄλλο κόσμημα εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν θεωρεῖ ὡς διακριτικὸν τοῦ πλοίου.

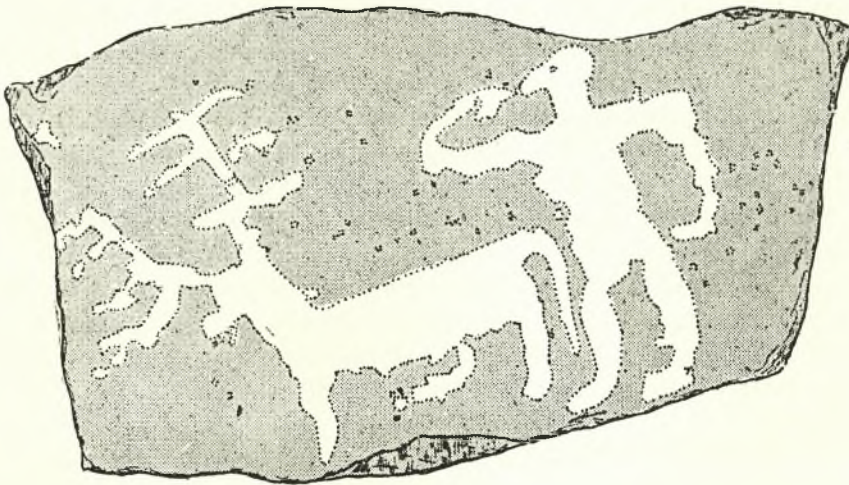
24. R. W. Hutchinson, ἔ. ἀ. 92. Ἡ ἐμβολοειδῆς προέκτασις τῆς τρόπιδος παρατηρεῖται εἰς ἅπαντα τὰ πλοῖα τῶν ἀγγείων τῆς Σύρου ὡς καὶ εἰς τὸ ὁμοίωμα ἐκ Παλαικάστρου.

25. BCH 1933, 212.

26. Σ. Μαρινᾶτος, Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν, Β (1962), 236.

δεξιὰ καὶ ἀντιμέτωπος πρὸς αὐτὰ κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον τῆς πλακὸς ἀνθρωπίνη μορφή (Σχέδ. 5· Πί ν. 36 β). Τὸ ἀριστερότερον εὐρισκόμενον ζῶον διὰ τὸ ἐπίμηκες τοῦ σώματος, τὸ δὲ σχετικῶς ρύγχος καὶ τὴν ἐν γένει στάσιν του δύναται νὰ ἐκληφθῆ ὡς κύων. Ἔχει ἀνυψωμένην τὴν κεφαλὴν, προβεβλημένον τὸν ἕτερον τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν καὶ τὴν οὐρὰν καταπίπτουσαν λοξῶς ὀπίσω. Τὸ ζῶον εἰκονίζεται εἰς ὀρμητικὴν πῶς στάσιν. Περίεργος τυγχάνει ἡ παράστασις τῶν ὠτων του, τὰ ὅποια φέρονται ὡς λόφος εἰς τὴν κορυφὴν τῆς κεφαλῆς. Ὁ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους πατῶν ἐμπρόσθιος ποὺς ἔχει πέλμα ἐπίμηκες, ἐκ δὲ τῶν ὀπισθίων παρίσταται μόνον ὁ εἰς.

Ἀμέσως πρὸ τοῦ ζώου τούτου παρίσταται ἕτερον αἰγοειδές. Τὰ μακρὰ κέρατά του ἔνεκα τῆς ὑψώσεως τῆς κεφαλῆς εὐρίσκονται εἰς ὀριζοντίαν διάταξιν παραλλήλως

Σχέδ. 6. Θήρα (:) ἐλάφου (πλάξ IV)

πρὸς τὴν ράχιν. Τὸ ρύγχος εἰκονίζεται γωνιώδες καὶ ἔχει μικρὰν ἔσοχὴν ὑπὸ τὴν σιαγόνα ἐξαιρεθείσαν τῆς ἐπικρούσεως. Τὸ ζῶον παρίσταται ἐξ ὀλοκλήρου ἐκ τοῦ πλαγίου καὶ ἐκ τῶν ποδῶν του εἰκονίζονται μόνον οἱ δύο. Ἐξ αὐτῶν ὁ ὀπίσθιος ἔχει πέλμα ἐπίμηκες. Ἡ βραχεῖα οὐρὰ στρέφεται τοξοειδῶς πρὸς τὰ ἄνω. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ εἰκονιζόμενον ζῶον εἶναι αἰγάγρος.

Ἡ ἀνθρωπίνη μορφή εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον τῆς πλακὸς ἴσταται ἀντιμέτωπος τοῦ αἰγάγρου καὶ φέρει τοὺς μὲν βραχίονας ἐκτεινομένους πλαγίως εἰς τὸ ὕψος τοῦ ὤμου τοὺς δὲ πῆχεις καμπτομένους πρὸς τὰ κάτω εἰς τρόπον, ὥστε νὰ συναντοῦν τὸ σῶμα ὡς εἰς μεσολαβὴν. Ἡ στρογγύλη κεφαλὴ εὐρίσκεται ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου ὄλως ἀνοργάνως πρὸς τὸ ὑπόλοιπον σῶμα. Τὸν κορμὸν χαρακτηρίζει ἀφύσικος ραδινότης καθισταμένη ἐντονωτέρα ἔνεκα τῆς βραχύτητος τῶν ποδῶν, οἱ ὅποιοι στεροῦνται πελμάτων. Ἄν καὶ ἡ ἀπόδοσις τῆς μορφῆς εἶναι ἀνεπιτυχής, ἐν τούτοις καταφανὴς εἶναι ἡ πρόθεσις τοῦ τεχνίτου νὰ τὴν παραστήσῃ παρακωλύουσαν τὴν φυγὴν τοῦ ζώου.

Ἡ ὅλη παράστασις, ἔχουσα πλάτος 0,34 μ. καὶ ὕψος 0,11 μ., δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς σκηνὴ θήρας, καθ' ἣν ἐπίκειται ἡ σύλληψις τοῦ ζώου ὑπὸ τοῦ κυνηγοῦ ἐπι-

κουρουμένου υπό του κυνός. Τὸ βάθος τῆς γλυφῆς καὶ εἰς τὴν παροῦσαν περίπτωσιν δὲν ὑπερβαίνει τὸ ἡμισυ χιλιοστόμετρον.

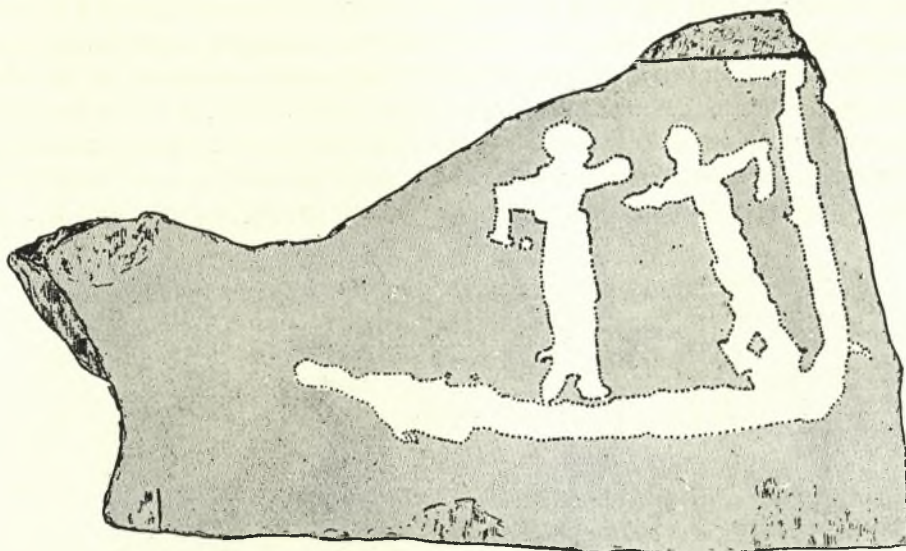
IV. Πλάξ ἐκ φαιοῦ μαρμάρου, μήκους 0,285 μ., ὕψους 0,155 μ., καὶ πάχους 0,42 μ. Καὶ αὐτὴ ἔχει μίαν μόνον ὀμαλὴν ἐκ φύσεως ἐπιφάνειαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας παρίσταται ἔλαφος καὶ ὀπισθεν αὐτοῦ ἀνθρωπίνη μορφή (Σχ ἐ δ. 6· Πί ν. 36 γ). Ἐκ τῶν κεράτων τοῦ ζώου τὸ ἐν ἔχει τέσσαρας ἀπλᾶς καὶ τὸ ἄλλο τρεῖς διπλᾶς διακλαδώσεις. Ὁ τεχνίτης ἀπέφυγε τὴν παράστασιν ἀμφοτέρων τῶν κεράτων μὲ διπλᾶς διακλαδώσεις, προφανῶς διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν σύγχυσίν των ἕνεκα τῆς στενότητος τοῦ χώρου. Τὸ σῶμα τοῦ ζώου εἶναι ἐπίμηκες καὶ οἱ πόδες σχετικῶς βραχεῖς. Ὑπὲρ τὸ δέον μακρὰ παρεστάθη ἢ οὐρὰ διήκουσα σχεδὸν μέχρι τοῦ ἐδάφους. Ἐκ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν εἰκονίζεται μόνον ὁ εἰς, ἄνευ πέλματος. Οἱ ὀπίσθιοι παρίστανται ἀμφοτέροι διαβλεπομένης μάλιστα τῆς τάσεως τοῦ τεχνίτου νὰ ἀποδώσῃ τούτους προοπτικῶς. Οὕτω τὸν δεξιὸν πατοῦντα ἐπὶ λίαν ἐπιμήκους πέλματος παρέστησε καλυπτόμενον κατὰ τι ὑπὸ τοῦ σώματος τοῦ ζώου. Ὅπισθεν τοῦ ἐλάφου, κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον τῆς πλακός, εὐρίσκεται ἢ ἀνθρωπίνη μορφή ἔχουσα κεφαλὴν ἀπολήγουσαν εἰς ὀξὺ ρύγχος. Μικρὰ κηλὶς περὶ τὸ μέσον τῆς κεφαλῆς, ἐπιτευχθεῖσα δι' ἐξαιρέσεως ἐκ τῆς ἐπικρούσεως, ὑποδηλοῖ μᾶλλον ὀφθαλμόν. Ἐκ τῶν χειρῶν ἡ δεξιὰ εὐρίσκεται εἰς τοιαύτην θέσιν, ὥστε ὁ μὲν βραχίων ἐκτείνεται ὀριζοντίως εἰς τὸ ὕψος τοῦ ὄμου, ὁ δὲ πῆχυς καμπτόμενος φέρεται πρὸ τοῦ ρύγχους. Τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ὁ βραχίων ἐκτείνεται πλαγίως ἐπίσης εἰς τὸ ὕψος τοῦ ὄμου, ἀλλ' ὁ πῆχυς καμπτόμενος κατ' ὀρθὴν σχεδὸν γωνίαν κατέρχεται φθάνων μέχρι τῆς ἀρχῆς τῶν μηρῶν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παρίσταται εἰς ὀριζοντίαν θέσιν μικρόν ἐπίμηκες ἀντικείμενον ἀποτελοῦν τρόπον τινὰ συνέχειαν τῆς χειρὸς. Οἱ πόδες παρίστανται ἀνοικτοὶ καὶ μὲ τάσιν ἀποδόσεως τῶν ἀρθρώσεων, ἀπολήγουσιν δὲ εἰς ἐπιμήκη πέλματα.

Ἐνεκα τῆς ἰσχυρᾶς ἀντιθέσεως μεταξὺ τοῦ ἀνοικτοῦ χρώματος τῆς παραστάσεως καὶ τοῦ σκοτεινοῦ περιβάλλοντος, τὰ περιγράμματα εἶναι ἱκανῶς τονισμένα· ἐν τούτοις δὲν εἶναι αὐστηρὰ εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν μορφῶν. Τοῦτο βεβαίως ὀφείλεται σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς τὴν ταχύτητα τῆς ἐκτελέσεως, ὡς μαρτυροῦν αἱ ἐκφεύγουσαι τοῦ περιγράμματος κρούσεις καὶ ἄλλαι σποραδικαὶ ἐπὶ τῆς πλακός οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσαι μὲ τὴν παράστασιν. Αὕτη ἔχουσα βάθος γλυφῆς μόλις φθάνον τὸ ἡμισυ χιλιοστόμετρον, πλάτος 0,22 μ. καὶ ὕψος 0,13 μ., πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς σκηνὴ κυνηγίου.

V. Τεμάχιον φαιοῦ μαρμάρου ἀκανονίστου σχήματος ἔχον μήκος 0,34 μ., ὕψος 0,20 μ. καὶ πάχος 0,21 μ. Ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς του, ὀμαλῆς ἐκ φύσεως, παρίσταται πλοῖον καὶ ἐντὸς αὐτοῦ δύο μορφαὶ ὀρθαὶ οἰονεὶ συμπλεκόμεναι πρὸς ἀλλήλας (Σχ ἐ δ. 7· Πί ν. 37 α). Τὸ ὀπισθεν τμήμα τοῦ πλοίου, ἢ πρύμνα, εἶναι λίαν ὑπερυψωμένον ἐν σχέσει πρὸς τὴν πρῶραν καὶ κατὰ τὸ ἀνώτερον ἄκρον του κάμπτεται σχεδὸν κατ' ὀρθὴν γωνίαν πρὸς τὰ ἔσω. Ἡ πρῶρα ἀποτελεῖ τὴν πρὸς τ' ἀριστερὰ ἀπόληξιν τῆς τρόπιδος ἐλαφρῶς κεκαμμένης πρὸς τὰ ἄνω. Καὶ ἐνταῦθα δύναται νὰ παρατηρήσῃ τις τὴν ἐμβολοειδῆ κατασκευὴν τῆς, διαμορφουμένην κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ βοηθῇ εἰς τὴν ἐπὶ ἀμμόδους ἀκτῆς προσόρμισιν. Τὸ πλοῖον, ἂν καὶ ἀπλούστερον ἐκείνου τῆς πλακός II, εἰς τὰς γενικὰς γραμμάς του ὁμοιάζει πρὸς αὐτὸ. Ἐνταῦθα π.χ. διαφέρει ἢ πρῶρα ταυτιζομένη πρὸς τὴν ἐμβολοειδῆ προέκτασιν τῆς τρόπιδος, ἐλλείπουν οἱ σκαλομοὶ προσδέσεως τῆς κώπης καὶ ἡ πρύμνα δὲν κάμπτεται πρὸς τὰ ἔξω κατὰ

τὸ ἀνώτερον ἄκρον τῆς ἀλλὰ πρὸς τὰ ἔσω. Ἐν τούτοις ἡ βασικὴ ἰδέα, τὸ σχέδιον τοῦ πλοίου, εἶναι τὸ αὐτὸ. Μάλιστα τοῦτο διὰ τὴν ἀπλότητά του ὁμοιάζει περισσότερο πρὸς τὰ πλοῖα τῶν ἀγγείων τῆς Σύρου.

Αἱ μορφαὶ ἐπὶ τοῦ πλοίου εἶναι σχηματικαὶ καὶ συμπαγεῖς. Αἱ κεφαλαὶ διακρίνονται μᾶλλον ἐκ τῆς πρὸς τὰ πλάγια ἐκτάσεως τῶν βραχιόνων παρὰ ἐκ τῆς ἰδιαίτερας κατασκευῆς των. Ὁ λαιμὸς εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτος. Ὁ τρόπος ἀποδόσεως τῶν χειρῶν εἶναι ὁ αὐτὸς εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις : αἱ πρὸς τὸ κέντρον τεινόμεναι χεῖρες παρίστανται βραχεῖαι καὶ ἄκαμπτοι. Αἱ ἄλλαι δύο, ἔχουσαι τοὺς βραχίονας ὁ-

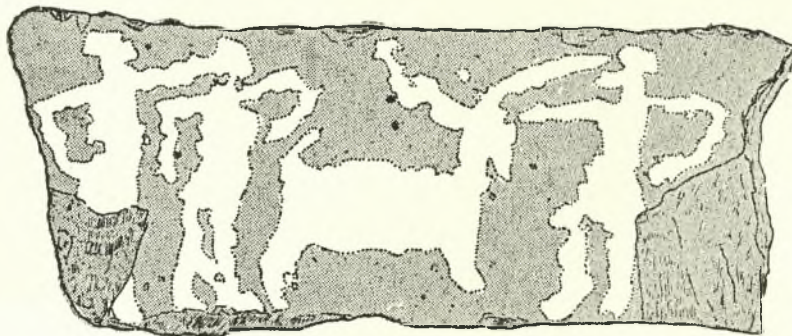
Σχέδ. 7. Παράστασις πλοίου (πλάξ V)

ριζοντίως εἰς τὸ ὕψος τοῦ ὄμου, κάμπτουν τοὺς πήχεις κατ' ὀρθὴν γωνίαν πρὸς τὰ κάτω. Τὰ σώματα, ὑπὲρ τὸ δέον ραδιὰ καὶ συμπαγῆ καθ' ὅλον τὸ ὕψος των, μόλις διχάζονται κατὰ τὸ κατώτατον ἄκρον των διὰ νὰ σχηματισθοῦν ὑποτυπωδῶς τὰ σκέλη. Ταῦτα ἀφύσικα καὶ δυσαναλόγως βραχεῖα ἐνθυμίζουν τὰς μορφὰς τύπου « λὰμβδα » τοῦ Monte Bego²⁷. Παρὰ ταῦτα, αἱ παροῦσαι μορφαὶ ἐπὶ τοῦ πλοίου παρίστανται οἷον εἰς συμπλεκόμεναι μὲ ἀσυνήθη ὀρμητικότητα. Αἱ κινήσεις των εἶναι βίαιαι. Ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ ἐδρικομένη μορφή κλίνει πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἐπιτιθεμένη τρόπον τινὰ ἐναντίον τῆς ἐτέρας, ἡ ὁποία ἰσταμένη σχεδὸν κατακορύφως τηρεῖ στάσιν ἀμυνομένου. Δυνατὸν ἢ παράστασις νὰ εἰκονίζῃ σκηνὴν ἐργασίας ἐντὸς τοῦ πλοίου. Εἰς περίπτωσιν ὅμως συμπλοκῆς αὕτη θὰ πρέπη νὰ ἔχη ἀφορμὴν σχέσιν ἔχουσαν μὲ τὴν κυριότητα τοῦ πλοίου ἢ μὲ φιλονεικίαν ἐκ τῶν συνήθως ἐγειρομένων εἰς πληρώματα πλοίων κατὰ τὴν διάρκειαν μακροῦ καὶ μονοτόνου πλοῦ.

Ὁλόκληρος ἢ παράστασις ἔχει διαταχθῆ ἀναλόγως πρὸς τὰς διαστάσεις καὶ τὸ σχῆμα τῆς ἐπιφανείας, τὴν ὁποίαν καλύπτει. Ἔχει πλάτος 0,20 μ., ὕψος 0,135 μ. καὶ τὸ βάθος τῆς γλυφῆς τῆς δὲν υπερβαίνει τὸ ἥμισυ χιλιοστόμετρον.

27. RSL, XXIII, 61, Fig. 12.

VI. Πλάξ εκ φαιοῦ μαρμάρου ὀρθογωνίου περίπου σχήματος ἔχουσα μήκος 0,33 μ., ὕψος 0,115 μ. καὶ πάχος 0,19 μ. Ἐπὶ τῆς πλέον ὀμαλῆς ἐκ φύσεως ἐπιφανείας παρίσταται ζῶον, ἐκατέρωθεν τοῦ ὁποίου ἴστανται τρεῖς ἀνθρώπιναι μορφαί, μία ἐμπρὸς καὶ δύο ὀπίσω (Σχ. ἐδ. 8· Πί ν. 37 β). Τὸ ζῶον φέρει μακρὰ κέρατα ἐκτεινόμενα πρὸς τὰ πλάγια ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς καὶ ὁμοιάζει πρὸς τράγον. Ἡ κεφαλὴ του ὀρθοῦται ὑπερήφανος ἐπὶ κατακορύφου ἰσχυροῦ τραχήλου. Οἱ βραχεῖς σχετικῶς πόδες παρίστανται ἐκ τοῦ πλαγίου, εἰκονιζομένων μόνον τῶν πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ θεατοῦ εὐρισκομένων, ἄνευ ἐπιμήκους πέλματος. Κατὰ πολὺ φυσικὸν τρόπον ἀπεδόθη ὁ ὀπίσθιος πούς. Τὸ σῶμα τοῦ ζώου εἶναι μᾶλλον κανονικὸν καὶ ἡ βραχεῖα οὐρὰ του στρέφεται τοξοειδῶς πρὸς τὰ ἄνω. Πρὸ τοῦ τράγου ἴστανται ἀνθρωποειδῆς μορφή με περιέργον κεφαλὴν τεινουσα τὴν δεξιὰν ἄκαμπτον κατ' εὐθείαν ἐμπρὸς μέχρις ἐπαφῆς πρὸς τὴν κεφαλὴν τοῦ ζώου. Τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ὁ βραχίον ἐκτείνεται πλαγίως εἰς τὸ ὕψος τοῦ ὄμου, ὁ δὲ πῆχυς, καμπτόμενος πρὸς τὰ κάτω καὶ ἐμπρὸς, φαίνεται ἀπολήγων εἰς ἐπίμηκες ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἐκκληφθῆ ὡς εἶδος βραχεῖος ροπάλου. Τοῦ συμπαγοῦς σώματος τὸ κάτω ἡμισυ παρίσταται τριγωνικὸν καὶ οἱ πόδες δὲν ἀποτελοῦν συνέχειαν τοῦ ἐξωτερικοῦ περιγράμματος τῆς μορφῆς, ὡς συνήθως, ἀλλ' εὐ-

Σχ. ἐδ. 8. Σκηναὶ κυνηγίου (:) (πλάξ VI)

ρίσκονται ἐσωτερικώτερον τῶν ἄκρων τῆς βάσεως τοῦ σώματος. Ἵσως τοῦτο νὰ ὀφείλεται εἰς προσπάθειαν τοῦ τεχνίτου νὰ ἀποδώσῃ ἔνδυμα, τὸ ὁποῖον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἦτο βραχὺς χιτῶν. Ὑποτυπώδης, πλὴν βεβαία, εἶναι ἡ ἀπόδοσις τῶν ἄκρων ποδῶν.

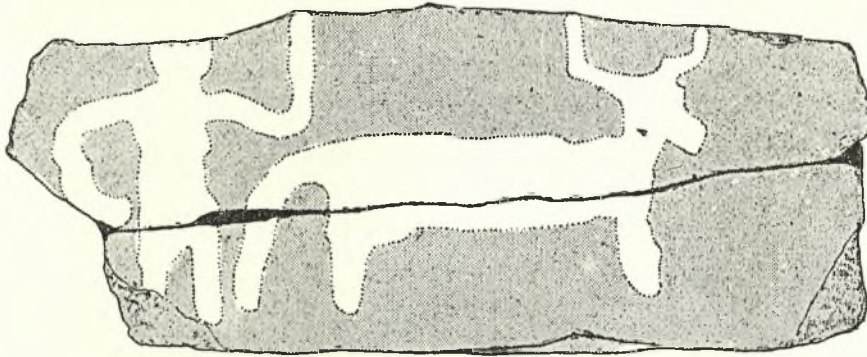
Ἡ ἀμέσως ὀπίσθεν τοῦ ζώου εὐρισκομένη μορφή ἔχει τὸν ἀριστερὸν βραχίονα ἐλαφρῶς ὑψωμένον, ἐνῶ ὁ πῆχυς καμπτόμενος κατέρχεται πρὸς τὸ μέρος τοῦ στήθους. Τῆς δεξιᾶς χειρὸς ὁ βραχίον εὐρίσκεται εἰς εὐθείαν με τὸν τῆς ἀριστερᾶς, ὁ δὲ πῆχυς κατέρχεται παραλλήλως πρὸς τὸ σῶμα. Οἱ πόδες σαφῶς διακρινόμενοι ἐλάχιστα ἀπέχουν ὁ εἰς ἀπὸ τοῦ ἄλλου καὶ πατοῦν ἐπὶ ἐπιμήκους πέλματος. Ἡ κεφαλὴ τῆς μορφῆς παρίσταται στρογγύλη. Περιέργος εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς τελευταίας πρὸς ἀριστερὰ μορφῆς, ἡ ὁποία προτείνει τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἐλαφρῶς ὑψωμένην εἰς τρόπον, ὥστε τὸ ἄκρον τῆς συμπίπτει με τὴν κεφαλὴν τῆς προηγουμένης. Ἡ δεξιὰ χεὶρ ἔχει τὴν αὐτὴν θέσιν με τὴν δεξιὰν τῆς προηγουμένης μορφῆς. Οἱ πόδες ἐλλείπουν, διότι κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ πλάξ εἶναι ἀποκεκομμένη.

Χαρακτηριστικὸν τῆς ὄλης παραστάσεως εἶναι ὅτι δὲν ἔχουν ἀποδοθῆ κατὰ φυσικὸν τρόπον τὰ περιγράμματα τῶν μορφῶν. Ἀντιθέτως, κατεβλήθη ἰδιαίτερα προσπά-

θεια διὰ τὴν πιστὴν ἀπεικόνισιν τοῦ ζώου. Τὴν ἐν γένει ἐπιπολαιότητα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν διαπιστώνομεν καὶ ἐκ τῶν μεταξὺ τῶν μορφῶν ὑπαρχουσῶν σποραδικῶν κρούσεων. Τὴν παράστασιν δυνάμεθα νὰ ἐκλάβωμεν ὡς σκηνην κυνηγίου ἢ ποιμενικὴν τοιαύτην. Αἱ τρεῖς μορφαὶ ἔχουν ἐγκλωβίσει τὸ ζῶον, τοῦ ὁποῖου ἐπίκειται πλεόν ἢ σύλληψις.

Τὸ βάθος τῆς γλυφῆς καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν μόλις φθάνει τὸ ἡμισυ χιλιοστόμετρον, ἢ δὲ παράστασις ἔχει πλάτος 0,26 μ. καὶ ὕψος 0,11 μ.

VII. Πλάξ λευκωποῦ μαρμάρου, μήκους 0,28 μ., ὕψους 0,115 μ. καὶ πάχους 0,24 μ., τεθραυσμένη εἰς δύο τεμάχια. Ἡ φύσει ὀμαλωτέρα τῶν ἐπιφανειῶν τῆς ἔχει καταστῆ ἐκ διαβρώσεως ἐλαφρῶς παρώδης. Ἐπ' αὐτῆς παρίσταται διὰ τῆς γνωστῆς ἤδη μεθόδου τῆς ἐπικρούσεως ζῶον, ὀπισθεν τοῦ ὁποῖου, ἀριστερά, ἴσταται ἀνθρωπίνη μορφή (Σχέδ. 9· Πί ν. 37 γ). Ἡ γραμμὴ ἐπαφῆς τῶν δύο τμημάτων τῆς πλακὸς τέμνει ὀριζοντίως τὴν παράστασιν. Τὸ σῶμα τοῦ ζώου εἶναι ἐπίμηκες καὶ οἱ πόδες σχετικῶς βραχεῖς. Ἡ κεφαλὴ ἐλαφρῶς ὑψωμένη ἀτενίζει μακράν. Τὰ κυρτὰ κέρατα, ἢ σχεδὸν

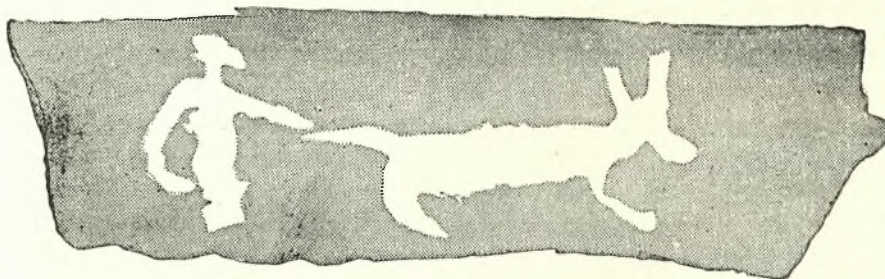

Σχέδ. 9. Παράστασις ἀνθρωπίνης μορφῆς καὶ βοῦς (πλάξ VII)

μέχρι τοῦ ἐδάφους κατερχομένη οὐρὰ καὶ τὸ εὐρὸν ρύγχος, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἀνωτέρω, κατατάσσουν τὸ ζῶον εἰς τὴν τάξιν τῶν βοοειδῶν. Ὀλόκληρον παρίσταται ἐκ τοῦ πλαγίου καὶ ἐκ τῶν ποδῶν του εἰκονίζονται μόνον οἱ δύο. Ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος ἀποτελοῦν τὰ κέρατα παριστάμενα κατὰ μέτωπον ὡς τὸ κύριον γνώρισμα τοῦ ζώου. Ἡ ὀπισθεν τούτου ἴσταμένη μορφή, ἐλλιπὴς ἐν μέρει τὴν στρογγύλην κεφαλὴν καὶ τὸν δεξιὸν πόδα, ἔνεκα τοῦ ὅτι ἡ πλάξ τυγχάνει ἀποκεκρουμένη κατὰ τὰ σημεῖα αὐτά, ἔχει ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας κεκαμμένες. Τῆς μὲν ἀριστερᾶς ὁ βραχίων φέρεται ἐμπρὸς καὶ ὁ πῆχυς κάμπτεται κατακορύφως πρὸς τὰ ἄνω, τῆς δὲ δεξιᾶς ὁ βραχίων φέρεται ὀπίσω καὶ ὁ πῆχυς κάμπτεται πρὸς τὰ κάτω φερόμενος πλαγίως πρὸς τὸ σῶμα. Τὰ περιγράμματα ἐνταῦθα εἶναι σαφῆ. Παρὰ ταῦτα, ἐξαιρέσει τοῦ ζώου, τὸ ὁποῖον ἀποδίδεται κατὰ φυσικὸν τρόπον, ἢ ἀνθρωπίνη μορφή εἶναι συμπαγῆς καὶ παρουσιάζει ἀκαμψίαν. Ἡ σκηνη εἶναι μᾶλλον βουκολικῆ. Ἡ παράστασις ἔχει πλάτος 0,215 μ., ὕψος 0,13 καὶ τὸ βάθος τῆς γλυφῆς, προφανῶς διὰ τὸ ἀνοικτὸν χρῶμα τοῦ λίθου, ἐνταῦθα φθάνει τὰ δύο χιλιοστόμετρα.

VIII. Πλάξ ἐκ φαιοῦ μαρμάρου, μήκους 0,48 μ., ὕψους 0,13 μ. καὶ πάχους 0,27 μ.

Ἐπὶ τῆς φύσει λείας ἐπιφανείας διακρίνονται αἱ εὐθύγραμμοι φλεβώσεις τοῦ λίθου (Σχέδ. 10· Πί ν. 38 α, β). Εἰς τὴν παράστασιν εἰκονίζεται, κατὰ τὸ ἀριστερὸν ἄκρον, ἀνθρωπίνη μορφή μετὰ σαφῶς διακρινομένου λαιμοῦ καὶ δολιχωτῆς κεφαλῆς, ἡ ὁποία καταλήγει εἰς ρύγχος. Ἐκ τῶν χειρῶν ἡ ἀριστερὰ προτείνεται ἄκαμπτος καὶ ἐλαφρῶς κατερχομένη τείνει νὰ φθάσῃ τὴν τεταμένην ὠσαύτως οὐρὰν τοῦ ζώου. Ἡ δεξιὰ κατέρχεται ἐκ τοῦ ὤμου καὶ διαγράφουσα καμπύλην καταλήγει περίπου εἰς τὸ ὕψος τῶν γλουτῶν. Τὰ σκέλη τῆς μορφῆς εἶναι συμπαγῆ μὴ διακρινόμενα ἀλλήλων. Γενικῶς, ἐξαιρέσει τῶν χειρῶν καὶ τῆς κεφαλῆς, ὁλόκληρον τὸ λοιπὸν σῶμα εἶναι μία συμπαγῆς μᾶζα. Παρὰ ταῦτα, ἐνέχει ἀρκετὴν κίνησιν καὶ ζωὴν. Ἐμπροσθεν τῆς μορφῆς παρίσταται εἰς ζωηροτάτην κίνησιν ζῶον, τὸ ἔμπροσθεν ἡμισυ τοῦ ὁποίου καλύπτει ἐλαφρὸν στῤῥωμα ἰζήματος (πουρί), δημιουργηθέντος προφανῶς ἐκ τῆς ροῆς ὕδατος εἰς τὴν θέσιν, ὅπου εὐρίσκετο ἡ πλάξ. Ἡ κεφαλὴ τοῦ ζώου στηρίζεται ἐπὶ σχε-

Σχέδ. 10. Αἰλουροειδὲς (;) καὶ ἀνθρωπίνη μορφή (πλάξ VIII)

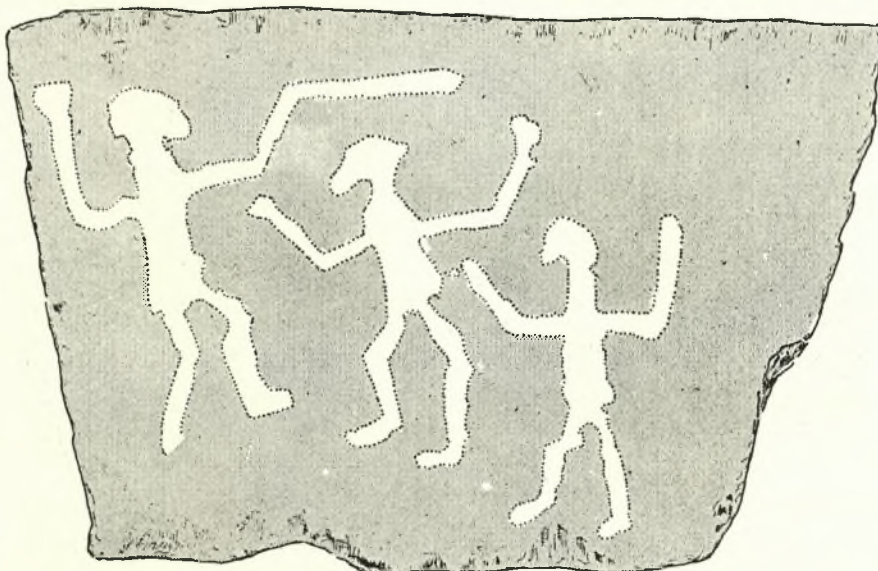
τικῶς μακροῦ λαιμοῦ καὶ καταλήγει ἔμπρὸς εἰς μακρὸν ἐπίσης ρύγχος. Τὰ ὄτα εἰκονίζονται ὑψωμένα. Τὸ σῶμα εἶναι λίαν ἐπίμηκες καὶ ἡ οὐρὰ τεταμένη ὀπίσω διαγράφει ἐλαφροτάτην καμπύλην. Οἱ πόδες παρίστανται καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ τοῦ πλαγίου καὶ εἰκονίζονται μόνον οἱ πρὸς τὸ μέρος τοῦ θεατοῦ. Οἱ ἔμπροσθοι εἶναι ἐλαφρῶς προτεταμένοι. Ἡ ὄλη στάσις τοῦ ζώου εἶναι τοιαύτη, ὥστε μόνον ὡς φάσις ἐκτινάξεως δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ. Τὰ περιγράμματα εἶναι σαφῆ καὶ προδίδουν προσοχὴν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν. Ἀμφίβολον εἶναι, ἂν ἡ μικρὰ ἐξοχὴ τοῦ περιγράμματος εἰς τὴν κοιλίαν τοῦ ζώου ἔγινε σκοπίμως πρὸς δῆλωσιν τοῦ γένους του. Πάντως τὰ χαρακτηριστικά του καὶ ἡ στάσις, εἰς τὴν ὁποίαν εἰκονίζεται, τὸ κατατάσσουν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν αἰλουροειδῶν.

Ἄολόκληρος ἡ παράστασις, ἡ ὁποία ἔχει πλάτος 0,29 μ. καὶ ὕψος 0,11 μ., ἔχει ἀποδοθῆ ἐκ τοῦ πλαγίου μὲ μόννας ἐξαιρέσεις τὰς χεῖρας τῆς μορφῆς καὶ τὰ ὄτα τοῦ ζώου. Ἡ γλυφὴ μόλις φθάνει τὸ ἡμισυ χιλιοστόμετρον εἰς βάθος.

IX. Τεμάχιον φαιοῦ μαρμάρου ἀκανονίστου σχήματος ἔχον μῆκος 0,32 μ., ὕψος 0,195 μ. καὶ πλάτος 0,335 μ. Ἐπὶ τῆς φύσει ὀμαλωτέρας ἐπιφανείας παρίστανται τρεῖς ἀνθρώπινοι μορφαὶ μὲ τὰς χεῖρας ὑψωμένας καὶ τὰ σκέλη ἀνοικτά, ὡς εἰς χορόν (Σχέδ. 11· Πί ν. 38 γ). Ἡ ἀριστερότερον εὐρισκομένη μορφή εἶναι ἐστραμμένη πρὸς τὰ δεξιὰ ἀτενίζουσα τρόπον τινὰ τὰς δύο ἄλλας. Ἐχει δολιχωτὴν κεφαλὴν φερομένην ἐπὶ ἰσχυροῦ καὶ σχετικῶς ὑψηλοῦ λαιμοῦ. Ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τῆς οἱ βραχίονες ἀνείγονται εἰς τὰ πλάγια καὶ οἱ πήχεις κάμπτονται πρὸς τὰ ἄνω. Τὸ ἀπώτατον ἄκρον

τῆς δεξιᾶς χειρὸς παρίσταται ἐξωγκωμένον, ὡσάν νὰ κρατῆ στρογγύλον ἀντικείμενον. Ἡ ἀριστερὰ κρατεῖ τεταμένον πλαγίως εἶδος ροπάλου, τὸ ὁποῖον, παχύτερον κατὰ τὸ ἐν ἄκρον του, διέρχεται ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς τῆς μεσαίας μορφῆς. Τὸ σῶμα διακρίνεται σαφῶς ἀπὸ τῶν ποδῶν, ὥστε δύναται νὰ θεωρηθῆ βέβαιον, ὅτι ἡ μορφή παρίσταται φέρουσα βραχὺ ἔνδυμα. Οἱ λεπτοὶ πόδες πατοῦν ἐπὶ ἐπιμήκων πελμάτων καὶ κάμπτονται ἐλαφρῶς κατὰ τὰ γόνατα. Ὁ ἀριστερὸς μάλιστα εὐρίσκεται εἰς τοιαύτην θέσιν, ὥστε νὰ φαίνεται αἰωρούμενος.

Ἡ μεσαία μορφή μὲ δολιχωτὴν ἐπίσης κεφαλὴν βλέπει πρὸς τὴν προηγουμένην καὶ ἔχει τὰς χεῖρας εἰς τὴν αὐτὴν περίπου στάσιν, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι δὲν κρατεῖ τι δι' αὐτῶν, πλὴν τῆς ἀριστερᾶς, ἥτις κατὰ τὸ ἄκρον παρίσταται ἐξωγκωμένη. Οἱ πόδες πατοῦν ὡσαύτως ἐπὶ ἐπιμήκων πελμάτων, ἀλλ' ἡ κάμψις τῶν γονάτων εἰς τὴν παροῦσαν περίπτωσιν εἶναι ἀφύσικος. Τὸ σῶμα κλίνει ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἐμπρός.

Σχέδ. 11. Παράστασις χοροῦ (πλάξ ΙΧ)

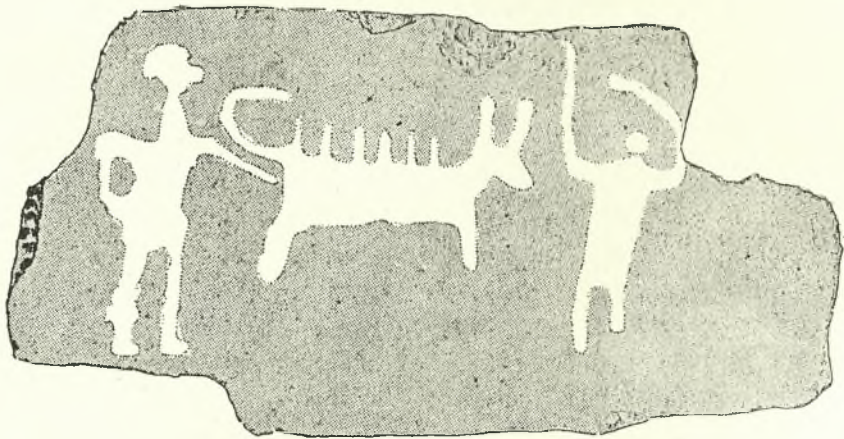
Ἡ τρίτη μορφή δεξιὰ, ἔχει τὴν αὐτὴν σχεδὸν στάσιν πρὸς τὴν μεσαίαν μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι ὁ κορμὸς ἐνταῦθα παρίσταται κατακόρυφος καὶ οἱ πόδες παρουσιάζουν σχετικὴν ἀκαμψίαν. Ἡ κεφαλὴ ἐπίσης τῆς μορφῆς αὐτῆς διαφέρει κατὰ πολὺ τῶν ἄλλων. Εἶναι ἐντελῶς ἀφύσικος καὶ στηρίζεται ἐπὶ ὑψηλοτάτου λαιμοῦ.

Ἡ διάταξις τῶν μορφῶν εἰς διάφορα ἐπίπεδα νομίζω, ὅτι εἶναι σκόπιμος καὶ ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ προσδώσῃ βάθος εἰς τὴν παράστασιν. Πράγματι, φαίνονται αὗται κυκλικῶς διατεταγμέναι καὶ εἰς διάφορον ἐκάστη ἀπόστασιν ἀπὸ τὸν θεατὴν. Μὲ τὴν διάταξιν τῶν ἄκρων καταλλήλως κεκαμμένων ὁ τεχνίτης ἐπέτυχε νὰ παραστήσῃ τὰς μορφὰς εἰς στιγμὴν ζωηροτάτης κινήσεως. Τὰ περιγράμματα εἶναι σαφέστατα καὶ ἔχει καταβληθῆ προσπάθεια διὰ τὴν κατὰ τὸν φυσικώτερον δυνατὸν τρόπον ἀπόδοσιν τῶν ἀνθρωπίνων μορφῶν. Χαρακτηριστικὴ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς εἶναι ἡ παράστασις τῶν ποδῶν μὲ ἐλαφρὰν κάμψιν τῶν γονάτων, τὰ ὁποῖα εἰς τὰς λοιπὰς παραστάσεις δυσκόλως διακρίνονται καὶ οἱ πόδες παρίστανται ἐντελῶς ἄκαμπτοι.

Ἡ παράστασις πρέπει νὰ ἐρμηνευθῆ ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὰς λοιπὰς : κυνηγοὶ ἀποκλείσαντες τὸ θήραμα εἰς ἀδιέξοδον ὁρμῶν ὑψοῦντες ἀπειλητικῶς τὰς χεῖρας (ὁ εἷς κραδαίνει καὶ ρόπαλον) διὰ νὰ τὸ συλλάβουν ἢ μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ καὶ ἀποδοτικὴν ἐκβασιν τοῦ κυνηγίου πανηγυρίζουν τὸ γεγονός χορεύοντες. Δὲν δύναται ὁμοίως νὰ ἀποκλεισθῆ καὶ τὸ ἐνδεχόμενον νὰ ἔχη τελετουργικὴν σημασίαν ἢ παράστασις χοροῦ.

Ἐνταῦθα ἔχομεν πλάτος παραστάσεως 0,22 μ., ὕψος 0,13 μ. καὶ τὸ βάθος τῆς γλυφῆς φθάνει περίπου τὸ ἓν χιλιοστόμετρον.

X. Πλάξ ἐκ φαιοῦ μαρμάρου μήκους 0,41 μ., ὕψους 0,185 μ. καὶ πάχους 0,40 μ. Ἡ ὁμαλωτέρα ἐπιφάνεια, ἣτις ἔχει ὑποστῆ ἑλαφρὰν διάβρωσιν, φέρει παράστασιν εἰκονίζουσαν ζῶον μεταξὺ δύο ἀνθρωπίνων μορφῶν (Σχέδ. 12· Πί ν. 39 α). Τὸ ζῶον βλέπει πρὸς τ' ἀριστερὰ καὶ ἔχει σῶμα ἐπίμηκες. Ἡ κεφαλὴ του ἀπολήγει εἰς μακρὸν ρύγχος καὶ φέρει ὄτα (ἢ κέρατα ;) ἀνωρθωμένα. Ἡ μακρὰ οὐρά του στρέφεται τοξο-

Σχέδ. 12. Σκηνὴ θήρας (;) (πλάξ X)

ειδῶς πρὸς τὰ ἄνω ἐκ τῶν ὀπισθεν εἰς τρόπον ὥστε σχηματίζει κύκλον. Ἐπὶ τῆς ράχως εἰκονίζονται κατακορύφως ἐπιμήκη ἐξάρματα ὅμοια πρὸς ἐκεῖνα τῆς πλακῆς I. Ἐμπροσθεν τοῦ ζῶου μόλις διακρίνεται ἀνθρωπίνη μορφή ἔχουσα σῶμα σχεδὸν ἐντελῶς ὀρθογώνιον, κεφαλὴν στρογγύλην καὶ πόδας, οἱ ὅποιοι ὁμοιάζουν περισσότερο πρὸς ξύλινα ὑποστηρίγματα. Ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν οἱ βραχίονες ἐκτείνονται πλαγίως εἰς τὸ ὕψος τοῦ ὄμου καὶ οἱ πήχεις κάμπτονται κατακορύφως πρὸς τὰ ἄνω. Προέκτασιν πρὸς τὰ ἄνω τοῦ δεξιοῦ πήχεος ἀποτελεῖ ρόπαλον προφανῶς κρατούμενον ὑπὸ τῆς μορφῆς. Τὸ διὰ τῆς ἀριστερῆς κρατούμενον ρόπαλον δηλοῦται σαφέστερον διερχόμενον ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς. Ἡ μορφή γενικῶς εἶναι ξηρὰ καὶ παρίσταται ἐξ ὀλοκλήρου κατ' ἐνώπιον. Ἐτέρα μορφή παρίσταται ὀπισθεν τοῦ ζῶου τείνουσα τὴν ἀριστερὰν ὑπὸ τὴν οὐρὰν τούτου καὶ ἔχουσα τὴν δεξιὰν οὐτως, ὥστε ὁ μὲν βραχίον ἐκτείνεται πλαγίως, ὁ δὲ πήχυς καμπτόμενος συναντᾷ τὴν ὀσφύν. Αἱ ἀναλογίαι, τὸ περίγραμμα καὶ ἡ ἐν γένει ἐμφάνισις τῆς μορφῆς ἀποτελοῦν γελοιογραφικὴν ἀπεικόνισιν ἀνθρώπου. Ἡ κεφαλὴ εἶναι περιέργως μὲ ζώωδη (πιθηκοειδῆ) χαρακτηριστικὰ. Ὁ ὑψηλὸς λαιμὸς, χονδρὸς εἰς τὴν βάσιν του, λεπτύνεται πρὸς τὰ ἄνω ἐπικινδύνως,

ώστε να νομίζη τις ότι από στιγμής εις στιγμήν θά αποκοπή ή κεφαλή απ' αὐτοῦ. Ὁ δεξιὸς ὄμος εὐρίσκεται αἰσθητῶς εις χαμηλότερον ἐπίπεδον καὶ οἱ πόδες παρουσιάζουν πολλὰς ἀνωμαλίας, ἂν καὶ δὲν στεροῦνται πελμάτων. Γενικῶς, εἶναι καταφανής ἡ ἐπιπολαιότης εις τὴν ἐκτέλεσιν τῆς μορφῆς αὐτῆς.

Καὶ εις τὴν παρούσαν περίπτωσιν ἡ παράστασις πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς σκηνὴ κυνηγίου, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ζῶον πληγὲν συλλαμβάνεται. Ἔχει πλάτος 0,26 μ., ὕψος 0,14 μ. καὶ τὸ βάθος τῆς γλυφῆς κυμαίνεται μεταξὺ ἡμίσεος καὶ ἐνὸς χιλιοστομέτρου.

Πλὴν δύο ἐξαιρέσεων πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω περιγραφεῖσαι πλάκες ἀποτελοῦν τεμάχια ἐκ τοῦ ἐντοπίου φαιοῦ μαρμάρου, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ τὸ κύριον συστατικὸν τῆς Κορφῆς τ' Ἀρωνιοῦ καὶ τῶν πέριξ λόφων. Τὰ τεμάχια αὐτὰ παρῆχον ὅπωςδῆποτε μίαν τῶν ἐπιφανειῶν τῶν ἐκ φύσεως ὀμαλὴν καὶ λείαν, ἡ ὁποία διετήρει τὸ φυσικὸν χρῶμα τοῦ λίθου. Ἡ ἐπιλογή τῶν φύσει ὀμαλῶν ἐπιφανειῶν διὰ τὴν παράστασιν σκηνῶν δι' ἐπικρούσεως εἶναι συνήθης. Οὕτω π.χ. εις τὴν περιοχὴν τῶν Λιγουρικῶν Ἄλπεων γίνεται ἰδιαιτέρα ἐπιλογή τῶν ἐπιφανειῶν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὀμαλυνθῆ διὰ τῆς ἐπενεργείας τῶν παγετῶνων²⁸. Εἰς τὴν Ἀφρικὴν (Fezzan) χρησιμοποιοῦνται ἐπιφάνειαι δημιουργηθεῖσαι ἐκ τῆς διαρρηξέως τῶν βράχων ἕνεκα ὑπερβολικῆς θερμότητος²⁹.

Ἡ χρησιμοποιηθεῖσα μέθοδος διὰ τὴν ἀπεικόνισιν τῶν περιγραφεισῶν σκηνῶν εἶναι ἡ τῆς ἐπικρούσεως: δι' ὀξέος ἐργαλείου ἐπιφέρονται πολλαπλᾶ κτυπήματα ἐπὶ τῆς σκοτεινοῦ χρώματος ὀμαλῆς ἐπιφανείας τοῦ λίθου³⁰. Τὸ χρησιμοποιούμενον ἐργαλεῖον ἠδύνατο νὰ εἶναι λίθινον· τὸ πιθανώτερον ὅμως εἶναι ὅτι εἰς τὰς παραστάσεις τῆς Κορφῆς τ' Ἀρωνιοῦ ἐχρησιμοποιήθη ἐργαλεῖον ἐκ μετάλλου. Ἐκ τοῦ πλάτους τῶν σημείων κρούσεως, τὸ ὁποῖον μόλις φθάνει τὰ 2-3 χιλιοστόμετρα, δύναται νὰ ὑπολογισθῆ καὶ τὸ πλάτος τῆς αἰχμῆς τοῦ ἐργαλείου³¹. Τοῦτο πρέπει νὰ ἦτο ἡ κοπεὺς (κ. βελόνι), διὰ τὴν χρῆσιν τοῦ ὁποίου εἶναι ἀπαραίτητον εἶδος ἐπικοπάνου (μανδρακᾶ) ἢ ἄλλο ἐργαλεῖον μετὰ στείλεοῦ ὁμοιον πρὸς τὴν τυπίδα τῶν Ἑλλήνων (πικούνι)³². Τὸ δευτερον εἶναι πιθανώτερον, διότι αἱ κρούσεις προδίδουν ταχύτητα εις τὴν ἐκτέλεσιν, καθ' ὅσον καὶ ἐλαφραὶ εἶναι καὶ ἐπιπολαιῶς ἔχουν ἐπενεχθῆ εὐρισκόμεναι ἐνίοτε ἐκτὸς τοῦ περιγράμματος τῶν μορφῶν (Σχ. ἐδ. 3, 6, 8· Πί ν. 35 α, 36 γ, 37 β). Τὰ περιγράμματα γενικῶς, ἂν καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως λόγῳ τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ σκοτεινοῦ καὶ ἀνοικτόχρου ἐπιφανείας φαίνονται εὐκρινῆ, ἐν τούτοις δὲν εἶναι ἀσθητὰ. Τοῦτο βεβαίως εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιπολαιῆς ἐκτελέσεως τῶν κρούσεων καὶ σχετίζεται ἀμέσως πρὸς τὸ ὕλικόν καὶ τὸ χρησιμοποιηθὲν ἐργαλεῖον. Πιθανῶς πρὸ τῆς «σφυρηλατήσεως» νὰ ἐσχεδιάζετο ἐν περιγράμματι ἡ παράστασις δι' ἐλαφρᾶς χαράξεως τῆ βοήθεια αἰχμηροῦ λιθαρίου ἢ ὀψιανοῦ ἢ ἀκόμη καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ ἐργαλείου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπρόκειτο νὰ ἐπενεχθῶν αἱ κρούσεις. Πάντως οὐδὲν ἴχνος τοιαύτης προεργασίας παρετηρήθη.

Τὸ βάθος τῆς γλυφῆς εἶναι ἐλάχιστον, μὴ ὑπερβαῖνον συνήθως τὸ ἡμισυ χιλιοστόν τοῦ μέτρου. Ὁ τεχνίτης δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν φωτοσκίασιν τῆς παραστάσεως.

28. M. Louis - G. Isetti, Les gravures préhistoriques du Mont Bego, 19.

29. Fr. Behn, Zur Problematik der Felsbilder, 56.

30. Πρβλ. M. Louis - G. Isetti ἑ.ἀ. 20. P. Graziosi, L'Arte rupestre della Libia, 33. Italia Africana, 5 (1933), 188. M. C. Burkitt, Rock carvings in the Italian Alps, Antiquity III (1929), 158.

31. Antiquity III (1929), 159.

32. Περὶ τῶν λιθουργικῶν ἐργαλείων ἐν Ἀ. Ὁρλάνδου, Ὑλικὰ Δομῆς 2, 117.

Ἐκμεταλλεύεται τὴν ἀντίθεσιν μεταξύ τοῦ λευκοῦ χρώματος τῆς « κτυπημένης » ἐπιφανείας καὶ τοῦ σκοτεινοῦ περιβάλλοντός της. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης πρέπει αἱ παραστάσεις νὰ θεωρηθοῦν ὡς ζωγραφικοὶ πίνακες μᾶλλον παρά ὡς ἔργα γλυπτικῆς³³. Μόνον εἰς δύο περιπτώσεις τὸ βάθος τῆς γλυφῆς φθάνει τὰ δύο χιλιοστά³⁴. Ἄλλ' εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς τὸ χρῶμα τοῦ λίθου εἶναι λευκὸν καὶ δὲν ὑφίσταται διαφορὰ ἀποχρώσεως μεταξύ εἰργασμένης καὶ ἀκατεργάστου ἐπιφανείας (πλάκες II καὶ VII). Τὴν δυσκολίαν αὐτὴν ὑπερπηδᾷ ὁ τεχνίτης διὰ τῶν δυνατοτήτων, τὰς ὁποίας τοῦ παρέχει ἡ φωτοσκίασις, καὶ ἀδξάνει τὸ βάθος τῆς γλυφῆς ἀφαιρῶν τμήμα τῆς ἐπιφανείας τοῦ λίθου.

Ὡς θέματα τῶν παραστάσεων ἔχουν ληφθῆ σκηναὶ ἐκ τοῦ καθημερινοῦ βίου. Ἡ θήρα, ἡ κτηνοτροφία, ἡ ναυσιπλοΐα καὶ τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον εἶναι αἱ εἰκονιζόμεναι ἑνασχολήσεις τῶν ἀνθρώπων τῆς Κορφῆς τ' Ἀρωνιοῦ. Αἱ ἀνθρώπιναι μορφαὶ εἰκονίζονται κατὰ κανόνα ἐκ τοῦ πλαγίου καὶ ἰδιαίτερα μέριμνα λαμβάνεται διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἄκρων, ἐκ τῶν ὁποίων μόνων καθορίζεται ἡ δρᾶσις μιᾶς ἐκάστης ἐξ αὐτῶν. Ἡ κεφαλὴ τῶν συνήθως δὲν ὁμοιάζει πρὸς ἀνθρωπίνην, ἀλλ' ἔχει ζωώδη χαρακτηριστικά. Εἶναι δὲ ἀξιοσημείωτον ὅτι τοιοῦτου εἶδους κεφαλὴ ἀπαντᾷ κυρίως εἰς μορφὰς μετεχούσας σκηνῶν κυνηγίου (πλάκες I, IV, VI, VIII, IX). Φυσικώτερον ἔχει ἀποδοθῆ ἡ κεφαλὴ εἰς τὰς λοιπὰς σκηνὰς καὶ κυρίως ὅπου τὸ θέμα σαφῶς δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν θήραν (πλάκες II, V, VI). Πιθανῶς ἡ τοιαύτη παράστασις τῆς κεφαλῆς ὑποδηλοῖ τὴν χρησιμοποίησιν προσωπείου κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς θήρας. Ἴσως εἰς τοιοῦτον προσωπεῖον ἀνήκει τμήμα περιέργου πηλίνου σκεύους περισυλλεγὲν προσφάτως εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον τῆς Φυλακωπῆς καὶ ἀποκείμενον εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Μήλου (Πί ν. 39 β)³⁵. Ἐπειδὴ μέγα τμήμα του ἐλλείπει, δὲν καθίσταται δυνατὴ ἡ ὀλοκλήρωσις σαφῶς εἰκόνας τοῦ σχήματος καὶ τοῦ τρόπου χρησιμοποίησός του. Ἄν πρόκειται περὶ προσωπεῖου θήρας, ἀσφαλῶς δύο ἐκ τῶν πολλῶν ὁπῶν, τὰς ὁποίας διαθέτει, προωρίζοντο διὰ νὰ βλέπη δι' αὐτῶν ὁ κυνηγός. Αἱ λοιπαὶ Ἴσως ἐχρησίμευον διὰ τὴν στερέωσιν κλάδων³⁶ ἢ ἄλλων ἀντικειμένων συντελούντων εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς παραλλαγῆς³⁷. Ἴσως ἀκόμη καὶ ἡ δῆλωσις ὀφθαλμοῦ εἰς τὰς μορφὰς τῶν πλακῶν I καὶ IV νὰ ἔχη σχέσιν μὲ τὴν χρῆσιν προσωπείου. Δὲν δύναται ὅμως νὰ ἀποκλεισθῆ καὶ τὸ ἐνδεχόμενον νὰ ἔχη θρησκευτικὴν σημασίαν ἢ τοιαύτη παράστασις τῶν μορφῶν³⁸.

Ἐκεῖνο εἰς τὸ ὁποῖον ἰδιαίτερος προσέχει ὁ τεχνίτης εἶναι ἡ ἀπόδοσις τῶν κυριωτέρων χαρακτηριστικῶν τῶν μορφῶν τοῦ ἀδιαφορῶν διὰ τὰς λεπτομερείας. Προσέχει π.χ. εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν φυσικωτέραν ἀπόδοσιν τῶν κεράτων ἢ τῆς οὐρᾶς, οὐσιωδῶν χαρακτηριστικῶν διὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ζώου, τὸ ὁποῖον θέλει νὰ ἀπεικονίσῃ³⁹. Ἐπίσης ἰδιαίτερα φροντὶς λαμβάνεται διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἄκρων τῶν ἀν-

33. Πρβλ. David Gebhard, *Rock drawings in the western United States*, IPEC 20 (1960/63), 48.

34. Πρβλ. καὶ P. Graziosi, *L'Arte rupestre della Libia*, 33. R. Bataglia ἐν *Studi Etruschi VIII* (1934), 21. G. Isetti ἐν *RSL XXIII* (1957), 58.

35. Ὅμοιον πρὸς τὸ Zervos, Fig. 99 - 100.

36. Τοιοῦτόν τι φαίνεται εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς μορφῆς τῆς πλακῆς I.

37. Ἡ ὑπόθεσις ὅτι πρόκειται περὶ προσωπείου μελισσοκόμου φαίνεται ὀλιγότερον πιθανή, διότι δὲν ἐξηγεῖ τὸ πλῆθος τῶν ἀνοιγμάτων.

38. Πρβλ. Fr. Behn, ἔ.ἀ. 57.

39. Πρβλ. P. Barocelli ἐν *Bolletino di Paletnologia Italiana* (1934), 167.

θρωπίνων μορφῶν καὶ κυρίως τῶν χειρῶν. Μόνον δι' αὐτῶν κατορθῶναι νὰ παραστή-
ση τὰς μορφὰς ἐν δράσει⁴⁰. Ἀντιθέτως ἀδιαφορεῖ καὶ συγγέει ἐνίοτε τὸ ἀνθρώπινον
πέλαμα πρὸς τὸ ζωϊκὸν καὶ ἀντιστρόφως.

Κανὼν εἶναι ἡ παράστασις τῶν ζώων ἐκ τοῦ πλαγίου⁴¹. Ἐν τούτοις τὰ κέρατα
παρίστανται ὡσάν νὰ βλέπωνται κατ' ἐνώπιον. Ἐνίοτε καταβάλλεται φροντίς διὰ τὴν
προοπτικὴν ἀπόδοσιν τῶν ζώων μετὰ τὴν παράστασιν καὶ τρίτου ποδός (πλάκες I, III,
IV). Εἰς οὐδεμίαν ὁμῶς περίπτωσιν, πλὴν τῆς πλακὸς I, ἀνθρωπίνη μορφή παρίστα-
ται κατὰ τρόπον, ὥστε ἐν τῶν μελῶν τῆς νὰ καλύπτεται ὑπὸ ἄλλου. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἀπό-
δοσις τῶν ζώων, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως χαρακτηριστικῶν στοιχείων ὅσον καὶ ἀπὸ ἀπό-
ψεως περιγραμμάτων καὶ ἀναλογιῶν, εἶναι πιστοτέρα ἐκείνης τῶν ἀνθρωπίνων μορ-
φῶν⁴². Τοῦτο ἀποδεικνύει ἀφ' ἐνὸς μεγάλην ἐξοικείωσιν τοῦ τεχνίτου πρὸς τὸ ζῶον⁴³,
τὸ ὁποῖον εἰκονίζει, καὶ ἀφ' ἑτέρου μακροχρονιωτέραν ἐνασχόλησιν του μετὰ τὴν ἀ-
πεικόνισιν ζωϊκῶν ἢ ἀνθρωπίνων παραστάσεων.

Δυσχερὴς εἶναι ὁ καθορισμὸς τῆς σημασίας τῶν περιγραφεισῶν παραστάσεων.
Χαρακτῆρα μυθικὸν ἢ θρησκευτικὸν διαβλέπει ὁ Graziosi εἰς σκηνὰς κυνήγιου ἢ
ποιμενικὰς τῆς Β. Ἀφρικῆς⁴⁴. Εἰς ἱερατικὴν στάσιν θεωρεῖ τὰς μορφὰς μετὰ ἀνοικτὰς
χεῖρας εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Λιγουρικῶν Ἄλπεων (Monte Bego) ὁ G. Isetti⁴⁵. Ὁ
αὐτὸς διαστῆλων τὴν τεχνικὴν τῆς ἐπικρούσεως ἀπὸ ἐκείνην τῆς ἀπλῆς ἐγγαράξεως
θεωρεῖ τὴν πρώτην ὡς τεχνικὴν λειτουργικὴν καὶ εἰς τὰς παραστάσεις βλέπει χαρα-
κτῆρα ἀφιερωματικόν⁴⁶. Λατρευτικὴν - μαγικὴν σημασίαν ἔχουν αἱ παραστάσεις τῆς
αὐτῆς ὡς ἄνω περιοχῆς κατὰ M. C. Burkitt⁴⁷. Οὗτος μάλιστα τὰς ἀποδίδει εἰς νομά-
δας ἐποχιακῶς διερχομένους ἐκ τῆς περιοχῆς, οἱ ὅποιοι διὰ τῶν μαγικῶν αὐτῶν παρα-
στάσεων ἐπεδίωκον νὰ προκαλέσουν διάφορα φυσικὰ γεγονότα ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἐ-
πιβίωσιν των (π.χ. βροχὴν). Τὰς μορφὰς μετ' ὑψωμένων χειρῶν τῆς Val Camonica
ὁ E. Anati⁴⁸ ἐκλαμβάνει ὡς λατρευτὰς καὶ χορευτὰς.

Μαγικο-θρησκευτικὸς πρέπει νὰ εἶναι καὶ ὁ χαρακτῆρ τῶν πλακῶν τῆς Κορφῆς
τ' Ἀρωνιοῦ. Ἄνθρωποι ἔχοντες ὡς καθημερινὴν ἀσχολίαν τὸ κυνήγιον, τὴν ναυσιπλοίαν
κλπ. ἀφιέρωσαν τὰς πλάκας μετὰ σκηνὰς ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν ἀσχολιῶν των, μετὰ πρόθεσιν
νὰ ἐκφράσουν εὐχαριστίαν διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἐκβασιν ἐπιχειρήσεώς τινος, ἢ νὰ προδιαθέ-
σουν τὸ θεῖον εὐμενῶς διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐπιτυχίας. Ἐκ πρώτης ὄψεως γίνεται
ἀντιληπτὸν ὅτι αἱ ἀνωτέρω πλάκες δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελοῦν ἔργα τοῦ αὐτοῦ τε-
χνίτου. Ἡ ἀντίληψις περὶ τῶν εἰκονιζομένων μορφῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκτέλεσις, ὁ βαθμὸς
ἀκριβείας εἰς τὰ περιγράμματα μιᾶς ἐκάστης ἐξ αὐτῶν εἶναι διάφοροι εἰς τὰς διαφό-
ρους πλάκας. Ἐπομένως αἱ πλάκες εἶναι ἀφιερῶματα περισσοτέρων τοῦ ἐνὸς ἀτόμων.

Ἡ ἐλαχίστη διαφορά ἀπὸ πλακὸς εἰς πλάκα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ὕψος τῶν παρα-
στάσεων (κυμαίνεται μεταξὺ 0,11 - 0,14 μ.), δὲν ἐμποδίζει νὰ θεωρήσωμεν ταύτας ἰ-

40. Πρβλ. RSL XXV (1959), 115

41. Πρβλ. P. Graziosi, L'Arte rupestre della Libia, 30.

42. Πρβλ. IPEC 20 (1960/63), 52.

43. P. Graziosi ἔ.ἀ. 30.

44. ἔ.ἀ. 28.

45. RSL (1959) XXV, 114 - 115, Fig. 7.

46. RSL XXIII, 195.

47. Antiquity, III (1929), 160 - 1.

48. Archaeology, 1958, 31.

σοῦψεϊς καὶ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι δυνατὸν νὰ ἦσαν τοποθετημένοι ἐν εἶδει ζυφόρου. Τὸ σχῆμα ἐξ ἄλλου τῶν πλακῶν, ἔχουσῶν τὰς ἄνω καὶ κάτω ὄψεις των κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ὀμαλὰς, δὲν ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενον αὐτό⁴⁹. Ἡ εὑρεσίς των δὲ εἰς περιοχὴν ἀκτίνος 4 - 5 τὸ πολὺ μέτρων περίξ τοῦ δωματίου μᾶς ὑποχρεώνει νὰ περιορίσωμεν καὶ τὴν ἀρχικὴν των θέσιν εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν.

Ἡ τεχνικὴ τῆς ἐκτελέσεως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελέσῃ στοιχεῖον διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν παραστάσεων. Ἡ μέθοδος τῆς ἐπικρούσεως διὰ τὴν ἀπλότητά της ἀπαντᾷ εἰς ὄλας σχεδὸν τὰς ἐποχάς. Ἡ νότιος Ἰταλία παρέχει παραδείγματα παλαιολιθικῶν παραστάσεων⁵⁰. Εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ κυρίως ἀνάγονται αἱ παραστάσεις τῶν Λιγουρικῶν Ἄλπεων⁵¹, ἐνῶ τῆς Val Camonica κατέρχονται εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ σιδήρου⁵². Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἀκόμη εἶναι ἐν χρήσει ἡ τεχνικὴ αὐτή⁵³. Ὁ Πί ν. 40 α δεικνύει τὴν ἐφαρμογὴν τῆς μεθόδου τῆς ἐπικρούσεως σήμερον μεταξὺ τῶν χωρικῶν μας. Ὑπεράνω τοῦ ὑπερθύρου τῆς ἀγροικίας του ὁ Κουφονησιώτης χωρικὸς ἐνετείχισε πλάκα, ἐπὶ τῆς ὁποίας παρέστησε σταυρὸν ἐντὸς κύκλου καὶ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ ἔγραψε χρονολογίαν (18 - 32), ἡμερομηνίαν (ΜΑ - ΓΟΥ 2 - 7) καὶ τέλος τὴν ὑπογραφήν του (ΓΕρ - ως, Γεώργιος πιθανῶς).

Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Κορφῆς τ' Ἀρωνιοῦ στοιχεῖον βεβαιοῦν ὀπωσδήποτε τὴν παλαιότητα τῶν πλακῶν εἶναι τὸ λεπτὸν στρώμα ἰζήματος, τὸ ὁποῖον καλύπτει μέρος τοῦ ζώου τῆς πλακῶς VIII⁵⁴. Τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τῆς ἀνασκαφῆς ἐπίσης τὰ χρονολογοῦντα τὴν ἐγκατάστασιν ἐπὶ τοῦ λόφου (τοιχοποιεῖα, κεραμικὴ κλπ.) δίδουν ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν τῶν πλακῶν, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ εἶναι τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Εἰς τὴν χρονολόγησιν αὐτὴν ὀδηγοῦν καὶ τὰ ἐσωτερικὰ στοιχεῖα τῶν παραστάσεων τὰ θέματα καὶ ὁ τρόπος ἀποδόσεως τῶν μορφῶν ἀπαντοῦν καὶ εἰς ἄλλας ὀμάδας παραστάσεων ἐπὶ βράχων, αἱ ὁποῖαι ἀνάγονται εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ. Εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν π.χ. τοποθετεῖται ἡ ἀκμὴ τῆς εἰκονογραφίας τοῦ Monte Bego⁵⁵, εἰς περιοχὰς τῆς ΝΑ. Τουρκίας (Cilo daglarī καὶ Sat Daglarī)⁵⁶ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀλλὰ ὁ τύπος τοῦ πλοίου, τὸ ὁποῖον εἰκονίζεται εἰς τὰς πλάκας II καὶ VII δὲν ἀφήνει πλέον ἀμφιβολίαν, ὅτι αἱ πλάκες πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν χρονολογικῶς εἰς προκεχωρημένην φάσιν τῆς πρωτοκυκλαδικῆς περιόδου. Διότι, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν κατὰ τὴν περιγραφὴν τῶν πλακῶν, ὁ τύπος οὗτος τοῦ πλοίου εἶναι κοινός, εἰκονιζόμενος συχνότατα εἰς τὰ τηγανοειδῆ ἀγγεῖα τῆς Σύρου.

Ἄν καὶ διάφοροι κατὰ τὸ θέμα, ἀλλ' ὅμοιοι ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν, τῆς αὐτῆς ἐποχῆς πρέπει νὰ θεωρηθοῦν σειρὰ παραστάσεων ἐπὶ βράχων ἐν Νάξῳ ἢ ἐπὶ μεμονωμένων πλακῶν⁵⁷. Μικρὰ πλάξ ἐκ φαιοῦ μαρμάρου εὑρεθεῖσα εἰς θέσιν Στενὸ τῆς πε-

49. Ἡ παρούσα μορφή τῆς πλακῶς I ὀφείλεται εἰς πρόσφατον ἀπόκρουσιν ταύτης ὑπὸ τοῦ εὑρόντος διὰ νὰ τὴν καταστήσῃ εὐμετακόμιστον.

50. Fr. Behn, ἔ.ἀ. 38.

51. ἔ.ἀ. 38. M. Louis - G. Isetti, ἔ.ἀ. 19.

52. Fr. Behn, ἔ.ἀ. 38.

53. Πρβλ. Antiquity XXXI, Pl. II, III, IV.

54. Πρβλ. M. Louis - G. Isetti, ἔ.ἀ. 19.

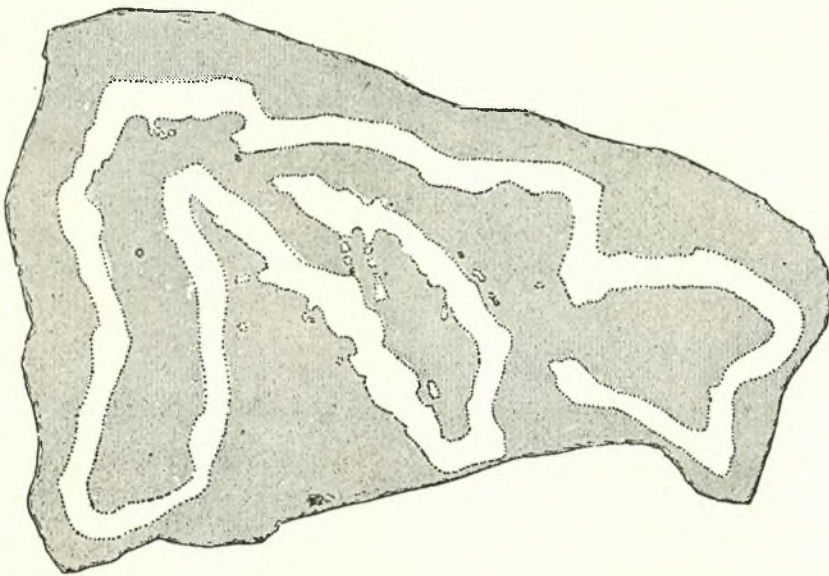
55. ἔ.ἀ. 48, 69. Antiquity, III (1929), 163.

56. IPEC (1954/1959), 71.

57. Τοιαῦται πλάκες ὡς καὶ πάντα τὰ εἰρημάτα τῆς Κορφῆς τ' Ἀρωνιοῦ ἐναπόκεινται εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Συλλογὴν Ἀπειράνθου ἐν Νάξῳ.

ριοχής Αναρίδια, κατά την ανατολικήν ακτήν τῆς Νάξου, φέρει ἐπίκρουστον παράστασιν ὀφιοειδῶς ἐλισσομένης γραμμῆς (Σ χ ε δ. 13· Π ί ν. 41 α). Αὕτη, ἀρχομένη ὀλίγον ἀριστερώτερον καὶ ὕψηλότερον τοῦ μέσου τῆς πλακῶς καὶ καταλαμβάνουσα σχεδὸν ὀλόκληρον τὴν ἐπιφανείαν της, καταλήγει εἰς τὸ κάτω ἀριστερὸν ἄκρον, τὸ ὁποῖον καλύπτεται ὑπὸ λεπτοτάτου στρώματος ἰζήματος. Ἡ διάταξις τῆς γραμμῆς εἰς τὸν χῶρον δὲν ἐπιτρέπει ἄλλην ἐρμηνείαν παρὰ ὅτι εἰκονίζει ὄφιν, τοῦ ὁποίου τὴν κεφαλὴν ἀναμφιβόλως ἀποτελεῖ τὸ παχύτερον ἄκρον τῆς γραμμῆς.

Ὡς σχηματικὴ παράστασις ὄφeos θεωρεῖται καὶ ἡ σπεῖρα⁵⁸. Ταύτης συχνοτάτη εἶναι ἡ παράστασις εἰς ἐπιφανείας βράχων καὶ ἐπὶ μεμονωμένων πλακῶν ὡς ἡ ὑπ' ἀριθμ. 292 τῆς Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς Ἀπειράνθου. Προέρχεται ἐκ τῆς περιοχῆς

Σχέδ. 13. Παράστασις ὄφeos

τῆς Μουτσούνης κατὰ τὴν ἀνατολικήν ακτήν τῆς νήσου καὶ ἔχει σχῆμα ἄρτου μεγάλων διαστάσεων (μεγ. διάμ. 0,48 μ.). Εἰς τὴν μίαν πλευράν της παρίσταται σπεῖρα μὲ ἐπτὰ περιελίξεις (Π ί ν. 40 β) καὶ εἰς τὴν ἑτέραν σειρὰ ἀβαθῶν λακκιδίων σπειροειδῶς διατεταγμένων (Π ί ν. 40 γ). Εἰς τὴν περιφέρειαν δὲ τῆς πλακῶς εἰκονίζονται δυσερμήνευτοι παραστάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων μία ὁμοιάζει πρὸς σκορπίον (Π ί ν. 40 δ). Δύο εἰσέτι πλάκες τῆς αὐτῆς Συλλογῆς ἔχουν τὴν μίαν τῶν ἐπιπέδων ἐπιφανειῶν των πλήρη ἀβαθῶν λακκιδίων (Π ί ν. 41 β, γ). Ἐὰν καὶ ἡ ἐρμηνεία των καθίσταται προβληματικὴ, ἡ τοποθέτησις των εἰς τὴν πρώτην περίοδον τοῦ χαλκοῦ εἶναι βεβαία, καθ' ὅσον τμῆμα παρομοίας πλακῶς εὑρέθη εἰς δευτέραν χρῆσιν ἐντειχισμένον εἰς τοῖχον συνοικισμοῦ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἀνασκαφέντος κατὰ τὸ 1963 ἐν Νάξῳ εἰς τὴν θέσιν Κορφάρι τῶν Ἀμυγαλιῶν παρὰ τὸν Πάνορμον.

58. M. Louis - G. Isetti, ἔ.δ. 51.

Ἐξ ὄσων ἀνωτέρω ἐξετέθησαν, δύναται νὰ λεχθῆ ἓν συμπεράσµατι, ὅτι ἡ ἐγκατάστασις ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Κορφῆς τ' Ἀρωνιοῦ ὑφίσταται ἀπὸ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Πρωτοκυκλαδικῆς περιόδου. Ἡ ἐγκατάστασις αὕτη δὲν εἶναι μεγάλη. Ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως καὶ τοῦ εἴδους τῶν εὐρημάτων θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς μικρὸν ἱερὸν, τὸ ὁποῖον πιθανῶς ἐπεῖχε καὶ θέσιν παρατηρητηρίου τρόπον τινά. Ἀπ' αὐτοῦ καθίστατο δυνατὸς ὁ ἔλεγχος τῆς ἔμπροσθεν θαλάσσης καὶ τῶν πέριξ νησίδων, διὰ μέσου τῶν ὁποίων ἐκινουῦντο συνεχῶς τὰ μικρὰ πλοῖα τῶν προϊστορικῶν Κυκλαδικῶν.

Ἀθῆναι, Ὀκτώβριος 1964

ΧΡΙΣΤΟΣ ΝΤΟΥΜΑΣ

ΑΜΦΟΡΕΑΣ ΠΡΩΤΟΑΤΤΙΚΟΣ

(Π ί ν . 42· Σ χ έ δ . 1 - 2)

Ἐφορμὴ αὐτῆς τῆς ἐργασίας στάθηκε ὁ ἀπεικονισμένος στὸν Πί ν. 42α-β ἀμφορέας, πατρικὴ κληρονομιά τῆς κυρίας Ἀγνῆς Ρουσοπούλου, ποὺ κι ἀπ' αὐτὲς τὶς γραμμὲς αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωση νὰ εὐχαριστήσω γιὰ τὴν πρόθυμη ἄδεια τῆς δημοσίευσης καὶ τὶς σχετικὲς μὲ τὴν ἱστορία του πληροφορίες. Βρέθηκε τὸν Αὐγούστο τοῦ 1900 στὴν ὁδὸ Ψαρομηλίγκου, κοντὰ στὸν Κεραμεικὸ, μαζί μὲ πολλὰ ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων καὶ ἐποχῶν. Ἡ κακὴ διατήρηση τῆς διακόσμησης καὶ ὁ πρόχειρος καθαρισμὸς δὲν ἄφησαν τότε νὰ φανῆ καθαρὰ ἡ ποιότητα τοῦ ἔργου. Παράπεσε ἔτσι ἀνάμεσα σὲ « Ἀρχαῖα ἄχρηστα ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐπιτροπῆς κριθέντα καὶ ἐπιστρεπτέα τῷ ἰδιοκτῆτῃ τοῦ κτήματος ἐν ᾧ εὐρέθησαν Κω Ὀθωνι Ρουσοπούλου »¹.

Χάρη στὴ φροντίδα ποὺ ἔδειξε ἡ Διεύθυνση μεταφέρθηκε τελευταῖα στὰ ἐργαστήρια τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, ὅπου καθαρίστηκε καὶ ξανασυγκολλήθηκε ἀπὸ τὸν ἀρχιτεχνίτη κ. Τριαντάφυλλο Κοντογεώργη². Μὲ τὴν ἀπαλλαγὴ τοῦ ἀγγείου ἀπ' τὶς κακὲς συμπληρώσεις φάνηκαν οἱ σωστὲς διαστάσεις του :

Συνολικὸ ὕψος	55.20 ἐκ.
Ὑψος λαιμοῦ	17.60 »
Διάμετρος χείλους	23.10 »
» βάσης λαιμοῦ	18.30 »
Μεγ. διάμετρος κοιλιάς	32.60 » σὲ ὕψος 26 ἐκ. ἀπὸ τὴ βάση
» » βάσης	12.60 »

Ἐπειδὴ τὸ σχῆμα του παρουσιάζει κάποιον ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, ἀφήνομε τὴν ἐξέτασή του γιὰ τὸ δεύτερο μέρος τῆς μελέτης, ὅπου θὰ συσχετιστοῦν ἀνάλογοι ἀμφορεῖς μιᾶς μεγάλης κατηγορίας. Σύμφωνα μὲ τὶς δυνατότητες ποὺ προσφέρει τὸ σχῆμα, ὀργανώνεται καὶ ἡ διακόσμηση, μοιρασμένη στὴ μετόπη τοῦ λαιμοῦ καὶ στὴ ζώνη τοῦ ὤμου. Τὸ ὑπόλοιπο σῶμα σκεπάζεται μὲ λεπτὲς παράλληλες γραμμὲς καὶ μόνο στὸ κάτω μέρος μιὰ πλατιὰ ταινία, μελανή, ὀρίζει τὴν ἐλαφρὰ κωνικὴ βάση, δυναμώνοντας τὴν αἴσθηση τῆς ἀσφάλειας γιὰ τὴ σταθερότητα τοῦ συνόλου.

1. Ταυτίζεται μὲ τὴ « Γεωμετρικὸν ρυθμὸν ὀστεοδόχο κάλπη » (ἀρ. 35) τοῦ καταλόγου ποὺ ὑπογράφει ὁ ἀείμνηστος Χρῆστος Τσουντας καὶ περιέχει συνοπτικὴ περιγραφή ὄσων ἔργων ἀφέθηκαν στὴν κυριότητα τοῦ ἰδιοκτῆτη μετὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ χώρου.

2. Θερμὲς εὐχαριστίες ὀφείλονται στὴ Σέμνη Καρούζου γιὰ τὸ ὀσιαστικὸ τῆς ἐνδιαφέρον καὶ στοὺς καθηγητὲς Ε. Kunze, W. H. Schuchhardt, Γ. Μπακαλάκη καὶ Ν. Κοντολέοντα γιὰ τὶς πολὺτιμες συμβουλὲς τους. Στὴν εὐγένεια τοῦ Dr. A. Greifenhagen χρωστῶ τὴ δυνατότητα νὰ μελετήσω ἀπὸ κοντὰ ὄσα ἀπὸ τὰ Πρωτοαττικὰ τοῦ Antiquarium βρίσκονται σήμερα στὸ Μουσεῖο τοῦ Δυτικοῦ Βερολίνου. Ἡ Dr. Eva T. Brann εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ συζητήσῃ μαζί μου σχετικὰ μὲ τὴν ἀπόδοση τοῦ ἔργου σὲ καλλιτέχνη. Ἀπὸ τὴν τέχνη, τέλος, τοῦ ἐκλεκτοῦ ζωγράφου Α. Παπαηλιοπούλου βγήκαν τὰ σχέδια τῶν παραστάσεων. Χωρὶς αὐτὰ θὰ ἦταν ἀδύνατη ἡ παρουσίαση τοῦ ἔργου, μιὰ καὶ τὰ εἰκονιζόμενα θέματα εἶναι πολὺ φθαρμένα καὶ μὲ δυσκολία θὰ μπορούσαν νὰ ἀποδοθοῦν φωτογραφικὰ.

Κεντρικό θέμα τής πρόσθιας μετόπης είναι ή παράσταση ενός λιονταριού (Σχ έ δ. 1). Για νά αποδώση τό σῶμα του προτίμησε ό τεχνίτης τή βαριά τεχνική τής σκιαγραφίας. Κράτησε όμως τήν πιό εξελιγμένη μέθοδο του περιγράμματος, για νά φωτίση τις λεπτομέρειες του προσώπου. Έκει δεσπόζει όρθάνοιχτο τό μάτι, πού κορυφώνει και τή δαιμονικότητα του θηρίου. Τό άνοιγμένο στόμα, με τή στεφάνη των δοντιών και τήν κρεμασμένη γλώσσα, όλοκληρώνει τήν έντύπωση ύποδηλώνοντας διαισθητικά τήν ύπαρξη κάποιου φανταστικού θύματος. Οί λεπτομέρειες στην παράσταση

Σχέδ. 1. Παράσταση τής μετόπης του λαιμού και τής ζώνης του ὄμου τής πρόσθιας ὄψης

του ζώου ακολουθούν κανονικά τήν πρώτη πρωτοαττική παράδοση³, στην ούρα όμως, πού δέν έχει τό αντίστοιχό της, εκφράζεται ή ιδιομορφία του καλλιτέχνη : Διπλώνεται άρμονικά ανάμεσα στά πίσω σκέλη και καταλήγει σε σχήμα πού θυμίζει κεφάλι πουλιού⁴.

Λίγα παραπληρωματικά κοσμήματα, τοποθετημένα με σκέψη, υποβάλλουν τήν

3. Πρβλ. Μυλωνά, Πρωτοαττικός Άμφορεύς, 54 κ.έ., εικ. 23 - 25. Για τό νόημα πού κλείνουν οι παραστάσεις των ζώων βλέπε Σ. Καρούζου, Άγγεία Άναγυρουντος, 108 κ.έ. με τήν παλιότερη βιβλιογραφία συγκεντρωμένη.

4. Πρβλ. μιá προσπάθεια με φτωχότερο αισθητικό αποτέλεσμα σε έργα του ζωγράφου των Μεσογείων, BSA 35 (1934/35) 176, εικ. 2 και πίν. 43. Διάθεση νά εξαρθή διακοσμητικά ή ούρα βρίσκουμε και στο θραύσμα άμφορέα από τή Βραυρώνια πού σχετίστηκε με τό «ζωγάφο του Άναλάτου», Neue Ausgrabungen in Griechenland, I. Bhf. z. Antike Kunst 1963, πίν. I, 1 (Lilly G. Kahil). Τό ότι ή ούρα καταλήγει έδω σε άνθέμιο δυναμώνει τή σχέση με τήν ομάδα του Κεραμεικού πού παρατηρεί ή Brann, AJA 64 (1960) 71, θέλοντας νά συνδέση τις ύστατες δημιουργίες του Άναλάτου με τις πρώι-

παρουσία της Φύσης και τονώνουν την ισορροπία της σύνθεσης, που θα είχε άνατραπή από τη δυνατή κίνηση του ζώου. Τα περισσότερα είναι συχνά στά κεραμικά δημιουργήματα του πρώιμου 7ου αιώνα και μόνο το διπλό οκτώσχημο με την τρίφυλλη έπίστεψη παρουσιάζεται σπανιότερα⁵.

Η διακόσμηση στην κύρια όψη του αμφορέα κλείνει με τα έξι άκτινωτά κοσμήματα και τους ένδιάμεσους στικτούς ρόμβους που καλύπτουν τη ζώνη του ώμου⁶.

Στην πίσω μετόπη του λαιμού απλώνεται το διπλό οκτώσχημο στολίδι της κύριας

Σχέδ. 2. Παράσταση της μετόπης του λαιμού και της ζώνης της πίσω όψης

όψης σε μεγαλύτερη κλίμακα και με περισσότερη φαντασία, παίρνοντας έτσι διαστάσεις άναρριχητικού φυτού (Σ χ έ δ. 2). Τα άκρινά του στελέχη καταλήγουν έδώ σ' άντικριστά άνθεματά λουλούδια⁷, ένώ στους κάτω κύκλους δυο πουλιά βόσκουν άνετα, κλεισμένα μέσα στην ιδεατή πρασινάδα⁸.

μες του «ζωγράφου των Κριών». Πάνω σ' αυτό βλέπε τις άντιρρήσεις του J. M. Cook, *Gnomon* 1962, 822 κ.έ.

5. Άπόλυτα όμοιο στάθηκε άδύνατο να βρω. Πρβλ. τό πώμα P 7183 της Άγοράς, Agora VIII, άρ. 410, πίν. 24 (κάτω από την κοιλιά του άλόγου) και την κάτω ζώνη της κοιλιάς στον αμφορέα 15424 του Έθνικού Μουσείου, CVA Grèce 2, πίν. 6, 1 - 4.

6. Πρβλ. CVA Berlin I, τους αμφορείς A5 πίν. 3 και 31006 πίν. 41. Στόν τελευταίο ή ένότητα της σύνθεσης όλοκληρώνεται με τις άνάστροφες άκτίνες στη βάση της κοιλιάς.

7. Τό θέμα σπάνιο. Πρβλ. λαιμό ύδριας P 26411 της Άγοράς, *Hesperia* XXX (1961) 375, πίν. 87, S3, όπου συγκεντρωμένα και τά έλάχιστα άνάλογα παραδείγματα. Άς προστεθή ό αμφορέας CA 1960 του Λούβρου, Pottier, *Le dessin chez les Grecs*, πίν. 9, 4· Johansen, *Les Vases Sicyoniens*, εικ. 61. Για την καταγωγή και την εξέλιξη των φυτικών θεμάτων βλ. Μυλωνά, ό.π. 18 κ.έ. και Καρούζου, ό.π. 74 κ.έ.

8. Πρβλ. την άνούσια παραλλαγή του θέματος στον αμφορέα A8, CVA Berlin I, πίν. 4,2.

Τή λυρικότητα τῆς σκηνῆς δλοκληρώνουν τὰ ἔξι πουλιὰ τῆς ζώνης τοῦ ὤμου συμπληρώνοντας καὶ τὴ σύνθεση τῆς πίσω πλευρᾶς τοῦ ἀγγείου⁹.

Τὴ χρονολόγηση τοῦ ἔργου δυσκολεύουν στοιχεῖα τῆς παλιότερης πρωτοαττικῆς τεχνικῆς πλὰι σὲ ἄλλα, νεώτερα, ποὺ φέρνουν τὸ δημιουργό του μέσα στὰ ρεύματα τῶν πιὸ ὄριμων χρόνων. Ἄντι νὰ θεωρήσουμε τὰ δεύτερα ἐνδείξεις ἰδιαίτερης καλλιτεχνικῆς προσωπικότητας, θὰ προτιμήσουμε νὰ δοῦμε στὰ πρῶτα τὰ δείγματα ἐνὸς « ἀρχαΐσμου », ὄχι ξένου στὴν πορεία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης¹⁰.

Μολονότι στὸ πρόσωπο τοῦ λιονταριοῦ χρησιμοποιεῖται τὸ περίγραμμα, μιὰ τεχνικὴ ποὺ ὀπωσδήποτε ἦταν κατάκτηση τῶν ζωγράφων τῆς λεγόμενης « Κλασσικῆς Παράδοσης », λείπουν ὅλες ἐκεῖνες οἱ μυϊκὲς λεπτομέρειες γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ ρύγχους, κοινὲς στὰ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὰ ἔργα τοῦ τέλους τῆς ἴδιας ἐποχῆς. Τὸ ὑπερβολικὸ ἀδυνάτισμα τοῦ κορμοῦ πρὸς τὴν ὀσφυακὴ χώρα, ποὺ κάνει χαλαρὴ τὴ σύνδεση μὲ τὰ κάτω ἄκρα, καὶ ἡ ἀπόδοση τῶν πελμάτων εἶναι στοιχεῖα ποὺ θυμίζουν ἐντονα τὴ γεωμετρικὴ καταγωγή τῆς πρωτοαττικῆς μορφῆς. Ἡ τοποθέτηση ὁμως τοῦ ματιοῦ ψηλά, πολὺ κοντὰ στὸ αὐτί, ἡ τάση του νὰ χάσῃ τὴν « ἀρχαϊκὴ » στρογγυλάδα παίρνοντας ἓνα πιὸ ἀμυγδαλωτὸ σχῆμα, οἱ ὁμορφες ἀναλογίες τοῦ ζώου μὲ τὴν ἀεράτη κίνηση καὶ τὶς ἐκφραστικὲς κλειδώσεις καὶ ἡ σιγουριὰ τῆς γραμμῆς τοῦ σχεδίου φέρνουν τὴν παράσταση κοντὰ στὴν πιὸ ἐξελιγμένη τεχνικὴ ποὺ χρησιμοποιεῖ τὸ λευκὸ ἐπίθετο χρῶμα¹¹.

Ὁ τρόπος ποὺ ὀργανώνεται ἀπὸ τὸν καλλιτέχνη ἡ διακόσμηση μὲ τὴ σύνθεση τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων σὲ μιὰ ἐνότητα ἄγνωστη στὶς παλιότερες κεραμικὲς δημιουργίες, θὰ ἦταν ἀδιανόητος σὲ ἐποχὴ ποὺ ἀναπνέει τὴν αἰσθητὴ ἀκόμη παρουσία τῆς γεωμετρικῆς κληρονομιάς. Ἡ ἀνάγκη νὰ τονίσῃ τοὺς ἄρμους ἀρθρώνοντας τὰ μέλη καὶ ζυγίζοντας τὰ ἄρμονικὰ φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐκλογή καὶ τὴν χρησιμοποίηση εἰδικὰ τῶν ἀκτίων γιὰ τὴ διακόσμηση τοῦ ὤμου καὶ ἀκόμα γιὰ τὴν κατεύθυνση ποὺ τοὺς δίνει πρὸς τὰ κάτω. Πετυχαίνει ἔτσι μαζὶ μὲ τὴ στήριξη τῆς μετοπικῆς παράστασης τοῦ λαιμοῦ καὶ τὴ μείωση τοῦ βάρους τῆς. Ἡ μείωση αὐτὴ ποὺ συνεχίζεται κάθετα, περνᾷ στὸ χῶρο τῆς κοιλιᾶς καὶ βοηθᾷ στὸ νὰ ἐλαφρώσῃ κάπως ὁ ὄγκος τῆς ἀπὸ τὴν ὀριζόντια διάταξη τῶν παράλληλων γραμμῶν. Μὲ τὴ μελανὴ ταινία στὴ βάση τῆς δένονται, τέλος, σοφὰ οἱ ἀρχιτεκτονικὲς καὶ ζωγραφικὲς μορφὲς σὲ ἓνα λογικὰ δλοκληρωμένο καὶ « κλειστὸ » σύνολο.

Τὶς ἴδιες ἀρετὲς παρατηροῦμε καὶ στὴν πίσω πλευρὰ τοῦ ἀγγείου, ποὺ ἡ ὁμορφία τῆς μᾶς κάνει διστακτικὸς στὴν χρησιμοποίηση τοῦ ὄρου « δευτερεύουσα ». Τὴν ἐλαφράδα τῆς φυτικότητας ποὺ, γεμάτη χυμούς, δὲ χάνει τὴ γήινη ζωντάνια τῆς, ἐκφυλισμένη σὲ διακοσμητικὸ μανιερισμὸ, συμπληρώνει ἐδῶ ἡ παράσταση τοῦ ὤμου, τονίζοντας τὴν ἐντύπωση τοῦ δάσους καὶ τῆς δροσιᾶς. Πρέπει νὰ προσεχτῆ ἡ μελωδικὴ

9. Θὰ μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ μὴν προχωρήσουμε σὲ ζωολογικὲς ἐρμηνεῖες καὶ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὸν ἀφρημένο ὄρο « πουλί », ποὺ καὶ γενικότερος εἶναι καὶ πιὸ πολὺ νόημα κλείνει μέσα του. Γιὰ μιὰν ἀνάλογο σειρὰ πουλιῶν πρβλ. οἰνοχόη Μουσείου Saint Raymond τῆς Τουλούζης, Rev. Et. Anc. 56 (1954) 5 κ.ε. πίν. I (πληροφορία τῆς Σέμνης Καρούζου)

10. Εἰδικότερα γιὰ τὴν Πρωτοαττικὴν περίοδο βλέπε J. M. Cook, BSA 35 (1934/35), 179 κ.ε. μὲ ἀφορμὴ ἀμφορέα 31006 Βερολίνου καὶ ἀγγεῖα ἔξω ἀπὸ τὴν « Κλασσικὴ Παράδοση ».

11. Ἡ ὕπαρξη λευκοῦ στὸ πρόσωπο τοῦ λιονταριοῦ δὲ θὰ μᾶς φαινόταν ἀπίθανη, ἂν καὶ ἡ φθορὰ τῆς παράστασης δὲν ἐπιτρέπῃ ἓνα τέτοιο συμπέρασμα. Γιὰ πρωιμότερη, πάντως, χρῆση λευκοῦ βλέπε ἔργα τῆς ομάδας τοῦ Würzburg συγκεντρωμένα ἀπὸ τὴν Brann μὲ ἀφορμὴ τὴ δημοσίευση τῆς ὀδρίας Γερουλάνου, AJA 63 (1959) 178 κ.ε. Τὴν ἀνάλυση τῆς τεχνικῆς ἔκαμε ὁ Cook, δ.π. 187 κ.ε.

άρμονία που κρύβεται στις άνερες και ελαφρά διαφορετικές στάσεις των πουλιών, με αποτέλεσμα ή κίνηση να δίνει την αίσθηση της συνέχειας προς τα δεξιά.

Η Ισορροπία, ωστόσο, παραμένει το βασικό χάρισμα και την ανάγκη της υποδηλώνουν οι αντίστροφες κινήσεις που έχουν τα πουλιά στη μετόπη του λαιμού.

Τα φορτικά παραπληρωματικά στολίδια, που χαρακτηρίζουν πρώιμα πρωτοαττικά έργα, λείπουν από τον άμφορέα μας και αυτό θα μπορούσε θαυμάσια να ερμηνευτεί σαν ένδειξη εξέλιξης και κάποιας λύτρωσης από το «φόβο του κενού»¹². Η απόλυτα, τέλος, ξεκαθαρισμένη διάκριση των διακοσμημένων χώρων μας οδηγεί προς το δεύτερο τέταρτο παρά την ταινιωτή διακόσμηση της κοιλιάς¹³. Έτσι, η χρονολόγηση του έργου γύρω στην καμπή του πρώτου τετάρτου του 7ου π.Χ. αιώνα φαίνεται αρκετά δικαιολογημένη.

Η απόδοση τώρα σε καλλιτέχνη, που τελευταία έχει πάρει τη μορφή μιας έναγώνιας αποκλειστικής προσπάθειας, θα μας χάριζε ακόμα ένα έργο μέσα στην εξέλιξη μιας προσωπικότητας. Αυτός όμως ο δρόμος και δύσκολος και επικίνδυνος είναι, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για έποχές που οι αξίες τους βρίσκονται ακόμα στο στάδιο της δημιουργίας, οι ανάγκες τους δεν έχουν απόλυτα αποκρυσταλλωθεί και η αναζήτησή της μορφής που θα τις εκφράσει απλώνεται σε μια πλατιά και πλούσια κλίμακα¹⁴.

Η συχνή παρουσία του πουλιού θα μπορούσε να μας παρασύρει στην αναγνώριση της μυστικής ύπογραφής του τεχνίτη. Δυό έργα, περίπου σύγχρονα, δείχνουν φανερά την προτίμηση για το ίδιο θέμα: Ο άμφορέας της Έλευσίνας με το μεγάλο πουλί στη μετόπη του λαιμού¹⁵ και τα κομμάτια 345 από την Ακρόπολη¹⁶. Η προσεκτική όμως εξέταση των κοσμημάτων, των στοιχείων της σύνθεσης και του χαρακτήρα της διακόσμησης μας πείθει πως θα ήταν αδύνατος ο τεχνοτροπικός συνδυασμός τους με τον άμφορέα μας¹⁷.

Αντίθετα, ο άμφορέας της Συλλογής Schoen¹⁸ με τη μετοπική παράσταση του λιονταριού, την ομοιότητα στο σχήμα και στις διαστάσεις και την ταινιωτή διακόσμηση της κοιλιάς πλησιάζει περισσότερο το πνεύμα του δικού μας. Η σύνδεσή του, τελευταία, με μια ομάδα έργων σχετικών¹⁹ προσφέρει δυνατότητες για μερικές συμπληρωματικές συγκρίσεις: Ο άμφορέας 19332 του Έθνικού Μουσείου²⁰ με το φυτικό κόσμημα του

12. Την προτίμηση για επιφάνεια «σχεδόν γυμνή κοσμημάτων» βρίσκομε ήδη στα παλιότερα έργα του «ζωγράφου των Κριών», Αρχ. Έφημερίς 1952, 153 κ.έ. Εκεί ερμηνεύεται διστακτικά σά «διοχέτευσις δαιδαλικής πειθαρχίας» (σ. 74), στον κύκλο όμως που από νωρίς διαμορφώνουν τη μετοπική παράσταση στο λαιμό έχουμε πάντα μια αίσθηση «ανάσας» και άνεσης των μορφών κατά την πετυχημένη έκφραση του Beazley, Development, 4.

13. Πρβλ. έργα που τοποθετήθηκαν από τον Cook στα τέλη του πρώτου τετάρτου του 7ου π.Χ. αιώνα, δ.π. 185 κ.έ.

14. Βλέπε και J.M. Cook, JHS 81 (1961) 221.

15. Αρχ. Έφημερίς 1898, πίν. 3,2.

16. Graef - Langlotz, Akr. Vasen, πίν. 11 και 12. Μαζί με τον άμφορέα της Έλευσίνας θεωρήθηκε από τον Cook, BSA 35 (1934/35) 185, έργο του ίδιου καλλιτέχνη.

17. Η Dr. A.D. Ure είχε την καλοσύνη να μου στείλη φωτογραφίες του μικρού άμφορέα 50.10.1 από το Πανεπιστημιακό Μουσείο του Reading, που αναφέρεται χωρίς να απεικονίζεται στο JHS 83 (1963) Arch. Reports, 56, αριθ. 2. Η παράστασή του συνδέεται όμως με ύστερογεωμετρικές δημιουργίες του τύπου Αθηνών 897, Davison, Attic Geometric Workshops, 45, εικ. 40 - 47, και δεν έχει σχέση με τη διακόσμηση του άμφορέα μας.

18. Lullies, Eine Sammlung Griechischer Kleinkunst, 17, αριθ. 30, εικ. 10 και 11.

19. Eva Brann, AJA 64 (1960) 71.

20. AJA 64 (1960) πίν. 15.

ώμου του, ἔστω καὶ χωρὶς ἄνθη, κάνει τοὺς δεσμοὺς τοῦ ἀγγείου μας μὲ τὴν ὁμάδα αὐτὴ πρὸ ἰσχυροῦς καὶ πιθανὴ τὴ σχέση του μὲ τὸν κύκλο τοῦ « ζωγράφου τοῦ Ἀναλάτου ». Τὴ σχέση αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ ἐνισχύσει ἡ μεγάλη συγγένεια τοῦ λιονταριοῦ μας μὲ τὰ λιοντάρια τοῦ πρωτοαττικοῦ κυπέλλου P 7168 τῆς Ἀγορᾶς²¹ πού τόσο στενὰ συνδέονται μὲ τὸ ἔργαστήρι του²².

Τὴ σπανιότητα τοῦ φυτικοῦ κοσμήματος τῆς πίσω μετόπης τοῦ λαιμοῦ ἔχει ἤδη παρατηρήσει ἡ Eva Brann μὲ ἀφορμὴ τὴ δημοσίευση τῆς ὕδριας P 26411 τῆς Ἀγορᾶς²³. Πέρα ἀπὸ τὴ χρησιμοποίηση χαράγματος καὶ ἐπίθετου λευκοῦ χρώματος, τὸ « παίξιμο τῶν σκούρων καὶ ἀνοικτῶν τόνων » τῆς διακόσμησης, ἡ ἀπλότητα τοῦ σχεδίου καὶ τῆς σύνθεσης κι ὁ ἴδιος ἀρχαϊσμός, πού ἐκδηλώνεται μὲ τὴν προτίμηση τῆς σκιαγραφίας, ἡ ἀπουσία ἀκόμα πολλῶν παραπληρωματικῶν στολιδίων καὶ ἡ καθαρότητα τοῦ σχήματος κάνουν τὴ δυνατότητα μιᾶς κοινῆς καταγωγῆς τῆς ὕδριας μὲ τὸν ἀμφορέα μας ἀρκετὰ πιθανή. Τὰ ἴδια στοιχεῖα ξαναβρίσκομε στὴν οἰνοχόη 81 τοῦ Κεραμεικοῦ²⁴ σ' ἓνα στάδιο ὅμως πρὸ προχωρημένο. Ἡ φυτικὴ διακόσμηση τῆς πίσω πλευρᾶς ἔχει χάσει πιά τὴν χάρη τῶν πρώιμων ἔργων κι ἔχει πάρει τὸ δρόμο τῆς συμβατικότητας. Μολονότι ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ἴδιου κοσμήματος στὴν οἰνοχόη τοῦ Κεραμεικοῦ εἶναι οὐσιαστικὸ ἐπιχείρημα γιὰ τοὺς δεσμοὺς τῶν δυῶ ἔργων, ἡ περισσότερο νατουραλιστικὴ ἀπόδοση τοῦ λιονταριοῦ μὲ τὴν « κατ' ἐνώπιον » στάση τοῦ κεφαλιοῦ καὶ τὴ φυσικότητα τῶν πελμάτων, τὴ σχετίζουσαν μὲ μεταγενέστερα ἔργα παρὰ τὴν πρώιμη χρονολόγηση τοῦ Kübler²⁵. Τὴ σχέση πού παρατηρήθηκε ἀνάμεσα στὰ ἀγγεῖα αὐτὰ καὶ σὲ δημιουργίες τοῦ «ζωγράφου τῶν Μεσογείων»²⁶ θὰ μπορούσαμε νὰ ἐνισχύσουμε ὑποδεικνύοντας τὴν ἀνάλογη φυτικὴ διακόσμηση στὴ μεταξὺ τῶν λαβῶν ζώνη τῆς ὕδριας Βλαστοῦ²⁷. Ἡ μοναδικότητα τοῦ φυτικοῦ θέματος συνδέει, ἔτσι, τὸν ἀμφορέα μας μὲ τὰ παραπάνω ἀγγεῖα, πού θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν ἔσχατες δημιουργίες τοῦ ἴδιου κύκλου. Στὶς ἱκανότητες ὅμως τοῦ τεχνίτη μας βλέπομε κάτι πρὸ σημαντικὸ ἀπὸ τὴν ἐπαρχιακότητα τοῦ «ζωγράφου τῶν Μεσογείων».

Ὅσα ἔργα ἀναφέρθηκαν ὡς τώρα ἀνήκουν στὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ, αὐτὸ τὸ τόσο κρίσιμο καὶ μεταβατικὸ στάδιο ἀνάμεσα στὸ πρῶτο καὶ τὸ δεύτερο τέταρτο τοῦ 7ου π.Χ. αἰώνα. Οἱ δεσμοὶ πού λίγο πολὺ τὰ συνδέουν, ἄλλοτε χαλαροί, ἄλλοτε ἐντονότεροι, δυσκολεύουν μιὰν ἀναμφισβήτητη διάκριση κοινῶν χαρακτηριστικῶν.

Ἐτσι ἡ φτώχεια τοῦ ὕλικου κάνει σχεδὸν ἀδύνατη τὴν ἀποκάλυψη τῆς προσωπικότητας τοῦ δημιουργοῦ καὶ θὰ ἦταν μάταιη ἡ ἐμμονὴ στὴν ἀναζήτησή της. Δὲ θὰ ἀποφύγουμε ὅμως τὸν πειρασμὸ νὰ δοῦμε στὶς ἀρετὲς τοῦ τεχνίτη μας κάποιο πρόδρομο τοῦ «ζωγράφου τῶν Κριῶν»²⁸, κερδίζοντας ἔτσι ἀκόμη ἓνα ἔργο πού συνδέει τὶς πρώιμες δημιουργίες τῆς πρωτοαττικῆς κεραμεικῆς μὲ τὸ στάδιο τῆς ὀριμότητας.

21. Βλέπε τὴν ἀναπαράσταση τοῦ Piet de Jong, *Hesperia*, Suppl. II, 166, εἰκ. 117 - 118.

22. Ἀπόδοση Brann, *Agora*, VIII, 94, ἀριθ. 550, πίν. 34. Πρβλ. τὰ κοσμήματα πάνω ἀπὸ τὴ ράχη, κάτω ἀπὸ τὴν κοιλιὰ τοῦ ζώου, τὶς ζικζακωτὲς γραμμὲς καὶ τὸ λουλούδι.

23. Βλέπε δ.π. σημ. 7 καὶ *Agora* VIII, 78, ἀρ. 417, πίν. 25 μὲ ἀνάπτυγμα ὄλης τῆς παράστασης.

24. Fr. Matz, *Gesch. Gr. Kunst*, πίν. 198 - 199.

25. *Alt. Malerei*, 12.

26. *Hesperia* XXX (1961) 376, μὲ ἀφορμὴ τὴ δημοσίευση τῆς ὕδριας S3 (E. Brann).

27. *BSA* 35 (1934/35) πίν. 44.

28. Πρβλ. τὴν ἀναλογία πού ἔχει στὸ σχῆμα τὸ ἀγγεῖο μας μὲ τὸν ἀμφορέα τοῦ Πηλέα, *CVA Berlin I*, πίν. 5. Τὰ ἀνθέμια τοῦ φυτικοῦ κοσμήματος τῆς πίσω πλευρᾶς μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν προάγγελοι τῶν σχετικῶν κοσμημάτων τοῦ «ζωγράφου τῶν Κριῶν». Ἡ φυτικὴ σύνθεση, γενικότερα, τοῦ ἦταν ἀγα-

Τὸ διάγραμμα τῆς ἐξέλιξης καὶ ἡ ἔρμηνεία τῆς ἀλλαγῆς στὴν ἀττική κεραμική πού ἀκολουθεῖ τὴ διάλυση τῆς γεωμετρικῆς φόρμας, ὅπως δόθηκε ἀπὸ τὸν J. M. Cook στὴ βασική γιὰ τὴν πρωτοαττική ἀγγειογραφία μελέτη του²⁹, ἔχουν γίνει γενικά παραδεκτά· ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ποικίλες ἀλλαγές πού χαρακτηρίζουν τὴν πορεία τῆς, αὐτὸ πού θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ εἰδικότερα εἶναι ἡ ἀνάταση πού παίρνουν τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων, περισσότερο αἰσθητὴ στοὺς ἀμφορεῖς. Οἱ ἀναλογίες τους³⁰, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν 894 τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου³¹ καὶ καταλήγοντας στὴ λεγόμενη λουτροφόρο τοῦ Λούβρου³², ἔχουν μιὰ σχέση λαιμοῦ καὶ κοιλιᾶς πού πάει νὰ ξεπεράσῃ τὸ 1 : 1³³. Οἱ σειρές ὁμως τῶν ἀμφορέων αὐτῶν, ἔτσι ὅπως πρωτοπαρουσιάστηκαν ἀπὸ τὸν Cook καὶ πλουτίστηκαν ἀργότερα μὲ καινούρια εὐρήματα, δὲν κατάφεραν νὰ δώσουν λύση στὸ πρόβλημα τῆς συνέχειας τοῦ τύπου. Στὰ ὄριμα πρωτοαττικά χρόνια σταματοῦν πιά οἱ ψηλόλιγνοι ἀμφορεῖς τῆς « Κλασσικῆς Παράδοσης », γιὰ τοὺς ὁποίους θὰ χρησιμοποιήσουμε τὴ συμβατικὴ ὀνομασία Κατηγορία Α, καὶ ἐμφανίζεται ἕνα πιὸ ἰσορροπημένο πνεῦμα, πού προέλευσή του θεωρήθηκε ὁ κόσμος τῶν νησιῶν. Ὁ Μυλωνᾶς δημοσιεύοντας τὸν ἀμφορέα τοῦ Πολύφημου βρίσκει τὴν προβαθμίδα του στὸ σχῆμα τοῦ ἀμφορέα τοῦ Νέσσου τῆς Νέας Ὑόρκης. Τὶς δυσκολίες ὁμως τοῦ συσχετισμοῦ του μὲ τοὺς ἀμφορεῖς τῆς Κατηγορίας Α προσπαθεῖ νὰ τὶς ξεπεράσῃ καταφεύγοντας στὴ βοήθεια τῆς κυκλαδικῆς ἐπίδρασης μὲ σαφέστερο μάλιστα ἐντοπισμὸ τῆς στὸ Θηραϊκὸ ἐργαστήρι³⁴. Τὴν ἴδια ἄποψη ἀκολουθεῖ καὶ ἡ Σέμνη Καρούζου γιὰ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν καταγωγή τοῦ σχήματος στὸν ἀμφορέα τοῦ Νέσσου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου³⁵.

Ἡ Eva Brann μὲ τὸ ὑλικὸ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀγορᾶς συμπληρώνει τὶς σειρές τῆς Κατηγορίας Α καὶ βρίσκει νέα στοιχεῖα γιὰ νὰ στηρίξῃ τὴν κυκλαδικὴ ἐπίδραση, ὁ Cook ὁμως τὴν ἀντικρούει³⁶ προβάλλοντας τὴ χρονικὴ ἀλλὰ καὶ ποιοτικὴ προτεραιότητα τῆς ἀττικῆς παράδοσης.

Ἡ προσπάθεια νὰ τοποθετηθῇ ὁ ἀμφορέας Ρουσσοπούλου μέσα στὶς ομάδες τῆς Κατηγορίας Α συναντᾷ μεγάλες δυσκολίες. Ἡ μετοπικὴ παράσταση τοῦ λαιμοῦ, ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὄμου διαμορφωμένη σὲ ζωφόρο, τὸ ταινιωτὸ δέσιμο τῆς κοιλιᾶς, εἶναι στοιχεῖα πού σπανίζουν στοὺς πρῶτους πρωτοαττικούς ἀμφορεῖς καὶ ἀνταποκρίνονται σὲ κάποιον ἰδιαίτερο ἰδανικὸ πού χαρακτηρίζει τὴν ἀρχιτεκτονικότητα τοῦ ἀγγείου. Αὐτὸ τὸ ἰδανικὸ εἶναι ἡ καθαρὴ προτίμηση γιὰ πιὸ στέρεες ἀναλογίες καὶ φαίνεται ἀπὸ τὴ σχέση τοῦ λαιμοῦ πρὸς τὸ ὄλικὸ ὕψος, πού εἶναι κάτι λιγότερο ἀπὸ τὸ 1 : 3, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μετατοπίζεται τὸ κέντρο βάρους πιὸ χαμηλά. Σ' αὐτὸ βοηθᾷ καὶ τὸ ἄνοιγμα τῆς κοιλιᾶς στὴ θέση τῆς μεγαλύτερης διαμέτρου, πού βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴ μέση

πητὴ καὶ παίξει οὐσιαστικὸ ρόλο τουλάχιστον στὰ πρῶιμότερα ἔργα του. Γιὰ τὸν περιορισμὸ τῶν παραπληρωματικῶν κοσμημάτων μιλήσαμε ἤδη. Μένει κοινὴ ἀρετὴ ἡ ἰσορροπία τῆς σύνθεσης καὶ ἡ δὴναμη πού ἔχει ἡ γραμμὴ τοῦ σχεδίου.

29. BSA 35 (1934/35) 165 κ.έ.

30. Οἱ παρατηρήσεις αὐτές, πού περιλαμβάνουν καὶ τὶς ὕδριες, θὰ μπορούσαν νὰ ἐπεκταθοῦν σὲ ὅλα τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων τοῦ πρῶτου 7ου αἰῶνα.

31. Davison, δ.π. εἰκ. 33

32. Mon. Piot 36 (1938) πίν. 2.

33. Βλέπε καὶ E. Brann, Agora, VIII, 2 κ.έ.

34. δ.π. 14.

35. δ.π. 124.

36. Gnomon 34 (1962) 823.

τοῦ ὀλίκοῦ ὕψους τοῦ ἀγγείου. Ἐπικρατοῦν, ἔτσι, οἱ ὀριζόντιες δυνάμεις πρὸς τὸ μέρος τῆς βάσης καὶ δένουν τὸ σύνολο μὲ τὴ γήινη ἀφετηρία του.

Φυσικὸ λοιπὸν συμπέρασμα εἶναι πὼς ἡ διακοσμητικὴ ἀρχὴ τῆς λιτῆς ἐνό- τητας στὴ σύνθεση, ὅπως ἐκφράζεται στὴν ἐσωτερικὴ σχέση τῆς μετόπης τοῦ λαι- μοῦ μὲ τὴ ζωφόρο τοῦ ὤμου, ταυτίζεται μὲ μιὰν ἀνάλογη ἀρχὴ ἡρεμίας καὶ στιβαρό- τητας στὴ δομὴ τοῦ ἀγγείου ποῦ σέβεται τὴ λειτουργικότητα καὶ διέπεται ἀπὸ μέτρα πιὸ λογικά. Τὰ μέτρα αὐτὰ τόσο ἀντίθετα στὸ γενικὸ πνεῦμα μιᾶς ἐποχῆς ποῦ « οὐδεμίαν ἄλλην περιοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου συνεκλόνησε τόσον, ὅσον τὰς Ἀθήνας μὲ διο- νυσιακὴν καὶ φυτικὴν ἔκστασιν³⁷ », δὲν μποροῦν νὰ ἐρμηνευτοῦν σὰν τυχαῖες, συμπτω- ματικὲς ἐπιβιώσεις καὶ δὲ θὰ ἀρκοῦσε ὁ « Γεωμετρισμὸς » καὶ ἡ ἔλλειψη φαντασίας τῶν κεραμέων νὰ τὰ δικαιολογήσῃ³⁸.

Ἐπειδὴ ὁ ἀμφορέας μας ἀνήκει σὲ μιὰ μεγάλη κατηγορία ἔργων μὲ φανερὴ τὴ συνέχεια τῆς ἐξελικτικῆς πορείας τους ἀπὸ τὰ γεωμετρικὰ χρόνια³⁹, χωρὶς νὰ ἔχη τονι- στῆ ἡ σχέση τους μὲ τὸν ὄριμο ρυθμὸ τῆς μέσης πρωτοαττικῆς ἐποχῆς, νομίζομε ὅτι ἐπιβάλλεται μιὰ πρώτη ἀπόπειρα γιὰ τὴν ταξινόμησή τους⁴⁰. Τὴ δεύτερη αὐτὴ ὁμάδα ἀμφορέων ὀνομάζομε Κατηγορία Β.

Κεραμεικοῦ 656	Ker. VI, πίν. 37
Ἐθν. Μουσείου 175	JdI XIV (1899) 191, εἰκ. 50
Κεραμεικοῦ 850	Ker. VI, πίν. 37
Ἐθν. Μουσείου 223	JdI XIV (1899) 193, εἰκ. 54
Heidelberg	Hampe, Sagenbilder, 28, εἰκ. 9
Ἀκαδημίας Πλάτωνος	Ἔργον 1956, 12, εἰκ. 8
Μονάχου 6183	CVA München (3), πίν. 108, 1 - 2
Ἀγορᾶς P 22439	Davison, Attic Geometric Workshops, εἰκ. 53
Mannheim	CVA Mannheim (1), ἀριθ. 170, πίν. 3,2
Βερολίνου F 3901 (Σαντορίνης)	Neugebauer, Führer II, πίν. 3
Ἀγορᾶς P 4612	Agora VIII, ἀριθ. 344, πίν. 21 καὶ 42
Ἀγορᾶς P 22690	Hesperia XXX (1961) ἀριθ. F3, πίν., 66 καὶ 90
Ἀνασκαφῶν Νοτίως Ἀκροπόλεως	ΠΑΕ 1957, πίν. 1α
Βοστώνης 03.782	Davison ὁ.π. εἰκ. 58
Ἐλευσίνας	Ἀρχ. Ἐφημερίς 1898, πίν. 3,2
Βερολίνου A4	CVA Berlin (I), πίν. 3
Ἐθν. Μουσείου 19332	AJA 64 (1960) πίν. 15

37. Σ. Καρούζου, Ἀγγεῖα Ἀναγυροῦντος, 115.

38. Ἐτσι προσπαθεῖ νὰ ἐρμηνεῖται ὁ Cook, BSA 35 (1934/45) 183, τὶς κατηγορίες τῶν ἔργων ποῦ δὲν μποροῦν νὰ ἐνταχθοῦν στὴν « Κλασσικὴ Παράδοση ».

39. Εἶναι περιεργὸ πόσο ἀνεκμετάλλευτη ἔμεινε ἡ παρατήρηση τοῦ Louis Couve στὴ δημοσίευ- ση τοῦ ἀμφορέα τῆς Πικροδάφνης, Ἐθν. Μουσείο 222, γιὰ τὴ σπανιότητα τοῦ σχήματος καὶ ὁ συσχε- τισμὸς του μὲ τὰ Γεωμετρικὰ τοῦ Διπύλου, BCH 1893, 27, πίν. 2 - 3.

40. Στὴν ἀπόπειρα αὐτὴ, ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ τελικὴ, θὰ ἀποφύγομε τὴν ἐνταξὴ πολλῶν ἀνάλογων ἔργων μὲ ἀπλή, γραμμικὴ, διακόσμηση, τόσο γιὰ τὶς ἐλλείψεις τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομέ- νων ὅσο καὶ γιὰ τὶς ἀντιγνώμεις τῶν ἐρευνητῶν ποῦ ἀσχολήθηκαν μὲ τὴ χρονολόγησή τους. Παρά- δεῖγμα ὁ ἀμφορέας 770 τοῦ Ἐθν. Μουσείου ἀπὸ τὸν τάφο τῶν ἐλεφάντινων εἰδωλίων, BCH 1895, 278, εἰκ. 7, AM LV (1930) 150 (E. Kunze), Hampe, Sagenbilder, 37, πίν. 32.

Ἐθν. Μουσείου 222 Συλλογῆς Schoen Ρουσοπούλου	CVA 2, Pl. 5. Lullies, Eine Sammlung, ἀριθ. 30, εἰκ. 10 καὶ 11
Ἐθν. Μουσείου 15424 Βερολίνου 31007 Βερολίνου A7 καὶ A8	CVA Grèce 2, πίν. 6, 1 - 4 CVA Berlin (I), πίν. 41 CVA Berlin (I) πίν. 3,5 καὶ 4, 1 - 3

Τὰ παραδείγματα πού ἀναφέρθηκαν παραπάνω καλύπτουν χρονικά τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 8ου καὶ τὸ πρῶτο τοῦ 7ου π.Χ. αἰώνα. Ἡ φανερά συνειδητὴ προσπάθεια νὰ διατηρήσουν τὸ παραδοσιακὸ σχῆμα μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ σὰν ἔνδειξη ἀντίδρασης στὸ κύμα τῶν νέων γούστων πού πλημμύρισαν τὴν Ἀττικὴ αὐτὰ τὰ χρόνια⁴¹. Εἶναι κοινὸ τους χαρακτηριστικὸ ἢ ἀπόλυτα ξεκαθαρισμένη διάκριση τῶν ἐπὶ μέρους μελῶν τοῦ σώματος πού ἀποκτοῦν μιὰ δική τους ξεχωριστὴ πληρότητα, χωρὶς νὰ ταραζοῦν τὴν ἐνότητα τοῦ συνόλου. Ἀκόμα καὶ στὰ πρῶιμότερα παραδείγματα, λαιμός, ὄμος, κοιλιά, διαμορφώνονται ἔτσι σὲ διακοσμητικοὺς χώρους αὐτόνομους καὶ δὲν ὑποδιαιροῦνται σὲ ἀλλεπάλληλες ζώνες. Τὸ ἴδιο συγκρατημένο πνεῦμα δείχνει καὶ ἡ πρὸ μετρημένη χρῆση παραπληρωματικῶν κοσμημάτων. Ἡ ἀπουσία πλαστικῶν φιδιῶν καὶ ἡ χρησιμοποίηση τοῦ πλάτους τοῦ λαιμοῦ γιὰ μιὰ ἐνιαία μετοπικὴ παράσταση⁴² εἶναι ἀπὸ τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἀμφορέων τῆς Κατηγορίας Β.

Τὰ συμπεράσματα πού μᾶς ἔδωσε ἡ παρακολούθηση τοῦ σχήματος τοῦ ἀμφορέα σὲ σχέση μὲ τὴ διακόσμησή του, θὰ μπορούσαν νὰ συνοψιστοῦν ἔτσι :

1) Ἡ μορφή πού δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴν πρωτοαττικὴ ἐπανάσταση (Κατηγορία Α) δείχνει τὸ ὄριο τῆς διαφορᾶς τοῦ ἀρχαϊκοῦ κόσμου πού γεννιέται, ἀπὸ τὸ Γεωμετρικὸ τοῦ ὁποῖου ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἄρνηση. Ἐπικρατεῖ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 8ου καὶ τὸ πρῶτο τοῦ 7ου π.Χ. αἰώνα φτάνοντας στὸ maximum τοῦ ὕψους καὶ μετὰ σβῆνει χωρὶς νὰ ἀφήσῃ τὰ ἴχνη της παραπέρα⁴³.

2) Οἱ ἀρχές τοῦ γεωμετρικοῦ κόσμου διοχετεύονται στοὺς ἀμφορεῖς τῆς κατηγορίας Β πού, μολοντί κρατᾷ τὸ παραδοσιακὸ σχῆμα, ἀντιδρᾷ στὸν πολυμορφικὸ διονυσιασμὸ τῆς ἐποχῆς δημιουργώντας νέες μορφές καὶ νέες ἀξίες.

3) Μέσα σ' αὐτὰ τὰ δύο παράλληλα ρεύματα κινοῦνται καλλιτέχνες πού ἐπηρεάζονται περισσότερο ἢ λιγότερο κι ἀπὸ τὰ δύο⁴⁴.

4) Ἀπὸ τὸ δεῦτερο τέταρτο τοῦ αἰώνα οἱ δύο ἀντίθετες τάσεις ἀρχίζουν νὰ δημιουργοῦν τὴ σύνθεση, πού στὰ ἔργα τοῦ «ζωγράφου τῶν Κριῶν» θὰ βρῆ τὴν πρὸ εὐτυχισμένη της πλήρωση. Πραγματικὰ στὴν ὄριμη δημιουργία του, τὸν ἀμφορέα τοῦ Πηλέα⁴⁵,

41. Βλέπε καὶ D. Burr, *Hesperia* II (1933) 633.

42. Ἔτσι δὲ φαίνεται νὰ εἰσταθῆ ἡ γνώμη τοῦ Γ. Μυλωνᾶ, δ.π. 25, ὅτι, « μετὰ τὴν ἀπαροδοῦν τοῦ χρόνου οἱ ἀγγειογράφοι τολμοῦν νὰ χρησιμοποιοῦν ὀλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν (τοῦ λαιμοῦ), χωρὶς νὰ ἐλαττώσῃ τὸ ὕψος τῆς δι' ὑποδιαιρέσεων », μιὰ καὶ τὸ χαρακτηριστικὸ αὐτό, πού πραγματικὰ βρίσκει τὴν πληρωσὴ του στὰ ὄριμα πρωτοαττικὰ χρόνια, ὑπάρχει ἀκόμα καὶ στὰ παλιότερα ἀγγεῖα τῆς Κατηγορίας Β.

43. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ἡ λουτροφόρος τῶν Ἀρχαϊκῶν καὶ Κλασσικῶν χρόνων πού ἀνάγεται σὲ μορφές τοῦ 7ου αἰώνα καὶ ἐπιζεῖ γιὰ καθαρὰ θρησκευτικοὺς λόγους.

44. Πρβλ. ἀμφορεῖς Λονδίνου 1936. 10 - 17.1 καὶ Ὁξφόρδης 1935, 18, Davison δ.π. εἰκ. 55 καὶ 54, καὶ Νέας Ὑόρκης 10.210.8 καὶ 21.88.18, BSA 35 (1934 - 35) πίν. 47 καὶ 50

45. Βλέπε τὴ μοναδικὴ ἀνάλυση τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸν Beazley, *Development*, 9 κ.έ.

βλέπομε νὰ ἐπικρατῆ ὁ σεβασμὸς στὴν αὐστηρότητα τῆς φόρμας καὶ τὴν προσαρμογὴ σ' αὐτὴ τῶν διακοσμητικῶν ἀπαιτήσεων, μιὰ παραδοσιακὴ ἀρετὴ συνυφασμένη, ὡστόσο, μὲ τὴ δροσιὰ καὶ τὴν ἐλαφράδα τῆς διάθεσης τοῦ συνόλου, τὴν κερδισμένη ἀπὸ τὴν πρώιμη πρωτοαττικὴ ἐπανάσταση.

Πιστεύοντας τὴν Τέχνη σὰν τὸν πιὸ καθαρὸ καθρέφτη τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας ἀπ' ὅπου καὶ πηγάζει, διακρίνομε στὸν ἀνταγωνισμό τῶν δύο σύγχρονων ἀλλὰ τόσο διαφορετικῶν δυνάμεων τῆς κεραμεικῆς τὰ στοιχεῖα μιᾶς συγκεκριμένης ἱστορικότητας, ποὺ βρίσκει στὸ παραπάνω ἐκτεθειμένο σχῆμα τὴν πιὸ σαφῆ διαλεκτικὴ τῆς ἔκφραση. Ἡ ἀπουσία ὅμως τῶν ἱστορικῶν δεδομένων περιορίζει τὴν πεποίθηση στὸ ὄριο τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ κάνει τὴ βαθύτερη ἔρευνα σχεδὸν ἀδύνατη.

Α. ΔΕΛΗΒΟΡΡΙΑΣ

ΜΑΡΜΑΡΙΝΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΚΕΦΑΛΙ ΑΠΟ ΤΗ ΜΥΤΙΛΗΝΗ*

(Π ί ν . 43)

Ἀνάμεσα στὰ γλυπτὰ τοῦ Μουσείου τῆς Μυτιλήνης ὑπάρχει καὶ ἓνα γυναικεῖο κεφάλι, ποῦ ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας ματιὰ γοητεύει τὸ θεατὴ μὲ τὴν ἡρεμὴ καὶ κάπως θλιμμένη ἔκφρασή του, μὲ τὴ χάρη, τὴν εὐγένεια καὶ τὸ βάθος τοῦ συναισθήματος¹.

Πρόκειται γιὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. 2727 μαρμάρينو γυναικεῖο κεφάλι. Ἀπὸ τὸ πρόσωπο διατηρεῖται τὸ δεξιὸ τμήμα, ἐνῶ ἔχει ἀποκοπῆ τὸ ἀριστερὸ μάτι, ἡ μύτη καὶ τὸ πηγούνι. Γενικὰ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ μαρμάρου εἶναι πολὺ κατεστραμμένη, προπάντων κάτω στὸ λαιμό, ὅπου ἓνας μεταγενέστερος σιδερένιος γόμφος (ποῦ τώρα ἀφαιρέθηκε) ἐπέφερε μεγάλη καταστροφὴ καὶ ρωγμὲς στὸ μάρμαρο. Ἡ μορφή φορεῖ ἀπλὸ "σάκκο", ποῦ καλύπτει ὀλόκληρο τὸ κεφάλι, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα μικρὸ τμήμα τῶν μαλλιών, μπροστὰ, ποῦ πλαισιώνουν τὸ πρόσωπο, καὶ πίσω στὸν τράχηλο, ὅπου φαίνονται μόνον οἱ ρίζες τῶν μαλλιών, ποῦ ἀποδίδονται μὲ « μνηοειδεῖς » ἐγγάρακτες γραμμές. Τὰ μαλλιά ἀποδίδονται περισσότερο καθαρὰ καὶ πλαστικὰ στὸ ἀριστερὸ παρὰ στὸ δεξιὸ τμήμα τοῦ τραχήλου, πράγμα ποῦ δείχνει ὅτι ἡ μορφή ἴσως ἦταν ἐλαφρὰ στραμμένη πρὸς τὰ δεξιά.

Διακρίνονται ἴχνη ἐργαλείου, κυρίως « χτένι », στὸν τράχηλο.

Μάρμαρο λευκὸ, λεπτόκοκκο, ἴσως Παριανό.

Διαστάσεις : Ὑψος 0,139, ὕψος προσώπου 0,10, πλάτος 0,103, πλάτος προσώπου 0,075 μ.

Παρὰ τὴ μεγάλη φθορὰ ποῦ ἔχει ὑποστῆ τὸ κεφάλι αὐτό, βλέπει κανεὶς καθαρὰ ὅτι πρόκειται ἀναμφισβήτητα γιὰ ἓνα ἐξαιρετικὸ ἔργο τοῦ τέλους τοῦ πέμπτου αἰώνα. Τὴ χρονικὴ του τοποθέτηση ἀργὰ μέσα στὸν πέμπτο αἰώνα ἐπιβεβαιώνουν μερικὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα : Ἐνῶ στὰ προγενέστερα ἔργα ὅλα τὰ τμήματα τοῦ προσώπου ἰσοζυγιάζονται, ἐδῶ, στὸ κάτω τμήμα τοῦ προσώπου, οἱ παρεῖς κερδίζουν. Τὰ χεῖλη στίς ἄκρες, ἐκεῖ ποῦ ἐνώνονται, βυθίζονται πρὸς τὰ μέσα δημιουργώντας μιὰ περισσότερο αἰσθησιακὴ μορφή. Τὸ βλέμμα εἶναι ὑγρὸ, γεμάτο ἡρεμὴ ἐσωτερικότητα, προσδίδοντας στὴ μορφή ἓναν ἡσυχὸ χαρακτήρα καὶ μιὰ παθητικὴ ὁμορφιά. Τὸ κλασσικὸ συγκρατημένο πάθος τῆς προηγούμενης γενιᾶς, τῆς γενιᾶς τοῦ Φειδία, χαλαρώνεται. Τὸ κεφάλι τῆς Μυτιλήνης εἶναι περισσότερο κοντὰ στὴν ἀνθρώπινη ὁμορφιά, ἔχει περισσότερο ψυχικότητα, ἂν θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, ἐνῶ ἐξάλλου ὁ διάχυτος συναισθηματισμὸς ποῦ τὸ χαρακτηρίζει προδίδει τὸ χέρι ἑνὸς νησιώτη καλλιτέχνη. Αὐτὸ βέβαια δὲ σημαίνει πὼς τὸ κεφάλι τῆς Μυτιλήνης εἶναι ἀπαλλαγμένο

* Τὸν κ. Χρ. Καροῦζο, εὐχαριστῶ θερμὰ γιὰ τὶς πολὺτιμες συμβουλές του καὶ τὴ γενικότερη βοήθεια στὴ δημοσίευση τοῦ κεφαλοῦ αὐτοῦ τῆς Μυτιλήνης.

1. Τὸ κεφάλι βρισκόταν ἤδη στὸ Μουσεῖο τὸ φθινόπωρο τοῦ 1959, ὅταν τὴ διεύθυνση τῆς περιφέρειας ἀνέλαβε ὁ Ἔφορος κ. Χαριτωνίδης, ὁ ὁποῖος ἀμέσως ἀντελήφθη τὴ σημασία του καὶ φρόντισε νὰ φωτογραφηθῆ καὶ νὰ καταγραφῆ στὸ εὑρετήριο τοῦ Μουσείου. Τὸν Ἔφορο κ. Χαριτωνίδη εὐχαριστῶ θερμὰ γιὰ τὴν καλοσύνη ποῦ εἶχε νὰ μοῦ παραχωρήσῃ τὴ δημοσίευσή του. Γιὰ τὴ φωτογράφησή του εὐχαριστῶ τὸ Γερμ. Ἄρχ. Ἰνστιτούτο καὶ ἰδιαίτερα τὸν Dr Dörig.

από την επίδραση της αττικής τέχνης. 'Αντίθετα διατηρεί πολλά σαφή στοιχεία της και είναι φτιαγμένο μέσα στην αττική παράδοση, πράγμα που εξάλλου δεν πρέπει να μās παραξενεύη με την επικράτηση την εποχή αυτή της κοινής 'Αττικής². 'Ο καλλιτέχνης μοιάζει να γνωρίζει καλά τὰ αττικά έργα της εποχής και δε φροντίζει διόλου να απαλλαγῆ από την επίδρασή τους. Γι' αυτό τὸ πρῶτο πράγμα που μās ἔρχεται στὸ νοῦ βλέποντας τὸ ἔργο αὐτὸ (Π ί ν. 43 α - β) εἶναι τὰ διατηρούμενα κεφάλια ἀπὸ τὸ θωράκιο τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης³, ἔργα καθαρὰ καὶ ἀναμφισβήτητα αττικά καὶ σχεδὸν σύγχρονα. 'Η ὁμοιότητα εἶναι σαφῆς καὶ οὐσιαστικῆ καὶ δὲν περιορίζεται σὲ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα. Καὶ ἐδῶ συναντοῦμε τὴν ἴδια ἀπλή καλύπτρα ποὺ σκεπάζει σχεδὸν ὅλα τὰ μαλλιά, τὸν ἴδιο τρόπο κτενίσματος, τὸ ἴδιο ἔλαφρὰ κυρτὸ καὶ τριγωνικὸ μέτωπο, τὰ ἴδια στρογγυλεμένα μάγουλα, τὴν ἴδια ἀπαλὴ μετάβαση τῶν ἐπιφανειῶν. 'Όμως παρ' ὅλη αὐτὴ τὴν οὐσιαστικὴ ὁμοιότητα ὑπάρχει μιὰ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ κεφάλι τῆς Μυτιλήνης καὶ στὰ λοιπὰ γνωστὰ κεφάλια ἀπὸ τὸ θωράκιο : ἡ ἔκφραση. Στὸ κεφάλι τῆς Μυτιλήνης συναντοῦμε αὐτὸ ποὺ νομίζομε πῶς οἱ ἀρχαῖοι περιέγραφαν « ὑγρότης τῶν ὀφθαλμῶν, τὸ ὑγρόν ». Τὰ μάτια εἶναι βαθιὰ τοποθετημένα, δίνοντας στὴ μορφή μιὰ στοχαστικὴ καὶ ἤρεμῃ ἔκφραση. 'Ενῶ ἡ ἔκφραση στὰ κεφάλια τοῦ θωρακίου τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης διατηρεῖ τὴν αὐστηρὴ καὶ θεϊκὴ ἀνάταση τῶν μεταφειδιακῶν ἔργων τῆς 'Αττικής, δὲν ἔχει τίποτα ἀπὸ τὴν ἐσωτερικότητα τοῦ κεφαλιοῦ τῆς Μυτιλήνης. 'Αντίθετα αὐτὸ τὸ βαθὺ καὶ ἀπόμακρο βλέμμα τὸ συναντοῦμε στὰ σωζόμενα κεφάλια ἀπὸ τὴ βάση τῆς Νεμέσεως, ποὺ γενικὰ ἀποδίδονται στὸ ἐργαστήριο τοῦ Παριανοῦ γλύπτη 'Αγορακρίτου⁴.

'Αλλὰ καὶ ἡ μικρὴ γυναικεία μορφή ἀριθ. 1310 τοῦ Μουσείου 'Ακροπόλεως μοιάζει συγγενικὴ στὴν ἔκφραση καὶ στὴ συναισθηματικότητά⁵. 'Ενῶ ἡ μορφή τῆς Νίκης στὸ ἀνάγλυφο ἀριθ. 1329 τοῦ Μουσείου 'Ακροπόλεως πλησιάζει τὸ κεφάλι τῆς Μυτιλήνης στὸ ἄνοιγμα τοῦ ματιοῦ καὶ στὴν ἐσωτερικότητα τοῦ βλέμματός⁶.

2. 'Εξάλλου ἰσχυρὴ ἐπίδραση τῆς αττικῆς ἀρχιτεκτονικῆς φαίνεται καὶ στὸν μόνον γνωστὸ κλασσικὸ ναὸ τῆς Λέσβου στὰ Μέσα, κοντὰ στὴν ἀρχαία πόλη Πύρρα, πρβλ. R. Koldewey, *Die Antiken Baureste der Insel Lesbos*, Berlin 1890, σ. 47 - 61, πίν. 18 - 26. 'Επίσης A. von Salis *Altar von Pergamon*, Berlin 1912, σ. 16, σημ. 2. Thiersch, *ÖJH XI* (1908) 52 κ.έ.

3. Πρβλ. Κεφάλι Μουσ. 'Ακροπ. ἀρ. 992. Rh. Carpenter, *Sculpt. of the Nike Temple*, Par. σ. 29 εικ. 2. Σταυρόπουλλος, *Δελτίον* 1930 - 31. Παράρτημα σ. 7, ἀρ. 4, εικ. 9. — H. Thompson, *Hesperia XVII* (1948) σ. 176, πίν. 52. 'Επίσης πρβλ. καὶ τὸ μεταφειδιακὸ κεφάλι τὸ δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν A. Giuliano, *Annuario* (1955 - 56) σ. 56, εικ. 5 - 8. Μεγαλύτερη ὁμοιότητα βρίσκουμε στὸ αττικὸ ἀνάγλυφο γυναικείο κεφάλι στὸ Louvre, J. Charbonneaux, *La Sculpture Grecque au Musée du Louvre*, Paris, πίν. XXI. Καὶ ἐδῶ ὁμοίως ἡ μορφή εἶναι περισσότερο αὐστηρὴ, τὰ βλέφαρα περισσότερο βαριά. 'Επίσης, Picard, *Manuel II* (2) 690 κ.έ. εικ. 276.

4. E. Kjellberg, *Studien zu den Attischen Reliefs des V. Jahrhunderts* (IX. kapitel), Upsala 126, σ. 105. — Pallat *JHB IX* (1894) σ. 1 κ.έ. K. Schefold, *Agorakritos als Erbe des Phidias*. *Festschrift R. Boehringer* 1957, σ. 559 κ.έ. εικ. 8 - 27.

5. Casson, *Cat. Acrop. Mus. II*, No 1310. — 'Ο Langlotz, *Scritti in onore di B. Nogara*, σ. 227, σημ. 1, ἀποδίδει τὴ μορφή στὸν κύκλο τοῦ 'Αγορακρίτου. Πρβλ. ἐπίσης Bulle, *Sch. Mench*, πίν. 128. — E. Buschor, *Plastik der Griechen*, 1936, σ. 78.

6. Casson, *Cat. II*, No 1329. — H. B. Schlörb (*Untersuchungen zur Bildhauer Generation nach Phidias*, σ. 36) ἀναγνωρίζει ἰωνικὴ ἐπίδραση καὶ μιὰ κάποια ὁμοιότητα τῆς μορφῆς τῆς Νίκης τοῦ ἀναγλύφου ἀρ. 1329 πρὸς τὸ γυναικείο κεφάλι ἀρ. 1309 ἀπὸ τὴς μετόπης τοῦ Παρθενῶνα, τὸ ὁποῖο σίγουρα ἀποδίδεται στὸ σχέδιο τοῦ 'Αγορακρίτου. 'Ο Fr. Brommer, *JHB 75* (1960) σ. 48 ἀρ. 17 εικ. 19 a - d, ἀμφιβάλλει ἂν εἶναι κλασσικὸ πρωτότυπο ἔργο.

Και οι ανάγλυφες στήλες⁷ όμως που βρέθηκαν σε διάφορα σημεία στα νησιά του Αιγαίου άπηχουν το ίδιο πνεύμα και μάς θυμίζουν έντονα το κεφάλι της Μυτιλήνης. 'Ανάμεσα σ' αυτές ξεχωρίζει για τις ουσιαστικές ομοιότητες με το δημοσιευόμενο έργο ή στήλη από την 'Αμοργό ('Εθν. Μουσ. 4470)⁸. Μολονότι ανάμεσά τους υπάρχει μιὰ χρονική απόσταση είκοσι περίπου ετών, ή σχέση τους είναι βασική. 'Ο καλλιτέχνης της δείχνει την ίδια αγάπη για τις άπλες και χωρίς παιχνιδίσματα επιφάνειες, την περιληπτική απόδοση των μαλλιών, το πρὸς τὰ μέσα γύρισμα των χειλιών στις άκρες, αλλά κυρίως την ίδια αγάπη για τὸ « ἀπόμακρο » και « χαμένο » βλέμμα.

'Η ομοιότητα του κεφαλιού με τὰ παραπάνω έργα, αλλά κυρίως ή άναμφισβήτητη ύψηλή ποιότητα του έργου, που δείχνει τὸ χέρι κάποιου προικισμένου νησιώτη, αλλά που δὲν άρνεϊται τὴν άττική παράδοση, καλλιτέχνη, μάς οδηγεί σ' ένα όνομα : τὸν 'Αγοράκριτο, τὸν αγαπημένο μαθητὴ του Φειδία. "Όσο όμως κι άν είναι δελεαστική μιὰ τέτοια σκέψη, δὲν παύει νά είναι παρὰ μιὰ υπόθεση. 'Αποφεύγοντας λοιπὸν νά προχωρήσωμε περισσότερο στὸ πέλαγος των εικασιών για τὴν άναγνώριση κάποιου συγκεκριμένου καλλιτέχνη, καταλήγουμε λέγοντας, ότι πρόκειται για έναν έξαιρετο νησιώτη, που δούλεψε μέσα στην άττική παράδοση τὴν τελευταία δεκαετία του πέμπτου αιώνα.

Και τώρα γεννιέται τὸ θέμα τῆς έρμηνείας τῆς μορφῆς.

'Η μορφή φορεϊ άπλό, άπτυχο "σάκκο", ὁ ὁποῖος καλύπτει ὀλόκληρο τὸ κεφάλι, τονίζοντας ιδιαίτερα τὴν κόμμωσή του. 'Η μόδα του "σάκκου" άρχίζει στις άρχές του πέμπτου αιώνα και φθάνει σε μεγάλη ποικιλία στὸν Παρθενώνα⁹. "Σάκκο", ἔκτος ἀπὸ τις κοινές θητές¹⁰, φοροῦν διάφορες θεές και μάλιστα νέες¹¹. 'Η 'Αρτεμις, ή Κόρη, ή 'Αφροδίτη συχνά άπεικονίζονται φορώντας τον¹². Κι ακόμα διάφορες τοπικές νύμφες άπεικονίζονται σε νομίσματα νά φέρουν τὸ αὐτὸ ή περίπου τὸ αὐτὸ εἶδος καλύμματος¹³. Μιὰ τέτοια νύμφη, τὴ νύμφη Πύρρα, ἴσως και τὴ νύμφη Μυτιλήνη, βλέπομε σε νομίσματα τῆς Λέσβου των μέσων (και άργότερα) του τέταρτου αιώνα, νά άπεικονίζεται φορώντας "σάκκο"¹⁴. "Αν και ή μορφή τῆς νύμφης άπεικονίζεται περισσότερο αὐστηρή, σύμφωνα με τὸ συντηρητισμὸ που χαρακτηρίζει τὰ νομίσματα, μολονότι ανάμεσά τους

7. Πρβλ. τὴ νεότερη στήλη τῆς 'Ανδρου και μάλιστα τὴ μορφή τῆς δούλης, Saucius, T. Andrios, 40, εἰκ. 48. ÖJH 6 (1903) Beiblatt, 93 κ.έ. εἰκ. 17 και Karusos, AM 71 (1956) σ. 252.

8. Chr. Karusos, Stelenfragment aus Amorgos 76 (1961) σ. 115 κ.έ. εἰκ. 73, πίν. IV.

9. J. Charbonneaux, Mon. Piot XXXIII (1933) σ. 98 κ.έ. 'Επίσης άρθρα σε λεξικά.

10. Πρβλ. ἐπιτύμβια στήλη 'Ηγησοῦς ὄπου ή δούλη φορεϊ "σάκκο". 'Επίσης "σάκκο" φορεϊ ή δούλη στὸ ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο τῆς Πολυξένης, Lippold, πίν. 80, 4. 'Η Νικοστράτη (E.M. 1053) φορεϊ εἶδος "σάκκου". Στὴ στήλη τῆς 'Αμεινόκλειας ή μορφή τῆς δούλης φορεϊ ἐπίσης άπλό "σάκκο". Diepolder, Die Attischen Grabreliefs, πίν. 41. Πρβλ. μορφές σε άγγεία : Richter, Metrop. Museum, πίν. 141, 150, 165. Arias - Hirmer, Tausend Jahre Griechischer Vasenkunst, 1960 πίν. 237, 193.

11. Chr. Karusos, JHS 71 (1951) σ. 96 - 110 σ. 101. An early classical discredielief from Melos. 'Επίσης Δ. Φίλιος, AM XX (1895) σ. 247.

12. Πρβλ. μορφή 'Αρτέμιδος και 'Αφροδίτης στὴ ζωφόρο του Παρθενώνα. 'Επίσης τὴ μορφή τῆς Κόρης στὸ ἀνάγλυφο 'Ελευσίνος. Δ. Φίλιος, AM 20 (1895) σ. 245 κ.έ. πίν. V.

13. Πρβλ. νομίσματα Συρακουσών, Sylloge Numorum Graecorum DNM Sicily πίν. 15 - 663. 'Επίσης ἔ.ά. Corinth πίν. 3 - 114, ὄπου ή νύμφη Πειρήνη φορεϊ "σάκκο". "Ε.ά. Aeolis - Lesbos, πίν. 5, 209 (Λάρισα - Φρικωνίς).

14. Sylloge Numorum Graecorum DNM Aeolis - Lesbos, πίν. 9 - 428, ὄπου ή νύμφη Πύρρα φορεϊ "σάκκο". "Ε.ά. πίν. 8 - 383, ὄπου ή νύμφη Μυτιλήνη (;) φορεϊ "σάκκο". 'Επίσης στίς άνασκαφές που έγιναν τὸ έτος 1962 στὴ Μυτιλήνη στὴν περιοχή Χωράφα ἀπὸ τὸν "Εφορο 'Αρχαιοτήτων κ. Σ. Χαριτωνίδη βρέθηκε νόμισμα με κεφάλι νύμφης, ἴσως τῆς Μυτιλήνης, που φορεϊ "σάκκο".

υπάρχει μιά σημαντική χρονική διαφορά, δεν αποκλείεται να υπάρχει κάποια ουσιαστική σχέση ή ακόμη και ταύτιση.

Ἡ προέλευση τοῦ ὀραίου αὐτοῦ κεφαλιοῦ δυστυχῶς δὲν εἶναι μαρτυρημένη. Ἀόριστη κάπως προφορική πληροφορία ὑπάρχει ὅτι βρέθηκε στὸ θέατρο τῆς Μυτιλήνης. Μέσα σ' ὅλες αὐτὲς τὶς ἀβεβαιότητες, τὸ μόνο σίγουρο κέρδος εἶναι αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ ἔργο, ποὺ ἀξίζει νὰ γίνῃ γνωστὸ, κι αὐτὸν κυρίως τὸ σκοπὸ ἔχει ἢ παρουσιάσῃ του ἐδῶ.

ΜΑΡΙΑ ΤΟΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ – ΜΠΡΟΥΣΚΑΡΗ

ΕΚ ΤΟΥ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ (VI)¹

(Π ί ν. 44 - 46)

Α'

Εἰς IG II² 3897

Ἡ ἐν Inscriptiones Graecae τόμ. II² ὑπ' ἀριθ. 3897 ἐξ Ἀθηνῶν ἐπιγραφή ἦτο χαραγμένη ἐπὶ μεγάλης ἐπιμήκους βάσεως, ἣτις ἔχει θραυσθῆ εἰς τεμάχια. Ἐξ τούτων ἀπόκεινται εἰς τὸ E.M. καὶ φέρουν τοὺς ἀριθμοὺς Εὐρετηρίου 8632 καὶ 8632a. Τὰ τέσσαρα τούτων (I - IV ἐπὶ τοῦ σχεδιάσματος τοῦ Π ί ν. 44β) εἶχον ἤδη παλαιότερον συγκολληθῆ ἐπ' ἀλλήλων. Τὸ ἕκτον (VI = E.M. 8632a) εἶχε μὲν ἀναγνωρισθῆ ὡς ἀνήκον ἐπίσης εἰς τὴν βάσιν, δὲν ἦτο ὁμοῦ γνωστὴ ἡ θέσις (Dittenberger, Kirchner), ἐξ ἧς τοῦτο εἶχεν ἀποσπασθῆ. Τὴν διαπίστωσιν, ὅτι καὶ τὸ πέμπτον (V) συνανῆκει, καὶ δὴ συγκολλᾶται ἐπὶ ταύτης, ὀφείλομεν εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Α. Raubitschek. Εἰς πραγματείαν του, δημοσιευθεῖσαν ἐν Hesperia XVIII (1949) σ. 99 ἐξ., ἀνέγνωσεν οὗτος ὀρθῶς καὶ συνεπλήρωσεν ἐπιτυχῶς τὰ κενὰ τῶν τριῶν ἐπὶ μέρους τριστίχων ἐπιγραφῶν, ἐπεχείρησε δὲ καὶ τὴν τοποθέτησιν τοῦ ἕκτου τεμαχίου εἰς τὴν θέσιν, ἣν τοῦτο εἶχεν ἐπὶ τῆς βάσεως. Ὡς πρὸς τὴν διάταξιν τῶν τριῶν ἐπιγραφῶν ἐπὶ τῆς βάσεως σημειοῖ ἐν σελίδι 99 « The monument consisted of three statues set up on a large base which was composed of two slabs of marble. The inscriptions on the right slab. . . ».

Κατὰ τὴν προσπάθειαν ἀναπαραστάσεως τῆς βάσεως, ἵνα αὕτη καταλάβῃ τὴν θέσιν τῆς εἰς τὸ E.M., προέκυψαν ἀμφιβολίαι ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν δοθεῖσαν σειρὰν εἰς τὰ τεμάχια μαρμάρου, εἰδικῶς τὴν ὑποτιθεμένην θέσιν, ἣν τὸ τεμάχιον VI κατεῖχεν ἐπὶ τῆς βάσεως. Διὰ τοῦτο συνεβουλεύθη τὸν ἔμπειρον περὶ τὰ τοιαῦτα ἀρχιτέκτονα κ. Ἰ. Τραυλόν, ὑπὸ τὰς ὀδηγίας τοῦ ὁποίου ἐξεπονήθη ὑπὸ τῆς δ. Εἰρήνης Τραυλοῦ τὸ ἐν Π ί ν. 44β σχεδιάσμα. Αἱ ἀμφιβολίαι μου ἐνισχύθησαν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὑπάρχει ἀναθύρωσις περιθέουσα ἀβαθῆ τὸρμον ἐπὶ τῆς στενῆς, καὶ πάλαι μὴ ὀρατῆς, πλευρᾶς δύο ἐκ τῶν τεμαχίων. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν τὰ δύο ταῦτα τεμάχια δὲν ἀρμόζουσιν κατὰ τὸ μέρος τοῦτο πρὸς ἀλληλα, θὰ πρέπη νὰ ὑπῆρχε καὶ ἄλλο, μὲ ἀναθύρωσιν καὶ τὸρμον ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν του, παρεμβαλλόμενον μεταξὺ τῶν δύο τούτων. Ἡ ἀναθύρωσις μετὰ τὸρμου ὑπάρχει : 1) Εἰς τὸ ἀριστερὸν τοῦ τεμαχίου I (Π ί ν. 45a, δηλοῦται παρὰ Raubitschek), 2) Εἰς τὸ δεξιὸν τοῦ τεμαχίου VI (Π ί ν. 45β). Τὸ τελευταῖον τοῦτο τεμάχιον ὁ Raubitschek προτάσσει τῶν λοιπῶν πέντε· θέτει δηλαδὴ τοῦτο εἰς τὸ ἄκρον ἀριστερὸν. Ἡ βάσις, ὡς ἐκ τούτου, δὲν συνέκειτο ἐκ δύο ἀλλ' ἐκ τριῶν τμημάτων ἀρμοζόντων πρὸς ἀλληλα διὰ τῆς καταλλήλου ἐπεξεργασίας.

Ὡς φαίνεται ἐπὶ τοῦ σχεδιάσματος, τὸ κατὰ τὸ μέσον τμήμα ἦτο μεγαλύτερον τῶν δύο ἄλλων, ἅτινα ἦσαν συμπληρώματα τούτου. Τὸ τεμάχιον VI ἀπετέλει τὸ ἄκρον δεξιὸν τοῦ μεσαίου τμήματος, ἐφ' οὗ εἶχε χαραχθῆ τὸ πλεῖστον τῆς ἐπιγραφῆς.

1. Ἴδὲ καὶ AE 1964, σ. 36 κ.έ.

Οὕτως, ἡ διάταξις τῶν τριῶν ἐπὶ μέρους ἐπιγραφῶν ἐπὶ τῆς βάσεως ἦτο ἡ ἐξῆς :

[ὁ Δ ἦ μ ο]ς
[Ἄ π π ι ο ν Σ ω φ] ἦ μ ο ν Ἄ π π ι ο υ ὄ ν
[ἄ ρ ε τ ῆ ς ἔ ν] ε κ α ἀ ν έ [θ] η κ ε ν

[Λ ε] ὄ κ ι ο ς Σ ω φ ῆ μ ο ς Ἄ π [π ι ο υ ὄ ς]
Φ α ἰ ὀ ρ ο ν [Λ υ σ ι] ἄ [δ] ο υ Β ε [ρ ε ν ι κ ἰ δ η ν]
τ ὸ ν ἑ α ν τ [ο ὗ κ α] θ η γ η [τ ῆ ν ἀ ν έ θ η κ ε ν]

ὁ Δ [ἦ μ ο ς]
[Λ ε ὗ] κ ι ο ν Σ ω φ ῆ μ ο [ν Ἄ π π ι ο υ ὄ ν]
[ἄ ρ ε] τ ῆ ς ἔ ν ε κ [α ἀ ν έ θ η κ ε ν]

Τὸ μήκος τῆς βάσεως δὲν εἶναι εὐκόλον νά ὀρισθῆ· ἡ ἐπιγεγραμμένη πάντως ἐπιφάνεια ταύτης θὰ ἦτο 2.39 μ. περίπου. Τὸ σφῶζόμενον ὕψος εἶναι 0.24 μ.

Ὁ ἀνδριᾶς τοῦ καθηγητοῦ Φαἰδρου ἴστατο ἐν τῷ μέσῳ, ἔχων ἐκατέρωθεν αὐτοῦ τοὺς ἀνδριάντας τῶν δύο ἀδελφῶν, ἀναθήματα τοῦ δήμου Ἀθηναίων.

B'

E.M. 13181. Ἡ στήλη, ἐφ' ἧς ἡ ἐν Πί ν. 46 ἐπιγραφή, εὐρέθη² κατὰ Δεκέμβριον 1954 εἰς Λουμπάρδαν, θέσιν κειμένην κατὰ τὸ 34ον χιλιόμετρον τῆς ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Σούνιον παραλιακῆς ὁδοῦ. Πρόκειται περὶ τυχαίου εὐρήματος, ὅπερ ἦλθεν εἰς φῶς κατὰ τὴν διεύρυνσιν μικρᾶς ἀγροτικῆς ὁδοῦ, περὶ τὰ 20 μέτρα δυτικῶς τοῦ φρέατος, τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστὸν εἰς τὴν περιοχὴν ὡς « Πηγᾶδι τοῦ Ἀλυκοῦ ». Εὐρίσκεται δὲ τοῦτο ἐπὶ τῆς ἐν λόγῳ ἀγροτικῆς ὁδοῦ, ἦτις ἀπὸ τῆς παραλιακῆς, καὶ ἔναντι τῆς βαλτώδους ἐκτάσεως, χωρεῖ πρὸς ΒΑ., διέρχεται πρὸ τοῦ φρέατος καὶ συναντᾶται ὀλίγα μέτρα ἐκεῖθεν μὲ τὴν ἀπὸ τῆς παραλιακῆς πρὸς Κορωπὶ ἄγουσαν ὁδόν.

Εἶναι ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ὕψους 0.83 μ., πλάτους ἄνω μὲν 0.385 κάτω δὲ 0.41 καὶ πάχους 0.19. Ἡ ὀπισθία καὶ ἡ ἄνω πλευρὰ ἔχουν ἀπλῶς πελεκηθῆ, ἐνῶ ἡ κατενώπιον καὶ αἱ πλάγαι ἐλειάνθησαν ἐπιμελῶς. Ἡ ἄνω πλευρὰ, αἱ πλάγαι καὶ ἡ προσθία φέρουν, κυρίως εἰς τὸ ἄνω τοῦ ὕψους των, βαθεῖας διαβρώσεις, ὡς καὶ ἄμβλυνσιν τῶν ἄκμῶν τῶν γωνιῶν, εἰς ἃς ὀφείλεται ἡ καταστροφὴ τῶν κατὰ τὸ τμήμα ἐκεῖνο τῆς στήλης γραμμάτων. Αἱ βλάβαι αὗται ἔχουν προξενηθῆ ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῆς θαλάσσης, πρὸς ἣν θὰ ἦτο ἐστραμμένη ἡ στήλη. Τοῦτο δέ, ἵνα εἶναι ὀρατὴ ἡ ἐπιγραφή ἐκ τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, ἦτις, καὶ μέχρι τοῦ 1954 ἀκόμη, ἀπὸ Ἀναγυροῦντος, κατήρχετο ἐκ τῶν ὕψωμάτων διὰ τῆς χαράδρας πρὸς τὸν ὄρμον τῆς Λουμπάρδας, εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν ἐκεῖθεν.

Σύγκειται δὲ ἡ ἐπιγραφή ἐκ 12 στίχων, ἦτοι :

..... Θ . Ε Ν
... Φ . . Ι Κ Α Ι Α
.. μ Π [υ] θ ὠ θ ε ν [τ] ε λ ε ν δ é ὀ β ο λ ὀ [ν τ] -
[ὄ ς] π ἰ ν ο ν τ α ς τ ὀ Ἀ λ υ κ ὀ τ ὀ ἐ ν ι [α υ] -

2. Ἐκομίσθη εἰς τὸ Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Ἰ. Παπαδημητρίου, Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

- 5 [τ]ο̄ ἐκάστο̄ ε̄ [ς] τὰ ἱερά τῆσι Νύμ[φ]-
[ε]σι δστις δ' ἄν μὴ καταθῆι τὸν δ[β]-
[ο]λὸν μὴ πινέτω τὸ Ἄλυκο̄ εἰάν δε
[τ]ις βιαζόμενος πίνῃ, ἀποτίν-
[ε]ν πέντε δραχμάς· εἰάν τις φέρῃ-
10 [ι] ἢ ἄγῃ τὸ ὕδατος, μὴ καταθεῖς δ-
βολὸν τὸ ἀμφορέ[ως ἐ]κάστο̄, ὀφε-
λέτω [ῥ] ἱεράς τα[ῖς] Νύμφαις

Ἡ διάταξις τῶν γραμμάτων ἐπὶ τῆς στήλης εἶναι στοιχηδόν. Ἐκαστος τῶν στίχων περιέχει ἀνά 24 γράμματα, πλὴν τοῦ τελευταίου, ὡς καὶ τοῦ βου, ὅστις ἔχει 25, ἀφοῦ ὁ χαρακτὴρ παρέλειψε γράμμα, τὸ ὁποῖον ἐχάραξεν ἐν συνεχείᾳ ἄνωθεν τῶν ἄλλων καὶ μικρότερον τούτων.

Ἡ ἐπιγραφή προέρχεται ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ τέλους τοῦ Ε' ἢ κάλλιον τῶν ἀρχῶν τοῦ Δ' π.Χ. αἰῶνος. Ὑπὲρ τῆς τοιαύτης χρονολογήσεως συνηγοροῦν αἱ μορφαὶ τῶν γραμμάτων, ὁμοίαι πρὸς τὰ ἐπὶ ἄλλων συγχρόνων ἐπιγραφῶν, ὡς καὶ παλαιότεροι φθολογολογικοὶ τύποι ἐν χρήσει ἀκόμη κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ Δ' π.Χ. αἰῶνος, οἵοι Ο ἀντί ου, Ε ἀντί ει, ἀλλὰ καὶ τῆσι Νύμ[φ/ε]σι παρά τὸ τα[ῖς] Νύμφαις. Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ἐλλεῖπει παντελῶς τὸ δασὺ [Ἡ] πνεῦμα (ἱερός, ὅστις, ἕκαστος, Ἀλυκός - ἰδὲ ἄλυκός, ἄλυκίς κ.τ.δ.).

Ἐκ τῶν δύο πρώτων στίχων σφύζονται γράμματα μόνον κατ' ἀποστάσεις ἢ ἴχνη γραμμάτων μὴ ἐπιτρέποντα ἀσφαλεῖς συμπληρώσεις λέξεων.

Ἡ ἐν ἀρχῇ τοῦ 3ου στίχου λέξις Π[υ]θῶθεν (ἢ πρώτη πλήρως ἀναγινωσκομένη λέξις) ἄγει πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι εἰς τοὺς προηγηθέντας τῆς στήσεως τῆς στήλης χρόνους εἶχον ἀναφυῆ ἔριδες καὶ ἀμφισβητήσεις διὰ τὴν χρῆσιν τοῦ φρέατος, πιθανῶς παρ' ἀτόμου εἰς τὸ κτῆμα τοῦ ὁποίου ἦτο τοῦτο. Ἡ ὑδροληψία ρυθμίζεται τοῦ λοιποῦ ἄνωθεν. Εἰς τοὺς μὴ συμμορφουμένους πρὸς τὸ δελφικὸν πρόσταγμα θὰ ἐπιβάλλωνται χρηματικαὶ ποιναὶ καὶ τὰ πρόστιμα ταῦτα θὰ κατατίθενται εἰς τὸ ταμεῖον τῶν Νυμφῶν, ὡς πρόσοδος τούτου³.

Χρῆσις τοῦ φρέατος θὰ γίνεται τοῦ λοιποῦ ὑπὸ ὄρους, τόσον διὰ τοὺς πίνοντας μόνον ἐκ τούτου, ὅσον καὶ διὰ τοὺς λαμβάνοντας ὕδωρ ἐκ τούτου δι' ἄλλας χρείας, ἤτοι :

I. Ὅσοι πίνουν ἀπὸ τὸ ὕδωρ τοῦ Ἄλυκοῦ νὰ πληρώνουν ὄβολὸν δι' ἕκαστον ἔτος. Τὰ οὕτως εἰσπραττόμενα χρήματα θὰ κατατίθενται εἰς τὰ ἱερά τῶν Νυμφῶν.

II. Ὅστις δέν καταθέσῃ τὸν ὄβολὸν νὰ μὴ πίνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος τοῦ Ἄλυκοῦ.

III. Ἐάν τις πίνῃ χρησιμοποιοῦν βίαν (ἀρνούμενος νὰ καταβάλλῃ τὸν ὄβολὸν) νὰ ὑπόκειται εἰς πρόστιμον πέντε δραχμῶν (τὸ 30πλάσιον). Ὁ ὄρος οὗτος ἀφορᾷ προφανῶς εἰς συγκεκριμένην περίπτωσιν, πιθανῶς ἀπαιτητοῦ κυριότητος τοῦ φρέατος.

IV. Ἐάν τις μεταφέρῃ (κομίζων εἰς δοχεῖα ἢ δι' ἀγωγῶν) ὕδωρ ἐκεῖθεν, χωρὶς νὰ καταθέσῃ ὄβολὸν διὰ τὸ περιεχόμενον ἐκάστου ἀμφορέως, νὰ ὀφείλῃ πενήτηκοντα δραχμάς. Καὶ τὸ πρόστιμον τοῦτο, ἱερά πρόσοδος, θὰ κατατίθεται εἰς τὸ ταμεῖον τῶν Νυμφῶν.

3. OCIS 483 στίχ. 184 ἐξ. (ἐκ Περγάμου) “ τῶι βουλομένωι ἐπίληψις τῶν κακουργούντων περὶ τὰς κρήνας μερίζεσθω τοῦ γεινομένου ἐξ αὐτῶν διαφόρου τὸ ἥμισυ, τὰ δὲ λοιπὰ κατατασέσθω εἰς τὴν ἐπισκευὴν τοῦ τῶν Νυμφῶν ἱεροῦ ”.

Ὁ τελευταῖος τῶν ὄρων ἀφορᾷ πιθανῶς εἰς ἄρδευσιν ἐγγύς που εὕρισκομένων κη-
παρίων. Τὸ ἄγω, ὅταν συνοδεύη τὴν λέξιν ὕδωρ, δηλοῖ μεταφορὰν τούτου δι' ἀγωγῶν.
Θὰ εἶναι ἄλλως δύσκολον νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι οἱ διψῶντες μετέβαινον ἐκάστοτε, ἡμέ-
ρας τε καὶ νυκτός, εἰς τὸ φρέαρ διὰ νὰ πῶσιν, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἐπετρέπετο νὰ λαμβάνωσι
μεθ' ἑαυτῶν ὕδωρ εἰς τὰς ἀγροικίας ἢ τὰ πλοιαρία τῶν. Ὡς πρὸς τὴν στίξιν ἐν τῷ 11ῳ
στίχῳ : Τὸ κόμμα θὰ πρέπη νὰ τεθῆ ὄχι μετὰ τὴν πρώτην ἀλλὰ μετὰ τὴν τετάρτην λέ-
ξιν, ὁ δὲ ὄρος θὰ νοηθῆ ὡς : Τὸ ὕδωρ τὸ λαμβανόμενον πρὸς ἄρδευσιν ἀπομετρεῖται κατ'
ἀμφορεῖς (ὡς σήμερον κατὰ κυβικά). Δι' ἐκάστην τοιαύτην ποσότητα ὕδατος τὸ τέλος
εἶναι ὀβολός· ἐὰν δὲν καταβληθῆ ὁὔτος, ὁ παραβάτης ὑπόκειται εἰς πρόστιμον πολλα-
πλασιαζομένου τοῦ καθωρισμένου τέλους ἐπὶ 300.

Αἱ εἰσπράξεις τοῦ τέλους ἀπὸ τοὺς πίνοντας, ὡς καὶ τῶν προστίμων ἀπὸ τοὺς πα-
ραβάτας τῶν ὄρων, ἐλέγχουν ὀργανωμένην ὑπηρεσίαν ἱερατείου.

Στίχ. 5. ἐ[ς] τὰ ἱερά. Ἡ σύνταξις κατὰ πληθυντικὸν ἀφορᾷ βεβαίως εἰς περισ-
σότερα τοῦ ἐνός ἱερά. Ἐν θὰ πρέπη ἴσως νὰ ἀναζητηθῆ εἰς τὴν ἐγγύς τοῦ φρέατος χα-
ράδραν, φυσικὴν θέσιν λατρείας τῶν Νυμφῶν, ἄλλο ἴσως εἰς τὸ μέρος ἐνθα εὐρέθη ἡ
ἐπιγραφὴ. Ἐνδέχεται ἐν τούτοις περὶ τὸ φρέαρ νὰ ὑπῆρχεν ἐν μόνον ἱερόν, παράρ-
τημα ἐκείνου ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ καλουμένῳ τοῦ « Νυμφολήπτου » (I G I² 778 - 800 :
Solders, Ausserstädt. Kulte σ. 60). Νὰ πρόκειται μήπως περὶ λατρείας νῦν τὸ πρῶ-
τον καθιερωμένης ἐκεῖ, προικοδοτουμένης μὲ τὸ ἔσοδον τοῦτο ; Εἰσαγωγὰ λατρείας
ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν εἶναι γνωσταὶ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα (ἢ πρόσφατος ἀκόμη τοῦ
Ἀσκληπιοῦ), καὶ τὸ Π[υ]θῶθεν ὑποβάλλει τὴν σκέψιν διὰ κατὰ περισσώτερον ἀπ'
δ,τι ἀναφέρω ἀνωτέρω.

Ἡ διατήρησις τῆς παλαιᾶς ὀνομασίας τοῦ ὕδατος, ὡς καὶ ἡ ἐνεπίγραφος στήλη δὲν
εἶναι τὰ μόνα κατάλοιπα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος εἰς τὸ μέρος τοῦτο. Εἰς τὸ σημεῖον, εἰς δ'
εὐρέθη ἡ στήλη, μὲ τὴν ἐπιγεγραμμένην πλευρὰν πρὸς τὰ κάτω, ἀνεφάνησαν, κατὰ τὰς
μνησθείσας διευρυντικὰς τῆς ὁδοῦ ἐργασίας, τοῖχοι ἀρχαίων κτισμάτων. Περαιτέρω ἔρευ-
να ἡ μελέτη τούτων δὲν ἔγινε, ἵνα διαπιστωθῆ, ἐὰν ταῦτα ἀνήκουν εἰς ἱερόν ἢ ἄλλου
εἶδους κτήριον.

Εἶναι δὲ τὸ πηγᾶδι τοῦ Ἀλυκοῦ τὸ μοναδικὸν φρέαρ εἰς τὸ ΝΔ. τμήμα τῆς κοι-
λάδος τῆς Λουμπάρδας. Εἰς ταύτην ὑπάρχουν δύο εἰσέτι : α) ἐν κατὰ τὸ βόρειον τμήμα
τῆς ἐγγύς εἰς τὰ « Ὑψηλὰ Πεῦκα » μὲ ἀφθονώτερον ὕδωρ, β) ἄλλο ἀνατολικώτερον
τοῦ Ἀλυκοῦ εἰς θέσιν « Μετόχι ». Κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἐντοπίων, ἂν ὑπῆρχε καὶ ἄλλο
ἔπρεπε νὰ τὸ γνωρίζουν.

Δὲν διετηρήθη δὲ μόνον ἡ ὀνομασία, ἀλλ' ἐξηκολούθησεν, ὡς ἦτο φυσικόν,
καὶ ἡ χρησιμοποίησις τοῦ φρέατος. Οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰς πέριξ ἀγροικίας, ὡς καὶ οἱ
ποιούμενοι χρῆσιν τοῦ λιμένος, ὑδρεύονται καὶ σήμερον ἔτι ἐκεῖθεν. Ὅταν πνέη βό-
ρειος ἄνεμος, τὸ ὕδωρ δὲν διαφέρει κατὰ τὴν γεῦσιν τοῦ συνήθους, ὅταν ἀντιθέτως ὁ
ἄνεμος εἶναι νότιος, τοῦτο προσλαμβάνει ὑφάλμυρον γεῦσιν. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἀκτὴ
ἠπλοῦτο παλαιότερον ἐγγύτερον πῶς πρὸς τὸ φρέαρ καὶ ὅτι ἡ νῦν διαχωρίζουσα ταύτην
ἀπὸ τοῦ φρέατος λωρὶς ἐδάφους, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, ἐσχηματίσθη ἀπὸ προσχώσεις,
μαλακὰ χώματα. Ὑφάλμυρον φαίνεται ὅτι ἦτο καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὸ ὕδωρ, ὡς
τοῦτο δηλοῖ ἡ ἐτυμολογία του· θὰ ὀνομάσθη οὕτω πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τὰ ἄλλα δύο
γλυκέος ὕδατος φρέατα.

Διὰ τὴν θέσιν, εἰς ἣν εὐρέθη ἡ στήλη, δέχονται ὅτι αὕτη περιλαμβάνεται εἰς τὴν
ἐδαφικὴν περιοχὴν τοῦ δήμου « Λαμπραῖ ». Ἡ κρατοῦσα γνώμη (Eliot, Coastal

Demes, σ. 47 ἐξ.) εἶναι, ὅτι ἡ κοιλάς τῆς Λουμπάρδας ἀπετέλει τμήμα τῶν παράλων Λαμπτρῶν, ὅτι ἐπὶ πλέον αἱ οἰκῆσεις τῶν παραλίων Λαμπτρέων ἦσαν εἰς τὸ « Κίτση ». Βεβαίως σφύζονται ἐρείπια οἰκισμοῦ ἐκεῖ, ὡς καὶ εἰς τὸ γειτονικὸν « Θίτη », ὥστε ὁ ἐντοπισμὸς ἐκεῖ δήμου, περιλαμβάνοντος τὰ περὶ τὸν λόφον τοῦ Θίτη καλλιεργήσιμα ἐδάφη, νὰ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα. Ἐρωτᾶται ὁμοίως, ἐὰν εἰς δῆμον ἔχοντα ἐκεῖ τὰς οἰκῆσεις του προσεκτῶντο καὶ τὰ ἐδάφη τῆς κοιλάδος τῆς Λουμπάρδας, ἐὰν δηλαδὴ δῆμος τοῦ ὁποῖου τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ καλλιεργήσιμου ἐδάφους ἀπλοῦται πρὸς τὴν θάλασσαν, μὲ ἀσφαλέστατον μάλιστα φυσικὸν λιμένα, εἶχε τὰς οἰκῆσεις του τόσο μακρὰν ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Ἄλλ' ἡ κοιλάς τῆς Λουμπάρδας ἀποτελεῖ καθ' ἑαυτὴν μονάδα ἐδάφους περιβαλλομένην ὑπὸ λόφων καὶ ὑψωμάτων μὲ στενὴν σχετικῶς διόδον πρὸς τὴν ἐνδοχώραν, ἐφ' ὅσον δὲ ὑπάρχει ἐν τῇ κοιλάδι ἀρχαῖος συνοικισμὸς (Ε ἐπὶ τοῦ χάρτου Fig. 4 τοῦ Eliot) μὲ φρέαρ ἀφθόνου ὕδατος καὶ ἐκτεταμένον νεκροταφεῖον εἰς θέσιν « Ὑψηλὰ Πεῦκα »⁴, δὲν ἀποκλείεται εἰς τὸ μέρος τοῦτο νὰ κατῴκουν οἱ παράλιοι Λαμπτρεῖς⁵, εἰς δὲ τὸ Θίτη - Κίτση νὰ ἦτο ἄλλος δῆμος, ὡς ὑπέθεσαν αἱ παλαιότεροι ἐρευνηταὶ τῆς ἀττικῆς τοπογραφίας.

ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ Θ. ΜΙΤΣΟΣ

4. Ὡς διεπίστωσα κατὰ προσφάτους διελεύσεις μου ἐκεῖθεν.

5. Ἡ στήλη μὲ τὸ ψήφισμα τῶν Λαμπτρέων ἐν IG II² 1204 εἶναι μικρὰ καὶ εὐμετακόμιστος. Πλὴν τούτου πρόκειται περὶ προσκλήσεως δι' ἀγορᾶς, ὡς δὲ συνήθως αἱ πληροφορίες τοῦ πωλήσαντος περὶ τοῦ τόπου ἐδρέσεως τοῦ ἀρχαίου σπανίως ἀληθεύουν. Ὅρθως κατὰ ταῦτα ὁ Eliot, ἔ.ἀ. σ. 52, χαρακτηρίζει ταῦτα ὡς «a little ambiguous».

ΤΟ ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΝΑΡΓΥΡΩΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΜΑΡΚΟΝ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ

(Πί.ν. 47-49)

Μεταξὺ τῶν πολυαριθμῶν ἀναγλύφων τῶν ἐντειχισμένων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῆς Βενετίας, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων εἶναι παλαιοχριστιανικὰ καὶ βυζαντινά, ὑπάρχει ἓν παρουσιάζον ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον καὶ εἰκονογραφικόν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πιθανὴν του προέλευσιν, ὅπως ἐλπίζομεν ὅτι θὰ δεῖξη ἢ παροῦσα μικρὰ μελέτη.

Τὸ ἀνάγλυφον αὐτὸ (Πί.ν. 47) δὲν εἶναι ἀνέκδοτον. Τρεῖς φορές, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ἔχει δημοσιευθῆ ἀπεικονίσις του. Τὸ πρῶτον δηλαδὴ εἰς τὴν μνημειώδη ἔκδοσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μάρκου ὑπὸ τοῦ Ongania¹, κατόπιν ὑπὸ τοῦ O. Demus² καὶ τελευταῖον μετ' ἔκτενοδὺς περιγραφῆς ὑπὸ τοῦ R. Lange³. Περιγραφὴν τέλος αὐτοῦ ἄνευ ἀπεικονίσεως παρέσχε καὶ ὁ H. von der Gabelentz⁴.

Τὸ μέλλον νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἀνάγλυφον τοῦτο⁵, τὸ ὁποῖον τοποθετοῦν εἰς τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ 12ου αἰῶνος, εἶναι διηρημένον εἰς δύο ἐπαλλήλους καὶ ἀνίσους ζώνας. Εἰς τὴν ἄνω, τὴν στενωτέραν, χωριζομένην ἀπὸ τὴν κάτω μὲ λεπτὸν πλαίσιον, εἰκονίζονται τρεῖς μορφαὶ κατ' ἐνώπιον μέχρι περίπου τοῦ κάτω μέρους τοῦ στήθους. Εἰς τὸ μέσον παριστάνεται ἁγία κρατοῦσα εἰς τὴν δεξιάν σταυρὸν καὶ ἔχουσα τὴν ἀριστερὰν πρὸ τοῦ στήθους μὲ τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω. Ἐκατέρωθεν αὐτῆς εἰκονίζονται δύο ἀνδρικαὶ μορφαὶ ἄνευ γενείου καὶ μύστακος. Ἡ ἀριστερά, ὡς πρὸς τὸν θεατὴν, ἔχει εἰς τὴν δεξιάν χειρουργικὸν μαχαιρίδιον (;) ἢ κοχλιάριον (;)⁶, εἰς δὲ τὴν ἀριστερὰν κύλινδρον. Ἡ κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον μορφή κρατεῖ μὲ ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας κύλινδρον.

1. F. Ongania, *La Basilica di San Marco, Venezia 1888 - 1892*, Dettagli, πίν. 279 P 3.

2. O. Demus, *The Church of San Marco in Venice, Washington 1960*, εἰκ. 34. Πρβλ. καὶ σ. 122 κ.έ.

3. R. Lange, *Die byzantinische Reliefikone*, Recklinghausen 1964, εἰκ. 27 καὶ σ. 85 κ.έ.

4. H. von der Gabelentz, *Mittelalterliche Plastik in Venedig*, Leipzig 1903, 137.

5. Εἶναι ἐντειχισμένον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς βορείας κεραίας τοῦ σταυροῦ, ἀριστερὰ τοῦ μεγαλοπρεποῦς κιβωρίου, τοῦ στεγάζοντος τὸ ἀλτάριον καὶ τὴν περίφημον βυζαντινὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας Νικοποιοῦ. Ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου διακρίνονται χρώματα. Τὸ βάθος, περὶ τὰς δύο ὀρθίας μορφὰς τῆς κάτω ζώνης, εἶναι κυανοπράσινον. Τὰ χρώματα εἰς τὰ ἐνδύματα τῶν τριῶν προτομῶν τῆς ἄνω σειρᾶς εἶναι λίαν ἄμαυρά καὶ ἀδιάγνωστα. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ὁ χρωματισμὸς, ὅπως καὶ ἡ ἐπιχρῦσσις τῶν φωτοστεφάνων, νὰ ἔγιναν μεταγενεστέρως ὑπὸ τῶν Βενετῶν.

6. Ὁ Lange, ἔ. ἀ. 85, νομίζει ὅτι πρόκειται περὶ εἶδους γραφίδος (Schreibgriffel), μὲ τὴν ὁποῖαν ἐχάρασσον τὰ γράμματα ἐπὶ κηρωτῆς πινακίδος, δηλαδὴ τοῦ στύλου, stylus τῶν ἀρχαίων. Τοῦτο δὲν φαίνεται πιθανόν. Οἱ εἰκονιζόμενοι εἶναι, ὅπως θὰ ἴδωμεν, οἱ Ἁγιοὶ Ἀνάργυροι. Εἶναι λοιπὸν φυσικώτερον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ εἰς ὄξυ ἀποληγὸν ὄργανον, ποῦ κρατοῦν, εἶναι χειρουργικὸν μαχαιρίδιον χρησιμεῖον ἴσως διὰ τὰς ἀφαιμάξεις, ὅπως δεικνύουν ἀνάλογοι παραστάσεις τῶν ἁγίων τούτων ἱατρῶν. Βλ. προχείρως G. Millet, *Monuments de l' Athos, I, Les peintures*, Paris 1927, πίν. 42.1 - 2, 52.1, 56.1 (Πρωτᾶτον). G. Millet — A. Frolov, *La peinture du moyen âge en Yougoslavie, I*, πίν. 76.1 (Μιλέσεβο), II, πίν. 89.2 (Ἀρίλιε), III, πίν. 19.1 (Ἁγ. Κλήμης Ἀχρίδος), 48.4 (Ἁγ. Νικήτας). Εἰς μερικὰ ὁμοῦ μνημεῖα (βλ. π.χ. E. Diez — O. Demus, *Byzantine Mosaics in Greece*, Cambridge, Mass. 1931, εἰκ. 58 (Ὁσ. Λουκάς). N. et M. Thierry, *Nouvelles*

Ἡ κάτω ζώνη τοῦ ἀναγλύφου εἶναι πολὺ ὑψηλότερα. Εἰς αὐτήν, κάτωθεν τόξων φερόντων διακόσμησιν καὶ στηριζομένων ἐπὶ κίωνων μὲ πλουσίως δι' ἀκάνθης στολισμένα κιονόκρανα, μὲ κορμούς φέροντας ἑλικοειδεῖς ραβδώσεις καὶ μὲ βάσεις κοσμημένας, εἰκονίζονται δύο ἅγιοι ὄρθιοι κατ' ἐνώπιον. Οὗτοι εἶναι ἀμύστακες καὶ ἀγένειοι, κρατοῦν δὲ μὲ τὸν ἴδιον τρόπον τὰ αὐτὰ ἀντικείμενα, πού εἶδομεν καὶ εἰς τὰς ἀντιστοίχους μορφὰς τῆς ἄνω ζώνης.

Αἱ καὶ εἰς τὰς δύο ζώνας εἰκονιζόμεναι ἀνδρικαὶ μορφαὶ παριστάνουν χωρὶς ἀμβολίαν δύο ζεύγη τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ὅπως δεικνύουν τὰ εἰς τὰς χεῖράς των ἱατρικὰ ἐργαλεῖα. Τοῦτο εἶχον ἤδη παρατηρήσει καὶ ὁ Demus (ἐ.ἀ. 123), μὲ κάποιον δισταγμόν, ὅπως καὶ ὁ Lange (ἐ.ἀ. 85 κ.έ.). Καὶ οἱ δύο ὁμοῦ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καθορίσουν ποῖον ἀπὸ τὰ τρία ζεύγη τῶν Ἁγίων Κοσμά καὶ Δαμιανοῦ εἰκονίζεται εἰς τὴν ἄνω ζώνην καὶ ποῖον εἰς τὴν κάτω.

Ἡ δυσκολία αὐτὴ τοῦ καθορισμοῦ προήλθεν ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν κατώρθωσαν νὰ ταυτίσουν τὴν εἰς τὴν ἄνω ζώνην, μεταξὺ τῶν δύο Ἀναργύρων, εἰκονιζομένην γυναικείαν μορφήν. Εἶναι ὁμοῦ βέβαιον ὅτι ἡ μορφή αὕτη παριστάνει τὴν Ἁγίαν Θεοδότην, τὴν μητέρα δηλαδὴ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων Κοσμά καὶ Δαμιανοῦ τῶν ἐξ Ἀσίας⁷. Οὕτω πράγματι τὴν εὐρίσκομεν εἰκονιζομένην μεταξὺ τῶν δύο υἱῶν τῆς ἢ παρ' αὐτοὺς καὶ εἰς τοιχογραφίας⁸ καὶ εἰς φορητὰς εἰκόνας⁹. Ἡ Ἁγία Θεοδότη εἰς ὄλας τὰς γνωστάς, εἰς

églises rupestres de Cappadoce, Paris 1963, πίν. 95h), τὸ ὄργανον αὐτὸ εἶναι σχεδιασμένον ἐκ τοῦ πλαγίου καὶ δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι πρόκειται πιθανῶς περὶ κοχλιαρίου ἐντελῶς ἀναλόγου πρὸς τὰ γνωστὰ παλαιοχριστιανικὰ ἐξ ἀργύρου (βλ. O. M. Dalton, Catalogue of Early Christian and Byzantine Antiquities...of the British Museum, London 1901, σ. 72, ἀριθ. 322, σ. 78, ἀριθ. 354 καὶ πίν. XXIII, ἀριθ. 386). Τὴν ἄποψιν ἐξ ἄλλου ὅτι εἰς ὀρισμένας παραστάσεις θὰ ἠδύνατο νὰ πρόκειται περὶ κοχλιαρίου, ἐνισχύουν μερικαὶ εἰκόνες τοῦ ἐπίσης ἱαματικοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος, εἰς τὰς ὁποίας οὗτος κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἡμάνοικτον κιβωτίδιον φαρμάκων καὶ φέρει εἰς αὐτὸ τὸ ὄργανον τοῦτο, πού ἔχει εἰς τὴν δεξιάν (βλ. Σ. Πελεκανίδου, Καστοριά, I, Βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι, Θεσσαλονίκη 1953, πίν. 26β). Τὸ πρᾶγμα δὲ καθιστοῦν πιθανώτερον παραστάσεις χρόνων μεταγενεστέρων τῆς Ἀλώσεως, ὅπως ἡ εἰκὼν τοῦ Ἐμμ. Τζάνε εἰς τὴν National Gallery τοῦ Λονδίνου (H. Gerhard, Welt der Ikonen, Recklinghausen 1957, εἰκ. 20 ἔναντι σ. 97). Τέλος, εἰς παλαιὰς παραστάσεις τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος, ὅπως ἡ γνωστὴ εἰκὼν τοῦ Κιέβου (W. Felicetti - Liebenfels, Geschichte der byzantinischen Ikonenmalerei, Olten Lausanne 1956, πίν. 37A), τὸ ἄνω ἄκρον τοῦ ὄργανου ἀπολήγει εἰς σταυρόν, πρᾶγμα ἀπίθανον μᾶλλον ἂν ἐπρόκειτο περὶ γραφίδος. Δέον ἀκόμη νὰ σημειώσωμεν ὅτι ὁ G. de Jerphanion, Les églises rupestres de Cappadoce, Κεῖμενον, I, 2, 401, ὀνομάζει τὸ ἐργαλεῖον style (δηλ. γραφίδα πρὸς χάραξιν ἐπὶ πινακίδος), ἀλλάχου δέ, II, 1, 370, χαρακτηρίζει αὐτὸ ὡς stylet (δηλαδὴ μαχαίριδιον). Σχετικῶς μὲ τὸν κύλινδρον, πού κρατοῦν οἱ Ἀναργυροὶ, οὗτος εἶναι, κατὰ τὴν M. L. David - Daniel, Iconographie des Saints médecins Côme et Damien, Lille 1958, 192 κ.έ., μικρὰ ράβδος χρήσιμος εἰς τὰς ἀφαιμάξεις. Ὅτι ὁμοῦ πρόκειται μᾶλλον περὶ κυλίνδρου ἴσως ἐκ περγαμνῆς δεικνύει, εἰς τὸ ἐξεταζόμενον τοῦλάχιστον ἀνάγλυφον, ὁ κρατούμενος ὑπὸ τοῦ δεξιοῦ ὄρθιου ἁγίου, ὅπου διακρίνεται καὶ ὁ ἱμάς, πού τὸν συγκρατεῖ τυλιγμένον.

7. H. Delehay, Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, Bruxellis 1902, στ. 185. Πρβλ. καὶ L. Deubner, Kosmas und Damian, Leipzig - Berlin 1907, 87. Εἰς τὴν φωτογραφίαν τοῦ ἀναγλύφου νομίζω ὅτι ἠδυνήθησαν νὰ διακρίνω εἰς τὸ βάθος, δεξιὰ, ὡς πρὸς τὸν θεατὴν, τῆς γυναικείας μορφῆς, ἀμυδρότατα ἴχνη τῶν γραμμάτων ΘΕ ἀπὸ ἐπιγραφὴν διὰ χρώματος.

8. Σέρβια : Ἁ. Εὐγγουπόλου, Τὰ μνημεῖα τῶν Σερβίων, Ἀθήναι 1957, σ. 44, εἰκ. 15, σ. 94, εἰκ. 20. Καππαδοκία : Jerphanion, ἐ.ἀ. 2ον λεύκωμα, πίν. 99. 4. Πρβλ. καὶ Κεῖμενον, I, 2, σ. 401. Θεσσαλονίκη : Ἁγ. Νικόλαος Ὁρφανός : Ἁ. Εὐγγουπόλου, Οἱ τοιχογραφίαι τοῦ Ἁγ. Νικολάου Ὁρφανοῦ Θεσσαλονίκης, Ἀθήνα 1964, εἰκονογρ. διαγράμματα II. 9 καὶ III. 14 εἰς τὸ τέλος τοῦ κειμένου.

9. Μονὴ Σινᾶ : Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου, Εἰκόνες τῆς Μονῆς Σινᾶ, I, πίν. 85, II, σ. 97.

ἐμὲ τοῦλάχιστον, παραστάσεις τῆς κρατεῖ εἰς τὴν δεξιάν σταυρὸν, ὅπως καὶ εἰς τὸ ἐξεταζόμενον ἀνάγλυφον. Εἶναι γνωστὸν ὅτι μὲ σταυρὸν εἰς τὴν δεξιάν εἰκονίζονται συνήθως οἱ μάρτυρες¹⁰. Ἡ Ἁγία Θεοδότη ὅμως, περὶ τῆς ὁποίας πρόκειται ἐδῶ, δὲν ἐμαρτύρησεν, ἀλλ' « ἐτελειώθη ἐν εἰρήνῃ », ὅπως ἀναγράφει τὸ Συναξάριον τῆς 2ας Ἰανουαρίου¹¹. Νομίζω πολὺ πιθανὸν ὅτι ὁ σταυρὸς εἰς τὴν δεξιάν τῆς Θεοδότης ἐτέθη κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς ἄλλας ἁγίας μὲ τὸ ἴδιον ὄνομα, αἱ ὁποῖαι, κατὰ τὸ Συναξάριον, ὑπέστησαν τὸν διὰ τοῦ μαρτυρίου θάνατον¹². Γεγονὸς πάντως εἶναι ὅτι ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἁγίων εἰκονιζομένη εἰς τὴν ἄνω ζώνην τοῦ ἀναγλύφου γυναικεία μορφή δὲν δύναται νὰ εἶναι μία ἀπὸ τὰς μάρτυρας, ποὺ φέρουν τὸ ὄνομα Θεοδότη, ἀλλ' ἀναμφιβόλως ἡ μήτηρ τῶν Ἁγίων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ. Οἱ Ἀναργυροί, κατὰ συνέπειαν, οἱ εἰκονιζόμενοι μετὰ τῆς Θεοδότης δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλοι ἀπὸ τοὺς Ἁγίους Κοσμᾶν καὶ Δαμιανὸν τοὺς Ἀσιάτας, οἱ ὁποῖοι ἐτελειώθησαν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐτάφησαν εἰς τὴν πόλιν Φερεμᾶν, ἑορτάζονται δὲ τὴν 1ην Νοεμβρίου¹³.

Ἐρχόμεθα τῶρα εἰς τὸ ἄλλο ζεύγος τῶν Ἀναργύρων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ, ποὺ εἰκονίζονται ὀλόσωμοι εἰς τὴν κάτω ζώνην τοῦ ἀναγλύφου. Οὗτοι πρέπει νὰ εἶναι εἴτε οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ ἑορταζόμενοι τὴν 1ην Ἰουλίου¹⁴, εἴτε οἱ Ἀραβες, τῶν ὁποίων ἡ μνήμη ἑορτάζεται τὴν 17ην Ὀκτωβρίου¹⁵.

Ὁ καθορισμὸς τίνος ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ ζεύγη ἔχομεν ἐδῶ τὴν εἰκόνα εἶναι πράγματι πολὺ δυσχερὴς, δεδομένου ὅτι δὲν ὑπάρχουν συνήθως εἰς τὰς παραστάσεις τῶν διακριτικὰ γνωρίσματα, οὔτε δὲ καὶ εἰς τὰς ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ τῶν φορητῶν εἰκόνων ἐπιγραφάς, ποὺ συνοδεύουν τὰς μορφάς των, ἀναφέρεται ἡ συζυγία, εἰς τὴν ὁποίαν οὗτοι ἀνήκουν.

Τὰ ἀγιολογικὰ ἐξ ἄλλου κείμενα οὐδεμίαν σχεδὸν βοήθειαν δύναται νὰ μᾶς παράσχουν. Τοῦτο δὲ διότι εἶναι γνωστὴ ἡ μεγάλη διαφορὰ γνωμῶν ἢ ὑπάρχουσα ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς ζεύγους, ὅπως ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία παραδέχεται, δύο, ὅπως ἄλλοι πιστεύουν, ἢ τριῶν, κατὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, Ἁγίων Ἀναργύρων μὲ τὰ ὀνόματα Κοσμᾶς καὶ Δαμιανός¹⁶.

Παρὰ τὴν γνώμην ὅμως τοῦ P. Peeters, ὅτι ἐν καὶ μόνον εἶναι τὸ ζεύγος Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ, ἐκείνων δηλαδή, τῶν ὁποίων τοὺς τάφους προσεκύνουν οἱ πιστοὶ εἰς τὴν Κύρρον τῆς Συρίας, καὶ ὅτι ὁ πολλαπλασιασμὸς των εἶναι « simple effet de mirage »¹⁷, δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀπολύτως βέβαιον ὅτι ἡ εἰκονογραφικὴ παράδοσις, εἰς τὴν τέχνην τοῦλάχιστον τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, μᾶς ὁδηγεῖ εἰς ὅλας ἀντίθετα συμπεράσματα.

10. Πρβλ. G. de Jerphanion, *La voix des monuments*. Nouv. série. Roma - Paris 1938, 308, ὅπου ἡ παρατήρησις ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὰς τοιχογραφίας τῆς Καππαδοκίας, ἔχει ὅμως γενικωτέραν ἐφαρμογήν.

11. Delehaye, *Synaxarium*, στ. 365, 55 : « Θεοδότη ἡ μήτηρ τῶν ἁγίων ἀναργύρων ἐν εἰρήνῃ τελειοῦται ».

12. Βλ. τὸν ἀλφαβητικὸν πίνακα παρὰ Delehaye, ἔ.ἀ. εἰς τὴν λ. Θεοδότη.

13. Βλ. Delehaye, ἔ.ἀ. στ. 185.

14. Delehaye, ἔ.ἀ. στ. 791.

15. Αὐτόθι, στ. 144 κ.ἔ.

16. Δικαίως ἔγραψεν ὁ H. Delehaye, *Les origines du culte des martyrs*, 2α ἐκδ., Bruxelles 1933, 143 : « Quelles hésitations n'ont point éprouvées les érudits qui ont essayé de fixer le point du départ du culte des Saints Cosme et Damien ! ».

17. Βλ. P. Peeters, *Le tréfonds oriental de l'hagiographie byzantine*, Bruxelles 1950, 66 κ.ἔ.

Είναι λοιπόν ανάγκη να ερευνησώμεν, κατά τρόπον βεβαίως συνοπτικόν, τήν εικονογραφίαν τῶν Ἁγίων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ.

Ἐκεῖνο, πού ἀμέσως θὰ παρατηρήσῃ ὁ ἐξετάζων τὰς παραστάσεις τῶν ἁγίων τούτων, εἶναι ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ ὀλίγας ἐξαιρέσεις, τὰς ὁποίας θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, οὗτοι ἀπὸ τῶν παλαιοχριστιανικῶν ἀκόμη χρόνων καὶ καθ' ὅλην τὴν βυζαντινὴν περίοδον, ὅπως καὶ κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν αἰῶνας, εἰκονίζονται μὲ μύστακα καὶ μὲ βραχύτερον ἢ μακρότερον γένειον, οὕτω δὲ τοὺς περιγράφει καὶ ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων¹⁸. Τόση δὲ εἶναι ἡ ἔμμομή εἰς τὸν γενειοφόρον αὐτὸν τύπον, ὥστε τὸ Συναξάριον νὰ παραβάλλῃ τὴν μορφήν τοῦ προφήτου Μιχαΐα πρὸς τὴν τοῦ Ἀναργύρου Κοσμᾶ¹⁹.

Ἡ ἐπικράτησις τοῦ γενειοφόρου τούτου τύπου δύναται, νομίζω, νὰ ἐξηγηθῇ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους τὸ μόνον ζεῦγος τῶν Ἀναργύρων, πού εἶχεν ἐπικρατήσῃ καὶ πού εἰκονίζετο εἰς τὰς ἐκκλησίας, ἦτο, φαίνεται, τῶν ἐξ Ἀραβίας Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ, οἱ ὁποῖοι, κατὰ τὸ Συναξάριον, ἐμαρτύρησαν μετὰ τῶν τριῶν ἀδελφῶν των εἰς τὰς Αἰγὰς τῆς Λυκίας ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ τὸ 287²⁰. Τῶν δύο τούτων ἁγίων, τῶν ὁποίων ἡ λατρεία δὲν ἀνέρχεται, κατὰ τὸν Peeters, εἰς χρόνους παλαιότερους τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰῶνος²¹, ἐρωτάζετο ἡ μνήμη κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν τὸν μῆνα Σεπτέμβριον, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν τὴν συνοδεύουσαν τὸν Δαμιανὸν (ἡ τοῦ Κοσμᾶ εἶναι σήμερον κατεστραμμένη) εἰς τὸν θόλον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης : « Δαμιανοῦ ἱατροῦ μηνὶ Σεπτεμ(βρίῳ) »²². Τὰ ψηφιδωτὰ δὲ αὐτὰ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἶναι αἱ παλαιότεραι ἴσως μέχρι τοῦδε γνωσταὶ ἀπεικονίσεις τῶν ἁγίων τούτων²³. Οἱ Ἀραβες αὐτοὶ Ἀναργυροὶ εἶναι οἱ μόνοι, τοὺς ὁποίους μέχρι σήμερον τιμᾷ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία²⁴, ὁ γνωστός δὲ ναὸς των εἰς τὸ

18. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης. Ἐκδ. Α. Παπαδοπούλου — Κεραμέως, Πετροῦπολις 1909, 161, § 24.

19. Delehaye, Synaxarium, στ. 890, 21 : « Ἦν δὲ ὁμοῖος (ὁ Μιχαΐας) τῷ ἀναργύρῳ Κοσμᾶ ». Ὁ Μιχαΐας εἰκονίζεται ἄλλοτε μὲ μέλαν γένειον, ὅπως π.χ. εἰς τὸ Δαφνί (Diez - Demus, Byz. Mos., εἰκ. 57), καὶ ἄλλοτε μὲ κατάλευκον, ὅπως π.χ. εἰς τὴν Στάρα Λαντόγκα τῆς Ρωσίας (Β. Λάζαρεφ, Αἱ τοιχογραφίαι τῆς Στάρα Λαντόγκα (ρωσ.) Μόσχα 1960, εἰκ. 38). Εἰς τὴν μικρογραφίαν ὁμοῦ τοῦ κῶδ. 521 τῆς Walters Art Gallery τῆς Βαλτιμόρης, παριστάνουσαν τὸ μαρτύριον τοῦ προφήτου, οὗτος ὁμοιάζει πράγματι καταπληκτικῶς μὲ τοὺς Ἀναργύρους. Βλ. The Walters Art Gallery. Early Christian and Byzantine Art. An Exhibition held in the Baltimore Museum of Art, Baltimore 1947, πίν. XCIX, ἀριθ. 707. Πρβλ. καὶ σ. 139, ἀριθ. 707.

20. Stilling ἐν Acta Sanctorum Septembris, VII, 409 κ.ε. Πρβλ. καὶ David - Daniel, ἔ.α. 18.

21. Peeters, ἔ.α. 65 κ.ε.

22. Ἑγγρ. εἰκῶν ἐν W. F. Volbach - M. Hirmer, Frühchristliche Kunst, München 1958, πίν. 125. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐν J. Kurth, AM 22 (1897) πίν. XVI, 2. Ἐπίσης ἐν Κ. Ζησίου εἰς τὰ ΠΑΕ 1913, σ. 128, ἀριθ. 15. Ἡ κατεστραμμένη σήμερον ἐπιγραφὴ, ἡ συνοδεύουσα τὸν Κοσμᾶν, ἐσφάζετο μέχρι τοῦλάχιστον τοῦ 1864, ὅποτε τὴν ἐδημοσίευσαν οἱ Ch. Texier - R. P. Pullan, Byzantine Architecture, London 1864, σ. 141. Εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι εἶχον οὗτοι διακρίνει ὅτι πρόκειται περὶ τῶν ἐξ Ἀραβίας Ἀναργύρων. Ἡ βιογραφία ὁμοῦ τούτων, πού παραθέτουν, ὅπως καὶ ἡ χρονολογία τοῦ μαρτυρίου των, εἶναι λανθασμένοι καὶ ὀφείλονται εἰς σύγχυσιν πρὸς τοὺς Ρωμαίους ὁμῶνους.

23. Ἡ ἀνωτέρω παραθεθεῖσα γνώμη τοῦ Peeters, ὅτι ἡ λατρεία τῶν δύο Ἀναργύρων δὲν εἶναι παλαιότερα τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰῶνος (βλ. ἀνωτ. σημ. 21), μᾶς ἀναγκάζει νὰ θεωρήσωμεν τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ θόλου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου μεταγενέστερα κάπως τῶν περὶ τὸ 400 χρόνων, ὅπου τὰ τοποθετοῦν τελευταίως. Βλ. Volbach - Hirmer, ἔ.α. Πρβλ. καὶ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Ch. R. Morey, Early Christian Art, Princeton 1953, σ. 225, σημ. 299 καὶ σ. 285, ἀριθ. 150.

24. Τούτους μόνον ἀναφέρει κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα ἡ Legenda aurea, ὅπου τὰ κατ' αὐτοὺς συγ-

Forum τῆς Ρώμης εορτάζει πράγματι τὴν 27ην Σεπτεμβρίου²⁵. Καὶ εἰς τὸν θόλον λοιπὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης²⁶ καὶ εἰς τὴν ἀψίδα τοῦ ναοῦ τοῦ Forum τῆς Ρώμης (526 - 530)²⁷ οἱ δύο Ἀνάγυροι εἰκονίζονται μὲ μύστακα καὶ μὲ πυκνὸν γένειον. Εἰς τὸ τελευταῖον δὲ τοῦτο μνημεῖον κρατοῦν οὗτοι εἰς τὰς χειράς των τὸν στέφανον, τὸ γνωστὸν δηλαδὴ εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν εἰκονογραφίαν διακριτικὸν τῶν μαρτύρων. Οὐδεμία συνεπῶς δύναται νὰ ὑπάρξῃ, νομίζω, ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται περὶ τῶν Ἀράβων Ἀναγύρων, πὸ ἐμαρτύρησαν, ὅπως εἶπομεν, τὸ 287. Τούτους ἡ τέχνη ἐξηκολούθησε νὰ εἰκονίξῃ γενειοφόρους καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὅπως δεικνύει ἡ μικρογραφία τοῦ μαρτυρίου των εἰς τὸ Μηνολόγιον τοῦ Βασιλείου Β΄ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ²⁸.

Ὁ γενειοφόρος οὗτος τύπος τῶν Ἀναγύρων, ὁ ὁποῖος δὲν θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ θεωρηθῆ ἄσχετος πρὸς τὴν, κατὰ τὸν Peeters²⁹, ἀραμαϊκὴν ἢ συριακὴν καταγωγὴν τῶν ἁγίων, ἐπεκράτησε τελικῶς καὶ ἐπεξετάθη κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς καὶ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους καὶ εἰς τὰ ἕτερα δύο ζεύγη τῶν Ἁγίων Κοσμά καὶ Δαμιανοῦ, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὸν Stilling (Acta Sanctorum, ἔ.ἀ.), ἐμφανίζονται διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸ Μηνολόγιον τοῦ Βασιλείου Β΄ (976 - 1025), διαπίστωσις ὅχι ἴσως ἀπολύτως ἀκριβῆς, διότι γεγονὸς εἶναι ὅτι ταῦτα ἀναφέρονται ἤδη εἰς τὸ Συναξάριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ ὁποῖου αἱ πηγαὶ εἶναι παλαιότεραι τοῦ 10ου αἰῶνος. Οὕτω λοιπὸν

χέονται μὲ τὸν βίον τῶν ἐξ Ἀσίας. Βλ. Le bienheureux Jacques de Voragine, La Légende dorée Trad. T. de Wyzewa, Paris 1929, 541 κ.ἔ. Πρβλ. καὶ L. Réau, Iconographie de l'art chrétien, III, 1, Paris 1958, 332 κ.ἔ., ὅπου καὶ περίληψις τοῦ κεμένου τῆς Legenda aurea.

25. Βλ. A. Tani, Le chiese di Roma, Torino 1922, 162.

26. Βλ. ἀνωτ. σ. 87, σημ. 22.

27. Βλ. προχείρως P. Muratoff, La peinture byzantine, Paris 1928, πίν. XX, XXII. Τελευταῖον καὶ Ch. Ihm, Die Programme der christlichen Apsismalerei vom vierten Jahrhundert bis zur Mitte des achten Jahrhunderts, Wiesbaden 1960, 137 κ.ἔ.

28. Il Menologio di Basilio II (Cod. Vatic. Gr. 1613), Torino 1907, πίν. 120. Κατὰ τὴν Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων, ἔ.ἀ. 161, § 24, εἰκονίζονται « ἔχοντες εἰς τὰ κεφάλια μανδήλια τυλιγμένα ». Οἱ Ἀραβες πράγματι Ἀνάγυροι εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος (1327 - 48) τοιχογραφίας τῆς Ντέτσανι τῆς Σερβίας εἰκονίζονται φέροντες εἰς τὴν κεφαλὴν σαρίκιον: Μανασίρ Ντέτσανι (σερβ.). Π. Β. Πέτκοβιτς, Ζωγραφικὴ, Βελιγράδι 1941, πίν. CLVI. Ὁ Διονύσιος συνεπῶς φαίνεται ὅτι εἶχεν ὑπ' ὄψει τοῦ παλαιῶν πρότυπον τῆς σπανιωτάτης αὐτῆς παραστάσεως. Εἶναι ἄξιον ἐπίσης νὰ σημειωθῆ ὅτι εἰς τὴν Ντέτσανι εἰκονίζονται καὶ τὰ δύο ἕτερα ζεύγη τῶν Ἀναγύρων μὲ ὁμοίαν περίπου τὴν μορφήν καὶ μὲ διάφορον μόνον τὸ ἔνδυμα (ἔ.ἀ. πίν. CXLII, CLIX, 1). Οὐδεμία ἄρα ὑπάρχει ἐπιγραφὴ ἀναφέρουσα τὴν συζυγίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν. Τετάρτη τέλος παράστασις τῶν Ἀναγύρων εἰς τὴν ἰδίαν ἐκκλησίαν εἰκονίζει αὐτοὺς εἰς τὸ Μηνολόγιον τῆς 1ης Νοεμβρίου (πίν. CX) κατὰ τρόπον ὁμοίον περίπου πρὸς τὴν τοιχογραφίαν τοῦ πίν. CLIX, 1. Οὕτω δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι οἱ εἰς τὸν πίνακα αὐτὸν εἰκονιζόμενοι εἶναι οἱ ἐξ Ἀσίας, οἱ δὲ τοῦ πίν. CXLII οἱ Ῥωμαῖοι. Ἡ Ντέτσανι εἶναι κατὰ ταῦτα τὸ μόνον γνωστὸν, εἰς ἐμὲ τοῦλάχιστον, μνημεῖον, ὅπου εἰκονίζονται καὶ τὰ τρία ζεύγη τῶν Ἀναγύρων.

Εἶναι τέλος ἄξιον προσοχῆς τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς τὸν ναῖσκον τῶν Ἀγ. Ἀναγύρων τῶν Σερβίων, εἰς τὴν Δ. Μακεδονίαν, τοιχογραφηθέντα τὸ 1600, ὁ μὲν Κοσμάς φέρει τὸ ἐπίθετον « ὁ Ῥωμαῖος », ὁ δὲ Δαμιανὸς « ὁ Ἀσιατὸς ». Βλ. Ἀ. Ξυγγοπούλου, Τὰ μνημεῖα τῶν Σερβίων, Ἀθήναι 1957, 104. Δυστυχῶς ἀμφοτέρω τὰ πρόσωπα εἶναι κατεστραμμένα, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ἂν παρουσιάζουν μεταξὺ των διαφορὰν χαρακτηριστικῶν, πρᾶγμα μᾶλλον ἀπίθανον. Τὸ ὄψιμον τοῦτο μνημεῖον συνεχίζει οὕτω τὴν παλαιὰν παράδοσιν, πὸ βλέπομεν εἰς τὸ ἀνάγλυφον τῆς Βενετίας.

29. Peeters, ἔ.ἀ. 67, ὅπου ἀναφέρεται καὶ ἡ ἀραμαϊκὴ καταγωγὴ τῶν ὀνομάτων Κοσμά καὶ Δαμιανός. Ἐκεῖ μνημονεύεται καὶ τὸ περιεργον χωρίον τοῦ Πλινίου, εἰς τὸ ὁποῖον λέγεται ὅτι τὴν ἰατρικὴν εὐρεν ὁ Ἀραβ, υἱὸς τῆς Βαβυλώνας καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος.

εις την βυζαντινήν και την μετά την άλωσιν ὀρθόδοξον εἰκονογραφίαν τὰ τρία ζεύγη τῶν Ἐναργύρων παριστάνονται κατὰ τρόπον ὁμοιόμορφον καὶ δὲν ὑπάρχει πλέον καμμία διαφορὰ εἰς τὰς ἀπεικονίσεις των³⁰.

Παραλλήλως ὁμοίως πρὸς τὴν ἐπικρατήσαν ἀπεικόνισιν αὐτὴν τῶν Ἐναργύρων γενειοφόρων, ὑπάρχουν, ὅπως εἶπομεν ἄνωτέρω, καὶ ἐλάχιστα μνημεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ παριστάνονται ἀμύστακες καὶ ἀγένειοι³¹, ὅπως δηλαδὴ καὶ εἰς τὸ ἐξεταζόμενον ἀνάγλυφον τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Πρόκειται λοιπὸν περὶ ἑτέρου τύπου, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ, διὰ νὰ καταστῇ δυνατόν νὰ ταυτισθοῦν αἱ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τούτου μορφαί.

Ὁ τύπος αὐτὸς τῶν ἀγενείων Ἐναργύρων ἔχει ἐπίσης τὴν καταγωγὴν του εἰς τὴν τέχνην τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς. Τὸν εὐρίσκομεν πρᾶγματι κατὰ τὸν 5ον ἢ τὸν 6ον αἰῶνα εἰς τὴν ἐγκαυστικὴν εἰκόνα τῆς μιᾶς ἀπὸ τὰς πλευρὰς τοῦ ἐξ Ἀχιμίμ τῆς Αἰγύπτου ξυλίνου κιβωτιδίου τοῦ ἀποκειμένου εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου³² (Πί ν. 49γ). Θετικώτερα ὁμοίως συμπεράσματα δύναται νὰ μᾶς παράσῃ ἡ ἐξέτασις τῶν δύο μορφῶν εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀνάγλυφον τῆς Βενετίας, ποῦ ἐδῶ μᾶς ἀπασχολεῖ.

Εἶναι, πρᾶγματι, πολὺ χαρακτηριστικὸς ὁ τρόπος τῆς κομμώσεως τῶν δύο ὁλοσώμων Ἐναργύρων εἰς τὴν κάτω ζώνην τοῦ ἀναγλύφου (Πί ν. 48α - β). Αἱ τρίχες δηλαδὴ τῆς κόμης κατέρχονται εἰς τὸ μέτωπον κατακορύφως καὶ σχηματίζουν ὑπεράνω τῶν ὀφρύων γραμμὴν ὀριζοντίαν παράλληλον πρὸς αὐτάς. Ἡ χρονολογία τοῦ τρόπου τούτου τῆς διατάξεως τῆς κόμης εἶναι γνωστὴ. Ἐμφανίζεται κατὰ τοὺς τελευταίους περίπου χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Γαλλινοῦ († 268 μ.Χ.) καὶ φθάνει μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 3ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰῶνος³³. Ἐν παραβάλωμεν τὰς μορφὰς τῶν δύο Ἐναργύρων εἰς τὴν κάτω ζώνην τοῦ ἐξεταζομένου ἀναγλύφου πρὸς τὴν ὠραίαν προτομὴν νέου τοῦ Ἑθν. Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου τῶν Ἀθηνῶν (ἀριθ. 399) (Πί ν. 48γ), τὴν ἀναγομένην εἰς τὴν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἐπικρατεῖ ἡ κόμμωσις αὐτῆ³⁴,

30. Τοῦτο εἶχε παρατηρήσει καὶ ὁ Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης εἰς τὸν Συναξαριστὴν του : «Ὅθεν οἱ ζωγράφοι, στὰν ἱστοροῦν αὐτοὺς (τοὺς Ἐναργύρους) πρέπει νὰ ἐπιγράψουν εἰς τὰς εἰκόνας των, ποῖα σελήνια εἶναι πρὸς διάκρισιν. Πρέπει δὲ καὶ νὰ ἱστοροῦν αὐτοὺς διαφορετικοὺς κατὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ προσώπου». (Σημ. 2 εἰς τὸ τέλος τῆς 17ης Ὀκτωβρίου). Τοιαύτην διάκρισιν, βασιζομένην εἰς τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος τοῦ γενείου, καθὼς καὶ εἰς τὸ μέλαν χρῶμα τοῦ προσώπου καὶ εἰς τὰ «μανδήλια τυλιγμένα» εἰς τὰς κεφαλὰς διὰ τοὺς Ἀραβας, σημειώνει καὶ ὁ Διονύσιος εἰς τὴν Ἑρμηνείαν του. Βλ. ἄνωτ. σ. 87, σημ. 18.

31. Π.χ. Ναὸς τοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ Μεσκλὰ Κρήτης : ABME 8 (1955/6) σ. 147, εἰκ. 15. Εὔβοια, Ἁγ. Δημήτριος Μακρυχωρίου : Α. Ἰωάννου, Βυζαντινὲς τοιχογραφίαι τῆς Εὔβοιας, Α', Ἀθήνα 1959, πίν. 24. Ἁγ. Νικόλαος Ὁξυλίου : Ἰωάννου, ἑ.ἀ. πίν. 34. Νέρεζι Σερβίας : Millet - Frolow, La peinture du moyen âge en Yougoslavie, I, πίν. 88. 3. Καστοριά. Ἁγ. Στέφανος : Πελεκανίδου, Καστοριά, πίν. 98α. Ἀνάλογος εἶναι ἐπίσης ἡ μορφή τοῦ Ἁγ. Κοσμᾶ μεταξὺ τῶν ἀναγλύφων εἰς τὴν πρόσοψιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Γεωργίου τοῦ Γιούριεβ Πόλσκι (1230 - 4) τῆς Ρωσίας : Βλ. Γ. Βάγκνερ, Γλυπτικὴ τῆς Βλαδιμηρο - Σουδαλικῆς Ρωσίας, Γιούριεφ - Πόλσκι (ρωσ.), Μόσχα 1964 πίν. XXa.

32. Ἐγχρωμος εἰκὼν ἐν O. Wulff - M. Alpatoff, Denkmäler der Ikonenmalerei, Hellerau bei Dresden 1925, σ. 23, εἰκ. 9. Πρβλ. καὶ τὰς παρατηρήσεις εἰς τὴν σ. 258 Βλ. καὶ Königliche Museen in Berlin. Beschreibung der Bildwerke der christlichen Epochen III. I : O. Wulff, Altchristliche Bildwerke, Berlin 1909, σ. 300, ἀριθ. 1604. Βλ. τελευταῖον καὶ K. Wessel, Coptic Art, London 1965, σ. 170, πίν. XI.

33. Βλ. προχείρας : The Athenian Agora, I. E. Harrison, Portrait Sculpture, Princeton, N. J. 1953, πίν. 29, 31. ἀριθ. 42, πίν. 32 - 34, 47 καὶ σ. 59 κ.έ. ἀριθ. 45, 46, 49 - 51, σ. 101 κ.έ.

34. Ἡ προτομή ἔχει δημοσιευθῆ ὑπὸ P. Graindor ἐν BCH 39 (1915) πίν. XXVI καὶ ἐν Harrison, ἑ.ἀ. πίν. 46a - b. Βλ. καὶ σ. 101. Τὴν ἐδῶ παρατιθεμένην φωτογραφίαν καὶ τὴν ἀδειαν τῆς

θά παρατηρήσωμεν τὴν ὑπάρχουσαν ἀναμφισβήτητον, ὅπως τοῦλάχιστον νομίζω, ὁμοιότητα. Δὲν χωρεῖ, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἀμφιβολία ὅτι αἱ δύο μορφαὶ τῶν ὀρθίων Ἀναργύρων τοῦ ἀναγλύφου τῆς Βενετίας σχετίζονται μὲ προσωπογραφίας τοῦ δευτέρου ἡμίσεος ἢ τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 3ου αἰῶνος.

Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἀποκτᾷ ἰδιαιτερον ὅλως ἐνδιαφέρον, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ δύο Ρωμαῖοι Ἀναργυροὶ, Κοσμᾶς καὶ Δαμιανός, οἱ ἑορταζόμενοι τὴν 1ην Ἰουλίου, ἐμαρτύρησαν, κατὰ τὸ Συναξάριον, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Καρίνου (283 - 285)³⁵. Εἶναι λοιπόν, ὅπως τοῦλάχιστον νομίζω, πολὺ πιθανὸν ὅτι οἱ δύο ὀρθιοὶ Ἀναργυροὶ τοῦ ἀναγλύφου, ποῦ μᾶς ἀπασχολεῖ, ἀντιγράφουν παλαιότατον πρότυπον, τὸ ὁποῖον ἀπεικόνιζε τὴν πραγματικὴν μορφήν τῶν ἐκ Ρώμης μαρτύρων τούτων. Καὶ θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ παρατηρηθῆ ὅτι κατὰ τοὺς ἰδίους περίπου χρόνους, τὸ 287, ἐμαρτύρησαν καὶ οἱ Ἄραβες, ὡς εἶδομεν, Ἀναργυροὶ καὶ ὅτι αὐτοὶ πιθανὸν νὰ εἰκονίζονται εἰς τὸ ἀνάγλυφον. Τοῦτο ὅμως πρέπει ὁπωσδήποτε ν' ἀποκλεισθῆ, διότι οἱ Ἄραβες Ἀναργυροὶ ἤδη ἀπὸ τοῦ 5ου αἰῶνος ἀρχομένου, ὅπως ἀνωτέρω διεπιστώσαμεν, εἰκονίζονται εἰς τὸν θόλον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Θεσσαλονίκης φέροντες μύστακα καὶ γένειον.

Ἄν τὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποῖα κατελήξαμεν, θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθοῦν πιθανά, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ ἀνάγλυφον τῆς Βενετίας παρουσιάζει ἰδιαιτέραν πρᾶγματι σημασίαν. Τοῦτο δηλαδὴ φαίνεται διασφῆζον τὰ αὐθεντικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν Ρωμαίων Ἀναργύρων, ὅπως πιθανώτατα εἰκονίζοντο εἰς προσωπογραφίας γενομένας εὐθὺς ἴσως μετὰ τὸν μαρτυρικὸν τῶν θάνατον. Θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εἰκάσωμεν ὅτι αἱ ὑποτιθέμεναι αὐταὶ παλαιαὶ προσωπογραφίαι εὐρίσκοντο ὡς λατρευτικαὶ εἰκόνες εἰς κάποιαν ἐκκλησίαν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἴσως προέρχεται τὸ ἀνάγλυφον ; Τοῦτο βεβαίως δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ τὸ γνωρίζωμεν. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι αἱ δύο εἰς τὸ ἀνάγλυφον ὀρθιοὶ μορφαὶ εἰκονίζονται τοὺς Ἀναργύρους μὲ τρόπον ἐντελῶς διάφορον ἀπὸ τὸν συνήθη εἰς τὰ παλαιοχριστιανικὰ καὶ εἰς τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα. Αὐτὸ δὲ ἀποτελεῖ ἴσως ἐνδειξὴν ἀφ' ἑνὸς ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρόκειται περὶ τῶν Ρωμαίων Ἀναργύρων καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅτι αἱ μορφαὶ αὐταὶ προέρχονται ἀπὸ παλαιότερον πρότυπον. Τὴν ὑπαρξὴν τέλος τοῦ παλαιοῦ τούτου προτύπου καθιστᾷ λίαν πιθανὴν ἢ ἀπεικόνισις τῶν Ἀναργύρων κατὰ τρόπον ἐντελῶς ὁμοιον ἐπὶ τῆς σταυροθήκης τῆς Μόσχας, ἢ ὁποῖα θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ κατωτέρω.

Τὰ ἐκτεθέντα ὅμως συμπεράσματα μᾶς φέρουν, κατ' ἀνάγκην, εἰς τοὺς δύο Ἀσιάτας Ἀναργύρους, τῶν ὁποίων αἱ προτομαὶ εἰκονίζονται ἐκατέρωθεν τῆς μητρὸς τῶν Θεοδότῃς εἰς τὴν ἄνω ζώνην τοῦ ἀπασχολούντος ἡμᾶς ἀναγλύφου τῆς Βενετίας (Πί ν. 49 α - β). Καὶ οὗτοι δηλαδὴ παριστάνονται ἐπίσης ἀμύστακες καὶ ἀγένειοι, ὅπως καὶ οἱ ὀλόσωμοι τῆς κάτω ζώνης, τὴν δὲ μεταξὺ τῶν δύο ζευγῶν διάκρισιν προσεπάθησε νὰ δηλώσῃ ὁ τεχνίτης τοῦ ἀναγλύφου μὲ τὴν κατ' ἄλλον τρόπον παράστασιν τῆς κόμης, ὅπως παρετήρησε καὶ ὁ Lange (ἔ.ἀ. 85 κ.ἐ.). Πράγματι, ἡ οὐλὴ κόμη τῶν δύο Ἀναργύρων τῆς ἄνω ζώνης χωρίζεται εἰς βοστρύχους, ποῦ σχηματίζουν εἶδος στεφάνης εἰς τὸ μέτωπον. Πρόκειται λοιπόν καὶ ἐδῶ, νομίζω, περὶ ἑνὸς ἀρχαϊκοῦ τύπου, τὸν ὁποῖον εὐρίσκομεν ἐντελῶς ἀνάλογον κατὰ τὸν 5ον ἢ τὸν 6ον αἰῶνα εἰς τὸν Κοσμᾶν τοῦ ἀνωτέρω

δημοσιεύσεως τῆς ὀφείλω εἰς τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ἑθν. Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Χ. Καροῦζον, τὸν ὁποῖον καὶ ἀπὸ τὴν θέσιν αὐτὴν θερμότατα εὐχαριστῶ. Θέλω ἐπίσης νὰ εὐχαριστήσω καὶ τὴν Γραμματέα τῆς Διευθύνσεως τοῦ Μουσείου κ. Μ. Πετροπουλάκου διὰ τὴν εὐγενῆ προθυμίαν τῆς νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς φωτογραφίας.

35. Βλ. ἄνωτ. σ. 86, σημ. 14.

μνημονευθέντος ἐξ Ἀχμίμ κιβωτιδίου, τοῦ ἀποκειμένου εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου (Π ί ν. 49 γ)³⁶. Ὁ τύπος ὁμοῦ οὗτος δὲν φαίνεται νὰ ἐπέζησεν οὔτε καὶ νὰ εἶχεν εὐρεῖαν διάδοσιν, διότι αἱ ἐλάχισται βυζαντινὰ ἀπεικονίσεις τῶν δύο Ἀσιατῶν Ἀναργύρων χωρὶς μύστακα καὶ γένειον, αἱ εἰς ἐμὲ τοῦλάχιστον γνωσταί³⁷, ἔχουν τὴν διάταξιν τῆς κόμης πολὺ διάφορον.

Καὶ οἱ Ἀσιῶται συνεπῶς Ἀναργυροὶ τῆς ἄνω σειρᾶς τοῦ ἀναγλύφου προέρχονται ἀπὸ παλαιότατον τύπον, ὁ ὁποῖος ὁμοῦ, φαίνεται, ὅτι εἶχεν ἐκλείψει πολὺ ἔνωρίς.

Θὰ ἠδύνατο ὁμοῦ νὰ ἐρωτηθῆ ἴσως, διατί οἱ δύο Ἀσιῶται Ἀναργυροὶ μετὰ τῆς μητρὸς τῶν Θεοδότῃς εἰκονίζονται εἰς τὸ αὐτὸ ἀνάγλυφον μὲ τοὺς εἰς τὴν κάτω ζώνην Ρωμαίους ὁμωνύμους, ἀφοῦ εἰς τοὺς τελευταίους τούτους ἦτο πιθανώτατα ἀφιερωμένη, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ἡ ἐκκλησία, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προέρχεται τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς γλυπτὸν. Θετικὴ ἀπάντησις εἰς τὸ εὐλογον τοῦτο ἐρώτημα δὲν εἶναι, μὲ τὰ εἰς ἐμὲ γνωστὰ στοιχεῖα, δυνατὴ. Πιθανὸν ὁ τεχνίτης νὰ ἠθέλεν ἴσως νὰ ὑπομνήσῃ τὴν ὑπαρξίν καὶ τοῦ ἄλλου ζεύγους τῶν Ἀναργύρων, τῶν ἐξ Ἀσίας, τῶν περισσότερον γνωστῶν, τῶν ὁποίων ἡ λατρεία εἶχεν εὐρυτέραν διάδοσιν. Τοῦτο ὁμοῦ ἀποτελεῖ ἀπλῆν εἰκασίαν μὴ δυναμένην ν' ἀποδειχθῆ.

Ἡ λίαν, κατὰ τὴν γνώμην μου, πιθανὴ ταύτισις τῶν δύο ὁλοσώμων Ἀναργύρων εἰς τὴν κάτω ζώνην τοῦ ἀναγλύφου τῆς Βενετίας πρὸς τοὺς Ρωμαίους Κοσμάν καὶ Δαμιανὸν μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὸ ζήτημα τοῦ ναοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ προέρχεται τὸ γλυπτὸν τοῦτο.

Εἶναι, νομίζω, φανερὸν ὅτι ὁ τεχνίτης ἠθέλησε νὰ ἐξάρῃ καὶ νὰ προβάλλῃ τοὺς εἰς τὴν κάτω ζώνην εἰκονιζομένους Ἀναργύρους. Διὰ τὸν λόγον δὲ αὐτὸν τοὺς παρέστησεν ὁλοσώμους καὶ τοὺς ἐπλαίσωσε μὲ τὰ κατάκοσμα τόξα, μὲ τοὺς ἐλικοειδεῖς ραβδωτοὺς κίονας καὶ μὲ τὰ ἐπὶ τῶν κίωνων τούτων λεπτότατα εἰργασμένα κιονόκρανα. Ὡς πρὸς τοῦτο ἠκολούθησεν ὑπάρχουσαν παράδοσιν. Εἰς πολλὰς δηλαδὴ ἐκκλησίας ἢ εἰκῶν τοῦ ἁγίου, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου αὕτη τιμᾶται, περιβάλλεται ὑπὸ τόξου εἴτε γλυπτοῦ³⁸ εἴτε συνηθέστερον ζωγραφημένου³⁹. Τοῦτο γίνεται, ὅπως εὐκόλως δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ, διὰ τὰ ἐξαρθῆ ἢ μορφή τοῦ ἁγίου καὶ ν' ἀναγνωρίζεται εὐχερῶς ἀπὸ τοὺς πιστοὺς ὁ πάτρων τῆς ἐκκλησίας. Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα δεικνύον τὴν ὀρθότητα τῆς παρατηρήσεως αὐτῆς εἶναι ἡ τοιχογραφία τοῦ Ἁγίου Νικήτα εἰς τὸν ὁμώνυμον ναὸν παρὰ τὸ Τσοῦτσερ τῆς Σερβίας, τοῦ ὁποίου ἡ διακόσμησις ἐγίνε μετὰ τῶν ἐτῶν 1307 καὶ 1320 ἀπὸ τὸν Εὐτύχιον καὶ τὸν Μιχαὴλ Ἀστραπᾶν. Ἐκεῖ, δηλαδὴ εἰς τὴν κάτω ζώνην τῶν ὁλοσώμων ἁγίων, ποὺ κοσμοῦν τὸν βόρειον τοῖχον, εἰκονίζεται, πλησίον τοῦ τέμπλου, καὶ ὁ πάτρων τῆς ἐκκλησίας Ἁγιος Νικήτας. Αὐτὸς ὁμοῦ εἶναι ὁ μόνος ἀπὸ τὴν ὄλην σειρὰν τῶν ὀρθίων ἁγίων, ποὺ πλαισιώνεται ἀπὸ γραπτὸν μὲ πλουσίαν διακόσμησιν τόξον ἐπὶ κίωνων, ἐνθυμίζον ζωηρῶς τὰ περικλείοντα τοὺς δύο Ἀναργύρους εἰς τὸ ἀνάγλυφον τῆς Βενετίας⁴⁰.

36. Βλ. ἄνωτ. σ. 89, σημ. 32.

37. Βλ. ἄνωτ. σ. 89, σημ. 31.

38. Ὅπως π.χ. εἰς τὸ Νέρεζι : Β. Λάζαρεφ, Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς (ρωσ.), Μόσχα 1947 - 48, II, πίν. 202. Πρβλ. καὶ R. Hamann - Mac Lean, H. Hallensleben, Die Monumentalmalerei in Serbien und Makedonien, Giessen 1963, εἰκ. 32.

39. Παραδείγματα βλ. προχειρῶς εἰς τὰς τοιχογραφίας τῆς Καστοριάς : Πελεκανίδου, Καστοριά, πίν. 5, δεξιὰ, 26α, 145β, 188α.

40. Millet - Frolov, La peinture du moyen âge en Yougoslavie, III, πίν. 37. 2, 47. 4. Βλ. καὶ

Είναι λοιπόν πολύ πιθανόν ότι ο έκτελέσας το ανάγλυφον άντέγραψε την εἰς τὸν ναόν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον τοῦτο προέρχεται, ὑπάρχουσαν λατρευτικὴν εἰκόνα.

Ποῖος ἦτο ὁμοῦς ὁ ναὸς οὗτος; Ὑπάρχει πιθανότης νὰ τὸν προσδιορίσωμεν; Τὸ ζήτημα τοῦτο πρέπει τώρα νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ.

Εἰς τὸ Συναξάριον τῆς 1ης Ἰουλίου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐφορτᾶζονται οἱ δύο Ρωμαῖοι Ἀνάργυροι, εὐρίσκεται ἡ ἐξῆς ἐνδιαφέρουσα πληροφορία: « *Τελεῖται δὲ ἡ αὐτῶν συναξις ἐν τῷ ἁγιωτάτῳ αὐτῶν οἴκῳ τῷ ὄντι εἰς τὰ Παυλίνου* »⁴¹. Τὸ μοναστήριον « *εἰς τὰ Παυλίνου* » δὲν εἶναι ἄγνωστον. Εὐρίσκετο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἶχεν ἰδρυθῆ ὑπὸ τοῦ Παυλίνου, τοῦ συμμαθητοῦ καὶ φίλου τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου Β', ἐκαλεῖτο δὲ κοινῶς « τὸ Κοσμιδίον », ἀκριβῶς διότι ἐτιμᾶτο εἰς ὄνομα τῶν Ἁγίων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ⁴². Ἡ ἐκκλησία τοῦ Κοσμιδίου φαίνεται ὅτι ἦτο ἡ μόνη ἢ πάντως ἡ σπουδαιότερα Ἰσως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ἀφιερωμένη εἰς τοὺς δύο Ρωμαίους Ἀναργύρους, διότι περὶ τῶν ἄλλων ναῶν καὶ μονῶν τῆς Βασιλευούσης μετὰ τὸ ὄνομα τῶν Ἁγίων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ ὑπάρχει ἡ πιθανότης ὅτι ἀνήκον εἰς τοὺς ἐξ Ἀσίας Ἀναργύρους, τῶν ὁποίων ἡ λατρεία εἶχε μεγαλυτέραν διάδοσιν⁴³.

Ἡ μονὴ αὕτη τοῦ Κοσμιδίου ἔκειτο ἔξω τῶν βορείων τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοποθετεῖται δὲ ἀπὸ τοὺς ἀσχοληθέντας μετὰ τὴν τοπογραφίαν τῆς Βασιλευούσης εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ σημερινοῦ τουρκικοῦ τεμένους τοῦ Ἐγιούμπ⁴⁴. Σχετίζεται δὲ τὸ μοναστήριον τοῦτο μετὰ τὴν Ἀ' Σταυροφορίαν, διότι ἐκεῖ κατέλυσε, κατόπιν ἀδείας τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, ὁ ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῶν Σταυροφόρων Βοεμουνδος⁴⁵. Διὰ τὴν τύχην τῆς μονῆς κατὰ τὴν περίοδον τῆς Φραγκοκρατίας (1204 - 1261) δὲν ἔχομεν σαφεῖς πληροφορίες. Κατὰ τὸν Janin (ἔ.ἀ. 298), δὲν εἶναι βέβαιον ἂν αὕτη μετεβλήθη εἰς λατινικὴν οὔτε καὶ ἂν ὑπέφερε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Αἱ μαρτυρίαι ὁμοῦς, ποῦ παραθέτει ὁ Σκαρλάτος Βυζάντιος (ἔ.ἀ. 608), πείθουν ὅτι τὸ μοναστήριον τοῦτο, τὸ περικλειόμενον ἐντὸς ἰσχυρῶν τειχῶν, τὰ ὅποια τοῦ ἐδίδον τὴν μορφὴν ὄχυροῦ φρουρίου, εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὑπὸ τῶν Φράγκων κατακτητῶν.

Ὅλα τ' ἀνωτέρω μᾶς ὀδηγοῦν εἰς τὴν εὐλογον, κατὰ τὴν γνώμην μου, εἰκασίαν ὅτι τὸ ανάγλυφον τοῦ Ἁγίου Μάρκου, τὸ ὁποῖον ἐδῶ μᾶς ἀπασχολεῖ, προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ τὴν μονὴν αὕτην τοῦ Κοσμιδίου, ἀπαχθὲν ὑπὸ τῶν Βενετῶν κατὰ τὴν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τῶν Φράγκων. Ὅτι δὲ εἰς τὸν ναὸν τῆς Μονῆς τοῦ Κοσμιδίου, παρὰ τὰς πολλὰς του περιπετείας, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ σφύζεται παλαιοτάτη λατρευτικὴ εἰκὼν τῶν δύο Ρωμαίων Ἀναργύρων, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὡς πρότυπον ὁ τεχνίτης τοῦ ἀναγλύφου, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθῆ ἐντε-

Hamann - Mac Lean, Hallensleben, ἔ.ἀ. εἰκ. 222, 223.

41. Delehay, Synaxarium, στ. 791.

42. Βλ. R. Janin, La géographie ecclésiastique de l' Empire byzantin. 1e partie. Le Siège de Constantinople et le Patriarcat oecuménique. Tome III. Les églises et les monastères, Paris 1953, 294 κ.έ. ἀριθ. 6.

43. Janin, ἔ.ἀ. 294 κ.έ. Ἡ David - Daniel, ἔ.ἀ. 18, παραπέμπουσα εἰς τὸν Προκόπιον, Περὶ κτισμάτων I, 6 (Bonn), ὅπου γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐπισκευῆς τοῦ Κοσμιδίου ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, γράφει ἐσφαλμένως ὅτι οὗτος ὀμιλεῖ περὶ τῶν Ἀράβων Ἀναργύρων. Τὸ κείμενον ὁμοῦς τοῦ Προκοπίου, εἶναι σαφέστατον, οὐδόλως δὲ ἀναφέρονται εἰς αὐτὸ οἱ Ἀνάργυροι ὡς Ἀραβες: « *Κατὰ δὲ τοῦ κόλπου τὸ πέρας ἔν τε τῷ ἀνάττει καὶ ἰσχυρῶς ὀρθίῳ τέμενος ἐκ παλαιοῦ Κοσμᾶ τε καὶ Δαμιανῶ ἀνεῖται* ».

44. Janin, ἔ.ἀ. 299. Βλ. καὶ τὸν χάρτην, ἀριθ. I. B. 1.

45. Σκαρλάτου Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις, I, Ἀθήναι 1851, 607 κ.έ.

λως άπίθανον εις τόν ἔχοντα ὑπ' ὄψει διτι ἡ μονή αὕτη ἀνάγει τήν ἰδρυσίν της, ὡς εἶδομεν, εις τοὺς χρόνους τοῦ Θεοδοσίου Β' (408 - 450).

Τό συμπέρασμα, εις τὸ ὁποῖον κατελήξαμεν, διτι δηλαδὴ τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἀντιγράφει παλαιὰν λατρευτικὴν εἰκόνα τῶν Ρωμαίων Ἀναργύρων εὐρισκομένην πιθανώτατα εις τὴν Μονὴν τοῦ Κοσμιδίου, τὸ συμπέρασμα λοιπὸν τοῦτο ἐνισχύει κατὰ τρόπον ἀρκετὰ ἀσφαλῆ, ὅπως νομίζω, ἐν μικρὸν μετάλλινον ἔργον. Εἶναι τοῦτο μικρὰ σταυροθήκη ἐξ ἐπιχρῦσου ἀργύρου φυλασσομένη εις τὸ Ἀνάκτορον τῶν Πανοπλιῶν τῆς Μόσχας (Πί ν. 49 δ). Ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως τῆς σταυροθήκης, ἑκατέρωθεν τοῦ κάτω σκέλους τοῦ σταυροῦ, εἰκονίζονται ἀνάγλυφοι οἱ Ἁγιοὶ Κοσμάς καὶ Δαμιανὸς ὄρθιοι, ἀγένειοι καὶ ἀμύστακες⁴⁶. Οἱ δύο ἐκεῖ εἰκονιζόμενοι Ἀνάργυροι παρουσιάζουν ὡς πρὸς τὴν στάσιν, τὴν κίνησιν τῶν χειρῶν, ἰδίως ὅμως ὅσον ἀφορᾷ τὴν μορφήν, πραγματικὰς ὁμοιότητας μὲ τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ἀνάγλυφον τοῦ Ἁγίου Μάρκου, πρὸς τὸ ὁποῖον ἡ σταυροθήκη φαίνεται νὰ εἶναι σύγχρονος περίπου⁴⁷. Ἡ συγγένεια αὐτῆ τῶν ἐπὶ τῆς σταυροθήκης ἀγενείων μορφῶν τῶν Ἀναργύρων πρὸς τὰς ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου ὁδηγεῖ εις τὴν ὄχι ἀπίθανον, ὅπως τοῦλάχιστον νομίζω, εἰκασίαν διτι ἀμφοτέρα τὰ ἔργα ἀντιγράφουν κοινὸν πρότυπον.

Διὰ τὴν καταγωγὴν τῆς σταυροθήκης τῆς Μόσχας αἱ διατυπωθεῖσαι ὑποθέσεις φαίνονται πολὺ πιθαναί. Εἶναι δηλαδὴ πολὺ πιθανόν, ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἐγγραφα, πού πιστεύεται διτι μνημονεῦουν τὸ ἀντικείμενον τοῦτο, διτι πρόκειται περὶ τῆς σταυροθήκης τῆς ὀνομαζομένης τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Φιλοθέου (1353 - 54 καὶ 1364 - 76). Ταύτην λέγεται διτι ἐδώρησεν ὁ πατριάρχης Φιλόθεος εις τὸν μητροπολίτην Μόσχας Ἀλέξιον, ὅταν τὸ 1354 μετέβη οὗτος εις Κωνσταντινούπολιν, διὰ νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸν πατριάρχην τὴν ἐπίσημον καθιέρωσιν του⁴⁸.

Εἶναι λοιπὸν πιθανώτατον διτι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο προέρχεται ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ ἔχει, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἰδιαίτερον σημασίαν διὰ τὸ ἡμέτερον ζήτημα. Ἡ στενὴ δηλαδὴ συγγένεια τῶν ἐπὶ τῆς σταυροθήκης τῆς Μόσχας μορφῶν τῶν Ἀναργύρων πρὸς τὰς τοῦ ἀναγλύφου, συγγένεια, τὴν ὁποίαν δὲν εἶδρον εις οὐδὲν ἄλλο μνημεῖον, ἐκ τῶν εις ἐμὲ τοῦλάχιστον γνωστῶν, δεικνύει διτι τὸ κοινὸν πρότυπον, πού ἀμφοτέρα τὰ ἔργα ταῦτα ἀντέγραψαν, εὕρισκετο εις τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἦτο τοῦτο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἡ παλαιότητα εἰκῶν τῶν Ρωμαίων Ἀναργύρων ἢ ἀποκειμένη, ὅπως πιστεύομεν, εις τὴν Μονὴν τοῦ Κοσμιδίου.

Τέλος, πρέπει ν' ἀσχοληθῶμεν καὶ μὲ μίαν μαρτυρίαν ἐκ τῶν κειμένων περὶ εἰκόνας τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων εὐρισκομένην εις ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

46. Ἀπεικόνισις ἐν Α. Frolow, *Les reliquaires de la Vraie Croix*, Paris 1965, σ. 110, εἰκ. 43. Εἰς τὴν εἰκόνα αὐτὴν παρὰ Frolow, τῆς ὁποίας τὸ κάτω μέρος δημοσιεύομεν ἐνταῦθα κατ' εὐγενῆ του παραχώρησιν, φαίνεται ἐκρινέστατα διτι οἱ Ἀνάργυροι εἶναι ἀμύστακες καὶ ἀγένειοι. Εἰς τὴν φωτογραφίαν ὅμως παρὰ Λ. Πισάρσκαγια — Α. Μπάνκ, *Μνημεῖα τῆς βυζαντινῆς τέχνης 5ου — 15ου αἰῶνος* εις τὸ Κρατικὸν Ἀνάκτορον τῶν Πανοπλιῶν (ρωσ.), Λένινγκραδ — Μόσχα 1964, πίν. XII, ἐξ αἰτίας τοῦ διαφορετικοῦ φωτισμοῦ, οὗτοι φαίνονται ἔχοντες μικρὸν μύστακα καὶ βραχὺ γένειον. Ἄλλ' ἡ φωτογραφία τῆς πλαγίας ὄψεως τῆς σταυροθήκης εις τὸν αὐτόθι πίν. XIII δεικνύει σαφῶς διτι οὗτοι εἶναι ἀμύστακες καὶ ἀγένειοι.

47. Ἡ Α. Μπάνκ ἐν Βιζαντισκῷ Βρέμεικ, Νέα σειρά, 14, 1958, 237, τὴν τοποθετεῖ μετ' ἄλλων ὑπ' αὐτῆς δημοσιευομένων ἔργων μικροτεχνίας εις τὸν 11ον ἢ 12ον αἰῶνα. Εἰς τὸν ἀνωτέρω Κατάλογον τῶν Πισάρσκαγια - Μπάνκ, σ. 16, ἡ σταυροθήκη χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος.

48. Βλ. τὰς σχετικὰς πληροφορίας ἐν Α. Frolow, *La relique de la Vraie Croix*, Paris 1961, σ. 512, ἀριθ. 729, ὅπου ἡ προγενεστέρα βιβλιογραφία.

Εἰς τὰ Πρακτικά δηλαδή τῆς 7ης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τῆς συνελθούσης τὸ 787 εἰς τὴν Νίκαιαν, ἀναφέρεται θαῦμα τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων γενόμενον εἰς μίαν ἐκκλησίαν τῶν. Ἐκεῖ γίνεται λόγος περὶ εἰκόνας, διὰ τὴν ὁποίαν τὸ κείμενον τῶν Πρακτικῶν γράφει τὰ ἑξῆς : «...εἰκόνα τοῦ σωτήρος... γέγραπται δὲ ἐν αὐτῇ ἢ τε ἁγία Μαρία ἢ θεοτόκος, καὶ οἱ ἅγιοι θεράποντες τοῦ Χριστοῦ Κοσμάς καὶ Δαμιανός, καὶ τὶς τῶν μεγάλων ἀνδρῶν Λεόντιος τοῦνομα »⁴⁹. Ὁ Ebersolt ἐνόμιζεν ἀπλῶς ὅτι ὁ ναός, ὅπου ἡ εἰκὼν, εὕρισκετο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν⁵⁰, ὁ δὲ Janin (ἔ.ἀ. 297) θεωρεῖ πιθανὸν ὅτι ἡ ἐκκλησία αὐτὴ θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι τὸ Κοσμίδιον. Ὅτι ἡ ἐκκλησία, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται λόγος εἰς τὸ θαῦμα, εὕρισκετο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἐπίστευεν ὁ Ebersolt, εἶναι πολὺ πιθανόν. Πράγματι, εἰς τὸ κείμενον τῶν Πρακτικῶν ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάγνωσις ἑτέρου θαύματος τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, τὸ ὁποῖον ἐλήφθη « ἐκ τῶν αὐτῶν θαυμάτων » (Mansi ἔ.ἀ. 64 E), δηλαδή ἐκ τοῦ ἰδίου βιβλίου. Εἰς τὸ δεῦτερον αὐτὸ θαῦμα γίνεται λόγος περὶ τινος Κωνσταντίνου, ὁ ὁποῖος ἐξεδήμησε ταύτης τῆς φιλοχρίστου καὶ βασιλίδος πόλεως⁵¹, δηλαδή τῆς Κωνσταντινούπολεως. Τὸ βιβλίον λοιπόν, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐγένετο ἡ ἀνάγνωσις, εἶχε, φαίνεται, γραφῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ περιεῖχε θαύματα τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων γενόμενα εἰς κάποιαν ἐκκλησίαν τῶν εὕρισκομένην εἰς τὴν Βασιλεύουσαν. Οὐδεμία ὁμοίως ὑπάρχει ἔνδειξις ὅτι ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ἦτο τὸ Κοσμίδιον. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ εἰκὼν, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται λόγος εἰς τὸ πρῶτον θαῦμα καὶ ποῦ ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ψηφιδωτὸν ἢ τοιχογραφία, ἂν λοιπὸν ἡ εἰκὼν αὐτὴ εὕρισκετο εἰς τὸ Κοσμίδιον, πάντως δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι ἡ λατρευτικὴ, ἢ ὁποία ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει. Συμφώνως δηλαδή πρὸς τὸ κείμενον, ἡ εἰκὼν εὕρισκετο ἔξω τῆς ἐκκλησίας : « ...ἐξελθὼν ἐν τῷ ὑπερθύρῳ τῷ προσπαρακειμένῳ τῷ οἴκῳ τῶν ἁγίων », εἰς ἑξωτερικὴν στοάν, « εἰκόνα... τὴν ἀνακειμένην ἐν τῇ κατὰ τὸ δεξιὸν στοᾷ », πιθανῶς τὴν στοάν τοῦ Αἰθρίου, ἔξ αὐτοῦ δὲ συμπεραίνομεν ὅτι θὰ ἐπρόκειτο περὶ ψηφιδωτοῦ ἢ τοιχογραφίας. Ἐξ ἄλλου εἰς τὴν εἰκόνα αὐτὴν παριστάνετο « καὶ τὶς τῶν μεγάλων ἀνδρῶν Λεόντιος τοῦνομα », κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ ἀφιερωτῆς τοῦ ἔργου. Ἐπρόκειτο συνεπῶς περὶ ἀφιερωτηρίου συνθέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εἰκονίζοντο οἱ δύο Ἀνάργυροι δεόμενοι εἰς τὴν ἄνω παριστανομένην βρεφοκρατοῦσαν Ἰσως Θεοτόκον καὶ παρ' αὐτοὺς ὁ δωρητῆς Λεόντιος. Κάποιαν ἰδέαν τῆς συνθέσεως αὐτῆς θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ μᾶς δώσουν παραστάσεις τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων δεομένων, ὅπως π.χ. ἡ μικρογραφία τοῦ κώδ. 2 τῆς ἀγιορειτικῆς μονῆς Παντελεήμονος⁵².

Ἡ εἰκὼν λοιπὸν αὐτὴ, ἡ ἀναφερομένη εἰς τὰ Πρακτικά τῆς 7ης Οἰκ. Συνόδου, ἂν δὲν εἶναι ἐντελῶς ξένη πρὸς τὸ Κοσμίδιον, πάντως δὲν εἶναι ἡ λατρευτικὴ. Εἶναι συνεπῶς ἄσχετος ἐντελῶς πρὸς τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ποῦ ἐδῶ μᾶς ἀπη-

49. Mansi, Sacrorum Conciliorum amplissima collectio, XIII, στ. 64. Ὁλόκληρος ἡ σχετικὴ περικοπὴ ἔχει ὡς ἑξῆς : «... τέλος ἐξελθὼν ἐν τῷ ὑπερθύρῳ τῷ προσπαρακειμένῳ τῷ οἴκῳ τῶν ἁγίων, καὶ βλέψας εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ σωτήρος τὴν ἀνακειμένην ἐν τῇ κατὰ τὸ δεξιὸν στοᾷ γέγραπται δὲ ἐν αὐτῇ ἢ τε ἁγία Μαρία ἢ θεοτόκος, καὶ οἱ ἅγιοι θεράποντες τοῦ Χριστοῦ Κοσμάς καὶ Δαμιανός, καὶ τὶς τῶν μεγάλων ἀνδρῶν Λεόντιος τοῦνομα ».

50. J. Ebersolt, Sanctuaires de Byzance, Paris 1921, 99.

51. Ἡ σχετικὴ περικοπὴ ἔχει ὡς ἑξῆς : « Συνέβη τινὰ ἀνδρὰ ἐν στρατείᾳ ἐξεταζόμενον, ὀνόματι Κωνσταντίνου, πιστότατον καὶ μὴ ἀπολιμπανόμενον τῆς τῶν ἐνδόξων ἁγίων Κοσμά καὶ Δαμιανοῦ προσεδρείας ἐκδεδημηκέναι ταύτης τῆς φιλοχρίστου καὶ βασιλίδος πόλεως, τῆς παρουσίας αὐτῷ στρατείας χάριν ».

52. F. Dölger, Mönchsland Athos, München 1943, σ. 193, εἰκ. 112.

σχόλησεν. Ἐλλωστε καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ εἰκονογραφικὸν θέμα ἦτο διάφορον, ἀφοῦ εἰς τὴν εἰκόνα, ὅπως περιγράφεται εἰς τὸ κείμενον τῶν Πρακτικῶν, εὐρίσκοντο, πλὴν τῶν Ἐναργύρων καὶ ὁ Ἰησοῦς καὶ ἡ Θεοτόκος, ἐνῶ εἰς τὸ ἀνάγλυφον παριστάνονται μόνον τὰ δύο ζεύγη τῶν Ἐναργύρων καὶ ἡ Ἁγία Θεοδότη.

Αὐτὰ εἶναι τὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποῖα μᾶς ᾠδήγησεν ἡ μελέτη τοῦ ἀναγλύφου τῆς Βενετίας. Δυνατὸν ἄρκετὰ ἀπὸ τὰ συμπεράσματα αὐτὰ ν' ἀποτελοῦν ἀπλᾶς εἰκασίας περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον πιθανάς. Πάντως ὅμως ταῦτα προωθοῦν, ὅπως τοῦλάχιστον νομίζω, τὴν ἔρευναν τὴν σχετικὴν μετὰ τὴν δυσχερῆ καὶ ἀκαθόριστον εἰκονογραφίαν τῶν τριῶν ζευγῶν τῶν Ἐναργύρων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ καὶ ἰδίως τοῦ ζεύγους τῶν Ῥωμαίων Ἐναργύρων, δυσχερῆ καὶ ἀκαθόριστον ὅσον καὶ τὸ ὄλον πρόβλημα τῆς ὑπάρξεως ἐνός, δύο ἢ τριῶν ὁμωνύμων ζευγῶν Ἐναργύρων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ. Διὰ τὴν ἐπίλυσιν μάλιστα τοῦ τελευταίου τούτου προβλήματος θὰ ἠδύναντο ἴσως νὰ παράσχουν κάποια μικρὰν συμβολὴν τὰ πορίσματα τῆς εἰς τὸ παρὸν ἄρθρον γενομένης μελέτης τῆς εἰκονογραφίας τῶν ἁγίων τούτων. Τέλος, δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθοῦν στερούμενα κάποιου ἐνδιαφέροντος τὰ προκύψαντα στοιχεῖα περὶ τῆς λίαν πιθανῆς προελεύσεως τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ποῦ ἐδῶ μᾶς ἀπησχόλησεν, ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ μάλιστα ἐκ μνημείου περιφήμου, τοῦ Κοσμιδίου.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

ΛΑΚΩΝΙΚΟ ΚΑΤΟΠΤΡΟ ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

(Πί ν. 50 - 56)

ὄρπακι Φραδίνωι σε μάλιστ' εἰκάσδω.

Ἐνα ξεχωριστῆς ποιότητας δημιούργημα τῆς λακωνικῆς χαλκοπλαστικῆς θὰ ἤθελε νὰ κἀν πλάτυτερα γνωστὸ κι ἀγαπητὸ αὐτὸ τὸ ἄρθρο.

Πρόκειται γιὰ ἓνα ἀρχαῖκὸ κάτοπτρο τῆς κατηγορίας τῶν στητῶν ἢ μὲ πόδι κατόπτρων (Standspiegel) καὶ εἰδικότερα, γιὰ ἓνα δείγμα τῆς γνωστῆς λακωνικῆς ὀμάδας ποὺ προτιμᾷ μιὰ γυμνή, κατὰ κανόνα, κόρη γιὰ στήριγμα τοῦ δίσκου¹ (Πί ν. 50 α - β, 51 α - γ). Βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τῆς Σπάρτης κι ἔχει καταχωρηθῆ στὸ εδρετήριο μὲ τὸν ἀριθμὸ 3302 καὶ τὴν παρατήρηση ὅτι «εὐρέθη εἰς τὸ δάσος Βασιλικῆς καὶ παρεδόθη εἰς τὸν Ἔφορον Ἀρχαιοτήτων κ. Θ. Καραχάλιον παρὰ τοῦ Ἀστυνόμου Καρδαμύλης ἔν ἔτει 1933 ».

Λεῖπει ἡ βάση μαζὶ μὲ τὰ πόδια τῆς κόρης λίγο πάνω ἀπ' τὰ σφυρά· ἔτσι τὸ ὕψος ποὺ σώζεται εἶναι συνολικὰ 0,237 μ. : 0,131 μ. τὸ ὕψος τῆς κόρης καὶ 0,122 μ. ἡ διάμετρος τοῦ δίσκου.

Στὴν πίσω πλευρὰ ὁ δίσκος ἔχει χαμηλὸ κάθετο περιχίλωμα· πάνω στὴν ἀκμὴ καὶ σ' ὄλη τὴν περιφέρεια μικρὲς ἐγκοπὲς θυμίζουσι σειρὰ ἀστραγάλων καὶ εἶναι ἡ μόνη διακόσμηση ἐδῶ². Ἐλάχιστα κυρτὴ ἢ μπρὸς ἐπιφάνεια, σώζει ἐδῶ κι ἐκεῖ τὴν ἀρχικὴ τῆς στίλβωση. Δυὸ ὀπὲς ἀνοίχτηκαν σὲ ὕστερα χρόνια πάνω δεξιὰ μὲ χτύπημα ἀπὸ τὸ πίσω μέρος, ὅπου φαίνονται ἴχνη ἀπόπειρας καὶ γιὰ ἀνοιγμα ἄλλων δυό. Διαφορετικὲς οἱ δυὸ μικρότερες, ἀπ' τὴ μιὰ μεριά καὶ τὴν ἄλλη τοῦ κεφαλοῦ τῆς κόρης, ἀνήκουσι στὰ καρφιὰ τῶν συμπληρωματικῶν στηριγμάτων, ποὺ ξεκινούσαν ἀπὸ τοὺς ὄμους τῆς. Ἐνα ὁμοιο καρφὶ βλέπομε νὰ διατρυπάη καὶ τὸ κεφάλι πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο γιὰ νὰ στερεώσῃ ἀκόμη μιὰ φορὰ τὸ δίσκο, ποὺ ἀπὸ πρὶν μῆχτηκε καὶ κολλήθηκε γερὰ μέσα στὸ κρανίο.

Μιὰ τέτοια φροντίδα γιὰ ἀσφαλῆ στήριξη, ποὺ βυθίζει τὸ δίσκο μέσα στὸ κεφάλι τῆς κόρης καὶ καταργεῖ τὴ μεσολάβηση τοῦ συνηθισμένου τεκτονικοῦ μέλους, τὸ ὁποῖο ὁμως καὶ τὸ περίγραμμα τοῦ κεφαλοῦ θὰ ἔσωζε καὶ θὰ ἐξασφάλιζε μεγαλύτερη αὐτοτέλεια στὴν πλαστικὴ μορφή, εἶναι σπάνια καὶ μόνο στὴν κόρη τῆς Δρέσδης³ ξανασυναντιέται.

1. Πρῶτος ἔδειξε τὴ λακωνικὴ καταγωγή τῆς ὀμάδας ὁ C. Praschniker, *Bronzene Spielgestütze im Wiener Hofmuseum*, *Öst. Jahr.* 15 (1912) σ. 219 κ.ἑ. Ἡ ἀπόδοση στὴ Λακωνία στηρίχτηκε καὶ ἀπὸ τὸν E. Langlotz, *Frühgriechische Bildhauerschulen* σ. 86 κ.ἑ. καὶ ἔγινε γενικὰ δεκτὴ : K. Schefold, *Griechische Spiegel*, *Antike* 16(1940) σ. 11 κ.ἑ. S. Karouzou, *Attic Bronze Mirrors*, *Studies to D. M. Robinson I* σ. 563. E. Homann-Wedeking, *Von spartanische Art und Kunst, Antike und Abendland VII* (1958) σ. 68 κ.ἑ. Ἀμφισβητήθηκε ἀπὸ τοὺς G. Richter, *An Archaic Greek Mirror*, *AJA* 42(1938), σ. 337 κ.ἑ. καὶ J. D. Beazley, *A Greek Mirror in Dublin*, *Proceedings Royal Irish Academy* 45, C5, 1939.

2. Περιχίλωμα ἔχουσι καὶ τὰ κάτοπτρα τοῦ Λεωνιδίου, τοῦ Μονάχου, τῆς Ν. Ὑόρκης (βλ. κατωτέρω). Στὸ τελευταῖο μάλιστα ὁ δίσκος ἔχει πλούσια ἐγκάρκτη διακόσμηση, βλ. G. Richter, *ἑ.ἀ. εἰκ.* 1 - 7 καὶ E. Homann-Wedeking, *ἑ.ἀ. πίν.* E καὶ F.

3. *Öst. Jahr.* 15 (1912) σ. 227 *εἰκ.* 150 α, β.

Στὰ ἄλλα δείγματα τῶν συγγενικῶν κατόπτρων ὁ δίσκος ἢ ἀπλῶς ἀκουμπάει πάνω στοῦ κεφάλι, ὅπως γίνεται στοῦ κατόπτρου τῆς Ν. Ὑόρκης ⁴ (Πί ν. 53 β), ἢ ἐπὶ πλέον στερεώνεται μέσα σ' ἓνα πρόσθετο μέλος, εἴτε καλαθόσχημο σὰν τοῦ Μονάχου ⁵ (Πί ν. 53 α) καὶ τοῦ Λεωνιδίου ⁶ (Πί ν. 55 α), εἴτε ἀνθεματὸ καὶ καθαρὰ τεκτονικὸ, ὅπως στοῦ κατόπτρου τοῦ Βερολίνου ⁷ καὶ στὴν κροταλίζουσα τῆς Ν. Ὑόρκης ⁸.

Ὅσο γιὰ τὰ συμπληρωματικὰ στηρίγματα, ἂν κρίνη κανεὶς ἀπὸ τὰ πτερύγια ποὺ ἔχουν ἀπομείνει στοὺς ὦμους τῆς κόρης, πρέπει νὰ ἦταν δελφίνα ἢ κάτι τέτοιο—μοναδικὸ ἀπ' ὅσο ξέρομε ἀλλὰ ὄχι ἀταίριαστο καὶ στοῦ εἶδος τοῦ ἔργου καὶ στοῦ νόημα τῆς στηρίζουσας μορφῆς ⁹. Τὰ κυρτὰ τους περιγράμματα θὰ σχημάτιζαν τὴν ἄρμονικὴ μετάβαση ποὺ θὰ ἔδενε σὲ σύνολο τὴ λεπτὴ μορφή τοῦ στηρίγματος μὲ τὸ βαρὺ δίσκο. Ἀσύμμετρος οἱ ὁπὲς γιὰ τὴν προσήλωσή τους, κάνουν αἰσθητότερη τὴ λοξὴ τοποθέτηση τοῦ δίσκου πάνω στοῦ στηρίγμά του. Πραγματικὰ, τὸν βλέπομε στ' ἀριστερὰ του νὰ πέφτει χαμηλότερα, ἢ ἀλλιώτικα, νὰ μετατοπίζεται ὁ κατακόρυφος ἄξονάς του ἀριστερότερα ἀπὸ ἐκεῖνον τῆς κόρης. Αὐτὸ δὲ σημαίνει παρὰ στροφὴ τοῦ ἔργου πρὸς τὰ δεξιὰ του καὶ συμμόρφωσή του πρὸς τὸν μεγάλο κανόνα τῆς δεξιόστροφης κίνησης, ποὺ ὀρίζει ὅλη τὴν ἀρχαϊκὴ τέχνη ¹⁰.

Ἡ στροφὴ τῆς κόρης ἀρχίζει ἀπὸ τὸ κεφάλι καὶ φανερώνεται μὲ τὴ μεγαλύτερη ἐξόγκωση τοῦ ἀριστεροῦ ματιοῦ καὶ τῆς παρεϊᾶς, τὴν ἐλαφριά μετατόπιση τῆς μύτης δεξιότερα καὶ τὸ μεγαλύτερο βύθισμα τῆς γωνίας τοῦ στόματος δεξιὰ μέσα στὴν τραβηγμένη καὶ λιγότερο ἀνεπτυγμένη παρεϊά. Ἡ ἴδια κίνηση μεταφέρεται ἀπὸ τὸ λαιμὸ καὶ τοὺς ὦμους ¹¹ στοῦ λίκνισμα τῶν χεριῶν, κάνει νὰ προχωρῇ ἐνεργητικότερα τὸ ἀριστερὸ κι ἀφήνει τὸ δεξιὸ νὰ τραβιέται πίσω καὶ νὰ κατεβαίνει χαμηλότερα. Στὸ ἴδιο βασικὰ σχῆμα θέσης καὶ ἄρσης συστέλλονται καὶ τεντώνονται ἀντίστοιχα οἱ πλαστικὲς ἐπιφάνειες τοῦ κορμιοῦ, καὶ τὸν ἀρχικὸ ρυθμὸ, τέλος, ὑπηρετεῖ καὶ ἡ προβολὴ τοῦ ἀριστεροῦ ποδιοῦ.

Ἡ διάθεση γιὰ τὴν ἐξίσου ἀπαραίτητη σὲ κάθε γνήσιο ἀρχαϊκὸ καλλιτέχνημα ἀντίρροπη κίνηση διαφαίνεται στὴν ἀνεπαίσθητη πρὸς τὰ ἀριστερὰ στροφὴ τῆς λεκάνης. Οἱ μηροὶ παρασύρονται κι ἔτσι ἀνοίγεται σὲ πλούσια καμπύλη τὸ ἐξωτερικὸ περιγράμμα τοῦ δεξιοῦ, ἐνῶ ἀντίθετα τοῦ ἀριστεροῦ συμμαζεύεται σὲ κατακόρυφη σχεδὸν

4. G. Richter, *An archaic Greek Mirror*, AJA 42 (1938) σ. 337 κ.ε. Πίσω ὁ δίσκος ἐνισχύεται μὲ ἀνθέμιο, ὅπου στηρίζεται ὅπως καὶ στοῦ κατόπτρου τῆς Βιέννης, *Öst. Jahr.* 15 (1912) σ. 219 πίν. V εἰκ. 146, 147).

5. E. Langlotz, *Fr. Bild.* ἀρ. 12. C. Praschniker, *ξ.ἀ. εἰκ.* 152. H. Bulle, *Der schöne Mensch* πίν. 146. J. Sieveking, *Metalgeräte* πίν. 19. K. Schefold, *ξ.ἀ. εἰκ.* 7, 13 - 16. E. Homann - Wedeking, *ξ.ἀ. πίν. D.* Κι ἐδῶ ὑπάρχει στοῦ πίσω μέρος τὸ ἐνισχυτικὸ ἀνθέμιο.

6. Ἐθν. Μουσ. ἀρ. 7465. De Ridder, *Les bronzes de la Société Archéologique* πίν. 1. E. Langlotz, *Fr. Bild.* ἀρ. 34. S. Karouzou, *ξ.ἀ. πίν.* 52 β σ. 584. K. Schefold, *ξ.ἀ. εἰκ.* 8, 22.

7. E. Langlotz, *Fr. Bild.* ἀρ. 11. *Öst. Jahr.* 18 (1915) σ. 57 κ.ε. εἰκ. 28 - 30.

8. G. Richter, *Greek, Etruscan and Roman Bronzes in the Metr. Mus. of Art* ἀρ. 28. E. Langlotz, *Fr. Bild.* ἀρ. 17 πίν. 46.

9. Συνήθως ἔχομε μυθικὰ ὄντα, σειρήνες στοῦ κατόπτρου τοῦ Μονάχου, γρύπες σ' ἐκεῖνο τῆς Ν. Ὑόρκης, λέοντες ἢ σφιγγες στὴ λαβὴ τῆς Βιέννης καὶ στίς κροταλίζουσες τῆς Ν. Ὑόρκης καὶ τοῦ Ἀμυκλαίου (AE 1892 πίν. 1), ἢ περωτὲς ἀνθρώπινες μορφὲς στοῦ κατόπτρου τοῦ Βερολίνου.

10. Βλ. κυρίως Κ. Α. Ρωμαιοῦ, *Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος*, καὶ παρατηρήσεις τοῦ ἴδιου ἐν *Ant. Denk.* IV, 104.

11. Σημ. τὴ χαρακτηριστικὴ ὕψωση τοῦ περιδεραιοῦ ἀριστερὰ.

εὐθεία. Ἡ πίσω πλευρὰ ἀναπνέει στὸν ἴδιο παλμὸ καὶ τὸν ἐρμηνεύει πλαστικά με θαυμαστή συνέπεια ἀπὸ τὰ σφυρὰ μέχρι τῆ χρυσῆ «χαίτα».

Ἡ γυμνὴ κορασίδα, πού στηρίζει στὸ κεφάλι της τὸ δίσκο, εἶναι μιὰ ἀλησμόνητη σὲ καθαρότητα εἰκόνα νεανικῆς λάμπης καὶ δροσιᾶς καὶ λίγα ἔργα τῆς ἀρχαίας μικροπλαστικῆς μποροῦν νὰ μετρηθοῦν μαζί της σὲ χάρη.

Στέκει με στητὸ τὸ λυγερὸ κορμὶ πάνω στὰ τεντωμένα μακριὰ πόδια καί, λυγισμένα στοὺς ἀγκῶνες, σηκώνει τὰ δυὸ χέρια ψηλὰ μπροστὰ στὸ στῆθος. Ἐκεῖ, στὰ τεντωμένα μακριὰ δάκτυλα, κρατᾶ με χάρη κι ὄχι χωρὶς κάποια ἐπιτήδευση, μιὰ σφαῖρα στὸ ἀριστερό, πού πρέπει νὰ εἶναι μήλο¹², ἕνα στέλεχος στὸ δεξιό, πού δὲν μπορεῖ παρά νὰ ἔξη ἀπομεινεί ἀπὸ τὸ ἄνθος ἢ τὸ μπουμπούκι τοῦ λωτοῦ τὸ τόσο συνηθισμένο στὶς κόρες τοῦ εἴδους της. Σὰ μόνο στόλισμα στὴν παιδικὴ σχεδὸν γυμνότητά της, ἕνα περίαπτο στὸ λαιμὸ καί, διαγώνια στὴ ράχη καὶ στὸ στῆθος, ὁ ἱμάντας με τὰ προβασκάνια. Τὸ περίαπτο πού κρέμεται ἀπὸ τὴ λεπτὴ ταινία στὴ βάση τοῦ λαιμοῦ, μιὰ μακρουλὴ τριγωνικὴ ψῆφος με τὴ μύτη πρὸς τὰ κάτω, δὲν εἶναι ἀλλιώτικο ἀπὸ τὶς ψῆφους ἐκεῖνες πού, κοκάλινες συνήθως, ἄλλοτε σὰ δόντι κάπρου καὶ ἄλλοτε σὰ μακρόστενο μπουμπούκι, ρόδι ἢ κωδία μήκωνος βρέθηκαν ἀφιερῶματα καὶ στὸ ἱερὸ τῆς Ὀρθίας¹³. Ἀπὸ τὰ προβασκάνια ἢ περιάμματα ἔχομε ἐδῶ μόνο ἕνα δακτύλιο κι ἕνα μηνίσκο¹⁴ — φυλακτήρια κι ἀποτρόπαια τοῦ κακοῦ.

Πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο, ἕνα χαμηλὸ διάδημα στολισμένο με ρόδακες κι ἀνοιχτὸ πίσω με μιὰ μακριὰ ταινία ν' ἀρχίζει ἀπὸ τὴν κάθε του ἄκρη, φέρνει στὸ νοῦ τὴ «λυδία μίτρα»¹⁵ τοῦ τραγουδιοῦ τῶν νεανίδων στὸ «Παρθένειο» τοῦ Ἀλκμᾶνος¹⁶. Οἱ δυὸ ταινίες σταυρῶνουν δυὸ φορὲς καὶ μ' ἕνα ὀριζόντιο δέσιμο κάτω μαζεύουν ἀπαλὰ τὸν πολῦτιμο ὄγκο τῶν σκαλωτῶν βοστρύχων πού, στόλισμα μαζί καὶ ὑπερηφάνιά της, ἀφήνει ἢ κορασίδα νὰ χύνεται βαρὺς μέχρι κάτω στὴ μέση. Μπροστὰ στὸ κάθε ἀπὸ κατεβαίνει ἕνας βόστρυχος, ἀπαραίτητο καὶ χαρακτηριστικὸ στολίδι στὶς Σπαρτιάτισσες κόρες καὶ ἀντικείμενο ξέχωρης φροντίδας τοῦ χαλκοπλάστη μας. Ἀκρίβεια στὴν ἐπεξεργασία τῆς λεπτομέρειας καὶ ἰδιαίτερη πλαστικὴ εὐαίσθησία εἶναι βασικὲς τοῦ ἀρετῆς καὶ τὶς χαιρόμαστε στὴν καθεμιὰ ἀπὸ τὶς μορφές τοῦ λεπτοῦ κοριτσιστικικοῦ προσώπου.

Ἐδῶ μαγνητίζουν ἀμέσως τὰ μάτια, ἔτσι πού ἀμυγδαλωτὰ καὶ μεγάλα ἐξέχουν κάτω ἀπὸ τὶς λεπτὲς ψηλὲς καμάρες τῶν φρυδιῶν καὶ χύνουν τὸ φῶς τους στὸν κόσμον μ' ἕνα χαρούμενο ξάφνιασμα. Λοξὰ καὶ με τεντωμένα πρὸς τοὺς κροτάφους τὰ τρυφερὰ βλέφαρα, μισοκλείνουν με ἀνείπωτη τσαχπινιά καὶ ζωντανεύουν γιὰ μᾶς τὴν ἴδια ἐκείνη ματιὰ τῶν «Ἰανογλεφάρων νεανίδων» πού σαγήνεψε τὸν Ἀλκμᾶνα ἐκεῖ στὴ Σπάρτη

12. Ὅμοιο κρατᾶει ἢ κόρη τοῦ Λεωνιδίου καὶ ἢ πεπλοφόρος τῆς ἀκροπόλεως τῆς Σπάρτης (BSA 13 (1906-7) σ. 149 εἰκ. 5), ρόδι ἢ πεπλοφόρος τῆς Μαδρίτης (AJA 11 (1907) σ. 184 εἰκ. 4), ρόδι ἢ μήκωνα ἢ κόρη τοῦ κατόπτρου τῆς Ν. Ὑόρκης, πού ἄλλωστε ἔχει καὶ διάδημα στολισμένο με ἄνθη ροδιᾶς.

13. ΑΟ πίν. CXXXV. ΑΕ 1963 σ. 105.

14. Σεληνίς κατὰ τὸν Ἡσύχιον «φυλακτήριον ὅπερ ἐκκρέμαται τοῖς παιδίοις». Dar. Sagl. *amuletum*. Richter, ἔ.ἀ. σημ. 6. Σεληνίς καὶ δακτύλιος εἶναι τὰ συνηθέστερα, ἂν καὶ ἀπαντοῦν ἀκόμη κόμβος στὸ κάτοπτρο τῆς Ν. Ὑόρκης, διπλοῦς πέλεκυς στὸ κάτοπτρο τοῦ Βερολίνου, ἀκαθόριστο διχαλωτὸ ἀντικείμενο στὴν κόρη τῆς Βιέννης.

15. Βλ. Dar. Sagl. λ. *μίτρα*.

16. Τελευταία ἐκδοσις, D. L. Page, *Poetae Melici Graeci*, Oxford, 1962.

καί τοῦ τήν ἔκανε δεύτερη πατρίδα. Μὲ ξέχωρη φροντίδα, δηλώθηκαν ἐγγάρακτες οἱ Ἴριδες, στὸ ἀριστερὸ μάλιστα, ποῦ μὲ συνέπεια πρὸς τὴ στροφή τοῦ κεφαλιοῦ εἶναι μεγαλύτερο καί πιὸ ἐξογκωμένο, ἀποδόθηκε πλαστικά καί τὸ δακρυκὸ σάρκωμα, ἐνῶ οἱ κανθοὶ δὲ σφίχτηκαν σὲ κλειστὲς γωνίες, ἀλλὰ πῆραν καμπυλωτὸ σχῆμα ταιριασμένο στὴν ἀπαλότητα τῆς ματιᾶς.

Τὸ στόμα προδίδει τὴν ἴδια συγκινημένη αἴσθηση στὸ πλάσιμο τῆς τρυφερῆς νεανικῆς μορφῆς : Βαθουλωμένο ἀνάμεσα στὶς ἄβρὲς παρειὲς καί στὸ λεπτότατο πηγούνι, μικρὸ μὲ χυμῶδη χεῖλη καί μὲ τὶς ἄκρες ἀνασηκωμένες σ' ἓνα χαμόγελο, ποῦ ἡ ἀξιολάτρευτη ἐπιτήδευσή του εἶναι μάρτυρας στὸ ζῦπνημα μιᾶς νέας, συνειδητῆς καί πιὸ σύνθετης ζωῆς. Ἡ δεξιὰ γωνία εἶναι βαθύτερη κι ἐκεῖ τὸ πάνω χεῖλος, πιὸ φουσκωτό, πάλαι ἀδιάκοπα, θαρρεῖς, στὸ ξεχείλισμα μιᾶς ἐσωτερικῆς ζωντάνιας—δύναμης καί χαρᾶς ζωῆς συνάμα.

Ἄλλες αὐτὲς τὶς μορφές, τὶς πλαστικά τόσο λεπτές κι εὐαίσθητες, μιὰ φυγόκεντρη δύναμη τεντώνει πρὸς τὰ ἔξω καί δίνει στὴν ἔκφραση μιὰν ὀξύτητα ποῦ θὰ τὴν ἔλεγε κανεὶς πνευματική. Τὸ ἴδιο τέντωμα, ποῦ δὲν εἶναι παρὰ ἡ δηλωτικὴ καί τοῦ ἐργαστηρίου καί τῶν χρόνων τοῦ ἔργου ἐξωτερικέωση μέχρι τὴν ἐξώτατη ἐπιφάνεια τῆς ἐσωτερικῆς διάθεσης γι' ἄπλωμα πρὸς τὸν κόσμον, ἀπαντᾶμε σ' ὀλόκληρο τὸ σῶμα, στὴν ψηλόλιγνη στητὴ κορμοστασιά καί στὴν πλαστικὴ του συγκρότηση.

Μεγάλες καί καθαρές ἐπιφάνειες, ποῦ ὁ γενικευμένος πλαστικὸς τους χειρισμὸς δίνει τὴ σωστὴ εἰκόνα λιτά, χωρὶς περιττὲς λεπτολογίες, γεννοῦν μιὰ πρώτη ἐντύπωση ἐπιπεδικότητας, ἔτσι ὅπως τεντώνονται ἐνιαῖες καί ἀδιάσπαστες ἀπὸ ἔντονους πλαστικούς κυματισμοὺς. Τὴν ἐντύπωση ἐνισχύουν καί οἱ ἄκμὲς ποῦ σχηματίζει πάνω στὰ ἐξωτερικὰ περιγράμματα τῶν μηρῶν, τῶν γλουτῶν καί τῆς πλάτης ἢ συνάντηση τῶν τεντωμένων ἐπιφανειῶν τῶν τεσσάρων πλευρῶν. Οἱ ἄκμὲς αὐτὲς καί ἰδιαίτερα ἡ ἐπιπεδικότητα τῶν μηρῶν ἀπὸ τὴν πλαγιὴ ὄψη μαρτυροῦν εὐγλωττα γιὰ τὸν τετράπλευρον ἀρχικὸν πυρήνα ποῦ πάνω του σχεδιαστικὰ πρωτοδουλεύτηκε ἡ μορφή. Γιατὶ ὅση εὐαισθησία στὴν ἀπόδοση τῆς τρυφερότητας τοῦ νεανικοῦ κορμοῦ κι ἂν ἔχη τὸ σύνολο στὴν πλαστικὴ του λιτότητα—ἰδιαίτερα στοὺς ἀπαλούς κυματισμοὺς τοῦ στήθους, τῶν ὀστέων τῆς λεκάνης ἢ τῆς ἴβης, ποῦ περνώντας ἀπ' τὸ ἀυλάκωμα τῶν βουβονικῶν πτυχῶν μοιράζονται στὴν ἐλαστικὴ κυρτότητα τῶν δυνατῶν μηρῶν—κι ὅσο κι ἂν ἔχη μαλακώσει τὸ παλιὸ γραμμικὸ στοιχεῖο, τὸ κύριο μέσο τῆς πλαστικῆς ἔκφρασης ἐδῶ δὲν εἶναι ἀκόμη ὁ ὄγκος, ἀλλὰ τὸ σχέδιο, ἡ γραμμὴ.

Τὸ ἐξωτερικὸ περίγραμμα λεπτὸ, καθαρὸ, χυτὸ εἶναι ἐκεῖνο ποῦ σχηματίζει τὴ λιγνὴ νεανικὴ μορφή σ' ὅλη τῆς τῆ σβελλάδα. Ἡ χάρη τῶν λυγισμένων καρπῶν, ἡ λυγεράδα τῆς μέσης, οἱ δυνατὲς καθαρὲς γραμμὲς τῶν τεντωμένων ποδιῶν, ἡ πλαγιὴ ὄψη ὀλόκληρης τῆς μορφῆς ποῦ ὑποβάλλει τὴν εἰκόνα σαίτας στὸ τίναγμα τῆς κατὰ πάνω, εἶναι μοναδικὴ χαρὰ τοῦ ματιοῦ. Κοντὰ σ' αὐτὴ τὴ δύναμη, τὴν καθαρότητα καί τὴ συνοχὴ τῶν σχηματισμῶν τους, μιὰ ἀκόμη ἀρετὴ τῶν ἐξωτερικῶν περιγραμμάτων, ποῦ δύσκολα τὴν ὑποπεύεται κανεὶς στὴν πρώτη ἐντύπωση λιτότητας καί αὐστηρότητάς τους σὰν ἐκφραστικῶν μέσων, εἶναι ἡ εὐαισθησία τους στὴν ἀπόδοση τῆς κίνησης καί στὸ φανέρωμα τῆς ὀργανικῆς ζωῆς τοῦ ἔργου. Ἐτσι δὲν παραλείπεται νὰ τονιστῇ ἡ διαφοροποιημένη μυολογία στοὺς δυὸ βραχίονες μ' ἓνα σφριγηλότερο σχῆμα γιὰ τὸν πιὸ μαζεμένο δεξιὸ κι ἓνα χαλαρότερο γιὰ τὸν ἄλλον. Ἡ ἴδια διαφοροποίηση στοὺς μηροὺς καί στὰ γόνατα : χαλαρότερα περιγράμματα στὸ προβαλλόμενο ἀριστερὸ πόδι, πιὸ τεντωμένα στὸ δεξιὸ, ποῦ παίρνουν ὁμῶς τώρα ξέχωρη σημασία, γιὰτὶ μαρτυροῦνε κάτι πάρα

πάνω απ' το παλιό συμβατικό σχήμα τής προβολής του άριστερου ποδιού. Πρόκειται πιά για κατανομή του βάρους άνιση ανάμεσα στα δυο πόδια, έτσι πού το δεξί, βαστάζοντας το μεγαλύτερο μέρος, τεντώνεται και πατάει με μεγαλύτερη δύναμη πίσω. Σά συνέπεια έρχεται και ή αντίθετη στροφή τής λεκάνης, πού τήν παρασύρει τώρα έμπρός το χαλαρό άριστερό πόδι. Στην πίσω όψη, ο ρυθμός αυτός δίνει το χαριτωμένο « τσάκισμα » τής μέσης, το κυματιστό σχήμα τών περιγραμμάτων μηρών — ίσχιων, τή φιδίσις τέλος γραμμή δλου του κορμιού, πού σημειώσαμε κιάλας πάρα πάνω.

Σ' όλα αυτά υπόκειται αντίληψη του έργου σαν όργανισμου παλλόμενου στο ρυθμό τής έσωτερικής του ζωής, μιá τέτοια όμως σπουδή τής κίνησης ξεπερνάει κατά πολύ τους χρόνους του έργου. Αυτοί είναι οί γύρω στο 550 π.Χ. και στη μνημειώδη πλαστική ένα έργο πού δείχνει ανάλογα χρονικά χαρακτηριστικά είναι ο κουρος τής Βολομάντρας¹⁷. Και στα δυο έργα υπάρχει ένας φωτεινός νεανικός κόσμος πού ξεχύνεται με δύναμη προς τα έξω, όχι μόνο μέσα από τήν άστραφτερή έκφραση του προσώπου, αλλά από όλόκληρη τήν εικόνα τής ψηλής κορμοστασιάς. 'Υπάρχει άκόμη ή ίδια πλαστική άπλοποίηση του συνόλου με ένοποίηση τών έπί μέρους σε μεγάλες κυρτές επιφάνειες, τα ίδια ρέοντα περιγράμματα πού τις δένουν, ο ίδιος σχεδόν βαθμός όργανικής ζωής κι έμφύχωσης, άν και το έργο τής μικροπλαστικής είναι πιό προχωρημένο σε κίνηση. Ειδικότερα θα έβρισκε κανείς κοινά σημεία στην κοφή κατατομή του προσώπου, στην καθαρή σπιθίζουσα έκφρασή του, στο σχήμα του κεφαλιού και στο στήσιμό του πάνω στο κορμί, στις αναλογίες ανάμεσα στο βραχύ λεπτό κορμό και στα μακριά λιγνά σκέλη, στη δυνατή τέλος μυϊκή διάπλαση τής κνήμης.

'Η σύγκριση με έργα τής λακωνικής πλαστικής δέ διαψεύδει τή χρονολόγηση. 'Η πλαγινη όψη τής κόρης τή δείχνει, με το χαρακτηριστικό άγέρωχο σπαρτιατικό τέντωμα, να μπαίνει ανάμεσα στην κόρη τής στήλης του 'Αναξιβίου¹⁸ και στις κόρες του αναγλύφου τών Βρυξελλών¹⁹. 'Η πρώτη άνήκει άκόμη στο δεύτερο τέταρτο του αιώνα και με το σφαιρικό μάλλον κεφάλι και το βαρύ κράτημά του χαμηλά πάνω στους ώμους θυμίζει τον κουρο τής 'Ολυμπίας²⁰ και τήν κόρη του Λεωνιδίου στο 'Εθνικό Μουσείο. Οί « κόρες » του Σωτία στο άνάγλυφο τών Βρυξελλών, πάλι, κατεβαίνουν ίσως μέχρι το 530 π.Χ. και στέκουν κοντά στη χάλκινη κόρη Trau τής Βιέννης²¹ και πριν από τήν κόρη στο άνάγλυφο τών Χρυσάφων²², πού έχει πιά πολύ πιό χαλαρωμένη τήν δλη στάση της. 'Η χάλκινη από το 'Αμυκλαίο, στο 'Εθνικό Μουσείο²³ (Πί ν. 52α - β), άμέσως μετά το 550 είναι πλησιέστερα προς τή δική μας²⁴, όπως θα δοϋμε στη συνέχεια εξετάζοντας τή θέση της ανάμεσα στις άλλες όμοιές της.

17. G. Richter, Kouroi⁹ άρ. 63.

18. BSA 14 (1907 - 8) σ. 143 - 145 εικ. 1. E. Langlotz, Fr. Bild. άρ. 1. M. 'Ανδρόνικου, Λακωνικά άνάγλυφα, Πελοποννησιακά Α' σ. 257.

19. JHS 19 (1899) σ. 218 πίν. 3. E. Langlotz, Fr. Bild. άρ. 3 πίν. 44 d.

20. Bericht V πίν. 51. E. Langlotz, Fr. Bild. άρ. 40 πίν. 49β.

21. E. Langlotz, Fr. Bild. άρ. 15 πίν. 44β, 45β. E. Homann - Wedeking, ξ.ά. σ. 66 πίν. Α και C. Öst. Jahr. 15 (1912) εικ. 153.

22. Dressel - Milchhöfer, AM 2 (1877) σ. 303. C. Blümel, Berlin Mus. Katalog II, I A 12 πίν. 22 - 24, όπου πλήρης βιβλιογραφία. Βλ. και M. 'Ανδρόνικου ξ.ά. σ. 257.

23. AE 1892 πίν. 1. E. Langlotz, Fr. Bild. άρ. 60 πίν. 49e. Öst. Jahr. 15 (1912) σ. 229 εικ. 151.

24. Στην κατατομή και στο σχήμα του κεφαλιού κυρίως είναι φανερές οί όμοιότητες. Το σχήμα του κεφαλιού με τή σταθερή του εξέλιξη μέσα στη λακωνική πλαστική άποτελεί άσφαλή βάση για χρονολόγηση. Τα χαμηλά συμπιεσμένα κρανια τών χρόνων πριν από τα μέσα του αιώνα, διαδέχονται

Ξαναγυρίζοντας στον κοῦρο τῆς Βολομάντρας σημειώνομε ὅτι μ' ὄλα τὰ κοινὰ σημεῖα δὲν παύει νὰ εἶναι οὐσιαστικὴ ἢ ἐργαστηριακὴ διαφορὰ στὴ συγκρότηση τῶν δύο ἔργων. Στὸ ἀττικό, ἡ προτίμηση γιὰ μιὰν ἀνθηρότερη σάρκα, γιὰ γεμάτες καὶ στρογγυλὲς ἐλαστικὲς μορφές, καθὼς καὶ ἡ ἀπουσία τοῦ σκελετοῦ κάτω ἀπ' αὐτές, συμβαδίζουν μὲ τὴν κάποια ἀστάθεια στὸ σωματικὸ σχῆμα μὲ τοὺς ὀρθοὺς ἀνοιχτοὺς ὤμους, τὸ φουσκωμένο στῆθος, τὴν ἀνύπαρκτη λεκάνη καὶ τοὺς σαρκωμένους μηροὺς πάνω σὲ λεπτὰ γόνατα καὶ ἰσχνὲς κνήμες. Στὴν πλαστικὴ ἔκφραση τοῦ καλλιτέχνη του πάλι, φαίνεται νὰ λογαριάζει περισσότερο ὁ ὄγκος καὶ ἡ κίνησή του. Ἔτσι, σὲ σχέση μὲ τὴν κόρη, καὶ ἡ δύναμη τοῦ περιγράμματος καὶ ἡ καθαρότητα τῆς ἄρθρωσης μοιάζουν νὰ ἀτονοῦν, ἐνῶ ρευστότητα μαζί καὶ ὑπερβολικὴ ἐκλέπτυνση σημαδεύουν τὸ ἔργο.

Τὸ σπαρτιατικὸ εἶναι πάνω ἀπ' ὄλα ἔργο ράτσας χτιστῶν, πὺ τὴ φανερῶνει τὸ στερεὸ λιτὸ χτίσιμό του πάνω σ' ἓνα γερὸ σκελετό. Τὸ μεγάλο ἀνοιγμα τοῦ θώρακα, στενεύοντας πρὸς τὴ λεπτότατη μέση, συνθέτει ἓνα μοναδικῆς καθαρῶτητας τριγωνικὸ σχῆμα, πὺ ἀπολήγει στὴν ὀξυκόρυφη καὶ σὰ βέλος μορφὴ τῆς λεκάνης, γιὰ νὰ σφηνωθῇ μ' αὐτὴ δυνατὰ μέσα στὰ σκέλη. Τὸ παλιὸ αὐτὸ πελοποννησιακὸ σχῆμα²⁵, χωρὶς ξεροὺς γραμμικοὺς σχηματισμοὺς πιά, ἀλλὰ λεπτότερο, μὲ πλαστικότητα καὶ μὲ ἐσωτερικὴ ζωὴ, κάνει τὴ χώρα τῆς λεκάνης πραγματικὸ κλειδί στὸ στήσιμο τῆς μορφῆς. Σπάνια τὰ ὀστᾶ τῆς λεκάνης καὶ ὁ ρόλος τους δόθηκαν μὲ τέτοια δύναμη καὶ καθαρότητα, ὅπως ἐδῶ.

Παλιὲς λοιπὸν ντόπιες ἀρχὲς γερῆς τεκτονικῆς συγκρότησης μὲ λιτὰ καὶ αὐστηρὰ πλαστικὰ μέσα ὀργανώνουν τὸ σπαρτιατικὸ ἔργο. Οἱ ἴδιες αὐτές, ἀπαραγνώριστα ξένα, ἰωνικά, στοιχεῖα, κοινὰ καὶ στὰ δύο ἔργα, τὰ μετουσιώνουν στὴν κόρη τῆς Σπάρτης, ἔτσι πὺ ὅ,τι στὸν ἀττικό κοῦρο ἐγινε μαλακότητα καὶ ἐπιτηδευμένη ἀβρότητα, ἐδῶ τὸ κάνουν στερεὴ κομψότητα καὶ πραγματικὴ χάρη. Γιατὶ καὶ τοῦτο τὸ κοινὸ μὲ τὸν ἀττικό συνομήλικό της ἔχει ἡ Σπαρτιάτισσα κορασίδα : εἶναι καὶ αὐτὴ stark ionisierend²⁶.

Τὸ ἐξαιρετικὰ ραδινὸ παράστημα, ἡ ἐλαστικότητα στὶς ἐλαφρὰ κυρτωμένες λεῖξες ἐπιφάνειες, ἡ ἀπαλότητα τῶν παρεῖων, τὰ λοξὰ προεξέχοντα μάτια, τὰ μισοσκεπασμένα ἀπὸ τὰ λεπτότατα βλέφαρα, πὺ δὲν ἔχουν τίποτε τὸ « λακωνικὸ », τὸ στόμα μὲ τὸ μονοκόμματο πάνω χεῖλος, τέλος τὸ γέλιο καὶ τὸ φῶς τῆς ἡδονικῆς χαρᾶς σ' ὄλη τὴ φυσιογνωμία, ἀνήκουν στὸ ἰωνικὸ ρεῦμα πὺ σημαδεύει τὴ λακωνικὴ τέχνη τοῦ Στ' π.Χ. αἰῶνα²⁷.

τὰ ψηλά μακρόστενα τοῦ 550 - 540 μὲ τὸ μεγαλύτερο ἄξονά τους κατὰ τὴν κατακόρυφο, σὰν τῆς κόρης τῆς Σπάρτης, τοῦ Ἀμυκλαίου, τῆς Δωδώνης (βλ. παρακάτω σημ. 45), τῆς Gréau (βλ. παρακάτω σημ. 29), τῆς κροταλίστριας τῆς Ν. Ὑόρκης. Στὰ 540 - 530 ὁ μεγαλύτερος ἄξονας λοξεύει καὶ παίρνει κατεύθυνση κατὰ τὴν κορυφὴ τοῦ κεφαλιοῦ δίνοντάς του τὸ χαρακτηριστικὸ ὄσειδὲς σχῆμα τῆς κόρης Trau. Στὸ 530 στέκει τὸ ἀνάγλυφο τῆς Μαγούλας στὸ Βερολίνο (Carl Blümel, Berlin Mus. Kat. II, I A 13 πίν. 25) καὶ τὸ ἀνάγλυφο τῶν Βρυξελλῶν. Ἀμέσως μετὰ ἀρχίζει ἡ τάση γιὰ χαμηλότερα καὶ περισσότερο σφαιρικὰ σχήματα μὲ τὸ ἀνάγλυφο τῶν Χρυσάφων πρὸς τὸ 520 καὶ ὀλοκληρώνεται στὴν τελευταία 10ετία μὲ τὸ ἀνάγλυφο τῆς Χαρούδας (AM 29 (1904) σ. 44 κ.ἐ. εἰκ. 6) καὶ τὴν κόρη τοῦ Γερακιοῦ (BSA 11 (1904-5) σ. 101 εἰκ. 3).

25. G. Kaschnitz—Weinberg, Die ungleichen Zwillinge, Studies to D. M. Robinson I σ.525 κ.ἐ.

26. G. Lippold, Die Griechische Plastik, Hdb. d. Arch. σ. 38.

27. Ἦδη ὁ Br. Schröder, Archaische Skulpturen aus Lakonien, AM 29 (1904) σημειώνει τὴ δυνατὴ ἰωνικὴ ἐπίδραση στὸ κιονόκρανο ἀπὸ τὸ Σκλαβοχώρι (σ. 32 πίν. II) καὶ στὸ ἀνάγλυφο τῆς Χαρούδας (σ. 44 εἰκ. 6) καὶ συνδέει μὲ μιὰ νησιώτικη σχολὴ τὸ ἀνάγλυφο τοῦ θλιμμένου νέου ἀπ' τὸ Γεράκι (σ. 47 κ.ἐ.). Τὰ ἄλλα δύο γλυπτὰ τοῦ Γερακιοῦ ὁ κορμὸς τῆς Νίκης καὶ ἡ στήλη τῆς κόρης δὲν ἀφήνουν ἀμφιβολία γιὰ τὰ ἰωνικὰ στοιχεῖα τους, ἂν καὶ ὁ A. Wace δημοσιεύοντάς τα στὸ BSA

Ἡ ἰωνική παρουσία στὴ Σπάρτη εἶναι μιὰ πραγματικότητα ποὺ δὲν ἐκπλήσσει πιά, ὅσες φορές διαπιστώνεται. Τὴν ἐτόνισε ἀκόμη μιὰ φορά ὁ καθηγητὴς E. Langlotz²⁸ δείχνοντας πόσο δυνατὴ εἶναι ἡ ἰωνικὴ ἐπίδραση στὰ λακωνικὰ χάλκινα ἰδιαίτερα καὶ πόσο ἐξαρτημένη ἀπ' αὐτὴν εἶναι ἡ ἔκφραση τῆς λακωνικῆς πλαστικῆς στὰ μέσα τοῦ Στ' αἰώνα.

Περὶσσότερο ἀπὸ τὶς ἀντρικὲς, οἱ γυναικεῖες μορφὲς στάθηκαν πρόσφορες στὴν ἰωνικὴ ἀλλαγὴ. Ἀπὸ τὴ χάλκινη κόρη τοῦ Βερολίνου (Gréau)²⁹, στὰ 550 π.Χ., μέχρι τὴν κόρη τοῦ ἀναγλύφου ἀπ' τὸ Γεράκι³⁰ (Πί ν. 55β), στὰ 500 π.Χ. περίπου, ἡ χορεία τῶν λακωνικῶν κορῶν, σὲ κανονικὴ ἐξελικτικὴ σειρά, τεκμηριώνει θαυμάσια τὴν ἱστορικὴ παράδοση στὸ κεφάλαιο τῆς πλούσιας σπαρτιατικῆς συναλλαγῆς μὲ τὴν Ἀνατολή, συμπληρώνει τὴ μαρτυρία τῶν ἄλλων μνημείων καὶ βοηθᾷ νὰ κατανοηθῇ ἡ πραγματικὴ θέση καὶ συμβολὴ τῆς μέσα στὴ λακωνικὴ τέχνη.

Χρονολογικὸ πρὸς τὰ πίσω ὄριο γιὰ τὴν κόρη μας, ἡ κόρη τοῦ κατόπτρου ἀπὸ τὸ Λεωνίδιο (Πί ν. 55α), ἔχει στὰ 560 τὴν ἰωνικὴ φορεσιὰ δοσμένη σὰν τῆς Ναξιῶτισσας τῆς Ἀκρόπολης³¹, μένει ὁμως ἀκόμη στεγνὴ κι ἀγέλαστη, μὲ σανιδένιο σῶμα καὶ ἀνοιχτοὺς ὀρθοὺς ὤμους, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ γυμνὴ κόρη τοῦ Βερολίνου³². Αὐτὴ, χοντροκομμένο δεῦτερο ἔργο, μὲ τὸν ἀδύνατο μονοκόμματο κορμὸ ἄτονα δεμένο ἀνάμεσα στὰ μακριὰ λεπτὰ σκέλη ἔχει τὴν ἀστάθεια ποὺ δίνει ἡ ἀπουσία τοῦ σκελετοῦ. Καὶ ἡ ὑπερβολικὰ ραδινὴ κόρη τοῦ Λούβρου³³, ἀνάμεσα στὰ πρωιμότερα δείγματα τῆς σειρᾶς, παρέχει τὴν ἴδια ἐντύπωση ρευστότητας.

Ἡ κόρη τῆς Σπάρτης θὰ σημειώσῃ ξέχωρα τὴν παρουσία τῆς στὴν ἱστορία τῆς ομάδας, γιατί σὲ μιὰ σημαντικὴ ἐποχὴ, ὅπου ἀναζητοῦνται νῆες κατευθύνσεις στὴ συγκρότηση τῶν σωμάτων, αὐτὴ πέτυχε τὴ σωστὴ ἑναρμόνιση τῆς ξένης προσφορᾶς μὲ τὴν ντόπια πλαστικὴ ἀντίληψη. Ἔδωσε τὰ ἄτονα σχήματα πάνω σὲ σκελετό, πλούτισε μὲ ὄγκο, ἐλαστικότητα καὶ βάθος τὰ πρόμα ἐπίπεδα σώματα καὶ μετρίασε μὲ τὴν ἰωνικὴ ἀβρότητα καὶ χάρη τὴν ξηρότητα καὶ τὴν ἀκαμψία τους, ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν εἶχε ξεφύγει οὔτε ἡ κόρη Gréau μὲ τὴν πέρα γιὰ πέρα ἰωνικὴ τῆς ἐμφάνιση. Γύρω στὰ 540 - 530 π.Χ. τὶς δυνατότητες τῆς Σπαρτιατίτισσας θὰ πολλαπλασιάσῃ καὶ θὰ σημειώσῃ οὐσιαστικὴ ἐξέλιξη μέσα στὴ σειρά, ἡ συμπαθητικὴ ἀπλὴ μορφή τῆς κόρης Trau. Μὲ στητοὺς τοὺς ὤμους, τὸ στηθὸς ψηλὰ καὶ μὲ κρουστὴ γυμνασμένη σάρκα εἶναι ἕνας ἐλεύθερα κινημένος ζωντανὸς ὀργανισμὸς κι ἕνα σφριγηλὸ πλαστικὸ σύνολο μὲ φανερὴ τὴ λειτουργία τοῦ σκελετοῦ κάτω ἀπὸ τὶς λεπτὰ ἀρθρωμένους πλαστικὲς ἐπιφάνειες. Ἀνάμεσα τους μπαίνουν ἡ κόρη τοῦ φανταχτεροῦ κατόπτρου τοῦ Μονάχου (Πί ν. 53α),

11 (1904 - 5) σ. 100 κ.έ. 1, 2, 3, τὰ παραβλέπει θέλοντας νὰ τονίσῃ τὴ λακωνικὴ προέλευση τῶν ἔργων. Μὲ τὰ ὑπολείμματα τοῦ θρόνου τοῦ Ἀμυκλαίου ἐντοπίστηκε κυρίως στὶς τελευταῖες 10ετίες τοῦ Στ' αἰ. ἡ ἰωνικὴ περίοδος τῆς λακωνικῆς πλαστικῆς. Στὴ μελέτη του γιὰ τὰ «Λακωνικὰ ἀνθέμια» (Πελοποννησιακὰ 1959 σ. 263) ὁ καθηγητὴς Γ. Μπακαλάκης τονίζει τὴ «μεταφύτευση τῆς ἰωνικῆς τέχνης καὶ αἰσθητικῆς στὴν καρδιὰ τῆς κατ' ἐξοχὴν δωρικῆς περιοχῆς, στὰ χρόνια γύρω στὴν καμπὴ τοῦ βου π.Χ. αἰ. πρὸς τὸν 5ο». Στὴ πραγματικότητα τότε μοιάζει νὰ φτάνῃ στὸ τέλος τῆς ἡ φάση αὐτὴ ποὺ στὴν πλαστικὴ ἔχει ἀρχίσει τουλάχιστον ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ Στ' αἰ.

28. E. Langlotz, *Beobachtungen an einem Kopf in Kyrene*, AM 77 (1962) σ. 115 κ.έ.

29. E. Langlotz, *Fr. Bild. ἀρ. 33 πίν. 45α*. K.A. Neugebauer, *Katalog I ἀρ. 162 πίν. 22*.

30. Βλ. σημ. 24.

31. H. Payne, *Archaic Marble Sculpture from the Acropolis* πίν. 18 - 19.

32. Βλ. σημ. 7.

33. J. Charbonneaux, *Les bronzes grecs* πίν. VII, 1.

καί ἡ ἀσημότερη τοῦ Ἀμυκλαίου (Πί ν. 52 α - β). Ἡ πρώτη, ποῦ ἔρχεται ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὴν κόρη τῆς Σπάρτης καὶ εἶναι πιὸ κοντὰ τῆς ἀπ' ὅλες, ἔχει χάσει καὶ τὴν καθαρότητα τῆς γραμμῆς καὶ τὴ λάμψη ἐκείνης, ἀλλὰ ἔχει προχωρήσει σὲ χαλάρωμα καὶ σὲ μαλακότητα τοῦ κορμοῦ³⁴, ἐνῶ ἡ τοῦ Ἀμυκλαίου ἔχει κερδίσει περισσότερο σὲ στρουγγυλότητα καὶ σὲ ὄγκο. Στὰ 530 - 520, ὁ νεώτερος ἀδελφὸς τῆς κόρης τοῦ Μονάχου, ὁ κοῦρος τῶν Δελφῶν³⁵ (Πί ν. 54 α - β), μὲ ἔντονη τὴν ἰωνικὴ ἀβρότητα καὶ θηλυπρέπεια, δίνει περισσότερὴ ἔμφαση στὴν ἀνθηρότητα τῆς σάρκας, χωρὶς πάλι νὰ καταργῇ τὴν ἐσωτερικὴ στερεότητα. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὴν κόρη τοῦ κατοπτροῦ τῆς Νέας Ὑόρκης (Πί ν. 53 β). Στὴν πλαστικὴ τῆς ἄρθρωση, ποῦ θυμίζει τὸν νέο τῆς λαβῆς τῆς ὕδρας τῆς συλλογῆς Tessin³⁶, ἔχει τὴ λεπτότητα καὶ τὴν ὀργανικὴ ἐνότητα τῶν χρόνων τῆς. Στέκει στὰ 530 - 520 κι ἔχει χτυπητὲς ὁμοιότητες μὲ τὸ ἀνάγλυφο τῶν Χρυσάφων. Σημαντικὰ κοντότερη ἀπὸ τὶς κόρες τῆς σειρᾶς τῆς, στὴ βαριά καὶ δύσθυμη σχεδὸν ἔκφραση κρατᾶει μακρινὴ μόνον ἀνάμνηση ἀπὸ τὴν ἰωνικὴ πνοή. Τὸν ἴδιο πεσμένο τόνο ἔχει καὶ ἡ ἀπλοϊκότερη κόρη ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη τῆς Σπάρτης³⁷. Ὅταν ἡ ὁμάδα κλείνῃ στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ αἰῶνα, ἡ κόρη τῆς Βιέννης³⁸ παρουσιάζεται μὲ σωστὴ ἰσορροπία ὅλων τῶν συστατικῶν τῆς στοιχείων. Τὸ μεστὸ ἐλαστικὸ σῶμα ἔχει βρεῖ τὴν ὀργανικὴ του ἐνοποίηση καὶ ἡρεμία, ἐνῶ δεῖχνουν συγκέντρωση τῶν δυνάμεων ἡ ἔκφραση τοῦ εὐγενικοῦ προσώπου καὶ ἡ στάση μὲ τὴν κυρτὴ ράχη καὶ τὸ σκυφτὸ κεφάλι.

Ἀνάμεσα στὶς ψηλόλιγνες αὐτὲς χαριτωμένες μορφές, τὶς περισσότερο ἢ λιγότερο σημαδεμένες ἀπὸ τὸ ἰωνικὸ χρῶμα, ἡ κροταλίζουσα τῆς Νέας Ὑόρκης, πρὶν ἀπὸ τὸ 530, μοιάζει τελείως ἀλλιότικη. Μὲ τὰ μικρὰ μάτια καὶ τὸ σφιγμένο στόμα, τὸ στεγνὸ ἄχαρο πρόσωπο ἔχει στὴν ἀλυγισία του κάτι ἀπὸ τὸν Χάριλλο ἢ τὸν ὀπλίτη τῆς Μεσσηνίας³⁹. Ἡ σωματικὴ τῆς κατασκευὴ πάλι, κοντόχοντρη μὲ ὀγκῶδεις γλουτοὺς καὶ μηρούς, ἀνάγεται σὲ ντόπια σχήματα, παλιὰ ὅσο ἡ πυραμιδόσχημη στήλη τῆς Σπάρτης⁴⁰. Γενικὰ ὅλη ἡ μορφή συνεχίζει τὴ γνήσια λακωνικὴ παράδοση τῆς καθαρῆς ζωικῆς δυνάμης ποῦ ἐκφράζεται μὲ μεστὲς μορφές βαριά χτισμένες. Ἔργα τῶν μέσων τοῦ αἰῶνα καὶ λίγο πρὶν, σὰν τὸν Ἡρακλῆ τοῦ Kassel⁴¹ καὶ τὸν πολεμιστὴ τοῦ Βερολίνου ἀπὸ τὴν Ὀλυμπία⁴², μὲ τὰ μεγάλα κυβικὰ κεφάλια, τὰ πλατιά πρόσωπα καὶ τὴν τραχιὰ ἔκφραση⁴³, φωτεινότερες μορφές ἀμέσως μετὰ, σὰν τὸ ζευγάρι τῆς Ὀλυμπίας⁴⁴ καὶ τὴ δρομέα τῆς Δωδώνης⁴⁵, μὲ διαφοροποιημένο τῶρα τὸ συμπαγῆ ὄγκο τῶν κοντόχοντρων

34. Ὁ Prasn timer ἔ.ἀ. σ. 232 τὴν παραβάλλει μὲ τὸν κοῦρο τῆς Τενέας, πελοποννησιακὸ ἔργο μὲ ἰωνικὰ στοιχεῖα.

35. Fouilles de Delphes V πίν. IV. C. Zervos, L'art en Grèce εἰκ. 189. G. Richter, Kouroi² ἀρ. 106.

36. K. Schefold, Meisterwerke Gr. Kunst IV 36 ἀρ. 174.

37. BSA 28 (1926 - 7) σ. 85 πίν. VIII, 6.

38. Σημ. 4. E. Langlotz, Fr. Bild. ἀρ. 13. W. Lamb, Greek and Roman Bronzes, πίν. XXVII α.

39. Προχείρως E. Langlotz, Fr. Bild. ἀρ. 54, 56 πίν. 49d, 50β. W. Lamb, ἔ.ἀ. πίν. XXVIII α,β.

40. Tod—Wace, SMC ἀρ. 1. Βλ. καὶ M. Ἀνδρόνικον, ἔ.ἀ. σ. 290, ὅπου καὶ ἡ λοιπὴ βιβλιογραφία.

41. M. Bieber, Antike Skulpturen und Bronzen in Kassel ἀρ. 114 πίν. 38. W. Lamb, ἔ.ἀ. πίν. XXVI α, β.

42. Olympia IV πίν. VII,42. K.A. Neugebauer, Katalog I ἀρ. 161 πίν. 21.

43. Μοιάζουν περιφερειακὰ ἔργα καὶ εἶναι φανερὴ ἡ συγγένειά τους μὲ τὸ κεφάλι τῆς Μελιγούς, AM 7 (1882) πίν. VI σ. 112 κ.ἔ. Brunns, Kleine Schriften 2, 154.

44. Bericht VII σ. 171 κ.ἔ. πίν. 74 - 77.

45. E. Langlotz, Fr. Bild. ἀρ. 39 πίν. 48 β. W. Lamb, ἔ.ἀ. πίν. XXXIII β.

σωμάτων σὲ μῦς καὶ σκελετό, οἱ μαλακότερα καὶ ἀφθονώτερα σαρκωμένοι νέοι τοῦ 530, σὰν τὸ νέο τῆς Τεγέας⁴⁶, οἱ χοντροκόκαλοι ὀπλίτες τοῦ τρίτου τετάρτου τοῦ αἰώνα⁴⁷ καὶ κοντά τους μορφές σὰν τὸν ὑδριαφόρο τοῦ Φοινικιοῦ⁴⁸ καὶ τὸν ἀρκετὰ νεώτερο Ἀπόλλωνα (;)⁴⁹ (Πί ν. 55 γ) τῆς Σπάρτης, τέλος οἱ παλλόμενες καὶ τέλεια ὀργανωμένες ζωντανές μορφές τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ αἰώνα, σὰν τὸ Δία τῆς Ὀλυμπίας⁵⁰, ὅλα, τὴν ἴδια συμπακνωμένη δύναμη ζωῆς ἐνσαρκώνουν καὶ τὴν ἐξωτερικεύουν στὴν ἔντονη ἀλύγιστη ἐκφρασὴ τους.

Μὲ μιὰ πρώτη ματιὰ, ἔργα σὰν τὶς κόρες τῆς Σπάρτης, τοῦ Μονάχου καὶ τοῦ Βερολίνου ἢ τὸν κοῦρο τῶν Δελφῶν μοιάζουν, μὲ τὸ δυνατὸ ἰωνισμό τους, τόσο ξεκομμένα ἀπὸ μιὰ τέτοια παράδοση, ὥστε νὰ ἀμφιβάλλη κανεὶς καὶ γιὰ τὴν καταγωγὴ τους ἀκόμη⁵¹. Ἀλλὰ ἐργαστήρια μὲ τὴν αὐτάρκεια καὶ τὴ ζωτικότητα τῶν λακωνικῶν εἶναι εὐνόητο νὰ μὴ φοβηθοῦν νὰ δεχτοῦν ἀκόμη καὶ τόσο ἀντίθετα πρὸς τὸν χαρακτήρα τους στοιχεῖα. Ἀκόμη καὶ τὸ πιὸ αὐστηρὸ ἀπὸ αὐτὰ στάθηκε ἀνοιχτὸ στὴν ἰωνικὴ προσφορά. Αὐτὸ δείχνει καθαρὰ ἡ κόρη τοῦ Βερολίνου (Gréau), ποὺ βγαίνει μέσα ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἐργαστήρι τῆς κόρης τῆς Δωδώνης.

Στὴ δεκαετία μετὰ τὰ μέσα τοῦ αἰώνα, ἡ τρέχουσα κόρη τῆς Δωδώνης ἀποτελεῖ ἀπὸ κάθε ἄποψη ἀντιπροσωπευτικὸ ἔργο τῆς γνήσιας λακωνικῆς παράδοσης. Ἔρχεται ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸ γέρο καὶ τὸν πολεμιστὴ τῆς Ὀλυμπίας—μορφές ἀνάλογα φατεινές καὶ ρωμαλέες—κι ἔχει ἄμεσους διαδόχους τῆς τὸν νέο τῆς Δωδώνης⁵² καὶ τὸν μαλακότερο—γύρω στὸ 530 π.Χ.—ἱπέα τῆς Ὀλυμπίας⁵³. Στὰ 520 - 510, ἡ ἔντονη μυολογία τῆς ξαναζῆ σὲ λαμπρὸ, ἐσωτερικὰ ὀργανωμένο σύνολο, στὸν νέο τοῦ Μουσείου τῆς Σπάρτης⁵⁴ (Πί ν. 56α - β), ὅπως ἄλλωστε καὶ τὰ γνωρίσματα τοῦ κεφαλιοῦ τῆς, περνώντας ἀπὸ τὰ χρόνια καὶ τὰ διδάγματα τοῦ κεφαλιοῦ τῆς Βοστώνης⁵⁵. Ὅσο γιὰ τὶς ρίζες τῆς ὁμάδας μέσα στὴ λακωνικὴ χαλκοπλαστικὴ, αὐτὲς θὰ μπορούσαν νὰ ἀναζητηθοῦν μέχρι τὴν ὑδρία τοῦ Τελέστα⁵⁶ καὶ τὴ λαβὴ τῆς ὑδρίας τοῦ Βερολίνου⁵⁷.

Ἀπὸ ἓνα τέτοιο περιβάλλον, στὰ μέσα τοῦ αἰώνα ἡ λίγο μετὰ, ξεπηδαίει ἡ κόρη Gréau, ἡ περισσότερο ἰωνικὴ ἐμφάνιση ἀπ' ὅλες. Ἡ ἀπαραγνώριστη συγγένεια πρὸς τὴ δρομέα τῆς Δωδώνης τόσο στὰ ἐπὶ μέρους χαρακτηριστικὰ καὶ στὴ δομὴ τοῦ προσώπου, ὅσο καὶ στὴ γενικὴ ἀλύγιστη σπαρτιατικὴ «θέση», μᾶς ὠθεῖ νὰ πιστέψουμε, ὅτι δὲν μπορεῖ παρά νὰ εἶναι ἔργο ἑνὸς τεχνίτη τοῦ ἴδιου ἐργαστηρίου, ποὺ ἀκολου-

46. Bericht VII σ. 179 εἰκ. 100.

47. Βλ. H. Bläsch, Spartanischer Krieger, Museum Helveticum 16 (1959) σ. 249 κ.έ.

48. Ἐθν. Μουσ. ἀρ. 7614. E. Langlotz, Fr. Bild. ἀρ. 55 πίν. 49 f. Bericht I εἰκ. 40.

49. Μουσ. Σπάρτης ἀρ. 3304. Παραδόθηκε μαζί μὲ τὴν κόρη τῆς Σπάρτης.

50. Bericht VII σ. 176 εἰκ. 99 πίν. 78.

51. Βλ. E. Langlotz, A M 77 (1962).

52. ΠΑΕ 1952 σ. 283 εἰκ. 5.

53. Bericht III σ. 144 πίν. 65.

54. Μουσ. Σπάρτης ἀρ. 3303. Ἔχει τὴν ἴδια προέλευση μὲ τὴν κόρη τῆς Σπάρτης καὶ τὸν παραπάνω μικρότερο νέο ἀρ. 3304. E. Homann-Wedeking, ἔ.ἀ. πίν. C, 3-4.

55. E. Langlotz, Fr. Bild. ἀρ. 42 πίν. 53 d, e. A. Furtwängler, Kl. Schr. II σ. 429 κ.έ.

56. K.A. Neugebauer, AA 1938, 329 κ.έ. G. Hafner, Die Hydria des Telestas, Charites σ. 119 - 126. R. Hampe—E. Simon, Gr. Leben im Spiegel der Kunst, ἔναντι σ. 4 καὶ 5. K. Schefold, Meisterwerke ἀρ. II, 111.

57. Λ. Πολίτη, Λαβαὶ χαλκίνων ὑδριῶν, ΑΕ 1936, σ. 152 ἀρ. 4, εἰκ. 7, 8. Βλ. καὶ Bericht II σ. 121 κ.έ.

θώντας τὰ διδάγματα τῆς ἰωνικῆς ἐκλέπτυνσης μείωσε τὸν ὄγκο τῆς μορφῆς, τὴν τράβηξε σὲ ὕψος καὶ σφράγισε τὴν ἔκφρασή της μὲ τὴ γνωστὴ ἐξεζητημένη γλυκύτητα. Ἔτσι, μὲ παράθεση δηλαδὴ ἰωνικῶν καὶ λακωνικῶν στοιχείων, δημιουργήθηκε ἀπὸ ἓνα λακωνικὸ ἔργαστήριο ἡ κόρη Γρέαυ.

Ἐνα τέτοιο ὅμως ἀρχικὸ στάδιο δὲν κράτησε γιὰ πολὺ. Ὁ ἐσωτερικὸς δυναμισμὸς τοῦ ἔργαστηρίου δὲν μποροῦσε νὰ υἱοθετήσῃ αὐτοῦσια κι ἀδοκίμαστα τὰ ξένα στοιχεῖα. Τὰ δούλεψε δημιουργικὰ μὲ δικές του κατασκευαστικὲς ἀρχές καὶ τὰ ἀνάπλασε προσαρμόζοντάς τα πάνω σὲ δικά του σχήματα, μ' ἄλλα λόγια τὰ ἀφομοίωσε, πράγμα ποῦ σημαίνει βαθιὰ ἀλλαγὴ καὶ οὐσιαστικὴ ἀνανέωση στὴν αἰσθητικὴ ἀντίληψη τοῦ τόπου, ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς ἰωνικῆς ὄθησης. Μιὰ μικρὴ ομάδα γύρω στὰ 540 ἀπὸ τὴ δρομέα τοῦ Λονδίνου⁵⁸, τὸ κεφάλι τῆς Βοστῶνης⁵⁹, τὴν κόρη Trau καὶ τὸν στεφανωμένο τοῦ Ἀμυκλαίου⁶⁰, ποῦ θὰ μπορούσε καὶ νὰ ἀποδοθῆ σ' ἓνα « ἔργαστήρι τοῦ κεφαλιοῦ τῆς Βοστῶνης », δείχνει ἀκριβῶς μετριάσματα καὶ σὲ βαθύτερη μεταξὺ τους ἀρμονία τὰ ντόπια μὲ τὰ ξένα γνωρίσματα. Ἀλλὰ καὶ οἱ πιὸ ἰωνίζουσες ἀπὸ τίς κόρες τῆς σειρᾶς ποῦ εἶδαμε, δὲν εἶναι αὐτὸ ποῦ θὰ ἔλεγε κανεὶς ἰωνικὴ μίμηση· ἴσια ἴσια γίνονται αὐτοδύναμα δημιουργήματα, πραγματοποιώντας μικρότερη ἢ μεγαλύτερη σύντηξη τῆς ἰωνικῆς ἀβρότητας καὶ τοῦ πλούτου πρὸς τὸν ντόπιο δυναμισμὸ καὶ τίς παραδοσιακὲς δομικὲς ἀρετές. Διαφωτιστικὸ γιὰ τοῦτο παράλληλο ἐπίτευγμα στὴν ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι τὸ μεικτὸ κιονόκρανο τοῦ Ἀμυκλαίου⁶¹, μὲ τὸν τέλειο συνδυασμὸ ἰωνικῶν καὶ δωρικῶν στοιχείων.

Ἄν τώρα οἱ τεχνίτες, ποῦ ἔδωσαν τὰ ἰωνίζοντα ἔργα, ἦταν Ἴωνες ποῦ δούλεψαν στὴ Λακωνία ἢ Λάκωνες ποῦ εἶχαν σὰν πρότυπα ἰωνικὰ ἔργα, εἶναι φανερὸ ὅτι δὲν ἔχει καμιά σημασία, ἀφοῦ ὅπωςδήποτε τὰ λακωνικὰ ἔργαστήρια χαλκοπλαστικῆς — μὲ τὴ μακρόχρονη γόνιμη ἱστορία τους καὶ ἀκαῖα σ' ὀλόκληρο τὸν Στ' αἰ.⁶² γιὰ νὰ διαψεύδουν μὲ τὴν ποιότητα τῶν προϊόντων τους ὅσα ὑποστηρίχτηκαν γιὰ τὴν παρακμὴ τῆς λακωνικῆς τέχνης μετὰ τὸ 550 π.Χ.⁶³ — ἦταν ἡ βάση καὶ ἡ συνθέτουσα δύναμη, ποῦ στὸ ξένο στοιχεῖο βρῆκε οὐσιαστικὰ ἀφορμὴ δικῆς τῆς ἀνανέωσης. Ἡ ἰωνικὴ παρουσία πάλι δὲ σημειώθηκε σὰν τυχαῖο σύμπτωμα· μολιάστηκε καὶ καρποφόρησε πάνω στὸ ρωμαλέο λακωνικὸ κορμὸ βοηθώντας νέες μορφὲς ζωῆς νὰ δοῦν τὸ φῶς ἀπ' αὐτόν⁶⁴. Κι

58. E. Langlotz, Fr. Bild. ἀρ. 41, πίν. 48a, 53a.

59. Σημ. 55. Ἦδη ὁ Furtwängler στὸ Sitzungsber. Bayer. Akad. d. Wissen. 1897 σ. 112 πίν. 1 τὸ ἀπέδωσε στὰ σπαρτιατικὰ μὲ ἰωνικὴ ἐπίδραση ἔργα.

60. AE 1892 πίν. 2. E. Langlotz, Fr. Bild. ἀρ. 60 πίν. 49e. Μὲ ἐπιφύλαξη, θὰ μπορούσε καὶ τὸ κάτοπτρο τοῦ Ἀμυκλαίου νὰ συσχετισθῆ μὲ τὴν ομάδα.

61. AM 52 (1927) πίν. XVIII καὶ JdI 33 (1918) σ. 146 - 148, πίν. 8 καὶ 9.

62. G. L. Huxley, Early Sparta, 1962, σ. 65. Χρ. Χρήστου, Σπαρτιατικοὶ ἀρχαῖοι τάφοι, ΑΔ. 19 (1964) σ. 159 κ.έ.

63. Κυρίως ἀπὸ ἱστορικοὺς ποῦ ἀγνόησαν τὰ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα ἢ βιάστηκαν νὰ γενικεύσουν τὸν περιορισμὸ τῆς δραστηριότητος τῶν ἔργαστηρίων τῆς κεραμεικῆς, λόγῳ τοῦ ἰσχυροῦ ἀθηναϊκοῦ ἀνταγωνισμοῦ, καὶ νὰ τὸν ἐρμηνεύσουν σὰ σύμπτωμα γενικῆς παρακμῆς κι ἐχθρότητας τοῦ τόπου πρὸς τίς τέχνες. Βλ. γιὰ τοῦτο E. Kirsten, Kothon in Sparta und Karthago, Charites σ. 111. F. Kiechle, Lakonien und Sparta, Vestigia τόμ. 5 (1953) σ. 247 κ.έ. K.M.T. Chrimes, Ancient Sparta σ. 306. G. L. Huxley, ἔ.ἀ. σημ. 405. Χρ. Χρήστου, ἔ.ἀ. καὶ κυρίως σ. 161 - 162. Γιὰ τὴ λακωνικὴ κεραμεικὴ μετὰ τὸ 550 π.Χ. βλ. Lane, BSA 34 (1933 - 5) σ. 150 - 154.

64. Ὁ F. Kiechle ἔ.ἀ. σ. 249 καὶ 252, τὴν παρουσία τῶν ξένων καλλιτεχνῶν στὴ Σπάρτη τῶν μέσων τοῦ Στ' αἰ. καὶ μετὰ, δὲν μπορεῖ νὰ δῇ παρά σὰν ἀδυναμία τοῦ τόπου νὰ δώσῃ δικούς του,

αυτό δὲν ἰσχύει μόνον πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς τέχνης. Τὸ ἀνεπανάληπτο ἄπλωμα τῆς Σπάρτης πρὸς τὸν ἀνατολικὸ χῶρο στάθηκε γενικότερα δημιουργικὸ γι' αὐτὴν. Κοντὰ στοὺς ἄλλους συντελεστές, ἔχει τὴ θέση του στὴν οἰκονομικὴ εὐημερία τοῦ τόπου⁶⁵ καὶ στὴ διαμόρφωση τοῦ χαρακτήρα τῆς ζωῆς στὴ Σπάρτη, ἔτσι πού τὴ γνωρίζομε ἀπὸ τὸ 600 π.Χ. περίπου εὐαίσθητη στὸν πλοῦτο, στὴν κομψότητα, στὴν ὁμορφιά νὰ τιμᾷ τις τέχνες καὶ νὰ γυρεύη τὴ χαρὰ της μέσα σ' αὐτὲς ζεστά κι ἀνθρώπινα⁶⁶. Στὴν κόρη τῆς Σπάρτης, ὁ τόνος τοῦ καλλιτέχνη της ἔχει τὸ βαθὺ λυρισμὸ καὶ τὴν ἔξαρση τοῦ «Παρθενείου» στὴ συγκινημένη περιγραφὴ τῆς κοριτσιίστικης χάρης. Ἴδια ἡ πηγὴ τῆς ἔμπνευσης, ἴδια, ἐρωτικὴ σχεδόν, ἡ διάθεση στὸ πλησίασμά της⁶⁷. Ὑπάρχει βέβαια πάνω ἀπὸ πενήντα χρόνια ἀπόσταση ἀνάμεσά τους· ἀνήκουν ὁμως στὸν ἴδιο πνευματικὸ χῶρο, πού κατακτῆθηκε στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ Ζ' αἰώνα καὶ κρατήθηκε ἀργὰ μέσα στὸν Στ'⁶⁸. Γιατὶ ὁ πλοῦσιος καὶ αἰσιόδοξος κόσμος τῆς «ἐρατᾶς Ἰρήνας» πού τραγουδιέται στὸ «Παρθένιο», δὲν ταιριάζει στοὺς ταραγμένους καὶ πολεμόχαρους χρόνους τοῦ Ζ' αἰώνα⁶⁹, πού ἀποδόθηκαν στὸν Ἀλκμᾶνα ἀπὸ ἱστορικοὺς καὶ φιλολόγους⁷⁰· ἡ χρονολόγησι, πρὶν ἀπὸ τὸ 600 π.Χ., πού ὑποστηρίζει ὁ G. L. Huxley, *Early Sparta* σ. 61 - 62, εἶναι εὐλογώτερη.

Στις νεάνιδες τοῦ «Παρθενείου» θὰ ἔπρεπε νὰ σταθῆ κανεὶς περισσότερο, ὄχι μόνο γι' αὐτὴ τὴν κοινὴ μὲ ὀρισμένες ἀπὸ τις χάλκινες κόρες πνευματικὴ καταγωγὴ, οὔτε γιὰ τὰ ἔξωτερικά τους κοινὰ γνωρίσματα, πού σημειώθηκαν μέχρι τώρα⁷¹ καὶ πού ἀφήσαμε νὰ φανοῦν καὶ γιὰ τὴν κόρη τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ γιὰ μιὰ πολὺ πιθανὴ σημασιολογικὴ συσχέτισή τους.

Ἡ γυμνότητα τῶν χάλκινων κορῶν, σὰ στοιχεῖο ἐρμηνείας τους, δὲν πρέπει νὰ ὑπερτιμηθῆ. Κι αὐτό, γιατί οἱ μαρτυρίες γιὰ τὴ ζωὴ τῆς Σπαρτιάτισσας κόρης στὴν παλαιστρα⁷², γιὰ τὸ γύμνωμά της σὲ ὀρισμένες πομπές καὶ θρησκευτικοὺς χοροὺς⁷³,

65. Ἀπόδειξη ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἐξασθένηση τῆς Σπάρτης ἀρχισε μὲ τὴν ἀπώλεια τῶν ἀνατολικῶν ἀγορῶν της ἀπὸ τὴν ἄνοδο τῆς Περσίας. G. L. Huxley, *Early Sparta* σ. 73.

66. Huxley, ἔ.ἀ. σ. 62 - 63. C.M. Bowra, *Greek Lyric Poetry* 65 - 66.

67. Μὲ ἀφορμὴ τὸ χωρίο τοῦ Πλουτάρχου, *Λυκούργος* XVIII «οὕτω δὲ τοῦ ἔρᾶν ἐγκεκριμένου παρ' αὐτοῖς ὥστε καὶ τῶν παρθένων ἔρᾶν τὰς καλὰς καὶ ἀγαθὰς γυναῖκας», διατυπώθηκε ἡ γνώμη ὅτι τὸ «Παρθένιο» ζωντανεῖ τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς emotional intimacy between young women, πού εἰδοῦσε ἡ συναναστροφή στὸ γυμνάσιο καὶ στίς λατρευτικὰς ἐκδηλώσεις. Βλ. D. Page, *The Partheneion*, σ. 66.

68. Βλ. κυρίως τὸ κεφάλαιο *Sparta's Ascendancy* στὸ G.L. Huxley, *Early Sparta*, γι' αὐτὴ τὴν περίοδο τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας καὶ ὀργάνωσης, τῆς ἐξωτερικῆς στρατιωτικῆς καὶ ἐμπορικῆς ἐπιβολῆς, τῆς ψηλῆς βιοτικῆς στάθμης καὶ τῆς γόνιμης ἐπαφῆς μὲ τὸν ἔξω κόσμο.

69. G. L. Huxley, ἔ.ἀ. σ. 53 - 60. Ἡ τέχνη (Θαλήτας, Τέρπανδρος, Τυρταῖος) ὑπηρετήσε τότε τὴν ἐπιθετικὴ ὁρμὴ τῆς σπαρτιατικῆς ὁμάδας· ἀκόμη καὶ οἱ πρῶτες γιορτὲς (Γυμνοπαῖδιαι, Κάρνεια) γιὰ τὴν ἔξαψη τοῦ πολεμικοῦ μένουσ θεσπίστηκαν τότε. Ἐ.ἀ. σ. 43, 48 - 50.

70. Βλ. κυρίως F. Staëbl, *Leben und Dichtung in Sparta des 7. Jahr.*, *Eumusia, Festgabe für E. Howald* (1947) σ. 92 κ.ἐ. καὶ γιὰ τις ὑπερβολὰς τῆς συμβολικῆς ἐρμηνείας τοῦ «Παρθενείου».

71. E. Homann - Wedeking, ἔ.ἀ. *BSA* 28 (1926 - 7) σ. 85.

72. Ξενοφώντας, *Λακεδ. Πολιτ.* I, 4. Πλουτάρχου, *Λυκούργος* 14. Εὐριπίδου, *Ἀνδρομάχη*, σ. 595 κ.ἐ. Βλ. καὶ E. Kessler, *Plutarchs Leben des Lykurgos*, σ. 59 - 64. Σχετικὰ καὶ στὸ κεφάλαιο *Über Mädchensport in Griechenland* τῆς διατριβῆς τοῦ O.W. von Vacano, *Das Problem des alten Zeustempels in Olympia*.

73. Πλουτάρχου, *Λυκ.* 14.

για άγδνες δρόμου⁷⁴ και για άρματοδρομίες κοριτσιών σε μεγάλες γιορτές στη Λακωνία⁷⁵, μās άποκαλύπτουν τόσο γνώριμο στην ιδιότυπη δημόσια ζωή της Σπάρτης τó κοριτσιίστικο σώμα, πού τó γύμνωμά του, δντας έκει « έθισμός άφελής », δέ χρειάζεται να παίρνη ιδιαίτερο νόημα στην τέχνη. Τó σχετικό χωρίο στón Πλούταρχο⁷⁶ έρμηνεύει σωστά τó νόημα πού είχε ή « γύμνωσις τών παρθένων » στη Σπάρτη και δέν ύπάρχει λόγος να τó άγνοη κανείς για να φτάνη σε παρερμηνείες και να δέχεται σαν έταίρες και Ιερόδουλες τις κόρες τών κατόπτρων, άρνούμενος συνάμα και τή λακωνική καταγωγή τους⁷⁷. Εικονίζονται γυμνές οί Σπαρτιάτισσες « παίδες » με τó ίδιο πνεύμα δπως και οί συνομήλικοί τους άρρενες, πού ούτε ó τρόπος της ζωής ούτε και τó φρόνημα τούς χώριζε άπό έκείνες. Μ' αúτη τήν έννοια δέν είναι άλλιώτικες άπό τούς χάλκινους στεφανωμένους Σπαρτιάτες έφηβους — πολλές φορές δμοια στεφανωμένες μ' αúτους⁷⁸ — άκόμη λιγότερο μάλιστα αν έπαιρναν κι έκείνες μέρος στις Γυμνοπαιδιές⁷⁹, αν ή « λάκαινα παρθένων άγέλη »⁸⁰ είχε και κάποιον Ιερό ή λατρευτικό χαρακτήρα, δπως είναι πιθανό, κι αν πράγματι ήταν « κόραις και κόροις κοινά τά Ιερά »⁸¹. Κατά συνέπεια, δέν πρέπει να διαχωρίζονται ούτε άπό τις ντυμένες páρισές τους. Χάλκινες κόρες⁸² και κόρες πάνω σε ανάγλυφα⁸³, αναθήματα σε Ιερά, Ιερές κι αúτές, με πόλο ή άπλά στεφανωμένες, κρατώντας κρόταλα ή τά γνωστά, μήλο, ρόδι, άνθος λατου, δπως άκριβώς και οί γυμνές, έχουν άποβάλει τó κοσμικό τους νόημα και ύπάρχουν σαν πρόσωπα ύπηρετικά λατρείας. Με τούς καρπούς και τó άνθος στα χέρια σαν προσφορά και δέηση συνάμα για δ,τι πλατύτερα αúτά συμβολίζουν — εύφορία, γονιμότητα, ζωή⁸⁴ — έντάσσονται οί γυμνές κόρες στο λατρευτικό κύκλο της θεότητας, στην όποία άνήκουν και τά ζώα ή τά μυθικά

74. Πaus. III, 13, 7. V, 16, 2. D. Page, The Partheneion σ. 52 κ.έ.

75. Στα 'Υακίνθια και 'Ελένεια. 'Αθήναιος 4, 139, e-f. 'Ησύχιος λ. *Κάναθρα*.

76. «'Η δέ γύμνωσις τών παρθένων ούδέν άισχρόν είχεν, αίδους μέν παρούσης, άκρασίας δέ άπούσης, άλλ' έθισμόν άφελή και ζήλον εύεξίας ενεργάζετο και φρονήματος τó θήλυ παρέγευεν ούκ άγενουός ως μηδέν ήττον αúτφ και άρετής και φιλοτιμίας μετουσίαν ούσαν». Σχετικά βλ. και W. den Boer, *Laconian Studies* σ. 220.

77. G. Richter, έ.ά. σ. 343. Βλ. και E. Frank, *Gr. Standspiegel mit menschlicher Stützfigur*, AA 1923 - 4 σ. 373 - 5 και O.W. von Vacano, έ.ά. σ. 54.

78. Τά διαδήματα της κόρης του Λεωνιδίου και της κόρης άπό τήν άκρόπολη της Σπάρτης θυμίζουν έκείνα του κούρου της 'Ολυμπίας, Bericht V πίν. 51 και του νέου του 'Αμυκλαίου, πού συνδέθηκαν με τις λακωνικές λατρείες και χαρακτηρίστηκαν σα θυρατικοί στέφανοι. 'Αθήναιος XV, 678 β. JdI 2 (1896) σ. 7. JdI 55 (1940) σ. 71. Bericht V σ. 98.

79. Πaus. III, 11, 9. 'Αθήναιος XIV, 631 d. L. Kahil, *Autour de l'Artémis Attique*, Antike Kunst 1965 Heft 1 σ. 20 κ.έ. σημ. 80. Γυμνοπαιδια, γυμνοπαιδία, γυμνοπαιδίαί, βλ. και P. Wuillemier, R.A. 1933 II σ. 14 κ.έ.

80. Πινδ. Frg. 112. Βλ. και E. Homann -Wedeking, έ.ά. σ. 67.

81. K.M.T. Chrimes, *Ancient Sparta* σ. 266.

82. Συνήθως πεπλοφόρες δπως του Μουσειού Σπάρτης άπό τήν άκρόπολη της Σπάρτης (BSA 13 (1906 - 7) σ. 149 εικ. 5 και Bulletin Gravenhage 1964 σ. 86 εικ. 5), του 'Εθνικού Μουσειού άπό τó Ιερό της 'Ορθίας (BSA 28 (1926 - 7) πίν. XII, 16), της Μαδρίτης (AJA 1907 σ. 184 εικ. 4), άλλά και με χιτώνα και Ιμάτιο σαν τήν κόρη Greau και τήν κόρη της 'Ελευσίνας (De Ridder, Br. Soc. Archéol. πίν. 3. E. Langlotz, Fr. Bild άρ. 32).

83. Σάν του 'Αναξιβίου και του Γερακιού στη Σπάρτη.

84. Για τó ρόδι βλ. Σ. Χαριτωνίδη, Πηλίνη γεωμετρική ροιά, AE 1960 σ. 155 κ.έ. δπου και ή σχετική βιβλιογραφία. Για τó μήλο βλ. J. Trumpf, Kydonische Apfel, Hermes 88 (1960) σ. 16 - 17. Για τó λωτό σα σύμβολο γονιμότητας ή άναγέννησης βλ. Elderkin, Kantharos, σ. 10. Για τήν κωδία της μήκωνος βλ. AE 1963 σ. 80, 147 - 9.

υπερφυσικά ὄντα πού τις περιβάλλουν. Αὐτή εἶναι ἡ κυρία τῆς κάθε μορφῆς ζωῆς καί στή Λακωνία τή γνωρίζομε περισσότερο σάν Ὁρθία, Ἄρτεμι, Ἐλένη. Χοροί παρθένων, πού τοὺς ὑποδηλώνουν τὰ κρόταλα, δὲ λείπουν ἀπὸ τις γιορτές τους⁸⁵. Αὐτὲς πάλι, στήν οὐσία τους δὲν εἶναι παρὰ τὰ πρωταρχικά, ἐξιλασμός καί ἐπίκληση τῆς θεότητας γιὰ γονιμότητα καί εὐφορία, προστασία κι αὐξηση τῆς ζωῆς καί τῶν πηγῶν της.

Μιάς τέτοιας θρησκευτικῆς γιορτῆς στοιχεῖα ὑπάρχουν στὸ « Παρθένειο ». Τὰ « θωστήρια » (στ. 81) καί ὁ προσδιορισμός τοῦ χρόνου της ἀπὸ τὴν ἀνατολή τῶν Πλειάδων⁸⁶, ὀδήγησαν τοὺς μελετητὲς τοῦ « Παρθενείου » νὰ τὴ χαρακτηρίσουν σὰ γιορτὴ προσφορᾶς τῶν πρώτων καρπῶν καί νὰ τὴν παρομοιάσουν μὲ τὰ Θαργήλια⁸⁷. Κι αὐτὴ ἡ τελετουργία μέσα στὴν « ἀμβροσίαν νύκτα », λίγο πρὶν ἔρθῃ ἡ ἀγῆ, πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ταιριάζει νὰ ἀπευθύνεται στὶς δυνάμεις τῆς γῆς⁸⁸ καί δὲ χρειάζεται νὰ καταφύγῃ κανεὶς στὴν ἀμφίβολη ἐρμηνεία τοῦ προσφερόμενου « φάρους » σάν ἀρότρου γιὰ νὰ τονίσῃ τὸν ἀγροτικὸ της χαρακτήρα⁸⁹. Ἄλλωστε καί τὸ δρεπάνι τῆς Ὁρθίας, πού ἐπιστρατεύεται σάν ἐπιχείρημα σ' αὐτὴ τὴν ἐρμηνεία⁹⁰, εἶναι πιθανότερο σάν « ξυήλη »⁹¹ — ὄπλο μαζί κι ἐργαλεῖο τῶν ἐφήβων τοῦ Εὐρώτα — νὰ δίνεται γιὰ βραβεῖο στὶς νίκες τους καί νὰ ἀφιερώνεται κατόπιν, παρὰ σάν ἀγροτικὸ σύνεργο, ὅπως συνήθως θεωρεῖται. Ὡστε ἓνα φόρεμα ἀφιερώνει ὁ χορὸς ἐδῶ καί τί πιὸ συνηθισμένη προσφορὰ γυναικῶν στὴ γιορτὴ τῆς θεότητας ;⁹² Στὴ Λακωνικὴ, τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ τοῦ χρόνου μὲ τὴ γιορτὴ τοῦ « Παρθενείου », γίνεται ἡ μεγάλη παμπάλαιη « πανηγυρίς » τῶν Ἰακινθίων⁹³, κι ἐκεῖ προσφέρεται χιτώνας ἀπὸ τις γυναῖκες τῆς Σπάρτης στὸ θεό (Πaus. III, 16, 2), κι ἐκεῖ γίνεται παννυχίδα κι ἀκόμη λαμπρὴ συμμετοχὴ νεανίδων σὲ ἀγῶνες καί χοροὺς τῆ δευτέρῃ μέρα τῆς χαρᾶς μετὰ τὸ πένθος (Εὐριπ. Ἐλένη 1465 κ.έ.)⁹⁴. Μιά τέτοια μέρα ξημερώνει καί στὸ « Παρθένειο » μὲ τὴ λύτρωση ἀπὸ τοὺς « πόνους »⁹⁵, πού τὴ στέλνει ἡ εὐλογία τῆς θεᾶς χάρις στὶς εὐχὲς τῆς « χοραγοῦ » καί στὴ σοφὴ καθοδήγηση τοῦ χοροῦ ἀπ' αὐτήν.

85. Πλουτ. Θησεὺς XXXI « τὴν κόρην (Ἐλένην) ἐν ἱερῶι Ἄρτεμιδος Ὁρθίας χορεύουσιν ἀρπασάντες ἐφυγον ». Γιὰ τὴν Λιμνάτιδα Πaus. IV, 4, 2, τὴν Καρυάτιδα Πaus. III, 10, 7. Βλ. καί D. Page, *The Partheneion*, σ. 80. Γιὰ τὰ Ἐλένια βλ. C. M. Bowra, *Greek Lyric Poetry* σ. 52 κ.έ.

86. Τὰ περὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν « Πεληάδων » εἰς J. A. Davison, *Alcman's Partheneion, Hermes* 73 (1938) σ. 449. D. Page, ἔ.ἀ. σ. 52 κ.έ. C. M. Bowra, ἔ.ἀ. σ. 55 κ.έ. Γιὰ τὰ δύο ἡμιχόρια βλ. Page, ἔ.ἀ. σ. 57 κ.έ. καί F. Stæβl, *Eumusia, Festgabe E. Howald* 1947, 94 ὅπου καί ἡ ἄλλη σχετικὴ βιβλιογραφία.

87. Ἐν ἐκτάσει J. A. Davison, ἔ.ἀ. σ. 449 κ.έ. K.M.T. Chrimes, ἔ.ἀ. σ. 260 κ.έ. Θαργήλια, L. Deubner, *Attische Feste* σ. 179 κ.έ.

88. Νυκτερινὴ θρησκευτικὴ τελετὴ κυρίως γιὰ χθόνιες δυνάμεις. Προχείρως ἀναφέρομε τις γιορτὲς τοῦ Παλαίμονος στὴν Ἰσθμία (Πλουτ. Θησεὺς 25), τοῦ Ἰακίνθου στὶς Ἄμύκλες (M. Mellink, *Hyakinthos* σ. 20)

89. Τὴ φιλολογικὴ διαμάχη γιὰ τὸ ΦΑΡΟΣ καί τὸ ΟΡΘΙΑ ἢ ΟΡΘΡΙΑΙ βλ. κυρίως στὸν J. A. Davison, ἔ.ἀ. 446 κ.έ.

90. D. Page, ἔ.ἀ. σ. 78.

91. K.M.T. Chrimes, ἔ.ἀ. σ. 255.

92. W. H. D. Rouse, *Greek Votive Offerings*, σ. 275 κ.έ.

93. Ἄθηναιος IV, 139 c—f. M. Mellink, *Hyakinthos*. C. Edmondson, *Hesperia* 28 (1959) σ. 164. Βλ. καί N.Δ. Παπαχατζῆ, Πausανίου Ἑλλάδος Περιήγησις, Λακωνικά, σ. 311, σημ. 2.

94. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Λακωνικὴ, παννυχίδα μὲ συμμετοχὴ γυναικῶν καί κοριτσιῶν ξαναβρίσκομε στὰ Ταυροπόλια τῆς Ἀττικῆς. L. Deubner, ἔ.ἀ. σ. 208. Σημ. ἐπίσης ὀλονύχτιους χοροὺς καί τραγούδια παρθένων στὰ Παναθήναια, L. Deubner, ἔ.ἀ. σ. 24.

95. Στ. 88 « πόνων γὰρ ἄμιν ἰάτωρ ἐγεντο· ἐξ Ἄγχιχόρας δὲ νεάνιδες ἱρήνας ἐρατᾶς ἐπέβαν »,

Οι περισσότερες ένδειξεις για την ταύτιση της θεραπευόμενης στο « Παρθένιο » θεότητας φέρνουν στην Ὀρθία (ἢ στην Ἄρτεμι) σὰ θεὰ τῆς ἀνθρώπινης, τῆς ζωικῆς καὶ τῆς φυτικῆς αὔξεσης⁹⁶. Ἡ γιορτὴ γίνεται στοῦ ἱεροῦ τῆς Σπάρτης ἢ ἀκόμα καὶ στῆς Λιμνάτιδος⁹⁷, στὰ σύνορα τῆς Μεσσηνίας — χοροὶ κοριτσιῶν ἄλλωστε μαρτυροῦνται καὶ στὰ δυό. Τὴν « Ἄωτιν », θεὰ τῆς αὐγῆς, δὲ γνωρίζομε ἀπὸ ἄλλη πηγὴ ἐκτὸς ἀπὸ τὸ « Παρθένιο » καὶ μόνο μὲ εἰκασίες μπορεῖ νὰ τὴν ἐντάξομε στὸν πλατύτερο κύκλο τῶν εὐεργετικῶν τῆς γονιμότητος καὶ τῆς αὔξεσης δυνάμεων⁹⁸. Σὰ Δενδρίτις ἄλλωστε ταυτίστηκε καὶ ἡ Ἑλένη ἀπὸ τὸν C. M. Bowra⁹⁹ μὲ τὴ θεὰ τοῦ « Παρθενείου » καὶ οἱ ἱέρειες Λευκιπίδες μὲ τὸ χορὸ τῶν νεανίδων του, χωρὶς νὰ ὑπάρχη ἐξωτερικὴ αἰτία γιὰ τοῦτο. Βέβαια δὲν ἀποκλείεται καθόλου τὸ ἐνδεχόμενον οἱ κόρες τοῦ χοροῦ νὰ εἶναι ἱέρειες ποὺ ξεπληρώνουν τὸ χρέος τῆς θητείας τους στὴν ὑπηρεσίᾳ τῆς θεᾶς — θεσμὸ ποὺ τὸν γνωρίζομε καλύτερα στὴ λατρεία τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῆς Ἀρτέμιδος στὴν Ἀττικὴ¹⁰⁰. Οἱ νεαρὲς αὐτὲς ἱερατεῦσες προέρχονται ἀπὸ τὰ ἐπιφανέστατα λακωνικὰ γένη καὶ εἶναι « ται πῤᾷται πόλιος, μέγα χρῆμα Λακαινᾶν »¹⁰¹. Στούς χορούς τους κάποτε ἠγήθηκε καὶ αὐτὴ « Ἄ Λήδας παῖς, ἀγνὰ χοραγὸς εὐπρεπῆς »¹⁰². Κάτι ἀπὸ ἐκείνη τὴν εὐγενικὴ καταγωγὴ λάμπει καὶ στὴ μορφὴ μερικῶν ἀπὸ τὶς χάλκινες χορευτρίες. Ὅπως δὴποτε, ἀνάμεσά τους, ἡ κορασίδα τῆς Σπάρτης παραμένει μιὰ Ἀγησιχόρα.

ΘΕΟΔΩΡΑ Γ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ

Βλ. καὶ K.M.T. Chrimes, ἔ.ἀ. σ. 269.

96. Βλ. D. Page, ἔ.ἀ. σ. 67.

97. K. M. T. Chrimes, ἔ.ἀ. σ. 269.

98. Βλ. καὶ D. Page, ἔ.ἀ. σ. 74 ἀπὸ τὸν ὁποῖο συνδέθηκε μὲ τὴ Σελήνη. Ὁ Stæβl, ἔ.ἀ. σ. 98 καὶ 100 θεωρεῖ τὰ « Ὀρθία » καὶ « Ἄωτις » ἐπίθετα ποὺ ἀναφέρονται στὴν Ἀγιδῶ !

99. Ἐ.ἀ. σ. 52 κ.έ.

100. Βραυρόνια καὶ ἄρκτεια, L. Deubner, ἔ.ἀ. σ. 207 κ.έ. L. Kahil, ἔ.ἀ. σ. 32. Ἀρρηφόροι, L. Deubner, ἔ.ἀ. σ. 9 κ.έ. καὶ κυρίως σ. 12.

101. Θεοκρ. XVIII, 4. Γιὰ τὸ δεσμὸ αἵματος μεταξὺ τῶν κοριτσιῶν τοῦ χοροῦ ποὺ τὸν ὑποβάλλει ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς Ἀγησιχόρας σὰν « ἀνεπιᾶς » στὸν στ. 52 βλ. D. Page, ἔ.ἀ. σ. 67.

102. Ἀριστοφ. Λυσιστρ. στ. 1308 - 1315.

ΥΣΤΕΡΟΜΙΝΩΙΚΟ ΚΕΝΟΤΑΦΙΟ ΣΤΙΣ ΑΡΧΑΝΕΣ

(Π λ ν. 57 - 58)

Στή θέση Φουρνί, βορειοδυτικά από τις 'Αρχάνες, υποχώρησε κατά την καλλιέργεια στο κτήμα του Μ. Μπιμπάκη ένα μικρό τμήμα του εδάφους και φάνηκε ένας « σπήλιος ». Η ανασκαφή που ακολούθησε, τον Μάιο του 1964, αποκάλυψε ένα θαλαμωτό τάφο, σκαμμένο μέσα στο μαλακό βράχο, τον « άσπρουγα ». Στην περιοχή αυτή δεν είχε σημειωθεί μέχρι τώρα ή υπαρκτή νεκροταφείου, αν κι ένα τυχαίο εύρημα από το Φουρνί, ένα χάλκινο έγχειρίδιο¹, ίσως προέρχεται από τάφο, αφού επιφανειακή έρευνα του χώρου δεν δείχνει λείψανα σπιτιών.

Στήν περιοχή των 'Αρχανών έχουν ανασκαφή κατά καιρούς, κυρίως από τον Ν. Πλάτωνα, μερικοί θαλαμωτοί τάφοι κι από τον ίδιο πάλι έχουν συλλεγεί σαρκοφάγοι. Η σπουδαιότερη συστάδα τάφων βρίσκεται βόρεια από το σημερινό χωριό, στή θέση 'Ανήφορος, όπου έρευνήθηκαν δυο τάφοι², υπάρχουν όμως ένδειξεις για περισσότερους. Άλλος τάφος βρέθηκε στή θέση Μεσάμπελα, νοτιοδυτικά από το χωριό³, δεύτερος σκάφτηκε από τον υπογράφοινα στή θέση Κατσοπρινιάς, δυτικά, κι ένας τρίτος ίσως βρίσκεται στή θέση Καβαλλαρόπετρα, ανατολικά⁴. Σαρκοφάγοι βρέθηκαν επιφανειακά στή θέση Καρνάρι, δυτικά από τον Γιούχτα⁵ κι άλλο⁶.

Ευρήματα στο έξωτερικό με προέλευση τις 'Αρχάνες πρέπει να προέρχονται από θαλαμωτούς τάφους, όπως το χρυσό δακτυλίδι με την παράσταση ταυροκαθαψίων⁷ κι ή θαυμαστή σειρά των σφραγιδολίθων του Ashmolean, ο σφραγιδόλιθος με το αγρίμι και τον σκύλο⁸, τη γάτα και τα υδρόβια πουλιά⁹, τον ταύρο πάνω στήν τράπεζα¹⁰ και τον άργοναύτη¹¹. Τελευταία απόκτησε και το Μουσείο 'Ηρακλείου έναν ωραίο άμυγδαλοειδή σφραγιδόλιθο από Ίασπι, που προέρχεται από τη θέση Φυθιές, βόρεια από το χωριό, ίσως και πάλι από τάφο¹².

1. 'Αρ. Μουσ. 'Ηρακλείου 2467. Κρητ. Χρον. ΙΑ (1957) σ. 339.

2. 'Ο.π. ΙΔ' (1960) σ. 507.

3. 'Ο.π. Ε' (1951) σ. 445. Οί τρεις αυτοί τάφοι θα δημοσιευθούν από τον υπογράφοινα με την εύγενική παραχώρηση του κ. Ν. Πλάτωνος.

4. Στις 'Αρχάνες, χωρίς όμως ακριβέστερο τοπικό προσδιορισμό, αναφέρεται ή ανεύρεση και άλλου τάφου ΑΑ 1926 σ. 433.

5. Κρητ. Χρον. Γ' (1949) σ. 594.

6. 'Ο.π. Δ' (1950) σ. 534.

7. Α. W. Persson, The Religion of Greece in Prehistoric Times σ. 65 κ.έ. άρ. 18.

8. V.E.G. Kenna, Cretan Seals σ. 122, άρ. 227.

9. 'Ο.π. σ. 137, άρ. 344.

10. 'Ο.π. σ. 136, άρ. 332.

11. 'Ο.π. σ. 142, άρ. 394.

12. 'Ο σφραγιδόλιθος αυτός θα δημοσιευθεί από τον υπογράφοινα μαζί με τα άλλα τυχαία ευρήματα από την περιοχή των 'Αρχανών, με την άδεια του 'Εφόρου 'Αρχαιοτήτων τής Κ' Περιφέρειας κ. Στυλ. 'Αλεξίου.

Είναι φανερό, όχι μόνο από τη διασπορά των τάφων, που θ' ανήκουν ίσως σε συστάδες, μά κι από τα αντικείμενα, που πρέπει να προέρχονται από αυτούς, πώς οι 'Αρχάνες — κι όχι μόνο στα ΥΜ χρόνια — παρουσιάζουν εξαιρετικό αρχαιολογικό ενδιαφέρον, κάτι που ήταν γνωστό και παλαιότερα, από τα όρατά λείψανα που είχε προσέξει και σημειώσει ο Evans¹³. Το πράγμα επιβεβαιώθηκε έντυπωτικά σε δυο τελευταίες ανασκαφές, πρώτα δίπλα στο «Spring Chamber» του Evans κι ύστερα στο οικόπεδο της Περιηγητικής Λέσχης 'Αρχανών¹⁴. Θα άξιζε γι' αυτό το λόγο λοιπόν μιὰ ουσιαστικότερη έρευνα για μιὰ ολοκληρωμένη μελέτη των τάφων.

Ό θαλαμωτός τάφος στη θέση Φουρνί, που δημοσιεύεται εδώ, βρίσκεται στη νοτιοανατολική πλευρά του όμώνυμου λόφου. Ό δρόμος του, που κατηγορίζει έλαφρά, έχει μήκος 2.80 μ., πλάτος 0,90 μ. και κατευθύνεται από τα ΒΑ. προς ΝΔ. Ένα τμήμα της νότιας πρόσοψης του δρόμου έχει έπενδυθί με ξερολιθιά, ενώ στη βόρεια πρόσοψη τοποθετήθηκε μιὰ μεγάλη πέτρα. Η πόρτα του τάφου βρέθηκε κλεισμένη με διπλή σειρά μικρών λίθων, χωρίς συνδετική ύλη (Πί ν. 57 α). Μετά την καθαίρεση των λίθων (Πί ν. 57 β) έδειξε πώς είχε ύψος 0,90 μ., πλάτος 0,70 μ., και βάθος 0,10 μ. Ό θάλαμος έχει σε κάτωψη άψιδωτό σχήμα με εϋθύ τοίχωμα στην πλευρά της εισόδου και με τον μεγάλο άξονα από ΒΔ. προς ΝΑ. Οί διαστάσεις του είναι: μέγ. πλάτος 1.20 μ., μέγ. μήκος 1.50 μ. (Πί ν. 58 α).

Άρχιτεκτονικά ο τάφος δεν παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Είναι βέβαια λαξευμένος με κάποια επιμέλεια, όπως δείχνει ο ίδιος δρόμος του, ή συμμετρική κατασκευή της πόρτας και το κανονικό σχήμα του θαλάμου· όλα όμως αυτά δεν είναι και τόσο δύσκολα κατασκευαστικά προβλήματα, αν αναλογισθί κανείς τις μικρές διαστάσεις του μνημείου. Ό τοίχος που βρίσκεται στη νότια πρόσοψη, καθώς κι ή πέτρα που τοποθετήθηκε στη βόρεια, φαίνεται πώς χρησίμευσαν για να συγκρατήσουν, κατά τη γνωστή μυκηναϊκή συνήθεια¹⁵, τις κατολισθήσεις του μαλακού βράχου, που θα έγιναν κατά το σκάψιμο του τάφου.

Στο κέντρο του θαλάμου, άπέναντι άκριβώς από την είσοδο, βρέθηκαν *in situ* και άκέραια μιὰ κιβωτιόσχημη σαρκοφάγος με το κάλυμμα στη θέση της και στο βάθος, πίσω από τη σαρκοφάγο, δυο άγγεϊα, ένα κύπελλο και μιὰ πρόχους (Πί ν. 58 α).

Το μόνωτο κύπελλο (Πί ν. 58 β) (άρ. Μουσ. 'Ηρ. 14359) έχει γεφυρόστομη προχοή, ήμισφαιρικό σώμα, κάθετη ταινιοειδή κι υπερυψωμένη λαβή κι επίπεδη βάση. Ό πηλός είναι κιτρινωπός, όπως και το έπιχρυσμα. Η διακόσμηση έγινε με καστανέρυθρο χρώμα. Μέσα κι έξω κοσμεϊται με ταινίες. Στην παρυφή της λαβής και της προχοής κάθετες ταινίες. Δυο όριζόντιες ταινίες, κάτω από την προχοή. Στην όριζόντια επιφάνεια του χείλους σειρά συμπαγών ήμικυκλίων. Διαστάσεις: *Υψ. 0,05 μ., διάμ. χείλ. 0,15 μ., διάμ. βάσ. 0,05 μ., διάμ. κοιλ. 0,13 μ.

Ό τύπος αυτός του άγγείου, κατά τον Stubbings¹⁶, είναι συνηθισμένος στην Άργολίδα από την ΥΕ I μέχρι ΥΕ III έποχή, ενώ στην Άττική άπαντα κυρίως στην ΥΕ I και II και σπανιότερα στην ΥΕ III. Το ίδιο φαίνεται κι από την κατάταξη του Furumark¹⁷,

13. P. of M. II, σ. 64, Suppl. πίν. XIV, A, B.

14. Βλ. ΑΔ 1964 (τυπώνεται). Για το Spring Chamber βλ. A. Evans, δ.π.

15. A. J. B. Wace, Chamber Tombs at Mycenae σ. 133-4, 143. Άλλοι συνήθιζαν να κλείνουν τα κενά στα τοιχώματα του θαλάμου με πηλό A. Persson, New Tombs at Dendra σ. 23.

16. BSA 42 (1947) σ. 32.

17. Mycenaean Pottery. Analysis and Classification, εκ. 13, τύπος 253.

όπου ο τύπος άπαντά από την YE I μέχρι την YE III B. Άπό τὰ παραδείγματα τοῦ Furumark πιό κοντά στό σχῆμα τοῦ κυπέλλου τῶν Άρχανῶν βρίσκεται τὸ κύπελλο ἀπὸ τὸν τάφο 530 τῶν Μυκηνῶν¹⁸ ποῦ ἀνήκει στὴν YE III A 2 περίοδο, μὲ τὴ διαφορά πῶς στό άγγεῖο τῶν Άρχανῶν ἡ λαβὴ εἶναι λιγότερο ὑπερυσωμένη¹⁹. Ἡ λαβὴ τοῦ άγγείου τῶν Άρχανῶν θυμίζει ἀνακτορικό μετάλλινο πρότυπο²⁰. Τέλος σημειώνεται πῶς στὰ Γουρνιά βρέθηκε ἕνα ὁμοιο κύπελλο, ποῦ ἡ Harriet Boyd Hawes²¹ χρονολογεῖ στὴν YE III περίοδο.

Σὲ ὄλα τὰ παραδείγματα κυπέλλων ποῦ ἀναφέρθηκαν ὑπάρχει τὸ ἴδιο κόσμημα, ὅπως καὶ στό κύπελλο τῶν Άρχανῶν, τὸ «κόσμημα τοῦ βράχου», ποῦ στὴν άπλή αὐτὴ μορφή του βρίσκεται ἀπὸ τὴν YE I μέχρι τὴν YE III B ἑποχή²². Ἐνῶ ὅμως σὲ ὄλα τὰ ἄλλα κύπελλα τὸ κόσμημα εἶναι τοποθετημένο ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος, στὴν ἔξωτερική πλευρά τοῦ άγγείου, στό κύπελλο τῶν Άρχανῶν βρίσκεται στὴν ὀριζόντια ἐπιφάνεια τοῦ χεῖλους²³.

Ἡ πρόχους ποῦ βρέθηκε στὸν τάφο (Π ί ν. 58β) (άρ. Μουσ. Ἡρ. 14858) ἔχει σῶμα σχεδόν κωνικό, ψηλὸ λαιμὸ καὶ κάθετη ταινιοειδῆ λαβὴ μὲ άκμὴ στὴ μέση. Τὸ χεῖλος ἀνοίγεται ἄρκετὰ πρὸς τὰ ἔξω καὶ λίγο πιό κάτω, στό σημεῖο ποῦ ἑνώνονται λαιμὸς καὶ λαβὴ, μιὰ ὀριζόντια άκμὴ περιβάλλει τὸν λαιμὸ. Στὴ βάση τέλος τοῦ λαιμοῦ καὶ στό σημεῖο ποῦ ἑνώνεται μὲ τὸ σῶμα σχηματίζεται ἕνας πλαστικός δακτύλιος. Ἡ κάτω ἐπιφάνεια τῆς βάσης λείπει. Πηλὸς καθαρὸς, κιτρινωπός. Ἐπίχρῖσμα κίτρινο, τέλεια στιλβωμένο. Διαστάσεις : ὕψ. 0,27 μ., διάμ. κοιλ. 0,185 μ., διάμ. χεῖλ. 0,09 μ.

Ἡ ἴδιος ἀκριβῶς τύπος άγγείου εἶναι άγνωστος τόσο ἀπὸ τὴν Ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν Κρήτη²⁴. Τὸ σῶμα βέβαια ἔχει τὸ τυπικὸ σχῆμα τῶν YE III A πρόχων²⁵, ὁ ραδιῶς ὅμως λαιμὸς μὲ τὸ χεῖλος ποῦ ἀνοίγεται πρὸς τὰ ἔξω καὶ τὴν άκμὴ κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος δείχνει κυπριακές ἐπιδράσεις. Στὴν Κύπρο, σὲ τάφους τῆς Ἑγκωμης, βρέθηκαν μαζί μὲ YE III A κεραμεικὴ πρόχοι μὲ σῶμα διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ άγγεῖο τῶν Άρχανῶν, μὲ ὁμοία ὅμως τὸ χεῖλος καὶ τὴ λαβὴ²⁶. Τὰ ἴδια αὐτὰ χαρακτηριστικὰ ἔχουν σημειωθῆ στὴν Κύπρο ἀπὸ πολὺ νωρῖς²⁷, κι ἐπιβιώνουν μέχρι τὰ γεωμετρικὰ καὶ

18. Wace, δ.π. πίν. LI, 12. Σχεδόν ὁμοία μὲ τὸ κύπελλο τῶν Μυκηνῶν εἶναι ἕνα κύπελλο ἀπὸ τὴν Ἄσινη (O. Frödin—A. Persson, Asine εικ. 239), ποῦ ὁ Furumark (δ.π. σ. 627, άρ. 253) χρονολογεῖ μεταξύ τῆς YE II B καὶ YE III A κι ἕνα δεύτερο ἀπὸ τὶς Θῆβες (AD 3 (1917) εικ. 90, 2), ποῦ ὁ Furumark πάλι (δ.π.) χρονολογεῖ στὴν YE III B περίοδο.

19. Ἡ τύπος λαβῆς τοῦ κυπέλλου τῶν Άρχανῶν ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Stubbings (δ.π. σ. 34, εικ. 13) γιὰ ἕνα YE III A κύπελλο ἀπὸ τὴν Κοπρέζα. Μεταξὺ τύπου A' καὶ B'.

20. A. Evans, δ.π. σ. 641, εικ. 407a.

21. Gournia, πίν. X., 29.

22. A. Furumark, δ.π. Mot 32, 5 (Rock—Pattern I).

23. Τὸ ἴδιο κόσμημα στὴν ὀριζόντια ἐπιφάνεια τοῦ χεῖλους άπαντὰ σὲ ρυτὰ ἀπὸ τὰ Γουρνιά, YM I χρόνων (H. Boyd—Hawes δ.π. πίν. VII, 25, 31).

24. Παρόμοια πρόχους βρίσκεται στὴ συλλογὴ τῆς Ἱεράπετρας. Ἐύχαριστῶ τὸν κ. M. Porpham γιὰ τὴν ὑπόδειξη.

25. A. Furumark δ.π. εικ. 5, τύπος 120.

26. Murray—Smith—Walters, Excavation in Cyprus σ. 7, εικ. 7, σ. 39 εικ. 67 σ. 40 εικ. 68, 110 2. Μαζί μὲ τὴ μιὰ πρόχου, ποῦ χρονολογεῖται σύμφωνα μὲ τὰ ὑπόλοιπα εὑρήματα τοῦ τάφου λίγο μετὰ τὸ 1350, βρέθηκε ἕνας ψευδόστομος ἀμφορέας (τύπος D τῶν άπτικῶν τοῦ Stubbings, δ.π. εικ. 2) κι ἕνας YE III A κρατήρας μὲ φύλλα κισσοῦ. Οἱ Murray—Smith—Walters τονίζουν τὴν ἰσχυρὴ τοπικὴ παράδοση, ποῦ ὑπάρχει στὰ άγγεῖα αὐτοῦ τοῦ τάφου, παράλληλα μὲ τὰ μυκηναϊκὰ εὑρήματα.

27. E. Gjerstad, Studies on Prehistoric Cyprus, passim. Βλ. κι ἕνα εἰσηγμένο κυπριακὸ

πρώιμα ἀρχαϊκὰ χρόνια²⁸. Φαίνεται, λοιπόν, πὼς ὁ ἀγγειοπλάστης τῆς πρόχου μας, θέλοντας νὰ μιμηθῆ σύγχρονα κυπριακὰ πρότυπα, ἔδωσε σὲ ἓνα καθαρὰ μυκηναϊκὸ σχῆμα τὸν περιέργου λαιμό, ποὺ κάνει νὰ ξεχωρίζη τὸ ἀγγεῖο τῶν Ἀρχανῶν ἀπὸ ὅλες τὶς γνωστὲς σειρὲς τῶν Κρητομυκηναϊκῶν ἀγγείων²⁹.

Ἡ μελέτη τῆς κεραμεικῆς ἔδειξε πὼς ὁ τάφος χρονολογεῖται στὴν ΥΕ III Α περίοδο. Ἡ χρονολόγησις αὐτὴ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐξέτασι τῆς κιβωτιδόσχημης μὲ κάλυμμα σαρκοφάγου (ἀριθ. Μουσ. Ἡρ. 14345), ποὺ σώζεται ἀκέραια, ἐκτὸς ἀπὸ δυὸ λαβὲς καὶ ἓνα πόδι, ποὺ συμπληρώθηκαν (Πί ν. 58 γ). Τὸ κάλυμμά της ἔχει σαμαρωτὸ σχῆμα μὲ κεντρικὴ δοκὸ ποὺ προεξέχει, καὶ τέσσερις κάθετες κυλινδρικές λαβὲς στὶς γωνίες. Πηλὸς κι ἐπίχρισμα κιτρινωπὸ. Ἡ διακόσμησις γίνεται μὲ καστανὸ χρῶμα καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀμάδες κάθετων κυματοειδῶν γραμμῶν. Διαστάσεις : μήκος σαρκοφάγου 0,88 μ., πλάτος 0,37 μ., ὕψος καλύμ. 0,32 μ., μήκος δοκοῦ καλύμ. 0,84 μ. Τὸ σχῆμα τῆς σαρκοφάγου εἶναι κοινὸ, γι' αὐτὸ ἀρκεῖ νὰ παραπέμψωμε μόνον στὴ σαρκοφάγο ἀπὸ τὰ Βασιλικὰ Ἀνώγεια, ποὺ χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν Evans στὴν ΥΜ III Α περίοδο³⁰.

Τὸ κόσμημα τῶν κάθετων κυματοειδῶν γραμμῶν συνηθίζεται πολὺ σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, ὄχι μόνον σὲ σαρκοφάγους³¹ μὰ καὶ σὲ ἀγγεῖα³².

Ἡ σαρκοφάγος βρέθηκε ἐρμητικὰ κλεισμένη, γι' αὐτὸ ἐλπίσαμε πὼς θ' ἀποκτούσαμε κι ἄλλον ἓνα σκελετὸ ἀπὸ τὶς Ἀρχάνες, σὰν καὶ τὸν ἐκτεθειμένον στὸ Μουσεῖο τοῦ Ἡρακλείου³³. Ὅταν ὁμως βγήκε τὸ κάλυμμα, φάνηκε πὼς ἡ σαρκοφάγος δὲν περιεῖχε τίποτα. Ἦταν τόσο καθαρὴ, ὅπως καὶ ὅταν θὰ ἔφυγε ἀπὸ τὸ ἐργαστήριον τοῦ κεραμέα.

Ἐρευνήθηκε τὸ θέμα, ἂν εἶναι δυνατόν ὁ σκελετὸς νὰ διαλυθῆ μὲ τὸ χρόνο σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε νὰ μὴν ἀφήσῃ καθόλου ἴχνη. Ἡ ἀπάντησις ἦταν ἀρνητικὴ. Κι οὔτε πάλι εἶναι δυνατό νὰ ἔχομε ταφὴ παιδιοῦ, ποὺ ὁ σκελετὸς του νὰ διαλύθῃ, γιὰτὶ ὄχι μόνον θὰ ἦταν παράδοξο νὰ ἔχη λαξευθῆ ἓνας θαλαμωτὸς τάφος γιὰ μιὰ καὶ μόνη παιδικὴ ταφὴ, μὰ καὶ γιὰτὶ στὴν περίπτωσι αὐτὴ ἡ σαρκοφάγος θὰ ἦταν παιδική³⁴. Δὲν ὑπάρχει ἐπίσης περίπτωσι νὰ διαταράχτηκε ἡ ταφὴ, ὄχι μόνον γιὰτὶ ἡ πόρτα τοῦ τάφου βρέθηκε κλεισμένη, μὰ καὶ γιὰτὶ ὁ θάλαμος δὲν εἶχε ἄλλη πρόσβασι. Μιὰ τρύπα ποὺ ἔγινε μὲ τὴν καλλιέργεια στὴν ὀροφὴ ἦταν πολὺ μικρὴ. Οὔτε πάλι εἶναι πιθανὸ γιὰ κάποιον ἄγνωστο λόγον νὰ μὴν πραγματοποιήθηκε τελικὰ ἡ ταφὴ, γιὰτὶ ὄχι μόνον χτίστηκε ἡ πόρτα, μὰ γέμισε κι ὁ δρόμος μὲ χῶμα. Χωρὶς ἀμφιβολία λοιπὸν ἔχομε ἓνα κενοτάφιο.

Τὸ κενοτάφιο τῶν Ἀρχανῶν δὲν εἶναι ἴσως τὸ μοναδικὸ παράδειγμα, ποὺ ἔχομε ἀπὸ τὴν Κρήτη³⁵. Πιθανότατα κενοτάφιο ἦταν κι ὁ λεγόμενος « τάφος τῆς τριποδικῆς

ἀγγεῖο ἀπὸ τὰ Γουρνιά (H. Boyd—Hawes, δ.π. σ. 42, πίν. VIII ἀρ. 25).

28. J. K. Brock, Fortetsa σ. 160 πίν. 34 ἀρ. 453, 527 πίν. 95 ἀρ. 1362, 1499.

29. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι περιέργου, ἀφοῦ εἶναι γνωστὲς καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ οἱ σχέσεις Κύπρου καὶ Κρήτης. Κρητ. Χρον. ΙΕ' - ΙΣΤ' (1961 - 2) Α' σ. 154 - 5, BSA 58 (1963) σ. 91.

30. A. Evans, δ.π. IV σ. 338, εἰκ. 281.

31. Mon. Ant. XIV (1904) εἰκ. 118. Annuario XXXIX—XL (1961 - 2) σ. 34 εἰκ. 31. Ἔργον 1963 εἰκ. 192.

32. A. Furumark δ.π. Mot 67, 6.

33. Στὸ Μ. Ἡρακλείου εἶναι ἐκτεθειμένος ἓνας σκελετὸς, ποὺ βρέθηκε στὶς Ἀρχάνες. Βλ. σημ. 2.

34. Ἄς σημειωθῆ, σὰν σὲ παρένθεσι, πὼς μιὰ λουπηροειδῆ σαρκοφάγο παιδιοῦ (ἀρ. Μουσ. Ἡρακλείου 14360) βρήκαμε καὶ ἐμεῖς τελευταῖα στὴν ἀνασκαφὴ ἐνὸς ΥΜ θαλαμωτοῦ τάφου στὴν Παχιάμμο.

35. Ὁ Ἐπιθεωρητὴς Ἀρχαιοτήτων Κρήτης κ. Ν. Πλάτων, ποὺ ἀνέσκαψε πολλὰ ΥΜ νεκροτα-

έστίας» τῆς Κνωσοῦ³⁶, ἂν δεχθοῦμε ὅπως κι ὁ Evans, πὼς τὰ κτερίσματα πού βρέθηκαν στὸν τάφο δὲν ἀνήκαν στὸ νεκρὸ πού εἶχε ταφῆ σ' ἓνα λάκκο τοῦ θαλάμου³⁷. Ὁ Evans ἐρμηνεύει κάπως περίπλοκα τὴν ὑπαρξὴ κενοῦ χώρου μέσα στὸν θάλαμο — ἐνῶ λίγο πιὸ πέρα σχεδὸν συσσωρεύονται τὰ χάλκινα ἀγγεῖα — καὶ τὴν ἀπουσία τῆς σαρκοφάγου καὶ τῶν χρυσῶν, πού θὰ ἔπρεπε νὰ συνοδεύουν μιὰ τόσο πλούσια ταφή. Ὑποθέτει πὼς μιὰ δευτέρη κύρια ταφή ἔγινε κανονικά, ἀλλ' ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπόθεση τῆς σαρκοφάγου ἔπεσε ἓνα τμήμα τῆς στέγης τοῦ θαλάμου, γι' αὐτὸ καὶ μεταφέρθηκε βιαστικά ἢ πολυτελεῆς σαρκοφάγος μετὰ τὸ πλούσιο περιεχόμενό της σὲ ἀσφαλέςτερο μέρος κι ἔμειναν τὰ κτερίσματα ἀπὸ φόβο τῶν συγγενῶν τοῦ νεκροῦ, πού δὲν τολμοῦσαν νὰ τὰ μεταφέρουν κι αὐτὰ, γιατί στὸ μεταξὺ ἔπεσε κι ἄλλο τμήμα τῆς ὀροφῆς.

Ἡ ἐρμηνεία εἶναι ἴσως βεβιασμένη. Οἱ ἀνασκαφὲς στὴν Κρήτη δὲν ἔφεραν μέχρι τώρα σὲ φῶς καμιὰ πολυτελεῆ σαρκοφάγο. Σύμφωνα μετὰ τὰ μυκηναϊκὰ ταφικὰ ἔθιμα ἂν εἶχε ἀποτεθῆ σαρκοφάγος μέσα στὸ θάλαμο, ὁ νεκρὸς θὰ εἶχε ἀποκτήσει τὴν κατοικία του καὶ δὲ θὰ ὑπῆρχε κανεὶς λόγος μεταφορᾶς του. Κι ἀκόμη ἢ μεταστῆγασί του θὰ ἦταν ἄχρηστη, ἀφοῦ δὲ θὰ ἔπαιρνε μαζί του τὰ κτερίσματα. Ἀφοῦ δὲ διαπιστώθηκε ἀνασκαφικά ἂν ἔπεσε ἢ ὀροφὴ τοῦ θαλάμου τόσο νωρίς, ὅσο ὁ Evans ὑποθέτει, ἴσως θὰ ἦταν φυσικότερο νὰ δεχθοῦμε, πὼς καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση ἔχομε ἓνα κενοτάφιο. Ἡ ἀπουσία τῆς σαρκοφάγου ἐρμηνεύεται, ἂν ὑποθεθῆ πὼς ὁ νεκρὸς θεωρήθηκε ὅτι τοποθετήθηκε πάνω στὸ ἔδαφος τοῦ θαλάμου, ὅπως συνέβη καὶ σ' ἄλλες περιπτώσεις τοῦ νεκροταφείου τῆς Ζαφὲρ Παπούρας³⁸.

Τὸ ἔθιμο τοῦ κενοταφίου συναντᾶται καὶ στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα. Δυὸ παραδείγματα εἶναι ἤδη γνωστὰ κι ἓνα τρίτο προστίθεται ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς τῆς Πύλου.

Στὰ Δενδρὰ ὁ Axel Persson ἔσκαψε τὸ 1927 ἓναν ἐξαιρετικὰ σπουδαῖο θαλαμωτὸ τάφο, πού ἀνῆκε σ' ἓνα ἐκτεταμένο νεκροταφεῖο. Ὁ τάφος αὐτὸς³⁹ εἶναι πολὺ μεγάλος κι ἔχει τὴν μορφή ἑνὸς δωματίου μετὰ σαμαρωτὴ στέγη. Στὴν εἴσοδο, πού ἦταν ἀσφαλισμένη μετὰ διπλὸ τοῖχο, βρέθηκε ἓνας λάκκος μ' ἓναν πραγματικὸ θησαυρὸ 35 χάλκινων ἀγγείων. Στὸ θάλαμο ὑπῆρχαν δυὸ λάκκοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ πρῶτος, αὐτὸς πού βρισκόταν στὸν ἀριστερὸ τοῖχο ἦταν ἄδειος, ἐνῶ ὁ δευτέρος, στὴ μέση τοῦ θαλάμου, ἦταν γεμάτος ἀπὸ ὀστᾶ ζώων. Στὸν τοῖχο τοῦ βάθους βρισκόταν ἓνας χαμηλὸς ὀρθογώνιος βωμὸς, ἢ ἐστία, χτισμένος μετὰ μικρὲς πέτρες καὶ καλυμμένος μετὰ κονίαμα. Σὲ πολλὰ σημεῖα τοῦ θαλάμου ἦταν σαφῆ τὰ ἴχνη φωτιᾶς. Στὴ μέση τοῦ θαλάμου πάλι βρέθηκαν δυὸ μεγάλες λίθινες τράπεζες καὶ δεξιὰ στὸν τοῖχο δυὸ ὀρθογώνιοι λίθοι μετὰ προεξοχὲς στὸ ἀνώτερο τμήμα, τοὺς ὁποίους ὁ Persson θεώρησε Menhirs. Ἐνῶ σ' ὄλη τὴν ἐπιφάνεια τοῦ θαλάμου βρέθηκαν πλῆθος μικροαντικείμενα, δὲ βρέθηκε ὅμως ἴχνος ἀπὸ ὀστᾶ ἀνθρώπων, γι' αὐτὸ κι ὁ Persson θεώρησε τὸ θάλαμο σὰν κενοτάφιο δύο προσώπων, πού τὰ ταύτισε μετὰ τὰ ἀντίστοιχα Menhirs, καὶ τὸν χρονολόγησε ἀμέσως μετὰ τὸ 1200, δηλαδὴ στὴν ἀρχὴ τῆς ΥΕ III Γ περιόδου.

φεῖα σὲ διάφορα μέρη τῆς Κρήτης, μού ἐγνώρισε πὼς πολλὲς φορὲς βρῆκε σὲ θαλαμωτοὺς ΥΜ τάφους σαρκοφάγους, πού δὲν περιεῖχαν ὀστᾶ. Δὲν εἶναι ὅμως βέβαιο σ' αὐτὰ τὰ ἀδημοσίευτα παραδείγματα πὼς πρόκειται γιὰ κενοτάφια, γιατί οἱ σαρκοφάγοι βρέθηκαν γεμάτες μετὰ χῶμα. Ὑπάρχει δηλαδὴ περίπτωση νὰ διαλύθηκαν οἱ σκελετοί.

36. A. Evans, *Prehistoric Tombs of Knossos*, σ. 34 κ.έ.

37. Ὁ.π. σ. 36-7.

38. Ὁ.π. σ. 45-46, τάφοι 17, 18.

39. A. Persson, *Royal Tombs at Dendra*, σ. 80, 108 κ.έ., τάφος 2.

*Άλλο κενοτάφιο βρέθηκε στις Μυκῆνες, στο νεκροταφείο του λόφου Καλκάνι. Πρόκειται για ένα μικρό τάφο, τὸν 528⁴⁰, πὸν τὸ μέγεθός του εἶναι ἀνάλογο μὲ τοῦ κενοταφίου τῶν Ἀρχανῶν. Στὸ θάλαμο τοῦ τάφου 528, ἂν καὶ ἡ πόρτα ἦταν τοιχισμένη, δὲ βρέθηκαν ὀστᾶ κι οὔτε τίποτε ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ ἑξι ἀπλὰ ἀχρονολόγητα ὀστρακα. Ὁ Wace νόμισε πὼς ὁ τάφος εἶχε χρησιμοποιηθῆ γιὰ τὴν ταφή ἑνὸς παιδιοῦ, πὸν τὰ ὀστᾶ του διαλύθηκαν. Ὅπως ὅμως ἤδη παρατήρησε ὁ Μυλωνᾶς⁴¹, ἡ ἔρμηνεία αὐτὴ εἶναι λανθασμένη, γιὰτὶ πάλι ὁ Wace, ὅταν ἀναφέρεται στὶς κόγχες πὸν βρῆκε σὲ θαλαμωτοὺς τάφους, δέχεται πὼς κατασκευάστηκαν γιὰ ταφές παιδιῶν, «γιατὶ δὲ θ' ἄξιζε τὸν κόπο νὰ σκάψουν ὀλόκληρο τὸ δρόμο καὶ ν' ἀνοίξουν τὸ θάλαμο»⁴². Εἶναι λοιπὸν βέβαιο πὼς πολὺ περισσότερο δὲ θ' ἄξιζε τὸν κόπο νὰ κατασκευάσουν ἕναν ἔστω καὶ μικρὸ θαλαμωτὸ τάφο γιὰ μιὰ παιδικὴ ταφή. Ὁ Wace διστάζει νὰ χρονολογήσῃ τὸν τάφο 528, τὸν συγκρίνει ὅμως μὲ τὸν τάφο 517, πὸν χρονολογεῖται στὴν πρῶιμη περίοδο τῆς ΥΕ Ι ἐποχῆς.

Τέλος, τρίτο κενοτάφιο σημειώθηκε στὴν Πύλο, στὸ νεκροταφείο τῶν Βολιμιδίων, πὸν σκάφτηκε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Μαρινᾶτο⁴³. Πρόκειται γιὰ τὸ θαλαμωτὸ τάφο πὸν ἀναφέρεται σὰν τάφος Βοριᾶ 7 καὶ χρονολογεῖται στὴν ΥΕ ΙΙΙ Α 2—ΥΕ ΙΙΙ Β1 περίοδο τοῦ Furumark. Σύμφωνα μὲ τὴν προκαταρκτικὴ ἀνακοίνωση ἡ θύρα ἦταν τοιχισμένη κι ὁ τάφος ἄθικτος. Στὸ δάπεδο τοῦ θαλάμου βρέθηκαν γύρω στὰ 12 ἄγγεϊα, τὰ περισσότερα ἀκέραϊα, λίγα ὀστᾶ, ἀλλὰ κανένα ἴχνος σκελετοῦ. Ἀναφέρεται, χωρὶς περισσότερες πληροφορίες, πὼς ἀνάλογες παρατηρήσεις ἐγιναν καὶ σὲ ἄλλους θαλαμωτοὺς τάφους καὶ συμπεραίνεται πὼς «οἱ θαλαμωτοὶ τάφοι ἠνοίγοντο καὶ χωρὶς νὰ ταφῆ νεκρός, ἀλλ' ἀπλῶς πρὸς εὐτρεπισμὸν, ἢ ἄλλην αἰτίαν, μεθ' ὃ ἐκλείοντο διὰ παντός»⁴⁴. Φαίνεται ὅτι αἰτία ἦταν ἡ ἀνίδρυση ἑνὸς κενοταφίου.

Τὰ κενοτάφια τῶν Ἀρχανῶν, τῶν Δενδρῶν, τῶν Μυκηνηῶν, τῆς Πύλου καὶ ἴσως τῆς Κνωσοῦ εἶναι τὰ μόνα πὸν γνωρίζομε ἀπὸ τὸν μυκηναϊκὸ κόσμο. Κι αὐτὸ εἶναι παράδοξο. Δὲν μπορούμε νὰ δεχθοῦμε πὼς ἦταν καὶ τὰ μοναδικὰ, ἕνα φαινόμενο μεμονωμένο, συνήθεια ξένη στὶς καθιερωμένες ἀντιλήψεις, χαρακτηριστικὴ μόνο ἑνὸς γένους, γιὰτὶ διαπιστώνομε ἀπὸ τὰ παραδείγματα πὸν ἀναφέραμε τὴν ἴδια βασικὰ ἰδέα, ὄχι μόνο σὲ διάφορους τόπους καὶ ἐποχές, μὰ καὶ σὲ διάφορες τάξεις. Ἡ ἴδρυση κενοταφίων δείχνει πολὺ καθαρὰ τὶς προχωρημένες ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς, τὴν πίστη γιὰ τὴν ὕπαρξη τῆς ψυχῆς, τὸ φόβο τοῦ ἄταφου σώματος. Τὰ δείγματα κενοταφίων λοιπὸν θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι πολλαπλάσια, ὅσα καὶ οἱ ἄνθρωποι πὸν χάθηκαν μακριὰ ἀπὸ τὰ σπίτια τους στὶς ἐπισηφαλεῖς συνθήκες ζωῆς αὐτῶν τῶν χρόνων, πὸν ὁ κυνηγὸς μπορούσε νὰ κατασπαραχθῆ ἀπὸ τὰ θηρία, ὁ πολεμιστὴς νὰ σκοτωθῆ σὲ ἐκστρατεία, ὁ ἔμπορος ν' ἀφανισθῆ ἀπὸ τοὺς ληστές, ὁ θαλασσοπόρος νὰ πνιγῆ στὸ πέλαγος.

Τὴν ἔρμηνεία τῆς ἑλλίποδς παραδόσεως τῶν κενοταφίων μᾶς δίνει ἡ συγκριτικὴ μελέτη τῶν θαλαμωτῶν τάφων πὸν περιέχουν μιὰ ἢ πολλὰς ταφές. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, στὰ ΥΕ χρόνια τὰ κατὰ περιοχὲς νεκροταφεῖα ἐξυπηρετοῦσαν τὶς ἀνάγκες ἑνὸς γένους κι οἱ θαλαμωτοὶ τάφοι τοῦ νεκροταφείου τὶς ἀνάγκες μιᾶς οἰκογένειας. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ταφῶν σ' ἕνα θαλαμωτὸ τάφο δὲν εἶναι καθορισμένος. Ποικίλλει ἀπὸ μιὰ

40. A.J.B. Wace, δ.π. σ. 98 εἰκ. 40, σ. 141.

41. AJA 1948 (52) σ. 76.

42. A.J.B. Wace, δ.π. σ. 129.

43. Ἔργον 1964 σ. 77 κ.έ.

44. Ὁ.π. σ. 79.

ταφή μέχρι είκοσι περίπου⁴⁵. Οί άλλοι άνθρωποι ταφές στον ίδιο τάφο έχουν ερμηνευθεί από τον Wace με την αποκλειστική χρήση του τάφου από μία οικογένεια για αιώνες⁴⁶. Σύμφωνα λοιπόν με την άποψη αυτή, που τή δέχθηκαν κι όλοι οι άλλοι ερευνητές, οι πολλές ταφές ανήκουν σε πολυμελείς οικογένειες, οι λιγότερες αντίστοιχα σε οικογένειες με λίγα μέλη, τέλος τάφοι που έπαψαν να χρησιμοποιούνται ή μεμονωμένες ταφές, σε οικογένεια που ξεκληρίστηκε ή άλλαξε διαμονή. Η ίδρυση ενός νέου τάφου φαίνεται να δείχνει και μία καινούρια οικογένεια κι όπωσδήποτε όχι ανάγκη που να απέρρευσε από την υπερπληθώρα νεκρών, σε τάφο που να χρησιμοποιούσε ήδη ή ίδια οικογένεια. Η μεμονωμένη ταφή δείχνει λοιπόν πως εκεί ένταφιάστηκε κάποιο άτομο που δεν ανήκε σε οικογένεια, που να είχε ήδη και να χρησιμοποιούσε τó δικό της αποκλειστικά τάφο.

Ίσως δέν είναι αυθαιρεσία να μεταφέρουμε τις ίδιες σκέψεις και στα « μεμονωμένα κενοτάφια ». Φαίνεται πως και σ' αυτή την περίπτωση τó άτομο που « ένταφιάστηκε » δέν ανήκε σε μιάν οικογένεια που να είχε ήδη και να χρησιμοποιούσε τó δικό της αποκλειστικά τάφο. Τήν « ταφή » μπορεί να έκαναν οι συγγενείς του νεκρού πριν μετοικήσουν, ή ακόμη και τó γένος, αν και μιá τέτοια σκέψη θά μάς óδηγούσε πολύ μακριά. Όπωσδήποτε οι νεκροί που θά πληρούσαν αυτούς τούς όρους δέ θά ήταν πολλοί. Και στην άποψη αυτή συνηγορεί ó περιορισμένος αριθμός τών « μεμονωμένων κενοταφίων ». Είναι δύσκολο πάλι να δεχθούμε πως τά « μεμονωμένα κενοτάφια » έγιναν για να τιμήσουν με τήν απομόνωση, να έξάρουν ένα σπουδαίο ή αγαπημένο νεκρό, όχι μόνο γιατί τίποτε τέτοιο δέ δείχνουν τά τρία τουλάχιστον από τά πέντε κενοτάφια, μα κυρίως γιατί δέν έχουμε καμιá ένδειξη τέτοιας τιμής από τούς άλλους θαλαμωτούς τάφους, όπου κυριαρχούν οι πολλές ταφές.

Τó πρόβλημα φαίνεται να παραμένει. Ποι « έτάφησαν » οι άλλοι νεκροί που πέθαναν στα ξένα; Όπωσδήποτε στους οικογενειακούς τάφους των. Άσφαλώς λοιπόν κι άλλα κενοτάφια ύπήρξαν στους θαλαμωτούς τάφους που έχουν σκαφή μέχρι σήμερα. Πώς όμως μπορούμε να διακρίνουμε αυτές τις περιπτώσεις σε τάφους με είκοσι άλλοι άνθρωποι ταφές, όταν ή μιá διατάραξε τήν άλλη σε σημείο που δέν είναι συχνά δυνατό να διακριθούν ούτε τά κτερίσματα, που συνόδευσαν κάθε ταφή;

Όπως δείχνει ή συγκριτική μελέτη τών κενοταφίων, στην περίπτωση που οι Μυκηναίοι ήθελαν να ανιδρύσουν ένα κενοτάφιο, ακολουθούσαν τήν ίδια με μιá κοινή ταφή διαδικασία. Άν ó νεκρός ανήκε σε οικογένεια που να είχε ήδη τόν τάφο της, χρησιμοποιούσαν αυτό τόν τάφο. Άν όχι, έσκαβαν έναν καινούριο, στο νεκροταφείο πάντως που χρησιμοποιούσε τó γένος του νεκρού. Άνάλογα με τις τοπικές συνήθειες τοποθετούσαν μέσα στον τάφο τή σαρκοφάγο με τά κτερίσματα, ή μόνα τά κτερίσματα, τελούσαν τά καθιερωμένα τής « λατρείας του νεκρού », έχτιζαν τήν πόρτα και γέμιζαν τó δρόμο με χώμα. Ό νεκρός είχε άποκτήσει τήν κατοικία του, σύμφωνα με τήν έρμηνεία που δίνεται στο κενοτάφιο από τούς ερευνητές.

Τó κενοτάφιο γίνεται για να βρή ή ψυχή έναν τόπο διαμονής. Ό Persson⁴⁷ προχωρεί πιό πέρα και νομίζει πως με τήν ανίδρυση κενοταφίου ήθελαν να γυρίσει ή ψυχή του νεκρού στην πατρίδα. Ό Μυλωνάς πάλι⁴⁸ ερμηνεύοντας τó μοναδικό περιεχό-

45. A.J.B. Wace, δ.π. σ. 141.

46. Ό.π. σ. 121, 128, 136 - 139, 145.

47. Ό.π. σ. 109.

48. AJA δ.π. σ. 75 - 76.

μενο τοῦ κενοταφίου τῶν Δενδρῶν, τὶς τράπεζες, τὰ ὀστᾶ τῶν ζώων καὶ τὰ Menhirs — ἀφοῦ ἀποκλείει τὴν ταφικὴ λατρεία⁴⁹ — δέχεται πὼς σκοπὸς τοῦ εἶναι ἡ ἐπὶ κλήση τῆς ψυχῆς νὰ κατοικήσῃ στὸν ἄδειο τάφος⁵⁰. Ὅμως δὲν ἔχομε ἐνδείξεις ἐπὶ κλήσεως τῆς ψυχῆς στ' ἄλλα κενοτάφια, ἔτσι πὸν ἀναγκαστικά δὲν μποροῦμε νὰ δεχθοῦμε τὴν ἄποψη τοῦ Μυλωνᾶ. Τὸ κύπελλο στὸ κενοτάφιο τῶν Ἀρχανῶν δὲ χρησίμευε γιὰ τὴν ἐπὶ κλήση τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ὅπως καὶ τὸ χάλκινο ὁμοιο δεῖγμα ἀπὸ τὸ κενοτάφιο τῶν Δενδρῶν καὶ τὸ πλῆθος τῶν κυπέλλων πὸν προέρχονται ἀπὸ κοινοὺς τάφους, χρησιμοποιοῦντο γιὰ χοές, ὅπως ἤδη παρατήρησε κι ὁ Stubbings⁵¹, χοές πὸν δὲ γίνονται γιὰ τὴν ἐπὶ κλήση τῆς ψυχῆς, ἀφοῦ στὶς περισσότερες περιπτώσεις ἀνευρέσεως κυπέλλων σὲ κανονικὲς ταφές, ἡ ψυχὴ ἦταν ἤδη μέσα στὸν τάφο μαζί μὲ τὸ νεκρὸ σῶμα.

Ὅπως ἔχει σημειωθῆ⁵², τὸ ἔθιμο τοῦ κενοταφίου εἶναι ἀρκετὰ διαδεδομένο. Βρίσκεται σὲ πολλὰ μέρη καὶ σὲ διάφορες χρονικὲς περιόδους. Ἀναφέρονται ἐδῶ μόνο μερικὰ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα. Κενοτάφιο πὸν σημειώθηκε στὸ Buda - Kálász, κοντὰ στὴ Βουδαπέστη⁵³, τῆς Ὑστερῆς Νεολιθικῆς περιόδου τοῦ πολιτισμοῦ Baden - Pécel (γύρω στὸ 2000 π.Χ.). Ἄλλο τῆς Μεσο - Χαλκῆς II περιόδου (πρὶν τὸ 1600 π.Χ.) στὴν Megiddo⁵⁴. Τέλος τὸ κενοτάφιο τοῦ βεζύρη τῆς Χατσεψούτ, Aametou - Ahmose στὸ Gebel Silsileh⁵⁵.

Στὴν Ἑλλάδα ἓνα μόνο παράδειγμα κενοταφίου παλαιότερου ἀπὸ τὰ μυκηναϊκὰ ἔχει σημειωθῆ. Ἐνα κενοτάφιο Μεσο - Ἑλλαδικῶν χρόνων στὴν Ἀσίνη⁵⁶, πρόδρομος τῶν μυκηναϊκῶν κενοταφίων. Στὴν Ἀσίνη πάλι βρέθηκε κι ἓνα κενοτάφιο γεωμετρικῶν χρόνων⁵⁷, πὸν μᾶς ὀδηγεῖ στὰ ὀμηρικὰ κενοτάφια.

Τὸ ἔθιμο τοῦ κενοταφίου εἶναι γνωστὸ στὸν Ὅμηρο. Στὴν Ὀδύσεια (α 289 - 292), ἡ Ἀθηνᾶ συμβουλεύει τὸν Τηλέμαχο νὰ ἀναζητήσῃ τὸν πατέρα του κι ἂν μάθῃ πὼς πέθανε νὰ τοῦ φτιάξῃ ἓνα κενοτάφιο στὴν Ἰθάκη :

*Εἰ δέ κε τεθνηῶτος ἀκούσης μηδ' ἔτ' ἐόντος
νοστήσας δὴ ἔπειτα φίλην ἐς πατρίδα γαῖαν
σῆμά τέ οἱ χεῖραι καὶ ἐπὶ κτέρεα κτερεῖζαι,
πολλὰ μάλ' ὄσσα ἔοικε.*

στίχοι πὸν ἐπαναλαμβάνονται αὐτοῦσιοι ἀπὸ τὸν Τηλέμαχο (β 220 - 223), ὅταν μιλάῃ στοὺς μνηστῆρες.

Ἄλλοῦ πάλι (δ 584) ὁ Μενέλαος διηγεῖται στὸν Τηλέμαχο πὼς ἔκανε κενοτάφιο γιὰ τὸν Ἀγαμέμνονα στὴν Αἴγυπτο :

χεῖρ Ἀγαμέμνονι τύμβον, ἴν' ἄσβεστον κλέος εἶη

ὅπως ἔγινε ἀντιληπτὸ ἀπὸ τὸ Σχολιαστὴ πὸν σημειώνει πὼς « ἐποίησε κενοτάφιον

49. Ἄλλὰ βλ. M. Nilsson, *Minoan - Mycenaean Religion*, σ. 600.

50. Εἰδικὴ νεκρικὴ λατρεία δέχεται κι ὁ Κ. Συριόπουλος, *Προϊστορία τῆς Πελοποννήσου*, σ. 543

51. BSA 42 (1947) σ. 34.

52. M. Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte* 6 (1926) σ. 326.

53. AJA 63 (1959) σ. 53.

54. P. Guy, *Megiddo, Tombs*, σ. 56, 137.

55. J. Vercouter, *L' Egypte et le Monde Egéen Préhellénique*, σ. 411.

56. O. Frödin - A. Persson, *δ.π.* σ. 122, 143, 148, τάφος 54.

57. Ὁ.π. σ. 136, 145, 426 κ.έ., τάφος 29.

τῷ Ἀγαμέμνονι, γράψας ἐκεῖ ἐν λίθῳ τὸ αὐτοῦ ὄνομα καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ θανάτου καὶ τὸ ποῦ ἦν καὶ ὅπως πέπονθε ».

Τέλος, ἂν καὶ δὲν ἀναφέρεται ρητὰ, κενοτάφιο ἰδρύθηκε καὶ γιὰ τὸν Πάτροκλο⁵⁸. Μετὰ τὴν καύση τοῦ σώματός του συλλέγονται τὰ λείψανά του μέσα σὲ τεφροδόχο ἄγγειο, ποῦ τοποθετεῖται στὴ σκηνὴ τοῦ Ἀχιλλέα. Στὸ σημεῖο ὅμως ποῦ ἐγίνε ἡ καύση ὑψώνεται τύμβος (Ψ245 - 247), ἓνα πραγματικὸ κενοτάφιο ποῦ ἀναφέρεται πολλὰ φορὰς (Ψ255 - 256, Ω16, 51, 416, 751).

Ὅπως φαίνεται, ὁ τρόπος ἰδρύσεως κενοταφίου εἶναι αὐτοῦσιος ὁ ὁμηρικὸς τρόπος ταφῆς, ἡ συσσώρευση χώματος, μὲ πλούσια κτερίσματα στὴν περίπτωση τοῦ Ὀδυσσεά. Τὸ κενοτάφιο, γιὰ τὸ ὁποῖο μεριμνοῦν οἱ συγγενεῖς, δὲν ἰδρύεται πάντοτε στὴν πατρίδα. Γιὰ τὸ κενοτάφιο τοῦ Ἀγαμέμνονα μᾶς δίνεται καὶ ἡ αἰτιολογία : « Ἴν' ἄσβεστον κλέος εἶη ».

Οἱ μαρτυρίες τοῦ Ὀμήρου, οἱ σχετικὲς μὲ ταφικὰ ἔθιμα, ἀπασχόλησαν τελευταῖα τοὺς καθηγητὲς Μυλωνᾶ καὶ Ἀνδρόνικο, ποῦ θέλησαν νὰ βροῦν τίς σχέσεις τους μὲ τὰ μυκηναϊκὰ ταφικὰ ἔθιμα⁵⁹. Ὁ Μυλωνᾶς⁶⁰ ἀναφέρεται στὸ κενοτάφιο τῶν Δενδρῶν καὶ ὅπως σημειώθηκε πιὸ πάνω ἐρμηνεύει τίς τράπεζες, τοὺς λάκκους καὶ τὰ ὀστᾶ τῶν ζώων σὰν ὑπολείμματα μιᾶς τελετουργίας, ποῦ εἶχε σκοπὸ τὴν ἐπίκληση τῆς ψυχῆς νὰ κατοικήσῃ στὸν τάφο. Νομίζει πὼς στὴν περίπτωση αὐτὴ θὰ ἐγίναν ἀκριβῶς οἱ ἴδιες πράξεις ποῦ ὁ Ὀμηρὸς ἀναφέρει στὴ Νέκυια, σὰν θέλησε ὁ Ὀδυσσεὺς νὰ καλέσῃ τὴν ψυχὴ τοῦ Τειρεσία καὶ πὼς τὸ κενοτάφιο τῶν Δενδρῶν εἶναι ἐντελῶς παράλληλο μὲ τὸ κενοτάφιο τοῦ Ὀδυσσεά. Τέλος συγκρίνει τὸ κενοτάφιο τῶν Μυκηνῶν μὲ τὸ κενοτάφιο τοῦ Ἀγαμέμνονα.

Ὁ Ἀνδρόνικος⁶¹ ἀναφέρει μόνον τὰ κενοτάφια τοῦ Ἀγαμέμνονα καὶ τῶν Δενδρῶν. Θεωρεῖ τὸ ἔθιμο σπανιότατο καὶ χωρὶς ἀποδεικτικὴ ἀξία γιὰ τὴν σχέσιν ὁμηρικῶν καὶ μυκηναϊκῶν ἐθίμων ταφῆς.

Πιὸ πάνω ἀσχοληθήκαμε μὲ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Μυλωνᾶ γιὰ τὴν ἐπίκλησιν τῆς ψυχῆς στὸ κενοτάφιο τῶν Δενδρῶν. Σημειώνεται ἐδῶ ὅμως πὼς καὶ ἂν ἀκόμη δεχθοῦμε σὰν πραγματικότητα αὐτὴ τὴν ὑπόθεσιν, πάλιν δὲν μπορεῖ νὰ συγκριθῇ μὲ τίς ἐπικλήσεις τῆς Νεκείας, ἀφοῦ στὴ μιὰ περίπτωση καλεῖται ἡ ψυχὴ νὰ κατοικήσῃ στὸν τάφο καὶ στὴν ἄλλη νὰ βγῆ ἔξω ἀπὸ τὸν Ἄδη. Φαίνεται πὼς μόνον σὲ γενικὰ πλαίσια μοιάζουν τὰ μυκηναϊκὰ μὲ τὰ ὁμηρικὰ κενοτάφια. Ὅχι μόνον ὁ τρόπος ἰδρύσεως εἶναι διαφορετικὸς, ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ τρόπος ταφῆς, μὰ καὶ ἡ ἰδέα ποῦ ὑπόκειται. Στὰ μυκηναϊκὰ χρόνια φοβοῦνται μιὰ ψυχὴ ποῦ ἀνήκει σὲ ἄταφο σῶμα⁶², ἐνῶ στὰ ὁμηρικὰ ἐνδιαφέρονται καὶ γιὰ τὴν ὑστεροφημίαν τοῦ νεκροῦ⁶³.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ

58. M. Ebert, δ.π. T. Seymour, *Life in the Homeric Age*, σ. 477. Ὁ E. Rohde, *Psyche*, 1925 I, σ. 87, σημ. 2, νομίζει πὼς ἰδρύθηκε κενοτάφιο καὶ γιὰ τὸν Ἀχιλλέα.

59. Ἐπ. Ἐπ. Φιλ. Σχ. Παν. Θεσσαλονίκης, Η' σ. 249 - 291.

60. *AJA* 52 (1948) σ. 75 - 76.

61. Ὅπ. σ. 253, 257.

62. Τοῦτο δὲν συμβαίνει στὸν Ὀμηρὸν κατὰ τὸν L. R. Farnell, *Greek Hero Cults and Ideas of Immortality*, σ. 9. Βλ. ὅμως T. Seymour δ.π. σ. 460 καὶ Μυλωνᾶν εἰς Wace - Stubbings, *A Companion to Homer*, σ. 481.

63. Γιὰ μεταγενέστερα κενοτάφια βλ. Daremberg - Saglio 2, 2 λ. *funus* καὶ R.E. XI 1, σ. 171 - 172.

ΤΙΜΗΤΙΚΟΝ ΨΗΦΙΣΜΑ ΕΚ ΠΑΡΟΥ

(Π ί ν. 59 — 60)

Μεταξὺ τῶν πολυαρίθμων ἐπιγραφῶν τῶν εὑρεθεισῶν κατὰ τὰς ἐργασίας ἀναπαλαιώσεως τοῦ ναοῦ τῆς Κατοπολιανῆς ἐν Πάρῳ περιλαμβάνεται καὶ τὸ ἐνταῦθα δημοσιευόμενον¹ θραῦσμα στήλης ἐκ λευκοῦ, χονδροκόκκου, παριακοῦ μαρμάρου, μεγίστου σφζομένου ὕψους 0,245 μ., πλάτους κάτω 0,26 — ἄνω 0,25 μ. καὶ πάχους περ. 0,055 μ. (Π ί ν. 59). Ἡ στήλη θραυσθεῖσα ἄνω καὶ κάτω ἐχρησιμοποιήθη ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν, διὰ τοῦτο δέ, παρὰ τὸν ἐπιμελῆ καθαρισμὸν τῆς, διατηρεῖ εἰς τὴν ἐνεπίγραφον αὐτῆς πλευρὰν πολλαχού ὑπολείμματα ἀσβέστου. Εἶναι τεθραυσμένη κατὰ τὸ ἀνώτερον αὐτῆς τμήμα εἰς δύο μέρη, τὰ θραύσματα ὁμοῦς προσαρμοζόμενα ἀκριβῶς αὐτόθι ἀφήνουν ἐλάχιστα μόνον κενὰ γραμμάτων. Ἀποκεκρουμένα εἶναι ἐπίσης αἱ κάθετοι πλάγαι ἀκμαὶ τῆς ἐνεπιγράφου ὄψεως, οὕτως ὥστε ἐκ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους ἐκάστου στίχου ἐλλείπουν ἐν ἑξὺς τρία γράμματα. Ὑψος γραμμ. 0,005 μ., διάστιχον 0,005 μ. καὶ μεταγραμμάτιον 0,003 - 4 μ. Διὰ τὴν χάραξιν τῶν γραμμάτων ἐκάστου στίχου ὁ χαρακτὴς ἐχρησιμοποίησε κανόνας (« ὀδηγούς »), ὡς εἶναι σαφές εἰς τὸ σφζόμενον κατώτερον τμήμα τῆς ἐπιγραφῆς.

Τὸ κείμενον αὐτῆς (πρβλ. καὶ τὴν ἐξ ἐκτύπου φωτογραφίαν τοῦ Π ί ν. 60) ἐν μεταγραφῇ ἔχει ὡς ἑξῆς :

- c. 11 Σ κ α λ οκαγαθίαν, τῶ[ν] τε τ[οῦ β]ασ[ιλέ-
 ως πρ[αγμα]τῶ[ν] Πτολεμαίου καὶ τῆς ἀδελ[φῆ]ς αὐτ[οῦ]
 βασ[ιλίσσης] [Κλε]οπάτρας [κ]αλῶς καὶ [δικ]αίως να.
 τὴν] δι ο ἰ κησιν [ποι]οῦμενος διατελεῖ ἀξίως τῶν
 5 τ[ε] πιστενομ[ένων] αὐτῶν βασιλέων καὶ τῆς αὐ-
 τ[οῦ] ἀναστροφῆ[ς] τί]μια φυλάττων, πρὸς τε τοῦ-
 τ[οῦ] καὶ τοὺς ἄλλου[ς] Ἕλληνας ἀνέγκλητός
 ἐ]στιν, εὐσεβῆς τε ὑπάρχων εἰς τε τοὺς ἄλλου[ς] δ
 ἡ]μους καὶ εἰς τὴν Ἑστίαν τοῦ δήμου τοῦ ἡμετέρου να.
 10 σ]τεφάνην κατασκευάζει χρυσῆν τῶι ἀγάλματι
 τ]ῆς Ἑστίας, ὅπως ἐπικοσμήσει τὸ ἱερόν δαπάνην
 ὑ]πομένων ἐκ [τ]ῶν ἰδ[ί]ων οὐ μικράν, ὑπόμνημα τῆς
 α]ὐτοῦ εὐσεβε[ί]ας θέλων καὶ παρ' ἡμῖν καταλιπεῖν
 κ]αὶ τοῖς ἐξ ἡμῶν ἐπιγινόμενοις. ο ἀνθ' ὧν ἀγαθεῖ
 15 τ]όχῃ δεδόχθαι ἐπηνῆσθαι Ἄγλαον Θεοκλείους
 Κ]ῶιον ἐπὶ τε τῆ εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείαι καὶ τῆ πρὸς

1. Διὰ τὴν ἀδειαν δημοσιεύσεως εὐχαριστῶ τὸν καθηγητὴν κ. Ἄ. Ὁρλάνδον. Ἡ ἀραίωσις τῶν γραμμάτων ὠρισμένων λέξεων τοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς ὀφείλεται ἀπλῶς καὶ μόνον εἰς τεχνικοὺς λόγους,

τ]ὸν βασιλῆ Πτολεμαῖον καὶ τὴν βασίλισσαν Κλε[ο-
 π]άτραν εὐνοῖαι καὶ ἐπὶ τῷ εἰς τὸν ἡμέτερον δῆμον
 ὄ]π' αὐτοῦ γινομένη φιλαγαθία, ὃν μνημονεύ-
 20 ω]ν ὁ δῆμος ὁ Παρίων καὶ νῦν αὐτὸν τιμαῖ πρὸς ναε.
 τ]αῖς ὑπαρχούσαις τιμαῖς χρυσῶι στεφάνωι κα[ῖ
 ε]ἰκόνηι τετραπήχει λυχνέως λίθου ὡς καλλίστε[ι,
 ὀ]πωσ πᾶσι φανερὰ εἶ ἡ ἡμετέρα προαίρεσις καὶ [ἔ
 κ]τένεια εἰς τοὺς εὐεργετοῦντας ἡμᾶς οὐ λει[πο-
 25 μ]ένους ἐν χάριτος ἀποδόσει, ἣν στήσει ὁ δῆμος [ὁ Παρί-
 ων ἐν τῷ ἱερῶι τῆς Ἑστίας, οὐπερ καὶ ἡ ΣΜ'. ----- c. 6-8
 .ὠι ἀνακειμένη ὑπάρξει. παραστῆσαι δὲ ταύ-
 τη] καὶ στήλην λιθίνην ἔχουσα ν [τόδε τὸ ψήφισμα
 ἦσαν τῆν -----
 30 ----- τ -----

Ἡ ἐπιγραφή περιέχει ψήφισμα τοῦ δήμου τῶν Παρίων πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀγλάου Θεοκλείου Κῶου, προσώπου τὸ ὁποῖον μᾶς εἶναι ἤδη γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῆς τινος τῆς Δήλου ².

Πρόκειται καὶ ἐνταῦθα περὶ τιμητικοῦ ψηφίσματος, τὸ ὁποῖον καὶ διὰ τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησίν του, κυρίως ὁμῶς διὰ τὰς πληροφορίας, τὰς ὁποίας μᾶς παρέχει, εἶναι σημαντικώτατον καὶ βοηθεῖ ὄχι μόνον εἰς πολλὰ ζητήματα τῆς νέας ἐπιγραφῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν προσπάθειαν σκιαγραφήσεως τῆς πολιτικῆς δραστηριότητος τοῦ Ἀγλάου, τὴν ὁποίαν κατωτέρω θὰ ἐπιχειρήσωμεν.

Διὰ τοῦ ψηφίσματος τούτου τῶν *ἐξαπεσταλμένων εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν Κρηταίων συμμάχων*³ ἐπαινεῖται ὁ παρὰ τῷ βασιλεῖ Πτολεμαῖῳ τῷ πρεσβυτέρῳ τῆς μεγίστης τιμῆς καὶ προαγωγῆς ἡξιωμένος Ἀγλαὸς Θεοκλέους Κῶος, στεφανοῦνται διὰ χρυσοῦ στεφάνου καὶ τιμᾶται διὰ δύο χαλκῶν ἀνδριάντων, ἐξ ὧν ὁ εἰς θέλει στηθῆ ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ αὐτοῦ πατρίδι Κῶ, ὁ δὲ ἕτερος ἐν Δήλῳ. Ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενος Πτολεμαῖος ὁ πρεσβύτερος ταυτίζεται πρὸς τὸν Πτολεμαῖον τὸν VI τὸν Φιλομήτορα (180 - 145 π.Χ.), φέροντα τὴν προσωνομίαν ταύτην πρὸς ἀντιδιαστολήν ἀπὸ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ VIII τοῦ II Εὐεργέτου, τοῦ ἐπικαλουμένου Φύσκωνος καὶ νεωτέρου ⁴. Διὰ τὴν ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν τῆς ἐπιγραφῆς βοηθεῖ ὁ ἐν στ. 8 κ.ἔ. ἀναφερόμενος πόλεμος τῶν δύο ἀδελφῶν καὶ δὴ καὶ νῦν ἐν τῇ γινομένῃ κατὰ Κύπρον στρατεία, διὰ τὸν ὁποῖον εἶναι σήμερον γενικῶς ἀποδεκτὸν τὸ ἔτος 154 π.Χ. ⁵. Τὸ ψήφισμα

2. F. Durrbach, *Choix d'inscriptions de Délos I* (1921), 154 κ.ἔ. ἀριθ. 92. *Inscriptions de Délos*, ἀριθ. 1517. J. Pouilloux, *Choix d'inscriptions grecques* (1960), ἀριθ. 17.

3. Περὶ τοῦ κοινοῦ τῶν Κρηταίων βλ. κυρίως M. van der Mijnsbrugge, *The Cretan Koinon* (1931) καὶ H. van Effenterre, *La Grèce et le monde grec*, 127 κ.ἔ. Περὶ τῆς ἐνοίας τῆς λέξεως σύμμαχοι πρβλ. Holleaux, *Études III*, 81.

4. W. Otto, *Zur Geschichte der Zeit des 6. Ptolemäers*, ἐν *Abh Ak München*, N.F. XI, 1934, 70 καὶ 100. Πρβλ. ἐπίσης W. Otto - H. Bengtson, *Abh Ak München XVII*, 1938, 100 κ.ἔ. H. Volkmann, *RE XXIII 2*, 1703. Holleaux, *Études III*, 80 καὶ σημ. 2.

5. W. Otto ἔ.ἄ. 9 σημ. 3, διὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Εὐεργέτου κατὰ τῆς Κύπρου αὐτ. 116 κ.ἔ., διὰ

τῆς Δήλου κατὰ ταῦτα ἀνάγεται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 154 καὶ 145 π.Χ. καὶ πιθανώτατα ὀλίγον μετὰ τὸ 154, διότι ἡ ἐκστρατεία κατὰ τῆς Κύπρου ἀναγράφεται ὡς σύγχρονόν τι συμβάν. Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ὁ Φιλομήτωρ ἐνισχύθη ὑπὸ Κρητῶν *συμμάχων*, οἱ ὅποιοι πλὴν τῶν διὰ τοῦ ψηφίσματος τούτου εἰς τὸν ἄγλαον ἀποδιδόμενων τιμῶν, ἐτίμησαν καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα Πτολεμαῖον, ὡς μᾶς πληροφορεῖ ἕτερον σύγχρονον πρὸς τὸ ἀνωτέρω ψηφισμα αὐτῶν ἐκ Δήλου ⁶.

Ἐπανερχόμενοι τώρα εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Πάρου καὶ ἀφήνοντες πρὸς τὸ παρὸν κατὰ μέρος τὸν ἱστορικὸν καὶ ἀρχαιολογικὸν αὐτῆς ὑπομνηματισμὸν, παραθέτομεν ὀλίγα τινὰ ἀφορῶντα εἰς ἐπὶ μέρους σχετικὰ, ἐπιγραφικὰ κυρίως, ζητήματα.

Τὴν ἑλλείπουσαν ἀρχὴν τοῦ ψηφίσματος δυνάμεθα μετὰ πιθανότητος νὰ ἀποκαταστήσωμεν κατ' ἀναλογίαν ἐτέρου IG XII 5, 129 περὶ τὸ 150 π.Χ. ⁷ τιμητικοῦ ψηφίσματος ἐκ Πάρου :

Τόχη Ἄγαθῆ

*Ἔδοξε τῆι βουλῆι καὶ τῶι δήμῳ· ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος
εἶπεν· ἐπειδὴ ἄγλαος Θεοκλείους Κῶιος - - -*

στ. 1. *καλοκαγαθίαν*. Ὅμοίως καὶ εἰς τὸ ψηφισμα τῆς Δήλου 1517. ¹⁰ κ.έ. *βουλόμενος πᾶσι φανερὰν καθιστάναι τὴν ἑαυτοῦ καλοκαγαθίαν*.

τῶ[ν] τε τ[οῦ β]ασ[ιλέως προ]αγμάτω[ν]. Πρβλ. AM 72, 1957, 233 ἀριθ. 64. ²⁷ *εἰς τὰ τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου πράγματα*. OGIS 102. ⁵ κ.έ. *ἐνεκεν τῆς εἶχεν καλοκαγαθίας εἷς τε τοὺς στρατιώτας καὶ τὴν πόλιν καὶ τὰ τοῦ βασιλέως [προ]άγματα*. OGIS 329. ³¹ κ.έ. *καὶ διὰ τὸ εἰς τὰ τοῦ βασιλέως πράγματα [καλῶς] καὶ δικαίως ἀνεστράφηται*. Πολλάκις διαχωρίζονται τὰ πράγματα τοῦ προσώπου τοῦ βασιλέως π.χ. OGIS 231. ¹⁹ (τὴν εὐνοίαν) *εἰς τε ἡμᾶς καὶ τὰ πράγματα*. Preisigke, SB I, 3941 *εὐνοίας ἐνεκεν εἰς τὸν βασιλέα Πτολεμαῖον καὶ βασιλέα Πτολεμαῖον τὸν ἀδελφόν... καὶ τὰ πράγματα αὐτῶν*. Ἔτερα παραδείγματα παρὰ Wilcken, UPZ I, 110 Kommentar Z. 4. Διὰ τὴν σημασίαν τοῦ ὄρου βλ. M. Holleaux, Études III, 225 κ.έ. Welles, Royal Correspondence in the Hellenistic Period, 182. E. Bickermann, Gnomon 8, 1932, 429. L. Robert, Hellenica VII, 23 σημ. 7. Chr. Habicht, AM 72, 1957, 237 καὶ σημ. 102. Πρβλ. ἐπίσης καὶ W. Otto, Abh Ak München XI, 1934, 105.

στ. 2. Περὶ τῶν ἐνταῦθα καὶ κατωτέρω στ. 17 - 18 ἀναφερομένων βασιλέων Πτολεμαίου καὶ Κλεοπάτρας, τοὺς ὁποίους ταυτίζομεν πρὸς τὸν Πτολεμαῖον VI τὸν Φιλομήτορα (RE XXIII 2, 1702 κ.έ.) καὶ Κλεοπάτραν τὴν II (RE XI 1, 740 κ.έ.) βλ. κατωτέρω σελ. 127.

τὸ ἔτος 154 αὐτ. 112 σημ. 4. Περαιτέρω Holleaux, Études III, 85 κ.έ., διὰ τὸ ἔτος 154 αὐτ. 87 σημ. 3. Bengtson, Griechische Geschichte² 488, Volkmann, RE XXIII 2, 1724 ἐν λ. *Ptolemaios VIII Evergetes II*.

6. Inscriptions de Délos 1518, τελευταίως δὲ παρὰ J. Pouilloux, Choix d' inscriptions grecques, ἀριθ. 18. Καὶ εἰς τὰ δύο ψηφίσματα ἀναφέρεται πολλαχοῦ ὁ M. Launey, Recherches sur les armées hellénistiques, 39, 270 καὶ σημ. 5, 904 καὶ σημ. 6, 1060 - 61. Τὰ δύο κείμενα συνεδύασε πρῶτος καὶ ἐσχολίασεν ἐξόχως ὁ Holleaux, Archiv für Papyrusforschung VI, 1913 - 20, 9 κ.έ. (= Études III, 77 κ.έ.).

7. Διὰ τὴν χρονολόγησιν βλ. Rubensohn, RE XVIII 4, 1826.

και τῆς ἀδελ[φῆ]ς αὐτ[οῦ]. Ἐπιγραφικὰς μαρτυρίας περὶ τῆς Κλεοπάτρας ὡς ἀδελφῆς τοῦ Φιλομήτορος βλ. OGIS 107 σημ. 1 καὶ W. Otto, Abh Ak München XI, 1934, 14 καὶ 100 σημ. 5. Ἀλλὰ καὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Φιλομήτορος Πτολεμαίου τοῦ II Ἐδεργέτου ὑπῆρξεν ἡ Κλεοπάτρα ἡ II ἀδελφὴ καὶ σύζυγος (βλ. κατωτέρω σελ. 127 κ.έ.).

στ. 3. *βασίλισσης*. Διὰ τὸν τύπον βλ. E. Schweizer, Grammatik der Pergamenischen Inschriften, 140. C. B. Welles, RCHP Appendix ἐν λ.

στ. 4. *τῆν] διοίκησιν [ποι]οῦμενος*. Ἡ περίφρασις καὶ παρὰ Syll³ 569.¹⁸ *διοίκησιν ποιησάμενος*.

στ. 5. *τῶν [τ]ε πιστενομ[ένων] αὐτῶι βασιλέων*. Πρβλ. Syll³ 709.2 κ.έ. *πιστεῦμενος δὲ κατὶ τιμῶμενος οὐ]θενὸς ἦσσαν ὑπὸ βασιλέως καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ἐκ Τυάνων* Roth, Kleinasiatische Denkmäler 370, ἀριθ. 78.2 κ.έ. *τῶν πρώτων φίλων βασιλέως Ἀριοβαρζάνου φιλορωμαίου καὶ μάλιστα πιστενομένων καὶ τιμωμένων παρ' αὐτῶι*. Ὅμοίαν σημασίαν ἔχει καὶ τὸ οὐσιαστικὸν *πίστις* (βλ. Welles, RCHP 182 σημ. 2 - 3), ὡς π.χ. Welles, ἔ.ά. 44.¹ κ.έ. *ἀδελφῶι γεγενημένωι ἐν τιμῆι καὶ πίστει*. Πρβλ. Holleaux, Études III, 224.9. Ὅμοίως A. Wilhelm, Neue Beiträge IV, σελ. 21 στ. 6 *καὶ τῆς πίστε]ως καὶ τιμῆς τυγχάνων* καὶ αὐτ. VI, σελ. 39 στ. 3 κ.έ. *γερόμενον ἐν τ]ῆι πρώτῃ προαγωγῆι καὶ πίστει*.

στ. 5. κ.έ. *καὶ τῆς αὐ[τ]οῦ ἀναστροφῆ]ς*. Πρβλ. εἰς τὸ σύγχρονον περίπου παριακὸν ψήφισμα IG XII 5, 129.²³ κ.έ. *καὶ τῆι τοῦ βίου ἀναστροφῆι*. Ἐπίσης IG V 1, 1432.³⁵ *ἐπιγνόντες αὐτοῦ τὰν ἀναστροφάν*. IG IX² 1, 209.⁶ *καὶ τὰν ἀναστροφὰν ἐποιήσατο ἀξίως μὲν αὐτοσαντοῦ*. Syll³ 660.⁵ κ.έ. *καὶ τὰν ἀναστροφὰν [ἐ]ποιήσαντο ἀξίαν αὐτοσαντῶν τε...* Παραδείγματα βλ. Syll³ IV,2 ἐν λ. καὶ W. Peek, AM 59, 1934, 69. Διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως εἰς τιμητικὰ ψηφίσματα γενικῶς, Larfeld, Griech. Epigraphik³, 361, διὰ δὲ τὸ ρῆμα ἀναστρέφομαι καὶ τὰ παράγωγα αὐτοῦ Welles, RCHP Appendix ἐν λ.

τί]μια φυλάττων. Ἡ συμπλήρωσις εἶναι, νομίζομεν, ἀσφαλῆς, διότι αἱ σφζόμεναι κεραταὶ τοῦ πρώτου μετὰ τὸ κενὸν γράμματος μόνον εἰς ἓν M δύνανται νὰ ἀνήκουν. Τὸ *τίμια* κατὰ τὴν γνώμην μας πρέπει νὰ νοηθῆ ὡς κατηγορούμενον εἰς τὸ πράγματα : *φυλάττων* (τὰ πράγματα) *τίμια*. Πρὸς τὸ φυλάττων ἀνάλογα καὶ τὰ OGIS 229.¹⁹ (ὁ δῆμος) *αὐτῶι* (τῶι βασιλεῖ) *τὰ πράγματα διατηρεῖν* καὶ αὐτ. στ. 13 *σπεύδοντες διαμένειν τῶι βασιλεῖ τὰ πράγματα συμφερόντως*. Μία δευτέρα δυνατότης εἶναι ἡ ἔρμηνεία τῆς λέξεως *τίμια* ὡς τιμαί (βλ. Welles, RCHP Appendix ἐν λ.) : *καὶ τῆς αὐτοῦ ἀναστροφῆς* (τὰ) *τίμια φυλάττων*, τὴν πρώτην ὁμως ἀποψιν εὐρίσκομεν περισσότερον ἱκανοποιητικὴν.

στ. 10. *σ]τεφάνην κατασκευάζει χρυσῆν τῶι ἀγάλματι [τ]ῆς Ἑστίας*. Πρβλ. IG II-III², 1126.³¹ *τὰ πορτάματα καὶ ἅ στεφάνα* (τοῦ ἀγάλματος) *χρῦσα ἐόντων*. Lindos II, 2 C. 2 καὶ τῶι ἀγάλματι *στεφάναν χρυσέαν*. αὐτ. 2 C. 81 *τὰν τε χρυσέαν στεφάναν καὶ τοὺς ὄρους καὶ τοῦ ἄλλου κόσμου, ὃν εἶχε τὸ ἄγαλμα κατεσκευάζαντο τὸν πλείστον*. Διὰ τὴν λέξιν βλ. C. Blinkenberg, L'image d'Athana Lindia ἐν Historisk - filologiske Meddelelser I₂ (1917), σελ. 19 καὶ 32 καὶ περαιτέρω Daremberg - Saglio ἐν λ. *stéfané*. Προκειμένου περὶ ἀγαλμάτων γίνεται σαφῆς διάκρισις μεταξὺ στεφάνης καὶ στεφάνου ὡς π.χ. IG I² 268.¹⁰⁹ κέ. πρβλ. Liddell - Scott - Jones ἐν λ.

στ. 11. *ὅπως ἐπικοσμήσει τὸ ἱερόν*, πρβλ. SGDI 3569.8 κ.έ. *προαιρεῦμενος τὸ ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Δαλίου ἐπικοσμεῖν.*

στ. 12. *ὑπόμνημα . . . καταλιπεῖν.* Πρβλ. IG XII Suppl. Eret. 553.2 κ.έ. *βουλόμενος . . . [ἄθανα]τον ὑπόμνημα καταλιπεῖν.* Hellenica VII, 172.22 κ.έ. *ἵνα δὲ καὶ τοῖς ἐπιγινόμενοις ὑπόμνημα καταλείπηται τῆς τῶν προειρημένων ἀνδρῶν ἀρετῆς.* OGIS 56.19 *ὑπόμνημα καταλείποντες τοῖς τε νῦν ὄσιν καὶ τοῖς ἐπιγινόμενοις.* IG II, 626.6 κ.έ. *ὅπως . . . ὑπόρχη ὑπόμνημα τοῖς ἐπιγινόμενοις.* Milet I, 9 (Thermen u. Palaestren) 307. 13 κ.έ. (βουλόμενος) *καὶ τῆς ἐα[υ]τοῦ πρὸς τὸ πλῆθος αἰρέσεως καλὸν ὑπόμ[νη]μα(ι) ἀξιὸν τῆς ἰδίας ἀρετῆς καὶ τοῖς ἐπιγινομ[έ]νοις ὑπολιπέσθαι.*

στ. 14. *καὶ τοῖς ἐξ ἡμῶν ἐπιγινόμενοις.* Πρβλ. τὴν ἀνωτέρω σημειωθεῖσαν ἐπιγραφὴν ἐκ Καύνου L. Robert, Hellenica VI, 172 στ. 22 καὶ αὐτ. σελ. 182. Ἔτερα παραδείγματα L. Robert, BCH 48, 1924, 334.

ἀγαθεῖ [τ]ύχη. Σημειωτέα ἐνταῦθα ἡ γραφὴ διὰ ε̄ καὶ η̄. Ὅμοίως Inschriften von Pergamon (Pergamon VIII, 1) 160 B. 25 *Ἀγαθεῖ τύχη.* Εἰς τὸ ψήφισμά μας ἔχομεν κατὰ κανόνα τὴν γραφὴν διὰ ε̄, ὡς π.χ. στ. 16 *ἐπὶ τε τῆι εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείαι καὶ τῆι πρὸς . . .*, στ. 18 *καὶ ἐπὶ τει . . . γινόμενει φιλαγαθαίαι*, στ. 22 *ὡς καλλίστει*, στ. 23 *ὅπως πᾶσι φανερὰ εἶ.* Τὸ περίπου σύγχρονον παριακὸν ψήφισμα IG XII 5, 129 παρέχει ἐπίσης πολλὰ ἀνάλογα παραδείγματα, ὅπου ὁμοίως ἢ ἀνάμειξις τύπων διὰ ε̄ καὶ η̄ εἶναι συχνοτέρα ἀπὸ ὅσον εἰς τὸ ψήφισμα τοῦ Ἀγλαῦ (τῆς γραφῆς διὰ η̄ ἀπαξ μόνον ἀνευρισκομένης : ἀγαθεῖ τύχη). Πιθανὸν λοιπὸν τὸ ψήφισμα IG XII 5, 129 εἶναι ὀλίγον τι μεταγενέστερον τοῦ ἡμετέρου, δηλ. ὀλίγον μετὰ τὸ 150 π.Χ.

στ. 15. *Ἀγλαον.* Εἰς τινὰς δημοσιεύσεις τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Δήλου, π.χ. Délos 1517 τὸ ὄνομα τονίζεται εἰς τὴν λήγουσαν : Ἀγλαός. πρβλ. Pape-Benseler² ἐν λ., Dornseiff-Hansen, Rückläufiges Wörterbuch der griechischen Eigennamen ἐν λ. κ.ά. Ὁρθότερος ὁμοίως φαίνεται ὁ τονισμὸς Ἀγλαός (πρβλ. Fick, Die griechischen Personennamen nach ihrer Bildung erklärt, 5 καὶ Bechtel HP ἐν λ.) κατὰ τὰ κρατερός - Κράτερος, γλαυκός - Γλαυκος, φαῖδρός - Φαῖδρος, πυρρός - Πύρρος κτλ. Τὸ ὄνομα εἶναι ἀρκετὰ κοινὸν ἐν Κῶ π.χ. M. Segre, ASAtene 22/23, 1944/45, 79 A 6 καὶ 8 ἢ OGIS 416.4 (= A. Maiuri, Nuova silloge epigrafica di Rodi e Cos 456.4), μαρτυρεῖται ὁμοίως καὶ ἀλλαχόθεν συχνά π.χ. IG XII Suppl. My. 90 (Μυτιλήνης), IG IX², 517. 68 (Θεσσαλίας), IG III 1, 1080. 26 (Ἀττικῆς) SEG II 546, 6, b 6 (Λακωνίας) κτλ.

Θεοκλείους. Διὰ τὸν συνήθη κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν σχηματισμὸν τῆς γενικῆς εἰς -κλείους ἀντὶ τοῦ παλαιότερου -κλέος βλ. O. Hoffmann, Die griechischen Dialekte III, 427 E. Mayser, Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit, 71 κ.έ. Παραδείγματα βλ. ἐν Inschriften von Priene, Index VII (Namen auf -κλής). Διὰ τὴν Πάρον πρβλ. E. Knitl, Die Sprache der ionischen Kykladen nach den inschriftlichen Quellen, 4.

ἐπηνήσθαι. Συνήθως ἀνευρίσκεται ὡς *ἐπηνήσθαι*, ἀλλὰ καὶ ἄνευ τοῦ ι ὡς ἐν προκειμένῳ μαρτυρεῖται πολλαχού π.χ. IG XII 5,2, 869. 42, IG XII 7, 388. 20, Didyma II, 484. 5, Inschriften von Priene 19. 34, 47. 10, 12, 53. 17 κτλ. Διὰ τὸν τύπον εἰς ἑλληνιστικά ψήφισματα βλ. Chr. Habicht, AM 72, 1957, 266 κ.έ.

στ. 16. *ἐπί τε τῷ εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείαι.* Πρβλ. καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Δήλου 1517.³⁶ κ.έ. καὶ διὰ τὴν εὐσεβείαν, ἣν ἔχει πρὸς τὸ θεῖον. Παραδείγματα παρὰ Holleaux, *Archiv für Papyrusforschung* 6, 1913/20, 22 κ.έ. (= *Études* III, 97).

στ. 17. *βασιλῆ.* Περὶ τοῦ κοινοῦ τούτου τύπου τῆς αἰτιατικῆς εἰς - ἦ βλ. L. Robert, *Hellenica* XI - XII, 527 σημ. 4, ὅθεν καὶ ἡ ἀκόλουθος βιβλιογραφία: E. Schweizer, *Grammatik der pergamenischen Inschriften*, 148 κ.έ. E. Nachmanson, *Laute und Formen der magnetischen Inschriften*, 132. B. Bondesson, *De sonis et formis titulorum Miles* (1936), 152. Περαιτέρω J. Bousquet, *BCH* 85, 1961, 598.

στ. 19. *ὄν μνημονεύ[ω]ν ὁ δῆμος ὁ Παρίων.* Πρβλ. *Inschriften von Priene* 21.21 *ὅπως φαίνεται μνημονεύ[ω]ν ὁ δῆμος τῶν...* OGIS 223.³⁰ *παρακαλοῦμεν δὲ καὶ ὑμᾶς μνημονεύ[οντας] ἡμῶν ἀεί? τ]ὴν ἐκτενεστάτην πεῖραν εἰληφότων* καὶ κατ. στ. 34. πρβλ. καὶ Liddell - Scott - Jones ἐν λ.

στ. 22. *ε]ικόνη τετραπήχει, ἦτοι δι' ἀνδριάντος φυσικοῦ μεγέθους.*

ὡς καλλίστη. Πρβλ. *Inschriften von Priene* 3. 9 *καὶ εἰκόνη χαλκῆ ὡς καλλίστη.* Ὅμοιος αὐτ. 132. 11 καὶ *Inscriptions de Délos* 1518. 22 *καὶ εἰκόνας χαλκ]ᾶς ὡς καλλίσ[τας].*

λυχνέως λίθου. Ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου, Δειπνοσοφισταί V, 205f παραδιδόμενος τύπος λυχνεύς⁸ διὰ τὸ μάρμαρον τῆς Πάρου⁹, εἶδεν ἤδη εἰς ἐπιγραφὴν ἐξ Ἄνδρου¹⁰ μίαν ἐπιγραφικὴν μαρτυρίαν. Νῦν μαρτυρεῖται καὶ δι' αὐτὴν τὴν Πάρου ἢ χρῆσις τοῦ τύπου κατὰ τὰ μέσα τοῦ 2ου π. Χ. αἰ.

στ. 23. *ὀ]πως πᾶσι φανερά ἐἰ ἡ ἡμετέρα προαίρεσις.* Πρβλ. *Inschriften von Priene* 8.42 κέ. *ὀ]πως δ' ἂν ἦ φανερά πᾶσιν ἡ τε τοῦ δήμου προαίρεσις.* *Inschriften von Magnesia* 57. 17 κ.έ., *ὀ]πως οὖν καὶ ἂ τοῦ δάμου π[ρ]οαί[ρε]σις.* Michel, *Recueil* 372. 23 κ.έ. *ἵνα δὲ φανερά διαμένῃ ἡ τε Ἀριστομάχου προαίρεσις.* *ASAtene* 39/40, 1961/62, 576 ἀριθ. 4. 9 κ.έ. *ἵνα δὲ ἡ τοῦ δήμου προαίρεσις εἰς τοὺς ἀγαθοὺς τῶν ἀνδρῶν ἐπιφανῆς ἦ.* *Inscriptions de Délos* 1512. 39 *ὀπᾶι δὲ καὶ τοῖς ἐπιγινόμενοις ἀείμναστος ὑπάρχηι ἂ τᾶς πόλεος ἐκτενῆς προαίρεσις.*

στ. 24. *ἐκ]τένεια.* Πρβλ. *Inschriften von Priene* 108. 381 *καὶ ἡ τοῦ δήμου πρὸς τοὺς εὐεργετοῦντας [αὐτὸν ἐ]κτένεια.* IG XII 7, 231. 39 *τὴν τε ἡμε]τέραν ἐκτένει[ι]αν πρὸς...* SGDI 2687. 5 κ.έ. *φανεράν ἐκδέκνυσθαι τὴν ἐκτένειαν* καὶ αὐτ. 2683. 3 κ.έ. *ἂν ἔχει ἐ]κ]τέ[νει]αν καὶ σπουδάν.* *BCH* 14. 1890, 94 στ. 7 κ.έ. *τ[ήν] τε αἴρεσιν [ἐμφανίζουσιν ἢν ἔ]χου[σιν] πρὸς τὴν π[ό]λιν καὶ τὴν τε] ἄλλην ἐκ]τένειαν...* ἀπολογί[ζο]νται. Διὰ τὴν λέξιν πρβλ. Liddell - Scott - Jones ἐν λ. καὶ Welles, *RCHP Appendix* ἐν λ. *ἐκτενῆς.*

στ. 25. *οὐ λει]πομ]ένους ἐν χάριτος ἀποδόσει.* Πρβλ. OGIS 339. 89 *καὶ ἐν χάριτος ἀποδόσει μὴ λείπηται.* IG XII 7, 235. 3 κ.έ. *ἵνα οὖν καὶ ὁ δῆμος ἐν χάριτος ἀποδόσει μηθενός*

8. Πρβλ. Rubensohn ἔ.ἀ. 1792 Liddell-Scott.-Jones ἐν λ. Τὸν αὐτὸν τύπον παραδίδει ἐπίσης ὁ Ἡσύχιος ἐν λ. *λυχνίας* καὶ *λυχνεύς.*

9. Διὰ τὰς ὀνομασίας τοῦ παριακοῦ μαρμάρου γενικῶς Ἄ. Ὀρλάνδου, Ὑλικά δομῆς II, 75.4, 76 8, 77. 1 - 3, 85.

10. IG XII Suppl. 250 πρβλ. Rubensohn ἔ.ἀ. 1792 καὶ L. Robert, *Hellenica* XI - XII (1960), 116 κ.έ. ἰδίᾳ 118 κ.έ.

λείπεται. Inschriften von Magnesia 53. 66 *πρὸς τιμὴν ἢ χάριτος ἀπόδοσιν*. Inschriften von Pergamon (Pergamon VIII 1) 160 B 20 κ.έ. *ὅπως ἂν οὐδ[ν] ὁ δῆμος ἐγ χάριτος ἀποδόσει φαίνεται*. BCH 48, 1924, σελ. 3 στ. 26 κ.έ. *ἵνα δὲ καὶ ὁ δῆμος φαίνεται(ι) ἀποδοῦς χάριτας ἀξίας τοῖς αὐτὸν εὐεργετοῦσιν*. Πρβλ. καὶ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ L. Robert, BCH 50, 1926, 497 στ. 17 κ.έ. εἰς τὴν ἐπιγραφὴν IG II², 1330 *ἵνα οὖν φαίνονται καὶ ἡ σύνοδος [τῶν περὶ τὸν Διόνυσον τεχνιτῶν τοῦς] μεγαλομερῶς εὐεργετοῦντας ἑαυτὴν ἀποδεχομένη καὶ μὴ λειπομένη ἐγ[χάριτ]ο[ς] [ἀποδόσει καὶ τὴν ἐπιγραφὴν Délos 1520. 17 κ.έ. ὅπως οὐδ[ν] καὶ ἡ σύνοδος φαίνεται τιμῶσα τοῦς ἀγαθοῦς τῶν ἀνδρ[ε]ῶν καὶ μηδέποτε λειπομένη κατὰ μηδέν[α] κ[α]ιαιρὸν ἐν χά[ρι]τος ἀποδόσει*.

στ. 26. *οὐπερ καὶ ἡ ΣΜ' — — — c. 6-8*. Τὸ γράμμα μετὰ τὸ Σ πρέπει νὰ ἀναγνωσθῆ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὡς Μ, ἀμέσως δὲ παρ' αὐτὸ φαίνεται ἡ κεραία ἑνὸς Υ (;). Ἡ πιθανώτερα συμπλήρωσις εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μας, ἡ λέξις *σμύρνα*, τὸ γνωστὸν ἀρωματικὸν κόμμι ἐξ Ἀραβίας (RE XVI 1, 1134 ἐν λ. Myrrha), τὸ ὅποιον πολλαχῶς ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς ἀρχαῖα ἱερά, εἰς ἱερὸν δὲ τῆς Ἑστίας θὰ εἶχεν ἴσως καὶ ἰδιαίτερόν τινα λόγον (RE VIII 1, 1288 κ.έ. ἐν λ. Hestia). Ἡ ὄλη φράσις δυνατὸν νὰ συμπληρωθῆ οὕτως : *οὐπερ καὶ ἡ σμύρνα ἢ τῆι θε[ῶ]ι ἀνακειμένη ὑπάρξει*, καὶ νὰ σημαίνῃ : καὶ ἡ εἰκὼν νὰ στηθῆ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἑστίας, ἐκεῖ ὅπου θὰ ὑπάρχη (εὐρίσκειται) καὶ ἡ σμύρνα ἢ ἀνατεθειμένη εἰς τὴν θεάν. Ὅπως καὶ εἰς τὸ Πρυτανεῖον τῶν Ἀθηνῶν γνωρίζομεν ὅτι παρὰ τὸ ἄγαλμα τῆς Ἑστίας ὑπῆρχον *ἀνδριάντες δὲ ἄλλοι τε καὶ Αὐτόλοκος ὁ παγκρατιαστής* (Πaus. I 18,3), οὕτω καὶ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν θὰ ἦδύνατο ὁ ἀνδριάς τοῦ Ἀγλάου νὰ εὐρίσκετο ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ καὶ παρὰ τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς. Βεβαίως ξενίζει κάπως ὁ τοιοῦτος ὀρισμὸς τοῦ τόπου *οὐπερ καὶ ἡ σμύρνα* . . . , ἀλλὰ πιθανῶς νὰ ὑπῆρχεν ἰδιαίτερόν τι τμῆμα τοῦ ἱεροῦ ἢ κατασκευάσμα, ὅπου θὰ ἀνέκειτο ἡ σμύρνα, τὴν ὁποίαν ἴσως αὐτὸς ὁ Ἄγλαος νὰ εἶχεν ἀναθέσει παλαιότερον, διὰ τοῦτο δὲ καὶ αἱ *ὑπάρχουσαι αὐτῷ τιμαί* (στ. 21). Ἡ σμύρνα πράγματι ἀποτελεῖ δῶρον ἐξεχόντων προσώπων π.χ. βασιλέων εἰς ἱερά (πρβλ. OGIS 214 = Welles RCHP 5. 49 κ.έ. πρβλ. Rostovtzeff, Social and Economic History of the Hellenistic World, 174). Ὁ Ἄγλαος, ὡς κατωτέρω θὰ δειχθῆ, διοικητὴς εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Λαγιδῶν, θὰ ἦδύνατο νὰ ἦτο ὁ ἀναθέτης καὶ σμύρνης, πρῶτον μὲν ὡς διαμένων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (πρβλ. E. Leider, Der Handel von Alexandria, 50), δευτέρον δὲ διότι τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ προμήθεια σμύρνης ἐτέλει ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ βασιλέως (Rostovtzeff, ἔ.ἀ. 313 καὶ σημ. 113 καὶ εἰδικώτερον C. Préaux, L'économie royale des Lagides, 368).

Βάσει τῶν πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας μᾶς παρέχει ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ἐπιγραφὴ τῆς Δήλου, ἔχει ἦδη ἐπιχειρηθῆ μία ἀσαφὴς κάπως σκιαγράφησις τῆς πολιτικῆς δραστηριότητος τοῦ Ἀγλάου¹¹, ὁ ὁποῖος συνεχίζων παλαιὰν οἰκογενειακὴν παράδοσιν¹²

11. Holleaux, REG XXX, 1917, 88 κ.έ. [= Études IV, 163 κ.έ.]. E. Bevan, Histoire des Lagides 339. A. Neppi Modona, L'isola di Coò nell' antichità classica ἐν Memorie dell' Istituto storico-archeologico di Rodi I (1933), 46 κ.έ. Launey, Recherches 1060 κ.έ. Εἰς τὸ ψήφισμα τῆς Δήλου 1517 καὶ εἰς τὸν Ἄγλαον ἀναφέρονται γενικῶς καὶ οἱ W. Schubart, Archiv für Papyrusforschung XII, 1936/7, 25. E. Bickermann, ἀτ. VIII, 1927, 228. G. Hill, A History of Cyprus I (1949), 192. 2.

12. Τὸ στέμμα τῆς οἰκογενείας ἀποκαθιστᾷ ἤδη ὁ Holleaux, REG XXX, 1917, 88 κ.έ. (= Études IV, 163 κ.έ.). Πρβλ. F. Durrbach, Choix d'inscriptions de Délos I, ἀριθ. 92. Ἄλλοι Κῆφοι

φαίνεται ότι διεδραμάτισεν εὐρὴν καὶ σημαντικώτατον ρόλον πλησίον τοῦ Φιλομήτορος.

Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Θεοκλῆς Ἀγλάου εἶναι γνωστός ἐξ ἐπιγραφῶν τῆς Κῶ. Ἡ δρᾶσις αὐτοῦ συμπίπτει περὶ τὸ 200 π.Χ., εἰς τοὺς χρόνους δηλ. τοῦ Κρητικοῦ πολέμου¹³, ὁ ὁποῖος ἔληξε τὸ 197 π.Χ. Ἐξ ἑνὸς ψηφίσματος τοῦ δήμου τῶν Ἀλασαρνιτῶν τῆς Κῶ¹⁴ μανθάνομεν περὶ τῶν ὑπηρεσιῶν, τὰς ὁποίας προσέφερε κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον καὶ περὶ τῶν τιμῶν, τὰς ὁποίας ὁ δῆμος τοῦ ἀπονέμει διὰ ψηφίσματος ἀνατεθέντος εἰς τὸ αὐτόθι ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὁ αὐτὸς Θεοκλῆς εἶναι γνωστός καὶ ἐκ καταλόγου δωρεῶν διαφόρων ἐξεχόντων Κῶων κατὰ τὸν Κρητικὸν πόλεμον προσφέρας 500 δραχμῶν¹⁵. Διὰ ταῦτα καὶ ἂν ἀκόμη ἢ ὑπόθεσις τοῦ Herzog¹⁶ ὅτι οὗτος « muss das Strategenamnt bekleidet haben und zwar für die ganze Kriegsdauer und in leitender centralen Stellung » θεωρηθῆ ὑπερβολικὴ¹⁷, παραμένει ὅπωςδήποτε γεγονός, ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ Ἀγλάου, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἀνεμείχθη ἐνεργῶς, διεδραμάτισε πάντως σημαντικὸν ρόλον εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς πατρίδος του κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην.

Πατὴρ τοῦ Θεοκλέους καὶ πάππος τοῦ Ἀγλάου πρέπει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα νὰ ἦτο ὁ Ἄγλαος Θεοκλεῦς, γνωστός ἐκ τίνος καταλόγου τοῦ Ἰσθοῦ τῆς Κῶ¹⁸, καὶ ὁ ὁποῖος πιθανῶς ταυτίζεται πρὸς τὸν μόναρχον Ἄγλαον, γνωστὸν ἐκ νομισμάτων τῆς Κῶ¹⁹ καὶ ἐξ ἐπιγραφῆς τίνος τῆς Καλύμνου²⁰.

Τὸ στέμμα τῆς οἰκογενείας ἔχομεν σήμερον πληρέστερον ἢ παλαιότερον χάρις εἰς τινὰ τελευταίαν μελέτην τοῦ J. Ijsewijn²¹. Δημοτικοὶ πάπυροι ἐξ Αἰγύπτου τῶν ἀρχῶν τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος παραδίδουν τὰ ὀνόματα Βερενίκης τινὸς καὶ Θεοκλέους, τῶν ὁποίων τὸ πατρωνυμικὸν HRGIS ; RTI;S (;) ; LKIS δὲν δύναται νὰ μεταγραφῆ ἄλλως παρά ὡς Ἄγλαος. Ἡ Βερενίκη ἀναφέρεται ὡς ἀθλοφόρος εἰς παπύρους τῶν ἐτῶν 147/6 καὶ 145²², ὁ δὲ Θεοκλῆς ὡς ἱερεὺς τοῦ Φιλομήτορος²³. Ὁ Ijsewijn ὑποθέτει²⁴ ὅτι καὶ εἰς ἕτερον ἀχρονολόγητον πάπυρον τῆς ἐποχῆς (P. Cairo dem.

ὕπηρετήσαντες εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Λαγιδῶν πρὸ ἢ μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀγλάου παρὰ Launey, Recherches 239, 8. F. Heichelheim, Klio, Beiheft 18, 1925, 94.

13. Περὶ τούτου βλ. Bengtson, Griechische Geschichte³ 414 καὶ βιβλιογραφίαν ἐν σημ. 1 - 2, ἐξ ὧν ἰδιαίτερος R. Herzog, Klio II, 1902, 316 κ.έ. καὶ Holleaux, REG XXX, 1917, 88 κ.έ. [= Études IV, 163 κ.έ.]. Πρβλ. ἐπίσης A. Neppi Modona ἔ.ά. 43 κ.έ. RE. Suppl. V, 787 κ.έ. H. van Effenterre, La Crète, 254 κ.έ.

14. R. Herzog, Klio II, 1902, 321 κ.έ. πρβλ. Holleaux, Études IV, 164 σημ. 3, Syll³ 569 καὶ R. Laqueur, Epigraphische Untersuchungen zu den griech. Volksbeschlüssen, 172 κ.έ.

15. W. R. Paton - E. L. Hicks, The inscriptions of Cos, 10 c 50. SGDI 3624 c 50· πρβλ. Holleaux, Études IV, 164 σημ. 2.

16. Herzog, ἔ.ά. 325. Πρβλ. A. Neppi Modona ἔ.ά. 44.

17. Holleaux, REG XXX, 1917, 94 σημ. 3 (= Études IV, 169 σημ. 1).

18. Herzog, SBak. Berlin 1901, 479 σημ. 3.

19. Paton - Hicks, ἔ.ά. 316 κ.έ. ἀριθ. 184. 204. 216.

20. SGDI 3593. 41. 46. M. Segre, ASAtene 22/3, 1944/5, 88 II 41. 46. Πρβλ. αὐτ. σ. 133 καὶ τὰς βιβλιογραφικὰς προσθήκας τοῦ L. Robert ἐν Holleaux, Études IV, 164 σημ. 1.

21. Observationes prosopographicae ad sacerdotes sacerdotisque Lagidarum pertinentes, ἐν Aegyptus 38, 1958, 161 κ.έ. πρβλ. J. et L. Robert, REG 73, 1960, 151.

22. W. Peremans - E. van't Dack, Prosopographia Ptolemaica III, ἀριθ. 5063 (τοῦ ἔτους 147/6) καὶ 5176 (τοῦ ἔτους 145) πρβλ. Ijsewijn, De sacerdotibus sacerdotisque Alexandri magni et Lagidarum eponymis (1961), 53 ἀριθ. 141A καὶ 141C.

23. Peremans - van 't Dack, PP. III, ἀριθ. 5145 (τοῦ ἔτους 138/7). Πρβλ. Ijsewijn, ἔ.ά. 55 ἀριθ. 149.

24. Aegyptus 38, 1958, 163 κ.έ.

Π 30796)²⁵ ἀναφέροντα Θεοκλήν τινα ἱερέα ἐπώνυμον, πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, τοῦ υἱοῦ δηλ. τοῦ Ἀγλάου, τοῦ ὁποίου τὴν ἀρχὴν, βασιζόμενος ἐπὶ τοῦ ψηφίσματος τῆς Δήλου 1517, ἀνάγει εἰς τὸ ἔτος 157/6 ἢ 155/4 πιθανώτατα. Ἄξιον ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι τὸ συμπέρασμα εἰς τὸ ὁποῖον καταλήγει : « Quo fit ut Aglaum Philometoris aulicum Evergete II regnante gratia regis non excidisse, immo vero integram eam servasse concedamus oporteat », ὅπως μᾶς εἶναι γνωστὸν καὶ διὰ τινὰς ἄλλας περιπτώσεις²⁶.

Δὲν γνωρίζομεν πότε ἀκριβῶς πρέπει νὰ τοποθετηθῆ ἡ ἀρχὴ τῆς πολιτικῆς δραστηριότητος τοῦ Ἀγλάου πλησίον τοῦ Φιλομήτορος, ἀσφαλῶς ὅμως πολὺ πρὸ τῆς ἀναθέσεως τοῦ ψηφίσματος τῶν Κρητῶν ἐν Δήλῳ, ὡς συμπεραίνομεν ἐκ τῶν στίχων 5 κ.έ. : *πρότερόν τε πολλὰς καὶ καλὰς ἀποδείξεις ἐν τοῖς ἀναγκαιοτάτοις καιροῖς πεποιήται τῆς πρὸς τὰ πράγματ' ἐννοίας*, δηλ. πρὸ τῆς κατὰ τῆς Κύπρου ἐκστρατείας τοῦ 154 π.Χ., εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος (στ. 8 κ.έ. *καὶ δὴ καὶ νῦν ἐν τῇ γενομένῃ κατὰ Κύπρου στρατεία. . . οὔτε κίνδυνον οὔτε κακοπαθίαν οὐδεμίαν ἐκκέκλιεν*). Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην διαμένει εἰς τὴν Αἴγυπτον²⁷ εἰς τὸ ἄμεσον περιβάλλον τοῦ Φιλομήτορος, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς στ. 19 κ.έ., *ὑπάρχων τε πάντων Κρηταίων πρόξενος, τοὺς παραγινόμενους ἀπὸ τῶν πατρίδων ἡμῶν κατὰ πρεσβείαν ἢ κατ' ἄλλην ἠνδρηποτοῦν χρεῖαν. . . ἀκολούθως δὲ καὶ τοῖς στρατευσόμενοις Κρητῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ. . .* Ἡ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διαμονὴ του ἐπιβεβαιούται καὶ ἐξ αὐτῆς ἤδη τῆς ἀρχῆς τοῦ ψηφίσματος : *Ἔδοξε τοῖς ἐξαπεσταλμένοις εἰς Ἀλεξάνδρειαν. . .* Λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ἀκμῆς τοῦ πατρός του Θεοκλέους εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος, δύναται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα νὰ ἐντοπισθῆ ἡ δρᾶσις τοῦ Ἀγλάου εἰς τὸ δευτέρον τέταρτον τοῦ αἰῶνος, ἴσως μάλιστα μετὰ τὸ 163 π.Χ., μετὰ δηλ. τὸ ἔτος ἐπανόδου τοῦ Φιλομήτορος εἰς τὴν Αἴγυπτον²⁸.

Θεωροῦμεν πολὺ πιθανόν, ὅτι εἰς αὐτὴν τὴν περίοδον τῆς βασιλείας τοῦ Φιλομήτορος, δηλ. μετὰ τὸ 163 π.Χ., πρέπει νὰ χρονολογηθῆ καὶ τὸ νέον πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀγλάου ψήφισμα τῆς Πάρου, διότι εἰς τοῦτο μνημονεύονται ἀπὸ κοινοῦ τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων Πτολεμαίου καὶ τῆς ἀδελφῆς καὶ γυναικὸς του Κλεοπάτρας (στ. 2 - 3 καὶ 17 τῆς ἐπιγραφῆς). Ὡς γνωστὸν μόνον κατὰ τὴν τετάρτην περίοδον τῆς βασιλείας του (163 - 145 π.Χ.), μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του εἰς Ἀλεξάνδρειαν τὸν Μάϊον τοῦ 163, βασιλεύει ὁ Πτολεμαῖος VI ὁ Φιλομήτωρ μόνος μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ ἀδελφῆς του Κλεοπάτρας τῆς II²⁹. Εἰς προκεχωρημένους λοιπὸν χρόνους τῆς περιόδου ταύτης πρέπει νομίζομεν νὰ χρονολογηθῆ καὶ τὸ ψήφισμα τῆς Πάρου, διότι ἐν αὐτῷ ἀναφέρονται ἤδη προσηγηθεῖσαι τιμαὶ πρὸς τὸν Ἀγλαὸν ἐκ μέρους τοῦ δήμου τῶν Παρίων (στ. 20 κ.έ.) καὶ διότι ἡ κυριώτερα μας πηγὴ περὶ τῆς δράσεως αὐτοῦ, τὸ ψήφισμα δηλ. τῆς Δήλου, χρονολογεῖται ἀσφαλῶς μετὰ τὸ 154 π.Χ. Ὑπάρχει ὅμως καὶ μία δευτέρα δυνατότης χρονολογήσεως, τὴν ὁποίαν δὲν πρέπει νὰ ἀποσιωπήσωμεν. Ἐν περίπτῳ ἔτος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλομήτορος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, Πτολεμαῖος ὁ VIII ὁ II Εὐεργέτης, ἐνυμφεῦθη τὴν χήραν

25. Πρβλ. Peremans - van 't Dack, PP III ἀριθ. 5146. Πρβλ. Ijsewijn, ἔ.ἀ. 52, ἀριθ. 137α.

26. Aegyptus 38, 1958, 164.

27. F. Heichelheim, Die auswärtige Bevölkerung im Ptolemäerreich (Klio, Beiheft XVIII, 1925), 94 (Prosopographie der Ausländer s.v. Κῶιος).

28. Ὅλην τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν βλ. εἰς τὸ νεώτατον (1959) ἄρθρον τοῦ Volkmann, RE XXIII 2, 1702 κ.έ.

29. RE XXIII 2, 1712 κ.έ.

του πρώτου και αδελφών αμοτέρων Κλεοπάτραν την II³⁰. Από του 144 λοιπόν μέχρι του 142 π.Χ., ο Ευεργέτης λαμβάνει και δεύτεραν σύζυγον και συμβασιλίσσαν την κόρην της Κλεοπάτρας της II, Κλεοπάτραν την III, έχομεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Αἰγύπτου βασιλέα Πτολεμαῖον και βασιλίσσαν Κλεοπάτραν, ἀδελφὴν αὐτοῦ, ὡς ἀκριβῶς παραδίδεται και εἰς τὸ ψήφισμα τῆς Πάρου. Ἡ προσωνομία τῆς ἀδελφῆς διὰ τὴν Κλεοπάτραν τὴν II μαρτυρεῖται και διὰ τὰς δύο περιπτώσεις, ἤτοι και διὰ τὸν σύζυγον τῆς Φιλομήτορα και διὰ τὸν δεύτερον αὐτῆς σύζυγον και ἀδελφὸν τῆς Εὐεργέτην³¹. Ἡ παρατήρησις τοῦ Ijsewijn (βλ. ἀνωτέρω σελ. 127) ὅτι ὁ Ἄγλαος, ἀλικὸς τοῦ Φιλομήτορος, πιθανὸν νὰ διετήρησε τὴν εὐνοίαν και τὴν θέσιν του και ἐπὶ Εὐεργέτου τοῦ II, ἐφ' ὅσον και τὰ τέκνα του λαμβάνουν τότε ἱερατικὰ ἀξιώματα, μᾶς ἀναγκάζει νὰ ἐξετάσωμεν και αὐτὴν τὴν περίπτωσιν χρονολογήσεως τοῦ παριακοῦ ψηφίσματος.

Προηγουμένως ὅμως ἂς ἐξετασθῇ ἐν ἄλλο βοηθητικὸν στοιχεῖον, ἤτοι ποία ἡ θέσις τοῦ Ἀγλαοῦ εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Λαγιδῶν κατὰ τὸν χρόνον ἀναθέσεως τοῦ ψηφίσματος τῆς Πάρου. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἢ παράθεσις στ. 1 κ.ἔ. τῆς νέας ἐπιγραφῆς *τῶ[ν] τε τ[οῦ] βασιλέως πραγμάτων Πτολεμαίου και τῆς ἀδελφῆς αὐτ[οῦ] βασίλισσης [Κλε]οπάτρας [κα]λῶς και [δικ]αίως [τὴν] διοίκησιν [ποι]οῦμενος* εἶναι ἰδιαιτέρως χαρακτηριστική. Ἐνθυμούμενοι και συνδυάζοντες πρὸς τὰ ἀνωτέρω, ὅσα τὸ ψήφισμα τῶν Κρητῶν παραδίδει περὶ αὐτοῦ, ὅτι δηλ. ὁ Ἄγλαος ἤξειτο (στ. 3 κ.ἔ.) *τῆς μεγίστης τιμῆς και προαγωγῆς παρὰ τῶ βασιλεῖ Πτολεμαίῳ*, ὅτι ὑπῆρχεν (στ. 15 κ.ἔ.) *ἀγαθὸς ὑφηγητῆς αὐτοῦ* κτλ. ἐπιτρέπεται, νομίζομεν, νὰ ἀναγνωρίσωμεν εἰς τὴν περίφρασιν τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Πάρου *τῶν τε τοῦ βασιλέως πραγμάτων. . . τὴν διοίκησιν ποιούμενος* τὸν παραδιδόμενον διὰ τὸ βασίλειον τῶν Λαγιδῶν ἀνώτατον διοικητικὸν ὑπάλληλον τῆς αὐλῆς, τὸν καλούμενον διοικητὴν ἢ ἐπὶ τῆς διοικήσεως³². Γνωρίζομεν ὅτι οὗτος ἐδρεύει εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν, ὅπως και ὁ Ἄγλαος, ἴσταται δὲ ἐπὶ κεφαλῆς εἰς τὴν ἱεραρχίαν τῆς αὐλῆς τῶν Πτολεμαίων μὲ εἰδικωτέραν ἐνασχόλησιν εἰς τὸν τομέα τῶν οἰκονομικῶν κυρίως. Εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐρμηνείαν μᾶς ὑποβοηθοῦν και φραστικὰ παράλληλα· ἀνάλογος π.χ. πρὸς τὴν ἐνταῦθα ἔκφρασιν εἶναι ἀσφαλῶς τὸ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου XVI 21, 1 και ἐν Σούδα (ἐκδ. Adler IV, p. 565) διὰ τὸν Τληπόλεμον παραδιδόμενον « ὁ τὰ τῆς βασιλείας τῶν Αἰγυπτίων πράγματα μεταχειριζόμενος », διατελέσαντα πιθανώτατα διοικητὴν περὶ τὸ 203 π.Χ.³³. Ἡ σειρά τῶν γενικῶν τρόπων τινὰ διοικητῶν (διότι μὲ τὸν αὐτὸν τίτλον χαρακτηρίζονται πολλάκις και οἱ ἀμέσως ὑπ' αὐτοὺς ὑπαγόμενοι ὑποδιοικηταὶ νομῶν) κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀρχῆς τοῦ Φιλομήτορος και τοῦ Εὐεργέτου μέχρι τοῦ 142 π.Χ. μᾶς εἶναι ἀποσπασματικῶς γνωστή. Διὰ τὴν χρονολογικὴν τοποθέτησιν τοῦ Ἀγλαοῦ ὡς διοικητοῦ πρέπει νὰ περιορισθῶμεν πάντως μετὰ τὸ 163 π.Χ., μετὰ δηλ. τὸν *terminus post quem*, τὸν ὁποῖον ἀνωτέρω καθωρίσαμεν διὰ τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Πάρου βάσει τῆς ἀπὸ κοινοῦ μνείας τῶν Πτολεμαίου και Κλεοπάτρας. Ἀναγράφομεν

30. RE. XXIII 2, 1726 κ.ἔ. Πρβλ. Otto - Bengtson, Abh. Ak. München XVII, 1938, 28 κ.ἔ.

31. Otto - Bengtson ἔ.ἄ. 31, σημ. 2.

32. Περὶ τούτου βλ. E. Bevan, Histoire des Lagides 156 κ.ἔ. H. Maspero, Les finances de l'Égypte sous les Lagides 177 κ.ἔ., 203 κ.ἔ. Dittenberger, OGIS 53 σημ. 6 και 59 σημ. 3. U. Wilcken, Griechische Ostraka I, 492, κ.ἔ. M. Rostovtzeff, Social and Economic History of the Hellenistic World, σποράδην (βλ. Index s.v. *dioecetes*).

33. Prosopographia Ptolemaica ἀριθ. 50. Ἀπὸ μεταγενεστέρων ἐποχῶν (6ος αἰ. μ.Χ.) γνωρίζομεν *διοικητὰς τῶν πραγμάτων* (= *Verwalter des Besitzes*) Preisigke - Kiessling, Wörterbuch III 8, s.v. *διοικητής*.

κατωτέρω τοὺς γνωστοὺς ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης (γενικοὺς) διοικητὰς, ὡς ἀναφέρονται εἰς τὴν Πτολεμαϊκὴν Προσωπογραφίαν τῶν Peremans καὶ van't Dack :

1. PP 21	Ἀσκληπιάδης	— 8	᾽Οκτωβρίου 163	— UPZ 25.4-5, 26.3-4
2. PP 23	Διογένης	—	163	— OGIS 59.7-8
3. PP 24	Διονύσιος	—	±148(?)	— P. Tebt. I, 79. ⁵⁶
4. PP 25	Διονύ (σιος)	—	144	— Wilcken, Ostraka II, 1615. 2
5. PP 27	Διοσκουρίδης	— 17	Φεβρουαρίου 157	— UPZ 14. 99.123
			πρὸ τῆς 23 Φεβρ. 157	— UPZ 14. 99-101
			23 Αὐγούστου 156	— P. Berl. Zilliacus 1. 22
6. PP 41	Σαραπίων	—	±150	— P. Tebt. III, 743. 5-6
			±142	— P. Tebt. III, 732. ¹ 34

Εἶναι πολὺ πιθανόν, ἐφ' ὅσον καὶ τὸ ψήφισμα τῆς Δήλου χρονολογεῖται μετὰ τὸ 154 π.Χ., νὰ τοποθετήσωμεν τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἀγλάου ὡς διοικητοῦ εἰς τὸ κενὸν μετὰ τὸ 156 καὶ πιθανώτατα μετὰ τὸ 154, ἀφοῦ εἰς τὸ ψήφισμα τῶν Κρητῶν δὲν ἀναφέρεται ρητῶς σχετικόν τι πρὸς τὸν τοιοῦτον τίτλον του. Ἡ πιθανότης τοποθετήσεως τῆς ἀρχῆς του εἰς τὰ ἔτη μεταξὺ 144 καὶ 142 προσκρούει εἰς τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τόσον μικρὸν χρονικὸν διάστημα μᾶς παραδίδονται τὰ ὀνόματα δύο ἤδη διοικητῶν. Ἐξ ἄλλου εἶναι πολὺ λογικώτερον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸν Ἀγλαον, ἔμπιστον φίλον καὶ συνεργάτην του ἤδη πρὸ τοῦ 154 π.Χ., ἀνέδειξεν ὁ Φιλομήτωρ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ διοικητοῦ, ἐκτιμῶν καὶ ἀνταμείβων αὐτὸν διὰ τὰς προσφερθείσας ὑπηρεσίας του καὶ τὴν ἐπὶ μακρὸν ἐπιδειχθεῖσαν πρὸς αὐτὸν πίστιν. Ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰν εἶναι γνωστὸν πόσον δυσμενῶς διέκειντο πρὸς τὸν Εὐεργέτην κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀρχῆς του οἱ κύκλοι τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλλήνων, ἐπὶ τῶν ὁποίων κυρίως ἐστήριξε τὰς προσπάθειάς της ἡ Κλεοπάτρα ἡ Β' διὰ τὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλομήτορος διαδοχὴν εἰς τὸν θρόνον τοῦ υἱοῦ της Πτολεμαίου τοῦ VII τοῦ Νέου Φιλοπάτορος³⁵. Ἐὰν αἱ ἀνωτέρω σκέψεις μας εἶναι σωσταὶ καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἀγλάου ὡς διοικητοῦ τοποθετῆται εἰς τὸ διάστημα μεταξὺ 154 καὶ 150 περίπου π.Χ., τότε ἐντοπίζεται χρονολογικῶς ἀσφαλέστερον καὶ ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφή, τὴν ὁποίαν θὰ ἠθέλαμεν νὰ τοποθετήσωμεν ἀργότερον κάπως ἀπὸ τὸ ψήφισμα τῆς Δήλου, ὀλίγον δηλ. πρὸ τοῦ 150 π.Χ.

Ἀλλὰ τὸ ψήφισμα τῆς Πάρου δίδει ἀφορμὴν καὶ διὰ μερικὰς ἄλλας σκέψεις, αἱ ὁποῖαι στηρίζουν ἔτι περισσότερον τὴν ἄποψιν ὅτι τοῦτο ἀνάγεται εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἀρχῆς τοῦ Φιλομήτορος. Ἡ ἐκ τῶν ἰδίων ἐπικόσμησις τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἑστίας, παρουσιαζομένη ὡς εὐεργεσία τρῶπον τινὰ τοῦ Ἀγλάου πρὸς τὸν δῆμον τῶν Παρίων, εἶναι δύσκολον νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς μία ἀπλή προσωπικὴ πρωτοβουλία τοῦ ὑπαλλήλου τοῦ Πτολεμαίου τοῦ VI. Ἀντιθέτως εἰς τὰ πλαίσια τῆς δραστηριότητος τοῦ Φιλομήτορος εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγαίου, ἀποσπασματικῶς βεβαίως γνωστῆς³⁶, ἡ ἐνέργεια τοῦ Ἀγλάου ἀπορρέουσα ἐξ ἑνὸς εὐρύτερου προγράμματος προπαγάνδας εὐρίσκει τὴν βαθυτέραν ἐρμηνείαν της.

Συνεχίζων τὴν γραμμὴν τῶν προκατόχων του ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου κατέχων

34. Εἰς [Κόμ?]ος Ἀσκληπιάδου (PP 36) SB I, 4321. 1 - 2 τοποθετεῖται γενικῶς εἰς τὸν 2ον π.Χ. αἰ.

35. Otto - Bengtson, ἔ.ἀ. 26 καὶ σημ. 1, 54 κ.ἀ.

36. Bevan, Histoire des Lagides 339 κ.ἐ. W. Otto, Abh Ak München XI, 1934, 133.

εις τὸ Αἰγαῖον ἐρείσματά τινα, ἀσκεῖ ρόλον προστάτου καὶ διαιτητοῦ εἰς τὰς νήσους, ὡς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐξ ἐπιγραφικῶν κυρίως μαρτυριῶν. Οὕτω π.χ. ἐπιγραφαὶ ἐκ Θήρας³⁷ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, μετὰ δηλ. τὸ ἔτος ἐπιστροφῆς του εἰς Ἀλεξάνδρειαν (163 π.Χ.) μᾶς πληροφοροῦν περὶ τῆς παρουσίας φυλακῆς ἐπὶ τῆς νήσου καὶ ὁμιλοῦν περὶ τῶν ἐπὶ Θήρας τεταγμένων διοικητῶν. Αἰγυπτιακαὶ δυνάμεις κατεῖχον κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν καὶ πιθανὸν δι' ὀλίγον μόνον χρόνον τὴν Ἀρσινόην (Μέθανα) ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Πελοποννήσου³⁸, ἐνῶ αἰγυπτιακὴ φυλακὴ μαρτυρεῖται καὶ ἐν Κρήτῃ³⁹· ἐκ τῆς τελευταίας ἀποσύρονται αἱ αἰγυπτιακαὶ δυνάμεις ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλομήτορος. Δραστηριότης φαίνεται ὅτι ἐπεδείχθη ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων καὶ εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα⁴⁰. Συμπληρωματικὴ εἰς τὰ ἀνωτέρω διὰ τὰς σχέσεις τοῦ Φιλομήτορος πρὸς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου εἶναι ἡ μαρτυρία ἐνὸς παπύρου⁴¹ περιέχοντος *δρον βασιλικὸν τῶν τεσσάρων νησιωτῶν τῶν ἀπὸ τῆς Νικάδου τ[ριημ]ολίας μισθοφόρου νησιωτῶν* καὶ χρονολογουμένου εἰς τὸ 160 π.Χ. Καὶ ἐὰν ἀκόμη ὑπὸ τοὺς νησιώτας τοῦ παπύρου νοοῦνται οἱ Ρόδιοι, ὡς ὑπέθεσεν ὁ Blinkenberg⁴², — ὁ δρος νησιῶται πάντως τοὺς συνδέει περισσότερο πρὸς τὰς Κυκλάδας καὶ τὸ μόλις πρὸ ὀλίγου διαλυθὲν κοινὸν τῶν νησιωτῶν — ἡ μαρτυρία τοῦ παπύρου δὲν παύει νὰ εἶναι σημαντικὴ διὰ τὰς ἐν γένει σχέσεις τοῦ Πτολεμαίου τοῦ VI πρὸς τὰς νήσους, ἐκ τῶν ὁποίων προήρχοντο νησιῶται μισθοφόροι τοῦ στόλου του. Ἡ κατάστασις αὕτη φαίνεται ὅτι διήρκεσε μέχρι τοῦ θανάτου του τὸ 145 π.Χ.⁴³

Ὑπὸ τοιαύτας προϋποθέσεις πρέπει νὰ δοθῇ εἰς τὸ ἐν στ. 8 κ.έ. καὶ εἰς τοὺς ἄλλους δήμους τῆς νέας ἐπιγραφῆς ἰδιαιτέρα σημασία. Ὑπὸ τούτους νομιζόμεν ὅτι νοοῦνται αἱ λοιπαὶ νῆσοι, αἱ ὁποῖαι μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων παραχώρησιν τῆς Δήλου εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὴν κατ' οὐσίαν διάλυσιν τοῦ κοινοῦ τῶν νησιωτῶν παρέμειναν ἐλεύθεραι⁴⁴.

37. OGIS 102 (= IG XII 3, 466 καὶ 1930). OGIS 110 (= IG XII 3, 467 καὶ 1391) OGIS 112 (= IG XII 3, 468). OGIS 735 (= IG XII 3, 1296).

38. OGIS 115 (τὴν ἐπιγραφὴν ἀποκαθιστᾷ καὶ σχολιάζει ὁ Launey RA 1949 II, 572 κ.έ.) καὶ 102 (πρβλ. Launey, ἔ.ἀ. 573 καὶ σημ. 3) Πρβλ. ἐπίσης L. Robert, *Hellenica* XI—XII, 157 κ.έ. σημ. 5.

39. OGIS 102 καὶ 685. 37 - 42 (= M. Guarducci, *I. Cret.* III, iv 9.42) Πρβλ. Holleaux, *Études* III, 83 σημ. 4. H. van Effenterre, *La Crète et le monde grec*, 216 κ.έ. M. van der Mijnsbrugge, *The Cretan Koinon*, 28 κ.έ. καὶ τελευταίως P.M. Fraser, *Opuscula Atheniensi* III, 1960, 30. Ὁ Φιλομήτωρ ὑπῆρξε καὶ ὁ μεσολαβητὴς εἰς ρῆξιν μεταξὺ Γορτυνίων καὶ Κνωσίων (SGDI 5015) κατὰ τὴν Guarducci, *Historia* VIII, 1934, 67 κ.έ. (Πρβλ. *I Cret* IV, 181). Σημαντικὸν ἐπίσης, ἐὰν βεβαίως ἀναφέρεται εἰς τὸν Φιλομήτορα, εἶναι τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς *I Cret.* IV, 195. Διὰ τὴν κατάστασιν εἰς τὴν Κρήτην πρὸ τοῦ Εἰδεργέτου βλ. τελευταίως καὶ M. Guarducci, *Miscellanea di studi alessandrini in memoria di A. Rostagni*, 219.

40. Ὡς ὑποθέτει ὁ G. Daux, *Delphes au Iie et au Ier siècle av. J. C.*, 516 κ.έ. ἐκ δελφικοῦ ψηφίσματος τοῦ ἔτους 157 π.Χ. Διὰ τὸν Σέλευκον Βΐθουος Ἀλεξανδρέα τοῦ ψηφίσματος τούτου βλ. T.B. Mitford, *Opuscula Atheniensi* I, 1953, 130 κ.έ.

Διὰ τὰς σχέσεις τοῦ Φιλομήτορος πρὸς τὰς Ἀθήνας βλ. γενικῶς Ferguson, *Hellenistic Athens*, 298 κ.έ. καὶ *The Ath. Agora* III, *Testimonia* 458, 521. H. Thompson, *Hesperia* XIX, 1950, 322.

41. P. Meyer, *Klio* XV, 1917/18, 376 κ.έ. πρβλ. *Archiv für Papyrusforschung* VI, 1913/20, 366. Preisigke SB III, 6261. L. Robert, *Hellenica* II, 123 σημ. 3. Launey, *Recherches* 230 - 231 σημ. 1, 1148. Peremans—van 't Dack, PP 14106.

42. *Lindos* II 1, 306 σημ. 3. Πρβλ. ὁμοίως τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ L. Robert, *Rev. Phil.* 70, 1944, 11 κ.έ. *Hellenica* II, 123 - 126 (βλ. καὶ Chr. Habicht, *AM* 72, 1957, 165 σημ. 30) ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ Blinkenberg περὶ τριημολίας.

43. W. Otto, *Abh. AK. München* XI, 1934, 133.

44. IG XII 5, *Testimonia* 1359 P. Roussel, *Délos, Colonie athénienne*, 1 κ.έ..

Ὁ Ἄγλαος ἐρμηνευτὴς τρόπον τινὰ τῆς φιλικῆς πρὸς τὰς νήσους πολιτικῆς τοῦ Φιλομήτορος χαρακτηρίζεται ἐνταῦθα εὐσεβῆς ὄχι μόνον πρὸς τὸν δῆμον τῶν Παρίων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους δήμους τῶν νήσων. Εἶναι πολὺ λογικὸν λοιπὸν νὰ υποθέσωμεν ὅτι αἱ ἐνέργειαι τοῦ Ἄγλαοῦ ἀπετέλουν μέρος μιᾶς γενικωτέρας προσπαθείας πολιτικοῦ προσεταιρισμοῦ τῶν νήσων ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου.

Ἰδιαιτέρου ὑπομνηματισμοῦ χρῆζον ἐπίσης δύο ἕτερα σημεῖα τῆς ἐπιγραφῆς. Περὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἑστίας ἐν Πάρῳ (στ. 11 καὶ 26) δὲν εἶχομεν μέχρι τοῦδε μαρτυρίαν τινὰ σχετικὴν. Ὡς *Ἰστίη δημῆ* εἶναι γνωστὴ ἐξ ὄρου τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., εὐρεθέντος ὁμοῦ εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ ὄρους Κουνάδος ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης⁴⁵. Ὁρθῶς διὰ τοῦτο εἶχεν υποθέσει ὁ Rubensohn⁴⁶, ὅτι καὶ εἰς τὴν πόλιν τῆς Πάρου πρέπει νὰ εἶχεν ἡ Ἑστία ἴδιον ἱερὸν, πιθανώτατα ὡς *Ἑστία Βουλαίη*, ὅπως καὶ ἐν Θάσῳ. Ἡ νέα ἐπιγραφὴ ἐπιβεβαιοῖ τὴν ὑπαρξίν ἐνὸς τοιοῦτου ἱεροῦ εἰς τὴν πόλιν τῆς Πάρου, διότι εἶναι ἀπίθανον νὰ μεταφέρθῃ ὁ λίθος ἄλλοθεν. Τὸ ἱερὸν τῆς πρέπει πιθανώτατα νὰ εὕρισκετο εἰς τὴν Ἀγορὰν καὶ δὴ εἰς τὸ Πρυτανεῖον τῆς πόλεως (πρβλ. στ. 9 καὶ εἰς τὴν *Ἑστίαν τοῦ δήμου τοῦ ἡμετέρου*)⁴⁷. Ὡς πρὸς τὸ δευτέρον μέρος τῆς υποθέσεως τοῦ Rubensohn περὶ συλλατρείας τῆς Ἑστίας μετὰ τοῦ Διὸς Βουλαίου⁴⁸ ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι σαφῆς ἀναφερομένη μόνον εἰς ἱερὸν τῆς θεᾶς.

Περισσότερον ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ πληροφορία (στ. 10 κ.έ.), ὅτι τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς εἰς τὸ ἱερὸν αὐτῆς ἐκόσμησεν ὁ Ἄγλαος διὰ χρυσοῦ διαδήματος. Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ τοῦ αὐτοῦ περιφήμου ἀγάλματος, τὸ ὁποῖον ὁ Τιβέριος τὸ 6 π.Χ. κατὰ τὸ ταξιδιὸν του εἰς Ρόδον ἀπήγαγεν ἐκ τῆς νήσου καὶ μετέφερεν εἰς τὴν Ρώμην διὰ νὰ κοσμήσῃ τὸν ναὸν τῆς Ὁμονοίας (*templum Concordiae*), ὡς παραδίδει Δίων ὁ Κάσσιος LV 9,6 (ἐκδ. Boissvain) : *καὶ τὴν τε ὁδὸν ἰδιωτικῶς ἐποιήσατο, πλὴν καθ' ὅσον τοὺς Παρίους τὸ τῆς Ἑστίας ἄγαλμα πωλῆσαι οἱ ἠνάγκασεν, ὅπως ἐν τῷ Ὁμονοίῳ ἰδρῶθῃ*⁴⁹. Τὴν πληροφορίαν ταύτην συνεσχέτισαν πολλοὶ ἐρευνηταὶ πρὸς ἑτέραν τοῦ Πλινίου Nat. Hist. XXXVI 25, ἀναφέροντος ἄγαλμα τῆς Ἑστίας καθημένης, ἔργον τοῦ Σκόπα⁵⁰, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἐποχὴν του ἴστατο εἰς τοὺς κήπους τοῦ Σερβιλίου (*Horti Serviliani*). Τὸ ζήτημα τοῦτο, ἂν δηλ. ἀμφότεραι αἱ πηγαὶ ἀναφέρονται εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἔργον, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θιγῇ ἐκτενέστερον ἐνταῦθα. Εἶναι ὁμοῦ πιθανὸν ὅτι καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ ἔργου⁵¹, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὑποβοηθεῖ καὶ ἡ ἐνδειξις, ὅτι καλλιτέχνης τοῦ ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀναφερομένου ἀγάλματος ἦτο ὁ Πάριος γλύπτης Σκόπας.

45. IG XII 5, 1, 238 πρβλ. Rubensohn, AM 26, 1901, 215 κ.έ.

46. Rubensohn, RE XVIII 4, 1847.

47. Ὡς ἤδη εἶχεν υποθεθῆ RE VIII 1, 1284. Ἐπὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ στίχου τούτου μὲ κατέστησε προσεκτικὸν ὁ καθ. κ. Ν. Κοντολέων, τὸν ὁποῖον εὐχαριστῶ θερμῶς. Ἡ ἔκφρασις ἱερὸν Ἑστίας ἀπαντᾷ εἰς ὀλίγας περιπτώσεις· διὰ τὰ σχετικὰ ζητήματα βλ. Ἰ. Κοντῆ, Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰ., 20 κ.έ.

48. Rubensohn, ξ.ἀ. 1847.

49. Πρβλ. IG XII 5, Testimonia 1378. Rubensohn, RE XVIII 4, 1829 καὶ 1847. JdI. 50, 1935, 62.

50. Lippold, Hd Arch. III 1, 250 σημ. 11.

51. Οὕτω : Süss, RE VIII 1, 1303 ἐν λ. *Hestia*. A. Preuner, Roscher ML I 2, 2646 κ.έ. L. R. Farnell, The Cults of the Greek States V, 361, 371.45 καὶ τελευταίως W. Fuchs, Enciclopedia dell' arte antica IV, 20 ἐν λ. *Hestia*. Ἄλλως : Wissowa, Roscher ML VI, 272 ἐν λ. *Vesta*. M. Bieber, ἐν Thieme—Becker, Lexikon der bildenden Künstler, XXXI, 119 ἐν λ. *Scopas*.

Αί ακόλουθοι γραμμαί ἄς θεωρηθοῦν ὡς μικρὰ παρένθεσις εἰς τὸ μόλις ἀνωτέρω θιγὲν ζήτημα, δὲν ἀποτελοῦν δὲ εἰ μὴ μόνον ὑπονοίας, εἰς τὰς ὁποίας ὁμοίως θὰ ὠδηγεῖτο οἰοσδήποτε ἤθελεν ἐπιχειρήσει τὴν δημοσίευσιν τῆς νέας ἐπιγραφῆς. Δι' αὐτῆς γνωρίζομεν ἕν ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἑστίας, τὸ διάδημα δηλ. τὸ ὁποῖον κατεσκεύασεν ὁ Ἄγλαος. Εἶναι δυνατὸν βάσει τῆς πληροφορίας ταύτης νὰ ὠδηγηθῶμεν εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ἀγάλματος ἐπὶ τυχὸν παραδεδομένων νομισματικῶν τύπων τῆς νήσου ; Τὸ ἐρώτημα εἶναι ἀρκετὰ τολμηρὸν καὶ ἡ ἀπάντησις πολὺ δύσκολος. Κατ' ἀρχὴν δὲν γνωρίζομεν ἂν τὸ ἄγαλμα ἔστειρετο παλαιότερον τοιοῦτου διαδήματος, τὸ ὁποῖον τὸ πρῶτον προσετέθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος, ἢ μήπως τὸ νέον χρυσοῦν διάδημα ἀντικατέστησεν ἄλλο παλαιότερον, ἀλλ' ἐξ εὐτελεστεροῦ ὕλικου, π.χ. χάλκινον. Κατὰ τὴν γνώμην μας δυσκόλως νοεῖται ἡ προσθήκη ἐνὸς τόσοῦ χαρακτηριστικοῦ καὶ οὐσιώδους κοσμήματος-συμβόλου εἰς τὸ ἄγαλμα, ἂν τοῦτο δὲν εἶχεν ἐξ ἀρχῆς προβλεφθῆ, κλίνομεν δὲ νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὁ Ἄγλαος ἀπλῶς μόνον τὸ ἀντικατέστησε δι' ὁμοίου πολυτελεστεροῦ.

Νομίσματα τῆς νήσου⁵² πράγματι, ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος, μᾶς παρέχουν τὸν τύπον μιᾶς θεᾶς μετὰ στεφάνης — σημειωτέον ὅτι ἡ παριστανομένη θεότης δὲν ἔχει μέχρι σήμερον ἀναγνωρισθῆ —, αἱ δυσκολίαι ὁμοίως περιπλέκονται ἐτι περισσότερον, διότι πρόκειται περὶ παραλασσόντων κάπως τύπων. Τὸ θέμα χρήζει ἰδιαίτερας μελέτης καὶ ἀπὸ εἰδικώτερον ἐρευνητῆν.

Ἐξ ὄλων τῶν νομισμάτων τούτων ἕν, ἀσφαλῶς μετὰ τὰ μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. χρονολογούμενον⁵³, BMC Paros 28, πίν. XXVI 17, εἶναι ἰδιαίτερος χαρακτηριστικόν. Ὁπίσθιος τύπος εἶναι τὸ διὰ πρώτην φοράν εἰς νομίσματα τῆς Πάρου ἀπαντῶν κέρασ τῆς Ἀμαλθείας μετὰ ταινίας, τὸ ὁποῖον σαφῶς φαίνεται νὰ ἀντιγράφη τὸν γνωστὸν ὀπίσθιον τύπον τῶν πτολεμαϊκῶν νομισμάτων. Θὰ ἤμποροῦσεν ἄρα γε νὰ ἀποδίδεται ἡ κεφαλή τοῦ ἀγάλματος μας ἐπὶ τοῦ ἐμπροσθίου τύπου τοῦ νομίσματος τούτου, ὅπου πλὴν τῶν ἄλλων θὰ ἠδύνατο τις νὰ ἀναγνώσῃ ἔντονα γνωστὰ μας σκοπάδεια χαρακτηριστικά ;

Γ. Ι. ΔΕΣΠΙΝΗΣ

52. Π.χ. 1 : ΔΕΝΑ XI, 103 ἀριθ. 296 πίν. VII 7. Κατὰ τὸν Imhoof—Blumer *Νύμφη* πρβλ. ὁμοίως τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Rubensohn, RE XVIII 4, 1856. 2 : BMC Paros 21, πίν. XXVI, 13. 3 : BMC Paros 28, πίν. XXVI 17. 4 : SNG Kor. Aegean Islands, 726 πίν. 15. 5 : SNG Kor. Aeg. Islands 724 πίν. 15.

53. Πρβλ. L. Anson, Numismata Graeca IV, ἀριθ. 323. Κατὰ τὸν Head, HN² 490 τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος. Ἡ ἐνταῦθα προτεινομένη χρονολόγησις ὀφείλεται εἰς τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν προθυμίαν τῆς κ. Εἰρ. Χριστοδουλοπούλου - Βαρούχα, τὴν ὁποίαν θερμῶς εὐχαριστῶ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ (I)

(Π ί ν. 61 - 64)

Οί παρατηρήσεις που ακολουθούν αναφέρονται σε μερικά από τα εκθέματα του Πειραιϊκού Μουσείου, όπου είχα την ευκαιρία να εργασθώ για λίγο χρονικό διάστημα. Για την άδεια τής δημοσίευσης ευχαριστώ και από τη θέση αυτή θερμά τον τότε Έφορο Άττικής κ. Ν. Βερδελη¹.

I. Ό Furtwängler, σε μιá παλιά δημοσίευσή του², αναφέρει ότι πάνω από την πόρτα ενός σπιτιού στον Πειραιά είδε έντοιχισμένο τó άγαλμα μιáς νύμφης καθισμένης σε βράχο, αυτού του τύπου, που άργότερα ό Klein απέδωσε στο έλληνιστικό σύμπλεγμα « πρόσκληση σε χορό »³. Τήν πληροφορία του επαναλαμβάνουν ό Klein⁴ και ό Brinkerhoff⁵ χωρίς καμιάν άλλη ένδειξη. Τό άγαλμα, άγνωστο πότε, μεταφέρθηκε στο Μουσείο του Πειραιά, όπου τελευταία πήρε τον αριθμό 1169. Ότι πρόκειται για τó ίδιο άγαλμα, που αναφέρει ό Furtwängler, αποδεικνύεται από τá υπολείμματα του άσβέστη, που υπάρχουν ακόμα σε πολλά σημεία, ιδιαίτερα στην πίσω του πλευρά. Μιá και έμεινε άγνωστο μέχρι σήμερα, δίνομε σύντομα παρακάτω, μαζί με τήν άπεικόνισή του (Π ί ν. 61α - β), μερικά από τá στοιχεία του.

Ύψος με τήν πλίνθο 0,865 μ. Μάρμαρο λευκό « λερωμένο », χονδρόκοκκο⁶. Τό άγαλμα είναι άκέφαλο. Άπό τó άριστερό χέρι σώζεται μόνο τó άκρο του, που άκουμπουσε με τήν παλάμη πάνω στο βράχο· από τó δεξι λείπει ένα μικρό μόνο κομμάτι από τó ύψος περίπου του καρπού και κάτω, που χωριστά δουλεμένο κολλούσε στο σωζόμενο· σ' αυτό τó μέρος φαίνεται ό μικρός, βαθύς, στρογγυλός τóρμος, που δεχόταν τó σιδερένιο σύνδεσμο για τήν προσήλωση. Άπό τá πόδια τó δεξι λείπει από τή μέση σχεδόν τής κνήμης, ένω τó άριστερό σώζεται μόνο ως τó γόνατο. Τό υπόλοιπο, χωριστά δουλεμένο, κολλούσε στο σωζόμενο, όπως δείχνει ή γωνιασμένη ύποδοχή στο μέρος τουτο. Μικρότερα σπασίματα και κακώσεις βλέπει κανείς στις άπεικονίσεις. Ό πίσω πλευρά του άγάλματος φαίνεται πιο άπρόσεκτα δουλεμένη.

Για τή χρονολόγηση του άντιγράφου — πιστεύομε πως κατασκευάστηκε γύρω στα

1. Ό φωτογραφία του Πί ν. 61α είναι του Γερμανικού Άρχαιολογικού Ίνστιτούτου, οι υπόλοιπες έγιναν από τó φωτογράφο του Μουσείου κ. Κ. Κωνσταντόπουλο.

2. A. Furtwängler, Sammlung Somzée 30, άριθ. 40, πίν. 21.

3. Τελευταία βιβλιογραφία : W. Deonna, Studies presented to D. Robinson I, 664 κ.έ. Lippold, Hd Arch III 1, 320. 4 - 6. G. Mansuelli, Galleria degli Uffizi, Le Sculture I, 80 κ.έ. άριθ. 51 - 52. L. Alscher, Griechische Plastik IV, σημ. II 125a. M. Bieber, Hellenistic Sculpture², 139. D. M. Brinkerhoff, AJA 69, 1965, 25 κ.έ.

4. Zeitschrift für bildende Kunst, N.F. 20, 1909, 101 σημ. 3, άριθ. 4.

5. AJA 69, 1965, 35 κατάλογος άριθ. 41.

6. Μοιάζει για ναξιακό, άλλ' ίσως και να μήν είναι, όπως με πληροφορεί ό γλύπτης κ. Σ. Τριάντης.

μέσα του 2ου μ.Χ. αιώνα — και για τη σχέση του με τα υπόλοιπα αντίγραφα του τύπου⁷ θα μπορούσε να γίνη λόγος σε μιὰ μεγαλύτερη εργασία. Στο σημειώμα μας αυτό ἄς σημειωθῆ μόνο μιὰ νέα συμπλήρωση του ἀγάλματος. Στην ἀποθήκη του Μουσείου βρήκαμε, με τὴ βοήθεια του γλύπτη κ. Στ. Τριάντη, τὸ υπόλοιπο του δεξιοῦ ποδιοῦ⁸ με τὸ κομμάτι τῆς πλίνθου, πὸν ταιριάζει ἀκριβῶς στὸ σπάσιμο τῆς δεξιάς κνήμης (Πί ν. 61 β). Ὁ τόπος τῆς προέλευσής του εἶναι ἄγνωστος. Τὸ νέο κομμάτι εἶναι ἀλώβητο χωρὶς τὴν παραμικρὴ ἀλλοίωση στὴν ἐπιδερμίδα του, γι' αὐτὸ σίγουρα πρέπει νὰ ξεθάφτηκε στὰ τελευταῖα χρόνια, ἐνῶ τὸ ἄγαλμα, πὸν βρέθηκε παλιότερα, μένοντας ἐκθετο στὶς καιρικὲς συνθήκες γι' ἀρκετὸν καιρὸ, ἀλλοιώθηκε περισσότερο.

II. Στην αἴθουσα τῶν ρωμαϊκῶν γλυπτῶν του Μουσείου εἶναι στημένο ἓνα ἀκέφαλο γυναικεῖο ἄγαλμα με τὸν ἀριθμὸ 291. Ἡ προέλευσή του μᾶς εἶναι ἄγνωστη, ὅπως ἄγνωστο παραμένει καὶ τὸ ἴδιο στὴ σχετικὴ βιβλιογραφία, ἀπ' ὅσο τοῦλάχιστο ξέρω, μέχρι σήμερα. Τὸ ἄγαλμα (Πί ν. 62α) ἀπὸ πεντελικὸ μάρμαρο ἔχει ὕψος με τὴν πλίνθο 1.365 μ. καὶ παριστάνει μιὰ νεαρὴ γυναίκα ὄρθια. Στὸ δεξιὸ τοῦ ποδίου, στηρίζει τὸ βᾶρος του σώματός της, ἐνῶ τὸ ἀριστερὸ, λυγισμένο στὸ γόνατο, τὸ φέρνει πρὸς τὰ πίσω καὶ λίγο πλάγια. Ἀπὸ τὸ χιτῶνα πὸν φοροῦσε κατάσαρκα φαίνονται μόνον οἱ χειρὶδες, πὸν σκεπάζουν τοὺς βραχίονες ὡς τοὺς ἀγκῶνες σχεδόν. Πάνω ἀπ' αὐτὸν φορεῖ ἓναν πέπλο του λεγόμενου ἀττικοῦ τύπου. Ψηλὰ στὴ μέση, κάτω ἀπὸ τὸ στήθος καὶ πάνω ἀπὸ τὸ ἀπόπτυγμα του πέπλου, ὑπάρχει μιὰ πλατιὰ ζώνη. Ἀπὸ τοὺς ὤμους ἔχει ριγμένο πρὸς τὰ πίσω ἓνα κοντὸ ἱμάτιο, πὸν πιάνοντάς το με τὰ δύο της χέρια τὸ ἔφερνε πρὸς τὰ μπρὸς καὶ τ' ἀνασήκωνε λίγο στὸ ὕψος τῶν μηρῶν περίπου. Τὸ μοτίβο, μολονότι λείπουν τὰ χέρια ἀπὸ τοὺς ἀγκῶνες, φαίνεται καθαρὰ στὶς πλάγιες ὄψεις (Πί ν. 62 β - γ). Τὸ κεφάλι, χωριστὰ δουλεμένο, ἦταν ἔνθετο. Ἐνα μικρὸ ἀδούλευτο ἐξόγκωμα στὸ πάνω μέρος τῆς πίσω πλευρᾶς φαίνεται πῶς ἀποτελοῦσε τὴ συνέχεια τῶν μαλλιῶν, πὸν ἔπεφταν ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς γυναίκας. Πρέπει νὰ σημειωθῆ ἀκόμα πῶς ἡ πλίνθος, σπασμένη στὴν περιμέτρή της, εἶναι δουλεμένη στὸ πάνω μέρος με τὸ βελόνι, ἐνῶ ὀλόκληρη ἢ πίσω πλευρὰ του ἀγάλματος δὲν ἔχει περάσει τὸ πρῶτο στάδιο τῆς δουλειᾶς, θὰ ἔλεγε κανεὶς πῶς ἔμεινε σχεδόν ἀδούλευτη. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ μᾶς ἀναγκάζει νὰ τὸ σκεφθοῦμε μέσα σ' ἓνα ναῖσκο, ἔτσι πὸν νὰ ἦταν θεατὸ μόνο ἀπὸ τὴν μπροστινὴ ὄψη του.

Σὲ μιὰ τέτοια ὑπόθεση βοηθᾷ καὶ τὸ μοτίβο του ἀγάλματος, πὸν εἶναι καθαρὰ ἐπιτύμβιο. Τὸ βρίσκομε πάνω σὲ στήλες του 4ου αἰώνα, πὸν εἰκονίζουν νεαρὲς γυναῖκες, ἐντελῶς ὁμοιο⁹ ἢ σὲ μικρὲς παραλλαγές¹⁰.

Ἐτσι ἔχομε ἓναν ἀκόμα λόγο νὰ δοῦμε στὸ ἄγαλμά μας ἓνα ἐπιτύμβιο μνημεῖο ἀπὸ τὸ τέλος του 4ου αἰώνα. Πραγματικὰ ἡ δουλειὰ του, ὅπως ὅποτε ὄχι ἐξαιρετικὴ, με τὰ πλατιὰ, βαριὰ ἀλλὰ καθαρὰ μορφολογικὰ στοιχεῖα στὸ κάτω μέρος του πέπλου καὶ τὶς σκαμμένες κι ἔντονα φωτοσκιασμένες πτυχές στὸ ἀπόπτυγμα, μᾶς ὀδηγοῦν ἄνετα στὰ πρώιμα ἑλληνιστικὰ χρόνια, στὴν ἐποχὴ τῆς ἀρχῆς του Δημητρίου του Φαλη-

7. Μαζεμένα στὸν κατάλογο του Brinkerhoff, AJA 69, 1965, 25 κ.έ., ὅπου ἄς προστεθῆ καὶ τὸ ἀντίγραφο τῆς συλλογῆς Käppeli, E. Berger, Kunstwerke der Antike (1963), ἀριθ. A 23 με εἰκόνα (ὕψ. 0.865 μ. ἀπὸ τὸν 2ο μ.Χ. αἰώνα). Τοῦ ἀντιγράφου μας ὑπάρχει φωτογραφία στὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο, Pir. 159/160.

8. Ἀριθ. Εἰδρ. 1362. Σωζ. ὕψος 0.235. Σῶζεται μέχρι τὴ μέση σχεδόν του πέλατος.

9. M. Bieber, The Sculpture of the Hellenistic Age², 64 εικ. 206.

10. Παραδείγματα στὸ ἄρθρο τῆς G. M. Richter, AJA 48, 1944, 238.

ρέως, όποτε και σταμάτησε ή εκτέλεση τέτοιων πολυτελών επιτύμβιων μνημείων. Αυό όμοια αγάλματα στη Ν. Υόρκη ¹¹, που αναπαραστήθηκαν με μεγάλη πιθανότητα μέσα σ' ένα ναύσκο, είναι τά πιό άμεσα παράλληλα με τό δικό μας. Τό μοτίβο λοιπόν, ή αδούλευτη πίσω πλευρά, ή ένθετη κεφαλή και ή τεχνοτροπική σύγκριση με τά ψηφισματικά ανάγλυφα του 323/18¹² και 295/4¹³ π.Χ. είναι ίσχυροί άποδεικτικοί λόγοι για τήν έρμηνεία του αγάλματος του Πειραιά σαν επιτύμβιου από τό τελευταίο τέταρτο του 4ου π.Χ. αιώνα¹⁴.

III. Είναι πολύ γνωστό ¹⁵ τό μικρό άναθηματικό ανάγλυφο στο Δία Μειλίχιο (άριθ. Εύρ. 3), που προέρχεται από τό ιερό του θεού στον Πειραιά¹⁶. Έργο μετριότατου καλλιτέχνη, από τό δεύτερο μισό του 4ου π.Χ. αιώνα, παρουσιάζεται χωρίς καμιά καλλιτεχνική αξίωση. Είναι όμως σπουδαιότατο από τήν άποψη τής λατρείας, γιατί μάς γνωρίζει ένα σπανιότατο είκονογραφικό τύπο του θεού· άντι δηλ. για τό συνηθισμένο φίδι ¹⁷, έχομε έδώ τό Δία Μειλίχιο με ανθρώπινη μορφή¹⁸. Ό θεός φορώντας ίμάτιο που άφήνει ελεύθερο τό στήθος του, κάθεται πάνω σε θρόνο κρατώντας με τό δεξί του χέρι μιá φιάλη και με τό άριστερό ένα « κέρας Άμαλθείας ». Τό τελευταίο μάς ξαφνιάζει κάπως σά σύμβολο του Δία, στην προκειμένη όμως περίπτωση σχετίζεται με τό χθόνιο χαρακτήρα του θεού πλησιάζοντάς τον έτσι είκονογραφικά στον Πλούτωνα¹⁹ (Π í ν. 63α).

Άναφέρομε έδώ τό πειραικό ανάγλυφο, γιατί μάς επιτρέπει, νομίζω, νά έρμηνεύσωμε σά Δία Μειλίχιο και τον καθισμένο όμοια σε θρόνο θεό ένός μικρού άναθηματικού ανάγλυφου στο Βερολίνο ²⁰, που πιθανότατα προέρχεται από τή Μήλο (Π í ν. 63β). Είναι τόσο χαρακτηριστική ή είκονογραφική όμοιότητά τους, με « κέρας Άμαλθείας » στο άριστερό χέρι και φιάλη στο δεξί, ώστε πιθανότατα έχομε και στο δεύτερο τήν παράσταση του ίδιου θεού.

11. G. M. Richter, Catalogue of Sculptures in the Metropolitan Museum of Art, άριθ. 94.

12. Binneboessel, Studien zu den att. Urkundenreliefs 15, άριθ. 68.

13. Binneboessel ό.π. 17, άριθ. 78. Ένα στυλιστικά και χρονολογικά ανάλογο από τήν όλόγλυφη πλαστική είναι ή Άθηνά από τά Castra Praetoria: Schuchhardt, Die Epochen der griechischen Plastik, 120, είκ. 95. M. Bieber, ό.π. 65, σημ. 36 και είκ. 210 - 12.

14. Άπό ναύσκο επίσης πρέπει νά προέρχεται και τό γυναικείο επιτύμβιο άγαλμα του Έθν. Μουσείου άριθ. 709 (Collignon, Les statues funéraires 159 είκ. 91. G. Kleiner, Tanagrafiguren 141 κ.έ.) μιá και ή πίσω του πλευρά είναι πολύ άδρά δουλεμένη, όπως και στο πειραικό άγαλμα.

15. I. Δραγάτσης, AE 1886, 49. J. E. Harrison, Prolegomena³ 21 κ.έ. είκ. 6. A. B. Cook, Zeus II, 1105 και σημ. 8, είκ. 943. M. Nilsson, Griech. Religion I³ 413 είκ. 28.1. U. Hausmann, Kunst und Heilium, 114, σημ. 461. Φωτογραφία Γερμ. Άρχ. Ίνστ. Pir. 95.

16. Για τή λατρεία του Δία Μειλίχιου στον Πειραιά βλ. Judeich, Topographie von Athen³, 435.1. Roher, M.L. II, 2561. Cook, Zeus II, 1104 κ.έ. RE. Suppl. V, 725, 6 κ.έ. Nilsson, ό.π. 411 κ.έ.

17. Για τά ανάγλυφα αυτά βλ. Hausmann, Kunst und Heilium 114, σημ. 461.

18. Του είδους αυτού, χωρίς κέρας Άμαλθείας όμως, με έπιγραφές στον Δία Μειλίχιο είναι τά ανάγλυφα του Έθν. Μουσείου 1431 (Svoronos, Das AthNM πίν. 70.4. EA 1246.2. Cook, II, 1106, είκ. 942. Hausmann, Kunst und Heilium 114, σημ. 461) και τής Κερκύρας (Hausmann, Griechische Weihreliefs 91 κ.έ. είκ. 57). Άνθρωπόμορφο ήταν και τό άγαλμα του Δία Μειλίχιου στο Άργος, Πaus. II, 20.1 (πρβλ. και τή νέα έκδοση του Ν. Παπαχατζή, τομ. 2, σελ. 133, σημ. 3).

19. Cook ό.π. 1105.

20. C. Blümel, Katalog III, 66, K 93 είκ. 19. Όμοιο και τό μικρό ανάγλυφο του Έθν. Μουσείου 3218 από τή συλλογή τής Άρχ. Έταιρείας (για τή σημείωσή του έδώ εόχαριστώ τήν κ. Σ. Καρούζου).

IV. Ὁ Conze δημοσιεύοντας²¹ τὴ ρωμαϊκὴ στήλη ἀριθ. 1160 μὲ τὴν παράσταση μιᾶς ἱέρειας τῆς Ἴσιδος μεταγράφει τὴν ἐπιγραφή, ποὺ βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὸ ἀέτωμα, ἔτσι :

Λαμία Βιβουλλία Φιλοκράτου ἐξουნიέων.

Ὅμοια ἐπαναλαμβάνεται καὶ σὲ μεταγενέστερες δημοσιεύσεις²². Μιὰ προσεκτικὴ παρατήρηση μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διορθώσωμε τὸ πρῶτο ὄνομα σίγουρα σὲ Ἄμμια²³. Ἀπὸ τὸ πρῶτο γράμμα σώζονται οἱ κεραῖες στὸ κάτω τους μόνο μέρος, τὸ δεύτερο ὁμως πρέπει νὰ διαβαστῆ σὰν Μ, ὅπως φαίνεται καὶ στὴν εἰκόνα (Πί ν. 64 γ). Ἡ ἐπιγραφή λοιπὸν εἶναι σωστὴ :

Ἄμμια Βιβουλλία Φιλοκράτου ἐξουნიέων²⁴.

V. Ὁ ἴδιος ὁ Conze δημοσιεύει²⁵ καὶ τὸ πάνω μέρος μιᾶς στήλης (ἀριθ. Εὔρ. 346) μὲ τὴν ἐπιγραφή *Θεογένης Ἀναγυράσιος*, ποὺ σώζει τὸ ἐπάνω μέρος μιᾶς μικρῆς ἀνάγλυφης σύνθεσης : δεξιὰ μιὰ γυναίκα καθισμένη σὲ κλισμὸ δίνει τὸ δεξιὸ χέρι σ' ἕναν ὄρθιο, ἀριστερά, γενειοφόρο ἄνδρα, ποὺ στηρίζεται στὸ ραβδί του. Ὁ Conze ἀναφέρει γιὰ χαμένο τὸ κάτω μέρος τῆς στήλης. Ἐπειδὴ καὶ ἀργότερα ἐπαναλαμβάνεται²⁶ ἡ ἴδια ἐνδειξη, σημειώνομε ἐδῶ πὼς στὶς ἐργασίες γιὰ τὴ μεταπολεμικὴ ἔκθεση τοῦ Μουσείου βρέθηκε καὶ συγκολλήθηκε καὶ τὸ κάτω μέρος τῆς στήλης (ἀριθ. Εὔρ. 333), ποὺ τὴν ἔχομε τώρα ἀκέραιη (Πί ν. 64 α).

Ὑψος 1.655 μ., πλάτος κάτω 0,425—ἐπάνω 0,38, πάχος κάτω 0,145 μ.

VI. Στὶς ἐργασίες γιὰ τὴν καταγραφή καὶ τὴν τακτοποίηση τῶν ἀντικειμένων τῆς ἀποθήκης τοῦ Μουσείου συγκολλήθηκαν ἀρκετὰ κομμάτια, κυρίως ἀπὸ ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα. Ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξιόλογα εἶναι τὸ ἀνάγλυφο ἀριθ. 1877²⁷ ἀπὸ τὸ 2ο τέταρτο τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνα (Πί ν. 64 β). Ἕνας νέος μὲ γυμνὸ τὸ πάνω μέρος τοῦ στήθους κάθεται σὲ κλισμὸ, ἀκουμπώντας τὸ δεξιὸ χέρι στὸ σκεπασμένο μὲ τὸ ἱμάτιό του ἔρεισίνωτο. Τὸ κεφάλι του στρέφει λίγο πρὸς τὰ δεξιὰ. Τὸ μοτίβο τοῦ καθισμένου νέου εἶναι σπάνιο μέσα στὴ σειρά τῶν ἀττικῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν²⁸, γι' αὐτὸ καὶ τὸ μέτριο ἀπὸ καλλιτεχνικὴ ἄποψη ἀνάγλυφό μας ἀποκτᾷ ἐντελῶς ξεχωριστὴ σημασία.

Γ. Ι. ΔΕΣΠΙΝΗΣ

21. Die att. Grabreliefs IV, ἀριθ. 1957 πίν. 421. Ἀπεικόνιση τῆς στήλης μας δίνει καὶ ἡ E. Rosenbaum, A Catalogue of Cyrenaican Portrait Sculpture, 98 ἀριθ. 175, πίν. 76. 3.

22. Mühsam, Die attischen Grabreliefs in römischer Zeit, 5, 15, 17, 42, καὶ τῆς Ἰδίας, Berytus X, 1953, 57.7, 67.5, 94.13, 105.4. IG III 2, 2012 καὶ IG II/III³ 3, 2 ἀριθ. 7441.

23. Pape—Benseler s.v.

24. Γιὰ τὸν τύπο βλ. τελευταῖα D. Peppas - Delmousou, AJA 69, 1965, 151.

25. Die att. Grabreliefs I, ἀριθ. 238 πίν. 57.

26. IG II/III³ 3, 2, ἀριθ. 5631 (= IG II, 1845).

27. Σωζ. ὕψος 0,825, μέγ. πλάτος 0,31, πάχος στὴν παραστάδα 0,09, ὕψος ἀναγλύφου 0,105 μ. Κολημένο ἀπὸ δυὸ κομμάτια.

28. Möbius, Ornamente der griechischen Grabstelen 18 σημ. 75. Πρβλ. τοῦ ἴδιου Gnomon 30, 1958, 50 καὶ Δεσπίνη MarbWPr. 1962, 44 κ. ἔ.

ΤΙΡΥΝΣ : ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΕΠΙΧΩΣΙΣ ΕΞΩΘΕΝ ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ ΤΕΙΧΟΥΣ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

(Πίν. 65)

Προκαταρκτική έκθεσις

Εύθως μετά την έναρξιν τῶν ἀναστηλωτικῶν ἐργασιῶν εἰς τὸ δυτικὸν τεῖχος τῆς Τίρυνθος κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1957, διεπιστώθη κάτωθεν τῶν καταπεσόντων ἀπὸ τοῦ τείχους ὀγκολίθων ἢ ὑπαρξίς μυκηναϊκῆς ἐπιχώσεως σχηματισθείσης ἐκ τῶν ἐρειπίων τῶν ὑπερκειμένων οἰκοδομημάτων, τῶν ὁποίων ἡ καταστροφή ἐκ βιαίας πυρκαϊᾶς ἀναγνωρίζεται εὐκόλως καὶ σήμερον.

Ἡ ἐπίχωσις ἀπετελεῖτο ἐκ τεσσάρων διαφορετικῶν στρωμάτων, ἐκάλυπτε δὲ ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐκτεινομένου ἔμπροσθεν φυσικοῦ βράχου καὶ κατελάμβανεν ὀλόκληρον τὸν χώρον ἀπὸ τοῦ νοτίου προμαχώνος τῆς κυκλικῆς κλίμακος μέχρι τοῦ μέσου περίπου τῆς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ νοτιοδυτικοῦ πύργου ἀποστάσεως.

Μετά τὴν ἀνωτέρω διαπίστωσιν καὶ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν κατακειμένων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ὀγκολίθων διεξήχθη ἀνασκαφὴ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα ἐξετέθησαν συντόμως ἐν ΑΕ 1956 (1959), Χρον. 5 κ.έ. Ἡ δημοσιευομένη ἐνταῦθα συμπληρωματικὴ ἐκθεσις ἀναφέρεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ κεραμικὸν ὕλικόν τῆς ἐπιχώσεως τὸ ἀνήκον εἰς τὴν ΥΕ III Β περίοδον, τὸ ὁποῖον καὶ ἀποτελεῖ τὸ πλεόν ἐνδιαφέρον μέρος τῆς προελθούσης ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς κεραμεικῆς.

Ἡ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΥΠΟ ΕΞΕΤΑΣΙΝ ΥΛΙΚΟΥ ΚΑΙ Ἡ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΙΣ ΤΟΥ *

Τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν ὕλικόν τυγχάνει ἰδιαζούσης σημασίας, διότι ἀποτελεῖται ἀπὸ πληθῆος στρωματογραφημένων ἀγγείων οἰκιακῆς χρήσεως, ἅτινα καλύπτουν μίαν μόνην περίοδον¹, δυνάμενον τοιοῦτοτρόπως νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βᾶσις διὰ τὸν ἀκριβέστερον καθορισμὸν τῆς περιόδου αὐτῆς. Ἀκριβῶς δὲ διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἔχει ἤδη ἀποτελέσει ἰδιαιτέραν ὁμάδα μεταξὺ τῶν μυκηναϊκῶν ἀγγείων μὲ τὸν χαρακτηριστικὸν ὄρον *Der Stil des Tirynther Schuttes*². Εἶναι ἐπομένως ἐνδιαφέρον νὰ διασαφηνισθῇ ὁ θεμε-

* Τὰ συνοδευόντα τὸ παρὸν ἄρθρον σχέδια ἐγιναν ὑπὸ τῶν D. H. French καὶ R.E. Oakley, ἡ δὲ τελικὴ αὐτῶν ἐπεξεργασία διὰ τὴν δημοσίευσιν ὑπὸ τοῦ D. H. French καὶ τῆς κ. C. D. Biernoff.

1. Τὰ τρία ὑψηλότερα στρώματα συνίσταντο ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ ὕλικόν τῆς ΥΕ III Β2 περιόδου. Τὸ χαμηλότερον στῶμα περιελάμβανε πλὴν τῆς ΥΕ III Β2 κεραμεικῆς καὶ ἀγγεῖα τῶν παλαιότερων περιόδων μέχρι καὶ τῆς ΠΕ ἐποχῆς. Τὰ στρώματα ἐχαρακτηρίσθησαν ἀναλόγως τῆς συνθέσεώς των μὲ τὰ ἐξῆς ὀνόματα ἀρχόμενα ἐκ τοῦ στερεοῦ πρὸς τὰ ἄνω :

Κι 2 = χαμηλότερον κιτρινωπὸν στῶμα

Κε 2 = χαμηλότερον κεκαυμένον στῶμα

Κι 1 = ὑψηλότερον κιτρινωπὸν στῶμα

Κε 1 = ὑψηλότερον κεκαυμένον στῶμα

Προηγουμένας ἐκθέσεις καὶ συζητήσεις ἐπὶ τοῦ ὕλικου βλ. ΑΕ 1956, Χρον. 5 κ.έ. ΑΑ 1962, 251. Ἄlin, *Das Ende der mykenischen Fundstätten auf dem griechischen Festland*, 26· βλ. ἐπίσης BSA 58, 50.

2. Schachermeyr, ΑΑ 1962, 222.

λιώδης χαρακτήρ αὐτοῦ, ἀφοῦ μάλιστα ἡ τελικὴ δημοσίευσίς του θὰ βραδύνη εἰσέτι ἔνεκα τοῦ μεγάλου ὄγκου του.

Εὐθὺς μετὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀνασκαφῆς, τὰ συγκεντρωθέντα ὄστρακα ἐξ ἑνὸς ἐκάστου τῶν τεσσάρων στρωμάτων³ ἐταξινομήθησαν προχείρως εἰς δύο κατηγορίας : τὴν κατηγορίαν τῶν γραπτῶν ἀγγείων καὶ τὴν κατηγορίαν τῶν ἀβαφῶν. Τὰ συνανήκοντα τεμάχια ἐκ τῆς πρώτης κατηγορίας συνεκροτήθησαν εἰς ἀγγεῖα⁴. Βραδύτερον, κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1960, ἐμελετήθη λεπτομερῶς τὸ ὕλικόν τῆς πρώτης κατηγορίας, πλείονα δὲ τῶν χιλίων τεμαχίων κατεγράφησαν τότε καὶ ἐταξινομήθησαν. Ἐπηκολούθησε γενικὴ κατάταξις τοῦ ὕλικου τῆς δευτέρας κατηγορίας, οὗτινος ὁμως ἡ λεπτομερὴς μελέτη δὲν ἐγένετο ἀκόμη. Αἱ διατυπούμεναι εἰς τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν παρατηρήσεις βασίζονται ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὸ ὕλικόν τῆς πρώτης κατηγορίας.

ΤΑ ΑΠΑΝΤΩΝΤΑ ΕΝ Τῆ, ΕΠΙΧΩΣΕΙ ΣΧΗΜΑΤΑ ΑΓΓΕΙΩΝ ΚΑΙ ΑΙ ΑΝΑΛΟΓΙΑΙ ΑΥΤΩΝ

Τὸ ἐπικρατέστερον σχῆμα μετὰ τῶν ἀγγείων τῆς ἐπιχώσεως εἶναι ὁ σκύφος (FS 284), ὅστις ὑπὸ τὰς διαφόρους αὐτοῦ μορφάς παρουσιάζει ἀναλογίαν 60 - 65 % μετὰ τὸ συνόλου τῶν γραπτῶν ἀγγείων ἐκάστου στρώματος. Μὲ τὸν σκύφον συνδέονται δύο ἕτερα σχήματα, ὁ ὑψίπους σκύφος (FS 305) εἰς ἀναλογίαν περίπου 10 % καὶ ὁ κρατῆρ (FS 9, 281) εἰς ἀναλογίαν 3 % περίπου. Τὰ λοιπὰ συναντώμενα σχήματα εἶναι : ἀμφορεῖς ἢ πρόχοι μὲ γραμμικὴν μόνον διακόσμησιν (FS 69 ἢ 110 : 10 % περίπου), ψευδόστομοι ἀμφορεῖς (FS 173 : 5 % περίπου), χειροποίητα ἀγγεῖα (3,50 % περίπου), λοιπάδες, πρόχοι μετὰ διακοσμήσεως καὶ τρίωτα ἀγγεῖα.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω σχημάτων ἀνεγνωρίσθησαν πρὸς τοῦτοις μετὰ τῶν ἀγγείων τῆς ἐπιχώσεως ποτήρια, ἀλάβαστρα, ρυτά, φλασκία, θήλαστρα, ἠθμός, δύο ἀγγεῖα μετὰ προσθέτων ποδῶν καὶ καδίσκος.

Ὁ κατωτέρω παρατιθέμενος πίναξ δεικνύει παραστατικώτερον τὰ ἀπαντῶντα ἐν τῇ ἐπιχώσει σχήματα καὶ τὸ ποσοστὸν καθ' ὃ ἐμφανίζονται ταῦτα.

A/A	ΣΧΗΜΑ ΑΓΓΕΙΟΥ	Ποσοστὸν εἰς ἑκατοστὰ
1	Σκύφοι	65
2	Ἵψίποδες σκύφοι	10
3	Κρατῆρες	3
4	Ἰμφορεῖς ἢ πρόχοι μὲ γραμμικὴν μόνον διακόσμησιν	10
5	Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς	5
6	Χειροποίητα ἀγγεῖα	3,50
7	Λοιπὰ ἀγγεῖα	3,50
	ΣΥΝΟΛΟΝ	100

Ἡ μεγάλη ἀναλογία ἀνοικτῶν ἀγγείων εὐρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν παρατηρουμένην σπάνιν αὐτῶν εἰς τοὺς ἀνασκαφέντας μέχρι τοῦδε μυκηναϊκοὺς τάφους καὶ μαρτυρεῖ σαφῶς περὶ τοῦ οἰκιακοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀγγείων τῆς προκειμένης ἐπιχώσεως.

3. AE 1956, Χρον. 5.

4. AE 1956, Χρον. εἰκ. 9 - 15,

1. Σκύφοι (Σχ έδ. 1-3)

Διά νά παρακολουθήσωμεν εύχερέστερον τήν εξέλιξιν τών σκύφων, εἶναι ἀνάγκη νά δώσωμεν λεπτομερές διάγραμμα τών διακοσμητικῶν δυνατοτήτων τοῦ σχήματος (βλ. καί διάγραμμα κατωτέρω σ. 149 - 150). Ἀπό ἀπόψεως διακοσμήσεως οἱ σκύφοι θά ἠδύναντο νά διαιρεθῶσιν εἰς δύο ομάδας : 1) εἰς τοὺς φέροντας ἐσωτερικῶς γραμμικήν διακόσμησιν περιοριζομένην κάτωθεν τοῦ χεῖλους καί εἰς τὸν πυθμένα· καί 2) εἰς τοὺς ἔχοντας βεβαμμένην δλόκληρον τήν ἐσωτερικήν ἐπιφάνειαν.

Τὰ ἀγγεῖα τῆς πρώτης ομάδος ἀνήκουν εἰς τὸν λεγόμενον « λιτὸν » ρυθμὸν (open Style), ὅστις χαρακτηρίζεται ἐδῶ πρὸς εὐκολίαν διὰ τοῦ γράμματος « Α »⁵. Ἐξωτερικῶς φέρουν συνήθως μίαν μόνην γραπτὴν ταινίαν κάτωθεν τοῦ χεῖλους καί ομάδα λεπτῶν ταινιῶν ἢ πλατυτέραν μεμονωμένην κάτωθεν τῶν λαβῶν (Σχ έδ. 1, 1-10· 2, 1-2 καί 5-10). Τὰ ἀγγεῖα τῆς δευτέρας ομάδος, χαρακτηριζομένης ἐνταῦθα διὰ τοῦ γράμματος « Β », ἀνήκουν εἰς τὸν λεγόμενον « πλούσιον » ρυθμὸν (filled Style) καί ἔχουν ἐξωτερικῶς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, μίαν βαθύχρωμον ταινίαν κάτωθεν τοῦ χεῖλους καί δύο ἢ τρεῖς κάτωθεν τῶν λαβῶν (Σχ έδ. 3, 1-7).

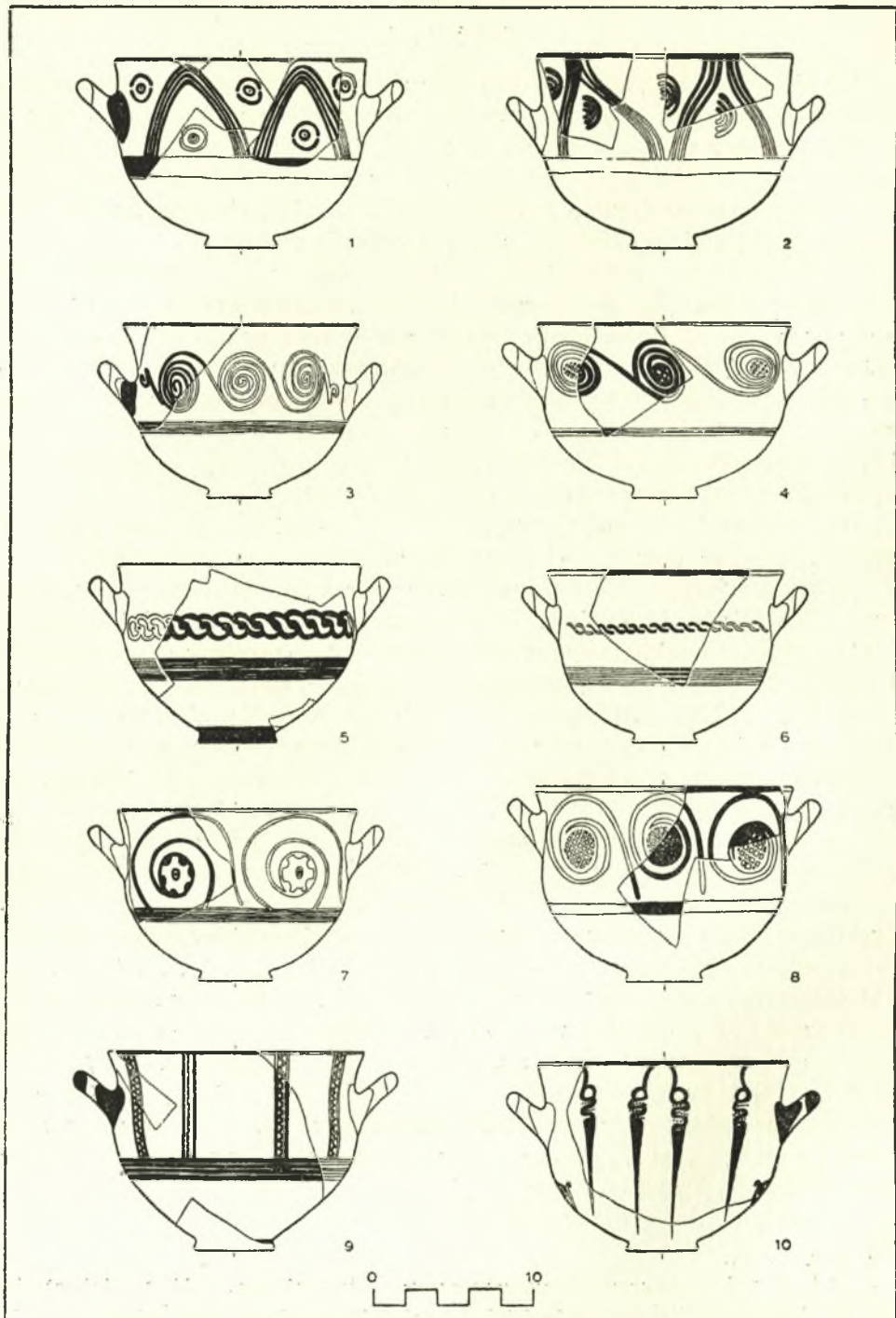
Τόσον τὰ περιθέοντα κοσμήματα (Σχ έδ. 1, 2, 1-2 καί 3, 1-4)⁶, ὅσον καί τὰ μετωπικά (Σχ έδ. 2, 3-10 καί 3, 5-7), εὐρίσκονται ἐν χρήσει εἰς τὰ ἀγγεῖα ταῦτα.

Εἰς τὸν περιθέοντα ρυθμὸν παρατηροῦνται τρεῖς κύριαι ποικιλίαι : 1) τὰ πλατέα συνεχῆ σχέδια (Σχ έδ. 1, 1-4 καί 3, 1-2), 2) τὰ στενά συνεχῆ σχέδια (Σχ έδ. 1, 5-6 καί 3, 3) καί 3) αἱ σειραὶ αὐτοτελῶν κοσμημάτων συμμετρικῶς διατεταγμένων, ὅπως τὸ κόσμημα τῶν ναυτίλων (Σχ έδ. 1, 9-10), ἢ ἀσυμμέτρως, ὅπως τὸ κόσμημα τῆς μετὰ μίσχου σπείρας (Σχ έδ. 1, 7-8 καί 3, 4). Αἱ δύο πρῶται ποικιλίαι τυγχάνουν κοιναὶ εἰς ἀμφοτέρας τὰς ομάδας « Α » καί « Β », ἐνῶ τὰ αὐτοτελεῖ κοσμήματα εἶναι σπάνια εἰς τὴν ομάδα « Β ».

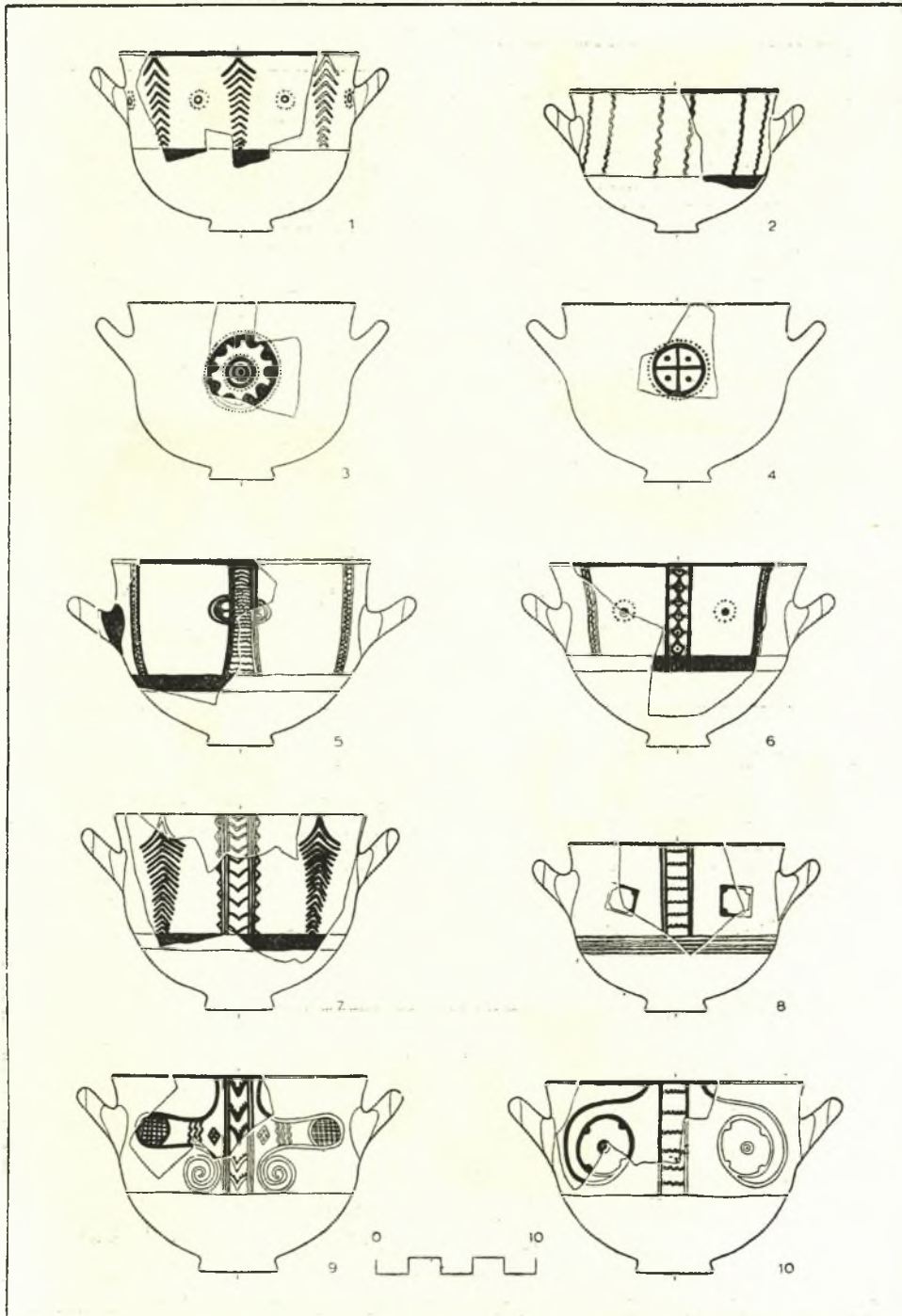
Εἰς τὴν σύνθεσιν κατὰ τὸν ἀνωτὸν ρυθμὸν διακρίνονται δύο τύποι. Ὁ πλεόν κοινὸς εἶναι ὁ διαχωρισμὸς εἰς φατνώματα τῆς διακοσμητέας ζώνης, ἥτοι ὁ λεγόμενος « μετοπικός » ρυθμὸς, εἰς τὸν ὅποιον ἡ κεντρικὴ μετόπη ὀρίζεται ἑκατέρωθεν ὑπὸ ὁμοίως ἐπαναλαμβανομένων μετοπῶν (Σχ έδ. 2, 5-8 καί 3, 5, 7), καί ὁ τύπος τῶν ἀντιθετικῶν κοσμημάτων (Σχ έδ. 2, 9-10 καί 3, 6). Εἰς τινὰς περιπτώσεις ἡ κεντρικὴ μετόπη τῶν σκύφων τῆς ομάδος « Α », μολονότι στενοτέρα, παρουσιάζεται πλέον περίτεχνος ἢ ὅσον εἰς τοὺς σκύφους τῆς ομάδος « Β » (πρβλ. π.χ. Σχ έδ. 2, 6-9, μὲ Σχ έδ. 3, 5, 7). Τινὰ τῶν δευτερευόντων κοσμημάτων ἀνευρίσκονται μόνον εἰς παραδείγματα τῆς μιᾶς ομάδος. Οὕτω, αἱ ἐπάλληλοι γωνίαι (Σχ έδ. 2, 7) καί οἱ ρόμβοι (Σχ έδ. 2, 8), ὡς κύριον κόσμημα, ὄχι ὡς παραπληρωματικόν, ἀπαντοῦν μόνον εἰς τὴν ομάδα « Α », ἐνῶ τὰ μεμονωμένα ἡμικύκλια ἐμφανίζονται μόνον εἰς τὴν ομάδα « Β » (βλ. π.χ. Σχ έδ. 3, 7). Ἄλλα κοσμήματα, ὅπως π.χ. αἱ ἀντιθετικαὶ σπείραι καί τὸ κοινότερον πάντων, ἡ στενὴ μετόπη (Σχ έδ. 2, 5-6 καί 3, 5), ἀνευρίσκονται εἰς ἀμφοτέρας τὰς ομάδας (διὰ τὰς ἀντιθετικάς σπείρας βλ. Σχ έδ. 2, 9-10 καί 3, 6).

5. BSA 52, 211.

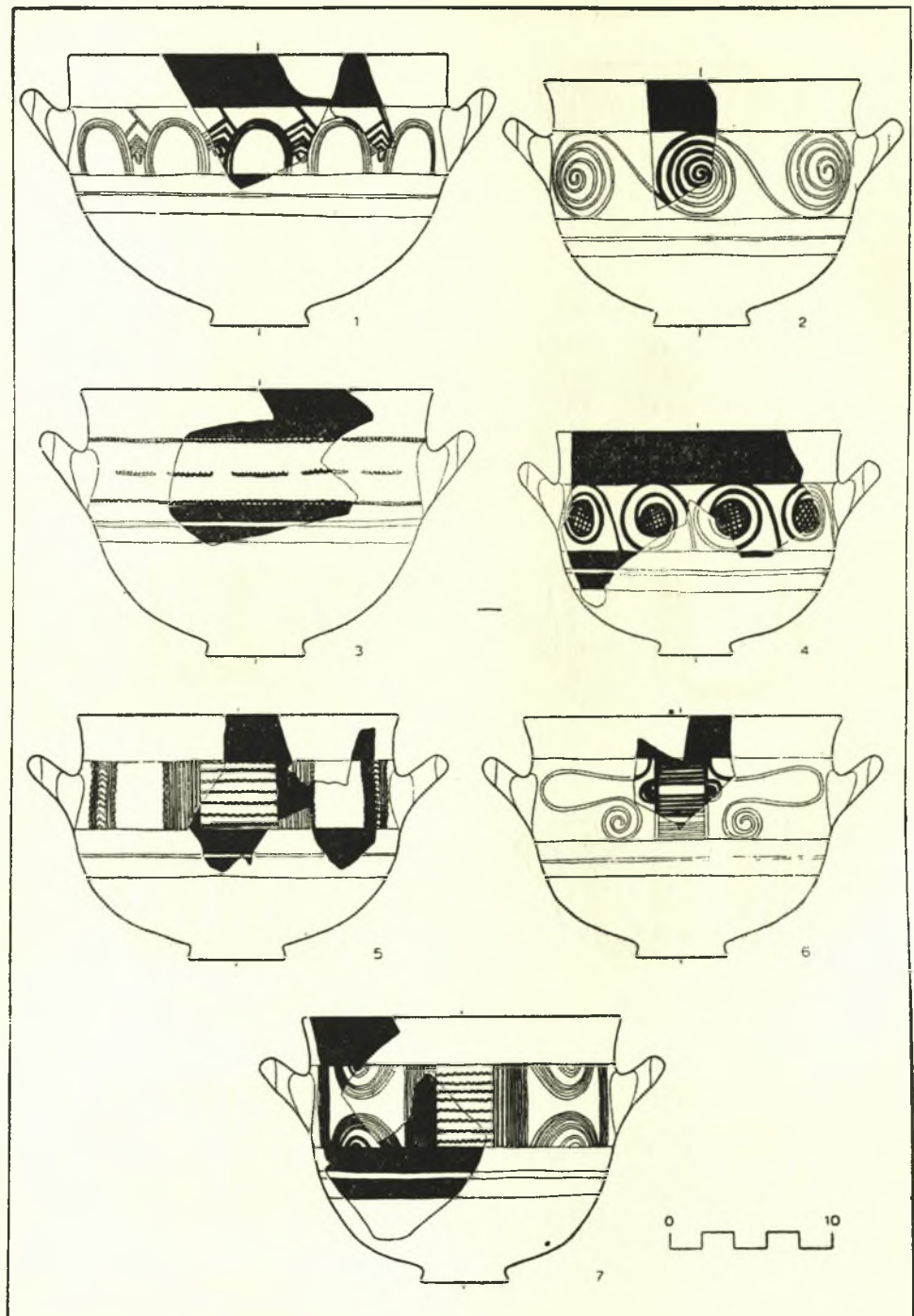
6. Ὁ Furumark χρησιμοποιεῖ, ὡς γνωστὸν, τὴν ἀγγλικὴν ὀρολογίαν. Ἄλλ' ὁ ρυθμὸς τῆς διατάξεως τῶν κοσμημάτων κατὰ φατνώματα ὀρίζεται ἄλλως εἰς τὰ ἑλληνικά καὶ ἄλλως εἰς τὰ ἀγγλικά κείμενα. Εἰς τὰ τελευταῖα τὸ κεντρικόν χάρισμα, μολονότι φέρει ἐνίοτε σχέδια, χαρακτηρίζεται ὡς τρίγυφος χωρίζουσα δύο φατνώματα ἢ μετόπας. Εἰς τὰ ἑλληνικά κείμενα ἀντιθέτως ὅλα αὐτὰ τὰ χωρίσματα χαρακτηρίζονται ὡς μετόπαι.

Σχέδ. 1. Ἀντιπροσωπευτικοὶ σκύφοι ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Τίρυνθος. Ὅμας «Α»

Σχέδ. 2. Ἀντιπροσωπευτικοὶ σκύφοι ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Τίρυνθος. Ὁμάς « Α »

Σχέδ. 3. Ἀντιπροσωπευτικοί σκύφοι ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Τίρυνθος. Ὅμας « Β »

Τὸ κόσμημα τῆς θαλασσίας ἀνεμώνης σχεδιάζεται κατὰ τὸν ἀντωπὸν ρυθμὸν καὶ παρίσταται ἐντὸς ἐλευθέρου πεδίου εἰς σκύφους συγγενεῖς πρὸς τὴν ὀμάδα « Α » (Σ χ ε δ. 2, 3-4)⁷. Οἱ σκύφοι οὗτοι στεροῦνται ἐξ ὀλοκλήρου γραμμικῆς διακοσμήσεως εἰς τὴν ἐξωτερικὴν καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν, ἀλλ' ἔχουν συνήθως μίαν σειρὰν στιγμῶν περίξ τοῦ χεῖλους καὶ ὁμοίας στιγμᾶς ἐπὶ τῶν λαβῶν ἀντὶ τῶν συνήθων κηλίδων⁸. Ἀπὸ ἀπόψεως ρυθμοῦ συγγενεῦσιν περισσότερο μὲ τὰς Ἐφυριακάς κύλικας καὶ μὲ τὰς κύλικας τύπου Ζυγουριῶν.

Ἡ παρατηρουμένη ἐξέλιξις τοῦ ρυθμοῦ ἀπὸ στρώματος εἰς στρῶμα εἶναι ἐλαχίστη. Ὑπάρχει ἐν τούτοις μία σταθερὰ αὔξησις εἰς τὴν ἀναλογίαν τῶν σκύφων τῆς ὀμάδος « Β » (4^{1/2}, 6, 10, 13 %), ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἴσως τυχαία.

2. Ὑψίποδες σκύφοι

(Σ χ ε δ. 4)

Βασικὸν κριτήριον πρὸς ταύτισιν τῶν τεμαχίων, ἅτινα ἀνήκουν εἰς τὸ παρὸν σχῆμα, ἀποτελεῖ τὸ στρογγυλούμενον χεῖλος διακοσμημένον ἐξωτερικῶς μὲ μίαν γραπτὴν ταινίαν περίξ τῆς κορυφῆς, μὲ μίαν ἄλλην ἐλαφρῶς χαμηλότερον καὶ μὲ τρίτην ἐδαφόχρωμον μεταξὺ τῶν δύο. Συχνὰ ὑπάρχει ἐπίσης μία πλατυτέρα γραπτὴ ταινία εἰς τὸ μέσον σχεδὸν τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας.

Τὰ χρησιμοποιούμενα σχέδια εἶναι τὰ ἴδια τὰ ἀπαντῶντα καὶ εἰς τοὺς ἀπλοὺς σκύφους, χωρὶς ὁμως νὰ σχηματίζουν ἐδῶ πλήρη σειρὰν (βλ. καὶ τὸ παρατιθέμενον διάγραμμα, κατωτέρω σ. 150). Τρικάμπυλα τόξα (Σ χ ε δ. 4, 1) καὶ μεμονωμένα ἡμικύκλια (Σ χ ε δ. 4, 8) τυγχάνουν κατ' ἐξοχὴν προσφιλεῖ.

3. Κρατήρες

(Σ χ ε δ. 5, 1)

Ἀμφότεροι οἱ τύποι, ἦτοι ὁ FS 9 καὶ ὁ FS 281, ἀπαντοῦν μεταξὺ τῶν ἀγγείων τῆς παρούσης ὀμάδος⁹. Εἰς τὸν πρῶτον τύπον ἀνήκουν τὰ προεξέχοντα χεῖλη καὶ αἱ κάθετοι ταινιόσχημοι λαβαί, εἰς τὸν δευτέρον τὰ ὀριζόντια χεῖλη καὶ αἱ ὀριζόντιοι λαβαί. Τεμάχια φέροντα πλατείας ζώνας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἀνευρίσκονται μεταξὺ τούτων καὶ ἀνήκουν πιθανῶς εἰς τὸν τύπον FS 9, ἐνῶ τὰ ἐξ ὀλοκλήρου χρωματισμένα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὄστρακα ἀνήκουν πιθανῶς εἰς τὸν τύπον FS 281.

Ἡ διάταξις τῶν κοσμημάτων εἶναι ὁμοία πρὸς ἐκείνην τῶν σκύφων, παρατηροῦνται ὁμως μεταξὺ τούτων καὶ σημαντικαὶ διαφοραί. Μεταξὺ τῶν κοσμημάτων τοῦ περιθέοντος ρυθμοῦ¹⁰ ἀπαντοῦν τόσον ἡ συνεχῆς σπείρα ὅσον καὶ τὰ τρικάμπυλα τόξα, ἀλλὰ καὶ οἱ ναυτίλοι ἐν ποικίλῃ χρήσει τυγχάνουν ἐπίσης πολὺ κοινοί (Σ χ ε δ. 5, 1), ἴσως διότι τὸ πλάτος τῆς πρὸς διακόσμησιν ζώνης εἰς τὰ μεγαλύτερων διαστάσεων ταῦτα ἀγγεῖα προσαρμόζεται καλύτερον εἰς τὰ ἐπιμήκη κατακόρυφα κοσμήματα ἢ ὅσον προσαρμόζεται εἰς τοὺς σκύφους.

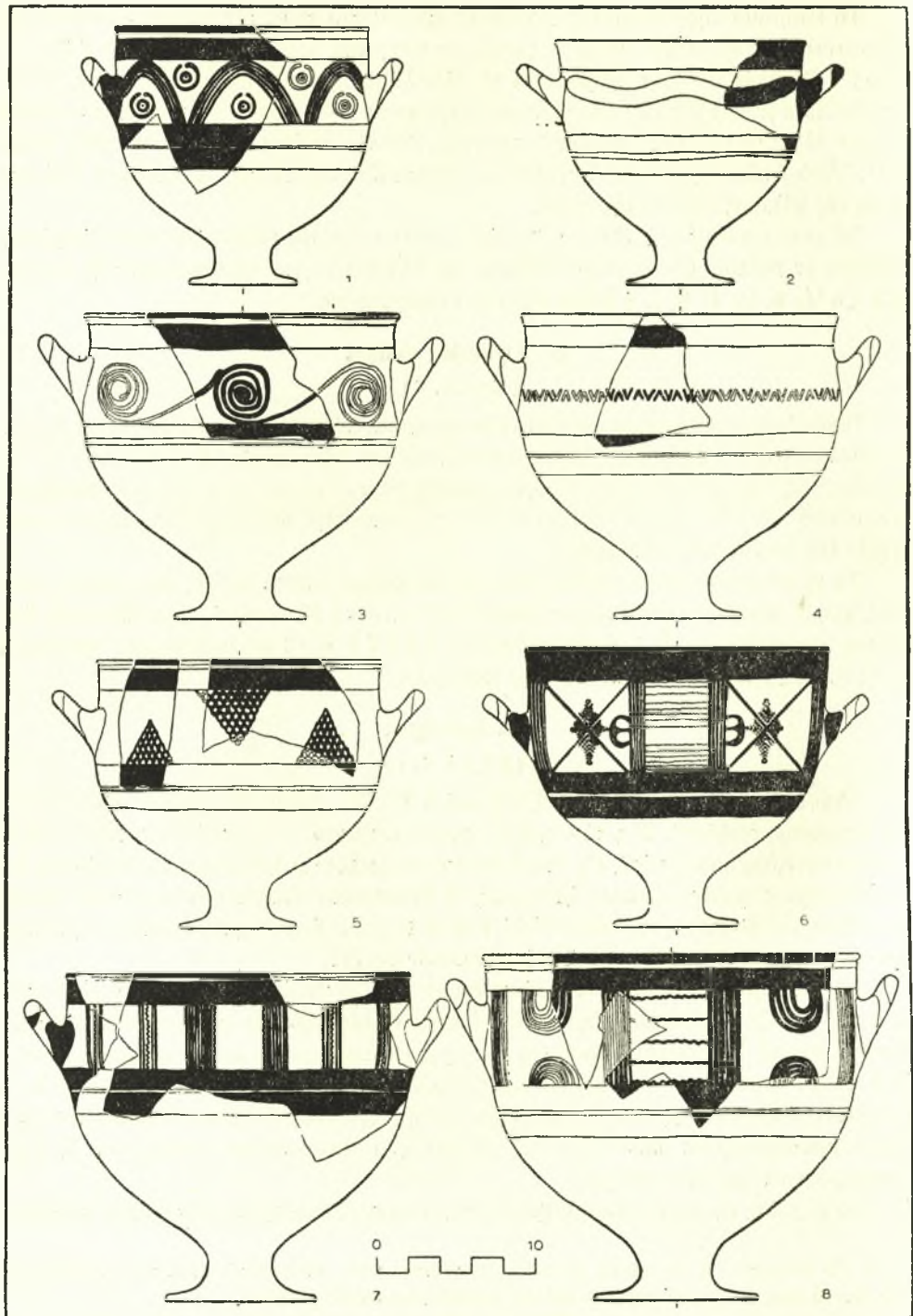
Τὸ μέγεθος τῆς πρὸς διακόσμησιν ζώνης συντελεῖ ἐπίσης εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ μετο-

7. Τὸ κόσμημα τῆς θαλασσίας ἀνεμώνης χρησιμοποιεῖται σποραδικῶς κατὰ τὸν μετοπικὸν ρυθμὸν. Συχνὰ ἐπίσης χρησιμοποιεῖται καὶ ὡς παραπληρωματικὸν κόσμημα.

8. Τὰς στιγμᾶς ἀντικαθιστοῦν κηλίδες εἰς τοὺς σκύφους τῆς YE III Γ περιόδου.

9. Τὰ ἀγγεῖα τῆς ὀμάδος ταύτης ἀποτελοῦν κυρίως εἰπεῖν παραλλαγὴν ἀπὸ ἀπόψεως χωρητικότητος τῶν ὑψιπόδων καὶ τῶν ἀπλῶν σκύφων.

10. Δὲν χρησιμοποιοῦνται στενά κοσμήματα.

Σχέδ. 4. Ἀντιπροσωπευτικοὶ ὑψίποδες σκύφοι ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Τίρυνθος

πικου ρυθμού και εις τήν έκλογήν τῶν διακοσμητικῶν θεμάτων. Τὰ τελευταῖα συνίστανται ἐξ ἐνός πλατυτέρου κοσμήματος εις τήν κεντρικὴν μετόπην καὶ ἐκ περιτέχνων παραπληρωματικῶν ἐκατέρωθεν, ὅπως π.χ. ἀντιθετικῶν σπειρῶν, μεμονωμένων ἡμικυκλίων καὶ διαγωνίων. Ἡ κεντρικὴ μετόπη πληροῦται ἐνίοτε δι' ἀβακωτοῦ. Ἡ χρῆσις τῶν ἀπλουμένων καθ' ὅλην τήν ἐπιφανείαν κοσμημάτων, ὅπως τοῦ φολιδωτοῦ, συνήθης εις τήν προηγουμένην περίοδον, συνεχίζεται καὶ τώρα εις τοὺς κρατῆρας, μολονότι ὅμοια θέματα εἶναι σπάνια κατὰ τήν περίοδον ταύτην εις ἄλλα ἀγγεῖα ἀνοικτοῦ σχήματος.

4. Ἀμφορεῖς ἢ πρόχοι

(Σχ ἐ δ. 5, 4 καὶ 6, 1)

Τρεῖς κύριοι τύποι τῶν ἀγγείων τῆς κατηγορίας ταύτης ἀντιπροσωπεύονται εις τήν ἐπίχωσιν : α) τρίωτα ἀγγεῖα· β) μετρίων διαστάσεων πρόχοι· καὶ γ) ἀμφορεῖς ἢ πρόχοι μετὰ γραμμικῆς ἀπλῶς διακοσμήσεως.

Τρίωτα ἀγγεῖα δύνανται νὰ ταυτισθῶσιν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ τρόπου διακοσμήσεως τῆς ζώνης τῶν λαβῶν, προκειμένου περὶ γραπτῶν ὀστράκων, ἢ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ χεῖλους καὶ τῶν λαβῶν προκειμένου περὶ βεβαμμένων ὀστράκων. Μὲ βάσιν τὰ κριτήρια ταῦτα ἀνεγνωρίσθησαν εις τήν ἐπίχωσιν τρίωτα ἀγγεῖα μετρίων καὶ μικρῶν διαστάσεων. Τὰ ἀπλούμενα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας κοσμήματα, ἦτοι τὸ δικτυωτὸν καὶ τὸ φολιδωτόν, ἅτινα ὑπῆρξαν πάντοτε προσφιλεῖς εἰς τὸ σχῆμα τοῦτο¹¹, ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι καὶ τώρα ἐν χρήσει, ἀλλὰ τὰ ἄλλα θέματα, ὅπως π.χ. οἱ πλοχομοί, αἱ σειραὶ φύλλων, τὸ "N" - ὄσχημον κόσμημα καὶ αἱ τεθλασμέναι γραμμαὶ διατάσσονται μᾶλλον ἀδεξιῶς ἐντός στενῆς περιθεούσης ζώνης. Εἰς τινὰς περιπτώσεις αἱ περιβάλλουσαι ἐκατέρωθεν τήν ζώνην ταινίαι κοσμοῦνται διὰ κροσσοῦ.

Ἡ ἄλλη ὁμάς γραπτῶν ὀστράκων προέρχεται ἀπὸ τήν ζώνην τοῦ ὤμου μετρίων διαστάσεων ἀγγείων, πιθανῶς πρόχων (Σχ ἐ δ. 5, 4). Ἐπειδὴ τὰ ἐκ τοῦ σώματος τῶν ἀγγείων τούτων προερχόμενα τεμάχια δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ταυτισθῶσι, δέν εἶναι δυνατόν καὶ νὰ ἀποδοθοῦν τὰ ἀγγεῖα τῆς ὁμάδος ταύτης εἰς καθωρισμένον τι σχῆμα τοῦ Furumark, εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι ὀρισμένα τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν ἀνήκουν εἰς τὸ FS 120. Ἡ κατὰ μετόπας διακόσμησις εἰς τὰ ἀγγεῖα ταῦτα εἶναι ἢ συνηθεστέρα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀπλούμενα κοσμήματα, ὅπως τὰ φολιδωτὰ καὶ τὰ τρικάμπυλα τόξα, εἶναι ἐπίσης συνήθη. Ποικίλαι μορφαὶ σπείρας, φυτικά κοσμήματα, ἐπάλληλοι γωνίαι καὶ ναυτίλοι ἀπαντῶσιν ἐπίσης, ὅπως καὶ μικρότερα περιθέοντα κοσμήματα, π.χ. τὰ ριπιδιοειδῆ ὄστρεα καὶ ὁ πλοχμός.

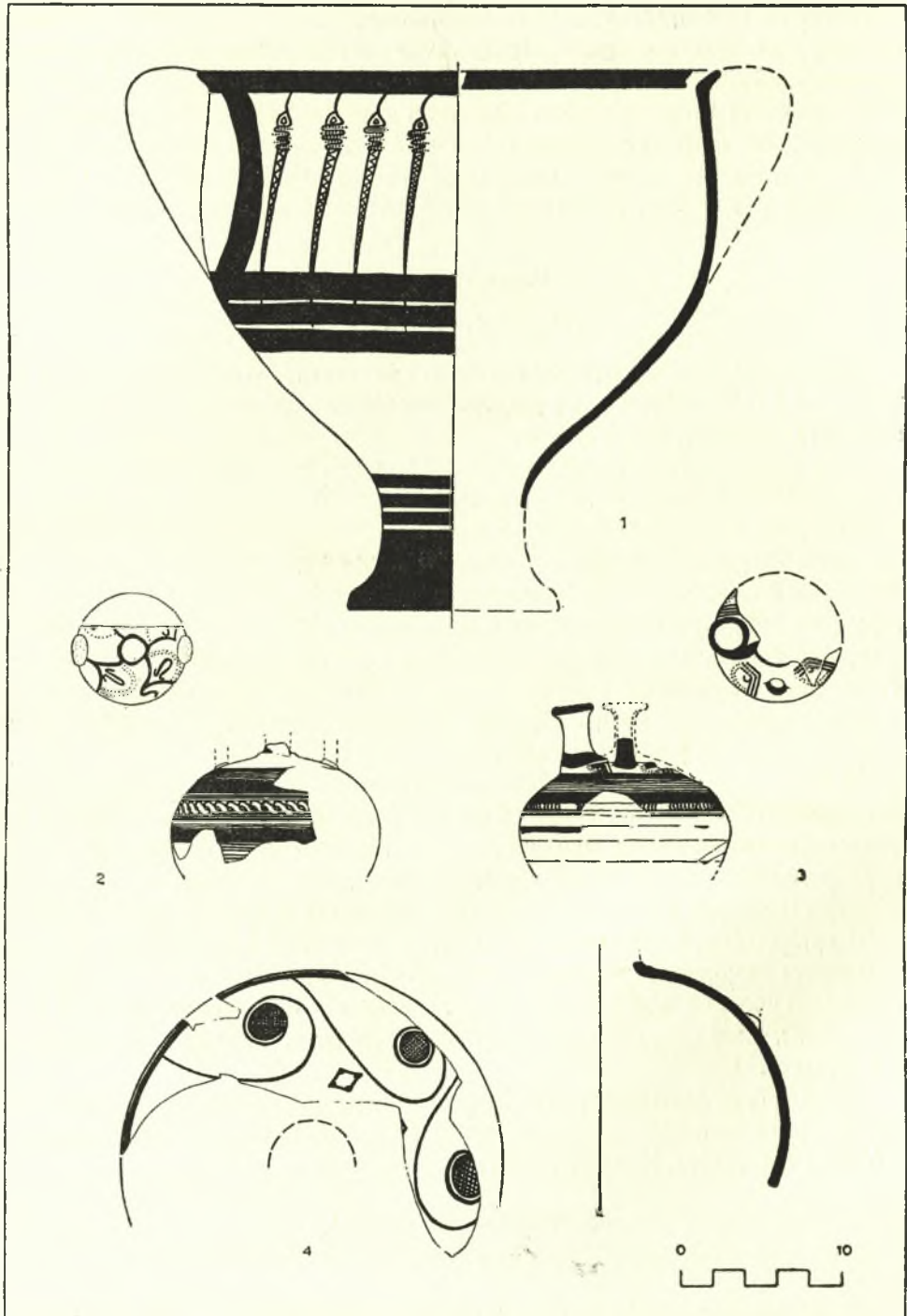
Ἡ τρίτη ὁμάς ἀποτελεῖται, ὅπως ἐλέχθη, ἀπὸ ἀμφορεῖς ἢ πρόχους διακοσμημένας μὲ πλατείας μόνον ταινίας, τοῦ σχήματος FS 69 ἢ FS 110 (Σχ ἐ δ. 6, 1). Τὰ ἀγγεῖα τῆς ὁμάδος ταύτης εἶναι ἰδιαιτέρως συνήθη.

5. Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς

(Σχ ἐ δ. 5, 2-3)

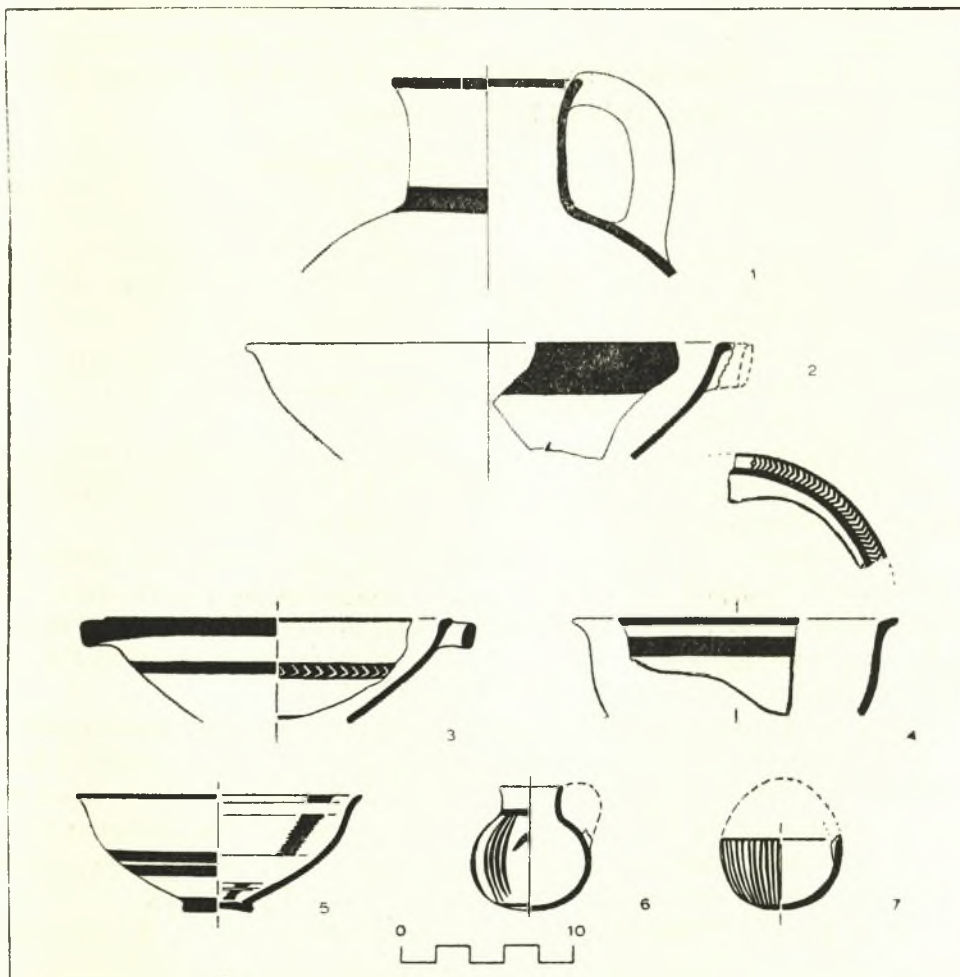
Ἐξαιρέσει δύο μεγαλυτέρων διαστάσεων παραδειγμάτων, οὐδὲν ἄλλο σχῆμα τοῦ εἶδους τούτου ἐταυτίσθη πλὴν τοῦ μικροῦ σφαιρικοῦ τύπου FS 173.

11. BSA 59, 253 - 4

Σχέδ. 5. Κρατήρες και άλλα σχήματα αγγείων εκ της επιχώσεως της Τίρυνθος

Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύπου τούτου ἔχουν δύο διακοσμητικὰς ζώνας, μίαν εἰς τὸν ὄμον, ὅπου τὰ φυτικά κοσμήματα εἶναι τὰ συνηθέστερα, ἀντὶ τῶν ὁποίων ὅμως ἀνευρίσκονται ἐπίσης ρόδακες, ἐπάλληλοι γωνῖαι, πολύμισχα κοσμήματα, ρόμβοι καὶ σταυροί, καὶ μίαν εἰς τὸ μεγαλύτερον ἄνοιγμα τοῦ σώματος, εἰς τὴν ὁποίαν χρησιμοποιεῖται μία ποικιλία ἀπλῶν γραμμικῶν κοσμημάτων.

Σχέδ. 6. Διάφορα σχήματα ἀγγείων ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Τίρυνθος

Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς τοῦ προκειμένου τύπου φαίνεται ὅτι τυγχάνουν κοινοὶ καθ' ὄλην τὴν ΥΕ ΙΙΙ Β περίοδον¹² καὶ εἶναι δύσκολον νὰ προταθῶσι κριτήρια, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ διάκρισις αὐτῶν ἐντὸς τῆς ἰδίας περιόδου.

12. Πρβλ. τοὺς ἐκ τῆς Δυτικῆς Οἰκίας τῶν Μυκηνῶν : *Mycenae Tablets III*, εἰκ. 24, 25, καὶ τοὺς ἐκ τοῦ προϊστορικοῦ (κεντρικοῦ) νεκροταφείου : *BSA* 58, 49.

6. Χειροποίητα άγγεϊα

(Σ χ έ δ. 6,6-7)

Ίδιαιτέρως ένδιαφέρουσα είναι ή σχετικώς μεγάλη άναλογία μικρών χειροποίητων άγγείων (Σ χ έ δ. 6,6-7). Ήπικρατοϋν εις δλα τά στρώματα και πρέπει νά άποτελοϋν τυπικόν στοιχείον. Σκύφοι και μικροί άμφορείς είναι τά κοινότερα σχήματα μεταξύ τούτων· άλλ' εύρέθησαν πρὸς τούτοις και άσκοί, ὡς και μία μικρά κύλιξ. Οί άσκοί κοσμοϋνται δι' άκανονίστων γραμμῶν καθ' ὄν τρόπον τά ειδώλια, άλλ' αί κάθετοι γραμμαί, διατεταγμένοι ένίστε καθ' ὀμάδας ή έντὸς μετοπῶν, και οί κροσσοί ή τά κρεμάμενα ήμικύκλια άποτελοϋν τήν πλέον κοινήν διακόσμησιν εις τά άλλα σχήματα. Μερικοί άμφορείς κοσμοϋνται με χονδροειδεϊς γραπτὰς σπείρας.

7. Λοπάδες και άλλα παρόμοια σχήματα

(Σ χ έ δ. 6,2-5)

Τὸ κοινότερον σχήμα μεταξύ τῶν λοπάδων είναι τὸ FS 296 (Σ χ έ δ. 6,3-5). Τὸ σχήμα τοῦτο ἐτύγχανε προηγουμένως σπάνιον εις τήν ήπειρωτικὴν Ἑλλάδα, άλλ' ήτο σύνηθες εις τήν Κύπρον, ὅπου άπαντᾷ συχνά εις τοὺς τάφους, καθὼς και εις τήν λοιπὴν Ἄνατ. Μεσόγειον, διὸ και ἔθεωρεῖτο ὡς ἀνατολικοελλαδικόν. Ἡ μαρτυρία τῆς Τίρυνθος άποδεικνύει ὅτι ή γνώμη αὕτη ήτο ἐσφαλμένη και ὠφείλετο εις τήν σπάνιν τῶν YE III B ὀμάδων ἐκ τῆς ήπειρωτικῆς Ἑλλάδος.

Τὰ άγγεϊα τοῦ προκειμένου σχήματος φέρουν κυρίως ἐσωτερικὴν διακόσμησιν ἐκ στενῶν ζωνῶν, έντὸς τῶν ὁποίων σχεδιάζονται εις ὀριζοντίαν διάταξιν ποικίλα κοσμήματα, άποδιδόμενα συχνά διὰ λευκοῦ χρώματος ἐπὶ ἐρυθροῦ βάθους¹³.

Ὅμοιον σχήμα, άλλ' ἄνευ γραπτῶν κοσμημάτων είναι ἐπίσης πολὺ κοινόν. Εἰς τὰ τελευταῖα ταῦτα άγγεϊα ή συνηθεστέρα διακόσμησις είναι μία γραπτὴ ταινία πέριξ τοῦ ἐσωτερικοῦ χεῖλους, ή ὁποία συνεχίζεται και εις τήν ἐξωτερικὴν ὄψιν τοῦ άγγείου καλύπτουσα τὸ χεῖλος και τὰς λαβάς. Τινὰ τῶν άγγείων τούτων καλύπτονται διὰ χρώματος καθ' ὄλην τήν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν (Σ χ έ δ. 6,2).

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω σχημάτων και ποικίλοι ἄλλοι τύποι άγγείων παρουσιάσθησαν εις τήν ἐπίχωσιν. Μικραὶ άνοικταὶ σωληνοειδεῖς προχοαὶ και ὕψηλαὶ τοξοειδεῖς λαβαὶ ὑποδηλοϋν τήν ὑπαρξιν κυάθων τοῦ τύπου FS 236 και 253. Μερικὰ άλλα ὄστρακα φαίνεται ὅτι προέρχονται ἐξ ἐνὸς τύπου μικροῦ μονώτου κυπέλλου με τονισμένα χεῖλη. Τὰ τελευταῖα αὐτὰ άγγεϊα ἔχουν στενά ὀριζόντια σχέδια έντὸς πλατείας ζώνης (συχνά κυματοειδῆ ταινίαν) και διακοσμημένον ένίστε τὸ χεῖλος (Σ χ έ δ. 6,4).

Ἡ κατηγορία τοῦ πάματος ή δίσκου με κάθετα τοιχώματα (FS 334) ἀντιπροσωπεύεται ἐπίσης εις τὸ ὕλικόν μας. Ἡ διακόσμησις των άποτελεῖται ἀπὸ πλατείας ταινίας. Τὸ σχήμα δὲν φαίνεται νά δεικνύη σημεῖα ἐξελίξεως καθ' ὄλην τήν περίοδον τῆς χρήσεώς του¹⁴.

Μερικαὶ ἀπὸ τὰς λαγήνους (mugs) είναι μικραὶ και κοσμοϋνται με στενά ὀριζόντια σχέδια εις ἐκάστην ζώνην. Δύο παραδείγματα φέρουν σχέδια έντὸς ἐλευθέρου πεδίου και τὸ σύστημα τοῦτο άποτελεῖ ἴσως τὸ μόνον ἰδιάζον κατὰ τήν περίοδον αὐτὴν¹⁵, μολοντί άπαντοϋν ἐπίσης και σχέδια έντὸς μετοπῶν.

13. Stubbings, Mycenaean Pottery from the Levant, 40.

14. Βλ. BSA 59, 250 διὰ τὰ YE III A1 παραδείγματα.

15. Βλ. BSA 52, πίν. 41 D.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἐξολόκληρος ἡ σειρά τῶν ἀγγείων τούτων δὲν διαφέρει τῶν ἄλλων ὁμάδων, αἵτινες προέρχονται ἀπὸ τὰς ὀλίγας ἄλλας γνωστὰς ΥΕ III Β ἐπιχώσεις¹⁶, μολονότι ἡ σπάνις τῶν μικρῶν κλειστῶν ἀγγείων, ὅπως π.χ. τῶν ἀλαβάστρων, εἶναι ἀξιοσημείωτος καὶ ἡ παρουσία χειροποιήτων ἀγγείων καὶ γραπτῶν λοπάδων τυγχάνει ἐνδιαφέρουσα. Τὸ ὕλικόν ἐπομένως τῆς Τίρυνθος ἀποτελεῖ πολύτιμον μαρτυρίαν ἀπὸ διπλῆς ἀπόψεως : πρῶτον διότι ἡ σειρά τῶν οἰκιακῶν ἀγγείων τῆς ΥΕ III Β περιόδου εὐρύνεται καὶ πλουτίζεται καὶ δεύτερον διότι τὰ ἀνοικτὰ σχήματα, καὶ μάλιστα οἱ σκύφοι, δύνανται νὰ χρησιμεύσουν ὡς βᾶσις διὰ συγκρίσεις καὶ στατιστικὴν ἀνάλυσιν.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΕΩΣ ΣΚΥΦΩΝ

Ἄμας α : Ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια : γραπτὴ ταινία εἰς τὸ χεῖλος καὶ γραφαὶ ταινίαι ἢ ζώνη κάτωθεν τῶν λαβῶν.

Ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια : ταινία εἰς τὸ χεῖλος καὶ ὁμόκεντροι κύκλοι εἰς τὴν βᾶσιν.

α) Περιθέοντα σχέδια :

1. *Πλατέα* : Τρικάμπυλα τόξα FM 62 (Σχέδ. 1, 1-2)
Τρέχουσαι σπεῖραι FM 46 (Σχέδ. 1, 3-4)
2. *Στενά* : Κυματοειδῆς γραμμὴ FM 53
Γωνιωδῶς θλωμένη γραμμὴ (ζικ - ζάκ) FM 61
Πλοχομοειδῆς ταινία FM 48 (Σχέδ. 1, 5-6)
Κόσμημα ἀντιρρόπων γωνιῶν (VΛV) FM 59
Ἐψιλόσχημον κόσμημα FM 45 (UU)
« N » - ὄσχημον κόσμημα FM 60
3. *Κατακόρυφα* : Στελεχωτὴ = σπεῖρα FM 51 (Σχέδ. 1, 7-8)
Μετόπαι FM 75 (Σχέδ. 1, 9)
Ναυτίλοι FM 23 (Σχέδ. 1, 10)
Ἐπάλληλοι γωνίαι FM 58 (Σχέδ. 2, 1)
Κυματοειδῆς γραμμὴ FM 53 (Σχέδ. 2, 2)

β) Ἄνωπὰ σχέδια :

1. *Θαλασσία ἀνεμώνη* FM 27 (Σχέδ. 2, 3-4). Σειρὰ στιγμῶν εἰς τὰ χεῖλη καὶ τὰς λαβάς.
2. *Μετοπικὸς ρυθμὸς* : κεντρικὴ μετόπη μὲ βοηθητικὰ ἐκατέρωθεν σχέδια, ἦτοι :
Στενὴ μετόπη FM 75 (Σχέδ. 2, 5-6)
Ἐπάλληλοι γωνίαι FM 58 (Σχέδ. 2, 7)
Ρόμβοι FM 73 (Σχέδ. 2, 8)
Διάφορα ἄλλα σχέδια
Ἄντιθετικά σπεῖραι FM 50 (Σχέδ. 2, 9-10)

16. Μυκῆναι : Πύλη Λεόντων στρώματα I - VI, Rhyton Well, Μενελάτων Δελφοί. Βλ. Furumark, *Chronology of Mycenaean Pottery*, 64 κ.έ.

Όμας β : Έξωτερική επιφάνεια : βαθύχρωμος ταινία εις τὸ χεῖλος, ταινίαι κάτωθεν τῶν λαβῶν.

Ἐσωτερική επιφάνεια : κεκαλυμμένη δλόκληρος διὰ χρώματος.

α) Περιθέοντα σχέδια :

1. Πλατέα : Τρικάμπυλα τόξα FM 62 (Σ χ έ δ. 3, 1)
Τρέχουσα σπείρα FM 46 (Σ χ έ δ. 3, 2)
2. Στενά : Κυματοειδής γραμμή FM 53 (Σ χ έ δ. 3, 3)
Πλοχμοειδής ταινία FM 48
Γωνιωδῶς θλωμένη γραμμή FM 61
« N » - όσχημον κόσμημα
Ἐψιλόσχημον κόσμημα
Κόσμημα άντιρρόπων γωνιῶν
3. Κατακόρυφα (σπάνια σχετικῶς) :
Μετά μίσχου σπείραι FM 51 (Σ χ έ δ. 3, 4)
Φολιδωτά τρίγωνα (άνευ αριθμοῦ έν FM)

β) Ἐνωπά σχέδια :

1. Μετοπικός ρυθμός : Κεντρική μετόπη με βοηθητικά έκατέρωθεν σχέδια, ήτοι :
Στενή μετόπη (ένίστε διπλή) FM 75 (Σ χ έ δ. 3, 5)
Μεμονωμένα ήμικύκλια FM 43 (Σ χ έ δ. 3, 7)
Διάφορα άλλα σχέδια
Ἐντιθετικά σπείραι FM 50 (Σ χ έ δ. 3, 6)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΕΩΣ ΥΨΙΠΟΔΩΝ ΣΚΥΦΩΝ

α) Περιθέοντα σχέδια :

1. Πλατέα : Κυματοειδής ταινία (Σ χ έ δ. 4, 2)
Τρικάμπυλα τόξα FM 62 (Σ χ έ δ. 4, 1)
Τρέχουσα σπείρα FM 46 (Σ χ έ δ. 4, 3)
2. Στενά : Πλοχμοειδής ταινία FM 48
« N » όσχημον κόσμημα FM 60
Κόσμημα άντιρρόπων γωνιῶν FM 59 (Σ χ έ δ. 4, 4)
Διάφορα άλλα σχέδια
3. Κατακόρυφα : Κάθετος κυματοειδής γραμμή FM 53
Στελεχωτά σπείραι FM 51
Φολιδωτά τρίγωνα (Σ χ έ δ. 4, 5)

β) Ἐνωπά σχέδια :

1. Μετοπικός ρυθμός : Κεντρική μετόπη με βοηθητικά έκατέρωθεν σχέδια, ήτοι :
Ἐπλῆς μετόπας FM 75 (Σ χ έ δ. 4, 7)
Μεμονωμένα ήμικύκλια FM 42 (Σ χ έ δ. 4, 8)
Ἐμάδας διαγωνίων FM 55 (Σ χ έ δ. 4, 6)
Κάθετον διαγώνιον γραμμήν FM 53
Διάφορα άλλα σχέδια
Ἐντιθετικά σπείρας FM 50

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΘΕΝΤΩΝ ΑΓΓΕΙΩΝ

Σ χ έ δ. 1 : Σκόφοι (FS 284) τής ομάδος Α

1. Τρικόμπυλα τόξα. Τ (ίρυνς) (19) 57 : 163. Συγκεκολλημένον έκ τεμαχίων από διάφορα στρώματα
2. Τρικόμπυλα τόξα. Τ 57 : 655. Όμοίως
3. Τρέχουσα σπείρα. Τ 57 : 614 Κι - 1
4. Τρέχουσα σπείρα. Τ 57 : 958 Κε - 1
5. Πλοχμός. Τ 57 : 348 Κε - 2
6. Πλοχμοειδές. Τ 57 : 627C Κι - 1
7. Σπείραι μετά μίσχου. Τ 57 : 334 Κε - 2
8. Σπείρα μετά μίσχου. Τ 57 : 335 Κε - 2
9. Στεναι μετόπαι. Τ 57 : 735 Κι - 1
10. Ναυτίλοι με ρόμβους ως παραπληρωματικά. Τ 57 : 629 Κι - 1

Σ χ έ δ. 2 : Σκόφοι (FS 284) τής ομάδος Α

1. Έπαλληλοι γωνίαι με άνεμώνην ως παραπληρωματικόν. Τ 57 : 680 Κι - 1
2. Κάθετοι κυματοειδείς γραμμαί. Τ 57 : 442 Κε - 2
3. Άνωπη θαλασσία άνεμώνη. Τ 57 : 701 Κι - 1
4. Άνωπη θαλασσία άνεμώνη. Τ 57 : 703 Κι - 1
5. Μετοπικός ρυθμός· στεναι μετόπαι έκατέρωθεν τής κεντρικής. Τ 57 : 130 Κι - 2
6. Μετοπικός ρυθμός· στεναι μετόπαι έκατέρωθεν τής κεντρικής και άνεμώνη ως παραπληρωματικόν. Τ. 57 : 140. Έκ τεμαχίων από διάφορα στρώματα.
7. Μετοπικός ρυθμός· παραπληρωματικόν κόσμημα έπαλλήλων γωνιών. Τ. 57 : 93. Έκ τεμαχίων από διάφορα στρώματα.
8. Μετοπικός ρυθμός με ρόμβους ως παραπληρωματικά. Τ 57 : 416 Κε - 2
9. Μετοπικός ρυθμός· έκατέρωθεν άντιθετικά σπείραι. Τ 57 : 602 Κι - 1
10. Μετοπικός ρυθμός· έκατέρωθεν άντιθετικά σπείραι. Τ 57 : 318 Κε - 2

Σ χ έ δ. 3 : Σκόφοι (FS 284) τής ομάδος Α

1. Τρικόμπυλα τόξα. Τ 57 : 302 Κε - 2
2. Τρέχουσα σπείρα. Τ 57 : 341 Κε - 2
3. Κυματοειδείς γραμμαί έν είδει κροσσοϋ. Τ 57 : 224. Έκ τεμαχίων από διάφορα στρώματα.
4. Στελεχωταί σπείραι. Τ 57 : 208. Έκ τεμαχίων από διάφορα στρώματα.
5. Μετοπικός ρυθμός· έκατέρωθεν τής κεντρικής στεναι μετόπαι. Τ 57 : 533 Κε - 2
6. Μετοπικός ρυθμός· έκατέρωθεν άντιθετικά σπείραι. Τ 57 : 953 Κε - 1
7. Μετοπικός ρυθμός· έκατέρωθεν μεμονωμένα ήμικύκλια. Τ 57 : 531. Έκ τεμαχίων από διάφορα στρώματα.

Σχέδ. 4 : 'Υπίποδες σκύφοι (FS 305)

1. Τρικάμπυλα τόξα. T 57 : 164/300. Έκ τεμαχίων από διάφορα στρώματα
2. Κυματοειδής ταινία. T 57 : 211 Kι - 2
3. Τρέχουσα σπείρα. T 57 : 617 Kι - 1
4. Κόσμημα αντιρρόπων γωνιών. T 57 : 951 Kε - 1
5. Φολιδωτά τρίγωνα. T 57 : 332 Kε - 2
6. Μετοπικός ρυθμός' εκατέρωθεν κόσμημα διαγωνίων. Μουσείον Ναυπλίου 13205 Kι - 2
7. Μετοπικός ρυθμός' στεναι μετόπαι εκατέρωθεν. T 57 : 253α. Έκ διαφόρων στρωμάτων
8. Μετοπικός ρυθμός' εκατέρωθεν μεμονωμένα ήμικύκλια. T 57 : 309. Έκ διαφόρων στρωμάτων

Σχέδ. 5 : Διάφορα σχήματα

1. Κρατήρ (FS 9). Ναυτίλοι. T 57 : 635. Έκ διαφόρων στρωμάτων.
2. Ψευδόστομος άμφορεύς (FS 173). Όμος : Άνθη. Σῶμα : Πλοχμός. T 57 : 26 Kι - 2
3. Ψευδόστομος άμφορεύς (FS 173). Όμος : Άνθη. Σῶμα : Ταινία με ζητσειδές κόσμημα. T 57 : 888 Kι - 1
4. Πρόχους (FS 120 ;). Στελεχωτή σπείρα με παραπλήρωμα ρόμβου. T 57 : 66 Kι - 2

Σχέδ. 6 : Διάφορα σχήματα

1. Άμφορεύς ή πρόχους (FS 69 ή 110). Πλατεία κυματοειδής ταινία κάτωθεν τῶν λαβῶν. T 57 : άστρωματογράφητον
2. Λοπάς (FS 296). Βεβαμμένη δλόκληρος ή έξωτερική επιφάνεια. T 57 : Kε - 2
3. Λοπάς (FS 296). T 57 : 36 Kι - 2
4. Σκύφος με διακοσμημένον χεΐλος. T 57 : Kε - 1
5. Κύλιξ ή σκύφος. T 57 : άστρωματογράφητον
6. Χειροποίητος πρόχους. T 57 : 527β Kε - 2
7. Χειροποίητος σκύφος με καλαθοειδή λαβήν. T 57 : 261 Kι - 2

N. ΒΕΡΔΕΛΗΣ - ELIZABETH
& DAVID FRENCH

ΑΤΤΙΚΑ ΕΡΥΘΡΟΜΟΡΦΑ ΑΓΓΕΙΑ ΤΟΥ 4ΟΥ π.Χ. ΑΙΩΝΟΣ

(Πί ν. 66 - 81)

Τὰ δημοσιεύόμενα κατωτέρω ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα * ἀνήκον εἰς τὴν συλλογὴν Γρηγορίου Ἐμπεδοκλέους, ἣ ὁποία ἐκκληροδοτήθη μετὰ τὸν Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν. Ἡ προέλευσις τῶν εἶναι ἀγνωστος, ἀλλ' ἡ τεχνοτροπικὴ καὶ χρονολογικὴ τοποθέτησις τῶν παρουσιάζει ἐνδιαφέρον. Χρονολογοῦνται ἀπὸ τῶν ἀρχῶν μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰ. π. Χ. καὶ ἀντιπροσωπεύουν τὰς σημαντικωτέρας τεχνοτροπίας αὐτοῦ.

ΚΑΛΥΚΩΤΟΙ ΚΡΑΤΗΡΕΣ

Καλυκωτὸς κρατὴρ Ε. Μ. 19463 (Πί ν. 66 α - β, 67 α - β). Ἄπετελέσθη ἀπὸ πολλὰ συγκολληθέντα τεμάχια καὶ συνεπληρώθη διὰ γύψου. Τεφρόχρουν λόγῳ καύσεως τὸ πλεῖστον τῆς Β΄ ὄψεως καὶ τὸ περιχέλωμα.

Παράστασις. Α΄ : Τὸ κέντρον κατέχει Μαινὰς κινουμένη μετὰ χορευτικὸν ρυθμὸν πρὸς δεξιὰ. Στρέφει ὀπίσω τὴν κεφαλὴν καὶ ὑψώνει τὴν δεξιὰν χεῖρα. Φορεῖ ἀττικὸν πέπλον ἀφήνοντα ἀκάλυπτον τὸ ἄνω δεξιὸν ἥμισυ τοῦ κορμοῦ καὶ ἔχει τὴν κόμην βραχεῖαν, ἀνεμιζομένην. Εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα κρατεῖ τύμπανον καὶ δορὰν. Παρακινούμενος ὑπὸ τοῦ Ἔρωτος ὁ Πάν, τραγῶπους καὶ γενειοφόρος¹, ἄπτεται τοῦ πέπλου τῆς Μαινάδος τείνων τὴν δεξιὰν χεῖρα ἱκετευτικῶς πρὸς αὐτήν². Δεξιὰ Σάτυρος μετὰ κίσσινον στέφανον εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ δορὰν εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἀπομακρύνεται ἐντρομος στρέφων τὴν κεφαλὴν ὀπίσω πρὸς τὸ κέντρον. Ἡ διονυσιακὴ - ἐρωτικὴ αὐτῆ σκηνὴ λαμβάνει χώραν ἐντὸς τεμένους τοῦ Διόνυσου. Εἰς τὸ βάθος παριστάνονται δύο κίονες τοῦ ναοῦ καὶ εἰς τὰ πλάγια, ἄνωθεν τῶν λαβῶν, ἀριστερὰ ὁ Διόνυσος καὶ δεξιὰ Μαινὰς. Ὁ Διόνυσος κάθηται ἐπὶ ἀδηλώτου ἔδρας καλυπτομένης ὑπὸ τοῦ ἱματίου του. Ἡ δεξιὰ χεὶρ φέρεται πρὸς τὰ ὀπίσω, ὥστε ὁ ἄνω κορμὸς προβάλλεται κατὰ τὰ τρία τέταρτα. Τὰ σκέλη ἐνοῦνται παραλλήλως³. Ἐχει τὴν κόμην μακρὰν, φορεῖ κίσσινον στέφανον καὶ

* Ἐκφράζω τὰς θερμότητας εὐχαριστίας μου καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῆς εἰς τὴν ἐπίτιμον Γενικὴν Ἐφορον κ. Σέμνην Καρούζου διὰ τὴν ἀνάθεσιν τῆς δημοσιεύσεως, διὰ τὴν συνεχῆ παρακολούθησιν καὶ καθοδήγησιν τῆς μελέτης μου καὶ διὰ τὰς πολυτίμους ὑποδείξεις τῆς μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ χειρογράφου. Ἐπίσης εὐχαριστῶ θερμῶς τὴν Ἐφορον δ. Βαρβάραν Φιλιππάκη.

Αἱ φωτογραφίαι ἐλήφθησαν ὑπὸ τοῦ φωτογράφου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου κ. Κωνσταντοπούλου, τὰ δὲ σχέδια ἐπιλοτεχνήθησαν ὑπὸ τῆς ζωγράφου κ. Αἰγλῆς Πλάτωνος.

1. Ἡ παράστασις τοῦ Πανὸς εἰς τὰς διονυσιακὰς σκηνὰς τῶν ἀγγείων τοῦ τετάρτου αἰῶνος εἶναι συχρὸν φαινόμενον. Ἄλλοτε παριστάνεται τραγῶπους καὶ γενειοφόρος καὶ ἄλλοτε πάλιν νέος ἀγένειος μετὰ μόνον χαρακτηριστικὰ δύο κέρατα καὶ δορὰν (Metzger, R., σ. 133 - 136). Συχνὰ εἰς τὸ ἴδιον ἀγγεῖον εἰκονίζεται μετὰ τοὺς δύο τύπους (αὐτόθι, σ. 134, σημ. 8).

2. Πρβλ. τὴν παράστασιν τῆς λεκανίδος Leningrad St. 2007. Ὁ Πάν τραγῶπους καὶ ἀγένειος ἐπιχειρεῖ νὰ ἐναγκαλισθῇ Μαινάδα φέρουσαν τύμπανον καὶ δορὰν εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα (UKV., πίν. 3, 2· Metzger R. πίν. 9, 2).

3. Ὁ τύπος τοῦ καθημένου Διόνυσου εἶναι παλαιός, τὴν δὲ κλασσικὴν μορφήν αὐτοῦ εὐρίσκομεν εἰς τὴν ζωφῶρον τοῦ Ἐρεχθείου.

κρατεί τὸν θύρσον εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα. Ἡ Μαινὰς κάθεται πρὸς δεξιὰ ἐπὶ ἀδηλώτου ἔδρας ἔχουσα τὰ σκέλη ἐσταυρωμένα. Στρέφει πρὸς ἀριστερὰ καὶ ὑψώνει τὴν δεξιὰν χεῖρα πρὸ τοῦ προσώπου⁴. Φορεῖ ἀττικὸν πέπλον ἐξωσμένον ὑψηλά, ἔχει τὴν κόμην ἀναδεδεμένην διὰ σφενδόνης καὶ κρατεῖ τὸν θύρσον εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα. Εἰς τὰ πλάγια ἄνω δεξιὰ βωμὸς καλυπτόμενος ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ θύρσου καὶ ὑπὸ ἐτέρου σφαιρικοῦ ἀντικειμένου (τυμπάνου, πιθανόν, παριστανομένου κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν).

Β' : Τρεῖς ἱματιοφόροι νέοι καὶ εἰς τὸ βάθος κίων. Οἱ δύο κρατοῦν στλεγγίδας.

Κοσμήματα : Δωρικὸν κυμάτιον εἰς τὸ χεῖλος. Κλάδος φύλλων δάφνης εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τοῦ περιχειλώματος καὶ εἰς τὴν μεταξὺ τῶν λαβῶν ταινίαν τῆς Β' ὄψεως. Ἄνθημα τριγωνικὰ τοποθετημένα μὲ τὴν κορυφὴν ἄνω καὶ κάτω ἐναλλάξ κοσμοῦν τὴν μεταξὺ τῶν λαβῶν ταινίαν τῆς Α' ὄψεως.

Διαστάσεις : Ὑψος 0,365 μ. Διαμ. χεῖλους 0,281 μ. Διάμ. βάσεως 0,12 μ.

Τεχνική : Γάνωμα μέλαν. Πλατεῖα γραμμὴ ἀπὸ καστανόμαυρον γάνωμα διὰ τὰ περιγράμματα (ὅπου χρειάζεται νὰ τονισθοῦν διὰ νὰ διαφοροποιηθοῦν), τὰς ἀνατομικὰς λεπτομερείας καὶ τὰς πτυχάς. Διὰ τὸ περίγραμμα τῆς ἄκρας δεξιᾶς χειρὸς καὶ τῶν κεράτων τοῦ Πανὸς ἐχρησιμοποιήθη ἄμαυρον καστανὸν γάνωμα. Τὸ τρίχωμα τοῦ Πανὸς δηλοῦται δι' ἀναγλύφων γραμμῶν. Πλατεῖαι κυματοειδεῖς γραμμαὶ ἀπὸ ἀνοικτὸν καστανὸν ἄμαυρον γάνωμα διὰ τὴν κόμην καὶ τὸ γένειον τοῦ Πανός. Λευκὸν ἐπίθετον χρῶμα εἰς τὰ γυνὰ μέλη τῆς Μαινάδος, τὸν Ἔρωτα καὶ τὴν Δορὰν τῆς Μαινάδος. Ἐπ' αὐτοῦ τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ αἱ λεπτομέρειαι δηλοῦνται διὰ ξανθοῦ γανώματος.

⁴Ο καλυκωτὸς οὔτος κρατῆρ ἀπεδόθη ὑπὸ τοῦ Sir John Beazley εἰς L. C. Group⁵. Ὁ ἀγγειογράφος τοῦ ζωγραφίζει κατὰ τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ ζωγράφου τῆς Ἐρωτοστασίας, 340 - 330 π.Χ.

Καλυκωτὸς κρατῆρ Ε 66 (Πίν. 68 α - β, 69 α - β). Ἀπετελέσθη ἀπὸ πολλὰ συγκολληθέντα τεμάχια.

Παράστασις. Α' : Παριστάνεται Μαινὰς κρούουσα τύμπανον καὶ χορεύουσα ὑπὸ τοὺς ἦχους του. Φορεῖ ἀττικὸν πέπλον ἐξωσμένον ὑψηλά, κοσμούμενον κατὰ τὴν παρυφὴν διὰ πλατείας ταινίας καστανοῦ χρώματος, φέρει ἱμάτιον εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα καὶ ἔχει τὴν κόμην ἀναδεδεμένην διὰ σφενδόνης. Πρὸς αὐτὴν ἐρχεται Σάτυρος ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ Ἔρωτος. Ὁ Ἔρωτος καταλαμβάνει τὸ κέντρον τῆς παραστάσεως. Εἰκονίζεται καθήμενος πρὸς ἀριστερὰ ἐπὶ ἀδηλώτου ἔδρας καλυπτομένης ὑπὸ τοῦ ἱματίου του. Στρέφεται δεξιὰ πρὸς τὴν Μαινάδα χειρονομῶν ἐκφραστικῶς. Ὁ Σάτυρος φέρων κίσσινον στέφανον εἰς τὴν κεφαλὴν τείνει τὰς χεῖρας πρὸς τὴν Μαινάδα.

Κάτω εἰς τὸ μέσον «τροχὸς» ἐρυθροῦ χρώματος. Εἰς τὰ πλάγια ἄνω ἀριστερὰ βωμὸς.

Β' : Δύο ἱματιοφόροι νέοι καὶ εἰς τὸ βάθος κίων ἰωνικοῦ ρυθμοῦ. Ἄνω δεξιὰ ἀρύβαλλος.

Κοσμήματα : Κλάδος φύλλων δάφνης εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τοῦ περιχειλώμα-

4. Ἡ Μαινὰς κάθεται κατὰ τὸν τύπον τοῦ Ἀπόλλωνος τῆς ἀνατολικῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος. Κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν «das Umwenden des Kopfes und Oberkörpers ist in den seltensten Fällen durch das Inhalt der Darstellung begründet und artet auf manchen Götterversammlungen zur Manier aus» (H. Möbius, AM 1916, σ. 201).

5. ARV², σ. 1458, 23.

τος και εις την μεταξυ των λαβων ταινιαν της Β' ὄψεως. Ἀπλοῦς σπειρομαϊανδρος και κάτωθεν αὐτοῦ μία σειρὰ κοκκιδων εις την μεταξυ των λαβων ταινιαν της Α' ὄψεως.

Διαστάσεις : Ὑψος 0,296 μ. Διάμ. χείλους 0,22 μ. Διάμ. βάσεως 0,95 μ.

Τεχνική : Γάνωμα καστανομέλαν ἀμαυρόν. Λόγῳ κακῆς ὀπτήσεως ἔλαβε τὸ χρῶμα τοῦ ὀξειδωμένου χαλκοῦ ἔνιαχοῦ της Α' ὄψεως, εις την Β' ὄψιν και εις τὰς λαβάς. Προσχέδιον. Πλατεῖαι κυματοειδεῖς γραμμαὶ διὰ την κόμην. Λευκὸν ἐπίθετον χρῶμα εις Ἔρωτα. Ἐπ' αὐτοῦ αἱ λεπτομέρειαι δηλοῦνται διὰ ξανθοῦ γανώματος.

Ὁ καλυκωτὸς ὄτος κρατῆρ ἀπεδόθη ὑπὸ τοῦ Sir John Beazley εις L. C. Group ⁶.

Σχέδ. 1. Περίκη Ε.Μ. 18747

Ὁ ἀγγειογράφος του ζωγραφίζει κατὰ την τεχνοτροπίαν τοῦ ζωγράφου τοῦ Μονάχου 2391, 340 - 330 π.Χ.

ΠΕΛΙΚΑΙ

Περίκη Ε. Μ. 18747 (Πί ν. 70 α - β, 71 α· Σ χ έ δ. 1).

Παράστασις. Α' : Παριστάνεται ὁ Διόνυσος νέος, ἀγένειος με βραχεῖαν κόμην⁷ φέρων τὸν θύρσον εις την δεξιάν χειρα και τὸν κάνθαρον εις την ἀριστεράν. Λεπτὴ χλαμὺς κρέμαται ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ του βραχίονος. Καθὼς σπεύδει πρὸς ἀριστερὰ στρέφεται

6. ARV ², σ. 1459, 51.

7. Ὁ ζωγράφος της Ἰένας και οἱ ζωγράφοι τοῦ κύκλου του παριστάνουν τὸν Διόνυσον ἄλλοτε ὡς ἔφηβον (βλ. π.χ. Hahland, πίν. 16β και UKV., πίν. 7, 2) και ἄλλοτε πάλιν ὡς νέον με μακρὰν κόμην (βλ. π.χ. Hahland, πίν. 16α και UKV., πίν. 8, 2).

όπισω πρὸς τὸν Σάτυρον, ὁ ὅποιος τὸν ἀκολουθεῖ. Ὁ Σάτυρος φέρει θύρσον εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα καὶ τείνει τὴν ἀριστερὰν πρὸς τὸν Διόνυσον.

Β' : Δύο ἱματιοφόροι νέοι ἀντιμέτωποι. Εἰς τὸ κέντρον ἀντικείμενον ὁμοιάζον πρὸς ἀρύβαλλον.

Κοσμήματα : Ἡ παράστασις ὀρίζεται δι' ἰωνικοῦ κυματίου ἐπαναλαμβανομένου καὶ εἰς τὸ περιχέλωμα.

Διαστάσεις : Ὑψος 0,172 μ. Διάμ. χεῖλους 0,116 μ., κοιλίας 0,12 μ., βάσεως 0,086 μ.

Τεχνική : Προσχέδιον. Λεπτοτάτη καλλιγραφικὴ γραμμὴ διὰ τὰς πτυχὰς καὶ τὰς ἀνατομικὰς λεπτομερεῖας. Περισσότερον ἔντονος διὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου, τοὺς δακτύλους καὶ τὴν οὐρὰν τοῦ Σατύρου. Πλατεῖα γραμμὴ ἀπὸ καστανὸν ἀμαυρὸν γάνωμα διὰ τὴν κόμην, τὸ περίγραμμα τοῦ προσώπου καὶ τὸ γένειον τοῦ Σατύρου, καθὼς καὶ διὰ τὸ περίγραμμα τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τοῦ Διονύσου. Πλατεῖα ἀνάγλυφος γραμμὴ διὰ τοὺς θύρσους.

Ἡ λεπτὴ καλλιγραφικὴ γραμμὴ, ἡ ποιότης τοῦ σχεδίου καὶ ἡ σύγκρισις μὲ τὰ ἔργα τοῦ ζωγράφου τῆς Ἰένας πείθουν ὅτι ἡ πελίκη E.M. 18747 εἶναι ἀπὸ τὰ τελευταῖα ἔργα τοῦ ζωγράφου. Χρονολογεῖται εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ δευτέρου τετάρτου τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ.

Πελίκη μετὰ πάματος E. M. 18746 (Πί ν. 71 β, 72 α - β, 73α - β).

Παράστασις. **Α'** : Διόνυσος καὶ Μαινάς. Ὁ Διόνυσος κάθηται πρὸς ἀριστερὰ ἐπὶ ἀδηλώτου ἔδρας καλυπτομένης ὑπὸ τοῦ ἱματίου του. Ἡ δεξιὰ χεὶρ φέρεται πρὸς τὰ ἔμπρός, ἡ δὲ ἀριστερὰ πρὸς τὰ ὀπίσω· τὸ δεξιὸν σκέλος πατεῖ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, τὸ δὲ ἀριστερὸν σύρεται πρὸς τὰ ὀπίσω. Οὕτω ἢ μὲν κεφαλὴ παριστάνεται κατὰ κρόταφον, τὸ δὲ λοιπὸν σῶμα κατὰ τὰ τρία τέταρτα⁸. Ἔχει τὴν κόμην μακράν, φορεῖ κίσσινον στέφανον καὶ κρατεῖ τὸν θύρσον εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα. Πρὸς τὸν Διόνυσον ἔρχεται Μαινάς κρατοῦσα τύμπανον εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα καὶ πληκτρον (;) εἰς τὴν δεξιάν. Φορεῖ ἀττικὸν πέπλον ἐξωσμένον ὑψηλά, μὲ πλατεῖαν παρυφὴν καστανοῦ χρώματος καὶ ἔχει τὴν κόμην ἀναδεδεμένην διὰ σφενδόνης. Τρεῖς ἀνισομεγέθεις ἐλλείψεις ἐσηματισμένα διὰ πλατείας γραμμῆς ἐρυθροῦ χρώματος, δύο ἐκατέρωθεν τοῦ θύρσου τοῦ Διονύσου καὶ τρίτη ὀπισθεν αὐτοῦ. Εἰς τὰ πλάγια κάτωθεν τῶν λαβῶν παριστάνονται δύο βωμοί.

Β' : Δύο ἱματιοφόροι νέοι, φέροντες ὁ μὲν στλεγγίδα, ὁ δὲ ἀρύβαλλον δι' ἱμάντος χαρακτηριζομένου διὰ λευκοῦ χρώματος ἐξαλειφθέντος.

Κοσμήματα : Ἡ παράστασις ὀρίζεται ἄνω μὲν δι' ἰωνικοῦ κυματίου, κάτω δὲ δι' ἐρυθρᾶς ἑδαφοχρώμου γραμμῆς.

Πῶμα : Δύο κεφαλαὶ γυναικῶν ἐν μέσῳ δύο πολυφύλλων ἀνθεμίων. Ἔχουν τὴν κόμην ἀναδεδεμένην διὰ σφενδόνης. Ὁ Langlotz ἐρμηνεύει τὰς παραστάσεις αὐτὰς ὡς ἀπεικονίσεις τῆς Ἀφροδίτης ἐν Κήποις⁹.

8. Ὁ τύπος τοῦ καθημένου Διονύσου κατάγεται ἀπὸ τὸν τύπον τοῦ Ποσειδῶνος τῆς ἀνατολικῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος, ἡ καταγωγὴ τοῦ ὁποίου εἶναι πολὺ παλαιά (βλ. σχετικῶς Möbius, *αὐτόθι*, σ. 170, εἰκ. 5). Ἡ διάταξις ὁμοίως τῶν σκελῶν διαφέρει σημαντικῶς. Τὸ δεξιὸν, τὸ στάσιμον σκέλος, φέρεται ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ πατεῖ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, τὸ δὲ ἀριστερὸν, τὸ ἄνετον, σύρεται πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ πατεῖ διὰ τοῦ προσθίου τμήματος τοῦ ἄκρου ποδός. Ὁ τύπος αὐτὸς διαμορφωθείς εἰς τὸ μέσον τοῦ 4ου αἰῶνος ἀπαντᾶται, συνήθως, ἐπὶ ἀγγείων τοῦ L. C. Group.

9. E. Langlotz, *Aphrodite in den Gärten*, *SBer. Heid.* 1953/4, 2 σ. 32, 33-34.

Διαστάσεις : Ύψος 0,20 μ. Διάμ. χείλους 0,125 μ. Διάμ. κοιλίας 0,143 μ. Διάμ. βάσεως 0,10 μ.

Τεχνική : Γάνωμα μελανόφαιον σχεδόν άμαυρόν. Άνισοπαχείς γραμμαί διά τὰ περιγράμματα και τὰς πτυχάς. Άνάγλυφος γραμμή εις άπόπτυγμα πέπλου, εις στέρνον, δεξιάν μασχάλην και δακτύλους Διονύσου. Διά τήν κόμην χρησιμοποιει καστανόν άμαυρόν γάνωμα εις άνοικτούς και σκοτεινούς τόνους. Λευκόν επίθετον χρώμα εις τὰ γυμνά μέλη τής Μαινάδος.

Ή πελίκη αὐτή άπεδόθη ύπό τοῦ Sir John Beazley εις L. C. Group¹⁰. Ὁ άγχειογράφος της ζωγραφίζει κατά τήν τεχνοτροπίαν τοῦ ζωγράφου τοῦ Μονάχου 2391. Περι τὸ 340 π.Χ.

Πελίκη E. M. 18748 (Πί ν. 74 α - β).

Παράστασις. Α' : Κεφαλή γυναικὸς με τίαραν παριστάνεται κατά κρόταφον πρὸς δεξιά. Πρὸ αὐτῆς εις δεύτερον επίπεδον παριστάνεται ὁμοίως κατά κρόταφον προτομή ἵππου. Ή τίαρα κοσμεῖται διά κοκκίδων τοποθετημένων άνά τρεῖς εις κανονικά διαστήματα και εις τήν παρυφήν διά πλατείας διπλῆς γραμμῆς, ἐπὶ τῆς ὁποίας αἱ κοκκίδες εἶναι τοποθετημένοι ἐφεξῆς. Εἰς βόστρυχος ἐξερχόμενος άπό τήν τίαραν κατέρχεται άπό τοῦ μετώπου, εις τήν παρεϊάν, ἐνῶ άλλος (δεξιὰ) φθάνει μέχρι τοῦ ὤμου.

Β' : Δύο νέοι κεκαλυμμένοι δι' ἱματίων, ἐσχεδιασμένοι λίαν προχειρώς. Ή κόμη των εἶναι μᾶζα μελανοῦ γανώματος και εις κύκλος μελανοῦ ὁμοίως γανώματος τοποθετημένος άσυμμέτρως δηλοῖ τὸν ὀφθαλμόν και άποτελεῖ τὸ μόνον χαρακτηριστικόν τοῦ προσώπου.

Κοσμήματα : Ή παράστασις ὀρίζεται δι' ἰωνικοῦ κυματίου ἐπαναλαμβανομένου και εις τὸ περιχέλωμα.

Διαστάσεις : Ύψος 0,176 μ. Διάμ. χείλους 0,10 μ. Διάμ. κοιλίας 0,105 μ. Διάμ. βάσεως 0,065 μ.

Τεχνική : Πλατεῖα γραμμὴ άπό άνοικτόν καστανόν γάνωμα διά τὰ χαρακτηριστικά, τὸ περίγραμμα τοῦ προσώπου (άπό τῆς ρινὸς και κάτω), και τήν κόμην τῆς γυναικὸς. Καστανόν γάνωμα εις άνοικτούς και σκοτεινούς τόνους εις τήν κάτω σιαγόνα τοῦ ἵππου. Λευκόν επίθετον χρώμα εις τὸ πρόσωπον και τὸν λαιμόν και τῆς γυναικὸς.

Διά τήν πελίκην ταύτην ὁ Sir John Beazley λέγει : "The reverse is just like the Amazon Painter's reverses, and the obverse is not far from him" (ARV², σ. 1480).

Χρονολογεῖται εις τήν άρχήν τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 4^{ου} αἰῶνος. Πρβλ. τήν Ἐθνην τοῦ ψηφισματικοῦ άναγλύφου E. M. 1482 τοῦ ἔτους 323 - 322¹¹ και τήν κόρην τῆς ἐπιτυμβίας στήλης E. M. 833¹².

ΥΔΡΙΑΙ

Ύδρια E. M. 19443 α (θραῦσμα) (Πί ν. 75α).

Παράστασις : Άνω σῶμα νέου σπείδοντος δεξιὰ, στρέφοντος δὲ τήν κεφαλὴν ὀπίσω. Φορεῖ χιτωνίσκον και πέτασον.

Εἰκονίζεται, πιθανόν, ὁ Ἑρμῆς, εις παράστασιν ἔχουσαν ὡς θέμα εἶτε τήν ἐπι-

10. ARV², σ. 1460, 72.

11. Speier, RM 1932, πίν. 29,1.

12. R. Lullies - M. Hirmer, πίν. 219.

φάνειαν τῆς Ἀφροδίτης¹³, εἴτε τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ἡρακλέους ἀπὸ τὸν Ἄδην¹⁴.

Διαστάσεις: 0,05 × 0,045 μ.

Τεχνική: Προσχέδιον. Λεπτὴ γραμμὴ διὰ χαρακτηριστικὰ προσώπου καὶ πτυχᾶς. Ἄμαυρόν καστανὸν γάνωμα εἰς ἀνοικτοὺς καὶ σκοτεινοὺς τόνους διὰ τὴν κόμην.

Χρονολογεῖται εἰς τὸ δεῦτερον τέταρτον τοῦ 4^{ου} αἰῶνος.

ΓΑΜΙΚΟΙ ΛΕΒΗΤΕΣ

Γαμικὸς λέβης E. M. 19429, α, β (τμήμα) (Πίνακ. 75 β).

Παράστασις. Α': Ἄνω σῶμα Νίκης ἱπταμένης πρὸς δεξιὰ¹⁵. Ὑψώνει τὴν δεξιάν χεῖρα πρὸ τοῦ προσώπου καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς φέρει πυξίδα, ἀπὸ τὴν παράστασιν τῆς ὁποίας μικρὸν τμήμα μόνον σφίζεται παρὰ τὴν μασχάλην. Φορεῖ ἄπλοῦν βραχύνιον, περιδέραιον μὲ μεγάλας λευκάς ψήφους, ἐνώτια καὶ ψέλιον. Ἡ πλουσία κόμη τῆς εἶναι ἀναδεδεμένη διὰ σφενδόνης κοσμουμένης μὲ ἀνθέμια καὶ διὰ ταινίας φεροῦσης μαϊάνδρον¹⁶. Ὅπισθεν αὐτῆς τμήμα πολυποικίλου ὑφάσματος καὶ πρὸ αὐτῆς μικρὸν τμήμα ὁμοίου ὑφάσματος.

Β': Ἄνω τμήμα γυναικείας κεφαλῆς πρὸς ἀριστερά. Λόγῳ τῆς φθορᾶς τῆς ἐπιφανείας τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου ἐξηλείφθησαν. Ἡ κόμμωσις τῆς εἶναι ὁμοία μὲ τῆς Νίκης, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἡ ταινία τῆς φέρει ἀβακωτὸν κόσμημα ἀντὶ μαϊάνδρου.

Διαστάσεις: Α: Ὑψος 0,065 μ. Πλ. 0,128 μ.

Β: Ὑψος 0,042 μ. Πλ. 0,045 μ.

Τεχνική: Προσχέδιον. Λεπτὴ καλλιγραφικὴ γραμμὴ. Λεπτοτάτη ἀνάγλυφος γραμμὴ διὰ τὸν ὀφθαλμόν. Ἀνάγλυφος γραμμὴ διὰ τὰ κοσμήματα σφενδόνης καὶ ταινίας καὶ διὰ τὸ ψέλιον. Καστανὸν ἄμαυρόν γάνωμα διὰ τὴν κόμην. Ἐπίθετος πηλὸς εἰς ψέλιον καὶ περιδέραιον.

Ὁ ἀγγειογράφος τοῦ γαμικοῦ τούτου λέβητος συνεχίζει τὴν μερδιακὴν παράδοσιν. Χρονολογεῖται ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ψηφισματικὸν ἀνάγλυφον τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου, ἀρ. 7859 τοῦ ἔτους 378/7 εἰς τὸ τέλος τοῦ πρώτου τετάρτου τοῦ αἰῶνος.

Γαμικὸς λέβης E. M. 19437 (τμήμα) (Πίνακ. 75 γ).

Παράστασις: Νέα γυνή (ἢ νύμφη) φέρουσα ἀττικὸν πέπλον κάθηται ἐπὶ ἀνακλίντρου. Διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἀνασύρει μὲ χάριν τὸν πέπλον τῆς, ἐνῶ προτείνει τὴν δεξιάν εἰς νέον (τὸν γαμβρόν) ἱστάμενον ἔμπροσθεν αὐτῆς¹⁷. Ἔχει τὴν κόμην ἀνα-

13. Πρβλ. παράστασιν Ἐπιφανείας Ἀφροδίτης ἐπὶ τῆς πελικῆς Μουσείου Καβάλας Α 442 καὶ ἐπὶ τῆς ὕδρας Μουσείου Καβάλας Α792.

14. Πρβλ. Metzger, R., σ. 196, πίν. 26, 1.

15. Αἱ παραστάσεις Νικῶν εἰς τὰ πλάγια τῶν γαμικῶν λεβήτων εἶναι συνήθεις κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ 5^{ου} καὶ κατὰ τὸν 4^{ον} αἰῶνα. Διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν παραστάσεων αὐτῶν βλ. H. Kenner, Flügelfrau und Flügeldämon, Jahreshefte, 31 (1939), σ. 94-95.

16. Ἡ κόμμωσις αὐτῆ εἶναι ἡ συνήθης τῶν γυναικῶν τοῦ ζωγράφου τοῦ Μειδίου καὶ τοῦ κύκλου του. Ὁ Sir John Beazley περιγράφων πυξίδα τοῦ ζωγράφου τοῦ Μειδίου λέγει σχετικῶς «The coiffure... is perhaps what Pollux calls «Lampadion» (ἰδέα τριχῶν πλέγματος εἰς ὄξυ ἀπολήγοντος, 4, 154) (CVA, Oxford, σ. 37)».

17. Παράβαλε παραστάσεις λεκανίδων, ὅπου εἰκονίζεται νέος (ὁ γαμβρός, ARV², σ. 1498). Ἐπίσης τὴν ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ περιγραφὴν πίνακος τοῦ Ἀετίωνος μὲ θέμα τὸν γάμον Ἀλεξάνδρου καὶ Ρωξάνης «Θάλαμος ἐστὶ περικαλλής, καὶ κλίνη νομφικὴ καὶ ἡ Ρωξάνη κάθηται πάγκαλόν τι χρῆμα παρθένου ἐς γῆν ὀρώσα, αἰδουμένη ἐστῶτα τὸν Ἀλέξανδρον» (Overbeck, Sq, ἀριθ. 1938. Pfuhl. MuZ., σ. 771).

δεδεμένην διὰ λεπτῆς ταινίας, φορεῖ περιδέριον καὶ ψέλιον. Ἀπὸ τὴν παράστασιν τοῦ νέου σφύζεται ὁ κορμὸς καὶ ἡ δεξιὰ χεὶρ εἰς ἐκφραστικὴν χειρονομίαν. Μεταξὺ αὐτῶν ἵπταται ὁ Ἔρωσ πρὸς τὴν νύμφην. Ἡ κόμη του χαρακτηρίζεται διὰ μάζης καστανοῦ ἀμαυροῦ γανώματος καὶ κοσμεῖται διὰ λεπτῆς ταινίας. Ἄνω διακρίνεται ἐλάχιστον τμήμα ἰωνικοῦ κυματίου.

Διαστάσεις: Ὑψος 0,075 μ. Πλ. 0,107 μ.

Τεχνική: Προσχέδιον. Ἀνάγλυφος γραμμὴ διὰ περιγράμματα (ὅπου χρειάζεται νὰ τονισθοῦν διὰ νὰ διαφοροποιηθοῦν). Λεπτὴ γραμμὴ καστανοῦ ἀμαυροῦ γανώματος διὰ πτυχάς. Πλατεῖα γραμμὴ ὁμοίου γανώματος διὰ κόμην νύμφης καὶ ὄρισμένης πτυχάς. Αἱ πτέρυγες τοῦ Ἐρωτος ἀνάγλυφοι δι' ἐπιθέτου πηλοῦ, ὁμοίως τὸ ψέλιον τῆς νύμφης.

Χρονολογεῖται περὶ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνος.

Βάσις γαμικοῦ λέβητος E. M. 19462 (Πί ν. 76 α - γ· Σχ έ δ. 2).

Παράστασις. Α': Παριστάνεται γυνὴ φέρουσα πυξίδα καὶ πολυποίκιλτα ὑφάσματα. Ἴσταται κατ' ἐνώπιον ἔχουσα τὸ δεξιὸν σκέλος ἄνετον καὶ τὸ ἀριστερὸν στάσιμον, στρέφει δὲ τὴν κεφαλὴν ἀριστερὰ πρὸς τὸν ἀνυψούμενον ὄμον¹⁸. Φορεῖ ἀττικὸν πέπλον μὲ μακρὸν ἀπόπτυγμα κοσμούμενον κατὰ τὴν παρυφὴν διὰ πλατείας ταινίας καστανοῦ χρώματος καὶ ἔχει τὴν κόμην κεκαλυμμένην διὰ σάκκου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξερχόμενος εἰς βόστρυχος κατέρχεται παρὰ τὴν παρεϊάν. Ὅπισθεν αὐτῆς παριστάνεται δίφρος ὑψηλὸς μὲ κνέφαλλον πολυποίκιλτον¹⁹. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἀπόκεινται δύο πυξίδες καὶ ἓν ἀλάβαστρον.

Β': Δύο γυναῖκες κεκαλυμμέναι δι' ἱματίων ἐστραμμέναι πρὸς τὴν Α' ὄψιν. Ἡ κόμη των χαρακτηρίζεται διὰ μάζης καστανοῦ γανώματος.

Κοσμήματα: Ἡ παράστασις ὀρίζεται ἄνω μὲν δι' ἰωνικοῦ κυματίου, κάτω δὲ δι' ἀνεστραμμένου ἰωνικοῦ κυματίου καὶ κοσμοφόρου μὲ ἐλλειψοειδῆ φύλλα ἐπὶ λεπτοῦ μίσχου.

Διαστάσεις: Ὑψος 0,265 μ. Διάμ. ἄνω 0,115 μ. Διάμ. κάτω 0,193 μ.

Τεχνική: Λεπτὴ καλλιγραφικὴ γραμμὴ.

Τὸ θέμα τῆς παραστάσεως εἶναι τὸ σύνθηδες θέμα τῶν παραστάσεων τῶν βάσεων τῶν γαμικῶν λεβήτων τοῦ 4ου αἰῶνος, τὰ δὲ κοσμήματα ἐπαναλαμβάνονται τυπικῶς εἰς τὰς βάσεις αὐτάς.

Περὶ τὸ 340 π.Χ.

Γαμικὸς λέβης E. 615 (Πί ν. 77 α - β, 78 α - β, 79 α).

Παράστασις. Α': Ἀφροδίτη καὶ Ἔρωσ. Ἡ Ἀφροδίτη εἰκονίζεται ὡς προτομὴ

18. Βλ. σχετικῶς Κ. Ρωμαῖου, Ὁ ἔφηβος τοῦ Μαραθῶνος, ΑΔ 1924 - 25, σ. 170 «Βασικὴ καὶ πηγαία εἶναι ἡ κίνησις ἢ καθορίζουσα τὸ στάσιμον καὶ ἄνετον σκέλος. Εἰς ρυθμὸν ἀκάλυτον καὶ ἐνταῖον ἀκολουθοῦν πᾶσαι αἱ ἄλλαι. Ἀκόμη καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς τὸ θέμα κινήσεις τῶν ἄνω ἄκρων προσαρμόζονται πρὸς τὰς ὑπαρχούσας στατικὰς κινήσεις... Αἱ ἐξαιρέσεις ἢ ἀνεπιτυχεῖς λύσεις, σαφηνίζουσι τὸν κανόνα. Οὕτω π.χ. ἐπὶ τοῦ λεγομένου Κυνίσκου ἢ κεφαλῆ κλίνει πρὸς τὸν ἀνυψούμενον ὄμον καὶ ἐπέρχεται σύγκρουσις τῶν ἀντιθέτων κινήσεων, ἥτις σταματᾷ τὸν ἐλεύθερον ρυθμὸν».

19. Πρβλ. παράστασιν ὁμοίου δίφρου εἰς τὸν γαμικὸν λέβητα Μουσείου Θεσσαλονίκης 8.167 (Olynthus, V, πίν. 128, ἀριθ. 286) ἐπὶ τοῦ ὁποίου κάθηται ἡ νύμφη.

πρὸς ἀριστερά ἀνασύρουσα τὸ ἄκρον τοῦ χιτῶνός της διὰ τῆς δεξιᾶς χειρός. Φορεῖ σφενδόνην κοσμουμένην διὰ κύκλων τοποθετημένων ἐφεξῆς καὶ ἐνώτια. Ὁ Ἔρωσ ἵπταται πρὸς τὴν θεάν φέρων κάλαθον.

Β' : Ἀφροδίτη καὶ Ἔρωσ. Ἡ Ἀφροδίτη εἰκονίζεται ὡς προτομή πρὸς ἀριστερά φέρουσα κάτοπτρον πρὸ τοῦ προσώπου. Φορεῖ σφενδόνην μὲ σταυρούς. Ὁ Ἔρωσ φέρων πυξίδα εἰς τὴν δεξιάν χεῖρα καὶ πολυποίκιλτον ὕφασμα εἰς τὴν ἀριστερὰν ἵπταται πρὸ τῆς θεᾶς.

Εἰς τὰ πλάγια δεξιὰ κίων καλυπτόμενος ἐν μέρει ὑπὸ τῶν πτερύγων καὶ τῶν ποδῶν τοῦ Ἔρωτος, ἀριστερὰ τροχὸς ἐρυθροῦ χρώματος μὲ παραλλήλους γραμμὰς καστανῶ.

Τὸ θέμα τῆς παραστάσεως εἶναι ἡ Ἐπιφάνεια τῆς Ἀφροδίτης²⁰.

Κοσμήματα : Ἐπιμήκη ὠσειδῆ φύλλα κοσμοῦν τὸν ὄμον, ἐρυθρὰ ἐδαφόχρωμη γραμμὴ ἀποτελεῖ τὸ κάτω ὄριον τῆς παραστάσεως.

Διαστάσεις : Ὑψος 0,13 μ. Διάμ. χεῖλους 0,093 μ.

Τεχνική : Πλατεῖα γραμμὴ μελανῶ στιλπνοῦ γανώματος διὰ χαρακτηριστικὰ προσώπου, περιγράμματα ἄνω κορμοῦ Ἐρώτων, ἐσωτερικὰ περιγράμματα πτερύγων, διὰ πτυχάς, κοσμήματα σφενδόνης καὶ ἐνώτιον. Πλατεῖα γραμμὴ ἀνοικτοῦ καστανῶ ἀμαυροῦ γανώματος δι' ἐξωτερικὰ περιγράμματα πτερύγων, πλάτης καὶ σκελῶν Ἐρώτων, πυξίδος, καλάθου, ὕφασματος καὶ χιτῶνος Ἀφροδίτης. Ἡ κόμη τῆς Ἀφροδίτης χαρακτηρίζεται διὰ καστανῶ γανώματος εἰς ἀνοικτοὺς καὶ σκοτεινοὺς τόνους, τῶν δὲ Ἐρώτων διὰ μάξης καστανομέλανος γανώματος. Ἡ ἐρυθρὰ ἀλοιοφῆ διατηρεῖται ἔντονος.

Ὁ γαμικὸς οὗτος λέβης ἀπεδόθη ὑπὸ τοῦ Sir John Beazley εἰς L. C. Group²¹. Ὁ ἀγγειογράφος του ζωγραφίζει κατὰ τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ ζωγράφου τῆς Ἐρωτοστασίας, 340 - 330 π.Χ.

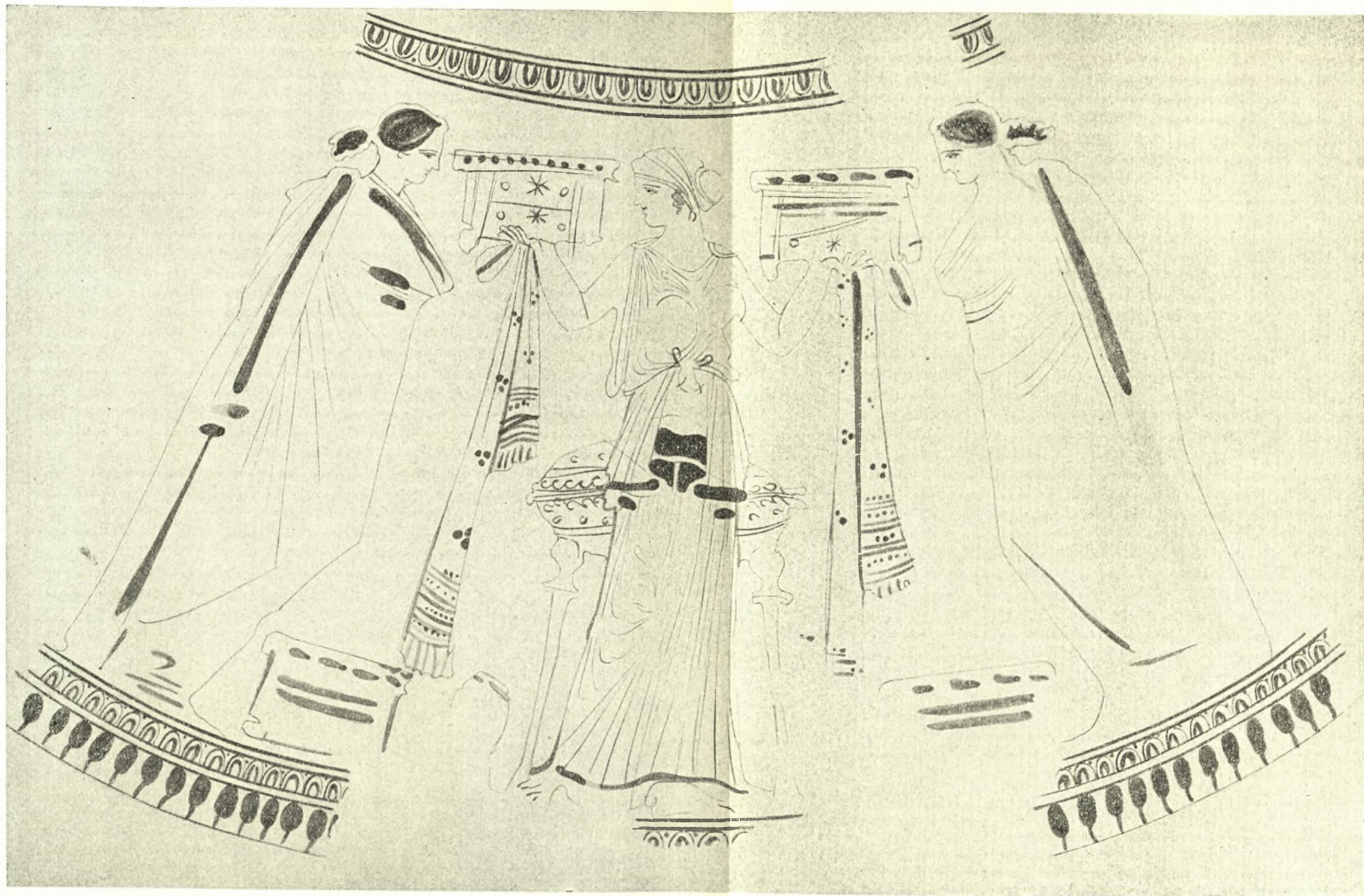
Γαμικὸς λέβης E. M. 19440 (τμήμα) (Πίν. 79β). Ἀπετελέσθη ἀπὸ τέσσαρα συγκολληθέντα τεμάχια.

Παράσταση : Νέα γυνὴ μεταξὺ δύο Ἐρώτων. Καθὼς βαδίζει πρὸς δεξιὰ στρέφει τὴν κεφαλὴν ὀπίσω. Φορεῖ λεπτότατον χιτῶνα καὶ λεπτὸν ἱμάτιον. Ὁ χιτῶν συνεκρατεῖτο εἰς τὸν ὄμον διὰ τεσσάρων κομβίων δηλωθέντων δι' ἐπιθέτου πηλοῦ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σφύζονται τὰ δύο ἄκραία. Τὸ ἱμάτιον κοσμεῖται κατὰ τὴν παρυφὴν διὰ ταινιῶν καστανῶ χρώματος καὶ σχήματος ἀκανόνιστου, αἱ ὁποῖαι φέρουν κοκκίδας ἐξ ἐπιθέτου πηλοῦ. Φορεῖ ἐπίσης πλούσια κοσμήματα, περιδέριον, ἐνώτια, ψέλιον καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν λεπτὴν ταινίαν φέρουσαν κοκκίδας ἐπιθέτου πηλοῦ. Ἐλλείπει τὸ σῶμα ἀπὸ τῶν γλουτῶν καὶ κάτω. Ἀπὸ τὸν Ἔρωτα δεξιὰ σφύζεται ἡ ἄκρα πτέρυξ, ἡ δεξιὰ χεὶρ φέρουσα στέφανον καὶ τμήμα τοῦ δεξιοῦ σκέλους. Ὁ δεῦτερος Ἔρωσ παριστάνεται ὑπεράνω πολυποικίλου ὕφασματος πρὸς ἀριστερά. Ἡ παράστασις του εἶναι ἐλλειπῆς ἀπὸ τῶν ἀγκῶνων καὶ ἀπὸ τῶν γονάτων καὶ κάτω καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς δεξιᾶς πτέρυγος. Μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς γυναικὸς παριστάνεται κλάδος μὲ δισκοειδῆ φυλλάρια.

Διαστάσεις : Ὑψος 0,098 μ. Πλ. 0,106 μ.

20. Διὰ τὴν παράστασιν τῆς Α' ὄψεως πρβλ. : Metzger, R., σ. 82, 28, διὰ τὴν Β' πρβλ. : αὐτόθι, σ. 81, 24. Διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ θέματος βλ. : Σ. Καρούζου, Ἑλληνιστικὰ ἀντίγραφα καὶ ἐπαναλήψεις ἀρχαίων ἔργων, ΑΕ 1956, σ. 178 - 180.

21. ARV³, σ. 1460, 65.

Σχέδ. 2. Βάσις γαμικού λέβητος Ε.Μ. 19462

Τεχνική : Γάνωμα μέλαν στιλπνόν. Ἀνάγλυφος καλλιγραφική γραμμὴ διὰ χαρακτηριστικὰ προσώπου καὶ πτυχᾶς χιτῶνος καὶ ἱματίου. Παράλληλοι κυματοειδεῖς γραμμαὶ καστανοῦ ἀμαυροῦ γανώματος διὰ τὴν κόμην. Λευκὸν ἐπίθετον χρῶμα εἰς Ἐρωτας. Τὰ περιγράμματα, χαρακτηριστικὰ προσώπου καὶ τμήμα τῆς κόμης ἄνωθεν μετώπου καὶ κροτάφου χαρακτηρίζονται διὰ ξανθοῦ γανώματος. Αἱ πτέρυγες τῶν Ἐρώτων εἶναι ἀνάγλυφοι, ὁμοίως ὁ κλάδος, ὁ στέφανος καὶ τὰ κοσμήματα τῆς γυναικός.

Ὁ ἀγγειογράφος τοῦ γαμικοῦ τούτου λέβητος συνδέεται μὲ τοὺς ἀγγειογράφους τοῦ Apollonia Group, ἀλλ' ἡ ποιότης τῆς γραμμῆς του εἶναι ἀνωτέρα τῆς γραμμῆς ἐκείνων.

Χρονολογεῖται ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν Νίκην τοῦ παναθηναϊκοῦ ἀμφορέως τοῦ ἔτους 336²² καὶ τὴν Ἀθηναῖν τοῦ ψηφισματικοῦ ἀναγλύφου E. M. 1476 τοῦ ἔτους 329²³ περὶ τὸ 330 π.Χ.

ΛΕΚΑΝΙΔΕΣ

Πῶμα λεκανίδος E. M. 19427 (τμήμα) (Πί ν. 80α).

Παράστασις : Νέα γυνή (ἢ νύμφη) φέρουσα ἱμάτιον ἀφῆνον ἀκάλυπτον τὸν ἄνω κορμὸν καὶ σφενδόνην εἰς τὴν κεφαλὴν κάθηται ἐπὶ ἔδρας μὲ ἐρεισίνωτον. Ὑψώνει τὴν δεξιὰν χεῖρα ὑπεράνω τοῦ ὄμου²⁴ καὶ στρέφει τὴν κεφαλὴν ὀπίσω διὰ νὰ ἴδῃ εἰς κάτωπτρον προσφερόμενον ὑπὸ θεραπευίδος. Ἡ παράστασις τῆς εἶναι ἔλλιπής ἀπὸ τῶν γλουτῶν καὶ κάτω καὶ κατὰ τὸν ἀγκῶνα τῆς ἀριστερᾶς χειρός. Ἀπὸ τὴν θεραπευίδα σφύζεται μικρὸν τμήμα τοῦ προσώπου, τμήμα τοῦ κορμοῦ καὶ ἡ δεξιὰ χεὶρ ἢ φέρουσα τὸ κάτωπτρον. Φορεῖ πέπλον μὲ ἀπόπτυγμα πίπτον ἐλευθέρως. Μεταξὺ τῆς νύμφης καὶ τῆς θεραπευίδος παριστάνεται λαβὴ γαμικοῦ λέβητος. Ἀριστερὰ τμήμα τυμπάνου ἐπὶ τοῦ ὁποίου διακρίνονται οἱ δάκτυλοι δεξιᾶς χειρός γυναικός.

Δωρικὸν κυμάτιον περιθέει τὴν βάσιν τῆς λαβῆς.

Διαστάσεις : 0,084 × 0,072 μ.

Τεχνική : Προσχέδιον. Λεπτὴ ἀνάγλυφος γραμμὴ διὰ περίγραμμα καὶ χαρακτηριστικὰ. Πλατεῖται παράλληλοι γραμμαὶ ἀπὸ καστανὸν γάνωμα διὰ τὴν κόμην.

Ὁ ἀγγειογράφος ὁ κοσμήσας τὴν λεκανίδα E. M. 19427 ἐκόσμησε καὶ τὴν λεκανίδα Leningrad CR 1881, πίν. 3 μὲ τὸ ἴδιον θέμα. Ἐπὶ τοῦ πώματος αὐτῆς παριστάνονται τρεῖς γυναῖκες καθήμεναι, τέσσαρες ὄρθιαι, ἔρωτος, ἴνυξ, ἐρωδιός, κάλαθος καὶ λουτροφόρος. Αἱ καθήμεναι γυναῖκες παριστάνουν τὴν νύμφην καὶ αἱ ὄρθιαι θεραπευίδας²⁵. Ἡ νύμφη εἰς μίαν σκηνὴν εἰκονίζεται ὁμοίως ὡς ἡ τῆς λεκανίδος E. M. 19427 μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι κλίνει τὴν κεφαλὴν ἐμπρὸς διὰ νὰ ἴδῃ εἰς κάτωπτρον προσφερόμενον ὑπὸ θεραπευίδος ἱσταμένης ἔμπροσθεν αὐτῆς. Ὁ πέπλος τῆς θεραπευίδος εἶναι ὁμοῖος μὲ τῆς θεραπευίδος τῆς λεκανίδος E. M. 19427.

22. Speier, αὐτόθι, πίν. 23.

23. Αὐτόθι, πίν. 28, 3.

24. Ὁ Σ. Χαριτωνίδης ἐρμηνεύει τὴν χειρονομίαν αὐτὴν ὡς σχηματοποίησιν τῆς χειρονομίας διὰ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἱματίου (BCH 86(1962), 1, σ. 186).

25. ARV³, σ. 1496 « The picture on each lekane is composed of three or four elements : (1) a seated woman, and Eros approaching her; (2) a seated woman and a maid; (3) a seated woman; (4) very noticeable a maid running to right, looking round ». Αὐτόθι, σ. 1498 « That the seated woman is thought of as bride... is often indicated by the presence of nuptial vessels, the loutrophoros, hydria and the lebes gamikos ».

Χρονολογείται εις την ἀρχὴν τοῦ δευτέρου τετάρτου τοῦ 4^{ου} αἰῶνος ἐν σύγκρίσει πρὸς τὸ ψηφισματικὸν ἀνάγλυφον E. M. 1467 τοῦ ἔτους 374/3 ²⁶.

ΠΥΞΙΔΕΣ

Πυξίς E. M. 19438 (τμήμα) (Πί ν. 80 β - γ).

Παράστασις : Νέα γυνή (ἢ νύμφη) γυμνὴ ἄνωθεν τῆς ὀσφύος κάθηται πρὸς ἀριστερὰ ἐπὶ ἔδρας μὲ ἐρεισίνωτον. Ὑψώνει τὴν δεξιὰν χεῖρα πρὸ τοῦ προσώπου καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐρείδεται ἐπὶ τοῦ ἐρεισινώτου, ἔχει δὲ τὰ κάτω σκέλη ἐσταυρωμένα. Οὗτω ἢ κεφαλὴ παριστάνεται κατὰ κρόταφον, τὸ δὲ λοιπὸν σῶμα κατὰ τὰ τρία τέταρτα. Ἰμάτιον κοσμοῦμενον κατὰ τὴν παρυφὴν δι' ἄπλου σπειρομαϊάνδρου περιβάλλει τὸν κορμὸν καὶ τὰ σκέλη. Φορεῖ ὄρμον, ἐνώτια, ψέλια, καὶ ἔχει τὴν κόμην ἀναδεδεμένην διὰ λεπτῆς ταινίας. Δεξιὰ παριστάνεται ἢ Ἀφροδίτη θέτουσα στέφανον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς νύμφης. Ἡ παράστασις αὐτῆς εἶναι ἐλλιπὴς δεξιὰ μὲν κάτωθεν τοῦ ὤμου, ἀριστερὰ δὲ κάτωθεν τῆς ὀσφύος. Ἰσταται κατ' ἐνώπιον, στρέφει δὲ τὴν κεφαλὴν ἀριστερὰ. Φορεῖ λεπτὸν χιτῶνα, διάδημα, ὄρμον, ἐνώτια, ψέλιον καὶ κρατεῖ τὸ σκῆπτρον εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ²⁷. Μεταξὺ τῆς νύμφης καὶ τῆς Ἀφροδίτης τὸ ἄνω τμήμα θυμιατηρίου ²⁸. Ὁ Ἔρωσ φέρων διάδημα εἰς τὴν κεφαλὴν ἔρχεται πρὸς τὴν νύμφην διὰ νά τῆς προσφέρῃ τὸ δῶρόν του, στέφανον, πιθανῶς, δηλωθέντα διὰ λευκοῦ χρώματος ἐξαλειφθέντος. Ἀκολουθεῖ νέα γυνή (θεραπευαίνις) φέρουσα πυξίδα καὶ πολυποίκιλτον ὕφασμα. Ἰσταται κατ' ἐνώπιον ἔχουσα τὸ δεξιὸν σκέλος ἄνετον καὶ τὸ ἀριστερὸν στάσιμον, στρέφει δὲ τὴν κεφαλὴν ἀριστερὰ πρὸς τὸν ἀνυψούμενον ὤμον ²⁹. Φορεῖ λεπτὸν χιτῶνα, διάδημα καὶ ἐνώτια. Παρὰ τοὺς πόδας αὐτῆς εἰκονίζεται ὕδροχαρὲς πτηνόν.

Ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον κάθηται ἢ νύμφη ἐνθυμίζει τὴν Ἀφροδίτην ἐν Κήποις : «auch im 4 Jahrhundert begegnet dieser Typus der Göttin, aber leider ohne Inschrift. . . selbstverständlich ist dieser Typus damals für die Darstellung anderer Göttinnen, aber auch von Sterblichen verwendet worden (E. Langlotz, ἔ.ἀ., σ. 13, πίν. 10,1).

Ἡ παράστασις τῆς στέψεως τῆς νύμφης ὑπὸ τῆς Ἀφροδίτης εἶναι σπανία. Εἰς τὸν γαμικὸν λέβητα E. M. 1454 τοῦ ζωγράφου Ἀθηναίων ἢ νύμφη κάθηται ἐπὶ τῶν γονάτων γυναικός, τῆς Ἀφροδίτης πιθανόν, ἢ ὁποῖα θέτει στέφανον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς ³⁰. Ἡ παράστασις τῆς πυξίδος E. M. 19438 σχετίζεται περισσότερο μὲ τὴν παράστασιν τοῦ καλυκωτοῦ κρατῆρος τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τῆς Φερράρας (CVA πίν. 22, 4). Ἐπ' αὐτοῦ παριστάνονται οἱ γάμοι τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος. Ἡ Ἀφροδίτη φέρουσα διάδημα εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ σκῆπτρον εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα θέτει στέφανον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Πηλέως (τὰ ὀνόματα τῶν μορφῶν ἐπιγράφονται).

Διαστάσεις : Ὑψος 0,09 μ. Διάμ. 0,12 μ.

Τεχνική : Προσχέδιον. Ἀνάγλυφος γραμμὴ διὰ περίγραμμα προσώπου, πτέρυγας Ἐρωτος καὶ στέφανον. Ἀνισοπαχεῖς ἀνάγλυφοι γραμμαὶ διὰ πτυχὰς χιτῶνων καὶ ἱμα-

26. Σβορώνος, πίν. 103. Speier, αὐτόθι, σ. 56, πίν. 20, 2.

27. Πρβλ. : Metzger, R., πίν. 6, 2. Προτομή Ἀφροδίτης πρὸς ἀριστερὰ, Ἔρωσ. Φορεῖ διάδημα, κρατεῖ σκῆπτρον.

28. Σχετικῶς μὲ τὰς παραστάσεις θυμιατηρίων βλ. : Σ. Καρούζου, αὐτόθι, σ. 167 - 170.

29. Βλ. σημ. 18.

30. ARV ³, σ. 1178, 1. AM 32(1907), σ. 96 - 97, σημ. 1 σ. 97. Metzger, R., σ. 46, σημ. 5.

τίων. Πλατεΐται κυματοειδείς γραμμαί καστανοῦ ἄμαυροῦ γανώματος διὰ τὴν κόμην. Λευκὸν ἐπίθετον χρῶμα εἰς τὰ γυμνὰ μέλη τῆς νύμφης καὶ τὸ θυμιατήριον.

Ὁ ἀγγειογράφος τῆς πυξίδος ἐδέχθη τὴν ἐπίδρασιν τῶν μεταμειδιακῶν ἀγγειογράφων.

Χρονολογεῖται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰῶνος.

Πυξίς Ε. Μ. 19439 (τμήμα) (Πί ν. 81α).

Παράστασις : Σύμπλεγμα νέου ἀνδρὸς καὶ νέας γυναικός. Ἡ παράστασις εἶναι ἐλλιπῆς κάτωθεν τῶν γονάτων τῶν δύο μορφῶν καὶ τοῦ βραχίονος τοῦ νέου. Ὁ νέος κάθηται πρὸς δεξιὰ, ὑψώνει δὲ τὴν κεφαλὴν διὰ νὰ ἴδῃ τὴν νέαν τὴν ὁποῖαν φέρει ἐπὶ τῶν γονάτων του. Ἡ νέα κλίνει πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν ἐναγκαλίζεται διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς, ἐνῶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς θωπεύει τὸν λαιμὸν του. Ἡ κόμη τῆς εἶναι ἀναδεδεμένη διὰ σφενδόνης. Τὸ λευκὸν χρῶμα τὸ χαρακτηρίζον τὸ σῶμά της δὲν καλύπτει τμήμα τοῦ δεξιοῦ μηροῦ, ὥστε τὸ περίγραμμα ἀπέχει ἱκανῶς. Τὸ ἐπίθετον χρῶμα ἀπελείσθη πολλὰ, τὰ δὲ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου της ἐξηλείφθησαν. Ἀπὸ τὸν Ἔρωτα δεξιὰ σφάζεται ἡ πτέρυξ, ἡ ἄκρα δεξιὰ χεὶρ καὶ μικρὸν τμήμα τοῦ μηροῦ.

Τὸ σύμπλεγμα τῶν δύο μορφῶν εἶναι ἐπιτυχῆς σύνθεσις, ἡ δὲ ἐνότης των τονίζεται διὰ τοῦ βλέμματος τοῦ νέου πρὸς τὴν νέαν. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ παράστασις ἐνιαίας συνθέσεως ἐθυσιάσθη ἐν μέρει ἡ αὐτονομία τῶν μορφῶν ³¹.

Διαστάσεις : 0,057 μ. × 0,05 μ.

Τεχνικὴ : Λεπτὴ ἀνάγλυφος γραμμὴ διὰ χαρακτηριστικὰ προσώπου, περιγράμμα-
τα καὶ ἀνατομικὰς λεπτομερείας νέου καὶ διὰ περίγραμμα δεξιοῦ μηροῦ νέας. Πλατεΐται
κυματοειδείς γραμμαί χαρακτηρίζουν τὴν κόμην τῶν δύο μορφῶν. Λευκὸν ἐπίθετον χρῶ-
μα εἰς τὸ σῶμα τῆς νέας. Τὸ περίγραμμα τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονός της δηλοῦται διὰ ξαν-
θοῦ γανώματος. Ἐπίθετος πηλὸς εἰς πτέρυγα Ἔρωτος.

Ὁ ἀγγειογράφος τῆς πυξίδος ταύτης συνεχίζει τὴν παράδοσιν τοῦ ζωγράφου τοῦ Δίνου.

Χρονολογεῖται εἰς τὸ τέλος τοῦ πρώτου τετάρτου τοῦ 4ου αἰῶνος.

Πυξίς Ε 196 (τμήμα) (Πί ν. 81γ).

Παράστασις : Νέα γυνὴ (θεραπαινίς) φέρουσα πυξίδα εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα, πλη-
μοχόνην καὶ πολυποίκιλτον ὕφασμα εἰς τὴν ἀριστερὰν σπεύδει πρὸς δεξιὰ στρέφουσα
τὴν κεφαλὴν ὀπίσω ³². Φορεῖ πέπλον μὲ ἀπόπτυγμα πίπτον ἐλευθέρως, κοσμούμενον
κατὰ τὴν παρυφὴν διὰ πλατείας ταινίας καστανοῦ χρώματος. Ἡ παράστασις τῆς εἶναι
ἐλλιπῆς ἀπὸ τῶν μηρῶν καὶ κάτω. Πρὸ αὐτῆς ἵπταται Ἔρωτος, ἡ παράστασις τοῦ ὁποῖου
εἶναι ἐλλιπῆς κατὰ τὰς χεῖρας ἀπὸ τῶν ἀγκῶνων καὶ κάτω καὶ κατὰ τὰ ἄκρα τῶν πτερύ-
γων. Ἀριστερὰ σφάζεται τὸ ἄνω σῶμα ἄλλου Ἔρωτος φέροντος πολυποίκιλτον ὕφασμα.
Τὸ λευκὸν ἐπίθετον χρῶμα ἐξηλείφθη κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν Ἔρωτα δεξιὰ καὶ ἐν

31. Πρβλ. σύμπλεγμα Διονύσου - Ἀριάδνης συγχρόνου κύλικος τοῦ ζωγράφου τοῦ Μελεά-
γρου (Arias - Hirmer, πίν. 222). Ἡ σύγκρισις τοῦ συμπλέγματος αὐτοῦ καὶ τοῦ ὁμοίου, ὡς πρὸς
τὸ θέμα, συμπλέγματος Διονύσου - Ἀριάδνης τοῦ κρατήρος τοῦ ζωγράφου τοῦ Προνόμου, χρονολο-
γουμένου περὶ τὸ 410 π.Χ. (αὐτόθι, πίν. 219), εἶναι χαρακτηριστικὴ. Εἰς τὸ δεύτερον σύμπλεγμα αἱ
μορφαὶ παρατάσσονται διατηροῦσαι σχεδὸν ἀνέπαφον τὴν αὐτονομίαν των, ἐνῶ εἰς τὸ πρῶτον ἀπο-
τελοῦν ἐνιαίαν σύνθεσιν.

32. Βλ. σημ. 25.

μέρει εις τὸν Ἔρωτα ἀριστερά, ἢ δὲ ἐρυθρὰ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου εἶναι ἐφθαρμένη.

Διαστάσεις : 0,064 × 0,10 μ.

Τεχνική : Λευκὸν ἐπίθετον χρῶμα εις Ἔρωτας. Καμπύλαι παράλληλοι γραμμαὶ ἀνοικτοῦ καστανοῦ διὰ τὴν κόμην.

Χρονολογεῖται εις τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ 4^{ου} αἰῶνος.

Πυξίς E. M. 19441 (τμήμα) (Πί ν. 81 β).

Παράστασις : Ἐπαύλια. Ἄνω σῶμα νεάνιδος βαινούσης ἀριστερά. Φορεῖ πέπλον καὶ ἔχει τὴν κόμην βραχεῖαν. Πρὸ αὐτῆς τμήμα κορμοῦ καὶ πτέρυγος Ἔρωτος, ὀπισθεν αὐτῆς τμήμα πυξίδος. Ἡ νεάνις μετὰ τὴν βραχεῖαν κόμην εἶναι, πιθανόν, “ἢ παῖς ἕτερα κανηφόρος”, ἢ ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου ὡς λαμβάνουσα μέρος εις τὴν κομπήν τῶν φερόντων δῶρα εις νεονύμφους³³.

Διαστάσεις : 0,051 μ. × 0,07 μ.

Τεχνική : Προσχέδιον. Λεπτὴ γραμμὴ διὰ χαρακτηριστικὰ προσώπου καὶ πτυχὰς πέπλου. Πλατεῖται γραμμαὶ καστανοῦ εις ἀνοικτοὺς καὶ σκοτεινοὺς τόνους διὰ τὴν κόμην. Λευκὸν ἐπίθετον χρῶμα εις τὸν Ἔρωτα.

Ὁ ἀγγειογράφος τῆς πυξίδος εὐρίσκεται τεχνοτροπικῶς πλησίον τοῦ ἀγγειογράφου τῆς ὕδριας E. M. 1443³⁴.

Χρονολογεῖται εις τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου τετάρτου τοῦ 4^{ου} αἰῶνος.

ΣΚΥΦΟΙ

Σκύφος E. M. 19432 (τμήμα) (Πί ν. 81 δ).

Παράστασις : Ἄνω σῶμα ἐφήβου πρὸς ἀριστερά. Ἐψώνει τὴν δεξιὰν χεῖρα πρὸ τοῦ προσώπου, φορεῖ ἱμάτιον. Πρὸ αὐτοῦ τμήμα σώματος ἄλλου ἐφήβου φέροντος στλεγγίδα εις τὴν δεξιὰν χεῖρα. Ὅπισθεν αὐτοῦ στλεγγίς.

Δωρικὸν κυμάτιον κοσμεῖ τὸ χεῖλος.

Διαστάσεις : Ὑψος 0,068 μ. Πλ. 0,082 μ.

Τεχνική : Προσχέδιον. Πλατεῖται ἀνάγλυφος γραμμὴ διὰ χαρακτηριστικὰ καὶ πτυχὰς. Μᾶζα καστανοῦ γανώματος διὰ τὴν κόμην.

Fat - Boy Group. Ἀρχαὶ 4^{ου} αἰῶνος.

ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ ΚΑΛΥΚΩΤΩΝ ΚΡΑΤΗΡΩΝ L. C. GROUP

Τὰ κοσμήματα καὶ οἱ συνδυασμοὶ κοσμημάτων τῶν καλυκωτῶν κρατήρων τοῦ 4^{ου} αἰῶνος παρουσιάζουν ἐξαιρετικὴν ποικιλίαν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τυποποιημένα κοσμήματα τῶν ἄλλων ἀγγείων. Κατωτέρω παραθέτομεν τὰ κοσμήματα καὶ τοὺς συνδυασμοὺς κοσμημάτων, οἱ ὅποιοι ἀπαντῶνται εις τοὺς καλυκωτοὺς κρατήρας τοῦ L. C. Group³⁵.

Κοσμήματα : Δωρικὸν καὶ ἰωνικὸν κυμάτιον, κλάδος φύλλων δάφνης, ἀνθέμια τριγωνικὰ τοποθετημένα μετὰ τὴν κορυφὴν ἄνω καὶ κάτω ἐναλλάξ, ἀπλοῦς μαϊάνδρος, ἀπλοῦς καὶ σύνθετος σπειρομαϊάνδρος, μία ἢ διπλῆ σειρὰ κοκκίδων.

33. Deubner, JdI 1900, σ. 151.

34. Metzger, R., σ. 243, 9, πίν. 34, 3.

35. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι δὲν εἶχον ὑπ' ὄψιν τοὺς ἀνήκοντας εις L. C. Group κρατήρας, οἱ ὅποιοι δὲν ἔχουν δημοσιευθῆ ἢ ἀπεικονισθῆ ἐξαιρέσει ἐκείνων οἱ ὅποιοι εὐρίσκονται εις τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν.

Συνδυασμοὶ κοσμημάτων

- 1) Χεῖλος : Δωρικὸν ἢ ἰωνικὸν κυμάτιον
 ἄνω : Κλάδος φύλλων δάφνης
 Κάτω: Α' : Ἄνθεμια
 Β' : Κλάδος φύλλων δάφνης
- 2) Χεῖλος : Δωρικὸν κυμάτιον
 ἄνω : Κλάδος φύλλων δάφνης
 Κάτω: Α' : Ἄνθεμια
 Β' : Ἄνθεμια καὶ κάτωθεν αὐτῶν μία σειρά κοκκίδων
- 3) Χεῖλος : Δωρικὸν ἢ ἰωνικὸν κυμάτιον
 ἄνω : Κλάδος φύλλων δάφνης
 Κάτω: Α' : Σύνθετος σπειρομαϊάνδρος
 Β' : Κλάδος φύλλων δάφνης
- 4) Χεῖλος : Δωρικὸν ἢ ἰωνικὸν κυμάτιον
 ἄνω : Κλάδος φύλλων δάφνης
 Κάτω: Α',Β' : Ὅμοιος
- 5) Χεῖλος : Δωρικὸν κυμάτιον
 ἄνω : Κλάδος φύλλων δάφνης
 Κάτω: Α' : Κλάδος φύλλων δάφνης καὶ κάτωθεν αὐτοῦ ἀπλοῦς μαϊάνδρος
 Β' : Κλάδος φύλλων δάφνης
- 6) Χεῖλος : Μία σειρά παραλλήλων καθέτων γραμμῶν ὑποκαθιστᾷ τὸ κυμάτιον
 ἄνω : Κλάδος φύλλων δάφνης
 Κάτω: Α',Β' : Ὅμοιος
- 7) Χεῖλος : Μία σειρά παραλλήλων καθέτων γραμμῶν ὑποκαθιστᾷ τὸ κυμάτιον
 ἄνω : Κλάδος φύλλων δάφνης
 Κάτω: Α' : Ἰωνικὸν κυμάτιον
 Β' : Ἄπλοῦς σπειρομαϊάνδρος
- 8) Χεῖλος : Μία σειρά παραλλήλων καθέτων γραμμῶν ὑποκαθιστᾷ τὸ κυμάτιον
 ἄνω : Ἄπλοῦς σπειρομαϊάνδρος
 Κάτω: Α' : Δωρικὸν κυμάτιον
 Β' : Ἄπλοῦς σπειρομαϊάνδρος
- 9) Χεῖλος : Ἄδιαμόρφωτον καὶ ἀδιακόσμητον
 ἄνω : Κλάδος φύλλων δάφνης
 Κάτω: Α' : Ἄπλοῦς σπειρομαϊάνδρος καὶ κάτωθεν αὐτοῦ μία σειρά κοκκίδων
 Β' : Κλάδος φύλλων δάφνης
- 10) Χεῖλος : Ἄδιαμόρφωτον καὶ ἀδιακόσμητον
 ἄνω : Κλάδος φύλλων δάφνης
 Κάτω: Α',Β' : Ὅμοιος
- 11) Χεῖλος : Ἄδιαμόρφωτον καὶ ἀδιακόσμητον
 ἄνω : Κλάδος φύλλων δάφνης
 Κάτω: Α' : Ἰωνικὸν κυμάτιον
 Β' : Ἄπλοῦς σπειρομαϊάνδρος
- 12) Χεῖλος : Ἄδιαμόρφωτον καὶ ἀδιακόσμητον
 ἄνω : Κλάδος φύλλων δάφνης
 Κάτω: Α' : Ἰωνικὸν κυμάτιον καὶ κάτωθεν αὐτοῦ διπλῆ σειρά κοκκίδων

- B' : Κλάδος φύλλων δάφνης
- 13) Χείλος : 'Αδιαμόρφωτον και άδιακόσμητον
 Άνω : Κλάδος φύλλων δάφνης
 Κάτω: Α',Β': 'Ιωνικόν κυμάτιον
- 14) Χείλος : 'Αδιαμόρφωτον και άδιακόσμητον
 Άνω : Μία σειρά παραλλήλων καθέτων γραμμών
 Κάτω: Α' : Κλάδος φύλλων δάφνης
 Β' : 'Απλοῦς σπειρομαίανδρος
- 15) Χείλος : 'Αδιαμόρφωτον και άδιακόσμητον
 Άνω : Μία σειρά παραλλήλων καθέτων γραμμών
 Κάτω: Α' : 'Απλοῦς σπειρομαίανδρος
 Β' : Κλάδος φύλλων δάφνης
- 16) Χείλος : 'Αδιαμόρφωτον και άδιακόσμητον
 Άνω : Μία σειρά παραλλήλων καθέτων γραμμών
 Κάτω: Α' : U U άπλοποιημένη μορφή κυματίου
 Β' : 'Απλοῦς σπειρομαίανδρος
- 17) Χείλος : 'Αδιαμόρφωτον και άδιακόσμητον
 Άνω : Μία σειρά παραλλήλων καθέτων γραμμών
 Κάτω: Α',Β': 'Απλοῦς σπειρομαίανδρος

Οί ὑπ' ἀριθ. 1 - 5 συνδυασμοί κοσμημάτων άπαντῶνται συνήθως εἰς τοὺς κρατῆρας μεγάλου σχήματος, οἱ δὲ λοιποὶ εἰς τοὺς κρατῆρας μικροῦ σχήματος.

ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ ΠΕΛΙΚΗΣ ΜΙΚΡΟΥ ΣΧΗΜΑΤΟΣ

Εἰς τὰς πελίκας E. M. 18747 και 18748 ἡ παράστασις ὀρίζεται δι' ἰωνικοῦ κυματίου ἔπαναλαμβανομένου και εἰς τὸ περιχέλωμα. Ἡ διακόσμησις αὐτῆ εἶναι τυπικὴ εἰς τὰς πελίκας μικροῦ σχήματος τοῦ 4ου αἰῶνος.

Ἡ διὰ δωρικοῦ ἢ ἰωνικοῦ κυματίου πλαισιώσις τῆς παραστάσεως ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον εἰς τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ 5ου αἰῶνος. Εἰς τὸ τέλος τοῦ 5ου και τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου κοσμεῖται και τὸ ἀναπτυχθὲν συνεπεία τῆς ἐξελίξεως τοῦ σχήματος περιχέλωμα δι' ἰωνικοῦ κυματίου. Εἰς τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ 4ου αἰῶνος οἱ ἀγγειογράφοι συνεχίζουν τὴν παράδοσιν τοῦ 5ου και ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν τῶν ἀγγείων. Ἀπὸ τοῦ δευτέρου τετάρτου αἱ πελίκαι μικροῦ σχήματος κοσμοῦνται δι' ἰωνικοῦ κυματίου ἔπαναλαμβανομένου τρίς, εἰς τὸ περιχέλωμα, ἄνωθεν και κάτωθεν τῆς παραστάσεως.

Αἱ πελίκαι μεγάλου σχήματος, κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ 5ου αἰῶνος, κοσμοῦνται και δι' ἀνθεμίαν τοποθετουμένων εἰς διαφόρους συνδυασμοὺς κάτωθεν τῶν λαβῶν. Τὰ κοσμήματα αὐτῶν παρουσιάζουν ποιάν τινα ποικιλίαν. Ἐκτὸς τοῦ βασικοῦ κοσμήματος, τοῦ ἰωνικοῦ κυματίου, ἔχουν ταινίαν μὲ κοκκίδας, ἀστράγαλον, λέσβιον κυμάτιον, μαίανδρον και σπειρομαίανδρον. Τὰ κοσμήματα αὐτὰ ἄλλοτε προστίθενται ἐπὶ τοῦ ἄνωθεν τῆς παραστάσεως ἰωνικοῦ κυματίου και ἄλλοτε ἀντικαθιστοῦν αὐτὸ ἢ τὸ τοῦ περιχελώματος.

Γενικῶς εἰς τὸν 4ον αἰῶνα τὸ ἰωνικὸν κυμάτιον ἔχει τὴν ἴδιαν θέσιν και δημοτικότητα εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν ἀγγείων μὲ ἐκείνην τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ μαίανδρος εἰς τὸν 5ον αἰῶνα. Εἰς ὠρισμένα δὲ εἶδη ἀγγείων, ὅπως αἱ πελίκαι, αἱ ὕδρια, οἱ γαμικοὶ λέβητες, αἱ λεκανίδες και αἱ πυξίδες ἀποτελεῖ τὸ βασικὸν και, συνήθως, τὸ μοναδικὸν κόσμημα.

ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΠΕΛΙΚΗΣ Ε.Μ. 18748 (Π (v. 74 α-β)

Ἐπὶ τῶν ἀττικῶν ἀγγείων τοῦ 4ου αἰῶνος συνηθέστερον εἰς τὰς πελίκας μικροῦ σχήματος παριστάνεται προτομή γυναικὸς μὲ τιάραν εἰκονιζομένη κατὰ κρόταφον συνήθως πρὸς δεξιὰ καὶ ἐνίοτε πρὸς ἀριστερὰ συνοδευομένη ὑπὸ γρυπὸς καὶ ἵππου ἢ ἐνὸς ἐκ τῶν δύο. Ἐνίοτε εἰκονίζεται προτομή ἀνδρὸς μὲ τιάραν συνοδευομένη ὑπὸ γρυπὸς καὶ ἵππου ἢ ἐνὸς ἐκ τῶν δύο.

Ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἀπεικονίζονται Ἀμαζόνες καὶ Ἀριμάσπαι διευπλόγη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Stephani³⁶. Ἐκτοτε πολλοὶ ἐρευνηταὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Sir John Beazley χαρακτηρίζουν τὰς μὲν γυναικείας μορφὰς ὡς Ἀμαζόνας τὰς δὲ ἀνδρικές ὡς Ἀριμάσπας. Αἱ ἐπὶ τῶν ἀγγείων παραστάσεις Ἀμαζονομαχιῶν καὶ Ἀριμασπῶν μαχομένων κατὰ γρυπῶν εἶναι συχναὶ εἰς τὸν 4ον αἰῶνα. Διὰ τὰς τελευταίας ὁ J. Wiesner θεωρεῖ ὅτι «Wie in Tarent können wir auch in Athen die Gleichzeitig des plötzlich einsetzenden lebhaften Interesses an Bildmotiven der Arimaspenüberlieferung mit den Pythagoreischen Strömungen kaum als zufällig ansehen» (JdI 78 (1963), σ. 216). Αἱ παραστάσεις αὗται ἀπηχοῦν τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τῆς ἐποχῆς «auf Jenseitshoffnungen im Sinne von Entrückungsvorstellungen» (αὐτόθι, σ. 217).

Ὁ K. Schefold ὑπέθεσεν ὅτι ἡ γυναικεία μορφή εἰκόνιζε διὰ μὲν τοὺς Σκύθας τὴν Μεγάλην θεάν, διὰ δὲ τοὺς Ἕλληνας τὴν Ἀφροδίτην³⁷. Διὰ τὴν ἀποδείξῃ τὴν ὑπόθεσίν του ἐστηρίχθη εἰς τὴν ἐρμηνείαν, τὴν ὁποίαν ἔδωκεν εἰς τὴν παράστασιν τῆς ἀρυβαλλοειδοῦς ληκύθου Leningrad CR 1863 πίν. 2,13. Ὁ Schefold ἐταύτισε τὸ εἰς τὸ κέντρον παριστανόμενον ξόανον μὲ τὸ ἐπὶ τῶν ἀγγείων τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰ. συχνὰ ἀπεικονιζόμενον ξόανον τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης³⁸. Κατέληξε δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ μία γυναικεία κεφαλὴ εἰκονίζει τὴν Ἀφροδίτην, ἡ δὲ ἄλλη μὲ τὴν τιάραν τὴν Μεγάλην θεάν τῶν Σκυθῶν. Ἡ τιάρα, ὁ γρῦς καὶ ὁ ἵππος εἶναι στοιχεῖα χαρακτηριστικὰ τῆς Μεγάλης θεᾶς τῶν Σκυθῶν³⁹. Ἡ τιάρα, ὁ γρῦς καὶ ὁ ἵππος εἶναι στοιχεῖα χαρακτηριστικὰ ἐπίσης τῆς Ἀρτέμιδος Βενδίδος⁴⁰. Ὁ ἵππος⁴¹ περισσότερο καὶ ὁ γρῦς⁴² ὀλιγώτερον σχετίζονται μὲ τὴν Ἀφροδίτην. Τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν «the great figure of the Earth - Mother re - emerges... as Aphrodite»⁴³ ἐνισχύει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐταύτιζον τὴν γυναικείαν μορφήν μὲ τὴν θεάν Ἀφροδίτην.

Ἡ ἐνίοτε παριστανόμενη ἀνδρική μορφή εἰκονίζει, πιθανόν, τὸν ἄραδρον θεόν, ὡς ὑπέθεσεν ὁ Schefold⁴⁴. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἔχομεν ζεῦγος παρέδρων θεοτήτων ὁμοίως, ὡς εἰς τὰ λακωνικὰ ἀνάγλυφα, εἰς τὰ ἀγγεῖα τοῦ 6ου καὶ τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ εἰς τὰ ἰταλιωτικὰ τοῦ 4ου αἰῶνος. Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω δυνάμεθα νὰ

36. Βλ. σχετικῶς UKV, σ. 147 - 8.

37. Αὐτόθι. Ἐπίσης Metzger, R., σ. 85 - 89.

38. Ὁ Stephani περιγράφων τὴν λήκυθον αὐτὴν λέγει ὅτι εἰκονίζονται δύο γυναικείαι κεφαλαὶ ἑκατέρωθεν ἐρμαϊκῆς στήλης Πριάπου (CR, 1863, σ. 150).

39. M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, σ. 104 - 108.

40. J. Wiesner, *Die Thraker*, σ. 106 - 109, πίν. 5 καὶ 8.

41. Farnell, *Cults*, 2, σ. 650.

42. J. Wiesner, *JdI*, 78 (1963), σ. 204.

43. Harrison, *Prolegomena*, σ. 285.

44. UKV, σ. 147 - 8, εἰκ. 85.

υποθέσωμεν ότι διὰ τοὺς Σκύθας τὸ ζεύγος τῶν παρέδρων θεῶν ἦσαν ὁ Ἄπόλλων - Οἰτόσυρος καὶ ἡ Ἄφροδίτη Οὐρανία - Ἀρτίμπασα⁴⁵, διὰ τοὺς Θρᾶκας ὁ Διόνυσος καὶ ἡ Ἄρτεμις Βενδῖς καὶ διὰ τοὺς Ἑλληνας τῆς κυρίως Ἑλλάδος ὁ Διόνυσος καὶ ἡ Ἄφροδίτη ἐν Κήποις.

Ἐλλείπει ὁμοίως ἱκανῶν ἀποδεικτικῶν στοιχείων, δυναμένων νὰ δείξουν τὴν ὀρθότητα τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ὑποθέσεως, τὸ θέμα τῆς ἐρμηνείας τῶν παραστάσεων αὐτῶν παραμένει ἀνοικτόν.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΤΡΟΠΙΚΗ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΙΣ ΤΩΝ ΑΓΓΕΙΩΝ

Ἔχοντες ὡς ὀδηγὸν τὸ ἔργον τοῦ Sir John Beazley ἐπιχειροῦμεν νὰ τοποθετήσωμεν τὰ ἀνωτέρω ἀγγεῖα χρονολογικῶς καὶ τεχνοτροπικῶς.

Οἱ ἀγγειογράφοι τοῦ πρώτου τετάρτου τοῦ 4ου αἰῶνος ἐπαναλαμβάνουν τὰς μορφὰς τοῦ 5ου αἰ. δίδοντες εἰς αὐτὰς νέον περιεχόμενον. Εἰς τὸ τέλος τοῦ πρώτου τετάρτου ὁ ζωγράφος τοῦ γαμικοῦ λέβητος E.M. 19429 ἐζωγράφησε τὴν μειδιακὴν μορφήν τῆς Νίκης τοῦ λέβητος αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐὰν ἡ Νίκη παραβληθῆ μετὰ μορφὰς ἔργων τοῦ Μειδίου, ἀποδεικνύεται ὅτι διαφέρει οὐσιωδῶς κατὰ τὸ περιεχόμενον. Ὁμοιάζει μετὸν καθήμενον θεὸν τοῦ ψηφισματικοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου 7859 τοῦ ἔτους 378/7, διὰ τὴν παράστασιν τοῦ ὁποῦ ἡ H. Speier γράφει «*der sitzende Gott... schliesst sich ganz an der gelösten und beweglichen Meidiasstil an*» (R.M. 1932, σ. 55, πίν. 19, 2).

Ἡ πυξίς E.M. 19438 ἐκοσμήθη ὑπὸ ἀγγειογράφου δεχθέντος τὴν ἐπίδρασιν τῶν μεταμειδιακῶν ἀγγειογράφων εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰῶνος.

Ὁ πρωτοποριακὸς ζωγράφος τοῦ Δίνου ἐπέδρασεν ἰσχυρῶς εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἀγγειογραφίας τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 4ου αἰῶνος⁴⁶. Ὁ γνωστότερος συνεχιστὴς τοῦ ἔργου τοῦ εἶναι ὁ ζωγράφος τῆς Ἰένας⁴⁷, ὁ ὁποῖος ἐκόσμησε, πιθανόν, τὴν πελίκην E.M. 18747 εἰς τὸ τέλος τῆς σταδιοδρομίας του, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου τετάρτου. Ὁ ζωγράφος τῆς λεκανίδος Leningrad CR 1881, πίν. 3 καὶ τῆς λεκανίδος E.M. 19427 καὶ ὁ ζωγράφος τῆς πυξίδος E.M. 19439 συνεχίζουν ἐπιτυχῶς τὴν παράδοσιν τοῦ ζωγράφου τοῦ Δίνου.

Οἱ ἀγγειογράφοι τοῦ δευτέρου τετάρτου συνεχίζοντες τὴν παράδοσιν δημιουργοῦν μορφὰς ἀνταποκρινομένας εἰς τὸ νέον ἰδεολογικὸν περιεχόμενον. Αἱ μορφαὶ τοῦ ζωγράφου τῆς λεκανίδος Leningrad CR 1881, πίν. 3 καὶ τῆς λεκανίδος E.M. 19427 δύνανται νὰ χρησιμεύσουν ὡς παραδείγματα.

Ἡ κατάχρησις τῆς καλλιγραφίας τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 5ου αἰῶνος⁴⁸ καταλήγει εἰς τὴν σχεδίασιν γραμμῆς ἀτόνου, ὅπως τοῦ ζωγράφου τῆς πρώην Συλλογῆς Poultales καὶ τοῦ ζωγράφου τοῦ γαμικοῦ λέβητος E.M. 19437.

Εἰς τὸ τρίτον τέταρτον ὁ ζωγράφος τοῦ γαμικοῦ λέβητος E.M. 19462 χρησιμοποιεῖ ἐπιτυχῶς τὴν καλλιγραφίαν. Ἡ γραμμὴ του ἔχει ποιότητα καὶ δροσιάν.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνος δημιουργοῦνται νέα τεχνοτροπία ἐκφράζουσαι διαφοροτρόπως τὸν νέον ἰδανικὸν τύπον τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου μετὸν περιβάλλοντα χῶρον. Γενικῶς γνωρίζομεν ὅτι τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἄλλοι ζω-

45. J. Wiesner, *αὐτόθι*, σ. 211.

46. E. Buschor, Gr. Vasen, σ. 231. Hahland, Vasen um Meidias, σ. 15.

47. Hahland, *αὐτόθι*, σ. 15 - 16.

48. Pfuhl, Masterpieces, σ. 83.

γράφοι εκφράζονται με τὸ χρώμα⁴⁹ καὶ ἄλλοι με τὴν γραμμὴν καὶ τὰ καθαρὰ χρώματα⁵⁰. Οἱ τελευταῖοι εἶναι τὰ πρότυπα τῶν πρωτοπόρων ἀγγειογράφων⁵¹.

Ὁ ζωγράφος τοῦ γαμικοῦ λέβητος E.M. 19440 συνδέεται με τοὺς ἀγγειογράφους τοῦ Apollonia Group, ἀλλ' ἡ ποιότης τῆς γραμμῆς του εἶναι ἀνωτέρα τῆς γραμμῆς ἐκείνων.

Οἱ ζωγράφοι τοῦ Apollonia Group ἔχουν τὸ ἴδιον μορφικὸν ἰδανικὸν με τὸν ζωγράφον τοῦ Μαρσίου καὶ χρησιμοποιοῦν τὴν ἴδιαν τεχνικὴν με ὀρισμένας ὑπερβολάς, ὅπως εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν παρυφῶν τῶν ἱματίων δι' ἀναγλύφου γραμμῆς ἐξ ἐπιθέτου πηλοῦ ἐπιχρυσωμένου καὶ παράστασις ἀναγλύφου μορφῶν ἐπιχρυσωμένων, Ἐρώτων, συνήθως.

Ὁ ζωγράφος τοῦ Μαρσίου εἶναι ὁ ἀριστος τῶν ἀγγειογράφων τοῦ 4ου αἰῶνος⁵². Ἡ τεχνοτροπία του ἔχει ἀντίστοιχον εἰς τὴν γλυπτικὴν τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ Πραξιτέλους⁵³. Εἰς τὰς μορφάς του εὐρίσκομεν τὰ ἰδιαίτερα γνωρίσματα τῶν μορφῶν ἐκείνου «τὰ μὲν ἀμφὶ τὴν κόμην καὶ μέτωπον ὀφρύων τε τὸ εὐγραμμον... καὶ τῶν ὀφθαλμῶν δὲ τὸ ὑγρὸν ἅμα τῷ φαιδρῷ καὶ κεχαρισμένῳ» (Overbeck, ἀριθ. 1231). Σπουδῆ τοῦ γυναικείου σώματος δύνатаи νὰ χαρακτηρισθῇ ἡ παράστασις τῆς λεκανίδος Leningrad 1858⁵⁴ καὶ ἡ παράστασις τῆς πελίκης London E 424⁵⁵. Παριστάνει γυναῖκα γυμνάς καὶ ἐνδεδυμένας, ὀρθίας καὶ καθημένας εἰς ποικίλας στάσεις.

Ὁ Ἀπόλλων τῆς πελίκης Leningrad 1795⁵⁶ ἀποδίδει τὸ ἀκέφαλον ἄγαλμα Ἀπόλλωνος τὸ εὐρεθὲν εἰς τὴν Ἀγορὰν καὶ ταυτισθὲν με τὸν Ἀπόλλωνα τοῦ Εὐφράνορος⁵⁷.

Αἱ παραστάσεις τῶν ἀγγείων του εἶναι ἐπιτυχεῖς ζωγραφικαὶ συνθέσεις. Ὁ ζωγράφος αὐτὸς ὑπερέχει τόσο πολὺ ἀπὸ τοῦ συγχρόνου του, ὥστε γεννᾶται τὸ ἐρώ-

49. Γνωστότερος εἶναι ὁ ζωγράφος Νικίας. Βλ. σχετικῶς : Pfuhl, MuZ., σ. 751 - 755, Kraiker, Die Malerei der Griechen, σ. 122 - 125. Mingazzini, P., Nikias, EVA, 9 (1963), σ. 935 - 937.

50. Οἱ ζωγράφοι τῆς Σικυωνεῖου Σχολῆς κυρίως Βλ. σχετικῶς : Pfuhl, αὐτόθι, σ. 695 - 698, 749 - 750.

51. Βλ. σχετικῶς : UKV, σ. 97 - 98 «Furtwängler hat aus der Übereinstimmungen zwischen der Zeichnung der Spiegeln und Vasen als gemeinsame Quelle die Sikyonische Malerschule erschlossen».

52. ARV ², σ. 1406 «The few really good fourth - century vases, which are nearly all by the Marsyas painter, find a place here».

53. Πρβλ. : FR, 2 σ. 49, πίν. 69. Περιγράφων τὴν πελίκην τοῦ ζωγράφου τῆς Ἐλευσινιακῆς πελίκης με παράστασιν συμβουλίου θεῶν λέγει «links sitzt hinter Themis auf einem Stuhle eine halbentkleidete Göttin, die wohl nur Aphrodite sein kann; an die Rücklehne ihres Sessels gelehnt ein Mädchen im schlichten, ungegürteten Chiton, im Geschmake praxitelischer Figuren, wie der Dresdener Artemis, wohl Peitho».

54. ARV ², σ. 1475, 7.

55. ARV ², σ. 1475, 4

56. ARV ², σ. 1475, 3

57. Βλ. σχετικῶς FR, 2, σ. 137 «die Figur (ὁ Ἀπόλλων) steht offenbar unter dem Einflusse einer statuarischen Schöpfung des vierten Jahrhunderts, die uns noch in Nachbildung in einer bekannten vatikanischen Statue erhalten ist». H. Thompson, The Apollo Patroos of Euphrator. AE 1953 - 5. Γ', πίν. 1, 11 σ. 37 καὶ σημ. 2 «Comparison with the Apollo of the Mantinea slab and with contemporary vase paintings (Σημ. 2 E.G. Schefold, Kertscher Vasen, Berlin, 1930, pl. 18β (ὅπου ἀπεικονίζεται ὁ Ἀπόλλων τῆς πελίκης Leningrad 1795) and coins encourages one to believe that the Vatikan head may be trusted in the arrangement of hair and wreath and for the general proportions, but for little more».

τημα μήπως ήτο ζωγράφος εκφραζόμενος με την γραμμήν και τὰ χρώματα και ὡς ἐκ τούτου ἐνδιεφέρθη και διὰ τὴν διακόσμησιν ἀγγείων. Ὁ Δημοσθένης ἀναφέρει ὅτι ὁ ἀδελφὸς τοῦ Αἰσχίνου, ὁ ζωγράφος Φιλοχάρης, ἐζωγράφιζε και «ἀλαβαστοθήκας»⁵⁸. Ἴσως ἐννοεῖ ὅτι ήτο και ἀγγειογράφος. Δεδομένου ὅτι ἐλάχιστα γνωρίζομεν διὰ τὴν προσωπικότητα και τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ Φιλοχάρους, δὲν δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν καμμίαν ὑπόθεσιν σχετικῶς με τὴν προσωπικότητα τοῦ ζωγράφου τοῦ Μαρσίου.

Ἀπὸ τοὺς ζωγράφους τοῦ L. C. Group ὁ σημαντικώτερος εἶναι ὁ ζωγράφος τῆς Ἐρωτοστασίας. Ἡ ποιότης τῆς γραμμῆς του εἶναι καλὴ και αἱ παραστάσεις τῶν ἀγγείων του εἶναι συνθέσεις, συχνὰ μυθολογικαί. Τὸ πρότυπον τοῦ ἀγγειογράφου αὐτοῦ εἶναι ἴσως ὁ ζωγράφος και γλύπτης Εὐφράνωρ⁵⁹.

Αἱ συνθέσεις του εἶναι κλασικιστικαὶ εἰς τὴν ἀπλότητά των. Ἡ σύγκρισις τῆς κρίσεως Πάριδος τοῦ καλυκωτοῦ κρατήρος E.M. 12545 τοῦ ζωγράφου τῆς Ἐρωτοστασίας και τῆς κρίσεως Πάριδος τῆς πελίκης E.M. 1181 τοῦ ζωγράφου τοῦ Μαρσίου εἶναι χαρακτηριστικὴ διὰ τὴν διαφορὰν τῶν τεχνοτροπιῶν τῶν δύο ἀγγειογράφων. Και εἰς τοὺς δύο πίνακας τὰ στοιχεῖα εἶναι τὰ ἴδια, τρεῖς μορφαὶ καθήμεναι και δύο ὄρθιαι. Ὁ ζωγράφος τοῦ Μαρσίου συνθέτει ζωγραφικὴν σύνθεσιν εἰς τὴν ὁποίαν αἱ μορφαὶ ὑποτάσσονται. Ὁ ζωγράφος τῆς Ἐρωτοστασίας συνθέτει κλασικιστικὴν σύνθεσιν εἰς τὴν ὁποίαν αἱ μορφαὶ διατηροῦν τὴν αὐτονομίαν των.

Ὁ ζωγράφος τοῦ καλυκωτοῦ κρατήρος E.M. 19463 και ὁ ζωγράφος τοῦ γαμικοῦ λέβητος E 615 ζωγραφίζουν κατὰ τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ ζωγράφου τῆς Ἐρωτοστασίας.

Οἱ ἄλλοι ζωγράφοι τοῦ L. C. Group παριστάνουν συνήθως διονυσιακὰς σκηνάς, ὅπου παρατάσσουν ἀσυνδέτους μεταξὺ των μορφάς. Μεταξὺ αὐτῶν διακρίνεται ὁ ζωγράφος τοῦ Μονάχου 2391 διὰ τὴν καλὴν ποιότητα τῆς γραμμῆς του.

Ὁ ζωγράφος τοῦ καλυκωτοῦ κρατήρος E 66 και ὁ ζωγράφος τῆς πελίκης E.M. 18746 ζωγραφίζουν κατὰ τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ ζωγράφου τοῦ Μονάχου 2391⁶⁰.

Ὁ ζωγράφος τῆς Ἀμαζόνος περιγράφει τὰς μορφάς του διὰ πλατείας γραμμῆς ἀνοικτοῦ καστανοῦ ἀμαυροῦ γανώματος και τὰς χαρακτηρίζει διὰ λευκοῦ ἐπιθέτου χρώματος⁶¹. Διὰ τοῦ περιγράμματος αὐτοῦ θέλει, πιθανόν, νὰ ἀποδώσῃ τὴν σκιάν τῶν μορφῶν τῶν συγχρόνων του ζωγράφων. Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ λευκοῦ ἐπιθέτου χρώματος ἔρχεται εἰς πλήρη ἀντίθεσιν με τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα. Ἡ τεχνικὴ αὐτὴ ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς ἐρυθρομόρφου ἀγγειογραφίας⁶².

ΕΥΓΕΝΙΑ ΓΙΟΥΡΗ

58. Overbeck ἀριθ. 1957 - 1959. Pfuhl, αὐτόθι σ. 765 - 766.

59. Πρβλ. A. Rumpf, *MuZ.*, σ. 145. Περιγράφων τὸν καλυκωτὸν κρατήρα E.M. 12545 λέγει « die Form dieser Kratere ist gestrafft, ebenso die Proportionen der Figuren. Die Proportionen des Euphranor werden durch lysippische ersetzt ».

60. ARV², σ. 1461, « Many of the rest are more or less in the manner of the Painter of Munich 2391 ».

61. Βλ. σχετικῶς K.V. σ. 20 - 21. UKV σ. 134 - 135.

62. Βλ. σχετικῶς : Pfuhl, *Masterpieces*, σ. 84.

ΚΕΦΑΛΙ ΤΗΣ ΦΑΥΣΤΙΝΑΣ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΑΧΕΙΑ ΤΗΣ ΚΩ

(Πί ν. 82-85)

Τὸ κεφάλι πὸ δημοσιεύεται ἐδῶ (Πί ν. 82 α - β, 83 α - β, 84 α - β) βρέθηκε ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἀντιμάχεια τῆς Κῶ, δέκα περίπου μέτρα ἀνατολικά ἀπὸ τὸ ἱερό τῆς βασιλικῆς πὸ εἶχε σκάψει τὸ 1947 ὁ καθηγητῆς κ. Ὀρλάνδος. Ἡ κοινότης Ἀντιμάχειας θέλησε τὸ 1955 νὰ περάσῃ ἀπὸ ἐκεῖ ἕναν ἀγροτικὸ δρόμο, πὸ τελικὰ ὄμως ἢ κατασκευὴ του ματαιώθηκε, μετὰ τὴν ἀνεύρεση τοῦ κεφαλιοῦ. Ἡ ὑπαρξὴ τῆς βασιλικῆς, ἢ ἀνεύρεση τοῦ κεφαλιοῦ κι ἀκόμη κάποια δευτερεύοντα οἰκοδομικὰ λείψανα πὸ φαίνονται στὴν ἐπιφάνεια, δίνουν τὴν ἐλπίδα ὅτι ἴσως στὴ θέση αὐτὴ ἀποκαλυφθῆ κάποτε ἕνα ἱερό, πὸ ἡ ζωὴ του ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα συνεχίσθηκε ὡς τὴν παλαιοχριστιανικὴ ἐποχὴ.

Τὸ κεφάλι, καμωμένο ἀπὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο λευκὸ μὲ ἐλαφρότατη γαλάζια χροιά¹, ἔχει φυσικὸ περίπου μέγεθος. Τὸ σωζόμενο ὕψος του, μαζί μὲ τὸ λαιμὸ εἶναι 0,295 μ., τὸ ὕψος τοῦ προσώπου ἀπὸ τὴ βάση τοῦ σαγονιοῦ ὡς τὴν κορυφὴ τοῦ μετώπου 0,175 μ., μέγιστο πλάτος στὸ ὕψος τῶν φρυδιῶν (μαζί μὲ τὸ διάδημα) 0,21 μ., διάσταση κρανίου ἀπὸ τὸ μέτωπο ὡς πίσω, χωρὶς τὸν κότσο 0,187 μ., μὲ τὸν κότσο 0,222 μ. Ὁ λαιμὸς κάτω εἶναι κομμένος.

Ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὶς ἀπεικονίσεις, τὸ κεφάλι διατηρεῖται σὲ ἐξαιρετικὰ καλὴ κατάσταση. Σὲ μερικὰ μόνο σημεῖα ὑπάρχουν μικρὰ ξεφλουδίσματα. Ἐπίσης στὴν ἀριστερὴ του πλευρὰ ἔμπρὸς καὶ πίσω ἄλλα ἀπὸ ἰζήματα ἔχουν προκαλέσει κάποιες μικρὲς φθορὲς : στὸ πρόσωπο ἔχουν διαποτίσει τὸ μάρμαρο καὶ σχηματίζουν κηλίδες, στὰ μαλλιά εἶναι κολλημένα στὴν ἐπιφάνεια.

Τὸ πρόσωπο καὶ ὁ λαιμὸς εἶναι λεπτὰ δουλεμένα καὶ ἡ κάπως ἀχνὴ καὶ στιλβωμένη ἐπιφάνειά τους τονίζει τὴ γαλάζια χροιά τοῦ μαρμάρου, σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ μαλλιά, ὅπου ἡ δουλειὰ εἶναι ἀδρότερη.

Τὸ κεφάλι ἔχει μιὰ ἐλαφρὴ στροφὴ καὶ κλίση πρὸς τὰ δεξιὰ του, ἔτσι πὸ ἡ κεντρικὴ γραμμὴ τοῦ προσώπου, πὸ περνᾷ ἀπὸ τὸ μέτωπο, μύτη, σαγόνι, λαιμὸ, σχηματίζει, σχετικὰ μὲ τὸν κατακόρυφο νοητὸ ἄξονα, μιὰ, μόλις αἰσθητὴ, ἐλαφρὴ καμπύλη. Ἀνάλογη κίνηση ἐμφανίζει καὶ ἡ ἀντίστοιχη γραμμὴ στὸ πίσω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ.

Τὸ γενικὸ περίγραμμα τοῦ προσώπου εἶναι ὠσειδές. Μ' ὄλο πὸ τὰ μαλλιά κατεβαίνουν σὲ πλατιοὺς κυματισμοὺς καὶ σκεπάζουν χαμηλὰ τὸ μέτωπο, ἢ τριγωνικὴ ἀρχὴ τῆς χωρίστρας ἀφήνει νὰ φανῆ τὸ σημαντικὸ ὕψος του. Ἡ μύτη εἶναι ἴσια καὶ λεπτὴ καὶ ἡ καθαρὴ γραμμὴ της κάνει ἀμέσως αἰσθητὸ τὸν κύριον ἄξονα τοῦ προσώπου. Ἐπίσης χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ καθαρὸς ἀλλὰ λίγο ἀχνὸς σχηματισμὸς τῶν φρυδιῶν, πὸ δηλώνονται μὲ μιὰ ἐλαφρὴ διόγκωση καὶ ἐλαφρότατα χαράγματα σὲ σχῆμα ψα-

1. Τὸ μάρμαρο αὐτὸ φαίνεται ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὴν Κῶ καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ βουνὸ Δίκιος, ΝΑ ἀπὸ τὴν πόλη.

ροκόκκαλου. Τα μάτια βρίσκονται σε αρκετό βάθος μέσα από τα φρύδια, αλλά και σε αρκετή απόσταση κάτω απ' αυτά. Το επάνω βλέφαρο είναι σχετικά σαρκώδες, περισσότερο στο μεσαίο μέρος του και σχηματίζεται έναια σ' όλη την έκταση του ματιού σαν ταινία. Αντίθετα το κάτω βλέφαρο δηλώνεται με λεπτότατη επιδερμίδα. Οί κανθοί των ματιών σχηματίζονται καθαρά. Η ίρις διαφοροποιείται από τον βολβό με άβαθη εγγάρια γραμμή σε σχήμα κύκλου. Οί κόρες, καμωμένες με γλύφανο² (λουκλουδάκι), σε σχήμα ακανόνιστου κύκλου, έχουν την επιφάνεια του βάθους κάπως ανώμαλη. Το στόμα, όταν μάλιστα το βλέπη κανείς στο ύψος του, είναι μικρό και τα χείλη λεπτά, χωρίς να έχουν καθαρό περίγραμμα. Το σαγόνι είναι αρκετά πλατύ, χωρίς όμως να βγαίνει από το γενικό ωοειδές περίγραμμα που σημειώσαμε. Τα μύλα του προσώπου είναι επίσης αρκετά πλατιά και ανοικτά.

Τα μαλλιά ανάμεσα στο πρόσωπο και στο διάδημα, δουλεμένα στις λεπτομέρειές τους, ξεκινάνε από τη χωρίστρα, που βρίσκεται στη μέση πάνω από το μέτωπο και κατεβαίνουν συμμετρικά στα πλάγια με κυματιστή διάταξη. Σκεπάζουν τα αυτιά στο μεγαλύτερο μέρος τους και προχωρούν προς τα πίσω για να σχηματίσουν μαζί με τα υπόλοιπα μαλλιά, σε ύψος που αντιστοιχεί στη μέση περίπου του προσώπου, ένα μικρό κότσο, που κάτω συγκρατείται από το διάδημα. Πίσω από τα αυτιά κατεβαίνει στο λαιμό από μίαν ανοιχτή μούκλα.

Αντίθετα από τα εμπρός μαλλιά, τα πίσω από το διάδημα δεν δηλώνονται με λεπτομέρειες. Σχηματίζονται σε μεγάλες κάθετες τούφες, που ο όγκος τους διαφοροποιείται με ελαφρά καμπυλόγραμμες κοίλες ή κυρτές επιφάνειες, άδρα κομμένες. Το άριστερο μισό του κότσου δεν είναι συμμετρικό με το δεξί. Η ανισομέρεια αυτή φαίνεται ότι οφείλεται σε ελάττωμα του κομματιού του μαρμάρου που χρησιμοποιήθηκε. Από την ξανθωπή χροιά που έχει ή επιφάνεια σε κάποια μέρη, είναι φανερό ότι υπήρχε μέσα στη μάζα του μαρμάρου ένα παρένθετο σώμα που έγινε αίτια να αποσπασθί στο δούλεμα ένα μεγάλο κομμάτι της. Οί δουλεμένες επιφάνειες γύρω από τα ξανθωπά ίχνη δείχνουν πως ο τεχνίτης αναγκάστηκε να προσαρμόση το σχήμα του κότσου στο υπολειπόμενο μάρμαρο.

Τρυπάνι δεν φαίνεται να χρησιμοποιήθηκε πουθενά.

Η συμβολή του διαδήματος στη σύνθεση του κεφαλιού είναι ούσιωδέστατη. Αποτελεί το σταθερό και γερό στοιχείο, που κορυφώνει τη μορφή και ταυτόχρονα συμμαζεύει και δένει το διάχυτο σύνολο. Η διατομή του είναι περίπου κυκλική. Έχει διάμετρο 0,027 μ. Στη μέση, πάνω από τη χωρίστρα, υπάρχει ένα δισκοειδές κυκλικό κόσμημα, διαμέτρου 0,023 μ. σαν μετάλλιο, που στην περιφέρεια έξογκώνεται ελαφρά και στην επιφάνειά του έχει κάποια ακαθόριστα χαράγματα³. Το κόσμημα αυτό πλαισιώνεται από τέσσερα άλλα στρογγυλά κοσμήματα. Όμοια κοσμήματα, που υποτίθεται ότι συνδέονται μεταξύ τους με κάποιο νήμα, τυλίγονται σε μάλλον κανονικές αποστάσεις γύρω από το διάδημα ως πίσω, κοντά στον κότσο. Το διάδημα παρακολουθεί με χάρη τη σφαιρική επιφάνεια του κεφαλιού. Ακουμπάει ανάλαφρα στα μαλλιά, χωρίς να τα πιέζει, κι όμως δίνει με το γερό, στρογγυλό σχήμα του την εντύπωση σταθε-

2. Βλ. 'Α. 'Ορλάνδου, Τα 'Υλικά Δομής 2, 126.

3. Είναι πιθανόν ότι οί κυκλικοί αυτοί δίσκοι δεν ήταν οί ίδιοι κοσμήματα, αλλά ότι πάνω σ' αυτούς ήταν στερεωμένο κάποιο άλλο κόσμημα από πολύτιμο λίθο ή άλλη ύλη. Κάτι ανάλογο βλ. C. Vermeule, Greek and Roman Portraits in North American Collections open to the Public, ProcPhilSoc vol. 108, No 2, σ. 106.

ρότητας και σιγουριάς. Τὸ δούλεμά του δὲν ἔχει τὴν ἱμπρεσιονιστικὴ ἀφαίρεση τῶν μαλλιών τοῦ πίσω μέρους τοῦ κεφαλιοῦ, οὔτε τὴν ἀχνάδα τοῦ στιλβωμένου προσώπου καὶ τῶν μαλλιών πού τὸ πλαισιώνουν. Εἶναι καθαρὸ καὶ σαφές καὶ δηλώνει τὴν ὑφὴ τοῦ ὕλικου ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἦταν τὸ διάδημα καμωμένο : ἓνα κομμάτι καλοτυλιγμένο ὕφασμα, πὸν συγκρατεῖται ἀπὸ τὰ κοσμήματα⁴.

Γενικὰ ἡ ἐντύπωση πὸν κυριαρχεῖ στὸ κεφάλι εἶναι τοῦ διάχυτου, τοῦ φευγαλέου, τοῦ ρομαντικοῦ. Στὸ πρόσωπο καὶ στὸ λαιμό, ὅπου οἱ μεταβάσεις ἀπὸ ἐπίπεδο σὲ ἐπίπεδο γίνονται πολὺ ἀπαλὰ, τὴν ἐντύπωση αὐτὴ τὴν προκαλεῖ τὸ φῶς, καθὼς ἀπλώνεται ἐνιαῖα στὴ στιλβωμένη ἐπιφάνεια καὶ κατὰ κάποιον τρόπο ἀντανακλᾶται χωρὶς νὰ διαφοροποιῆ τοὺς ἐπὶ μέρους ὄγκους. Στὰ μαλλιά πὸν πλαισιώνουν τὸ πρόσωπο ἡ ἴδια ἐντύπωση προκαλεῖται ἀπὸ τὶς ἀπαλὲς μεταβάσεις στὰ διάφορα ἐπίπεδα πὸν σχηματίζουν τὶς γλῶσσες, καὶ ἀπὸ τὶς ἐγγάρακτες λεπτὲς καὶ ἀβαθεῖς κυματιστὲς γραμμές, πὸν δηλώνουν τὶς λεπτομέρειες καὶ πὸν δὲν πᾶνε ἢ καθεμίᾳ τους σὲ μεγάλο μῆκος, ἀλλὰ διακόπτονται γιὰ νὰ συνεχιστοῦν ἀπὸ ἄλλες, πὸν ξεκινοῦν ἀπὸ δίπλα τους. Τέλος στὸ πίσω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ ἡ ἴδια ἐντύπωση προκαλεῖται ἀπὸ τοὺς μαλακὰ σχηματισμένους ὄγκους τῶν μαλλιών καὶ τοῦ κότσου μὲ τὸν ἐλαφρὸ κυματισμὸ τους καὶ τὴν ἀσύμμετρη διάταξή τους.

Οἱ κάποιες μικρὲς ἀσύμμετρίες καὶ ἀποκλίσεις ἀπὸ τοὺς ἄξονες, οἱ ἐλαφρὰ ἀνόμοιες ἀποστάσεις στὰ κοσμήματα πὸν τυλίγονται γύρω ἀπὸ τὸ διάδημα, οἱ ἀνομοίοι σχημοὶ κύκλοι τῆς ἱριδας καὶ τῆς κόρης τῶν ματιῶν καὶ ἀκόμη ἡ ἐλαφρὴ στροφή καὶ ἡ κλίση τοῦ κεφαλιοῦ στὰ δεξιὰ μὲ τὶς συναφεῖς συνιζήσεις δίνουν στὸ κεφάλι ἰδιαίτερη ζωντάνια.

Μ' ὄλη ὁμως τὴν κίνηση πὸν παρουσιάζει τὸ κεφάλι, εἶναι φανερὸ ὅτι εἶναι ὑποταγμένο σὲ κάποια σχήματα αὐστηρὰ γεωμετρικά, πὸν προδίνουν τὴν κλασσικὴ ὑπόσταση τοῦ ἔργου. Ἔτσι ὁ κατακόρυφος ἄξονας τοῦ προσώπου διασταυρῶνεται μὲ δύο ὀριζόντιους ἄξονες, ἓναν στὸ ὕψος τῶν ματιῶν καὶ ἓναν ἄλλον στὸ ὕψος τοῦ στόματος, πὸν βρίσκονται σὲ ἴση ἀπόσταση μεταξύ τους. Ἀκόμη, οἱ κόρες τῶν ματιῶν καὶ ἡ κορυφὴ τῆς μύτης σχηματίζουν ἰσοσκελὲς τρίγωνο μὲ μῆκος πλευρᾶς ὅσο εἶναι καὶ τὸ μῆκος τῆς μύτης ἀπὸ τὴν κορυφὴ ὡς τὴ ρίζα τῆς ἀνάμεσα στὰ φρύδια : 0,0595 μ. Τὸ στόμα ἔχει ἀνοιγμα ἴσο μὲ τὸ ὕψος του ἀπὸ τὸ σαγόνι : 0,0425 μ. Ἡ κατατομὴ, τέλος, ἐντάσσεται σ' ἓνα τετράγωνο, πὸν οἱ ὀριζόντιες πλευρὲς του περνοῦν ἀντίστοιχα ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ διαδήματος καὶ τὸ σαγόνι καὶ οἱ κατακόρυφες ἀπὸ τὴ μύτη καὶ τὴν ἄκρη τοῦ κότσου.

Τὴν ἰδιαίτερη ἔκφραση τὴ δίνει στὸ κεφάλι ὁ σχηματισμὸς τῶν ματιῶν καὶ τοῦ στόματος. Τὸ ἀχνὸ βλέμμα πὸν στρέφεται πρὸς τὰ πάνω καὶ ἐλαφρὰ πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ κεφαλιοῦ, δὲν κατευθύνεται, στὴν πραγματικότητα, σὲ κανένα ἐξωτερικὸ σημεῖο, ἀλλὰ ὑποδηλώνει περισσότερο στροφή τοῦ νοῦ πρὸς τὰ μέσα. Στὸ κλεισμένο στόμα μὲ τὰ λεπτὰ χεῖλη εἶναι περισσότερο ἀπὸ ὅπουδήποτε ἄλλοῦ αἰσθητὴ ἡ ἐντύπωση τοῦ ἀχνοῦ πὸν σημειώσαμε παραπάνω. Καθὼς ἀπὸ τὴ φωτοσκίαση τονίζεται μόνον ἡ ὀριζόντια γραμμὴ του, παίρνει μιὰ ἔκφραση σοβαρότητας καὶ ἐξιδανίκευσης ἀντίστοιχη μὲ τὴν ἔκφραση τῶν βυθισμένων σὲ ρεμβασμὸ ματιῶν.

Τὸ πλάσιμο τοῦ προσώπου, ὅπως τὸ περιγράψαμε, ὁ τρόπος τοῦ χτενίσματος καὶ

4. Τὸ διάδημα κανονικὰ γινόταν ἀπὸ ὕφασμα μαλακὸ καὶ ἐλαφρὸ· βλ. Daremberg - Saglio, Dictionnaire II 1, σ. 119 κ.έ. λ. *Diadema*. Ἐπίσης Σούδα (Σουῖδα) λ. *στρόφιον*.

κάποιες λεπτομέρειες, όπως ή στίλβωση ή ο σχηματισμός των ματιών με εγχάρκτη ίριδα και τρυπημένη κόρη τοποθετούν το κεφάλι γενικά στην εποχή των 'Αντωνίωνων. Για την προσωπογραφική ταύτιση βοηθούν τα χαρακτηριστικά του : ή μακριά μύτη με τη λεπτή ράχη, το μάλλον ευθύγραμμο μέτωπο, ο σχηματισμός των φρυδιών, τα βαθιά στις κόγχες βαλμένα μάτια, που πλαισιώνονται από φαρδιά πάνω βλέφαρα, το μικρό ἴσιο στόμα και το μυτερό σαγόνι. "Όλα αυτά μαζί θυμίζουν την αυτοκράτειρα Φαυστίνα τη νεώτερη, που το 145 μ.Χ. παντρεύτηκε τον Μάρκο Αύρηλιο και πέθανε το 175. Το χτένισμα ειδικότερα επιτρέπει τη χρονολόγηση του κεφαλιού σε ακόμη πιο περιορισμένα όρια. Στις λεπτομέρειές του είναι αλήθεια ότι παρουσιάζει διαφορές από το χτένισμα των πορτραίτων της Φαυστίνας της νεώτερης, που βγαίνουν άμεσα από ρωμαϊκά πρωτότυπα κι ακόμη διαφέρει από τους τύπους των νομισμάτων της Ρώμης και της 'Αλεξάνδρειας, που χρησίμευσαν για βάση στη χρονολόγηση των πορτραίτων αυτών. "Όμως, στη βασική του διάταξη, μοιάζει με το χτένισμα της αυτοκράτειρας στα πρώτα χρόνια μετά την ανακήρυξη του Μάρκου Αύρηλιου σε αυτοκράτορα και ειδικότερα στην εποχή μεταξύ 164 και 166 μ.Χ.⁵. 'Υπάρχει δηλαδή και εδώ ή διαίρεση των μαλλιών σε τρία μέρη, στα εμπρός μαλλιά, που με κυματιστή διάταξη πλαισιώνουν το μέτωπο, στα πίσω που, χτενισμένα με ελαφρότερους κυματισμούς, κατεβαίνουν προς τον αυχένα και στον κότσο. Στη διπλή, έξ ἄλλου, σειρά από μαργαριτάρια ή την πλεξίδα που στις απεικονίσεις των νομισμάτων και σε κάποια πορτραίτα χωρίζει τα εμπρός από τα πίσω μαλλιά⁶, αντίστοιχεί εδώ το διάδημα με τα κοσμήματά του⁷. Δέν λείπουν, τέλος, από το πορτραίτο της 'Αντιμάχειας και κάποιες λεπτομέρειες που είναι χαρακτηριστικές για το χτένισμα αυτό της αυτοκράτειρας, όπως το ήμισφαιρικό περίγραμμα του κότσου και οι μικρές μπούκλες που είδαμε να κατεβαίνουν ελεύθερα μια πίσω από κάθε αυτί προς τον αυχένα.

Οί λεπτομερειακές διαφορές που παρουσιάζει το χτένισμα στο πορτραίτο της 'Αντιμάχειας από τον αντίστοιχο τύπο των νομισμάτων ή από κάποια σύγχρονα πορτραίτα, που βγαίνουν άμεσα από ρωμαϊκά εργαστήρια, φαίνεται ότι έχουν χαρακτήρα τεχνοτροπικό κι άγονται σε κάποιον τύπο που δημιουργήθηκε στην 'Ελλάδα. Στόν τεχνοτροπικό αυτόν χαρακτήρα πρέπει ν' αποδοθούν, αναμφισβήτητα, οί πολύ ανοικτοί και άνετοι κυματισμοί, καθώς και οί απαλές πλαστικές μεταβάσεις που υπάρχουν στα μαλλιά που πλαισιώνουν το πρόσωπο. 'Ακόμη και ή πολύ δυνατή έντύπωση πλαστικότητας και ζωντάνιας, που ο καλλιτέχνης κατορθώνει με λίγα μόνο άδρά σμιλέματα να δώσει στα πίσω μαλλιά και στον κότσο. "Όπως παρατηρεί και ο Μ. Wegner εξετάζοντας ένα άλλο ελληνικό έργο⁸, αντίθετα με τον Ρωμαίο καλλιτέχνη, που κομματιάζει το σύνολο διαμορφώνοντας κάθε λεπτομέρεια των μαλλιών με τη μεγαλύτερη ακρίβεια και

5. Βλ. R. Delbrueck, *Der Römische Sarkophag in Melfi* JdI, XXVIII (1913), σ. 300 (Phase 4). 'Επίσης P. Strack, *Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts*, Teil III: *Die Reichsprägung zur Zeit des Antoninus Pius*, σ. 20 (T. f, πίν. XIX f), καθώς και M. Wegner, *Die Herrscherbildnisse in Antoninischer Zeit*, σ. 50, 53, πίν. 35 (« abgesetzte Stirnwellenfrisur »).

6. Βλ. P. Strack, έ.ά. III, σ. 20.

7. Για τη χρήση του διαδήματος σαν συμβόλου αυτοκρατορικού πρβλ. A. Alföldi, *Insignien und Tracht der römischen Kaiser* RM τομ. 50 (1935), σ. 123 κ.έ. Ειδικότερα για το διάδημα της Φαυστίνας βλ. σ. 124.

8. Βλ. M. Wegner, έ.ά. σ. 91 κ.έ. σχετικά με το χτένισμα του 'Αντωνίνου του Εδσεβοδς από το Νομφαίο του 'Ηρώδου του 'Αττικού στην 'Όλυμπια.

ἐπιμέλεια, ὁ Ἕλληνας συνοψίζει καὶ προχωρεῖ πέρα ἀπὸ τὶς λεπτομέρειες. Ἔτσι δημιουργεῖ μὴν ἐνότητα στὴν ὁποία φαίνεται νὰ ἀντιστοιχῇ μιὰ συμπυκνωμένη δύναμη ζωῆς.

Ἡ ἄνετη, κυματιστὴ διάταξη τῶν ἐμπρὸς μαλλίων ἀπαντᾷ καὶ σὲ ἄλλα ἀκόμη ἑλληνικὰ πορτραῖτα τῆς Φαυστίνας τῆς νεώτερης : μὲ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπο στὸ πορτραῖτο τῆς ποῦ βρέθηκε στὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν⁹ καὶ μὲ κάπως πυκνότερους κυματισμούς κι ἐντονότερες ἀκμὲς στὸ πορτραῖτο τῆς ποῦ βρέθηκε στὸ Νυμφαῖο τοῦ Ἡράδου Ἀττικοῦ στὴν Ὀλυμπία¹⁰. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ προσθέσῃ ἐδῶ καὶ τὸ κεφάλι ἀπὸ τὴν Καμαρίνα τῆς Ἡλείρου¹¹, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁμως ὁ M. Wegner δὲν πιστεύει ὅτι ἀνήκει σὲ ἄγαλμα τῆς Φαυστίνας τῆς νεώτερης¹². Δυστυχῶς τὸ κεφάλι αὐτὸ τῆς συλλογῆς τῆς Πρεβέζης, ὅπως μοῦ ἐγνώρισε ὁ συνάδελφος κ. Σ. Δάκαρης, δὲ βρέθηκε μετὰ τὸν πόλεμο, ὥστε νὰ μπορῇ κανεὶς νὰ τὸ ἐξετάσῃ· γιὰτὶ ἀπὸ τὴ φωτογραφία τουλάχιστον δὲ φαίνεται ὅτι ἔχει δίκιο ὁ Wegner.

Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ἀνάλογη μετουσίωση τῶν ρωμαϊκῶν πρωτοτύπων ἐμφανίζεται καὶ σὲ νομίσματα τῆς αὐτοκράτειρας ποῦ κόπηκαν σὲ ἑλληνικὰ νομισματοκοπεῖα. Ἔτσι σὲ νομίσματα τῆς Τρωάδος¹³, τῆς Θράκης¹⁴, τῆς Αἰολίδος¹⁵ βλέπομε τὸ ἴδιο χτένισμα τῆς αὐτοκράτειρας νὰ δηλώνεται στίς γενικές του μόνο γραμμὲς καὶ τὸν κότσο βαλμένον ψηλά, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι καὶ στὸ κεφάλι τῆς Ἀντιμάχειας.

Ἀπ' ὅλα τὰ γνωστὰ πορτραῖτα τῆς Φαυστίνας τῆς νεώτερης φυσιογνωμικὰ τὸ πορτραῖτο τῆς Ἀντιμάχειας συγγενεῖ περισσότερο μὲ τὸ πορτραῖτο τοῦ Museo Capitolino, Salone 11 (Πί ν. 85 α - β)¹⁶ ποῦ κι αὐτό, ἀπὸ τὸ χτένισμά του (abgesetzte Stirnwellenfrisur), χρονολογεῖται ἐπίσης μετὰ τὸ 164 καὶ 166 μ.Χ.¹⁷. Τὸ περίγραμμα τοῦ προσώπου, τὸ μέτωπο καὶ τὸ τόξο τῶν φρυδιῶν εἶναι καὶ στά δυὸ πορτραῖτα ἐντελῶς ὁμοία. Ὅμοια βασικά εἶναι καὶ τὰ ὑπόλοιπα χαρακτηριστικά¹⁸, μόνο ποῦ αὐτὰ στὸ κεφάλι τῆς Ἀντιμάχειας παρουσιάζονται ἐντονα ἐξιδανικευμένα, ἐνῶ τὸ πορτραῖτο τοῦ Museo Capitolino, σὰν ρωμαϊκὸ, εἶναι πραγματιστικὸ. Τὸ γεμάτο πρόσωπο, τὸ ἐντονα σχηματισμένο στόμα μὲ τὰ παχιά χεῖλη καὶ τὰ μισσοσκεπασμένα ἀπὸ βαριά βλέφαρα μάτια εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Φαυστίνας τῆς νεώτερης, ποῦ ἐπαναλαμβάνονται σὲ ὅλα τὰ πορτραῖτα τῆς, ποῦ κατασκευάστηκαν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ σὲ ρωμαϊκὰ ἐργαστήρια.

Στὸ πορτραῖτο τῆς Ἀντιμάχειας ὁ καλλιτέχνης τροποποίησε ἀκριβῶς τὰ χαρακτηριστικὰ ἐκεῖνα ποῦ ἔχουν ἀποφασιστικὴ σημασία γιὰ τὴν ἔκφραση τοῦ προσώπου,

9. Βλ. The Athenian Agora I, Portrait Sculpture (E. Harrison) πίν. 21, ἀριθ. 33.

10. Βλ. Olympia III, πίν. 68, 1 καὶ 69, 5. Ἐπίσης Olympische Forschungen I πίν. 25^a καὶ 26^b, καθὼς καὶ E. Harrison, ἔ.ἀ. πίν. 44b.

11. Βλ. Παράρτημα ΑΔ 1916, σ. 52, εἰκ. 13.

12. Βλ. M. Wegner, ἔ.ἀ. σ. 219.

13. Βλ. Sylloge Nummorum Graecorum, Troas, πίν. 9, 397 καὶ 399.

14. Βλ. ἔ.ἀ. Thrace I πίν. 10, 558, 559, 560. Ἐπίσης ἔ.ἀ. Thrace II πίν. 13, 693 καὶ 694.

15. Βλ. ἔ.ἀ. Aeolis - Lesbos πίν. 5, 242.

16. Ἐκφράζονται θερμὲς εὐχαριστίες στὸν Δρα κ. G. Neumann γιὰ τὴν εὐγενικὴ φροντίδα του νὰ προμηθεύσῃ τὶς φωτογραφίες τοῦ Πί ν. 85 α - β, ποῦ ἀνήκουν στὸ ἀρχεῖο τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Ρώμης.

17. Βλ. M. Wegner, ἔ.ἀ. σ. 53 καὶ 220 κ.έ. Ἐπίσης H. Stuart Jones, The Sculptures of the Museo Capitolino, Oxford 1912, σ. 282, ἀριθ. 11, πίν. 68.

18. Ἡ μὴτὴ στὸ πορτραῖτο τοῦ Museo Capitolino δὲν εἶναι συμπληρωμένη μὲ ἐπιτυχία.

δηλαδή τὰ μάτια καὶ τὸ στόμα. Ἀφαιρώντας τους σχεδὸν κάθε ὕλική ὑπόσταση, προχώρησε στὴ δημιουργία μιᾶς ἔντονα ἐξιδανικευμένης μορφῆς, πὺ περισσότερο παριστάνει μιὰν αὐτοκυριαρχημένη καὶ φιλοσοφημένη γυναίκα σὲ ὄριμη ἡλικία καὶ λιγότερο ἀποδίδει τὴ μορφὴ τῆς αὐτοκράτειρας, ὅπως τὴν ξέρουμε ἀπὸ τὴν παράδοση. Θὰ ἔλεγε κανεὶς πὺς σ' αὐτὸ τῆς τὸ πορτραῖτο, πὺ ἀκτινοβολεῖ πνευματικότητα, ἀποδόθηκαν κατὰ ἐπέκταση ιδιότητες τοῦ ἀνδρός τῆς, τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, πὺ ἡ πνευματικὴ του προσωπικότητα ἦταν πὺ οἰκεία στὸν ἑλληνικὸ κόσμο.

Ἐνδιαφέρον ἐπίσης εἶναι ὅτι ἡ ἐξιδανίκευση τοῦ πορτραῖτου τῆς Ἀντιμάχειας εἶναι ἔντονη ἀκόμη καὶ σὲ σύγκριση μὲ ἄλλα πορτραῖτα τῆς Φαυστίνας τῆς νεώτερης, πὺ προέρχονται ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο, ὅπως τὸ πορτραῖτο τῆς ἀπὸ τὸ Νυμφαῖο τοῦ Ἡρώδου Ἀττικοῦ στὴν Ὀλυμπία καὶ τὸ ἄλλο ἀπὸ τὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν, πὺ ἀναφέραμε παραπάνω. Μ' ὄλο πὺ δὲ λείπει κι ἀπὸ τὰ πορτραῖτα αὐτὰ ἡ ἐξιδανίκευση, εἶναι ὅμως ἐκεῖνα πὺ προσωπικές, πὺ πραγματιστικές ἀπεικονίσεις τῆς αὐτοκράτειρας.

Ἡ διαφορὰ γίνεται ἰδιαίτερα αἰσθητὴ ἂν συγκρίνη κανεὶς τὸ πορτραῖτο τῆς Ἀντιμάχειας μὲ τὸ πορτραῖτο τῆς Ἀγορᾶς, πὺ ἔχουν καὶ τὶς περισσότερες ὁμοιότητες μεταξύ τους. Τὰ ἴδια μεγάλα ἀνοιχτὰ μάτια μὲ τὶς ἀβαθεὶς κόρες, τὸ ἴδιο ἴσιο, ἀχνὰ δουλεμένο στόμα, ἡ ἴδια διάταξη τῶν μαλλιῶν πὺ πλαισιώνουν τὸ πρόσωπο, ἡ ἴδια, τέλος, στροφή τοῦ κεφαλιοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ, χωρὶς καθορισμένη κατεύθυνση στὸ βλέμμα. Κι ὅμως παρ' ὄλες τὶς ὁμοιότητες αὐτὲς καὶ τὴν ἐξιδανίκευση πὺ παρουσιάζει τὸ πορτραῖτο τῆς Ἀγορᾶς, μένει μᾶλλον στὴ σφαῖρα τοῦ συγκεκριμένου καὶ τοῦ πραγματικοῦ, μολονότι « πρόκειται γιὰ τοπικὴ ἑλληνικὴ δημιουργία πὺ βασίζεται σὲ ἐλάχιστα δεδομένα σχετικά μὲ τὴν πραγματικὴ ἐμφάνιση τῆς αὐτοκράτειρας »¹⁹. Τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς καὶ γιὰ τὸ πορτραῖτο τῆς ἀπὸ τὴν Ὀλυμπία.

Ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα πορτραῖτα τῆς Φαυστίνας τῆς νεώτερης, πὺ ἔχουν βρεθῆ στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, τὰ τέσσερα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν²⁰, καθὼς καὶ τὸ πιθανὸ πορτραῖτο τῆς στὸ Μουσεῖο τῆς Κέρκυρας²¹ προκαλοῦν πὺ συγκεκριμένη ἐντύπωση ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὰ πορτραῖτα τῆς Ἀγορᾶς καὶ τῆς Ὀλυμπίας. Τὸ ἀμφισβητούμενο πορτραῖτο τῆς ἀπὸ τὴν Καμαρίνα κι ἓνα ἄλλο πὺ βρέθηκε τὸ 1963 στὴν Κόρινθο²² εἶναι ἀκόμη πὺ πραγματιστικὰ ἀπὸ τὰ προηγούμενα.

Ἐξιδανίκευση ἀνάλογη μὲ τοῦ πορτραῖτου τῆς Ἀντιμάχειας παρουσιάζει καὶ τὸ κεφάλι τῆς γυναικείας μορφῆς πὺ εἰκονίζεται στὸ κάλυμμα τῆς σαρκοφάγου τοῦ Mel-fi²³. Ὁ R. Delbrueck τὸ χρονολογεῖ γύρω στὸ 169 μ.Χ.²⁴ καὶ παρατηρεῖ ὅτι εἶναι « περισσότερο μιὰ ἀπεικόνιση γενικευμένη καὶ ἐξωραϊσμένη, πὺ συνδυάζει καὶ ἀποδίδει μαζί τὴ Φαυστίνα τὴ νεώτερη καὶ τὴν κόρη τῆς Λουκίλλα, ἓνας τύπος γυναι-

19. Βλ. E. Harrison, ἔ.ἀ. σ. 45

20. Ἀριθ. 1687, 3712, 359 καὶ 4536. Τὸ πρῶτο προέρχεται ἀπὸ τοὺς Ἀμπελοκήπους Ἀθηνῶν καὶ τὸ δεύτερο ἀπὸ τῆ θέσης Ἁγ. Ἰωάννης κοντὰ στὸ χωριὸ Καλέντζι τῆς περιοχῆς τοῦ Μαραθῶνα. Ἡ προέλευση τῶν δυὸ τελευταίων δὲν εἶναι γνωστὴ. Ἀπεικονίσεις τῶν κεφαλιῶν (ἐκτὸς τοῦ Μαραθῶνα) βλ. στὸν M. Wegner, ἔ.ἀ. πίν. 38.

21. Βλ. Ἰ. Παπαδημητρίου, ΑΕ 1937 II, σ. 704, εἰκ. 7 καὶ 8 ὅπου ἀναφέρεται σὰν Λουκίλλα. Τὸ πορτραῖτο αὐτὸ εἶναι πραγματιστικὸ, λιγότερο ὅμως ἀπὸ τὰ τέσσερα ἄλλα.

22. Βλ. American Excavations at Corinth 1963, στὸ ΑΔ 19(1964): Χρονικά, σ. 100, Πίν. 104 α.

23. Βλ. R. Delbrueck, ἔ.ἀ. πίν. 23.

24. Βλ. τοῦ ἴδιου ἔ.ἀ. σ. 299.

κας τῆς ἀνώτερης κοινωνίας, πού βγαίνει ἀπό τīs δέσποινες τῆς δυναστείας. Δέν εἶναι σπουδή ἀπὸ τὸ φυσικὸ»²⁵. Ἡ σαρκοφάγος τοῦ Melfi ἀνήκει στὴν ὁμάδα τῶν σαρκοφάγων «λυδιακῆς τεχνοτροπίας», πού, ὅπως ἡ ἔρευνα ἀπέδειξε, προέρχονται ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία²⁶ καὶ εἰδικότερα ἀπὸ τὴν Ἔφεσο²⁷.

Εἶναι ἄραγε τυχαῖο, ὅτι δυὸ ἀπεικονίσεις ἀπὸ τὸν ἀνατολικὸ χῶρο τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐμφανίζουν τόσο ἔντονη ἐξιδανίκευση, ἀκόμη καὶ σὲ σύγκριση μὲ τὰ ἐπίσης ἐξιδανικευμένα σύγχρονά τους ἑλλαδικὰ πορτραῖτα; Ἐξιδανίκευση σὲ ἀνάλογο βαθμὸ παρουσιάζεται καὶ στὰ νομίσματα τῆς Αἰολίδος καὶ τῆς Τρωάδος, πού σημειώσαμε πρὸ πάνω, ὅπως καὶ στὰ νομίσματα τῆς Θράκης πού πάντα ἦταν δεμένη μὲ τὸν ἀνατολικὸ χῶρο.

Οἱ μορφές πού κοσμοῦν τīs κατακόρυφες πλευρές τῆς σαρκοφάγου τοῦ Melfi ἔχουν γιὰ πρότυπά τους ἔργα τοῦ 4ου αἰῶνα, προγενέστερα ἀπὸ τὸν Λύσιππο καὶ προδίδουν καλλιτεχνικὸ γούστο πού μποροῦσε νὰ ἀναπτυχθῆ κυρίως στὴν ἀτμόσφαιρα πού δημιουργοῦσαν οἱ φιλοσοφικὲς σχολές τῆς Ἀθήνας²⁸.

Τὴ σύνδεση τοῦ λυδιακοῦ ἐργαστηρίου μὲ τὴν ἀττικὴ παράδοση τοῦ 4ου αἰῶνα, πού σκέφθηκε ὁ Delbrueck, τὴν ἐπιβεβαίωσε ἡ ἀνάλυση ἀπὸ τὸν Rizzo τῶν θεμάτων πού κοσμοῦν τīs δυὸ στενές καὶ τὴν πίσω πλευρὰ τῆς σαρκοφάγου τῆς Torre Nova A²⁹, πού κι αὐτὴ ἀνήκει στὴν ὁμάδα τῶν σαρκοφάγων λυδιακῆς τεχνοτροπίας καὶ χρονολογεῖται στὰ τέλη τοῦ 2ου ἢ τīs ἀρχές τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνα³⁰. Ἀττικὰ ἔργα τοῦ 4ου αἰῶνα χρησιμεύουν γιὰ πρότυπα καὶ σὲ ἄλλες σαρκοφάγους τῆς ἴδιας κατηγορίας.

Ἀπὸ τὰ παραδείγματα αὐτὰ ἐπιβεβαιώνεται ὅτι οἱ καλλιτέχνες τοῦ ἀνατολικοῦ ἑλληνικοῦ χῶρου ἔμειναν πολὺ στενά δεμένοι μὲ τὴν ἀττικὴ παράδοση τοῦ 4ου αἰῶνα. Ἔτσι καὶ τὸ πορτραῖτο ἀκόμη, τὸ πρὸ προσωπικὸ εἶδος, τὸ μετουσίωσαν σὲ ἓνα ἀφηρημένο κλασικιστικὸ ἔργο, πού ἐλάχιστα μόνο πραγματικὰ στοιχεῖα διατηροῦσε ἀπὸ τὸ εἰκονιζόμενο πρόσωπο.

Ἄλλωστε εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ ἀνατολικὸς αὐτὸς χῶρος διατήρησε μὲ ἐπιμονὴ καὶ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη περιοχὴ, τὰ ἑλλαδικὰ στοιχεῖα τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς καὶ σὲ ἄλλους τομεῖς τῆς δημιουργίας.

Στὴν αὐτοκράτειρα Φαυστίνα τὴ νεώτερη πρέπει νὰ ἀποδοθῆ κι ἓνα ἄλλο κεφάλι (Πί ν. 85γ) πού βρίσκεται ἐπίσης στὸ Μουσεῖο τῆς Κῶ καὶ πού εἶναι δημοσιευμένο σὰν ἓνα πορτραῖτο τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ ἢ τῶν Ἀντωνίνων³¹.

Εἶναι φυσικοῦ μεγέθους ἀπὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο, ἴσως τῆς Κῶ, μὲ χροιά ἀσπρογάλαζη κι ἔχει τὸ πρόσωπο στιλβωμένο. Παρουσιάζει ἔντονη κλίση στὰ δεξιὰ του, ἔχει τὸ βλέμμα στραμμένο πρὸς τὰ πάνω κι εἶναι σκεπασμένο στὸ πίσω μέρος μὲ

25. Βλ. τοῦ ἴδιου ἔ.ἀ. σ. 300 κ.έ.

26. Βλ. Sardis V¹, The Sarcophagus of Claudia Antonia Sabina (Ch. R. Morey) σ. 72 κ.έ.

27. Βλ. ἔ.ἀ. σ. 75.

28. Βλ. R. Delbrueck, ἔ.ἀ. σ. 305.

29. Βλ. G. Rizzo, Il sarcofago di Torre Nova, RM XXV (1910) σ. 89 κ.έ. Ἐπίσης Ch. R. Morey, ἔ.ἀ. σ. 44 κ.έ. καὶ σ. 69, καθὼς καὶ G. Rodenwaldt, Der Klinensarkophag von S. Lorenzo Jdl 45 (1930) σ. 186.

30. Βλ. G. Rizzo, ἔ.ἀ. σ. 100 καὶ Ch. R. Morey, ἔ.ἀ. σ. 46.

31. Βλ. Clara Rhodos IX, σ. 67, εἰκ. 44 (L. Laurenzi).

καλύπτρα. Πλούσια μαλλιά, χωρισμένα στη μέση πάνω από το μέτωπο, πλαισιώνουν το πρόσωπο.

Ἡ ἔκφραση εἶναι βέβαια διαφορετικὴ ἀπ' ὅ,τι στὸ κεφάλι τῆς Ἀντιμάχειας, τὰ χαρακτηριστικὰ ὅμως καὶ γενικὰ ἢ σύλληψη τοῦ κεφαλοῦ παρουσιάζουν ἀναμφισβήτητες ὁμοιότητες. Ἔτσι τὸ σχῆμα τοῦ λαιμοῦ, οἱ λοβοὶ τῶν αὐτιῶν, τὸ πλατὺ καὶ ψηλὸ μέτωπο μὲ τὴν ἐλαφρὴ προεξοχὴ στὸ κάτω μισό του καὶ τὰ ἀνοιχτὰ μῆλα τοῦ προσώπου μοιάζουν καὶ στὰ δυὸ πορτραῖτα πολὺ. Μεγάλῃ ὁμοιότητα ἔχει ἀκόμη τὸ μέρος γύρω ἀπὸ τὰ φρύδια καὶ τὴ ρίζα τῆς μύτης μαζί μὲ τὰ πάνω βλέφαρα. Τὰ μάτια εἶναι καὶ στὸ δεύτερο πορτραῖτο ἐπιμήκη καὶ σὲ βάθος βαλμένα, τὸ στόμα εἶναι ἐπίσης μικρὸ καὶ τὰ χεῖλη λεπτὰ. Ἡ ἔκφραση βέβαια καὶ τῶν ματιῶν καὶ τοῦ στόματος διαφέρει βασικά. Τὸ λόγο ὅμως αὐτῆς τῆς διαφορᾶς θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἐρμηνεύσουμε πιὸ κάτω. Ἡ μύτη εἶναι πολὺ σπασμένη ἀλλὰ, ἀπ' ὅ,τι ἔχει μείνει, μπορεῖ κανεὶς νὰ συμπεράνη πὼς θὰ ἦταν ἐπίσης μακριὰ καὶ λεπτή. Καὶ τὸ σαγόνι ἀκόμη φαίνεται ὅτι θὰ ἦταν ὁμοιο, ἀπ' ὅ,τι δείχνει τὸ σπάσιμο.

Δὲν εἶναι ὅμως μόνο τὰ προσωπογραφικὰ γνωρίσματα ποὺ συνδέουν τὰ δυὸ κεφάλια. Ἀπὸ τὴ σύγκριση τῶν τεχνοτροπικῶν γνωρισμάτων τους βγαίνει καὶ κάτι περισσότερο : ὅτι δηλαδὴ προέρχονται ἀπὸ τὸ ἴδιο ἐργαστήριο. Ἔτσι τὸ πλάσιμο τοῦ προσώπου μὲ τὶς ἀπαλὲς μεταβάσεις στὰ διάφορα ἐπίπεδα, ἢ στίλβωσή του, οἱ μαλακοὶ συνοπτικὰ σχηματισμένοι ὄγκοι τῶν μαλλιῶν, ὁ ἀχνὸς σχηματισμὸς τῶν φρυδιῶν, τὸ καθαρὸ περίγραμμα τῶν ματιῶν καὶ ἡ ἔλλειψη τέτοιου περιγράμματος στὰ χεῖλη εἶναι τὰ ἴδια γνωρίσματα ἀκριβῶς ποὺ παρατηρήσαμε καὶ στὸ κεφάλι τῆς Ἀντιμάχειας. Ἀκόμη, τὰ μαλλιά πλαισιώνουν καὶ ἐδῶ στὴν ἴδια ἔκταση καὶ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τὸ πρόσωπο, μ' ὅλο ποὺ εἶναι πιὸ ἐλεύθερα χτενισμένα καὶ πιὸ φουσκωμένα, σύμφωνα μὲ τὸ ὄφος τοῦ ἔργου.

Πορτραῖτα τῆς Φαυστίνας τῆς νεώτερης μὲ καλύπτρα ὑπάρχουν καὶ ἄλλα. Γιὰ τρία ποὺ βρίσκονται στὸ Λουβρο³² καὶ ἓνα στὸ μουσεῖο τοῦ Timgad³³ συμπεραίνει ὁ M. Wegner, κρίνοντας ἀπὸ τὸ σχῆμα τῆς κόρης τῶν ματιῶν, ὅτι εἶναι μεταθανάτιες ἀπεικονίσεις τῆς αὐτοκράτειρας. Ἀκόμη πιστεύει ὅτι ἡ καλύπτρα σημαίνει θεοποίησις³⁴.

Ἄν πραγματικὰ ἦταν δυνατὸν τὸ σχῆμα μόνον τῆς κόρης τῶν ματιῶν νὰ χρησιμεύσει σὰν σίγουρο χρονολογικὸ κριτήριον, τότε θὰ μπορούσε ἴσως καὶ οἱ κόρες τῶν ματιῶν τοῦ δεύτερου κεφαλοῦ τῆς Κῶ, μὲ τοὺς δυὸ μικροὺς κόκκους στὴ μέση, νὰ θεωρηθοῦν κι αὐτὲς σὰν στοιχεῖο ποὺ μαρτυρεῖ μεταγενέστερη ἐποχὴ ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς Ἀντιμάχειας. Ἔνα τέτοιο συμπέρασμα ὅμως δὲν ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα στοιχεῖα.

Ἡ αἰσθησιακὴ ἐξ ἄλλου ἔκφραση τοῦ γεμάτου προσώπου μὲ τὰ φουσκωμένα μαλλιά, ποὺ σημειώσαμε πιὸ πάνω, ὀδηγεῖ στὴ σκέψη ὅτι τὸ κεφάλι αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθῆ καὶ σὰν Φαυστίνα - Ἀφροδίτη.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ Φαυστίνα ἢ νεώτερη εἶχε ταυτισθῆ μὲ τὴν Ἀφροδίτη³⁵ καὶ

32. Τὰ ἀπ' ἀριθ. 1049, 1147 καὶ 1177 βλ. M. Wegner, ἔ.ἀ. ἀντίστοιχα : σ. 216, 217 καὶ 219.

33. Βλ. A. Ballu — R. Cagnat, Musée de Timgad, πίν. II, 3. Ἐπίσης M. Wegner, ἔ.ἀ. σ. 225.

34. Βλ. M. Wegner, ἔ.ἀ. σ. 29, 54.

35. Γιὰ τὴ σχέση τῆς αὐτοκράτειρας γενικὰ μὲ τὴν Ἀφροδίτη, ποὺ ἀπαντᾷ συχνὰ στὴν ἰουλιοκλαυδιανὴ δυναστεία καὶ ποὺ ἀνανεώνεται στὴ δυναστεία τῶν Ἀντωνίνων βλ. J. Aymard, Venus et les impératrices sous les derniers Antonins. Mélanges d'Archéologie et d'Histoire (École Française de Rome) LI (1934), σ. 178 - 180. Εἰδικότερα γιὰ τὴν ταύτιση τῆς Φαυστίνας τῆς παλιό-

ὅτι ὑπάρχουν ἀπεικονίσεις τῆς, πού τὴν ἀποδίδουν μὲ διάφορους τύπους τῆς θεᾶς.

Ἔτσι στὸ Μουσεῖο τῆς Δρέσδης ὑπάρχει ἄγαλμά τῆς, σὲ νεαρή ἡλικία, στὸν τύπο τῆς Ἀφροδίτης τῶν Συρακουσῶν μεταπλασμένον³⁶ καὶ στὴν Ny - Carlsberg Glyptotek κολοσσιαῖο κεφάλι τῆς ἴδιας αὐτοκράτειρας, ἐπίσης σὲ νεαρή ἡλικία, μὲ χτένισμα Ἀφροδίτης³⁷. Ἐνδιαφέρον εἶναι νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ δεύτερο αὐτὸ κεφάλι, πού προέρχεται ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἀνατολική περιοχή τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας³⁸, ἔχει ἔντονα αἰσθησιακὴ ἔκφραση, ὅπως τὸ κεφάλι τῆς Κῶ.

Στὴν Ny - Carlsberg Glyptotek ὑπάρχει κι ἓνα ἄλλο κολοσσιαῖο πορτραῖτο, ἀπὸ τὴ Σμύρνη ἢ τὴν περιοχή τῆς, μὲ ἐξιδανικευμένα χαρακτηριστικὰ καὶ χτένισμα Ἀφροδίτης τοῦ Καπιτωλίου, πού ἀρχικὰ ὁ Fr. Poulsen τὸ δημοσιεύει σὰν Φαυστίνα νεώτερη Ἀφροδίτη³⁹ καὶ ἀργότερα κυμαίνεται ἀνάμεσα στὴ Φαυστίνα καὶ στὴν κόρη τῆς Λουκίλλα⁴⁰. Σὰν Λουκίλλα τὸ δέχεται καὶ ὁ V. Poulsen⁴¹, ἐνῶ ὁ M. Wegner⁴², λιγότερο δικαιολογημένα, δὲν δέχεται τὴν ἀπόδοση οὔτε στὴ Φαυστίνα τὴ νεώτερη οὔτε στὴ Λουκίλλα.

Ἀκόμη, στὸ Museo Nazionale Romano ὑπάρχει σύμπλεγμα Ἄρη καὶ Ἀφροδίτης, ὅπου ἡ Ἀφροδίτη, στὸν τύπο τῆς Κάπουας, παριστάνεται μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Φαυστίνας τῆς νεώτερης⁴³, αὐτὴ τὴ φορά σὲ ὄριμη ἡλικία. Γιὰ τὸ κεφάλι αὐτὸ τῆς Ἀφροδίτης - Φαυστίνας θὰ ἔπρεπε νὰ σημειωθῇ ὅτι, μ' ὄλο πού ἡ σύλληψή του εἶναι πραγματικότερη, ὑπάρχουν ἀναμφισβήτητες ὁμοιότητες μὲ τὸ κεφάλι τῆς Κῶ, ὅπως τὸ στρογγυλὸ καὶ γεμάτο πρόσωπο καὶ τὸ πλάσιμο γύρω ἀπὸ τὸ στόμα καὶ τὴ μύτη καθὼς καὶ κάτω ἀπὸ τὸ σαγόνι.

Σὲ νομίσματα τῆς Φαυστίνας, καθὼς καὶ σὲ μετάλλια πού κόπηκαν ὅσο ζοῦσε ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ θάνατό τῆς, ἀπεικονίσθηκε συχνὰ στὴν πίσω ὄψη ἡ Ἀφροδίτη μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ἄλλοτε *Veneri Augustae*, ἄλλοτε *Veneri Victrici* ἢ ἀκόμη *Venus Felix*, *Venus Genetrix* κλπ.⁴⁴.

Ἐπίσης εἶναι γνωστὸ πὼς μαζὶ μὲ τὶς ἄλλες τιμὲς πού ἔγιναν στὴ Φαυστίνα τὴ νεώτερη μετὰ τὸ θάνατό τῆς, στήθηκαν στὸ ναὸ τῆς Ἀφροδίτης καὶ Ρώμης κι ἀσημένια ἀγάλματα τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ τῆς θεοποιημένης γυναίκας του, ὅπου πρόσφεραν θυσίες οἱ νεόνυμφοι⁴⁵.

Βέβαια ὁ τύπος τοῦ κεφαλιοῦ τῆς Κῶ δὲν εἶναι ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς τύπους Φαυ-

τερης καὶ τῆς νεώτερης μὲ τὴν Ἀφροδίτη βλ. στὴν ἴδια μελέτη σ. 185 - 193. Ἐπίσης βλ. P. Strack, *ἔ.ἀ.* III σ. 112, 121, 122.

36. Βλ. M. Wegner, *ἔ.ἀ.* σ. 103.

37. Βλ. Vagn Poulsen, *Portraetter fra Marc Aurels familienkreds. Meddelelser fra Ny - Carlsberg Glyptotek*, 21 Aargang, KØbenhavn 1964, σ. 13 - 16 κ.ἔ. εἰκ. 15, 16.

38. Βλ. Vagn Poulsen, *ἔ.ἀ.* σ. 14.

39. Βλ. Fr. Poulsen *JdI* 47 (1932) σ. 83 κ.ἔ.

40. Βλ. τοῦ ἴδιου, *Catalogue of ancient Sculpture in the Ny - Carlsberg Glyptotek*, 1951, ἀριθ. 709α, καὶ *Gnomon* 16 (1940), σ. 208.

41. Βλ. Vagn Poulsen, *ἔ.ἀ.* σ. 12, 13.

42. Βλ. M. Wegner, *ἔ.ἀ.* σ. 214.

43. Βλ. Bianca Maria Felletti Maj, *Museo Nazionale Romano, I ritratti*, Roma 1953 σ. 119, 120, ὅπου καὶ ἡ παλιότερη σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ εἰκ. 236, 236 α.

44. Βλ. Fr. Poulsen *JdI* 47 (1932) σ. 88 κ.ἔ., ἐπίσης J. Aymard, *ἔ.ἀ.* σ. 185 κ.ἔ. καὶ P. Strack, *ἔ.ἀ.* σ. 121.

45. Βλ. *Δίωνα* 71, 31, 1.

στίνας -'Αφροδίτης, αλλά, όπως φαίνεται και από τα παραδείγματα που σημειώσαμε, υπήρχαν περισσότερες παραλλαγές, που ανταποκρίνονταν σε μεταπλάσεις των γνωστών τύπων της θεάς.

Όσο για τον τύπο 'Αφροδίτης με καλύπτρα, όπως μας παραδίδεται στο μικρό άγαλμα από το Corneto⁴⁶ και στο ανάγλυφο της Κυρήνης⁴⁷, θα έπρεπε να χρονολογηθεί ακόμη στον 5ο αιώνα⁴⁸, με βάση το πλήνιο ανάγλυφο της Bonn⁴⁹, που είναι αποτύπωμα μιας αρχαίας μήτρας. Τη συνέχιση του τύπου αυτού στη ρωμαϊκή εποχή μαρτυρεί το άγαλμα του Μουσείου της Νεαπόλεως⁵⁰, το μικρό άγαλμα από τη Χαιρώνεια⁵¹ κι ακόμη το ανάγλυφο από την Ara Pacis, όπου η Μητέρα Γη απεικονίζεται με τα σύμβολα της 'Αφροδίτης⁵².

Είναι γνωστή η ιδιαίτερη σχέση που είχαν οι Κώοι με την οικογένεια των 'Αντωνίων⁵³ κι ακόμη είναι γνωστό ότι η λατρεία της 'Αφροδίτης ήταν από τις κυριότερες στην Κω, όπως και σ' όλη την ελληνική ανατολή. Το ιερό της μάλιστα στο λιμάνι ήταν ένα από τα σπουδαιότερα στην πόλη⁵⁴. Το κακό είναι ότι δεν ξέρομε σε ποιο μέρος του νησιού βρέθηκε το κεφάλι⁵⁵.

Η γλυπτική του νησιού στο 2ο αιώνα αντιπροσωπεύεται με δείγματα χαρακτηριστικά και ενδιαφέροντα που δείχνουν τη ζωνή δραστηριότητα των τοπικών εργαστηρίων από την εποχή του Τραϊανού ως την εποχή των 'Αντωνίων⁵⁶. Το κεφάλι της Φαυστίνας της νεώτερης που παρουσιάστηκε εδώ είναι αναμφισβήτητο από τα καλύτερα έργα της εποχής αυτής. Και το δεύτερο κεφάλι της πιθανής Φαυστίνας -'Αφροδίτης, που ξαναδώσαμε, δεν υστερεί, χωρίς άλλο, σε καλλιτεχνική ποιότητα.

KANTO X. ΦΑΤΟΥΡΟΥ

46. Βλ. C. Blümel, Kat. III K6, πίν. 8, Kat. IV σ. 51.

47. Βλ. G. Traversari, L' altorilievo di Afrodite a Cirene, 1959 και βιβλιοκρισία από D. M. Brinkerhoff AJA 66 (1962), σ. 113 έξ. 'Επίσης E. Paribeni, Catalogo delle sculture di Cirene, 1959, άριθ. 49 πίν. 49.

48. Βλ. E. Langlotz, Phidiasprobleme, σ. 83 κ.έ. πίν. 28γ.

49. Βλ. G. Rodenwaldt JdI XLI (1926), σ. 190 κ.έ.

50. Βλ. E. Langlotz, έ.ά. σ. 87. 'Επίσης H. Schrader, Phidias, σ. 205, εικ. 187, 188, καθώς και B. Schlörb, Untersuchungen zur Bildhauergeneration nach Phidias, 1964 σ. 19 κ.έ.

51. Βλ. Africa Italiana I, 1927, σ. 45, ύποσημ. 5, εικ. 6, όπου χαρακτηρίζεται σαν «μέτρια δουλειά άπτική της ελληνιστικής εποχής» (C. Anti), αντίθετα με την άποψη του G. Koerte, AM (1878) σ. 405 κ.έ. άριθ. 186, που το θεωρεί ρωμαϊκό.

52. Βλ. E. Simon, Die Geburt der Aphrodite, σ. 102.

53. 'Ο 'Αντωνίνος ό Εύσεβής βοήθησε να ξανακτισθί η πόλη μετά τον καταστρεπτικό σεισμό του 142 και ίσως στη γενναιοδωρία του να όφείλεται ή κατασκευή του ναού C και οι άλλες σύγχρονες μεταβολές στο 'Ασκληπιείο. Βλ. R. Herzog, Kos I, Asklepieion, σ. XII.

54. Βλ. Bollettino d' Arte 35 (1950), Scavi e ricerche a Coe 1935 - 1943, σ. 62, 66 κ.έ. εικ. 13 - 14 (L. Morricone).

55. Βλ. Clara Rhodos IX (1938) σ. 67, ύποσημ. 1.

56. Βλ. L. Morricone, έ.ά. σ. 236 κ.έ.

Π Ρ Ο Σ Θ Η Κ Η

Είς Ἄρχ. Δελτ. 16 (1960) 84-90 (Σ. Ἰ. Χαριτωνίδα, Ὁ Μυκηναῖος ἀγγειογράφος τῶν Παύρων).

Ὁ καθηγητὴς κ. F. Stubbings διὰ τῆς ἀπὸ 23.10.1965 ἐπιστολῆς του εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοὶ ἀνακοινώσῃ μίαν σημαντικὴν διαπίστωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν προέβη: τὸ ἀνωτέρω δημοσιευόμενον τεμάχιον τοῦ Μουσείου τῆς Ρόδου ἀνήκει εἰς τὸν κρατῆρα τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου καὶ συγκεκριμένως εἰς τὸ εἰς Πί ν. 91γ δεξιὰ ἐλλεῖπον τμῆμα.

Οὕτω ἡ μὲν ἀπόδοσις εἰς τὸν αὐτὸν ζωγράφον τῶν δύο πρότερον θεωρηθέντων χωριστῶν παραστάσεων ἀποβαίνει ἀταπόδεικτος, ἡ προσπάθεια ὅμως χρονικῆς μετὰξὺ των διακρίσεως ἢ ἐπιχειρουμένη εἰς σ. 86-87 ἀποδεικνύεται περιττή.

Σ. Ι. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΜΕΛΕΤΩΝ

UN TUMULUS MYCÉNIEN À SAMIKON

La découverte d'un tumulus au pied N-E de la colline rocheuse Kleidi à Samikon de Triphylie constitue le sujet de cette étude. Le tumulus a été trouvé fortuitement par un paysan, qui creusait la terre pour établir les fondations de sa cabane: ces travaux et, par la suite, la curiosité du paysan, ont abouti à la destruction à peu près complète du tumulus.

La fouille systématique du tumulus a montré qu' il était entouré par une crépis circulaire (diamètre 5,50 m.; hauteur du mur 0,60 m.; épaisseur 0,50 m), que le paysan avait presque complètement démolie; de même, l'intérieur du tumulus fut trouvé rempli de décombres, et la plupart de ses quinze tombes avaient été largement saccagées, sauf deux qui furent retrouvées presque intactes. Toutes ces tombes étaient creusées dans la terre sableuse. L'une des deux tombes découvertes presque intactes conservait les plaques en pierre de sa couverture. Deuze autres tombes étaient à demi détruites, mais leurs vases ont été retrouvés sur place. Etant donné ces circonstances, il va de soi qu' une étude stratigraphique des trouvailles s' avère impossible.

En plus des vases plus ou moins intacts, on a pu en compléter un grand nombre d'autres, dont les tessons furent retrouvés à l'intérieur du tumulus et en dehors, dans la terre rejetée par le paysan pendant son oeuvre de destruction. On a pu ainsi retrouver plus de cent vases, intacts ou restaurés, et des tessons nombreux; en plus, quatre boutons en stéatite et en argile, et un fragment de bronze appartenant à la poignée d'un couteau. L'étude de ces trouvailles conduit aux conclusions suivantes :

Les vases du tumulus représentent toutes les phases de l'évolution de la céramique entre l'époque HM récent et l'avant dernière phase de l' HR (mycénien III B); il n' existe aucun spécimen sur de la dernière phase, le mycénien III C.

Parmi les vases et les tessons de l'époque HM, quelques uns constituent les plus beaux exemples de la céramique de cette époque.

Pour les vases de l'époque mycénienne, ceux des deux premières périodes (mycénien I - II) sont de beaucoup les plus nombreux : ils font la moitié du total des vases trouvés dans le tumulus. Ils sont également supérieurs au point de vue de la qualité, et quelques uns peuvent être comptés parmi les plus précieux exemples de la céramique mycénienne. En revanche, les vases du mycénien III A-B sont de qualité secondaire, ou même médiocre.

La haute qualité des vases de l'époque HM et de l'époque MA, dont quelques uns appartiennent à la production locale, prouve qu'il y eut, pendant ces périodes, une véritable floraison artistique dans la région de Samikon. Cette floraison correspond à celle de Pylos, démontrée nettement par les fouilles grecques et américaines entreprises sur ce site depuis 1939.

Il faut aussi souligner qu'on a retrouvé dans le tumulus des vases de l' époque HM, d'autres qui appartiennent à la transition entre cette époque et l'époque mycénienne, et enfin d'autres qui sont des survivances des types HM pendant l'

époque mycénienne. Ce fait doit être regardé comme une contribution importante à notre connaissance de deux phénomènes : la liaison intime de ces deux époques (HM et mycénienne), et la transition organique de l' une à l' autre époque. Cette liaison est confirmée encore par la découverte du tumulus lui-même avec son contenu singulier : car cette découverte prouve que la coutume d'ensevelir les morts dans cette forme de tombe, familière aux époques helladique ancienne et helladique moyenne, n'a pas été abandonnée ni oubliée pendant l'époque mycénienne.

Enfin, la division nette des vases du tumulus en trois groupes, représentant les trois phases successives, HM, mycénien I-II, mycénien III, confirme une opinion souvent soutenue dans le passé. On a effectivement affirmé que Samikon avait été habité successivement d'abord par les Epéens (les soi-disant autochtones) qui avaient nommé cette ville Samos, ensuite par les Pyléens qui donnèrent à la ville le nom d' Arène, et après par les Minyens qui la nommèrent Makistos. Finalement la ville, toujours selon la même théorie, fut une possession des Eliens, et c'est alors qu'elle reprit son nom primitif, Samikon ou Samia. Le grand nombre, et la qualité exceptionnelle des vases du tumulus permettent de conclure que celui-ci appartenait à des familles ou à des dynasties riches et renommées. Les sources anciennes nous renseignent sur le personnage local avec lequel le tumulus était en relation dans l'antiquité : c'est Iardanos, conçu tantôt comme une rivière ou un daimon (Pausanias V, 1, 9 : cf. RE, 9, 1, col. 749, s. v. *Iardanos*), et tantôt comme un héros (Strabon, H, 347, 20). Le tombeau et la prairie (« λειμών ») de Iardanos étaient situés, selon Strabon, entre la rivière Anigros et la montagne de Samikon, et tout près se trouvaient aussi les rochers Achaiens (« Ἀχαιαὶ πέτραι »). L'étude des sources anciennes aussi bien que des périégèses modernes a permis l'identification de Ἀχαιαὶ πέτραι avec la colline rocheuse de Kleidi, sur laquelle d'ailleurs on a retrouvé des ruines et des tessons préhistoriques nombreux. Les mêmes sources permettent de conclure que la prairie et le tombeau de Iardanos devaient être localisés dans la plaine fertile qui s'étend entre la montagne sur laquelle se trouvait la ville de Samikon et la rivière Anigros, au SO de Samikon. Cette localisation correspond à l'emplacement du tumulus. On peut donc croire que c'est lui qui a été montré à Strabon comme le tombeau de Iardanos, figure fort incertaine et obscure déjà à l'époque du voyageur. Mais ce tumulus avait été abandonné vers la fin de l'époque mycénienne, comme le prouve l'absence complète d'objets postérieurs à cette époque; par conséquent, il n'a pas été lié à quelque culte de mort héroïsé pendant les premiers siècles de l'époque historique. Ainsi, l'attribution à Iardanos du tumulus semble tardive. Elle fut inventée à une époque (hellénistique récente?), quand les cités grecques, toutes pleines de la conscience historique qui caractérise l'époque, réexaminent leur préhistoire, qui était plus ou moins obscure, et complètent les lacunes de leurs généalogies. Ainsi, elles tirent de l'obscurité les figures mythiques importantes de leur région, et leur rendent une nouvelle splendeur, en les rattachant, souvent d'une manière artificielle comme dans le cas de Iardanos, aux plus anciens monuments encore existants.

N. YALOURIS

CORFI T' ARONIOU

A une heure de distance vers le Nord du cap « Cavo Sostis » au SE de Naxos, presque au bord de la mer, s'élève la colline Corfi t'Aroniou, 70 - 80 m. de hauteur. Sur cette colline en 1962 on a découvert une petite chambre ellipsoïdale à moitié abritée dans le rocher. Le mur curviligne est construit de petites dalles naturelles de façon que le mur entier s'incline vers le centre. La porte de la chambre s'ouvre à l'Est. Vers l'Est et le Sud de cette chambre on a découvert des reliques d'autres constructions en très mauvais état à cause de la manque de terre qui pourrait les protéger. Un long mur d'appui soutenait le remblai sur lequel se levaient des maisons dont très peu de restes sont conservés. Dans ce remblai on a recueilli des tessons et des coquillages, restes de nourriture.

Les tessons appartiennent à de gros vases d'usage quotidien et sont souvent décorés à incision. Parmi les trouvailles comptent quelques pierres - meules, des couvercles de schiste, des lames d'obsidien. Mais plus importante est une série de plaques en marbre sur lesquelles sont représentées différentes scènes exécutées au piquetage. Cette méthode permet à l'artisan de profiter du contraste de la couleur sombre de la pierre naturelle et de la couleur claire de la surface travaillée, et de faire oeuvre de peintre plutôt que de sculpteur. Il ne s'intéresse pas aux détails et insiste au rendement des membres qui caractérisent ses figures (bras, pieds, cornes etc.). Les animaux généralement se présentent en profil, les êtres humaines en face. Ces représentations, de caractère plutôt magico-religieux, doivent être contemporaines au débris des constructions sur la colline qui datent vers la fin du Cycladique Ancien.

CHR. DOUMAS

A PROTOATTIC AMPHORA

The amphora presented here with the kind permission of Mrs. Agnes Rousopoulou, to whom it belongs, is an interesting example of the transitional style between Early and Middle Protoattic. In spite of its stylistical similarities with the Shoen amphora (Lullies, *Eine Sammlung gr. Kleinkunst*, nr. 30, p. 17, fig. 10 - 11) and the Agora hydria P 26411 (*Hesperia* XXX, 1961, 375, pl. 87 = S3), the attribution to either Analatos or Mesogeia Painter, the leading masters of the period, is debatable. On the other hand it reflects the Ram - Jag Painter's achievements in a very early stage. The importance of the shape, with the large surfaces of its structure, accentuated by the horizontal band decoration (characteristic of the 8th century B.C. amphoras), offers a completely new conception of the form, in comparison with the elongation that dominates the shape of Cook's Late Geometric, Transitional and Classical Tradition's style (Category A). Judging by its form, the Rousopoulou amphora belongs to a large group of egg - shaped vases with band decoration and cylindrical necks which are usually covered with simple patterns (Category B.). The vases of Category B, contemporary with the elongated ones of Category A, show clearly the transition to the rounded forms of the mature Middle Protoattic style which is not explained by the Island influence. Furthermore the whole group, in its best examples, shows a retrospection that can be characterized as the reaction of the old principles against the development of the rising future. Though the historical evidence fails it would be interesting to see in the system of the two groups during the second quarter of the 7th century, another sign of the dialectical process in ancient Greek Creation.

ANGELOS DELIVORRIAS

TÊTE DE MARBRE DE MYTILÈNE

Dans le musée de Mytilène se trouve une tête de jeune femme (No 2727) en marbre, très mutilée, qui charme le spectateur par son expression sereine et quelque peu mélancolique, la noblesse des traits et la profondeur du sentiment.

La partie gauche du visage est presque entièrement détruite. La chevelure est retenue par un sac, sans plis, laissant les cheveux libres sur le front et autour des tempes. Hauteur 0,139; hauteur du visage 0,10; largeur 0,103; largeur du visage 0,075. Malgré l'état déplorable de sa conservation nous croyons être justifiés de croire qu'il s'agit ici d'un vrai chef-d'oeuvre de la fin du Ve siècle av. J.-C.

Le regard rêveur et la chaleur du sentiment qui émane du visage entier rapprochent cette oeuvre du niveau humain en l'éloignant en même temps de la sphère divine de laquelle sont issues les oeuvres de Phidias. D'autre part, le sentimentalisme qui caractérise cette belle tête trahit, nous croyons, la main d'un sculpteur des îles. Ceci ne signifie pas que l'oeuvre soit complètement libre de l'influence de l'art attique, influence qui nous fait penser, en regardant cette tête, aux têtes parvenues jusqu'à nous de la balustrade du temple d'Athéna Niké. Toutefois, malgré les ressemblances dans la mode des coiffures et l'oval des visages, il existe toujours la grande différence de l'expression. Au contraire, nous retrouvons cette expression rêveuse et ce regard perdu dans les têtes provenant de la base de la statue de Némésis de Rhamnonte, attribuée généralement à Agoracritos. Cette tête ressemble encore à la petite figure N° 1310 et encore à la Victoire du relief N° 1329 au musée de l'Acropole. Nous relevons aussi une ressemblance marquée entre notre tête et quelques stèles trouvées dans les îles et plus particulièrement avec la stèle d'Amorgos, N° 4470, du Musée National d'Athènes. La ressemblance de la tête en question avec les oeuvres mentionnées plus haut, mais principalement sa haute qualité artistique, qui trahit la main d'un artiste éprouvé des îles qui n'est pas resté indépendant de l'influence attique, nous amène à penser au nom d'Agoracritos, l'élève bien-aimé de Phidias. Bien que cette hypothèse soit tentante, elle ne cesse d'être une simple hypothèse.

Pour ce qui concerne la personne représentée, nous croyons ne pas être trop audacieux en hasardant notre impression qu'il s'agit peut-être d'une nymphe locale, comme Pyrra ou Mytilène, telle que celles représentées sur des monnaies de Lesbos.

Il n'existe aucun témoignage sur la provenance de cette belle tête; des rumeurs nous la font provenir du théâtre de Mytilène.

Parmi tant d'incertitudes nous avons la satisfaction certaine de posséder ici une oeuvre de première qualité qui mérite d'être connue, et c'est justement dans ce but que nous la publions.

MARIA TOMPROPOULOU - BROUSKARI

LE RELIEF DES SAINTS ANARGYRES A SAINT - MARC DE VENISE

Dans l'intérieur de l'église de Saint - Marc de Venise est encastéré un relief byzantin bien connu qu'on date du XIIe s. et qui représente, sur deux zones superposées, deux couples des saints Anargyres, Côme et Damien (Pl. 47). L'identification du couple des deux saints en buste de la zone supérieure ne présente pas de difficultés : la figure féminine qui se trouve entre eux prouve d'une manière absolument sure, comme le montre la comparaison avec des monuments analogues, qu'il s'agit des saints Côme et Damien les Asiates, fêtés par l'Eglise orthodoxe le 1er novembre. En effet, cette figure féminine n'est autre que sainte Théodote, la mère de ce couple d' Anargyres. Il est vrai que dans l'iconographie byzantine Côme et Damien les Asiates portent, sauf quelques rares exceptions, une courte barbe et des moustaches. Mais les figures imberbes du relief en question, il est bien sûr qu'elles continuent une très vieille tradition iconographique, comme le prouve l'image de saint Côme sur le petit coffret en bois du Musée de Berlin (V^e / VIe s.) provenant d'Achmim (Pl. 49γ).

Quant au couple des saints Côme et Damien, représentés en pied et sous des arcades sur la zone inférieure du relief, leur identification est assez difficile. Il faut toutefois exclure les saints Côme et Damien les Arabes, commémorés le 17 octobre, car ceux-ci, depuis déjà l' époque paléochrétienne, sont représentés barbues. La coiffure de ces saints sur le relief de Saint-Marc est très caractéristique. Elle présente une similitude incontestable avec celle des portraits appartenant à l'époque qui va des dernières années du règne de Gallien (+263) jusqu' à la fin du IIIe ou le début du IVe siècle. On aura la preuve en comparant les figures du relief (Pl. 48 α - β) avec la tête de jeune homme du Musée National d'Athènes (Pl. 48γ). Si on a sous les yeux le fait que les saints Côme et Damien les Romains ont subi le martyre, selon le synaxaire du 1er juillet, au temps de l'empereur Carinus (283 - 285), on pourrait conclure avec beaucoup de probabilité, à mon sens, qu'ils sont ceux-ci qu'on voit représentés sur la zone inférieure du relief. Nous avons donc ici la copie d'une très ancienne représentation de ces martyres qui leur était peut-être contemporaine.

D' après le synaxaire du 1er juillet, la célébration de la fête des saints Côme et Damien les Romains avait lieu à Constantinople, dans leur église construite par Paulinus, l'ami de l'empereur Théodose II. Cette église était, paraît-il, la seule ou du moins la plus célèbre de la Capitale, dédiée aux saints Anargyres les Romains. Il est donc assez probable, à mon avis, que le relief de Saint-Marc provient de cette vieille église et qu'il copie une icône cultuelle très ancienne qui y était conservée. Que l'icône enfin dont nous avons la copie très probable sur le relief en question, se trouvait à Constantinople, est prouvé par le petit reliquaire en argent doré, conservé au Palais des Armures du Kremlin à Moscou, qui provient très probablement de la Capitale et sur lequel on voit les deux Anargyres presque identiques à ceux du relief de Saint - Marc (Pl. 49 δ).

A. XYNGOPOULOS

UN MIROIR LACONIEN AU MUSÉE DE SPARTE

Le miroir à pied, que depuis 1933 possède le Musée de Sparte, se place par la qualité artistique de la figure de son support dans le premier rang des bronzes antiques.

La jeune spartiate nue, étincellante et pleine de la grâce fragile de son âge, est une oeuvre du 550 environ av. J. C. impressionnante par la précision et la netteté des lignes, la pureté des formes et la sobriété de l'expression plastique.

L'élégante fermeté de sa construction vient de la plus heureuse fusion des éléments ioniens à ceux de la tradition locale que fût jamais réalisée par les bronziers des ateliers laconiens – maintenus en pleine activité artistique pendant tout le 6ème siècle. Dans le groupe des figures féminines en bronzes, on a l'occasion de constater combien les traits ioniens ont été assimilés par la vigueur du style lacorien. A vrai dire, dans l'évolution de la plastique laconienne, marquée surtout par des figures volumineuses solidement charpentées, le courant de délicatesse ionienne en fût une cause créatrice. A part cette constatation, on souligne que dans le cas des oeuvres plastiques à influence ionienne, l'esprit synthétique est toujours du côté lacorien.

N'attribuant pas de sens spécial à la nudité de certaines de ces jeunes spartiates en bronze, on les accepte comme personnages de culte, adorantes ou danseuses au service de la Déesse, telles que la « *παίδων δεκάς* » du Partheneion. En même temps on fait allusion à une certaine parenté de l'origine spirituelle du Partheneion et de la jeune fille du miroir de Sparte.

TH. KARAYORGA

CÉNOTAPHE MINOEN RECENT À ARCHANÉS

Les fouilles effectuées à Archanés, centre important de l' époque Minoenne, ont révélé plusieurs tombeaux à chambre.

Dans cette étude on donne les détails concernant un tombeau à chambre, mis au jour récemment a l'endroit Fourni.

L' entrée du tombeau était bouchée au moyen d'un mur fait de petites pierres; le petit couloir d'approche était encombré de terre. Dans la pièce on a trouvé, *in situ*, un sarcophage à parois rectangulaires portant encore son couvercle, une coupe et une cruche appartenant à la période Minoen Récent III A. La cruche est particulièrement remarquable; on peut y distinguer influences de l'île de Chypre. N'ayant pas trouvé de squelette dans le sarcophage et étant exclu le cas d' enterrement d'un enfant, dont les os seraient pulvérisés, on doit accepter qu'il s' agit d' un cénotaphe. Ajoutons que le tombeau a été trouvé intact.

Probablement la dite tombe du «trépied foyer» de Knossos était un cénotaphe. L'explication d'Evans pour l'espace vide de cette tombe est un peu compliquée. Peut-être a-t-on placé là un mort, décédé à l'étranger.

On connaît d'autres cénotaphes aussi bien à Dendrà et à Mycènes. Nous avons un troisième exemple à Pylos.

Le peu d'exemples de cénotaphes qu'on note dans l' époque mycénienne sont expliqués par l'étude des moeurs tombales relatives aux tombeaux à chambre. On suppose qu'il y avait aussi d'autres cénotaphes dans les tombeaux à chambre qu' on a trouvé à ce jour dans les fouilles, mais on n'a pu les distinguer du fait qu'ils ont été dérangés dans des enterrements plus récents.

Le cénotaphe est pratique afin que l'âme du mort trouve un lieu de séjour. Il n'y a pas d'indications qui puissent témoigner que des cérémonies spéciales avaient lieu pour l'invocation de l'âme.

Cette habitude est assez répandue aussi bien en dehors de la Grèce, ainsi qu'à des périodes chroniques différentes. En Grèce nous avons un seul exemple trouvé dans des temps plus anciens de l'époque mycénienne, à Asine. À Asine on rapporte de même un exemple de l'époque géométrique.

Cette habitude est rencontrée aussi chez Homère. Des cénotaphes ont été créés pour Agamemnon et Patrocle. Un troisième est rapporté pour Ulysse. Cependant que les cénotaphes homériques sont différents de ceux de l'époque mycénienne. Il semble qu'à l'époque mycénienne on craignait l'âme qui appartenait à un corps non enterré. Tandis qu'à l'époque homérique on s'intéresse aussi pour la renommée postérieure du décédé.

JEAN SAKELLARAKIS

EIN EHRENDEKRET AUS PAROS

Eine neue Inschrift von der Insel Paros, gefunden bei den Restaurationsarbeiten der Kirche Katopoliani, enthält wichtige historische und archäologische Nachrichten.

Es handelt sich um ein Dekret zu Ehren des Ἀγλαός Θεοκλέους aus Kos. Er ist uns bisher nur durch ein Dekret aus Delos (Inscriptions de Délos 1517) bekannt, das kretische Söldner dort aufgestellt hatten, die mit Ptolemaios VI. Philometor und vielleicht unter der Führung des Aglaos gegen Ptolemaios VIII. Evergetes II. in Zypern gekämpft haben (154 v. Chr.).

Nach dem epigraphischen Kommentar (S. 121 ff.) wird das Stemma dieser koischen Familie, das jüngst durch die neuen Untersuchungen von Ijsewijn vervollständigt worden war, noch etwas erweitert.

Ein neuer Abschnitt behandelt die Datierung der Inschrift und die Stellung des Aglaos im Ptolemäerreich zur Zeit Ptolemaios VI. Beides wird zusammen untersucht. Für die Stellung des Aglaos, der in Alexandria lebt, ist die Bezeichnung Z. 1 ff. der Inschrift τῶν τε τοῦ βασιλέως πραγμάτων... τὴν διοίκησιν ποιούμενος von grosser Wichtigkeit. Aglaos muss demzufolge als Dioeketes gedient haben, wahrscheinlich zwischen 156 – 150 v. Chr., wo eine Lücke in der Liste dieser Beamten besteht. Sie wird dadurch näher bestimmt, dass Aglaos dem delischen Dekret zufolge erst nach 154 v. Chr. Dioeketes genannt werden muss. So kann man auch für die Datierung unserer Inschrift die Jahre zwischen 154 und 150 v. Chr. annehmen.

Die Inschrift spricht über eine Schmückung der Hestia - Statue in Paros mit einem goldenen Diadem, das Aglaos geschenkt hatte. Es ist sehr wahrscheinlich, dass sich hinter diesem privaten Geschenk des Beamten Philometor's der Versuch der ägyptischen Propaganda verbirgt, die Paros, so wie andere Inseln, auf ihre Seite zu ziehen. In dieser Zeit besitzt Philometor einige wichtige Stützpunkte im Ägäischen Meer und spielt die Rolle eines Schiedrichters in diesem Bereich, wie wir aus mehreren Quellen der Zeit wissen. In dieser Hinsicht ist die neue Inschrift für die Beziehungen zwischen Paros und Ägypten um die Mitte des 2. Jhd. v. Chr. sehr wichtig.

Durch diese Inschrift gewinnen wir noch zwei andere Nachrichten, die hier auch hervorgehoben werden. Erstens, finden wir eine Bestätigung für den Kult der Hestia in der Stadt Paros, wo die Göttin ein Heiligtum, vielleicht im Prytaneion der Stadt, besessen haben muss. Zweitens, dass diese Statue, für die Aglaos das Diadem gestiftet hatte, die berühmte Hestia - Statue sein muss, die Tiberius im Jahre 6 v. Chr. nach Rom entführt hatte, um sie in Concordia - Tempel aufzustellen. Diese Statue hat man mit der sitzenden Hestia des Pariers Scopas identifiziert, die Plinius, Nat. Hist. XXXVI, 25, in den Horti Serviliani gesehen hatte.

Die Frage ist jetzt, ob man nach der Angabe über das Diadem, das die Inschrift erwähnt, die Statue auf Münzen der Insel erkennen kann. Die diesbezüglichen Überlegungen müssen leider Vermutungen bleiben. Vielleicht kann diese Frage von einem Numismatiker noch genauer geklärt werden.

G. I. DESPINIS

MITTEILUNGEN AUS DEM PIRAEUS - MUSEUM (I).

Der Aufsatz enthält kurze Bemerkungen zu einigen Skulpturen im Piraeus - Museum : (I) Inv. Nr. 1169. Eine Kopie der Nymphe aus der bekannten Gruppe « Aufforderung zum Tanz » wird zum erstenmal abgebildet. Sie stammt vielleicht aus der Mitte des 2. Jhd. n. Chr. Zu ihr gehört ein Fragment im Museumsmagazin (Inv. Nr. 1362), das den rechten Bein von der Mitte der Wade abwärts und einen Teil der Plinthe bewahrt; es ist jetzt der Nymphe angefügt worden. (II) Die Statue eines Mädchens Inv. Nr. 291 ist dem Motiv und Stil nach eine Grabstatue aus einem Naiskos und gehört dem letzten Viertel des 4. Jhd. v. Chr. an. (III) Das kleine Weihrelief des Zeus Meilichios, Inv. Nr. 3, zeigt einen seltenen ikonographischen Typus des Gottes; dem entsprechend wird der Gott, der auf einem fragmentarischen Weihrelief in Berlin dargestellt ist, auch als Zeus Meilichios interpretiert. (IV) Die Inschrift IG II/III² 3, 2, 7441 auf einer Grabstele (Inv. Nr. 1160) vom Ende des 2. Jhd. n. Chr. wird richtig als Ἀρμία (statt Λαμία) gelesen. (V) Auf T a f. 64a ist eine aus zwei Stücken zusammengesetzte Grabstele abgebildet (Inv. Nr. 346), von der früher nur ihr Oberteil bekannt war. (VI) Das fragmentarische, aus zwei Bruchstücken zusammengefügte Grabrelief Nr. 1877 zeigt einen auf einem Stuhl sitzenden Jüngling. Die Stele ist deshalb bemerkenswert, weil dieses Motiv sehr selten auf attischen Grabreliefs erscheint.

G. I. DESPINIS

THE MYCENAEAN DEPOSIT OUTSIDE THE WEST WALL AT TIRYNS :
PRELIMINARY REPORT

During the restoration of the West Wall at Tiryns in 1957 a deposit of Mycenaean pottery of unique importance was discovered. It consisted of a large quantity of pottery from a domestic context, in four strata belonging to a single period Late Helladic IIIB 2. This can be used as the basic evidence for identifying the pottery of this period. The painted pottery forms the subject of this report. The unpainted pottery has not yet been studied.

Deep Bowls make up 65% of the total painted pottery. Two main groups can be distinguished. Group A (Pl. 1 - 2) have only fine linear decoration inside and outside and a simple uncrowded pattern zone (Open Style). Group B (Pl. 3) have heavy bands of paint outside, monochrome paint inside and a more crowded pattern zone (Filled Style). The decorative tendencies of these groups are discussed in detail and are given also in tabular form. It may be noted that the proportion of deep bowls of Group B increased from 4.5 to 13% from the earliest to the latest of the four strata.

Stemmed Bowls (10% - Pl. 4) and Kraters (3% - Pl. 6), are considered to be related in their system of decoration to deep bowls but to show certain distinct differences.

The other open shapes include a type of Shallow Bowl (Pl. 6, 2, 3) previously thought rare on the Greek mainland. This shape frequently has designs in added white on the bands of paint inside the bowl. A variety of other small Bowls (Pl. 6, 4, 5) as well as Mugs are represented. Handmade Bowls and Jugs (Pl. 6, 6, 7) make up 3.5% of the total pottery.

The commonest closed shape is a Jug or Amphora (10% - Pl. 6, 1) decorated with linear bands only. Other closed shapes represented are Stirrup Jars (5% - Pl. 5, 2, 3), Piriform Jars and patterned Jugs (Pl. 5, 4). The stirrup jars are of the small globular type and have both a patterned shoulder and a patterned body zone.

In conclusion it is considered that this pottery agrees well with that already known but because of its quantity, suitable for statistical analysis, it offers vital new evidence of the range of shapes and the details of design.

N. VERDELIS

RED FIGURE VASES OF THE 4th c. B.C.

In this article are presented seventeen vases of the collection of Gr. Empedokles, which was bequeathed to the National Museum of Athens.

These vases belong to the 4th century B. C. and represent all the characteristic styles of the century.

The Nuptial Lebes N.M. 19429 (fragment) was decorated by a follower of the Midias Painter at the end of the first quarter of the 4th century. The dating is based on the similarity of the Nike's face to the seated God's of the Decret relief of the 378/7 (EII 7859, Speier, R.M., 1932, p. 55, pl. 19, 2). The Pelike N.M. 18747 was decorated, probably, by the Iena Painter in the beginning of the second quarter of the 4th century. A. Dionysos and Satyr. B. Two youths.

The Lekanis N.M. 19427 (fragment) is closely related to the Lekanis Leningrad C. R. 1881, pl. 3. Their style and theme are the same and that is the reason we call the artist « the Lenigrand Painter ». He decorated both Lekanides in the beginning of the second quarter of the 4th century and is a fellower of Dinos Painter.

The base of the Nuptial Lebes N.M. 19462 is the last good specimen of the calligraphy of the first half of the 4th c. A. Maid in peplos holding two boxes. B. Two young women in himation. About 340 B.C.

The artist of calyx - krater N.M. 19463 closely follows the technique of the Erotostasia painter. A. Dionysiac scene. B. Three youths. 340 - 330 B.C.

The painter of the Nuptial Lebes N.M. 19440 (fragment) follows the Apollonia Group, but his style is much better. A young woman between two Erotes. About 330 B.C.

The Pelike N.M. 18748 represents the last phase of the attic red-figure vase - painting. A. Amazon and a horse. B. Two youths.

A list of the ornaments of L.C. Kraters follows and a chapter about the decoration of the small size pelike.

In another chapter is discussed the problem which set the representations of vases like Pelike N.M. 18748. In the last chapter the author tries to attempt a chronological and stylistic position of these vases in the vase - painting of the 4th c. B.C.

EUGENIA YIOURI

EIN BILDNIS FAUSTINAS DER JÜNGEREN VON DER INSEL KOS

Der Kopf der Tafeln 82 - 84 wurde in der Nähe des Dorfes Antimacheia auf Kos in den Ruinen einer altchristlichen Basilika gefunden, die wahrscheinlich über einen älteren Heiligtum liegt.

Die Modellierung des Gesichtes durch feine Übergänge zu den verschiedenen Flächen, seine Glätte im Gegensatz zum matten Haar, die Augenformung durch geritzte Iris und eingetiefte Pupille ebenso wie die Haaranordnung verweisen den Kopf in die Antoninische Zeit. Für die Identifizierung helfen uns die Gesichtszüge: die lange Nase mit dem schmalen, gerade geführten Nasenrücken, die fast geradlinige Stirn, der Schwung der Brauenbögen, die tief in weiten Mulden eingebetteten und durch breite Oberlider umrahmten Augen, der kleine geradlinige Mund, das spitze Kinn. Diese Züge erinnern insgesamt an die Kaiserin Faustina die Jüngere, die 145 n. Chr. mit Marcus Aurelius vermählt wurde und 175 starb. Die Haaranordnung erlaubt eine noch genauere Datierung des Kopfes. Zwar weicht sie im einzelnen von stadtrömischen Bildnissen und Münzprägungen ab, aber in der Hauptanordnung ähnelt sie der Haartracht, die die Kaiserin am Anfang der Herrschaft des Marcus Aurelius und zwar in den Jahren 164 - 166 getragen hat (« abgesetzte Stirnwellenfrisur »). Das Haar ist hier gleichfalls in wellig zum Nacken geführtes Stirnhaar, schlichter zurückgekämmtes Hinterhaupthaar und den Knoten geteilt. Anstatt des doppelten Perlbandes oder der Flechte, die bei den stadtrömischen Vorbildern das Stirnhaar gegen das Haupthaar abgrenzt, erscheint bei dem Kopf von Antimacheia das Diadem. Es fehlen auch die Einzelheiten nicht, die für diese Haartracht der Kaiserin charakteristisch sind, wie der zungenförmige Haarbogen vor dem Ohr, die frei herabhängenden Löckchen im Nacken und der halbkugelförmige Knoten.

Die kleinen Abweichungen der Haartracht von dem entsprechenden Typus der stadtrömischen Münzen und Bildnisse sind dem in Griechenland geschaffenen Typus zuzuschreiben. Dem stilistischen Charakter dieses Typus müssen die breiten und leichten Wellen sowie die feinen plastischen Übergänge des Stirnhaares zugeschrieben werden, dazu die starke Plastik und die Lebendigkeit beim Haupthaar und Haarknoten, die durch wenige, aber grosszügige Meisselhiebe erreicht worden ist. Eine ähnliche Anordnung des Stirnhaares zeigt das Porträt der Kaiserin von der Athener Agora sowie das andere aus dem Nymphaeum des Herodes Atticus in Olympia mit freilich kürzeren, ausgeprägteren Wellen, sowie ein dritter Kopf aus dem Dorf Kamarina (Epirus).

Bemerkenswert ist, dass die römischen Vorbilder auch auf ostgriechischen Münzprägungen in ähnlicher Weise verändert sind. So erscheint auf Münzen der Aeolis, der Troas und Thrakiens die gleiche Haartracht nur in ihren Hauptlinien model-

liert und mit hoch angesetztem Knoten, wie bei dem Porträt von Antimacheia.

Die Gesichtszüge des Porträts von Antimacheia sind am nächsten dem Porträt des Museo Capitolino, Salone 11 (Taf. 85), verwandt, das wegen seiner ähnlichen Haartracht ebenfalls zwischen 164 - 166 n. Chr. anzusetzen ist. Der griechische Künstler aber hat gerade diejenigen Züge umgebildet, die eine entscheidende Bedeutung für den Gesichtsausdruck haben, nämlich die Augen und den Mund. Nachdem er fast jeden materiellen Zug weggelassen hat, schuf er ein stark idealisiertes Bildnis, das eher eine selbstbeherrschte und philosophierende Frau darstellt als Faustina die Jüngere, wie sie uns überliefert ist.

Interessant ist auch, dass die Tendenz zur Idealisierung noch stärker bei diesem Porträt ist als bei den übrigen des griechischen Raumes. Ähnliche Idealisierung zeigt der Porträtkopf der Deckelfigur des Sarkophags von Melfi. Dieser Kopf «ist vielmehr ein etwas verallgemeinertes und verschönertes Durchschnittsbildnis der jüngeren Faustina und ihrer Tochter Lucilla, ein von den Damen der Dynastie abgeleiteter gesellschaftlicher Typus, keine Studie nach dem Leben» (R. Delbrueck JdI, 1913, 300 ff). Der Sarkophag von Melfi gehört dem Stil nach der lydischen Gruppe von Sarkophagen an, die, wie die Forschung erwiesen hat, aus Kleinasien und besonders aus Ephesos stammen.

Es kann wohl kein Zufall sein, dass zwei Bildnisse aus dem ostgriechischen Bereich eine so starke Idealisierung zeigen, die auch beim Vergleich mit den idealsten gleichzeitigen Köpfen des Festlandes noch auffällig bleibt. Starke Idealisierung zeigen auch die schon erwähnten Münzprägungen der Kaiserin in der Aeolis und Troas, wie auch in Thrakien, das immer dem ostgriechischen Bereich angeschlossen war.

Es ist bekannt, dass die klassische Tradition des 4. Jahrhunderts v. Chr. im ostgriechischen Bereich stärker und dauerhafter als anderswo beibehalten worden ist. So wurde auch das Porträt, die persönlichste Kunstschöpfung, zu einem abstrakten klassizistischen Werk umgebildet, das nur wenige konkrete Züge von der dargestellten Person aufwies.

Als Bildnis der Kaiserin Faustina der Jüngeren muss auch ein verschleierter Kopf identifiziert werden, der sich im Museum von Kos befindet (Clara Rhodos IX, S. 67, Abb. 44). Im Ausdruck unterscheidet er sich zwar von dem Antimacheiakopf, aber seine Gesichtszüge, sowie überhaupt seine künstlerische Auffassung, zeigen unbestreitbare Ähnlichkeiten. So stimmen die Halsform, die Ohrläppchen, die hohe und in ihrer unteren Hälfte leicht vorspringende Stirn sowie die breiten Backenknochen bei beiden Porträts überein. Von auffälliger Ähnlichkeit ist auch der Teil um die Brauenbögen, die oberen Lider und die Nasenwurzel. Die Augen sind in beiden Porträts länglich und tief eingebettet, der Mund gleich klein und die Lippen schmal. Die Nase ist stark bestossen, aber aus den Resten geht hervor, dass auch sie lang und fein gewesen ist. Schliesslich das Kinn scheint ähnlich gewesen zu sein, wie man aus dem Bruch ersehen kann.

Die beiden Köpfe aber verbinden ausser der persönlichen Ähnlichkeit auch stilistische Kennzeichen, aus denen hervorgeht, dass sie aus derselben Werkstatt stammen. Die Modellierung des Gesichtes durch feine Übergänge zu den verschie-

denen Flächen, seine Glätte, die weiche, zusammenfassend ausgeführte Masse des Haares, die schwache Ausführung der Brauenbögen, der deutliche Umriss der Augen und dessen Fehlen bei den Lippen sind genau die gleichen Kennzeichen, die wir bei dem Kopf von Antimacheia beobachtet haben. Das Haar schliesslich umrahmt das Gesicht in ähnlicher Weise, obwohl es freier und geschwungener, entsprechend dem Stil des Werkes, gekämmt ist.

Mehrere Porträts der Faustina der Jüngeren mit Schleier sind uns bekannt. Bei einigen hat man vermutet, dass es sich um posthume Bildnisse der Kaiserin handelt, und dass der Schleier auf Vergöttlichung hindeutet. Der sinnliche Ausdruck des vollen und von geschwungenem Haar umrahmten Gesichtes des Koischen Kopfes weist jedoch darauf hin, dass dieser Kopf vielleicht als Faustina - Aphrodite erklärt werden kann.

Wir wissen, dass Faustina die Jüngere mit Aphrodite identifiziert worden ist. In dem Dresdener Museum, der Ny - Carlsberg Glyptotek und dem Museo Nazionale Romano befinden sich Bildnisse, die die Kaiserin in verschiedenen Typen der Göttin wiedergeben. Ausserdem ist Faustina schon zu Lebzeiten, aber noch mehr nach ihrem Tode auf Münzen als Venus dargestellt worden. Die Beischrift lautet bald *Veneri Augustae*, bald *Veneri Victrici*, oder auch *Venus Felix*, *Venus Genetrix*. Weiter wird unter den Ehrungen nach dem Tode Faustinas der Jüngeren angeführt, dass im Tempel der Roma und Venus silberne Statuen des Kaisers und seiner vergöttlichten Gattin und ein Altar aufgestellt wurden, an dem jedes jungvermählte Paar opfern sollte.

Der Kopf von Kos gehört zwar keinem der bekannten Typen der Faustina - Aphrodite an, doch gab es, wie auch aus den schon erwähnten Beispielen deutlich ist, mehrere Varianten, die den Umbildungen bekannter Typen der Göttin entsprechen haben.

Der Typus der Aphrodite mit verhülltem Hinterkopf, « wie ihn die Statuette aus Corneto und das Relief in Kyrene überliefern, dürfte nach dem Bonner Relief schon für das 5. Jahrhundert vorauszusetzen sein ». (E. Langlotz, Phidiasprobleme 83). Für sein Fortbestehen in der römischen Zeit sprechen die Neapler Statue, die Statuette aus Chaironeia und das Tellus - Relief der Ara Pacis, wo die Erdmutter mit den Attributen der Aphrodite dargestellt ist.

Die enge Verbindung der Koer mit der Antoninischen Familie ist gut bezeugt. Bekannt ist auch, dass der Kult der Aphrodite einer der Hauptkulte der Insel war, und dass das wohl am Hafen gelegene Heiligtum der Göttin eines der bedeutendsten der Stadt war. Wir wissen leider nicht, an welchem Ort der Kopf gefunden wurde.

Die Plastik der Insel im 2. nachchristlichen Jahrhundert ist durch interessante und charakteristische Beispiele vertreten, die die lebhaftige Tätigkeit der einheimischen Werkstätten von der Trajanischen bis zur Antoninischen Zeit erkennen lassen. Der hier veröffentlichte Kopf Faustinas der Jüngeren gehört zweifellos zu den besten Werken dieser Epoche. Auch der zweite Kopf, der vermutlich Faustina - Aphrodite darstellt, steht ihm an künstlerischer Qualität kaum nach.

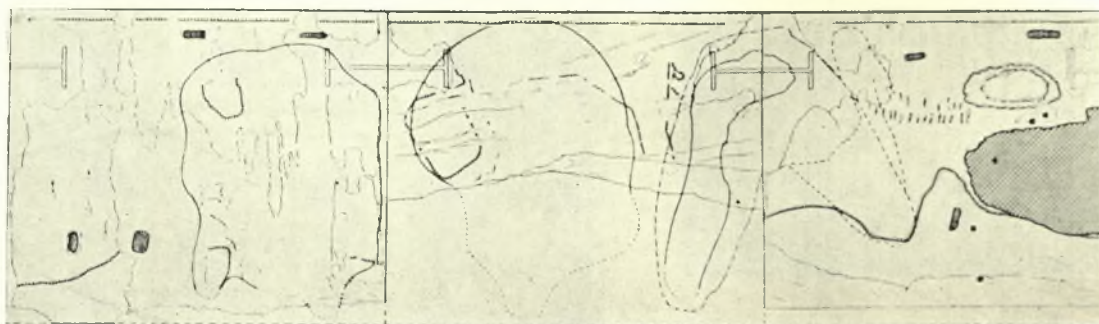
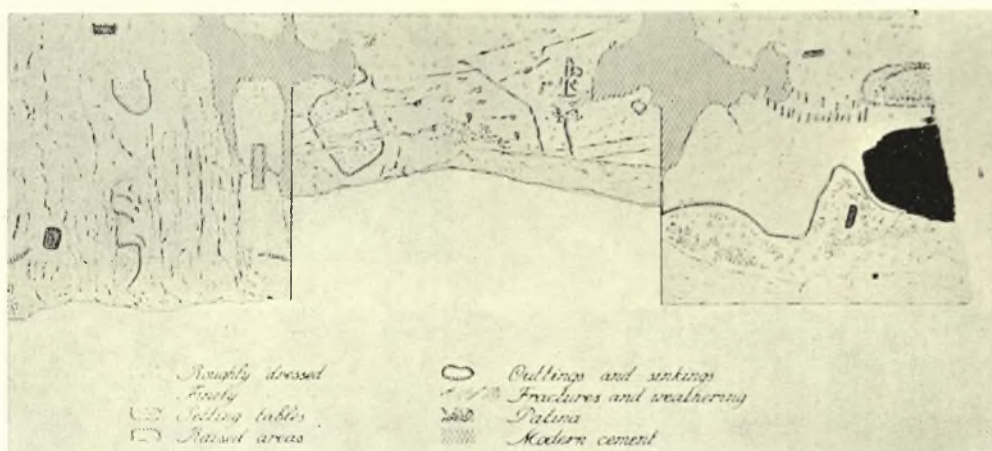
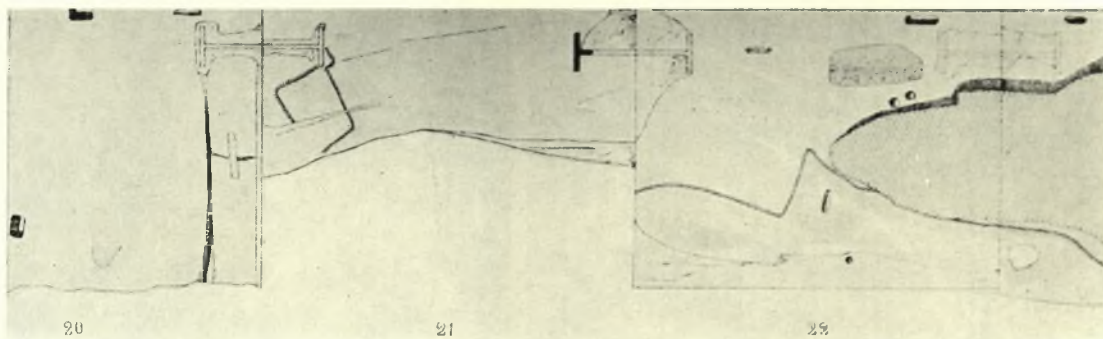
KANTO CHR. FATOUROU

Π Ι Ν Α Κ Ε Σ

a. Figur U im Westgiebel (Carrey), b. Figur U in Athen Nat. Mus., c. Torso im Akropolis Mus.,
d. Oreithyia aus dem Westgiebel

ERNST LANGLOTZ

a. Giebelboden unter den Figuren U-V nach Sauer, b. Giebelboden unter den Figuren U-V nach Carpenter, c. Standflächen der Figuren U-V nach Carpenter

ERNST LANGLOTZ

a. Parthenon Westgiebel. Zeichnung Carreys, b. Parthenon Westgiebel. Ergänzung Carpenters.
c. Parthenon Westgiebel. Ergänzung Brommers

ERNST LANGLOTZ

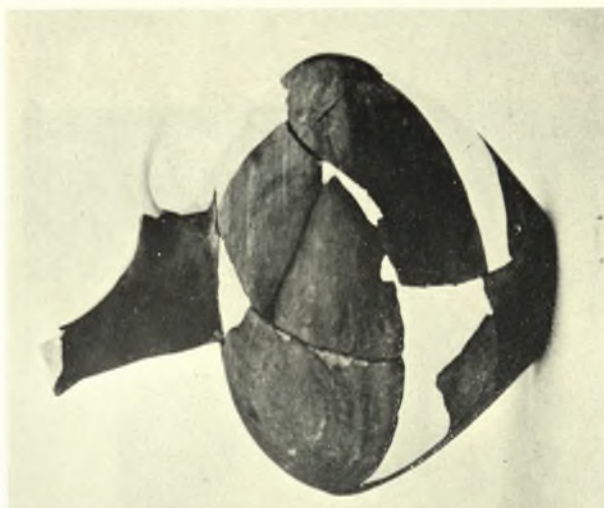
a. Moderne Kopie nach einem verschollenen Kopf, b. Figur U in Athen Nat. Mus., c. Figur U in Athen Nat. Mus.

ERNST LANGLOTZ

Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικού: α. Ὁ λόφος Κλειδί («Ἀχαιαὶ πέτραι»)· παρά τὴν κλιτὸν αὐτοῦ δεξιὰ ὁ τύμβος τοῦ Σαμικού, β. Οἱ τάφοι Η, Θ, Ι, ΙΑ, γ-δ. Ὁ τάφος ΙΔ

Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

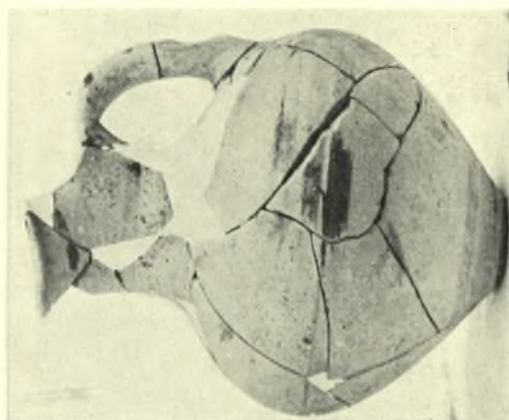
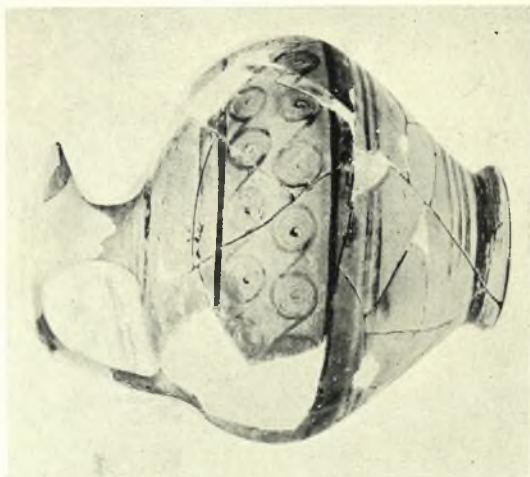
α-γ. Πρόχοι μυκηναϊκού τύμβου Σαμικού (άρ. κατ. 3, 2, 1), δ. Πρόχοι Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀρ. 946 καὶ 947, VI τέφρου Μυκηνηῶν, περιβόλου Α

Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικού: α-γ. Πρόχους (ἀρ. κατ. 4)

Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

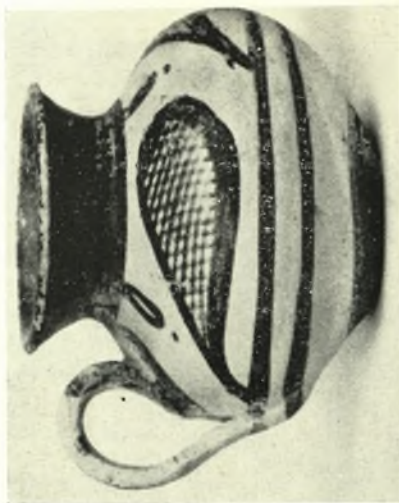
Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικού: α-ε. Πρόχοι (άρ. κατ. 6, 5, 7, 8, 9)

Μυκηναϊκὸς τύμβος Σάμικου: α-ζ'. Λεβητοκύθια (ἀρ. κατ. 10, 12, 11, 13, 14, 15)

Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

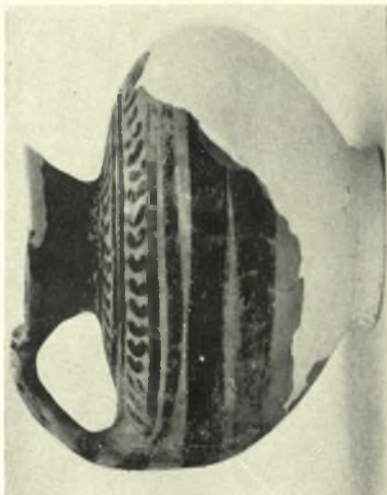
Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικό: α-ζ'. Λεβητοκύθια (άρ. κατ. 16, 17, 19, 18, 20, 21)

Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικού: α-ζ'. Λεβητοκιάθια (άρ. κατ. 22, 23, 24, 27, 25, 26)

Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικού: α. Προχοΐσκη (άρ. κατ. 30), β-γ. Λεβητοκάθια (άρ. κατ. 28, 29),
δ. Ἀλάβαστρον δίωτον (άρ. κατ. 31), ε-ζ. Ἀλάβαστρα τρίωτα (άρ. κατ. 32, 34)

Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

Μυκηναϊκὸς τύμβος Σαμικοῦ: α-η. Ἀλάβαστρα τρίωτα (ἀρ. κατ. 33, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 40)

Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

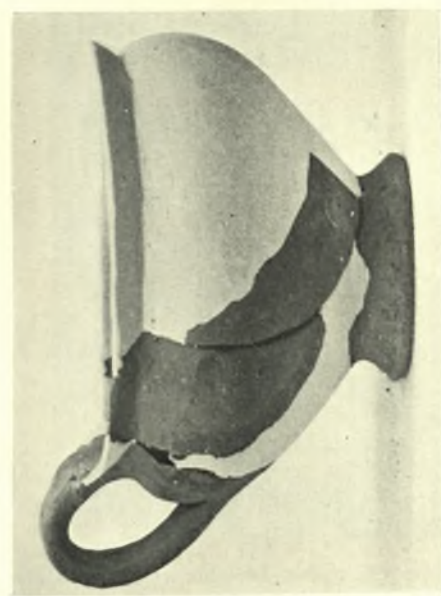
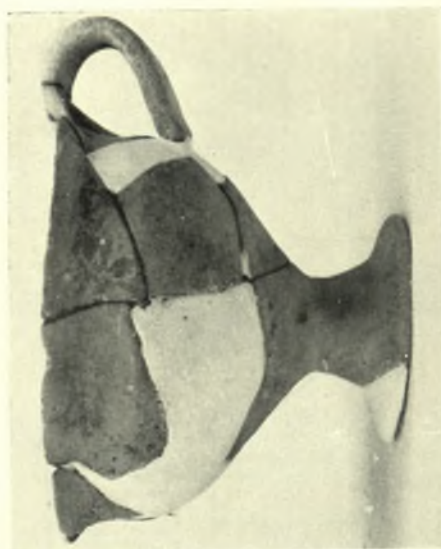

Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικού: α-ζ'. Κύπελλα του τύπου Βαφειού (άρ. κατ. 42, 43, 44, 45, 46, 47),
ζ-η. Κρατηρίσκοι πιθοειδείς δίωτοι (άρ. κατ. 48, 49)

Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

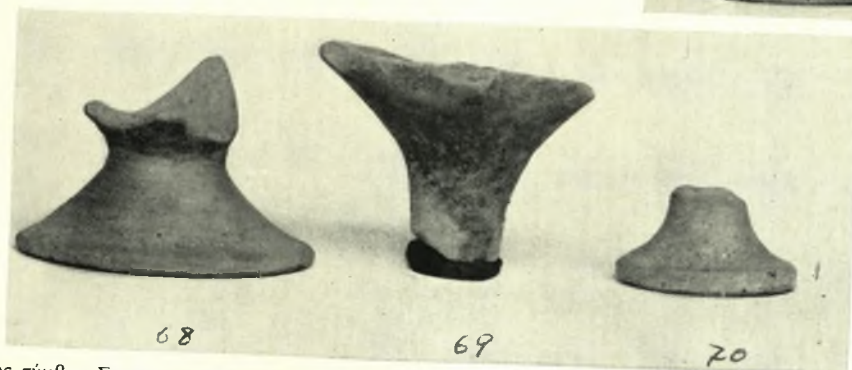

Μικηναϊκός τύμβος Σαμικού: α-ζ'. Κρατηρίσκοι πιθοειδείς (ἀρ. κατ. 50, 51, 52, 53, 54, 55)
Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

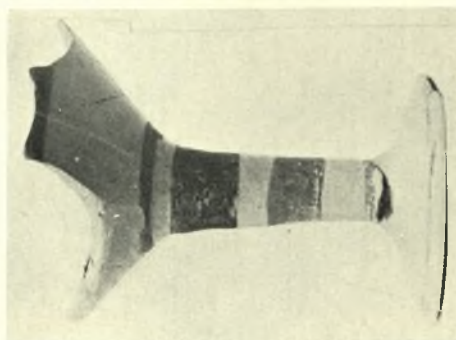
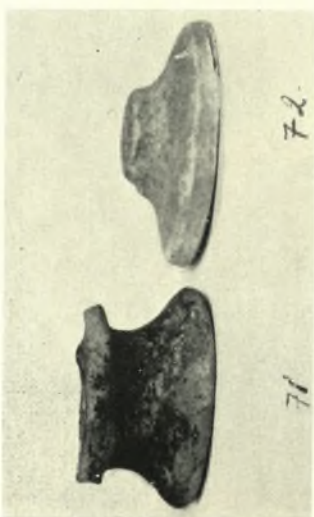

Μυκηναϊκὸς τύμβος Σάμικου: α. Κύλιξ (ἀρ. κατ. 56), β. Κύλιξ μόνωτος (ἀρ. κατ. 58), γ. Κύλιξ δίωτος (ἀρ. κατ. 59), δ. Κύλιξ μόνωτος (ἀρ. κατ. 60), ε. Κύλιξ δίωτος (ἀρ. κατ. 61), ζ. Κύλιξ μόνωτος (ἀρ. κατ. 57)

Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

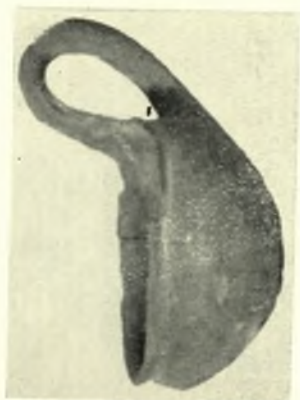
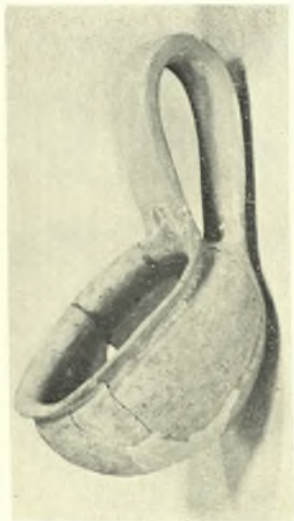

Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικού: Κύλικες και θραύσματα κυλικών: α-ζ (άρ. κατ. 64, 65, 66, 67, 63, 62 και 68-70)
Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

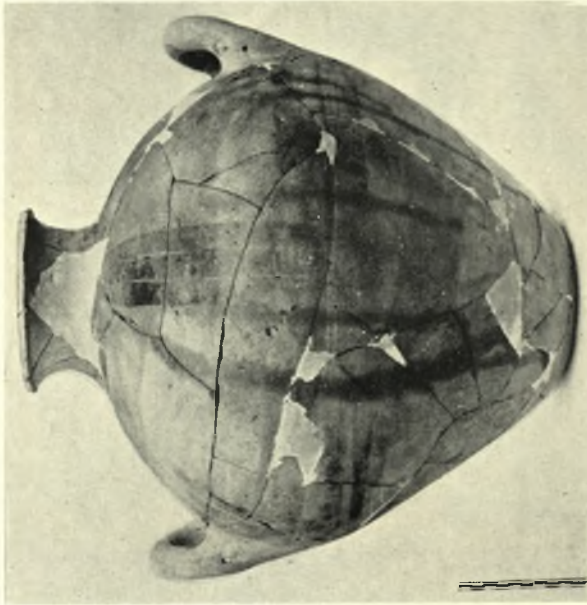
Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικού: α. Δύο βάσεις κύλικος (άρ. κατ. 71, 72), β. Τμήμα ποδός κύλικος μετά του κατωτάτου τῆς κοιλίας (άρ. κατ. 74) καί βάσεις κύλικος μετά του κατωτάτου τῆς κοιλίας (άρ. κατ. 73), γ. Τμήμα κύλικος (άρ. κατ. 76), δ. Πούς κύλικος μετά τμήματος τῆς κοιλίας (άρ. κατ. 75), ε. Θραύσματα κύλικος (άρ. κατ. 77), ζ. Ἀρύταινα (άρ. κατ. 79)

Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

Μικηναικός τύμβος Σαμικού: α-ζ. Ἀρύταινα (ἀρ. κατ. 80, 81, 82, 78, 83, 85, 84)

Ν. ΠΑΛΟΥΡΗΣ

Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικού: α-β. Ἀμφορεῖς (ἀρ. κατ. 86, 87, 88), γ-δ. Δίωπα ἀγγεῖα (ἀρ. κατ. 89, 88), ε. Ἀμφορεῖς (ἀρ. κατ. 90)

Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικού: α-β. Ἀμφορεῖς (ἀρ. κατ. 91, 92), γ-δ. Πίθος καὶ Κρατὴρ (ἀρ. κατ. 93, 94)

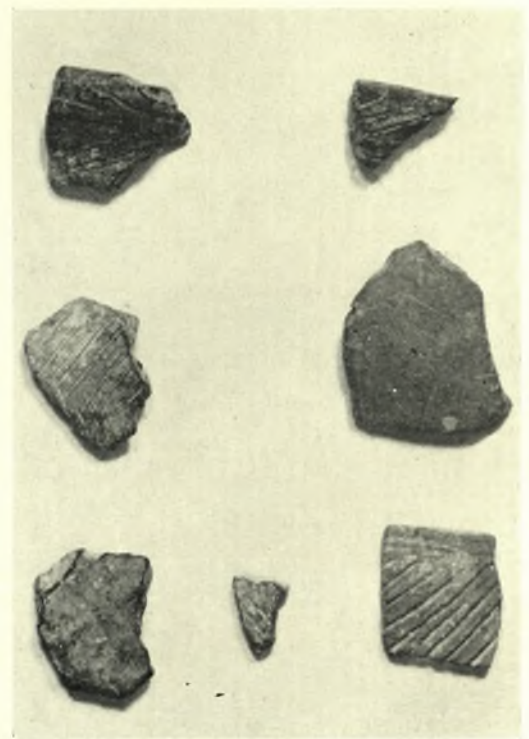
Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικού: α. Ρυτόν (ἀρ. κατ. 95), β. Ὑδρία (ἀρ. κατ. 96), γ-ζ'. Δίωτα ἀγγεῖα (ἀρ. κατ. 97, 98, 99, 100)

Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικό: α. Δίωτον ἀγγεῖον (ἀρ. κατ. 101), β. Μόνωτον ἀγγεῖον (ἀρ. κατ. 102), γ. Ἄωτον ἀγγεῖον μικροσκοπικόν (ἀρ. κατ. 103), δ. Θήλαστρον (ἀρ. κατ. 106), ε-ζ. Κύαθοι (ἀρ. κατ. 105, 104), ζ. Σκύφος (ἀρ. κατ. 108), η. Ψευδόστομος ἀμφορεύς (ἀρ. κατ. 107)

Ν. ΠΑΛΟΥΡΗΣ

Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικοῦ: α. Τεμάχιον ἀγγείου (ἀρ. κατ. 113) καὶ ἕτερα 13 τεμάχια ἐκ μεγάλων ἀγγείων (ἀρ. κατ. 114) ΜΕ χρόνων, β. Ἐνδεκα θραύσματα ἀγγείων ΜΕ χρόνων (ἀρ. κατ. 115), γ. Δεκατρία θραύσματα ἐξ ἀγγείων ΜΕ χρόνων (ἀρ. κατ. 116), δ. Ἐπτὰ δοτράκα ΜΕ χρόνων (ἀρ. κατ. 117)

Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

Μυκηναϊκός τύμβος Σαμικού: α. Δύο θραύσματα κεράμων (ἀρ. κατ. 109), τμήμα κύλικος και δύο βάσεις κυλίκων (ἀρ. κατ. 112, 110, 111), β. Τρεις σφόνδυλοι ἐκ πηλοῦ (ἀρ. κατ. 119) καὶ ἕτερος ἐκ στεατίτου (ἀρ. κατ. 120), γ. Τεμάχιον λαβῆς μαχαιριδίου (ἀρ. κατ. 121)

Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

Νάξος: α-β. Ἡ βορεια καὶ ἡ νοτια κλιτύς τῆς Κορφῆς τ' Ἄρωνιοῦ

ΧΡ. ΝΤΟΥΜΑΣ

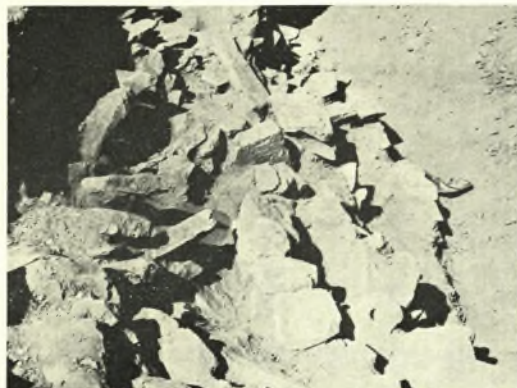
Νάξος: α. Το νότιον τμήμα τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Νάξου ἐκ τῆς Κορφῆς τ' Ἄρωνιου, β. Τμήμα τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Νάξου. Εἰς τὸ βάθος δεξιὰ ἡ Σχινοῦσα καὶ ἀριστερὰ τὸ Κάτω Κουφό, γ. Ὁ παρά τὴν Κορφήν τ' Ἄρωνιου ὄρμος τοῦ Κλειδοῦ καὶ τὰ Κουφονήσια. Εἰς τὸ βάθος ἀριστερὰ ἡ Κέρος

ΧΡ. ΝΤΟΥΜΑΣ

Νάξος. Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ: α. Ἀναλημματικός τοῖχος («τράφος») τῆς Β. κλιτύος τοῦ λόφου, β. Καμπυλόγραμμος τοῖχος ὑπὸ τὸν «τράφον», γ. Ἡ Πλάξ VIII ἐντειχισμένη εἰς τὸν «τράφον» τοῦ Πί ν. 28α, ἀνεστραμμένη

ΧΡ. ΝΤΟΥΜΑΣ

Νάξος, Κορφή τ' Ἀρωνιού: α-γ. Ἐλλειψοειδῆς δωμάτιον, δ. Ἡ εἴσοδος τοῦ ἔλλειψοειδοῦς δωματίου, ε. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ δωματίου, ς'. Λεπτομέρεια τοῦ Πί ν. 29ε

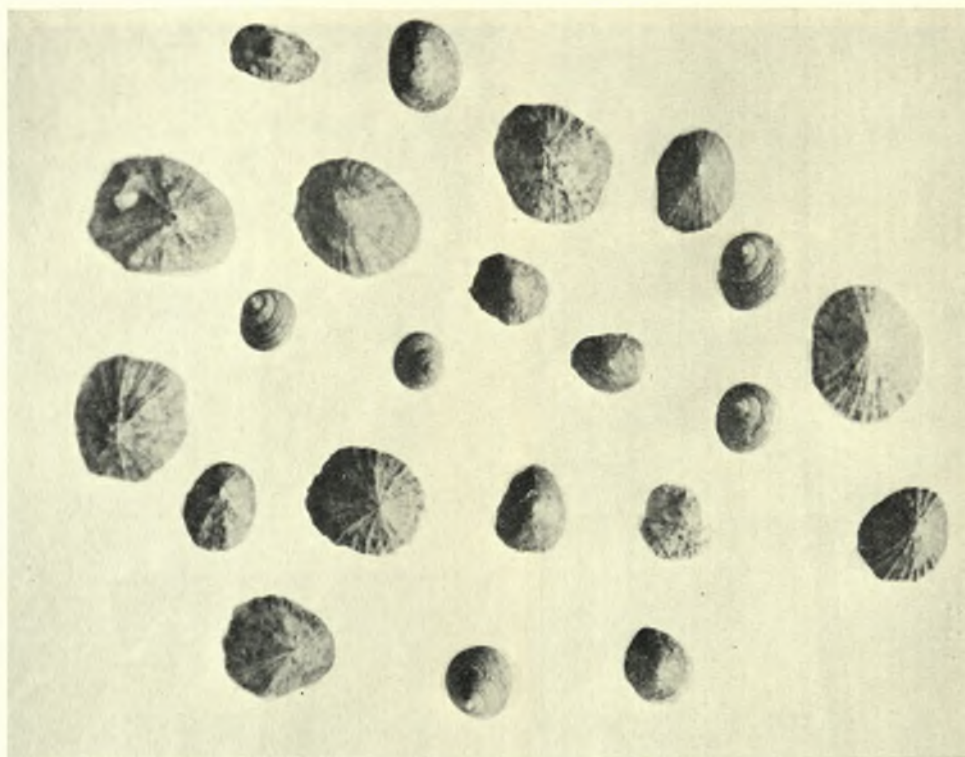
Νάξος, Κορφή τ' Ἄρωνιου: α. Οἱ ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου βράχοι, β-γ. Τοῖχος δυτικῶς τοῦ δωματίου, δ-ε. Ἀναλημματικός τοῖχος ΝΑ. τοῦ δωματίου, ζ'. Ἐπίχωσις μεταξύ ἀναλήμματος καὶ βράχου ΝΑ. τοῦ δωματίου

ΧΡ. ΝΤΟΥΜΑΣ

Νάξος. Κορφή τ' Ἀρριονίου: α-γ. Θεμελιώσεις ἐπὶ τοῦ ἀνδῆρου ΝΑ. τοῦ δωματίου, δ. Θεμέλιον ἀνατολικῶς τοῦ ἀχυρῶνος

ΧΡ. ΝΤΟΥΜΑΣ

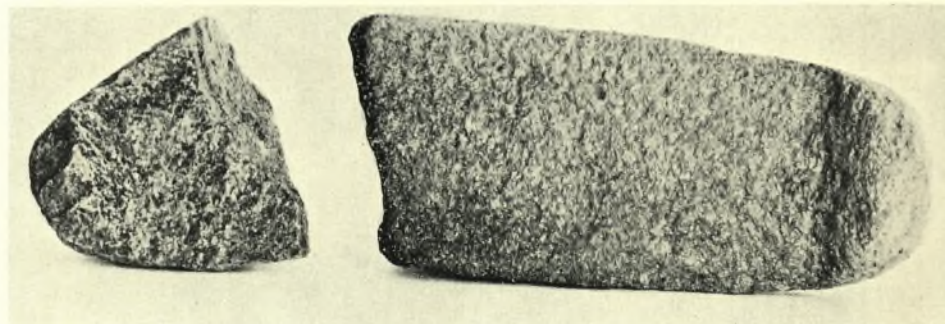
Νάξος. Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ: α. Θαλάσσια ὄστρεα, β. Θεμέλιον ἀνατολικῶς τοῦ ἀχυρώνος

ΧΡ. ΝΤΟΥΜΑΣ

Νάξος. Κορφή τ' Ἀρωνίου: α. Θραύσματα χειλέων ἄγγειων, β. Λαβαὶ ἄγγειων, γ. Τριπτῆρ καὶ πλάκες-καλύμματα ἄγγειων

ΧΡ. ΝΤΟΥΜΑΣ

Νάξος. Κορφή τ' Ἄρωνιοῦ: α-β, δ-ε. Πλάκες λιθομύλου γ. Τεμάχια πλακῶν λιθομύλου

ΧΡ. ΝΤΟΥΜΑΣ

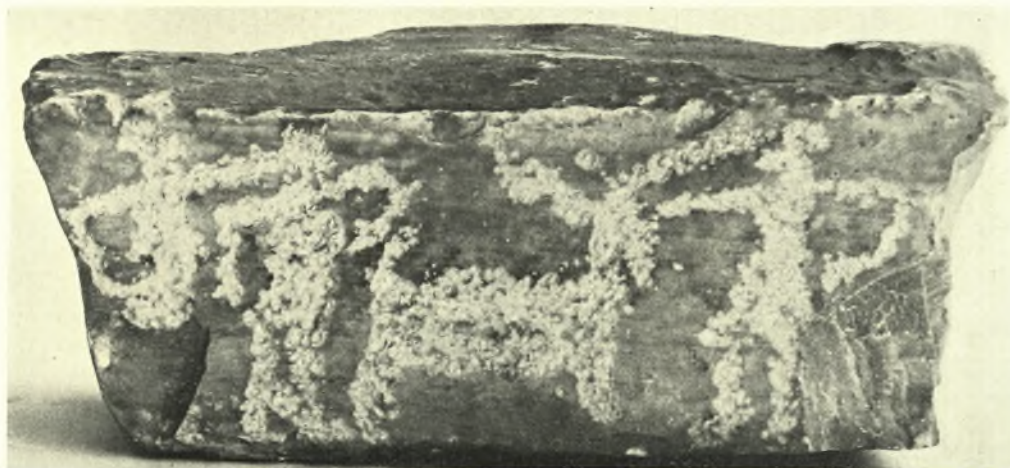
Νάξος. Κορφή τῆ Ἄρωνιου: α-β. Ἐμπροσθία ὄψεις πλακῶν ἀντιστοιχῶς I καὶ II

ΧΡ. ΝΤΟΥΜΑΣ

Νάξος. Κορφή τ' Ἀρωνίου: α. Προοπτική ἀπεικόνισις τῆς πλακῆς II, β. Ἐμπροσθία ὄψις τῆς πλακῆς III, γ. Ἐμπροσθία ὄψις τῆς πλακῆς IV

ΧΡ. ΝΤΟΥΜΑΣ

Νάξος. Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ: α-γ. Ἐμπροσθία ὄψεις πλακῶς ἀντιστοίχως V, VI, VII

ΧΡ. ΝΤΟΥΜΑΣ

Νάξος. Κορφή τῶ Ἀρωνιοῦ: α. Ἐμπροσθία ὄψις τῆς πλακῶς VIII, β. Προοπτικὴ ἀπεικόνισις τῆς πλακῶς VIII, γ. Ἐμπροσθία ὄψις τῆς πλακῶς IX

ΧΡ. ΝΤΟΥΜΑΣ

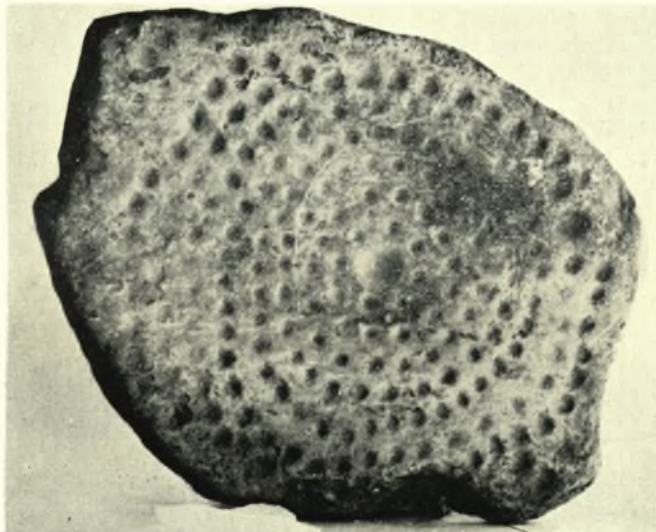
Νάξος. Κορφή τ' Ἀρωνίου: α. Προοπτική ἀπεικόνισις τῆς πλακὸς X, β. Πήλινον προσωπεῖον (:) ἐκ Φυλακωπῆς

ΧΡ. ΝΤΟΥΜΑΣ

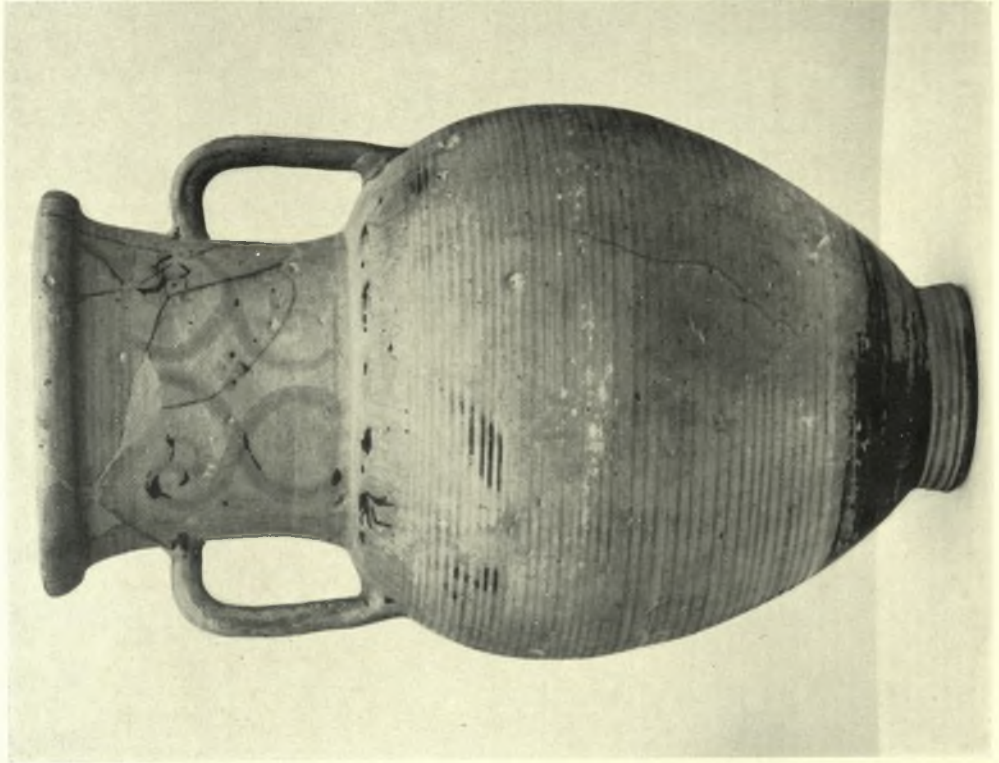
Νάξος. Κορφή τ' Ἀρωνιοῦ: α. Σύγχρονος παράστασις διά τῆς μεθόδου τῆς ἐπικρούσεως, β. Πλάξ με παράστασιν σπείρας, γ. Ἡ ἕτερα πλευρά τῆς πλακός με λακκίδια, δ. Πλευρική ὄψις τῆς πλακός (σκορπίος;)

ΧΡ. ΝΤΟΥΜΑΣ

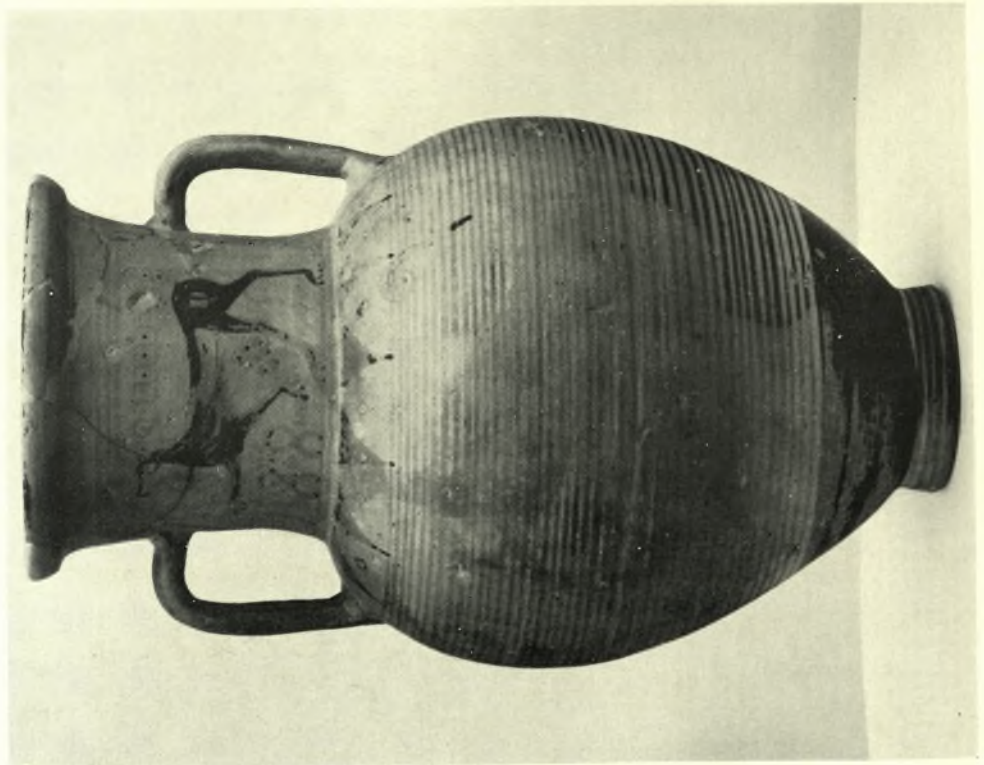

Νάξος. Κορφή τ' Ἄρωνιοῦ: α. Πλάξ με παράστασιν ὄφeos ἐκ τῆς περιοχῆς Λυαρίδια,
β-γ. Πλάκες με ἀβαθῆ λακκίδια ἐκ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς Ἀπειράνθου

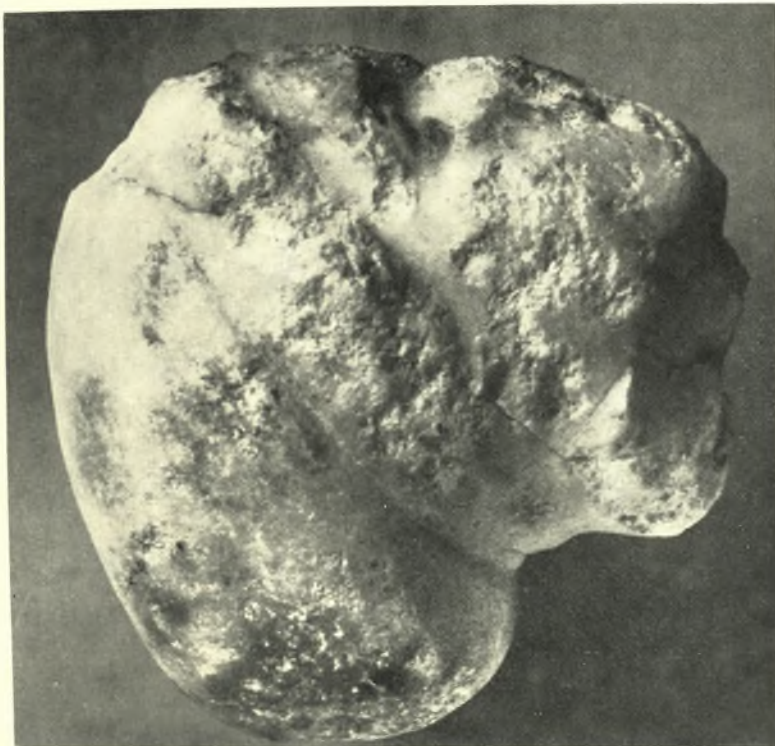
ΧΡ. ΝΤΟΥΜΑΣ

Ἀμφορέας Ρουσσουπόλου

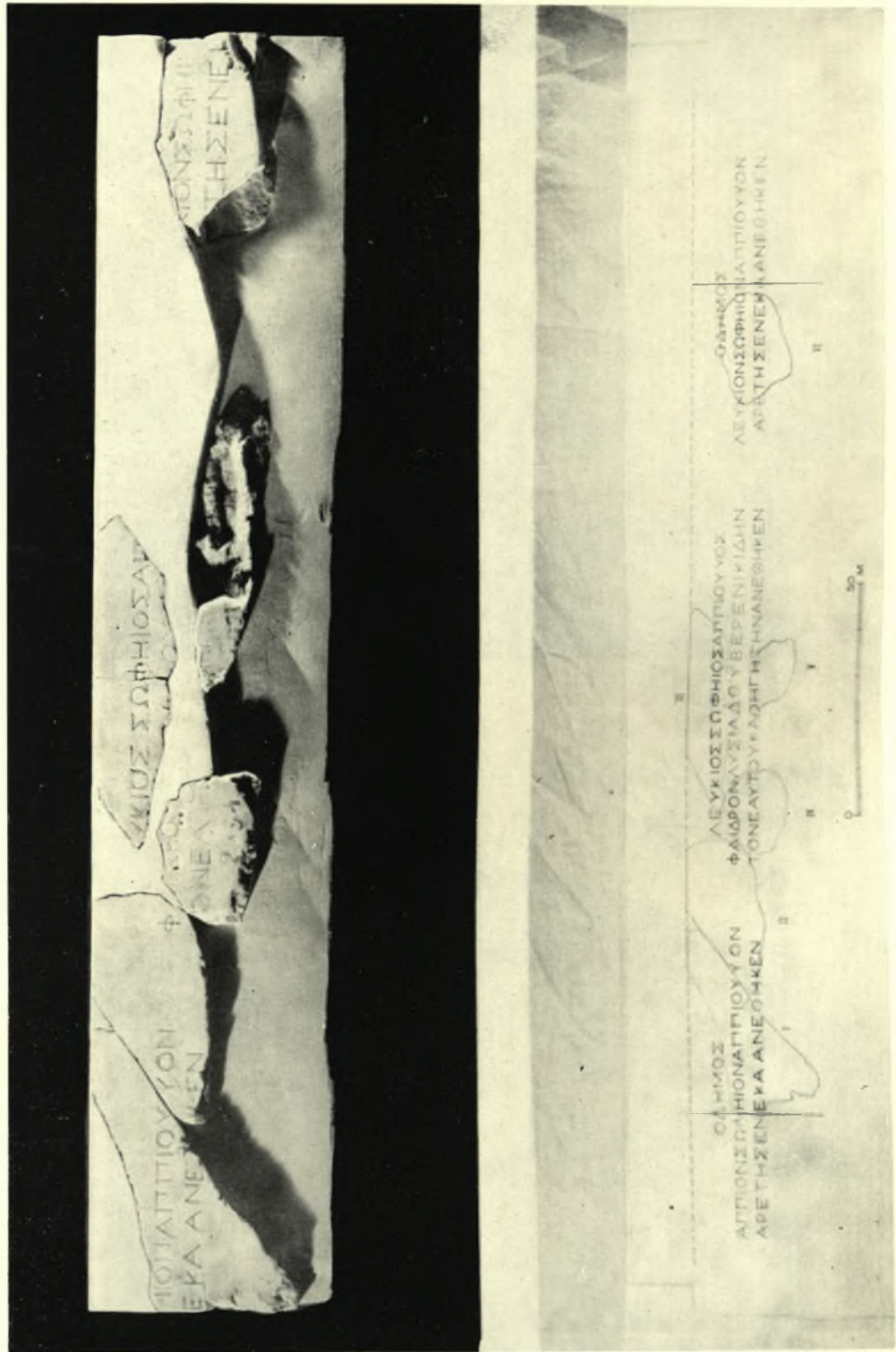

Α. ΔΕΛΗΒΟΡΡΙΑΣ

Μαρμάρινο γυναικείο κεφάλι Μυτιλήνης: α. Κατ' ἐνώπιον, β. Δεξιά πλάγια ὄψη

Μ. ΤΟΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΡΟΥΣΚΑΡΗ

Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον: α. Ἡ βᾶσις, ἐφ' ἧς ἡ ἐπιγραφή ἐν IG II² 3897, β. Σχεδιάσμα τῆς βᾶσεως ὑπὸ Εἰρ. Τραυλοῦ

Μ. ΜΙΤΣΟΣ

Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον: α. Ἀριστερὸν τοῦ τεμαχίου μαρμάρου I τῆς ἐπιγραφῆς ἐν IG II² 3897,
β. Δεξιὸν τοῦ τεμαχίου μαρμάρου VI τῆς ἐπιγραφῆς ἐν IG II² 3897

Μ. ΜΙΤΣΟΣ

Βενετία. Ἁγ. Μάρκος: Ἀνάγλυφον τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων (φωτ. Ο. Βόημ)

Α. ΕΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

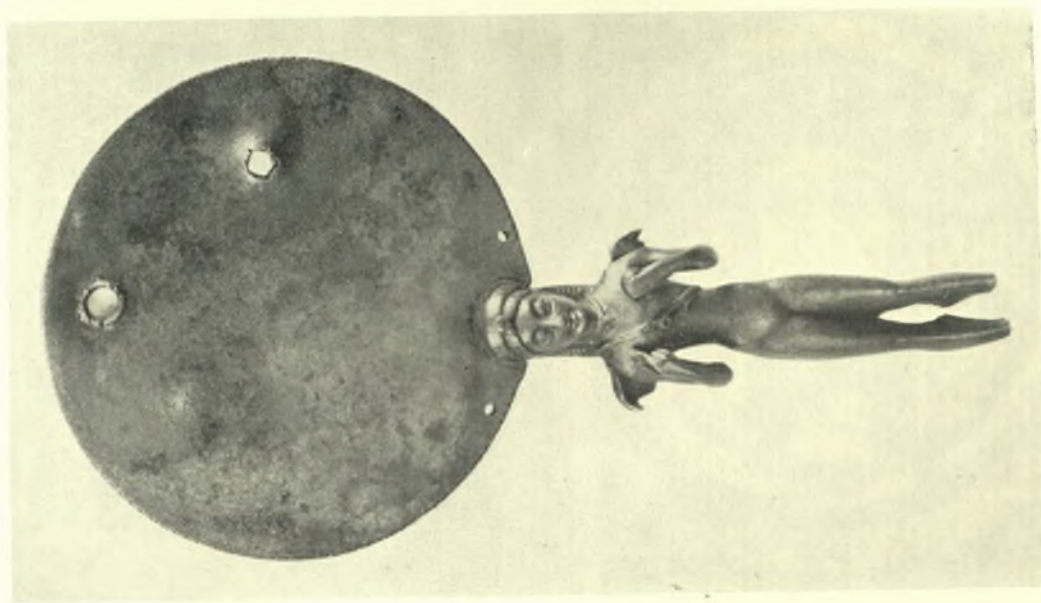
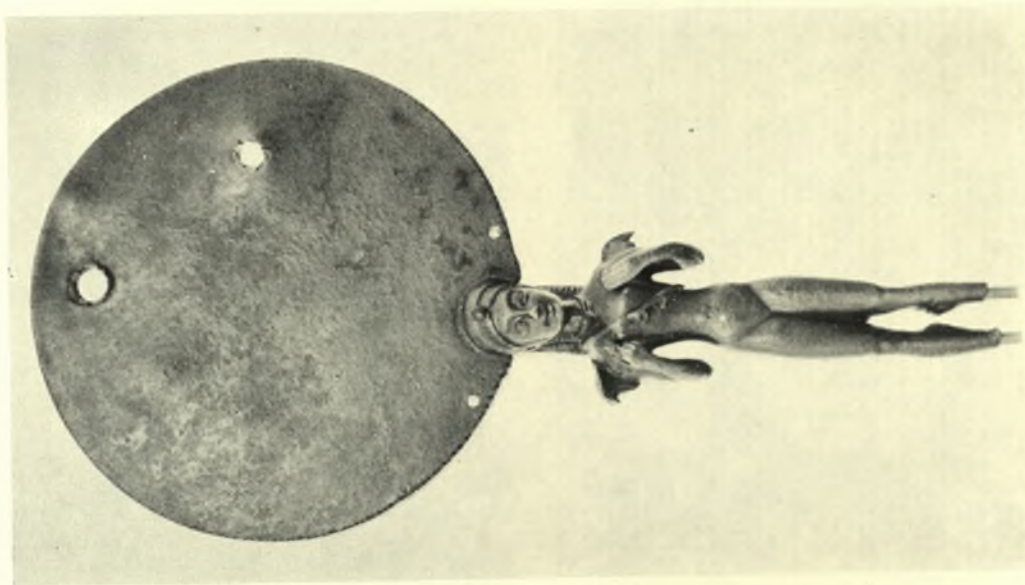
α-β. Οί δύο Ἀνάργυροι τῆς κάτω ζώνης τοῦ ἀναγλύφου τῆς Βενετίας, γ. Ἐθνικὸν Ἀρχαιολ. Μουσεῖον. Προτομή ἀριθ. 399 (φωτ. τοῦ Μουσείου)

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

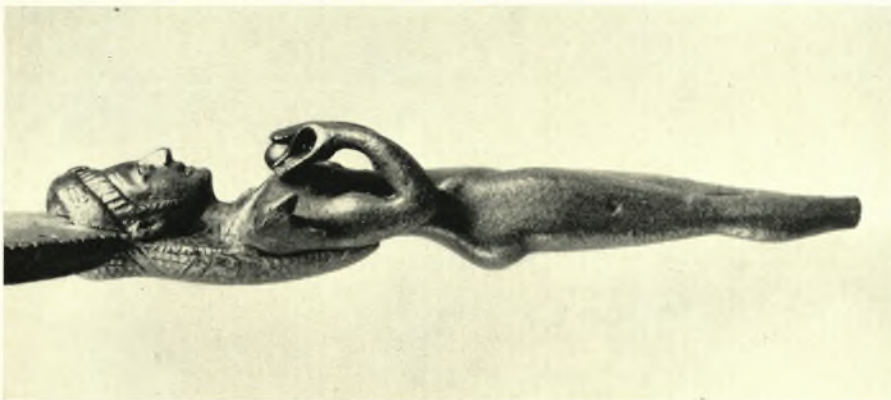
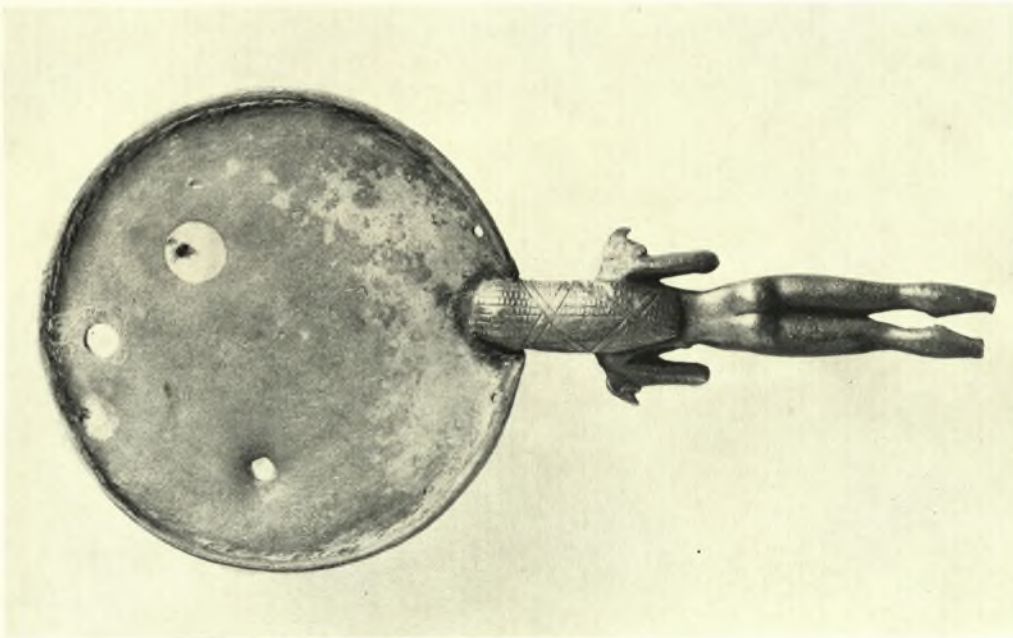

α-β. Οί δύο Ἀνάργυροι τῆς ἄνω ζώνης τοῦ ἀναγλύφου τῆς Βενετίας, γ. Μουσεῖον Βερολίνου.
 Ἐγκαυστική εἰκὼν τοῦ Ἁγ. Κοσμᾶ ἐπὶ κιβωτιδίου ἐξ Ἀχμίμ (Wulff), δ. Οἱ Ἁγ. Ἀνάργυροι
 ἐπὶ Σταυροθήκης εἰς τὸ Ἀνάκτορον τῶν Πανοπλιῶν τοῦ Κρεμλίνου (Frolow)

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

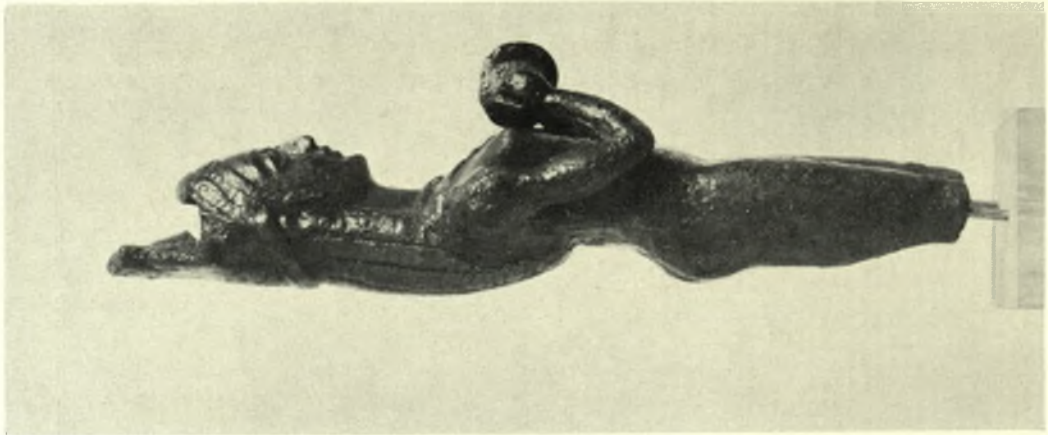

Μουσείο τῆς Σπάρτης: α-β. Χαλκίνο κάτοπτρο ἀριθ. 3302

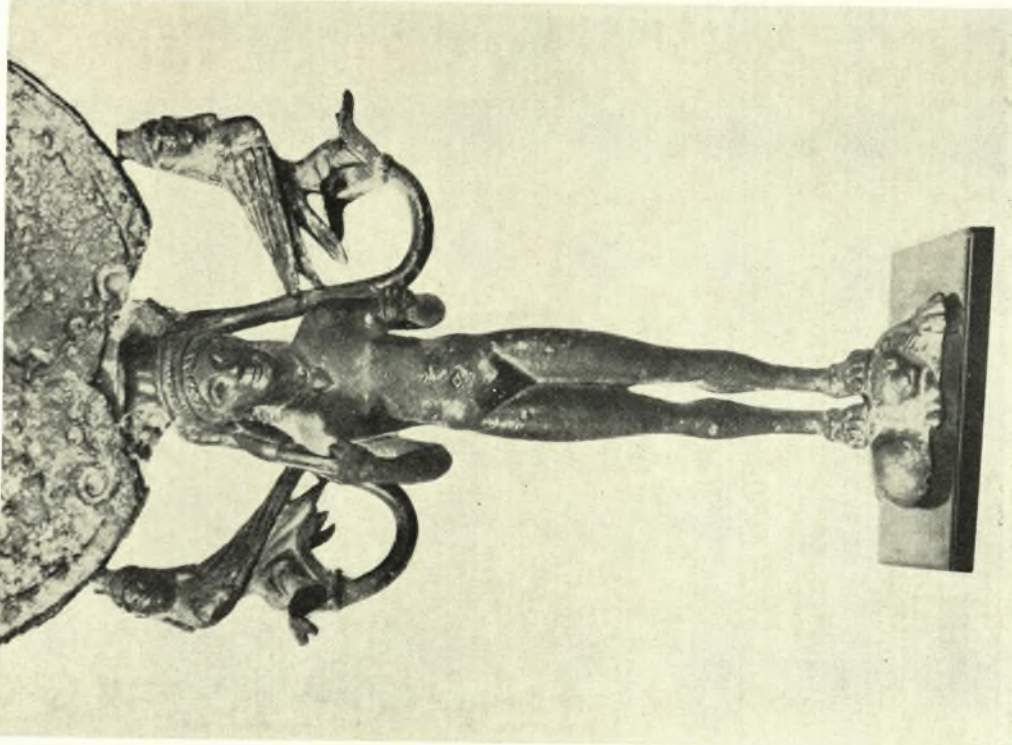
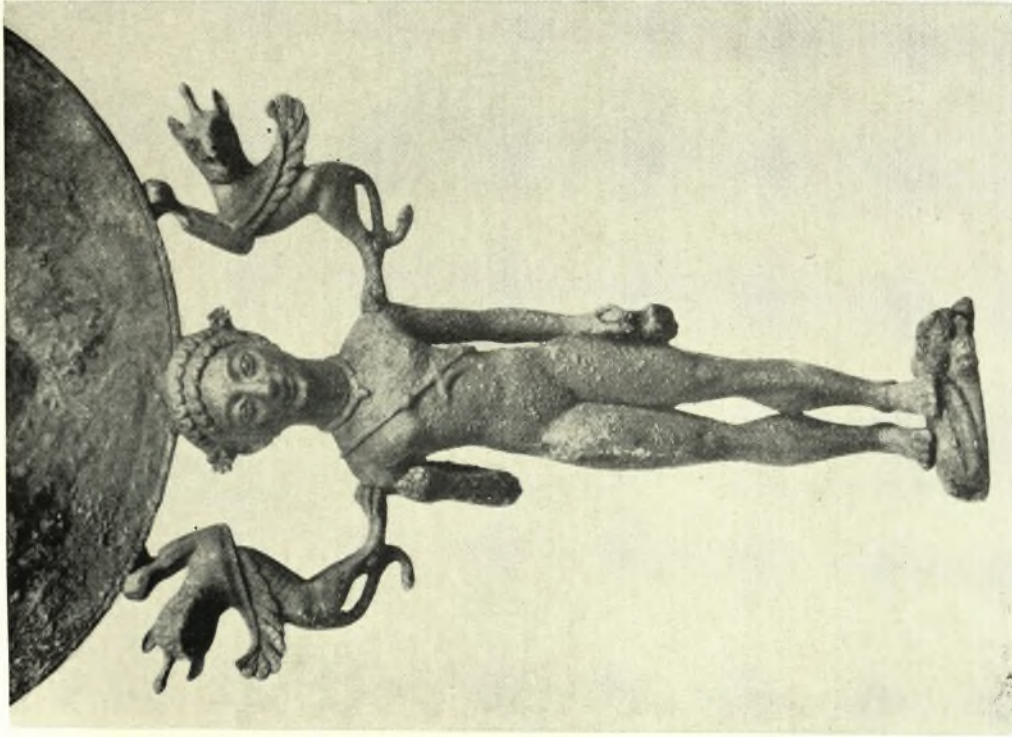
Χάλκινο κάτοπτρο του Μουσείου της Σπέρτης ἀριθ. 3302: α, γ. Πλάγγιες όψεις. β. Πίσω όψη

Θ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ

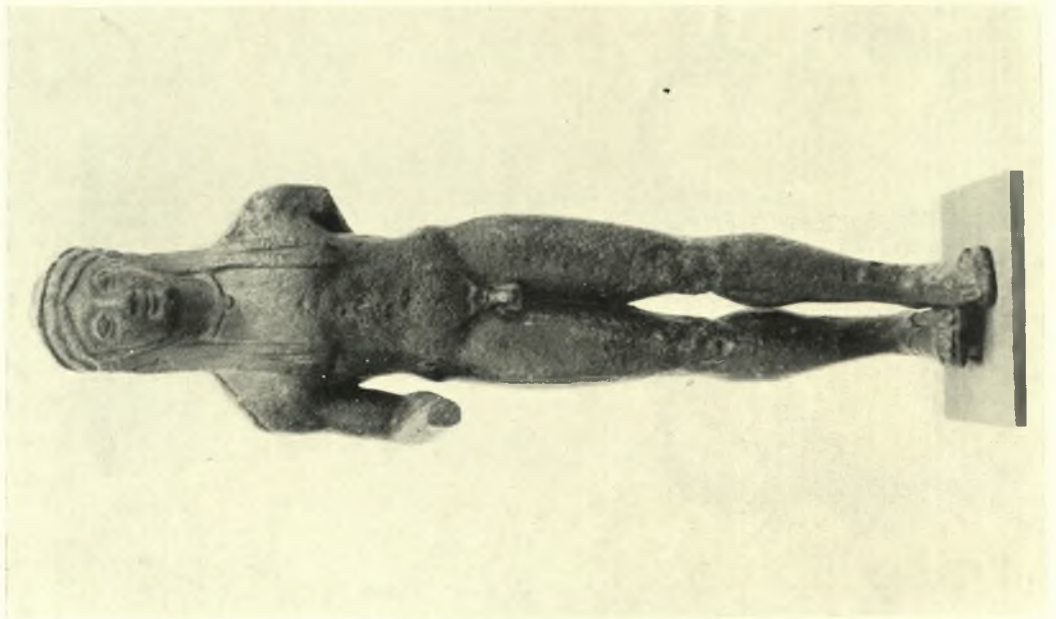
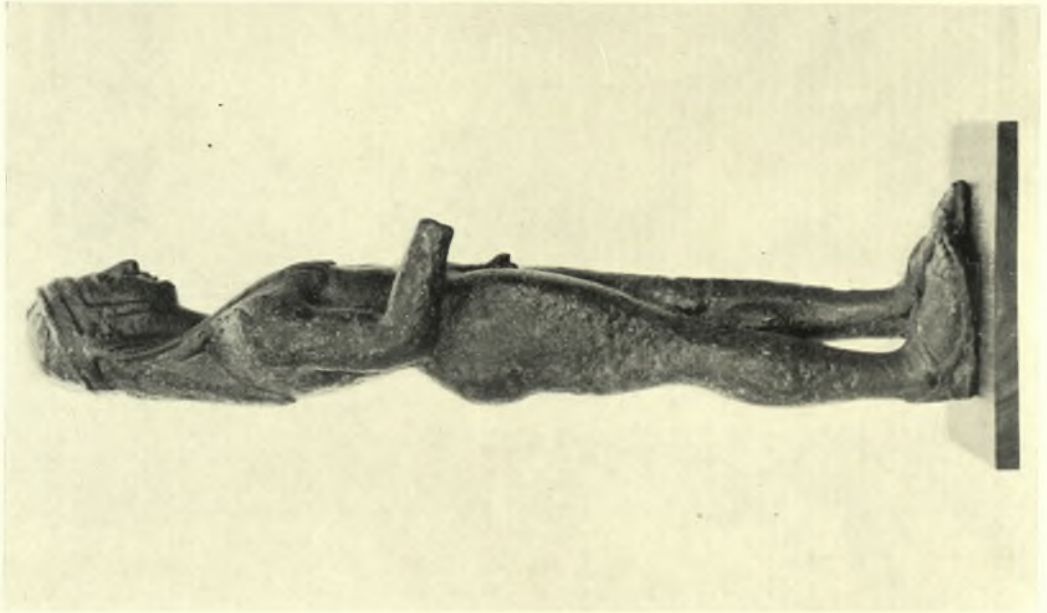
Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο: α-β. Στήριγμα κατόπρου ἀπὸ τὸ Ἄμυκλαίο

Θ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ

α. Χάλκινο κάτοπτρο στο Μόναχο, β. Χάλκινο κάτοπτρο στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Ν. Υόρκης

Θ. ΚΑΡΑΓΩΡΓΑ

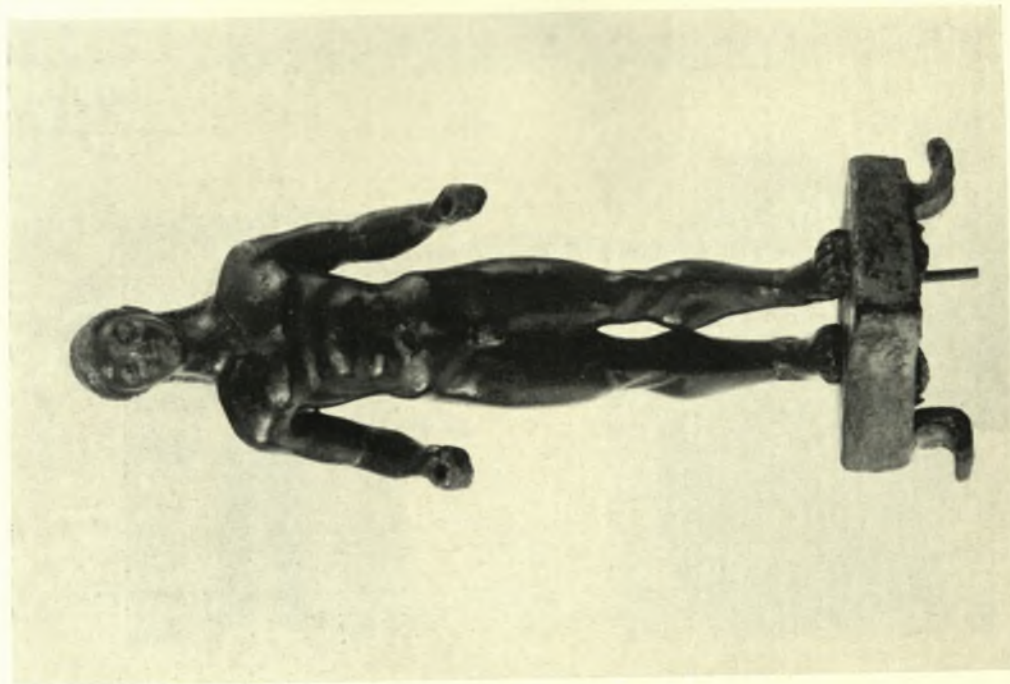
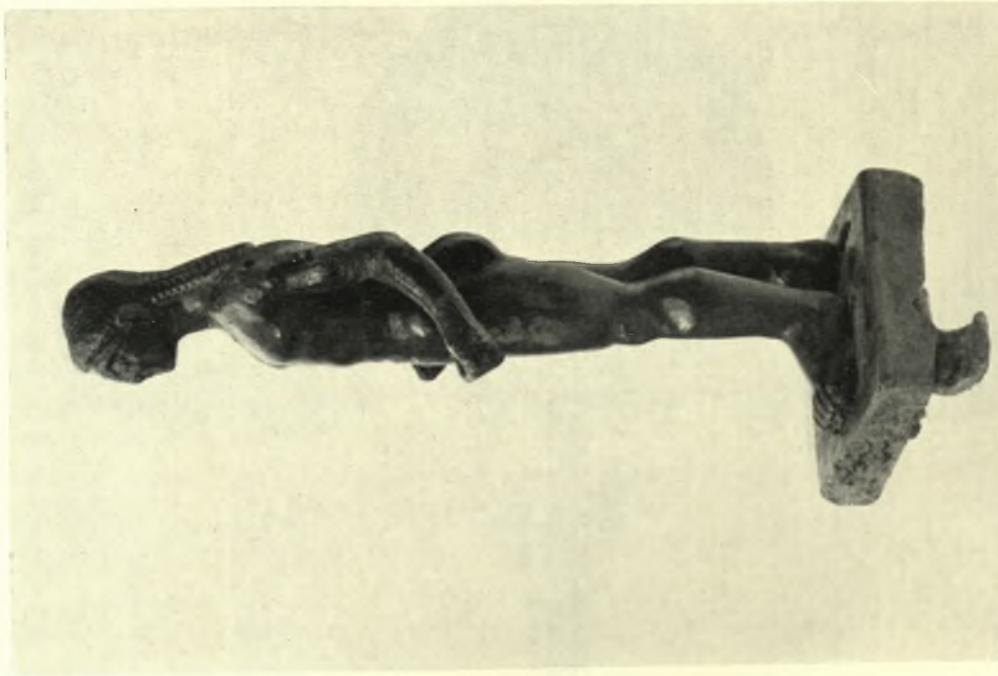
Μουσείο Δελφών: α-β. Χάλκινος κοῦρος

Θ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ

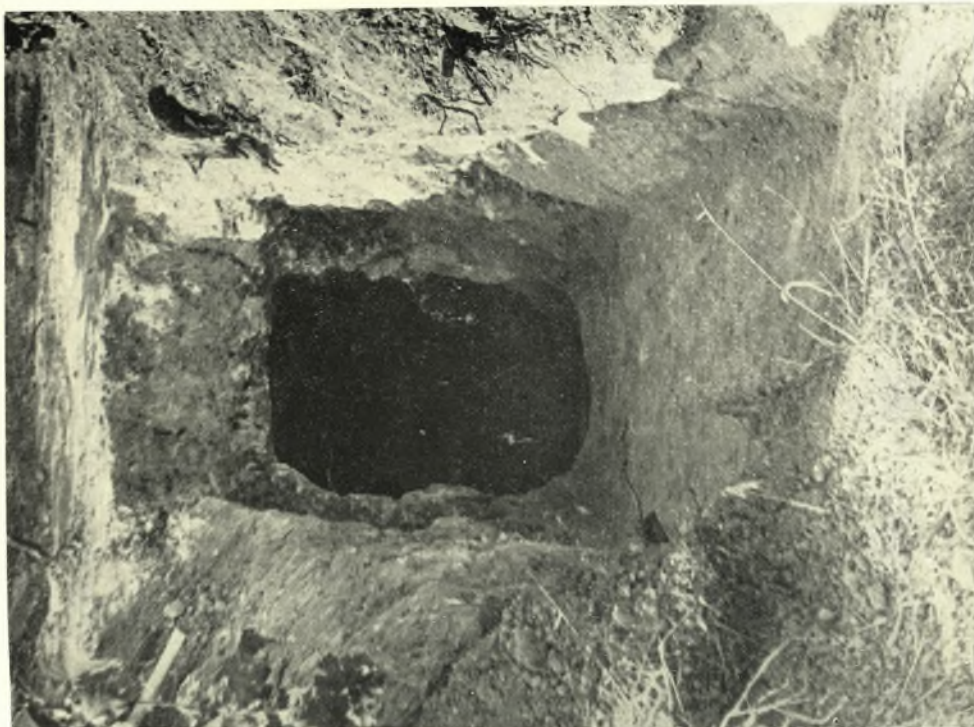

α. Χάλκινο κάτοπτρο από τὸ Λεωνίδιο στὸ Ἐθν. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, β. Ἀναθηματικὴ στήλη ἀπὸ τὸ Γεράκι στὸ Μουσεῖο τῆς Σπάρτης, γ. Χάλκινος Ἀπόλλων (;) τοῦ Μουσείου τῆς Σπάρτης ἀριθ. 3304

Θ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ

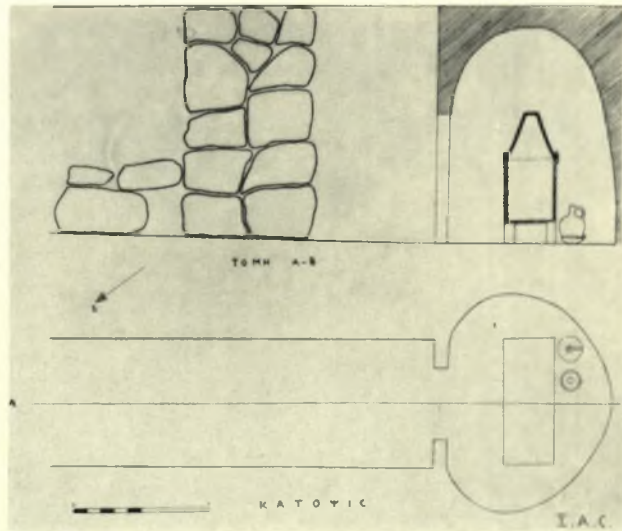

Μουσείο τῆς Σπάρτης: α-β. Δύο ὄψεις χάλκινου ἀγάλματιοῦ νέου

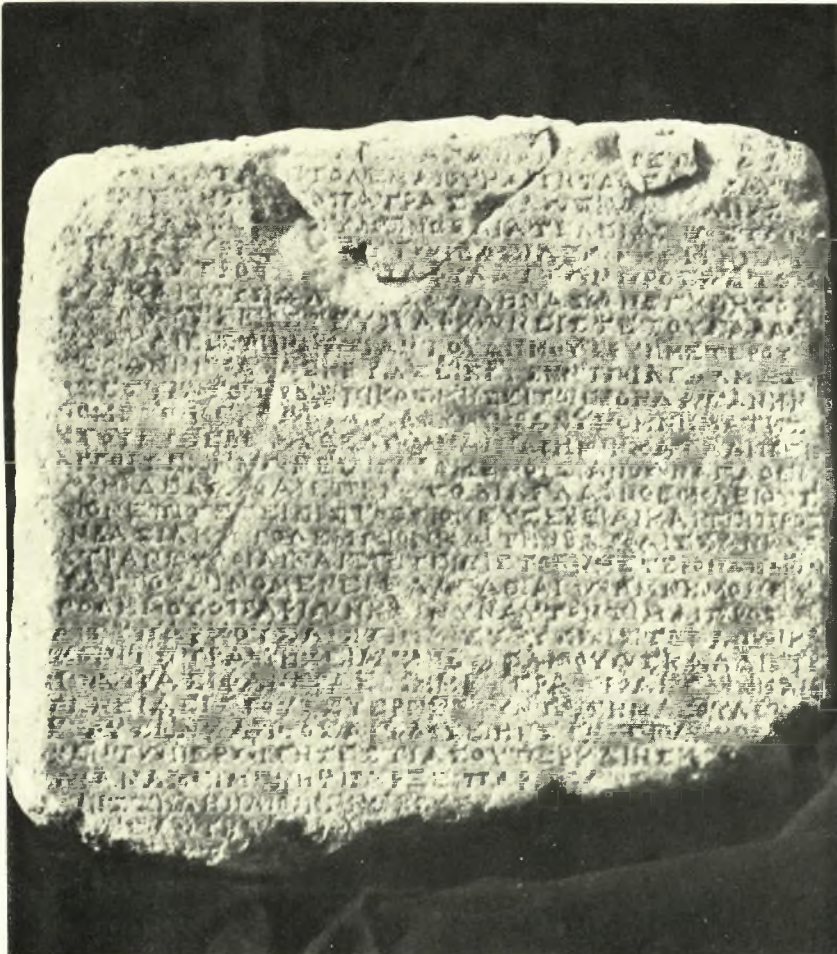

Ἀρχάνες : α-β. Ἡ χτισμένη πόρτα τοῦ τάφου πρὶν καὶ μετὰ τὴν καθάρωσιν τῶν λίθων

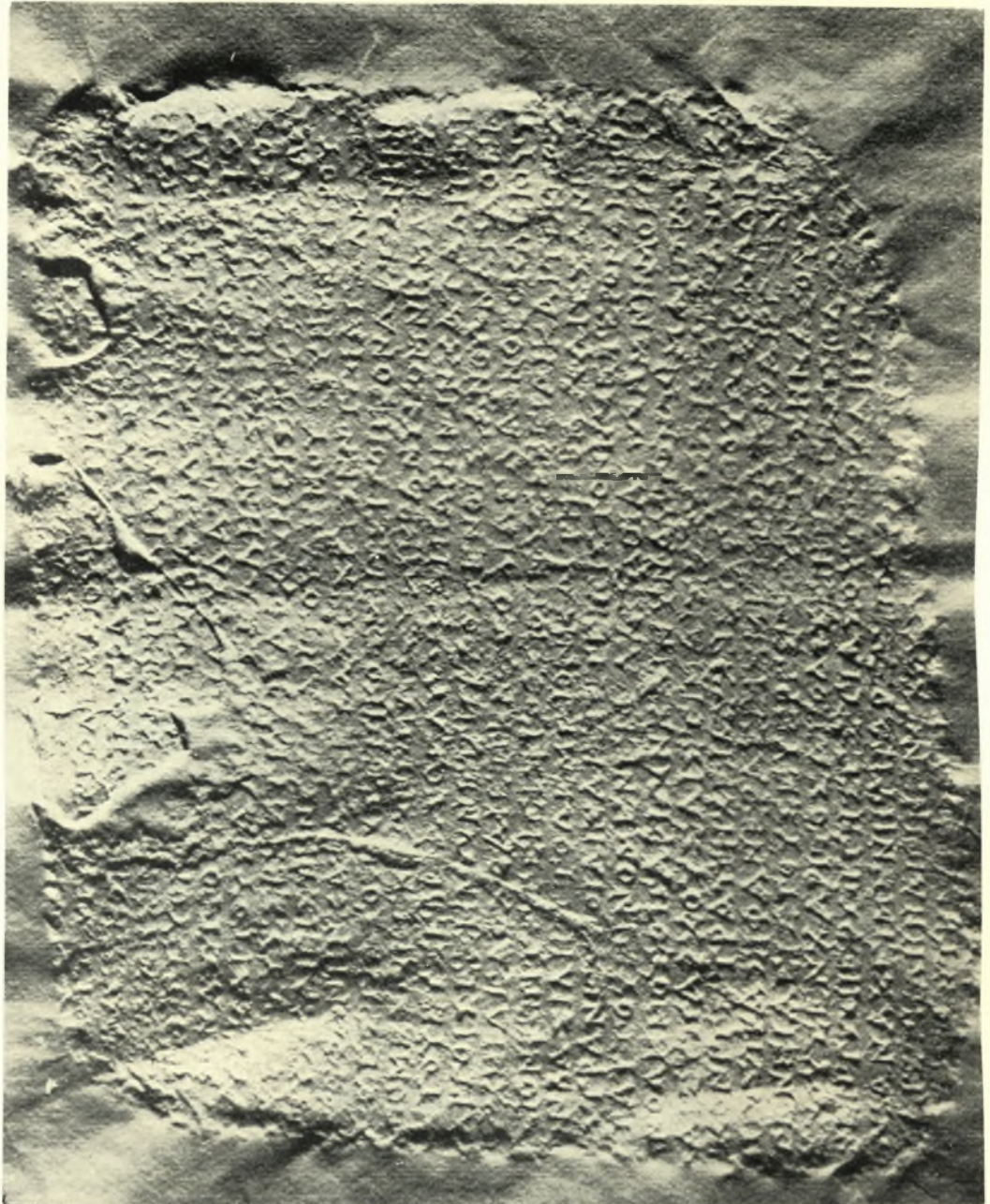
Γ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ

Ἀρχάνες : α. Κάτοψη καὶ τομὴ τοῦ τάφου, β. Κεραμεικὴ ἀπὸ τὸν τάφο, γ. Ἡ σαρκοφάγος
Γ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ

Πάρος: Τιμητικὸν ψήφισμα

Πάρος: Τμητικόν ψήφισμα (φωτογραφία ἐξ ἐκτύπου)

Πειραιάς: α-β. *Αγάλμα Νύμφης πριν και μετά τή συμπλήρωσή του

Γ. ΔΕΣΠΙΝΗΣ

Πειραιάς: α. Ἐπιτύμβιο ἀγάλμα, β-γ. Οἱ πλάγιες ὄψεις τοῦ

Γ. ΔΕΣΠΙΝΗΣ

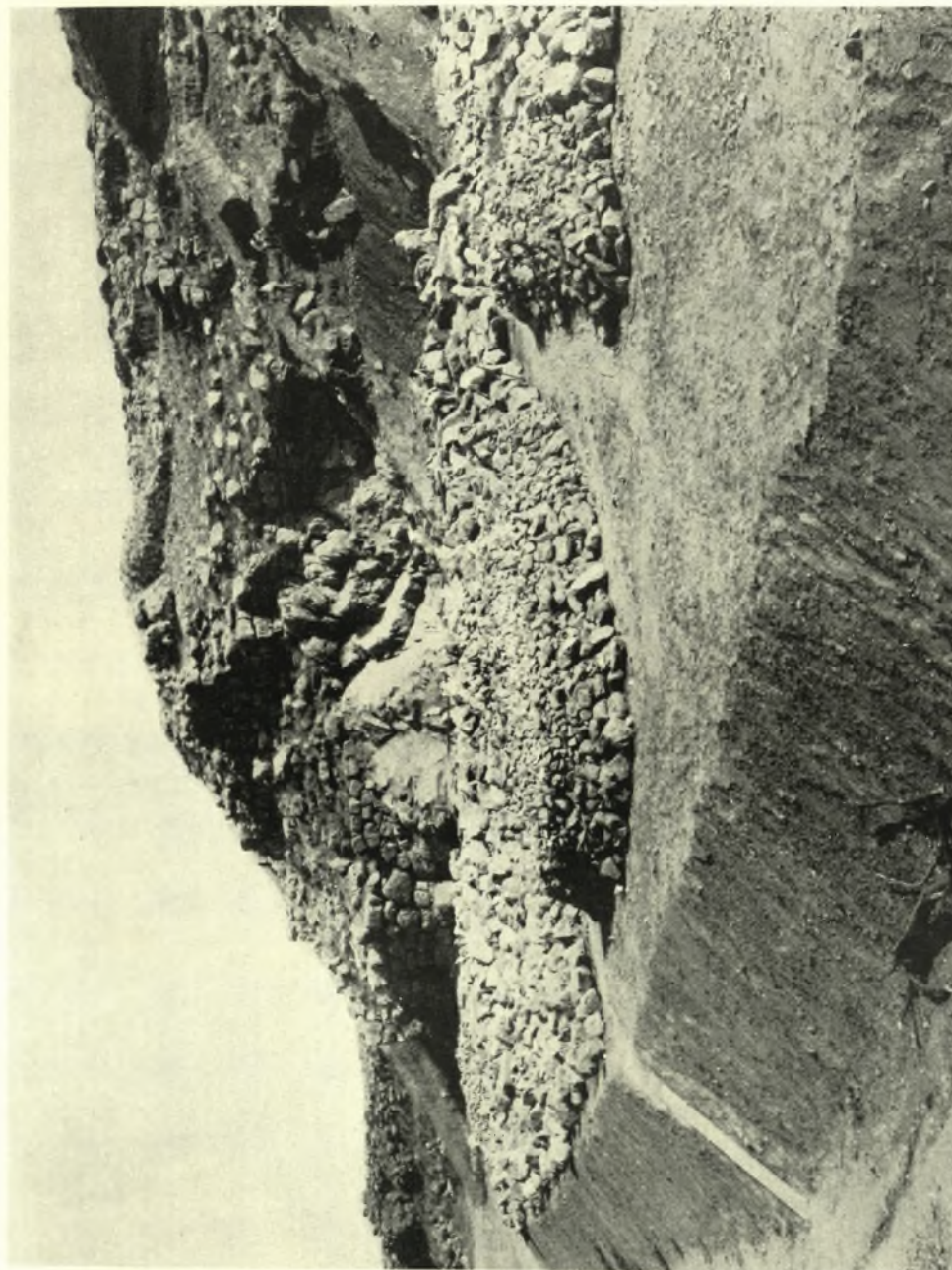
α. Ἀναθηματικὸ ἀνάγλυφο στὸ Βερολίνο
β. Ἀναθηματικὸ ἀνάγλυφο στὸν Πειραιᾶ

Γ. ΔΕΣΠΙΝΗΣ

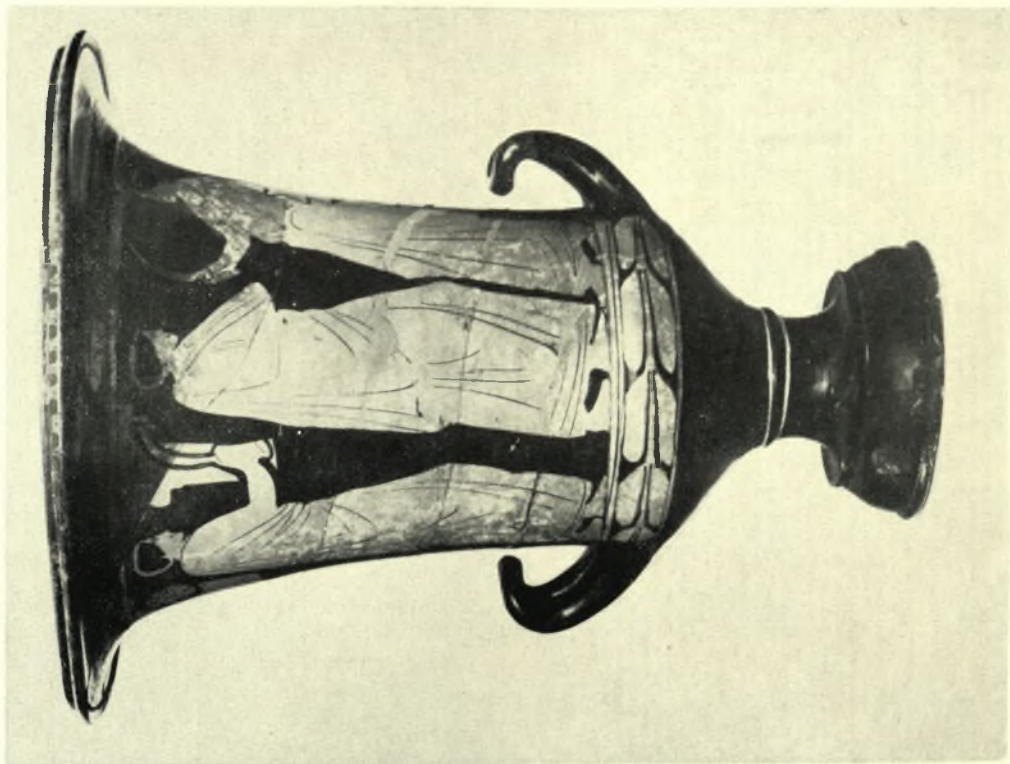
Πειραιᾶς: α-β. Ἐπιτύμβιες στήλες στὸν Πειραιᾶ, γ. Ἡ ἐπιγραφή τῆς ρωμαϊκῆς στήλης ἀρ. 1160

Γ. ΔΕΣΠΙΝΗΣ

Τίρυνς: Το δυτικόν τείχος τῆς ἀκροπόλεως νοτίως τῆς ἀντιστοιχοῦ πυλίδος. ἔξωθεν τοῦ ὁποίου εὐρέθη ἡ μυκηναϊκὴ ἐπιχρῶσις

N. ΒΕΡΔΕΛΗΣ — E. & D. FRENCH

Καλυκτικός κραστήρ Ε. Μ. 19463: α. Α' όψις, β. Β' όψις

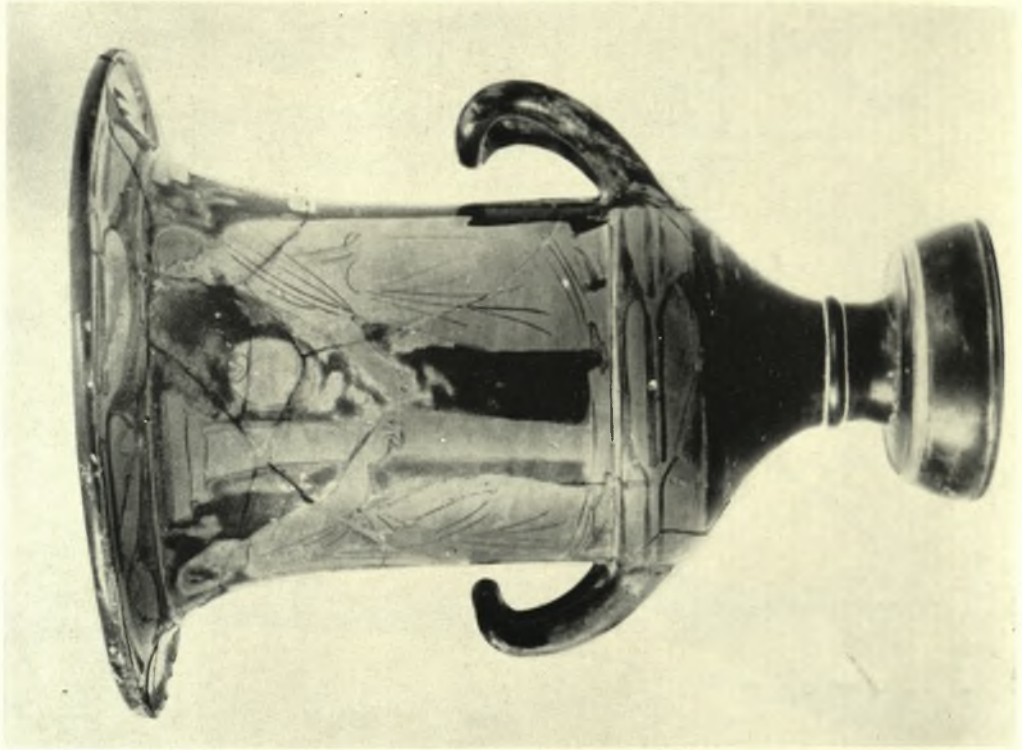
ΕΥΓ. ΓΙΟΥΡΗ

Κάλυκτος κρατήρ Ε. Μ. 19463: α - β. Λεπτομέρεια παραστάσεως Α' ὄψεως

ΕΥΓ. ΓΙΟΥΡΗ

Καλυκωτός κρατήρ Ε. 66: α. Α' ὄψις, β. Β' ὄψις.

ΕΥΓ. ΓΙΟΥΡΗ

Καλυκωτός κρατήρ Ε. 66: α - β. Λεπτομέρεια πυρραστίαςως Α' όψεως

ΕΥΓ. ΓΙΟΥΡΗ

Περίκτη Ε. Μ. 18747: α. Α΄ όψις, β. Β΄ όψις

ΕΥΓ. ΓΟΥΡΗ

α. Πελική Ε. Μ. 18747. Παράστασις Α΄ ὄψεως, β. Πελική μετὰ πόματος Ε. Μ. 18746. Α΄ ὄψις

ΕΥΓ. ΓΙΟΥΡΗ

Περίκη μετά ποίματος Ε. Μ. 18746: α - β. Λεπτομέρεια παραστάσεως Α' ὄψεως

ΕΥΓ. ΠΙΟΥΡΗ

Περίκη μετά πόματος Ε. Μ. 18746: α. Παράστασις Β' ὄψεως, β. Τὸ πῶμα τῆς πελίκης

ΕΥΓ. ΓΙΟΥΡΗ

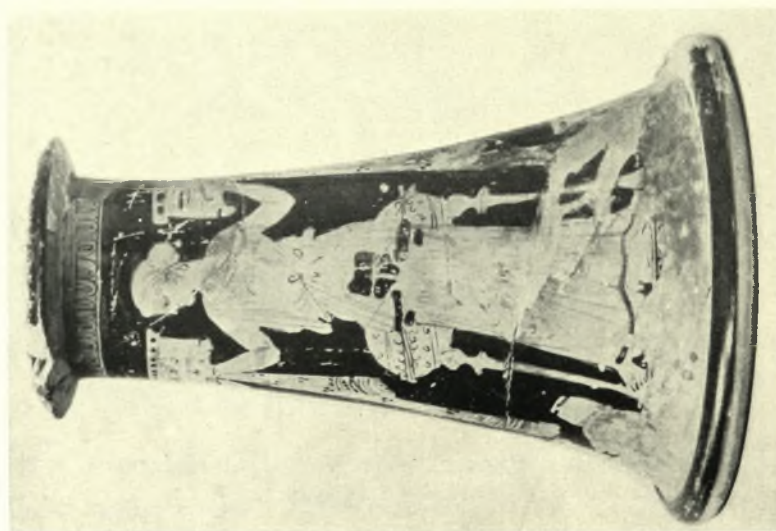
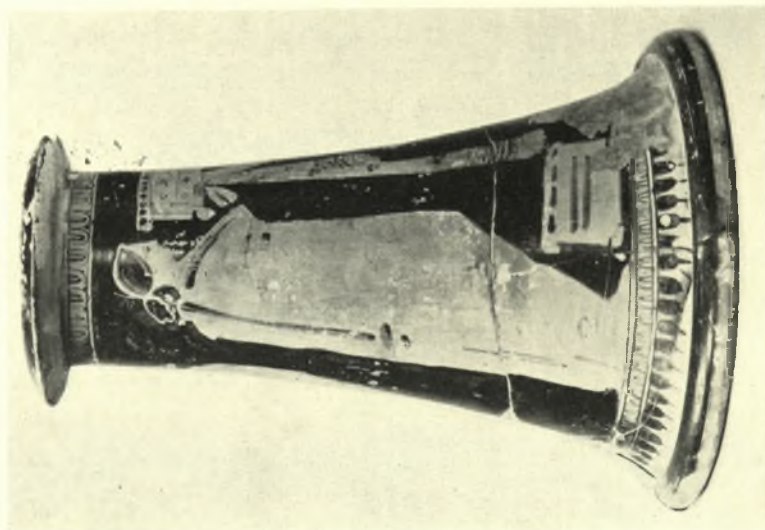
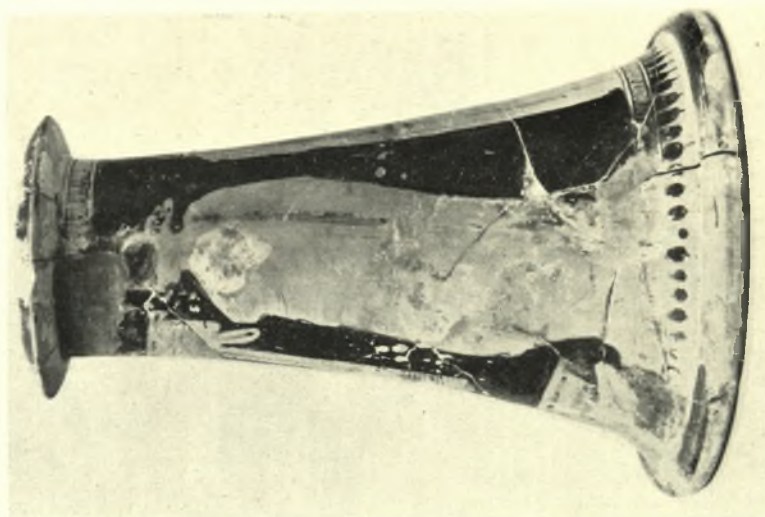
Περίκη Ε. Μ. 18748: α. Α' όψις, β. Β' όψις

ΕΥΓ. ΓΙΟΥΡΗ

α. Ύδρία Ε. Μ. 19443α (θραύσμα), β. Γαμικός λέβης Ε. Μ. 19429α, β (θραύσματα), γ. Γαμικός λέβης Ε. Μ. 19437 (τμήμα)

ΕΥΓ. ΓΙΟΥΡΗ

Βάσις γαμικοῦ λέβητος Ε. Μ. 19462: α. Α' ὄψις, β-γ. Β' ὄψις

ΕΥΓ. ΠΙΟΥΡΗ

Γαμικός λέβης Ε. 615: α - β. Λεπτομέρειαι παραστάσεως Α' ὄψεως

ΕΥΓ. ΓΙΟΥΡΗ

Γαμικός λέβης Ε. 615: α - β. Λεπτομέρειαι παραστάσεως Β' ὄψεως

ΕΥΓ. ΓΙΟΥΡΗ

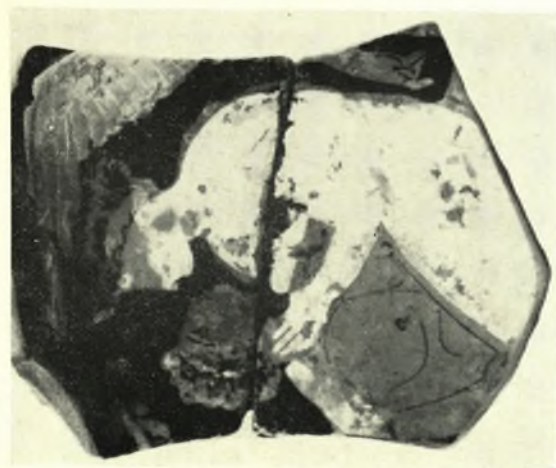
α. Γαμικός λέβης Ε. 615. Α' ὄψις, β. Γαμικός λέβης Ε. Μ. 19440 (τμήμα)

ΕΥΓ. ΓΙΟΥΡΗ

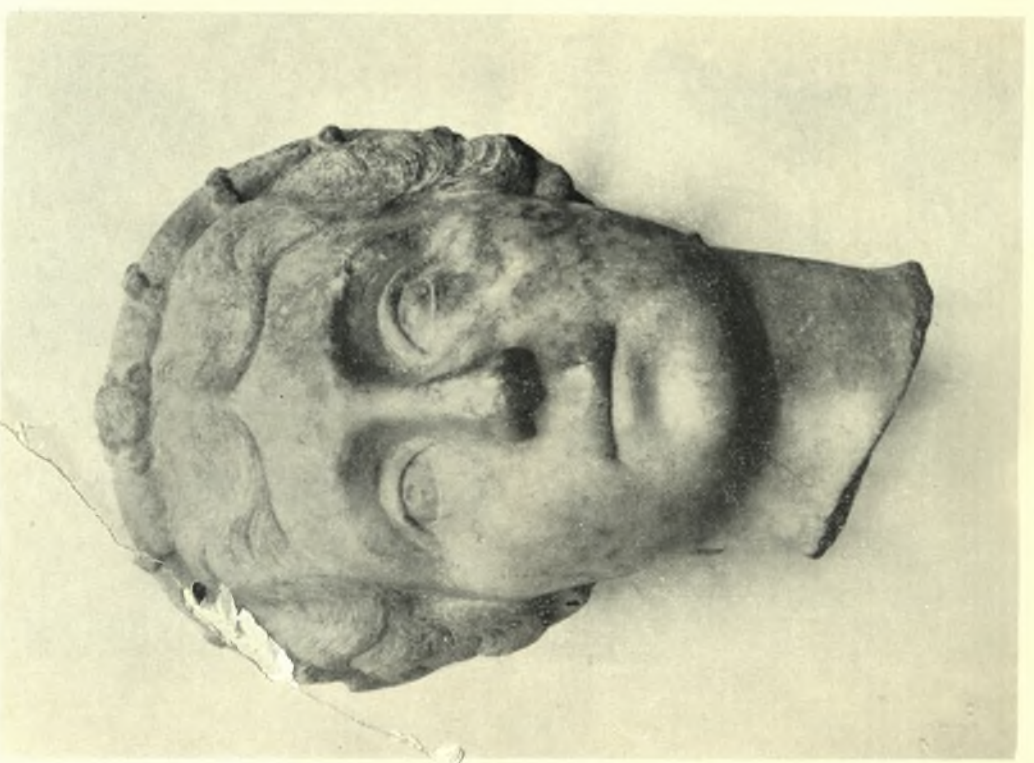
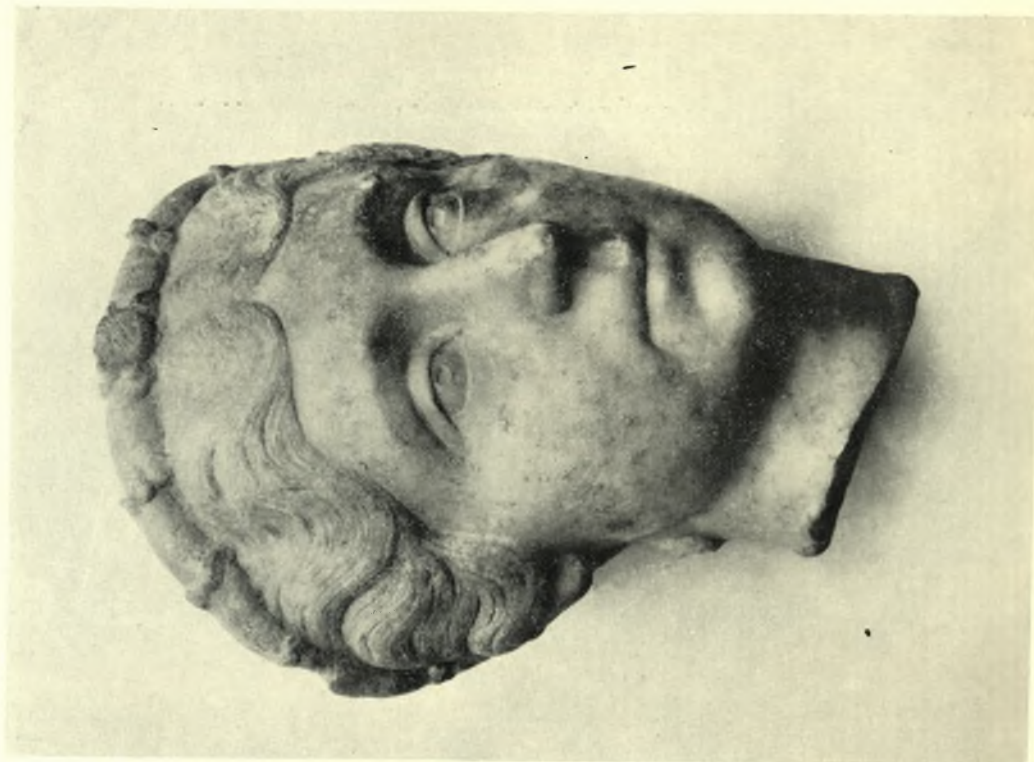
α. Πῶμα Λεκανίδος Ε. Μ. 19427 (τμήμα), β - γ. Πύξις Ε. Μ. 19438

ΕΥΓ. ΓΙΟΥΡΗ

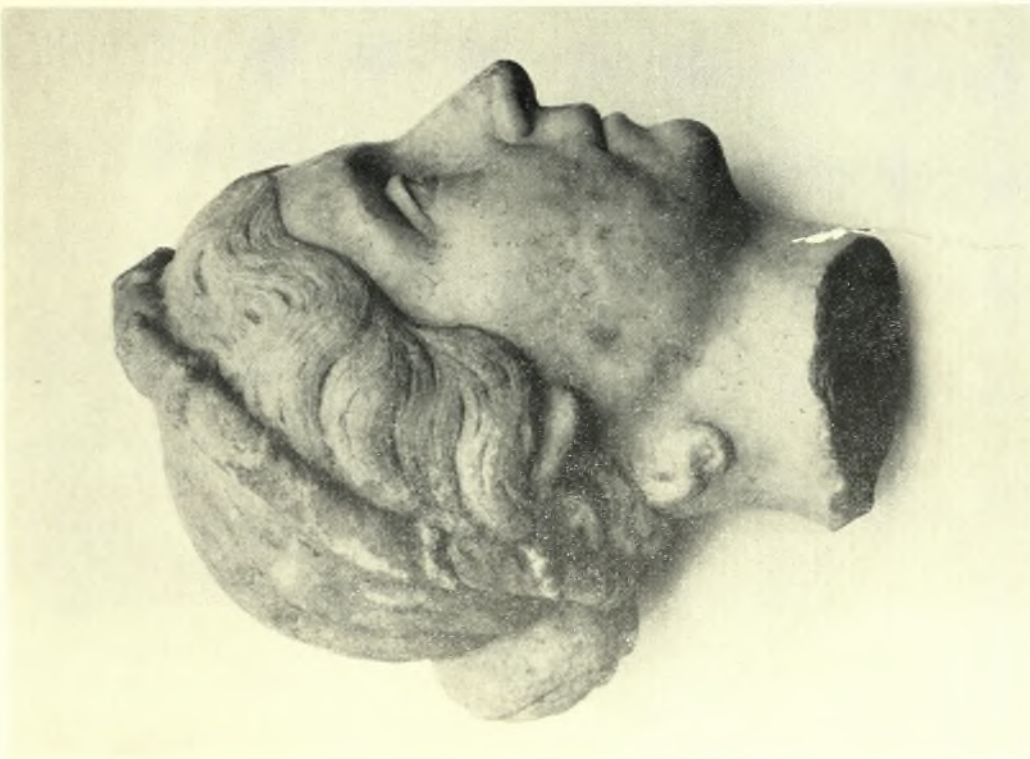
α. Πυξίς Ε. Μ. 19439 (τμήμα), β. Πυξίς Ε. Μ. 19441 (θραύσμα), γ. Πυξίς Ε. Μ. 19432 (τμήμα), δ. Σκύφος Ε. Μ. 19432 (τμήμα)

ΕΥΓ. ΓΙΟΥΡΗ

α. Κεφάλι τῆς Φανστίνιας τῆς νεώτερης ἀπὸ τὴν Ἀντιμάχεια τῆς Κῶ, β. Τὸ ἴδιο κεφάλι σὲ ὕψη τριῶν τετάρτων

Κ. Χ. ΦΑΤΟΥΡΟΥ

Κεφάλι τῆς Φαυστίνας τῆς νεώτερης ἀπὸ τὴν Ἀντιμάχεια τῆς Κῶ: α. Δεξιὰ πλάγια ὄψη, β. Ἀριστερὴ πλάγια ὄψη

Κ. Χ. ΦΑΤΟΥΡΟΥ

Κεφάλι τῆς Φαυστίνας τῆς νεώτερης ἀπὸ τὴν Ἐπιτύρεια τῆς Κώ: α. Πίσω ὄψη, β. Ἄνω ὄψη

Κ. Χ. ΦΑΤΟΥΡΟΥ

α. Κεφάλι τῆς Φαυστίνας τῆς νεώτερης στὸ Museo Capitolino, Salone II, β. Τὸ ἴδιο κεφάλι σὲ ἀριστερὴ πλάγια ὄψη, γ. Κεφάλι πιθανῆς Φαυστίνας νεώτερης - Ἀφροδίτης στὸ Μουσεῖο τῆς Κῶ

Κ. Χ. ΦΑΤΟΥΡΟΥ

Ο 20ός ΤΟΜΟΣ (1965): ΜΕΡΟΣ Α΄- ΜΕΛΕΤΑΙ
ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ
ΕΞΕΤΥΠΩΘΗ ΕΙΣ ΤΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ
ΑΔΕΛΦΩΝ ΡΟΔΗ (ΚΕΙΜΕΝΟΝ)
ΚΑΙ
Φ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ & Κ. ΜΙΧΑΛΑ (ΠΙΝΑΚΕΣ)
ΑΠΟ ΤΟΥ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1965 - ΜΑΪΟΥ 1966
ΕΠΙ ΧΑΡΤΟΥ ΓΡΑΦΗΣ
ΤΗΣ Α.Ε. ΧΑΡΤΟΠΟΙΪΑΣ ΛΙΓΙΟΥ (ΚΕΙΜΕΝΟΝ)
ΚΑΙ ΧΡΩΜΟ Νο 2
ΤΗΣ ΧΑΡΤΟΠΟΙΪΑΣ ΠΑΤΡΩΝ Ε.Γ.Λ. (ΠΙΝΑΚΕΣ)
ΚΛΙΣΕ: ΘΕΜ. ΧΑΤΖΗΓΩΑΝΝΟΥ
ΣΥΝΘΕΣΙΣ ΠΙΝΑΚΩΝ: Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΑΘΗΝΑΣ Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ